

АНГЛИЙСКИЯТ
ПЕЧАТ
ЗА
ИЛИНДЕНСКО-
ПРЕОБРАЖЕНСКОТО
ВЪСТАНИЕ
1903 г.

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

*Книгата е публикувана с финансовата подкрепа
на БАНКА ДСК*

*The book is published with the sponsorship
of DSK Bank (State Savings Bank)*

THE ENGLISH PRESS OF THE ILINDEN-PREOBRAZHENIE UPRISING 1903

Compiler ZLATINA NIKOLOVA

Editors

Prof. Dr VESELIN TRAIKOV

Associate Professor Dr STOYAN GERMANOV

SOFIA • 1998

Сборникът включва материали от английския печат за Илинденско-Преображенското въстание. Читателите у нас и в чужбина ще имат възможност да се запознаят с позициите на английската преса по такива въпроси като причините и характера на въстанието, етническият състав на населението в Македония и Одринско, дейността на ВМОРО и ВМОК, отношението на балканските държави и Великите сили по македонския въпрос.

- © Македонски научен институт — София, 1998
© Златина Ангелова Николова, съставител, 1998
© Славка Колева Стаева, Лиляна Пътова,
Нина Атанасова Попова — преводачи, 1998
© Показалци: проф. д.и.н. Веселин Трайков
© Художник Владимир Марков Минчев, 1998

ISBN 954-8187-38-8

ПРЕДГОВОР

Събитията на Балканите и националноосвободителното движение в Македония и Одринско в края на XIX и началото на XX в. привличат за дълго време вниманието на управляващите среди и общественото мнение в Европа. Нарасналият интерес се дължи на редица обстоятелства. Някои решителни действия на България, като Съединението през 1885 г. и Сръбско-българската война, както и последвалите ги събития показват, че българският народ може сам да твори своята нова история. В останалите в границите на Османската империя Македония и Одринско се заражда силно националноосвободително движение. В 1893 г. в Солун се залагат основите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), а в свободните предели на България прокудените бежанци от двете области създават дружества и комитети под ръководството на създадения през 1895 г. Върховен македоно-одрински комитет (ВМОК). Териториалните аспирации на Сърбия и Гърция към Македония, както и противоречивите интереси на Великите сили на Балканите, усложняват решаването на македонския въпрос.

Тези обстоятелства предизвикват не само интерес, но и тревога сред Великите сили. Всяка от тях, изхождайки от собствените си интереси или от интересите на оформилите се вече две основни групировки в Европа, се бои от общобалкански конфликт, който би нарушил статуквото на стария континент. Подобна възможност безпокои политици и държавници в големите европейски държави. Затова и тяхната главна външнополитическа цел е, докато се подготвят окончателно за голямата битка, на Балканите да се поддържа относително спокойствие чрез въвеждане на ограничени реформи в европейските владения на Османската империя.

Още през 1902 г. по инициатива на френската дипломация Англия, Русия и Франция правят близки по съдържание предложения за реформи в Македония. За да парализира инициативата на европейските сили, Високата Порта извършва дипломатически ход, като на 8 декември същата година обявява свой проект за реформи. Истинските намерения на турското правителство обаче са да не въвежда никакви реформи в Македония. Великите държави остават неудовлетворени от предприетите практически стъпки и продължават натиска си. Двете най-заинтересовани държави—Русия и Австро-Унгария, предлагат т. нар. Виенска програма за реформи в Европейска Турция. В нея се предвижда: реорганизиране на жандармерията и полицията с европейски инструктори, включването в тях на християни на основата на пропорционалния принцип, амнистия за политическите затворници, въвеждане на промени във финансовата система и др. Всичко това обаче остава само на книга.

Въпреки привидната незаинтересованост на Великобритания от балканските дела нейната дипломация води твърде внимателна и гъвкава политика по македонския въпрос¹. Главното в нея е поддържане становището на другите

¹ Вж. Самарджиев, Б. Англия и някои проблеми на Реформеното дело в Македония 1903—1908. — Исторически преглед, 1984, № 6, с. 24.

Велики сили, за да не се разрасне революционното движение и да се запази още известно време статуквото на региона. Едновременно с тези си действия Великобритания преразглежда основните си стратегически концепции към Източния въпрос, към Османската империя и в частност към македонския въпрос².

Традиционната политика на Великобритания предполага поддържането на Портата като бариера срещу предполагаемо руско настъпление към Босфора и Дарданелите и свободен излаз към топлите морета. В изпълнение на тази политика Британската империя полага големи усилия да разбие Санстефанска България, възприемана само като плацдарм, руско предмостие към Егейско море. В следващите десетилетия развилите се събития показват и убеждават мнозина от крепителите на Турция, че е необходимо да се заложи на новите балкански държави, които нямат намерение да се вслушват във високомерните нареждания на Русия. Още повече, че поради своята икономическа и политическа изостаналост Русия не е пример за новите държави на Балканите, които отправят поглед в други посоки и други държави.

По време на Съединението от 1885 г. Великобритания успява в движение да промени позицията си и да подкрепи България. Тази подкрепа в различна степен продължава и през следващите десетилетия. По същото време Русия и Австро-Унгария се отнасят доста резервирано и дори враждебно към българските национални интереси и искания. С договора от 1897 г. двете държави се договарят да не се допускат промени в статуквото на Балканите. Министърът на външните работи на Русия княз Лобанов-Ростовски изразява тази политика с думите: „Балканите поставихме под стъклен похлунак, докато се справим с други по-спешни дела.“³ Всичко това дава възможност на Форин офис да се представя с минимални искания като защитник на интересите на балканските народи и в редица случаи да предлага далеч по-радикални намерения по македонския въпрос.

Промяната на външнополитическата ориентация на Великобритания към Балканите, изоставянето на Биконсфилдовия курс на защита на Османската империя раздвижва и английското обществено мнение, което също претърпява значителна еволюция. Влиятелни обществени среди все по-решително приканват Лондон към защита на християните в Европейска Турция. Репортажите на десетки журналисти, пътешественици и обществени дейци, пресъздават жива картина на живота и борбите на българското население в Македония и Одринско. Редакциите на основните английски вестници изпращат на Балканите специални кореспонденти за отразяване на очакваните събития. Неслучайно към Балканите и към най-горещата точка Македония се насочва вниманието на английската журналистика. Трайна диря оставя Джеймс Баучер,

² За английската политика по македонския въпрос вж: Галкин, И. С. Дипломатия европейских держав в связи освободительным движением народов Европейской Турции 1905—1912. М., 1960; Игнатъев, А. В. Русско-английские отношения накануне первой мировой войны 1908—1914. М., 1962; Милетич, Л. Англия в историята на македонския въпрос. — Македонски преглед, 1926, № 1; Паптев, А. Англия и реформената акция в Европейска Турция. — Исторически преглед, 1971, № 1; Германов, Ст. Македонският въпрос в британския парламент 1902—1912. — Македонски преглед, 1922, № 2; Gooch, G. P. Before the War. Studies in Diplomacy, vol. I. The grouping of the Powers, vol. II. The Coming of the Storm. London, 1936, 1937; Graves, P. Britain and the Turk. London, 1942; Toynbee, A. A Study in History. London, 1939, vol. I; Ward, A., Gooch, G. The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, v. 3 (1866-1919). Cambridge, 1923; Swire, J. Bulgarian Conspiracy. London, 1939; Wilkinson, H. K. Maps and Politics. Liverpool, 1952; Anderson, M. The Eastern Question 1774-1923. London—New York, 1966; Bailey, F. British Policy and the Turkish Reform Movement. Cambridge, 1943.

³ Попов, А. Дипломатическая подготовка Балканской войны. — Красный архив, 1925, № 8, с. 3.

прекарал повече от 30 години на Балканите, прочут в европейския свят със своите обективни и аналитични статии, утвърдил се като един от най-добрите познавачи на българския национален въпрос. Неговият пример е последван от У. Милър, пътувал в Македония през 1894—1898 г., Р. Уайън⁴, кореспондент на „Дейли мейл“, и др.

В навечерието на Илинденско-Преображенското въстание, по време на жестоките и неравностойни сражения във въстаналите райони, кръстосват журналисти и дипломати с различни мисии. Особен интерес представляват събраните и публикувани материали за положението в Македония от Г. Ебът, Ф. Блът и Л. Вилари⁵. По същото време в Македония пребивават специалните кореспонденти на „Таймс“ и на „Дейли нюз“ (Дж. Макдоналд и А. Хейлс), на „Дейли експрес“ (Фредерик Мур), на „Морнинг пост“ (Хю Мъпроу), на „Дейли Мейл“ (Р. Уайън) и др. Кореспонденциите на А. Хейлс в „Дейли нюз“, прекарал заедно с четите в Серския революционен окръг повече от 2 месеца, са четени в училищата и църквите при събиране на помощи за пострадалото население в Македония. Силни впечатления и до днес оставят събраните и публикувани материали от Хенри Брайлсфорд⁶. Той посещава два пъти Македония, като втория път заедно с Невисън, Харис и още двама англичани престоява повече от 5 месеца. През 1903 г. Брайлсфорд е избран за секретар на „Македонския помощен комитет“ при Балканския комитет в Лондон, чиято цел е да запознае английската общественост с положението в Македония и да събира помощи за населението в пострадалите райони. Със събраните средства през есента на същата година Брайлсфорд организира раздаването на храни, облекло и санитарни материали в Битоля, Охрид, Кичево, Лерин, Ресен, Костур и редица села. Събитията около въстанието се отразяват и от други английски общественици и журналисти, които оставят ценни сведения за посетените райони, за революционната атмосфера, за потока от бежанците към свободна България⁷.

Позициите и оценките на английските общественици и кореспонденти се основават на солиден фактически материал, събиран по време на обиколките им в Македония. Те се спират на различни въпроси, твърде нагумени и актуални в европейския печат, като етническият състав на населението, ролята на сръбската и гръцката пропаганда, проектите за реформи, въстанията от 1902 и 1903 г., ВМОРО и ВМОК и техните взаимоотношения, политиката на българското правителство и т. н. В посетените градове и села те констатирали доминиращия славянски елемент, който определят като български. Р. Уайън пише: „Зная много случаи, когато чисти българи се наричат гърци, като говорят гръцки език и посещават гръцка църква от чисто политически или търговски причини“⁸. В отговор на разпространяваните тогава от сръбски учени и политици становища У. Милър е категоричен, че в Македония „няма македонска народност“⁹. В напумялата си книга Брайлсфорд пише: „Българското наречие е езикът, без който не може да мине нито един жител на северните и западните райони.“¹⁰

⁴ Miller, W. Travels and Politics in the Near East. London, 1898; R. Wyon, The Balkan from Within. London, 1904.

⁵ Abbot, G. The Tale of a Tour in Macedonia. London, 1903; Villary, L. (ed.). The Present Condition of the Balkans and European Responsibilities. By Various Writers. The Balkan Question. London, 1905; Blunt, F. My Reminiscences. London, 1918.

⁶ Brailsford, H. Macedonia. Its Races and their Future. London, 1906.

⁷ The Balkan Trial. London, 1906; Finnemore, J. Forey and Fight. London, 1906; Moore, F., Moore, A. The Orient Express. London, 1914; Buxton, N. Europe and the Turks. London, 1907; Elliot, N. Turkey in Europe. London, 1900; MacColl, M. Russia, England and Germany. London, 1902.

⁸ Wyon, R. Пак там, с. 18.

⁹ Miller, W. Пак там, с. 388.

¹⁰ Brailsford, H. Пак там, с. 86.

Пристигнали по различно време, английските кореспонденти и пътешественици на място се убеждават от видяното и чуто, че македонският въпрос е изкуствено създаден и най-сериозно засяга българския елемент в Македония. Те виждат и отразяват и ролята на новоосвободена България.

Докато в позициите на вестниците има различия относно степента и формите на намеса на английското правителство по реформените проекти и начините на тяхното въвеждане, то няма никакъв спор за българския характер на Илинденско-Преображенското въстание. Това личи и от понятията, с които борава про- и антибългарски настроената преса. Навсякъде се говори за „Централен български комитет“, за „български бунт“, за „български революционери“, за „българско въстание“ и пр. Самият министър председател Дж. Балфур говори за „български жестокости“, а Абдул Хамид настоява, че „няма революция, а само размирици сред българското малцинство“

Когато английският печат коментира икономическото и политическо положение на християнското население в Македония, се срещат понятията „македонци“, „македонски народ“, с които се визира цялото християнско население в областта. Когато обаче през лятото и есента на 1903 г. става въпрос за революционното движение в Македония, то се определя като движение на българското население. Както е известно, главната сила във въстанието са българите и съвсем незначителна част — други народности. Очертава се едно доминиращо мнение и в пресата, и в парламента — славянското население в Македония е от същата народност като това в България.

Еволюцията на английския печат по посока на Гладстоновата традиция в защита на българската национална кауза дава отражение и върху дебатите в парламента. Изложените факти и материали в печата се използват в парламентарните дискусии за подкрепа на едно или друго становище при обсъждането на македонския въпрос. Анализът на дискусииите, поставените въпроси и отговорите по тях показват промяна в мненията на депутатите от Либералната партия и предложения за промяна на официалната политика на правителството.

На заседанието на камарата на лордовете на 13 март 1903 г. в обширно изказване пред депутатите лорд Нютон посочва, че Македония е населена с различни народности, като непосредствено след турците поставя българите. От тях са водачите на революционната организация. Те се радват на подкрепа и симпатия от страна на България. Голяма част от македонската емиграция се насочва към територията на Княжеството. От нейните среди излизат политици, държавници, общественици, културни дейци. И накрая, завършва Нютон, нека не забравяме, че Македония съгласно Санстефанския договор бе включена в пределите на българската държава¹¹. На същото заседание на парламента в отговор на нападките на лорд Кренбърн за четите и комитетите, депутатът Джон Брайс, ползвайки многобройни материали от печата и консулски донесения, прави анализ на движението в Македония. Той посочва, че населението и от двете страни на границата е българско. „Всеки знае, че има различни народности в Македония, но мнозинството са българите.“¹² Независимо къде се формират, четите са или от вътрешността на Македония, или от бежански маси, принудени да напуснат родните си краища от икономически гнет и политически репресии.

На друго заседание на Камарата на лордовете отново депутатът Дж. Брайс разкрива причините, поради които възниква революционното движение в

¹¹ The Parliamentary Debates, vol. 119, March 13, 1903, p. 95.

¹² Пак там, с. 1568.

Македония. Съгласно чл. 23 от Берлинския договор Турция трябвало да извърши реформи в Македония, както и в другите си европейски владения. Но това не е направено. Разбира се, отговорността не е само на Турция. Голяма отговорност носи Великобритания, която наложи ревизията на Санстефатския договор от 1878 г. В резултат на този акт на английската дипломация значителна територия е отрязана от България и върната отново под властта на Портата¹³. Общо по време на дебатите в парламента са поставени 89 питання от депутати за събитията около въстанието, жестокото му потушаване, искания за порешителна намеса на английската дипломация за въвеждането на реформи в управлението на Македония и Одринско и др. В много от случаите депутатите се позовават на изнесеното в печата за Илинденско-Преображенското въстание.

При отразяване на въстанието от 1903 г. английският печат в мнозинството си подкрепя справедливата борба на българския народ за национално обединение, независимо от колебливата и нерешителна политика на управляващите среди и независимо от суровото предупреждение на Форин офис към българското правителство, че ако се намеси на страната на въстанала Македония, никоя велика сила няма да го подкрепи. Тази тенденция в печата е авторитетна и влиятелна. Антибългарската, протурската тенденция не се отказва от основната си позиция – запазване целостта на Османската империя, но е принудена да прави сериозни отстъпки от антибългарската си насоченост, да апелира за подобряване условията на живот на християнското население в Европейска Турция.

Английският печат не само се оказва подготвен, но и действително представя професионално и обективно пред обществеността във Великобритания, Европа и Америка всички аспекти на българския национален въпрос и събитията в Македония и Одринско през 1903 г. Печатът задълбочено анализира причините, характера и последиците от Илинденско-Преображенското въстание и по този начин показва на европейската общественост сложността на македонския въпрос в началото на века, ролята на Великобритания за неговото възникване на Берлинския конгрес 1878 г. и позицията ѝ за намирането на решение през 1903 г. На остра критика е подложена политиката на Лондон в миналото и особено по време на събитията за проявите на колебание и нерешителност в настояванията пред Портата. Истинска буря в печата предизвиква фразата на Дж. Балфур в парламента за „баланса на отговорностите“, т. е. и четите, и турските власти носят еднаква отговорност. В прочутото си писмо до редакцията на в. „Таймс“ проф. Артур Евънс изразява точно и ясно всички колебания и настроения сред управляващите среди и сред общественото мнение на Великобритания.

Предлаганият на читателите сборник, без да има претенции за изчерпателност, е посветен на отражението на Илинденско-Преображенското въстание в английския печат. Материалите за въстанието са разнообразни по вид, характер и съдържание. В сборника са включени 92 редакционни статии и съобщения на телеграфните агенции, пътеписи, разкази, интервюта, обръщения и др. от 18 вестника. При подбора се имат предвид ограничените рамки на периода – от януари до декември 1903 г. Важен признак е също така проблематиката, застъпена във вестниците от различни направления. Подбрани са статии и други материали с по-съществена информация.

Материалите в сборника са дадени в хронологичен ред, който следва хода на събитията. Значителна част от тях са посветени на подготовката на въстанието, неговото обявяване и жестокото му потушаване. Включени са и

¹³ Пак там, с. 1569.

статии, засягащи австро-руския проект за реформи в Македония, оценен като негоден още преди прилагането му. Заслужават внимание също кореспонденциите за политиката на България, Гърция и Сърбия и отражението на въстанието в тези страни. Редица статии и публикувани документи засягат създаването на Балканския комитет в Лондон и неговите задачи — да разпространява ежедневни сведения и чрез възбуждане на общественото мнение да подтиква към действия правителството. Специални статии и кореспонденции засягат положението на бежанците от Македония и Одринско, митингите в България в подкрепа на въстанието, политиката на Русия, Австро-Унгария и другите Велики сили. “

Информациите на кореспондентите, заедно с ежедневните сведения на телеграфните агенции, пресъздават вярна картина на събитията в Македония и Одринско през 1903 г. Сблъсквайки се с една сурова действителност, непозната за англичанина, и въпреки своята житейска и професионална среда, от която идват, те стават изразители и защитници на изконните интереси на българите за освобождение и обединение. Наблюдават се прояви и се изразяват становища, които означават защита на българския характер на Македония и Одринско и правото на българската държава да ги защитава като български. Мнозина от английските кореспонденти надхвърлят служебните си задължения и стават съпричастни към борбата на българите за национална независимост, а някои стават дори пропагандатори на движението във Великобритания в защита на българите.

Материалите са преведени на български език от Славка Колева Стасва, Лиляна Пъгова и Нина Атанасова Попова. Те са подредени по датата на публикуването им. Предложените в сборника материали са дадени изцяло, без съкращения. Предхождат се от кратка анотация, дата на броя, вида на журналистическия материал, кореспондента или телеграфната агенция, подали информацията, след което следва оригиналният текст на английски език. Във втората част е включен преводът на български език със съответни бележки — биографични и други сведения. Географските имена в превода са дадени във формата, употребявана от местното българско население в течение на векове. Бележките за населените места, за имената на българите и за част от събитията са направени от Цочо Билярски, а на англичаните — от Златина Николова. Накрая са приложени именен и географски показалец, направени от проф. д-р Веселин Трайков.

Съставителите и редакцията на сборника, отделяйки много сили и време за неговата подготовка, вярват, че той ще бъде посрещнат с интерес от читателската публика и от специалистите в България и чужбина.

София, юли 1988 г.

Доц. д-р Стоян Германов

INTRODUCTION

After a continuous work of several years, the creators, translators and editors present to the attention of the public in Bulgaria and abroad, the book "The English Press on the Ilinden-Preobrazhenie Uprising 1903". It includes editorial articles, informations from the telegraph agencies, travel descriptions, stories, interviews and others from newspapers in the period January – December 1903.

On the eve of the Ilinden-Preobrazhenie uprising, as well as during its cruel extinction, many english journalists and public figures visit the regions of the uprising as part of different missions. Among them are H. Brailsford, G. Abott, F. Blunt, L. Villary, Fr. Moore, R. Wyon, J. McDonald and others.

The correspondences of A. G. Hales in "Daily News", having travelled in the Seres revolutionary district for more than two months with the detachments, are read in the English schools and churches when aids are collected for the victimized regions.

The materials are presented in chronological order, following the development of the events. Major part of them are dedicated to the preparation of the uprising, its start and extinction. Articles concerning the Austrian-Russian project for reforms in Macedonia are included. Attention is paid to the correspondencies on the politics of Bulgaria, Greece and Serbia, and the reports on the uprising in these countries. A lot of articles and documents cover the creation of the Balkan Committee in London and its activities, other materials view the situation of the Bulgarian refugees from Macedonia and the district of Adrianople, the rallies in support of the uprising, the politics of Russia, Austro-Hungary and the other Great Powers.

In its coverage of the uprising of 1903, the English press on the whole in its majority supports the just struggle of the rebels, in spite of the official policy of Great Britain. This tendency in the press is authoritative and influential. The anti-Bulgarian, pro-Turkish trend does not give up its basic position — saving of the entity of the Osman Empire, but is obliged to make serious concessions, appealing for improvement of the life conditions of the Christian population in European Turkey.

While in the newspaper's positions concerning the extent and the form of involvement of the English government and the reforms and the methods of their implementation exist differences, there is no argument of the Bulgarian character of the uprising. This can be seen in the expressions used by the pro- and anti-Bulgarian oriented press. "The Central Bulgarian Committee", "Bulgarian revolt", "Bulgarian revolutionaries", "Bulgarian uprising" are mentioned everywhere. The Prime-Minister himself, J. Balfour, speaks of "Bulgarian atrocities".

When the English press comments the economic and political situation of the Christian population in Macedonia and the district of Adrianople, "Macedonians" and "Macedonian people" are the notions expressing the whole Christian population of the region. When, however, in the summer and autumn of 1903, a question of revolutionary activity in the two regions arises, it is expressed as movement of the Bulgarian population. A dominating in the press opinion is outlined — the slavonic population in Macedonia is of the same nationality as the Bulgarian.

The English press presents professionally and objectively to the public of Great Britain, Europe and America all the aspects of the Bulgarian national question and events in Macedonia and the district of Adrianople in 1903. The evolution towards the direction of Gladstone's tradition in defence of the Bulgarian national cause reflects afterwards on the official policy of the country, the English propositions for reforms in Macedonia being more rational than the projects of Russia and Austro-Hungary.

Ass. Prof. Dr Stoyan Germanov

№ 1

В. "Дейли нюз", 6 февруари 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград в потвърждение достоверността на сведенията за произвол и насилие в Македония

Lists of horrors

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Jan. 31

Meantime, the terrible tale of sufferings, tortures, robberies and violation of women is pouring into Constantinople and Bulgaria. I have seen long and detailed lists of horrors, with names and places, which leave no doubt on the reader's mind that in parts of Macedonia, while the word has evidently gone forth to avoid massacre, there are now going on horrors which recall some of the worst features of those which formerly went on in Bulgaria and Armenia. I spare your readers any detail of them. They have been communicated to the Embassies, and I repeat that as names, dates, and place are given, they can, if there is need, be as completely controlled or verified as were the allegations examined by Mr. Baring and Mr. Schuyler.

The immediate problem, however, is how to put an end to these, and the programme which has already been presented in your columns, and which is singularly confirmed by the French dispatches published a few days ago, gives a good base on which to establish security for life and property.

Naturally, in speaking of the reform in the administration of the government of Macedonia, the Christians figure most prominently. It is they who have suffered most. To the ordinary incidents of bad administration have to be added in their case those which arise from the intolerance of race and religion. But there is some danger of making it appear that what is required is for their benefit alone. But this is not so. The Moslem peasant remains poor and lawless because of bad government, which offers no inducement to him to be industrious. He also suffers, as well as the Christian peasant, from the general insecurity and disorder which are the marks of Turkish rule.

Daily News, 6 February, 1903

Списъци на ужасите

(От нашия собствен кореспондент)

Цариград, 31 януари

Междувременно страшните разкази за страданията, мъченията, грабежите и изнасилването на жени заливат Цариград и България. Аз видях дълги, точни

описания на ужасни събития с имена на хора и селища, които не оставят съмнения у читателя, че в райони на Македония, където очевидно е била издадена заповед да се отбягват кланетата, сега се вършат безобразия. Те напомнят безобразията, които някога се вършеха в България и Армения¹. Аз спестявам на вашите читатели подробностите. Те са съобщени на посолствата и аз повтарям, че имената, датите и местата, така както са посочени, могат, ако е необходимо, да бъдат така точно проверени или потвърдени, както и твърденията на г-н Баринг² и г-н Шилер.

Непосредственият проблем обаче е как да се сложи край на това и програмата, която вече беше обнародвана на вашите страници и която е потвърдена единствено от френските телеграми, публикувани преди няколко дена, дава добра база, върху която да се създаде сигурност за живота и собствеността.

Естествено, когато говорим за реформи в администрацията на управлението на Македония, християните изпъкват най-ярко. Те са тези, които пострадаха най-много. Към обичайните инциденти на лошо администриране в техния случай трябва да се добавят и тези, които възникват от нетърпимостта към народност и религия. Има обаче известна опасност да се заблудим, че това, което се изисква, е единствено в тяхна полза. Но това не е така. Мюсюлманският селянин е беден и безправен поради лошото управление, което не му предлага стимули, за да бъде продуктивен. Той също страда, както и християнинът селянин, от общата несигурност и безредици, които са характерни за турското управление.

В. „Дейли Нюз“, 6 февруари 1903 г.

¹ Става дума за Горноджумайското въстание, обявено на 23 септември 1902 г. от Върховния македоно-одрински комитет (ВМОК) под ръководството на Стоян Михайловски и ген. Иван Цончев с цел да се предизвика дипломатическа намеса от страна на Великите сили за прилагане на чл. 23 от Берлинския договор.

² Френсис Евелин Баринг (1841—1917) — английски дипломат, генерален консул в Египет.

№ 2

В. „Дейли нюз“, 6 февруари 1903 г. Кореспонденция от Дупница на специалния пратеник за съдбата на бежанците от Македония; за напредъка на българския селянин в условията на свободното Княжество. Редакционен коментар по Източния въпрос и за заслугите на английските кореспонденти за неговото обективно представяне пред обществеността в Европа

The Coming storm

To-day we publish a profoundly important letter from the Special Commissioner whom we have dispatched to Macedonia. He writes from Dubnitsa, the point on the Macedonia border where the wretched fugitives from the Turk reach a land once ravaged by the oppressor, but now a land of freedom and of refuge. It is not necessary here to emphasise the tale of horror which he tells. If the simple facts set down from the lips of the refugees themselves do not convince, it would be idle for

us to labour their import. It is possible that the revelations of our Special Commissioner will be met with the familiar scoffs and jeers from that portion of the Press which combines a hatred of a republic of Puritan farmers with a devotion to the cause of the unspeakable Turk. It was so in June, 1876 when that first terrible whisper came to us from our Constantinople Correspondent of the hideous things that were being done in Bulgaria. The Turkish Government authorised its representatives abroad to declare that the statements made by "The Daily News" Correspondent in Constantinople were a tissue of monstrous exaggerations. Disraeli in the House of Commons ridiculed them as founded on "coffee house babble", and, referring to the descriptions of the tortures inflicted upon the Bulgarian captives, cynically observed that "Oriental races had a more expeditious way of settling their connection with their captives". The reply of "The Daily News" was to dispatch MacGahan into Bulgaria, and Europe rang with the story of the lust and bloodshed and ruin that he told. Bulgaria was freed; But the Turk was left to work oppression in other lands, and the Armenian atrocities of seven years ago – when Europe folded its hands while the Turk carried fire and sword through a land of whose safety Europe was the guardian – and the Macedonian horrors of to-day indicate how little he has been taught by experience, and how incurable is his barbarism. It has been apparent for months past that matters were approaching a crisis in Macedonia. The promise of "trouble in the spring" is no new feature; but hitherto our Constantinople Correspondent, who sent us that memorable letter twenty-seven years ago, has treated these threatenings lightly. When, however, in December last he sent us a powerful indictment of Turkish misrule, which our readers will remember, and indicated privately, with that large and statesmanlike grasp of the situation which he has always shown, that unless the Porte accepted the programme of reform we were on the threshold of a great conflagration, we concluded that the time had arrived to inquire into the position on the spot. Hence the presence of our Special Commissioner at Dubnitsa, whence he will cross into Macedonia to see the things of which he to-day writes only from the knowledge conveyed to him by the refugees.

What hope is there of the conflagration which is imminent being averted? The one condition necessary to avoid a deluge of blood is that Turkey should be made to realise that Europe is in earnest. It was because she did not realise that a quarter of century ago that war was made inevitable. She did not believe that Russia would fight for Bulgaria, and she was backed up in that belief by pernicious folly similar to that which, in a London journal this week, exhibited Turkey and her 800 000 soldiers as essential to England's position. Turkey was right in the assumption that Russia did not want to fight in 1877; but she did not realise that whether Russia wanted to fight or not there was a point at which she would be compelled to fight and compelled to win. Turkey refused the reforms then, and the war came. Will she refuse the reforms now and so cause history once more to repeat itself? Our Constantinople Correspondent who contributes another important letter to our columns to-day, states that Russia and Austria have formulated their scheme of reform. Russia, it is rumoured, desires autonomy for the afflicted people, and that is the one satisfactory solution. But Austria, according to our correspondent, prefers a control of the province under governors named with the consent of the Powers. To anyone familiar with the appalling corruption of Turkish officialdom the importance of the last stimulation will be apparent. There is not a governorship under Turkish rule which does not go to the highest bidder. It is the man who can bribe most lavishly the nauseous group that surrounds the Sultan that wins the office. And when he has bribed himself into office his one business is to extort from the wretched people over whom he is placed the last available penny. His official life is short – he may find himself dis-

missed at the end of a year – and he has to reap his harvest with a haste that admits no thought of justice or mercy. Whether the mild measures of reform suggested by Austria would be effective is extremely doubtful. But it certainly indicates the irreducible minimum.

But will the Sultan accept even so modest a petition? We hardly dare hope that he will. He knows, as he knew in the seventies, that Russia does not want to fight. All the Czar's energy is required in the Far East. And presuming upon that and the friendship and sympathy of the Kaiser, the Sultan may harden his heart. That danger is made all the more likely by the mischievous expressions of a certain irresponsible portion of the London Press as to the sympathy of England – expressions which are carefully telegraphed to him as representing the opinion of this country. If as the result of all this the reforms are refused the outlook will be grave in the extreme. For the rising will come. Bulgaria cannot be prevented from sharing in it. To suggest that Russia is fomenting the ebullience of the Bulgarians is a grave mistake. Russia's interest is to restrain Bulgaria and so to avoid the conflict. But the temper of Bulgaria will brook no restraint, and when the Turk and the Bulgarian are face to face there can be no doubt that Russia will be drawn into the struggle to protect the State whose freedom is the gift of her action. It must be remembered that this is no case of a friendless Armenia. The Church – and in Russia the Church has enormous influence upon political action – is involved in the cause. In short, it is impossible to imagine that Russia would stand idly by while Bulgaria was crushed by her ancient enemy. The Sultan will find on that day that in relying upon the Kaiser he is relying upon a broken reed. The German Emperor may send fraternal greetings in the midst of Armenian horrors, but he will not be friend the Turk when Russia is concerned. He knows his vulnerable part too well. The shadow of the bear is the abiding influence of the Kaiser's action, and he will never do anything calculated to bring the substance after the shadow. It is this fact and the hostility of England that need preaching at the Porte. To encourage the Sultan to resist reform is to tempt him to his doom, for if he deliver himself into the hands of Europe again his sun will assuredly be set.

(From Our Special Commissioner)

Dubnitza, Bulgaria (South-Western Frontier), Jan. 27

Since the beginning of October some three thousand fugitives from Macedonia have found refuge in Bulgaria. Nearly all of them are distributed over the towns and villages of this miniature Switzerland, if I may so call it; along the Macedonian border, and so close to it that, as at the village of Kach, for example, they may distinguish the Bulgarian sentry and the Turkish sentry passing and repassing each other, bayoneted rifle on shoulder, on the dividing line. In small, scattered bands, ragged, thinly clad, haggard with hunger and cold, have they been drifting to this haven of refuge day by day during the last three months. They are coming while I write. Nor will the immigration cease until civilized Europe repairs the terrible mistake it committed when twenty-five years ago, in its jealousy of Russia the liberator, it thrust back Macedonia once again under the hell of the Turk.

The personal narratives of these refugees revive memories of the crimes which shocked Europe on the eve of the war that ended in the expulsion of the oppressor from Bulgaria. Many hundreds of these fugitives are sheltered in the Alpine region between Dubnitza, low down in the valley of the Struma and its affluents, and the great monastery of Mount Rilo, nine hours' distant, high among the snows. Rilo, that old sanctuary, which among all institutions of its order, stands foremost in the

history of Bulgaria, and in the veneration and affection of the Bulgarian race. The first bands of fugitives from Macedonia were rescued by monseigneur the Archimandrite Joaniki, Igoumen (Oikoumenos), or, as we might say in English, the Abbot of the Monastery of St. John of Rilo, and his Good monks. Still larger numbers are congregated in and around Dubnitza, where the Bulgarian Committee of relief for the refugees has its headquarters. In another letter I shall give an account of this society and its operations, and merely remark in this place that I have the good fortune to be accompanied on this journey by the society's secretary, Mr. Stephane Tchaprachikov, of the Bulgarian Foreign Office, who has been deputed to supervise new arrangements for the distribution of food and clothing. The present letter must be reserved for the first portion of my task, which is to visit the refugees at their domiciles on the Rilo-Dubnitza route, and to hear their own account of the causes that have compelled them to abandon their homes at a season when to traverse the mountains subjects the hardest among them to the severest physical strain, and may mean, as it often has meant, death to the weaker. It may be found that the reasons of their flight offer the simplest, the fundamental, explanations of the rise and progress of the Macedonia insurgent societies – as to the true character of which the most misleading impressions have been propagated in Germany, France and England.

Shaking off four centuries of torpor

In its ring of mountains, and with the picturesque zigzag of its streets that in places overhang the river, Dubnitza suggests a resemblance (a faint one, I admit) to some bits of Srinagar, the capital of Cashmere. Externally the town has not undergone very much change since the days when the Turk ruled the land. The unwieldy four-wheeled bullock carts that, with their loads of tobacco leaf, wine, wood, and grain, come creaking in slowly from distant villages, and block the narrow lanes, are you may be sure, of the same make as the commissariat waggons which, twenty-two centuries ago, lumbered in the rear of the armies of Alexander of Macedon – whose paternal kingdom lies just over there, on the other side of that long, waving ridge, sharply defined upon the spotless blue, the ridge of stately Mount Rilo, upon whose crest the sun has just risen, a brilliant of dazzling radiance on his robe of white. Upon that primitive contrivance, the common bullock waggon of rural Bulgaria, you shall not discover as much as farthing's worth of iron. It is all of wood, clamped together with bolts of wood, botched here and there with rope, with twine, with twigs. A usefully elastic contrivance, perhaps, in a world now forgotten, and where roads were bad. Most wonderful of all are the wheels. Not a single tyre of iron have I seen in Dubnitza. And scarcely a wheel of decently round shape. The tyre of the ordinary waggon-wheel is formed of a number of wooden blocks held together by wooden pins. And the triumphant result? Not a circle in our too exacting senses of the word. But a five, or six, or seven, or eight sided "circle" – anything from a pentagon to an octagon. Sometimes a wheel drags, while the other three plunge lazily round with many a bump and many a jerk to the monotone of their everlasting croak. All this would be hard upon the bullocks – but that the Bulgarian peasant, good-natured, easy-going fellow, is in no greater hurry than his beasts, and treats them with a man-and-brotherly indulgence. A few years more, however and the last of the old-world bullock waggons will bump its last, and vanish, to the tune of its old familiar croak. For the Bulgarian peasant is making up. He is shaking off the four centuries' torpor, begotten of his Turkish bondage. And if he is so prosperous in spite of the primeval character of his implements and of his notions about farming, what may he not accomplish when he takes to scientific methods?

I have said that the outer aspect of Dubnitsa remains much as it was in the Turkish days. But in the demeanour, the spirit, the everyday life of the people the change is enormous. I have been contrasting Dubnitsa with this or that Turkish town of my former acquaintance – particularly in the Asiatic provinces – some melancholy, sombre place, with something of sinister significance in its stillness, and where the women are rarely seen, and count for nothing, and the children are never young. The boisterous energy of Young Bulgaria in the school playgrounds and in the streets of this obscure country town is a striking and pleasing reminiscence of the fact that the Turkish blight has passed away for ever. With its large, lofty rooms, flooded with sunlight and ventilated to perfection, the new elementary public school of this place would do credit to many an English School Board. In this border town, as throughout Bulgaria, are complete freedom and security, and indifference to distinctions of race and creed. In the Balkans, at this moment, there are at least two Turks who appreciate the fact. They are the two deserters from the nearest Turkish garrison that of Djumaia, who, in their red fez and regimental uniform (much tattered) came trudging into the town the day of my arrival. It is possible that an event so apparently insignificant as the desertion of two Turkish soldiers may have been reported in the foreign news of the London papers. In the circumstances, however, it is not quite as insignificant as it looks; and as the story they told the Sub-Prefect of Dubnitsa, together with Mr. Tchapratchikoff and myself, may serve as a sort of introduction to my interrogation of the Macedonian refugees, I shall here make the shortest possible summary of it.

Story of Turkish deserters

Their answer to my first question was worth all the rest. Why, I asked, did you desert? Because, replied the spokesman of the two, "we were often beaten by our officer. We told him we would not be whipped as if we were Slavs. He ordered us to be again punished; then we escaped." There was a grim, ironical, unconscious humour in the expression, "whipped like Slavs", blurted out with soldier's frankness before the local representative of a people whom the Turk regards as Slavic and despises as Christian. Karaman Sudak and Achmet Mahmud, of the 65-th Regiment, took their hardships as a matter of course, did not appear to mind them. Their pay of a pound as month was always in arrears. But so was everybody's. And when they received a penny or two on account – as on festival days – they had fun therewith, and forgot the dark side of the military life. Had they witnessed any maltreatment of Macedonians – Christians – Slavs, and such-like folk, in the Caza (district) of Djumaia, from which they themselves had come, and the refugees from which were now in Dubnitsa? They had not. They had always been quartered in the town, where there was no disturbance; they knew nothing, personally, of what might have been going on in the villages. Had they heard anything? Many a time – from their comrades quartered in the villages; they had heard of villages plundered, of people beaten and killed, of women violated. Did they believe these reports? Yes; why not; Why should their comrades lie? Had they been told why the Christians were maltreated? Yes, the Christians had rifles in hiding and they were helping the armed bands in the mountains. What did Karaman and Achmet wish for now? To go to Plevna, their father's birthplace, and there find something to do. So to Plevna the Sub-Prefect promised to transfer them. And at Plevna, or anywhere else in Buglaria, they will be as free as any Christian, any "Slav", subject of his Royal Highness Prince Ferdinand. I have given their story merely for what it is worth, and without any comment.

Daily News, 6 February, 1903

Днес публикуваме изключително важно писмо от специалния ни кореспондент, когото изпратихме в Македония. Той пише от Дупница, разположена на македонската граница, където нещастните бежанци достигат земята, някога опустошавана от потисника, а сега земя на свободата и спасението. Тук не е необходимо да наблягам върху историята на ужасите, която той разказва. Ако простите факти записани от устата на самите бежанци не са убедителни, би било полезно за нас да се мъчим да изтъкваме тяхната важност. Възможно разкритията на нашия специален кореспондент да бъдат посрещнати с познатия присмех и подигравки от тази част на печата, който съчетава омразата към република на фермери-пуритани с предаността към каузата на отвратителните турци. Така беше през юни 1876 г., когато до нас дойдоха първите сведения от нашия кореспондент от Цариград за ужасните неща, които бяха направени в България¹. Турското правителство упълномощи представителите си в чужбина да заявят, че изявленията, направени от кореспондента на в. „Дейли нюз“ в Цариград са изтъкани от чудовищни преувеличения. В Камарата на общините Дизраели² ги осмя, като основани на „празни приказки от кафенетата“, а що се отнася до описанията за мъченията, причинени на българските пленници, той цинично отбеляза, че „ориенталските народи имат по-бързи начини за уреждане на отношенията си с техните пленници“. Отговорът на в. „Дейли нюз“ беше да изпрати Макгахан в България и Европа се огласи от разказите за похот, кръвопролития и разрушения, които то представи. България беше освободена, но турците бяха оставени да упражняват потисничеството си в други земи и жестокостите отпреди седем години в Армения³, когато Европа скръсти ръцете си, докато турците носеха огън и меч из земята, на чиято безопасност Европа беше пазител, и днешните ужаси в Македония свидетелстват колко малко те са се поучили от опита и колко неизлечимо е тяхното варварство. През изминалите месеци беше очевидно, че нещата в Македония вървят към криза. Обещанието за „вълнения през пролетта“ не е нова тема, но досега нашият кореспондент в Цариград, който ни изпрати онова незабравимо писмо преди двадесет и седем години, се беше отнесъл несериозно към тези заплахи. Когато обаче през миналия декември той ни изпрати едно сериозно обвинение за лошото управление на турците, което нашите читатели ще си спомнят, и посочи поверително, с това широко държавническо схващане за положението, каквото той винаги е показвал, че докато Портата не приеме програмата за реформи, ние ще сме пред прага на голям пожар, ние си направихме заключението, че е дошло време да проучим положението на място. Вследствие на това е и присъствието на нашия специален пратеник в Дупница, откъдето той ще премине в Македония, за да види нещата, за които днес той пише само въз основа на новините, предадени му от бежанците.

Каква е надеждата да се предотврати този предстоящ пожар? Единственото необходимо условие, за да се избегне проливането на кръв, е да бъде накарана Турция да разбере, че Европа не се шегува. Поради това, че тя не разбра това преди четвърт век, онази война стана неизбежна. Тя не повярва, че Русия ще се бие за България и бе подкрепяна в това си разбиране от пагубна глупост, подобна на тази, която в едно лондонско списание тази седмица представи Турция и нейните 800 000 войника като крайно необходими за позицията на Англия. Турция беше права в предположенията си, че Русия не искаше да се бие през 1877 г., но не разбра, че независимо дали Русия искаше да се бие или не, има едно положение, при което тя щеше да бъде принудена

да се бие и да победи. Тогава Турция отхвърли реформите и войната започна⁴. Ще отхвърли ли тя реформите и сега, което ще накара историята да се повтори още веднъж? Нашият кореспондент от Цариград, който ни снабди с друга важна дописка за днешната ни рубрика, заявява, че Русия и Австрия са формулирали тяхната схема за реформи. Говори се, че Русия желае автономия за измъчените хора и това е единственото задоволително решение. Австрия обаче, според нашия кореспондент, предпочита контрол над провинцията, упражняван от губернатори, посочени от силите. За всеки, запознат с ужасната корупция на турския бюрократизъм, възможността на това последно условие ще бъде очевидна. Няма пост в турския държавен апарат, който да не се дава на този, който даде най-голяма сума при наддаването. Този, който подкупва най-щедро отвратителната група, която заобикаля султана, печели поста. А когато той вземе властта с подкуп, единствената му работа е да измъкне от нещастните хора, над които е поставен, и последния наличен грош. Животът му като чиновник е кратък – и той трябва да пожъне своята реколта с бързина, която не търпи справедливост и жалост. Дали умерените мерки за реформи, предложени от Австрия, ще бъдат ефикасни, е крайно съмнително. Но те със сигурност предоставят минимума.

А дали султанът ще приеме дори тази скромна петиция? Ние едва смеем да се надяваме и на това. Той знае, както знаеше и през седемдесетте години, че Русия не иска да се бие. Цялата сила на царя е необходима в Далечния изток. Като злоупотребява с това и с приятелството и симпатиите на кайзера, султанът може да ожесточи сърцето си. Тази опасност е още по-вероятна поради злонамерените изрази на известна безотговорна част от лондонския печат за съчувствието на Англия – изрази, които внимателно му се телеграфират като преставащи мнението на тази страна. Ако в резултат на всичко това реформите бъдат отхвърлени, перспективите ще бъдат крайно сериозни. Защото въстанието ще започне. България не може да бъде спряна да не вземе участие в него. Да се предполага, че Русия подстрекава кипежа на българите е сериозна грешка. Интересът на Русия е да възпре България, така че да се избегне конфликтът. Но чувствата не ще могат да бъдат възпрени и когато турците и българите застанат лице срещу лице, няма съмнение, че Русия ще бъде въвлечена в борбата, за да бъде запазена държавата, чиято свобода е плод на нейните действия. Трябва да се помни, че това не е като случая с Армения – страна без приятели. Църквата – а църквата в Русия има огромно влияние в политическите работи – е замесена в случая. Накратко казано, невъзможно е да си представим, че Русия ще стои безучастна, докато България бъде смазана от стария си враг. В този ден султанът ще открие, че, разчитайки на кайзера, той разчита на нещо несигурно. Германският император може да изпрати братски поздрав по средата на арменските кланета, но той няма да подпомогне турците, когато е замесена Русия. Той знае твърде добре своите уязвими места. Сянката на мечката има постоянно влияние върху действията на кайзера и той никога не би изпуснал питомното, за да гони дивото. Именно на този факт и на враждебността на Англия трябва да се обърне внимание пред Портата. Да се окуражава султана да се противи на реформите, означава да бъде примамван към своята гибел, защото ако той се предаде отново в ръцете на Европа, неговото слънце със сигурност ще залезе.

(От нашия специален кореспондент)

Дупница, България (югозападната граница), 27 януари

От началото на октомври около три хиляди бежанци от Македония намериха убежище в България. Почти всички те са разпределени по градовете и селата на тази миниатюрна Швейцария, ако мога така да я нарека, покрай македонската граница, толкова близо до нея, както например при село Кач, че могат да се различават българските и турските часовои, докато се разминават един друг с пушки с щикове на рамо по демаркационната линия. В малки разпокъсани групи, окъсани, леко облечени, изтощени от глад и студ, през последните три месеца, ден след ден те се влачат към това убежище за бежанците. Те пристигат и сега, когато аз пиша. И тази емиграция няма да спре, докато цивилизована Европа не поправи ужасната грешка, която направи преди двадесет и пет години, когато в своята ревност към освободителката Русия тикна наново Македония под игото на турците.

Личните разкази на тези бежанци събуждат спомените за престъпленията, които шокираха Европа в навечерието на войната, която завърши с изгонването на поробителя от България. Стотици от тези бежанци са подслонени в алпийската област между Дупница, ниско долу в долината на Струма и притоците ѝ, и в големия манастир в Рила, отстоящ на девет часа разстояние, високо горе сред снеговете. Рила, това старо убежище, което измежду всички институции от този род стои на първо място в историята на България в почитта и в любовта на българския народ. Първите групи бежанци от Македония били спасени от архимандрит Йоаникий, игумен (oikomenos), или както ние бихме казали на английски, абат на манастира „Св. Иван Рилски“ и милостивите му монаси. Още по-голям брой са струпани около Дупница, където е щабът на Комитета за подпомагане на бежанците. В другата кореспонденция ще опиша това общество и неговата дейност, а тук просто ще отбележа, че имах щастието да бъда придружен в това си пътуване от секретаря му г-н Стефан Чапрашиков⁵ от българското министерство на външните работи, който беше упълномощен да упражнява надзор над новите разпореждания за разпределение на храната и дрехите. Сегашната дописка трябва да посветя на първата част от моята задача, която е да посетя бежанците в техните жилища по пътя Рила—Дупница и да изслушам техните разкази за причините, които са ги принудили да изоставят домовете си в сезона, когато прекосяването на планината излага и най-твърдите от тях на най-сурово физическо натоварване и може да означава, както често и означава, смърт за по-слабите. Човек разбира, че причините за тяхното бягство предлагат най-простите, основни обяснения за възникването и развитието на македонските въстанически общества — за истинския характер на които най-заблуждаващи впечатления бяха разпространени в Германия, Франция и Англия.

Освобождаване от четиривековна апатия

В пръстен от планински вериги, с живописния зиг-заг на улиците си, които на места надвисват над реката, Дупница има една прилика (признавам слаба) с някои части на Сринагар, столицата на Кашмир. Външно града не е прегърпял много промени в сравнение с дните, когато турците управлявали в тази земя. Неудобните волски коли на четири колела, които с товарите си от тютюн, вино, дърва и зърно идват бавно, скърцайки от отдалечените села и задръстват

тесните улички, са – може да бъдете сигурни – направени по същия начин, както продоволствените коли, които преди двадесет и два века са задръствали тила на армията на Александър Македонски⁶, чието бащино царство лежи ей там, от другата страна на тази дълга извиваща се планинска верига, ясно очертана върху безупречно чистото синьо, планинската верига на величествената планина Рила, върху чийто гресбен слънцето току-що е изгряло – един брилянт от ослепително сияние върху пейната бяла мантия. В това примитивно средство – обикновената волска каруца на селска България, човек не би открил желязо и за един грош. Тя е цялата от дърво, скърпена тук-там с въже, с върви и клони. По всяка вероятност едно полезно подвижно средство в един свят, днес забравен, свят, където пътищата са лоши. Най-чудновати от всичко са колелетата. В Дупница аз не видях нито един обръч от желязо. И едва ли и едно колело е със сваятна кръгла форма. Обръчът на обикновеното колело на каруцата е направен от няколко дървени блока, прихванати от дървени клечки. И триумфалният резултат? Не кръг, в нашия твърде точен смисъл на думата. А пет или шест, или седем, или осемстранен „кръг“ – всичко от петобъгълник до осмоъгълник. Понякога колелото се влечи, докато другите три лениво се въртят с много друсане и много блъскане в еднообразието на вечното си скрибуцане. Всичко това би било тежко за воловете, ако българският селянин не бе добронравен, непридирчив човек, който не бърза повече от животните си, и ако не се отнасяше към тях с братска снисходителност. Още няколко години обаче и последните от старовремските волски каруци ще изживеят времето си и ще изчезнат с мелодията на старото познато скърцане. Защото българският селянин се събужда. Той се отърсва от четиривековната си апатия, породена от турското робство. И ако той е така напредничав, независимо от примитивния характер на оръдията и на познанията си за земеделие, какво ли ще постигне той, когато възприеме научните методи?

Вече казах, че външния вид на Дупница остава почти какъвто е бил по турско време. Но в поведението, духа, всекидневния живот на хората промяната е огромна. Сравнявах Дупница с един или друг турски град, с който съм се запознавал преди – особено от азиатските провинции – някое унило, мрачно място, с някаква зловеща значителност в своята неподвижност, където жени рядко се виждат и не ги смятат за нищо, а децата никога не са млади. Буйната енергия на Млада България в училищните дворове и по улиците на този неизвестен провинциален град удивително и приятно напомня факта, че вредното турско влияние завинаги е отминало. Със своите просторни високи стаи, залати със слънчева светлина и отлично проветрени, новото начално училище тук би направило чест на много английски основни училища. В този граничен град, както и из цяла България, има пълна свобода и сигурност без разлика на раса и вяра. На Балканите сега има поне двама турци, които оценяват този факт. Това са двамата дезертьори от най-близкия турски гарнизон, този в Джумая, които със своите червени фесове и полкови униформи (много дрипави – б. а.) дойдоха влачейки се в града, в деня на моето пристигане. Възможно е едно събитие толкова очевидно незначително като дезертирането на двама турски войници да бъде съобщено във външнополитическите новини на лондонската преса. Обаче при тези обстоятелства то не е толкова незначително, както изглежда, а тъй като историята, която те разказаха на заместник-пресекта на Дупница, на г. Чапрашиков и на мене, може да послужи за нещо като увод към разговорите им с македонските бежанци. Тук аз ще ѝ направя възможно най-кратко резюме.

Техният отговор на моя първи въпрос струваше повече от всичко останало. Защо дезертирахте, попитах аз? Защото, отговори този, който приказваше от името на двамата, „офицерът ни често ни биеше. Ние му казахме, че не бива да бъдем бичувани, като че ли сме славяни. Той заповяда да бъдем наказани отново, тогава избягахме.“ Имаше един мрачен, несъзнателен хумор в израза „бичуване като славяни“, изтърван с войнишка прямота пред местния представител на хората, които турците смятат за славяни и презират като християни. Караман Судук и Ахмед Махмуд от 65-и полк приемали трудностите като нещо естествено и изглежда като че ли нямали нищо против тях. Заплатата им от една лира на месец била винаги неизплатена. Но така било с всички. А когато получавали грош или два по сметката си – например по празници – те се забавлявали и забравяли лошите страни на военния живот. Били ли са свидетели те на грубо отношение към македонците-християни и други такива хора в казата (областта) Джумая, откъдето те самите идват и откъдето сега са бежанците в Дупница? Не били. Те винаги били разквартирувани в града, където нямало размирици. Лично те не знаели нищо от това, което може да е ставало по селата. Не са ли чували нещо? Много пъти – от техни другари, разквартирувани по селата, са чували за ограбени села, за пребити или убити хора, за изнасилени жени. Вярват ли на тези разкази? Да, защо не? Защо биха лъгали другарите им? Казано ли им е било защо били малтретирани християните? Да, християните имали скрити оръжия и помагали на въоръжените чети в планините. Какво биха желали Карман и Ахмед? Да отидат в Плевен, където били родени бащите им и да си намерят някаква работа. И така заместник-префектът обеща да ги прати в Плевен. А в Плевен или където и да е в България те ще бъдат свободни като всеки християнин, като всеки „славянин“, поданик на Негово кралско величество княз Фердинанд¹. Аз предавам тяхната история, както я чух, без коментар.

В. „Дейли нюз“, 6 февруари, 1903 г.

¹ Дженерариъс Алойзиус Макгахан (1844–1878) – американски журналист и кореспондент на английския вестник „Дейли нюз“. След потушаването на Априлското въстание 1876 г. бил изпратен от в. „Дейли нюз“ в България, където посетил районите на въстанието и отразил в кореспонденциите си турските жестокости над въстаналото българско население.

² Бенджамин Дизраели, лорд Биконсфилд (21.XII.1804 – 19.IV.1881) – английски политически и държавен деец, писател, лидер на Консервативната партия, министър-председател (1868, 1874–1880). По време на Източната криза (1875–1878) се обявява за запазване целостта на Османската империя и се опитва да оправдае турските жестокости през Априлското въстание 1876 г. Налага свикването на Берлинския конгрес 1878 г. за ревизиране на Санстефанския мирен договор 1878 г. Балканската му политика се оказва решаваща за разпокъсването на Санстефанска България.

³ Става дума за Арменската криза от 1895–1896 г., при която вследствие на избухналите вълнения в Армения и извършените атентати в Цариград са изклани от турските власти десетки хиляди арменци. Турските жестокости над арменския народ водят до поставянето на арменския въпрос от Великите сили на дипломатическата маса и до изработването на реформи за Армения, които на практика остават неприложени.

⁴ Цариградската конференция е свикана през декември 1876 г. по инициатива на Русия и на нея присъстват представители на великите сили. Изработен е бил проект за създаване на автономна българска област в границите на възстановената вече Българска екзархия, състояща се от източна част със столица Търново и западна – със столица София. Въпреки половинчатия характер на проекта, Високата порта по съветите на английската дипломация отказва да го признае и го отхвърля под претекст, че съществува изработена и одобрена от султана конституция. Опитите на Русия по дипломатически път да уреди българския въпрос продължават със свикването на международна конференция в Лондон през март 1877 г., но и изработеният на нея Лондонски протокол е отхвърлен отново с подкрепата на Англия.

⁵ Стефан Чапрашиков – служител в Министерството на външните работи, секретар на дружеството за подпомагане на българите бежанци след Горноджумайското въстание 1902г.

⁶ Александър Македонски (Александър Велики), (юли 456 пр. н. е., Пела – 13 юни 323 пр. н. е., Вавилон) – цар на древна Македония (336–323 пр. н. е.), бележит пълководец.

⁷ Фердинанд I Сакс-Кобургготски (14 февруари 1861, Виена – 9 септември 1948, Германия) – български княз (1887 – 1908) и цар (1908 – 1918).

№ 3

В. „Истърн дейли прес“, 9 февруари 1903 г. Обзорна статия за изстребването на християнското население в Македония; за опасността от въоръжен конфликт; за необходимостта от незабавно въвеждане на реформи в Македония

The Macedonian danger

There is an old saying which tells us that the pot gets broken through being so often carried to the well. We are reminded of it by the condition of things in Macedonia. Macedonian affairs are always on the point of breaking out into flame, and yet, somehow, the crisis always passes over without ending in catastrophe. It might chance to be the case, nevertheless, that the long-apprehended trouble might come just at the time when its results would be most deplorable. A Macedonian revolt will almost certainly involve Europe in war. This is about the date at which, according to all previous experience, we may expect the reopening of the interminable and fatal Eastern question. Yet there is no country in Europe that wants war, or that is not prepared to make sacrifices to avoid it. We are in a position to state, indeed, that the Macedonian question has been settled so far as it can be settled by diplomacy. The Great Powers have come to an agreement which relieves it from all nominal subjection to Turkey. It is to be treated according to the Cretan model. Turkey will remain suzerain, but there will be a Governor-General nominated by the Powers. If this announcement were made at once, there were not the usual hesitations of diplomacy, if a little more open-mindedness were brought into play, the Macedonian danger might at once disappear. But times and seasons have to be regarded; the exigencies of Parliaments have to be considered; the danger must be continued in difference to the opportune moment for declaring that it has come to an end. Shortly after our own Parliament meets Lord Lansdowne may be expected to announce that the Powers have come to an agreement about Macedonia, and that the Sultan of Turkey will henceforth be no more than the nominal ruler of that country. But what is the Macedonian danger at the moment? It is that the powder magazine may explode before the announcement of the new arrangements is considered to be convenient. Every year it is predicted that there will be rising in Macedonia with the coming of spring. The spring comes and goes without the occurrence of the predicted revolution, but just because at this particular time there is strong reason to hope that no rising will take place, there is all the more cause to fear that we are on the verge of serious events. There is always a considerable amount of plotting in connection with troubles arising in the East. This much has to be admitted, though mere plotting is never – as the Turk always represents it to be – the origin and the actual cause of all difficulties. But the Macedonian trouble is made more than usually dangerous just because, in the first place, Bulgaria is anxious to

include Macedonia within its own boundaries, and because, in the second, the Turk has entered with zest and spirit into his usual criminal courses. There is no doubt, we fear, concerning the truth of the stories told by a special correspondent of the Daily News. Nobody of importance will in these days repeat the mistake of Mr. Disraeli, who said that Mr. McGahan's account of the Bulgarian Atrocities was merely "the coffee-house babble" of Constantinople. The Turk is always and irremediably a ruffian. If Europe were not divided by jealousies, and excited by aspirations that are never likely to be realised, a speedy end would be put to the Eastern question by the giving of a practical shape to Mr. Gladstone's bag-and-baggage policy. The Turk would not be tolerated if the Powers could trust each other. He would have to go at once if they came into really friendly agreement. History is full of the persecution of the Roman Christians by the Pagan Emperors. Thirty miles of catacombs bear witness to the terror that was created and the slaughter that was made; and yet, so far as can be ascertained, the total number of Christians done to death under the Roman Empire, from Nero to Julian the Apostate, fell short of the number of persons slaughtered by the present Sultan of Turkey – "Abdul the Damned" as Mr. William Watson has called him – in two or three years of persecution in Armenia. In old days there were Eastern Monarchs who built towers that were made of the skulls of their victims; but these were mere amateurs in crime in comparison with a man of our own day. History has had nothing to record so entirely vile as the Bulgarian atrocities, the slaughters and ravages in Armenia, and the present Macedonian wrongs. Yet we trust that nothing irremediable will be done for two or three weeks to come; for in two or three weeks Macedonia may no longer be under the hell of the Turk.

Eastern Daily Press, 9 February, 1903

Македонската опасност

Има една стара поговорка, която казва, че гърнето се счушва от често носене до кладенеца. Припомни ни я положението на нещата в Македония. Работите в Македония са винаги на границата на избухването на огъня и все пак някак си кризата винаги отминава, без да завърши с катастрофа. Може и сега да се получи така, въпреки че дългоочакваните размирици могат да избухнат точно в момента, когато резултатите биха били най-плачевни. Едно македонско въстание почти със сигурност ще въвлече Европа във война. Това е горе-долу времето, когато според предишния ни опит, можем да очакваме подновяването на безкрайния и фатален Източен въпрос. Все пак няма страна в Европа, която да иска война или която да не е готова да направи жертви, за да я избегне. Ние сме в състояние да заявим наистина, че македонският въпрос е уреден дотолкова, доколкото той може да бъде уреден от дипломацията. Великите сили стигнаха до споразумение, което го освобождава от цялото номинално подчинение на Турция. Той (въпросът – б. пр.) трябва да бъде разглеждан съобразно критския модел¹. Турция ще остане съюзен, но ще има генерал-губернатор, утвърждаван от силите. Ако това известие беше провъзгласено веднага, ако ги нямаше обикновените колебания на дипломацията и ако в играта беше вложена малко повече непредубеденост, македонската опасност можеше да изчезне веднага. Но трябва да се съобразяваме с времето и сезоните, трябва да бъдат взети предвид неотложните нужди на парламентите, опасността трябва да бъде удължена заради съобразяването с подходящи момент, за да се обяви, че е дошъл краят ѝ. Скоро след събирането на нашия собствен парламент можем да очакваме от лорд Лансдаун² да съобщи, че силите са стигнали до споразумение относно Македония и че султанът не е

повече от номинален господар на тази страна. Каква е обаче македонската опасност в момента? Тя е в това, че барутът в магазина на пушката може да избухне, преди да бъде сметнато за подходящо да се обявят новите споразумения. Всяка година се предсказва, че през пролетта ще има въстание. Пролетта идва и си отива без предсказваната революция да започне, но точно защото по това време съществуват сериозни причини да се надяваме, че няма да има въстание, имаме още по-голямо основание да се страхуваме, че сме на ръба на сериозни събития. Винаги има значителен брой интриги във връзка с размириците, които възникват на Изток. Това трябва да се признае, въпреки че самите заговори никога не са – както винаги ги представят турците – първоначалната и действителна причина за всички трудности. Но македонските вълнения са повече от обикновено опасни просто защото, на първо място, България много иска да включи Македония в своите граници и защото, второ, турците са захванали с жар и въодушевление присъщите си престъпни начини на действие. Опасяваме се, че няма съмнение относно достоверността на историите, разказани от специалния кореспондент на в. „Дейли Нюз“. Нито една видна личност не би повторила в днешно време грешката на Дизрасли, който каза, че описанията на г-н Макгахан за зверствата в България били само „празни приказки от кафенетата“ на Цариград. Турчинът винаги с непоправим главорез. Ако Европа не беше разделяна от завист и възбудена от аспирации, които вероятно никога няма да се реализират, на Източния въпрос би се сложил бърз край, като се въведе в действие политиката на г-н Гладстон³ – „обирайте си парцалите“⁴. Турците нямаше да бъдат толерирани, ако силите можеха да си имат доверие една на друга. Ако те (силите – б. пр.) стигнеха до едно наистина приятелско споразумение, те (турците – б. пр.) трябваше да си отидат веднага. Историята е изпълнена с гоненията на римските християни от императорите езичници. Тридесет мили катакомби са запазили свидетелства за терора и за кланетата; и все пак, доколкото може да се провери, общият брой на избитите християни в Римската империя от Нерон⁵ до Юлиан Отстъпника⁶ не може да достигне броя на хората, изклани от сегашния турски султан – „Абдул-прокълнатия“⁷, както го нарича г-н Уилям Уотсън⁸ – за две или три гонения в Армения. В стари времена имало източни монарси, които строели кули, направени от черепите на жертвите им, но те са били просто аматьори в престъпленията в сравнение с някои наши съвременници. В историята не е имало за отбелязване нищо толкова изключително противно, както зверствата в България, кланетата и опустошенията в Армения и сегашните македонски несправди. Ние вярваме все пак, че нищо непоправимо няма да стане през идващите две или три седмици; защото след две или три седмици Македония може да не бъде вече под игото на турците.

В. „Истърн Дейли прес“, 9 февруари 1903 г.

¹ Става дума за реформите на остров Крит, приложени след Критското въстание от 1896-1897 г. и Гръцко-турската война от 1897 г. Според новия статут на острова се давала пълна автономия и султанът се признавал само за номинален сюзерен на Крит. Островът трябвало да се управлява от един върховен комисар, определен от великите сили и задължително утвърждаван от султана.

² Хенри Чарлз Кинг Пети-Фитс Морис, лорд Лансдаун (1845–1927) – английски политик и дипломат, деец на консервативната партия, военен министър (1895–1900), министър на външните работи – (1900–1905), министър без портфейл (1915–1916).

³ Уилям Юарт Гладстон, (1809–1898) – английски държавен и политически деец, лидер на Либералната партия след 1868 г., министър-председател (1868–1874, 1880–1885, 1886 и 1892–1894). След потушаването на Априлското въстание през 1876 г. се обявил в защита на българския народ.

⁴ Фразата е употребена за първи път от У. Гладстон в брошурата му Българските ужаси и Източният въпрос 1876 г. и тя става нарицателна за неговата външна политика по Източния въпрос.

⁵ Клавдий Цезар Нерон (37—68) – римски император (54—68).

⁶ Флавий Клавдий Юлиан (Юлиан-Отстъпник) (332—363) – римски император (361—363), философ-неоплатоник, направил безуспешен опит да възстанови езическата религия.

⁷ Става дума за Абдул Хамид II (1842—1918) – турски султан (1876—1909). Заради арменските погроми и кланета наречен „кървав султан“.

⁸ Уилям Уотсън (1858—1935) – английски поет. В сонетите си изразява демократични и хуманистични политически възгледи. Кмет на Ливърпул; председателствал митинг в защита на българите от Македония на 23 септември 1903 г.

№ 4

В. „Морнинг лиидър“, 10 февруари 1903 г. Собствена кореспонденция от София за мерки на българското правителство за ограничаване дейността в Княжеството по подготовката на въоръжено въстание в Македония

Suppressive measures Bulgarian effort to hamper the Macedonian committee

(From Our Own Correspondent)

Sofia, 5 Feb.

Acting upon the secret instructions of Russia, the Bulgarian Government are putting so many hindrances on the Macedonian Central Committee here that its leaders have asked their generals directing the various bands in Macedonia to act upon their own initiative.

Even fugitives who have arrived in Sofia from Macedonia are receiving the warm attention of the police. Yesterday fifteen Macedonians, who had received food and clothing on the frontier from Mme. Bachmetieff, the wife of the Russian political agent, were arrested here, and exiled into the interior of Bulgaria.

M. Lutzkanof, the Home Secretary, left Sofia yesterday for the frontier, in order, it is said, to search for certain secret depots of revolutionary war material. He has thereby gained the intense illwill of the Central Committee, who accuse him of being a weak tool of Russia.

It is feared by the Committee leaders that this is the first step of Governmental suppression in real earnest.

As to Macedonia itself, it was rumoured here yesterday that the Turks had lately massacred women and children on a large scale near the town of Stip, in Macedonia. No details, however, have reached the offices of the Central Committee.

A new organisation has been formed in revolutionary circles in Macedonia. Eleven bands have been specially told off to destroy railways, bridges, culverts, telegraph wires, etcetera, with dynamite.

Near Salonica printed revolutionary notices have been fastened to the telegraph poles on the railways threatening destruction by these dynamite bands unless the Sultan grants reforms.

During the past week the Turkish guards on the entire Bulgarian frontier line have been heavily reinforced.

Morning Leader, 10 February 1903

Мерки за потушаване Опит на България да попречи на македонския комитет

(От нашия собствен кореспондент)

София 5 февруари

Като действа според тайните инструкции на Русия, българското правителство прави толкова много спънки на Централния македонски комитет, че неговите водачи са помолили техните генерали, които ръководят различни чети в Македония, да действат по собствена инициатива.

Дори бежанците, които са пристигнали от Македония в София, са обект на особено внимание от страна на полицията. Вчера петнадесет македонци, които получили храна и дрехи на границата от г-жа Бахметиева¹, съпругата на руския политически агент², бяха арестувани тук и изселени във вътрешността на България.

Г-н Люцканов³, министър на вътрешните работи, вчера тръгнал от София към границата с цел, както се говори, да търси някакви тайни складове с боеприпаси. Поради това той си спечелил крайното зложелателство на Централния комитет, който го обвинява, че е слабоволно оръдие на Русия.

Ръководителите на комитета се страхуват, че това е първата стъпка на правителството към наистина сериозни мерки за ограничаване на движението.

Що се отнася до самата Македония, вчера тук се посеха слухове, че напоследък турците са изклали голям брой жени и деца, близо до град Щип в Македония. Никакви подробности не са достигнали до щаба на Централния комитет.

Сред революционните кръгове на Македония е била сформирана нова организация. Единадесет чети са получили специално нареждане да разрушават с динамит железопътни линии, мостове, канали, телефонни жици и други.

Близо до Солун печатни революционни позиви са били разлепвани по телеграфните стълбове на железопътните линии със заплахи, че ще бъдат разрушени от тези чети за подривна дейност, ако султанът не въведе реформи.

През последната седмица турската охрана по цялата българска гранична линия била много засилена.

В. „Морнинг лийдър“, 10 февруари 1903 г.

¹ Мария Николаевна Бахметиева – представител на руската благотворителна мисия в България, организира раздаването на помощи за бежанците след Горноджумайското въстание 1902 г.; съпруга на руския дипломатически представител в София Г. П. Бахметиев.

² Георгий Петрович Бахметиев – руски дипломат, първи секретар на руското посолство в Атина (1881–1897) и дипломатически представител в София (май 1897–1906).

³ Александър Кочов (Николов) Людсканов (3 март 1854, Велико Търново – 4 март 1922 г., Лондон) – политически и държавен деец, член на Централното бюро на Прогресивнолибералната партия, русофил, министър. От 9 март 1902 г. до 5 май 1903 г. е министър на вътрешните работи.

В. „Дейли нюз“, 17 февруари 1903 г. Кореспонденция от Радомир на Джон Макдоналд – специален пратеник – за размаха на революционното движение в Македония; за целите, задачите и структурата на ВМОРО и ВМОК и за взаимоотношенията между тях

**Macedonian autonomy
Aims of the committees
Bulgaria's neutral attitude**

(From Our Special Commissioner)

Radomir, Feb. 12

In Western Europe public opinion has been misled respecting the origin and organization of the revolutionary societies (as they are called) in Bulgaria and Macedonia, and the relations between them and the Bulgarian Government. It is supposed (1) that the insurrectionary movement in Macedonia is entirely the work of the societies, (2) that these societies are still controlled to a very large extent by M. Boris Sarafov, the predecessor of the existing President, M. Michaeloffski, (3) that the societies are encouraged by the Bulgarian Government, (4) that the agitators in Macedonia are little more than puppets in the hands of wirepullers in Sofia. In a word, the movement is supposed to be so far artificial that the Macedonians – if only the hotheaded agitators in Sofia would leave them alone – would be content to wait for the peaceful introduction of the administrative reforms the need of which is on all hands admitted. In its extreme form this coincides exactly with the Turkish statement of the case. The Turkish notion of the insurrectionary movement, as explained to me in repeated interviews with the Turkish Commissary at Sofia, will be the subject of my next letter.

The sooner the public mind is disabused of the foregoing misconception the better will it be for the Macedonian cause, for the Turkish Empire itself, and the peace of Europe.

An important distinction

The simplest way to correct a misunderstanding which, if prevalent in other countries, is non-existent in Bulgaria, is to explain the distinction between the organization which has its headquarters in Sofia, and the Society, or Committee, which has its seat in Macedonia and is immediately and directly engaged in completing its preparations for the worst. In the European Press the distinction is unrecognised, but it is essential. Again, even in Sofia, there are three Societies, or Committees, instead, of one. M. Boris Sarafov still has a following of his own. A smaller body is directed by M. Stanisheff. But the only Society to which a national significance may be ascribed is that of which M. Michaeloffski is President and M. Tzoncheff Vice-President. All three have striven for the same end, Macedonian autonomy. But their methods have differed. Since M. Michaeloffski's accession to its leadership the chief Society has become, as its supporters describe it, legal and constitutional. It certainly is much less unconstitutional than the organization over which M. Sarafov

ruled despotically. No longer are contributions for the "sacred cause" extorted by force, as they often were, even in the streets of Sofia! to say nothing of country villages, by M. Sarafov's agents, two years ago. Not a penny reaches the Society's treasurer which has not been given voluntarily. In every town, in almost every village, of Bulgaria there are two or more Societies, in direct communication with the Central Committee in Sofia. At the Congresses periodically held in the capital they are represented by their delegates. And now they are more active than ever. For the twelfth hour is fast approaching – with its rattling of the iron dice.

Under Michaeloffski's direction, the Bulgarian Society has become, in the first place, an organ of reasonable appeal to Europe. It asks to be regarded, primarily, as a humanitarian organization – or, at any rate, as an organization whose humane motive is inseparable from the political. It justifies its political action in the ground that Macedonia asks for nothing more than payment of her re-subjection to Turkish rule in 1878. Macedonia was denied the boon of autonomy granted in that year to Eastern Roumelia (non Southern Bulgaria). In spite of her despairing protest, she was surrendered to her old oppressors – but on the condition that administrative improvements of a sweeping character, with the general drift of which your readers are familiar, should be effected with the least possible delay. In no single point has this stipulation been fulfilled.

Constitutional agitation

So the Committee in Sofia, even as a political agitator, declares that its character and purpose are as "legal and constitutional" as those of any political society, or federation, as in England, for example. Members of the Bulgarian Society argue that many social reasons – no less than the natural sentiment of brother-hood by race and religion – have made the Macedonian question a Bulgarian question. Turkish misgovernment, they contend, is responsible for the constant immigration of Macedonians into Bulgaria. Over twenty-five thousand of the seventy thousand inhabitants of Sofia are Macedonians. In their own splendidly fertile, beautiful land – which is much larger and more richly endowed by nature than Northern Bulgaria – why is there no career for them? And there are immigrants of a different class – the fugitives who have been crossing the mountains since October, and of whom I have given some account in former letters. These fugitives, whose numbers are steadily increasing, are housed, fed, and clothed by public contributions. But this cannot go for ever. And if the Macedonian trouble lasts, these refugees will become competitors with native Bulgarians in the labour market, or they will become paupers, a class of people hitherto unknown in Bulgaria. The Committees in Sofia and throughout the Principality have no choice but agitation.

So far, then, the attitude of the Bulgarian Government towards the Bulgarian Committees is, and cannot but be, one of neutrality. Bulgaria is a free State; erected on a democratic basis; administered by responsible Cabinets. All that can be expected of the Government is that it shall exercise every possible vigilance to prevent hostile demonstration against Turkey, which is not only a friendly State, but also Bulgaria's suzerain. At the end of last summer, when General Tzoncheff was suspected of an intention to proceed to Macedonia for the purpose of taking the field – or, rather, of taking to the mountains – with an insurgent band, the Bulgarian Government "interned" General Tzontcheff. He escaped, however. He had a brisk encounter or two with the Turkish troops. He was wounded four or five times. On his return to Bulgaria he became the hero of the hour. The populace welcomed him with enthusiastic acclamations. Again, the Government is on the watch to prevent emissaries of the Insurgent

Societies from conveying rifles and ammunition into Macedonia. It is a fact, of which I am assured by many of these secret agents themselves, that it is far easier to baffle the Turkish outposts than to give the Bulgarians the slip.

Verified of forecast

Within the last few days the Government have taken new and energetic steps to prevent the exportation of arms and ammunition from Bulgaria into Macedonia by "the bands", as they are popularly called – in other words, by the emissaries of the Secret Societies in the Turkish province. They have arrested a number of men – forty-one, or so – and transported them to Eastern part of the Principality, where they will be more out of harm's way. This they have done, not because the men were caught in the act, but because there were good reasons for suspecting them. I also understand that the Government are about to adopt measures still more stringent, and to make a public announcement to that effect. Without a doubt, emissaries of the Societies will, if surprised in an attempt to smuggle arms across the border into Macedonia, be severely dealt with. Indeed, a general intimation to this effect was made very recently in the Chamber by the Minister President, Dr. Daneff, who drew a clear and sharp distinction between legal and illegal demonstrations of sympathy with the Macedonians. Finally, it is very possible that within a few days the Bulgarian Government may place certain part of the frontier in a "state of siege" – which will mean that bands found in the act of smuggling arms into Macedonia will be summarily tried and sentenced by martial law. With an agitation for reform conducted by fair, peaceful discussion, such as by appeal to the terms of treaties, the Government cannot interfere. On the other hand, "the bands" must not be suffered, if the Government can help it, to turn the Principality into "a place of arms" – thereby – endangering the State's friendly relations with her neighbours. But in attempting to stop them the Government undertake a hard task. The frontier which has to be guarded measures four hundred miles and more. On the Bulgarian side of the border two thousand soldiers are in watch. On the Turkish side there are at least five times as many. And yet "the bands", with their parcels of gunpowder strapped on their backs, their rifles and revolvers, and bandoliers, contrive to slip through the Turkish blockhouses and outposts!

To return for a moment to the Sofian Committee. In the present stage of the insurrectionary movement the Society professes to be nothing more than a channel of communication between the Macedonian Society (the militant society) and those who, in Bulgaria or elsewhere, approve of its purpose. What is that purpose? Fulfilment of the stipulations made in the Treaty of Berlin. In other words, "Macedonia for the Macedonians". The impression, general in Europe, that the societies are striving for the absorption of Macedonia into Bulgaria – for the creation, or, as they would prefer to say, the restoration, of "Greater Bulgaria" – is a mischievous delusion. "Greater Bulgaria", with or without its old sea frontiers on the Black Sea and the blue Aegean, is left to the dim future.

A question of humanity

"Let the future take care of itself; at this crisis the Macedonian question is one of humanity; what we want now is security for life and property in Macedonia, not only for the Bulgarian majority there, but for all its inhabitants, of whatever race or creed." So said the president of the Bulgarian Society, at the end of a fluent, ardent speech, before two or three of us seated round a green table in his headquarters.

Then General Tzontcheff, who had all the while remained silent, made his speech. A short one, but to the point – emphasised with a rap of the fist on the green table, said he: “Let these just prayers be granted, and in twenty-four hours every armed band in Macedonia will be dissolved.”

The controlling society

And now I come to another point – in some respects the most important of them all. It is this: The society which really counts, which controls the situation, is not the society in Sofia – an open society, “legal”, “constitutional”, and so forth – but the society in Macedonia, the “Society of the Interior”, as it is called – necessarily a secret society. The two societies are entirely distinct. M. Sarafof, who was elected President of the Sofia Society in 1899, attempted (so his countrymen allege) to weld all the Macedonian and Bulgarian bodies into a single organization under his own sway. However, the Sofia Committee, and the organization in Macedonia itself, are, as already said, wholly separate bodies. And not only so: but the members of the Sofia Committee, possessing immediate, detailed knowledge of the operations of the Macedonian organization, may almost be counted on the fingers of one hand.

The European public must dismiss the notion that the Macedonian “insurgents” are “bossed” by agitators in Sofia. The Macedonian “revolution” is not a manufactured affair; is not prompted from without. It has been growing, spontaneously, inevitably, these twenty-five years, from Macedonian soil. In the next place, it is the most perfect scheme devised in Turkey since secret movements against her despotism first began. It is far stronger, and far readier for action, than those among the European public who follow the politics of the Balkans imagine. That, at least, is the conclusion I cannot but infer from the information I have at considerable pains to procure. Before M. Sarafof’s time there was no such thing as an organic union between the numerous centres of disaffection scattered over Macedonia. These centres were impotent just because organic unity was non-existent. Disunited they were at their oppressor’s mercy. But to-day they form of a secret network whose ramifications cover Macedonia. They are connected with their Central Committee, as the ganglia and the nerves are connected with the brain. The Committee’s emissaries are at work in every Macedonian town and village.

Macedonian’s noontide

The men of the insurgent bands have a favourite expression, which may be roughly translated, “The day for the Turk, the night for the Macedonian”; and again, “Midnight is the Macedons’ noontide”. The meaning is obvious. I know something about a band of 31 who crossed the frontier the other day with their loads of ammunition. Among them was an acquaintance of mine, a Macedonian who has distinguished himself at certain foreign Universities. They mustered at a certain spot famous in Bulgarian story, after dark, among the snows of a difficult pass in the mountains. Each of the 31 carried on his back a compact packet of ammunition weighing 25 pounds. They had also a number of rifles and revolvers. The rest of their equipment consisted of black bread and cheese – their only wages for the perilous work in which they were engaged. Many men in these insurgent bands have sold their worldly possessions for the purpose of buying arms and distributing them. These emissaries of the Macedonian Society, while traversing Bulgaria, proceed in small bands of two or three to a certain rendezvous on the Bulgarian side. On reaching the Turkish side,

they again separate and make for their respective villages, where they are secretly and hospitably entertained, and where, if need be, they are concealed for a time. The Macedonian population is with them. In a word, the Central Insurgent Organization is not the cause, but the result, of a popular movement which has been growing ever since the disappointment of Macedonia's hope 25 years ago. Those who are now directing the insurrection firmly believe that in the event of a rising in the spring, the insurgents will show that they are a match for local detachments, at least, of the Turkish force. "In the massacres of 1876 the victims offered no resistance — they had no organization. If there are to be massacres in 1903, we Macedonians will be in a position to retaliate, we shall repay slaughter with slaughter: if we perish, we shall have had our revenge; our persecutors will die with us." The passage I put in inverted commas is but an abbreviation of many statements made to me by Macedonians who, though not engaged in the active work of the societies — constitutional or otherwise — support the movement, and profess themselves ready, if the necessity arises, to proceed to extremities. At a place not far from this village of Radomir I have met a "voyvode", or leader of an insurgent band, who left Macedonia some two months ago, and is now residing in Bulgaria, awaiting events. For two years he had been employed in distributing arms and in the work of organization generally. No good, he said, would come of sporadic fighting in the present stage of the movement. "My father", he said, "was murdered by the Turks. They threw body into the Struma. If the Sultan fulfils the Treaty of 1878 the insurrection will at once cease. If he does not, I for one will again take up my rifle. Better die lead this life."

J. M.

Daily News, 17 February, 1903

Македонската автономия Цели на комитетите. Неутралната позиция на България

(От нашия специален пратеник)

Радомир, 12 февруари

Общественото мнение в Западна Европа е било въведено в заблуждение относно произхода и организацията на революционните общества (както ги наричат) в България и Македония и отношенията между тях и българското правителство. Смята се: 1) че въстаническото движение в Македония е изцяло работа на комитетите; 2) че тези комитети са до голяма степен още под контрола на г. Борис Сарафов, предшественик на сегашния председател г-н Михайловски¹; 3) че българското правителство подкрепя комитетите; 4) че агитаторите в Македония са почти марионетки в ръцете на кукловодите в София. Накратко, смята се, че движението е толкова изкуствено създадено, че македонците — само ако агитаторите с буйни глави в София ги оставиха на мира — биха били доволни да чакат мирното въвеждане на административните реформи, необходимостта от които се признава от всички. В своята крайна форма това точно съвпада с турските изявления по въпроса. Турското разбиране на въстаническото движение, както ми бе обяснено в многократни интервюта с турския пратеник в София, ще бъде предмет на следващото ми писмо.

Колкото по-скоро общественото мнение разбере заблужденията си за горните грешни схващания, толкова по-добре ще бъде за македонската кауза, за самата турска империя и за мира в Европа.

Важно различие

Най-простото средство за коригиране на това погрешно мнение, което, ако преобладава в другите страни, не съществува в България, е да се обясни разликата между организацията с главна квартира в София и комитета, който има седалище в Македония и е непосредствено и пряко ангажиран с довършването на приготовленията си за най-лошото. В европейския печат тази разлика не се прави, но тя е много важна. Освен това дори в София има три комитета, вместо един. Б. Сарафов все още има последователи. Една по-малка част се ръководи от г-н Станишев². Обаче единственият комитет, на който може да се припише национална значимост, е този, на който г. Михайловски е председател, а г-н Цончев, заместник-председател. И трите³ се стремят към една цел – автономия за Македония. Методите им обаче се различават. От времето, когато г-н Михайловски пое ръководството, главният комитет стана, както го описват привържениците му, легален и конституционен. Той със сигурност е много по-малко неконституционен от организацията, управлявана деспотично от г-н Сарафов. Вече не се събират насила помощи за „свещената кауза“, както често се правеше дори по улиците на София, да не говорим за селата в провинцията, от агентите на г-н Сарафов допреди две години. Няма грош, стигнал до касиера на комитета, който да не е даден доброволно. Във всеки град, в почти всяко село на България има по два или повече комитета в пряка връзка с Централния комитет в София. На конгресите, които периодично се провеждат в столицата, те са представяни от техни делегати. Сега те са по-активни от всякога. Защото дванадесетият час бързо приближава – с тракането на железния зар.

Под ръководството на Михайловски българския комитет се превърна, на първо място, в орган за благоразумен апел към Европа. Той иска да бъде зачитан като хуманна организация или във всеки случай като организация, чиито хуманни мотиви са неделими от политическите. Той оправдава политическите си действия с това, че Македония не иска нищо повече от заплащане за нейното повторно подчиняване на турското управление през 1878 г. На Македония ѝ бяха отказани предимствата на автономията, дадени през същата година на Източна Румелия (сега Южна България). Независимо от отчаяния ѝ протест, тя беше предадена на старите си потисници – но при условие, че ще се направят, с възможно най-малкото отлагане, административни подобрения с радикален характер, с общите тенденции на които нашите читатели са запознати. Нито една точка от това споразумение не е изпълнена.

Конституционна пропаганда

По този начин комитетът в София дори като политически пропагандатор обявява, че неговият характер и цели са толкова „легални и конституционни“, колкото тези на всяко политическо общество или федерация, както на тези например в Англия. Членовете на българския комитет доказват, че много социални причини – не по-малко от обществените чувства на братство по народност и религия – са направили от македонския въпрос български въпрос. Лошото турско управление, твърдят те, е отговорно за непрекъснатата еми-

гация на македонци в България. Над двадесет и пет хиляди от седемдесетте хиляди жители на София са македонци. Защо в тяхната родна, изключително плодородна, красива земя, която е много по-голяма и по-богато природно надарена от Северна България, за тях няма поприще? Същевременно има и емигранти от по-различен вид – бежанците, които минаваха през планината от октомври и които аз описях в едно от предните ми писма. Тези бежанци, чиито брой непрекъснато се увеличава, са подслонени, нахранени и облечени от волни пожертвования. Но това не може да трае вечно. Ако външнията в Македония продължават, тези бежанци ще станат съперници на местните българи на трудовия пазар или ще станат просяци, класа от хора досега непозната в България. Комитетът в София и из цялото Княжество няма друг избор освен да агитира.

Досега отношението на българското правителство към българските комитети е и не може да бъде друго, освен на неутралитет. България е свободна държава, изградена на демократична основа, управлявана от отговорни кабинети. Всичко, което може да се очаква от правителството е, че то ще проявява бдителност, за да предотвратява враждебни демонстрации срещу Турция, която е не само приятелска държава, но и съюзник на България. В края на миналото лято, когато генерал Цончев бил заподозрян в намерение да премине в Македония с цел да отиде на бойното поле, или по-точно да отиде в планината с една въстаническа чета, българското правителство „интернирало“ генерал Цончев. Той обаче избягал. Имал едно или две ожесточени сблъсквания с турските войски⁴. Бил ранен четири или пет пъти. При завръщането си в България станал герой на деня. Населението го посрещнало с въсторжени приветствия. Но правителството бди, за да попречи на пратениците на въстаническите комитети да прехвърлят оръжие и амуниции в Македония. Аз много пъти съм бил уверяван в този факт от самите тайни агенти, че е много по-лесно да се изплъзнеш от турската охрана, отколкото да се промъкнеш през българската.

Потвърдени прогнози

През последните няколко дни правителството предприе нови енергични стъпки, за да попречи на износа на оръжия и амуниции от България в Македония от „четите“, както популярно ги наричат – с други думи, от пратениците на тайните комитети от турската провинция. Арестувани са известен брой хора – към четиридесет и един – и те били изпратени в източната част на Княжеството, където ще бъдат по-настрана от опасността. Това било направено не защото хората били хванати на местопрестъплението, а защото имало основателни причини да ги подозират. Разбрах също така, че правителството се капи да предприеме още по-строги мерки и да им даде гласност. Без съмнение, пратениците на комитетите ще бъдат жестоко наказани, ако ги хванат при опит да пренесат тайно оръжие през границата в Македония. И наистина, едно общо изявление в този смисъл беше направено съвсем наскоро в Камарата от министър-председателя д-р Данев⁵, който направи ясно и остро разграничаване между легалните и нелегалните демонстрации на съчувствие към македонците. Накрая, много е възможно след няколко дни българското правителство да постави определени части от границата в „обсадно положение“, което ще рече, че четите, хванати в контрабандиране на оръжие за Македония, ще бъдат съдени по съкратената процедура и осъдени по законите на военното положение. При агитация за реформи, водена с откровено и мирно дискутиране, като апелиране

към условията на договорите, правителството не може да се меси. От друга страна, ако правителството успее да се справи, „четите“ не бива да бъдат търпяни да превръщат Княжеството в „плацдарм“ и така да застрашават приятелските отношения на държавата с нейните съседи. Но като се опитва да ги спре, правителството се заема с една трудна задача. Границата, която трябва да бъде пазена, е повече от четиристотин мили. От българската страна на границата пазят две хиляди войника. От турската страна има поне пет пъти по толкова. И все пак „четите“ с техните товари с барут, стегнати с ремъци за гърбовете им, с техните пушки и револвери и патрондани съумяват да се промъкнат през турските укрепления и стражеви охрана!

Да се върнем за момент към Софийския комитет. На сегашния етап на въстаническото движение комитетът признава, че не е нищо повече от канал за връзка между македонските организации (военни братства) и тези, които в България или другаде одобряват целта му. Каква е тази цел? Изпълняването на условията на Берлинския договор. С други думи „Македония за македонците“⁶. Общоприетото в Европа впечатление, че братствата се борят за присъединяването на Македония към България – за създаването, или, както те биха предпочели да се каже, възстановяването на „Велика България“, – е погрешна само-заблуда. „Велика България“ със или без старите си граници до Черно и синьото Егейско море е оставена за неопределеното бъдеще.

Въпрос на хуманност

„Оставете бъдещето да се грижи само за себе си. В тази криза македонският въпрос е въпрос на хуманност. Това, което искаме сега, е гарантиране на живота и собствеността в Македония не само за българското мнозинство там, но и за всичките ѝ жители от каквато и да е народност или вяра.“ Така каза председателят на българския комитет⁷ в края на една красноречива, пламенна реч пред двама-трима от нас, седнали около една зелена маса в неговата главна квартира. След това генерал Цончев, който през цялото време беше мълчал, произнесе своята реч. Кратка, но точна – придружена с удряне на юмрук по зелената маса. Той каза: „Нека тези справедливи молби бъдат изпълнени и за двадесет и четири часа всички въоръжени чети, до една, ще бъдат разпуснати.“

Контролно общество

Сега стигам до един друг момент – в някои отношения най-важният от всички. Той е следният: Комитетът, който наистина има значение, който държи положението, не е комитетът в София – един „легален“ комитет, „конституционен“ и тъй нататък – а комитетът в Македония „Вътрешната организация“, както я наричат – по необходимост една тайна организация. Двата комитета са напълно различни. Б. Сарафов, който бил избран за председател на Софийския комитет (ВМОК – б. р.) през 1899 г., се опитал (така казват сънародниците му) да обедини всички македонски и български групи в една организация под негово ръководство. Обаче Софийският комитет и организацията в самата Македония са, както вече казах, съвсем отделни организации. И не само това: членовете на Софийския комитет, които имат непосредствени, подробни сведения за действията на македонската организация, могат да се преброят почти на пръстите на едната ръка.

Европейската общественост трябва да изостави представата си, че македонските „въстаници“ са „под разпорежданията“ на агитаторите в София. Македонската „революция“ не е изфабрикувана работа; не е подбуждана отвън.

Тя е израствала спонтанно, неизбежно върху македонската почва през тези двадесет и пет години. На второ място, тя е най-безупречната схема, измислена в Турция, откакто са започнали тайните движения срещу нейния деспотизъм. Тя е много по-силна и много по-готова за действие, отколкото могат да си представят хората от европейската общественост, които следят политиката на Балканите. Това е най-малкото заключение, което аз не мога да не направя от сведенията, с които се сдобих с големи трудности. Преди Сарафов не е имало такова нещо като органична връзка между многобройните центрове на недоволство, разпръснати из Македония. Тези центрове били безсилни само защото не съществувало органично единство. При тази липса на единство те били оставени на милостта на поробителя. Но днес те образуват част от една мрежа, чиито разклонения са покрили Македония. Те са свързани с техния Централен комитет, както нервните възли и нервите са свързани с мозъка. Пратениците на комитета действат във всеки македонски град и село.

Македонското пладнe

Хората от въстаническите чети имат един любим израз, който може свободно да се преведе „Денят на турците, нощта за македонците“, или друго „Полунощ е пладнe за македонците“. Смисълът е очевиден. Аз знам някои неща за една чета от 31 човека, които преминаха границата оня ден с товарите си с амуниции. Сред тях беше един мой познат македонец, който се беше отличил в някои чужди университети. Те се събрали на определено място, известно в българската история, след като се стъмнило, сред снеговете на един труден за преминаване проход в планините. Всеки от тези 31 души носел на гърба си компактен пакет с амуниции, тежащ 25 фунта. Те имали също така няколко пушки и револвери. Останалата част от екипировката се състояла от черен хляб и сирене – единствената отплата за опасната работа, в която те са ангажирани. Много хора от тези въстанически чети са продали имотите си, за да купуват оръжие и да го разпределят. Тези пратеници на македонския комитет, докато прекосяват България, се придвижват на малки групи от по двама-трима до определено място за среща на българска земя. При пристигането на турска страна те отново се разделят и тръгват към съответните си села, където те са тайно и гостоприемно приети и където, ако се налага, те се крият за известно време. Македонското население е с тях. Накратко, Централната въстаническа организация⁸ не е причината, а следствието на едно народно движение, което е нараствало още отпреди 25 години след разочарованието в надеждите за Македония. Тези, които сега ръководят въоръжената борба, твърдо вярват, че в случай на въстание през пролетта въстаниците ще покажат, че са равностоен противник, най-малкото на местните отряди на турската войска. „При кланетата от 1876 г. жертвите не оказаха никаква съпротива – те нямаха организация.⁹ Ако през 1903 г. има кланета, ние македонците ще сме в състояние да отвърнем със същото, ние ще се отплатим с клане на кланетата: ако загинем, ще сме си отмъстили; тези, които ни преследват, ще умрат заедно с нас.“ Откъсът, който цитирах, е съкращение на много изказвания, направени пред мене от македонци, които, въпреки че не са заети активно в работата на комитетите, конституционни или не, – подкрепят решението и са готови, ако възникне необходимост, да стигнат до крайности. На едно място, недалеч от граничното село Радомир, аз срещнах един „войвода“, или водач, на бунтовническа чета, който напуснал Македония преди два месеца и сега живее в България, очаквайки събитията. Две години той е бил ангажиран в разнасяне

на оръжие и въобще в работата на организацията. Нищо хубаво — казва той — не би излязло от единични битки на този етап на движението. „Баща ми“ — каза той, „беше убит от турците. Те хвърлиха тялото му в Струма. Ако султанът изпълни договора от 1878 г., революционното движение веднага ще спре. Ако не, аз например ще грабна отново пушката си. По добре да умра, отколкото да живея такъв живот.“

Дж. Макдоналд¹⁰

В. „Дейли нюз“, 7 февруари 1903

¹ Стоян Николов Михайловски (7 ян. 1856, Елена—3 авг. 1927, София)—учител, писател и поет-сатирик, съдия и преподавател в Софийския университет, член на БАН, активно участвал в обществено-политическия живот на България, председател на ВМОК след 1901 г.

² Христо Арап-Наков Станишев (инженер) (24 ян. 1864, Кукуш—13 дек. 1952, София)—стенограф в Народното събрание, учител, строителен инженер. През август 1902 г. заедно с Тома Карайовов застанал начело на отцепилите се от ВМОК македоно-одрински дружества и образували отделен ВМОК.

³ Става дума за Върховния комитет под ръководството на Ст. Михайловски и ген. Ив. Цончев, за втория ВМОК под ръководството на инж. Христо Станишев и Т. Карайовов и за привържениците на Борис Сарафов.

⁴ Ген. Ив. Цончев подготвил и участвал в избухналото на 23 септември 1902 г. Горноджумайско въстание.

⁵ Стоян Петров Данев (28 ян. 1858, Шумен—30 юли 1949, София)—политически и държавен деец, юрист, русофил, ръководител на Прогресивнолибералната партия, министър и министър-председател. От 21 декември 1901 г. до 5 май 1903 г. е министър-председател и министър на външните работи.

⁶ Изразът „Македония за македонците“ принадлежи на Уилям Гладстон и е изречен за пръв път в едно негово писмо от 19 януари 1897 г. до председателя на ВМОК (Вж. ЦДИА, ф.85, оп.2, а.е.82, л.1)

⁷ Стоян Михайловски

⁸ Става дума за ВМОРО

⁹ Твърдението, че през 1876 г. българите не са имали организация, не е вярно. Априлското въстание беше подготвено от БРЦК.

¹⁰ Джон Макдоналд—специален кореспондент на в. „Дейли нюз“ за Балканите. Непосредствено посещава Македония; защитник на българската национална кауза; член на Балканския комитет.

№ 6

В. „Таймс“, 18 февруари 1903 г. Из речта на Джеймс Брайс пред избирателите му в Абърдийн за необходимостта от незабавно въвеждане на радикални реформи в Македония

Mr. Bryce at Aberdeen
Macedonia

Let him say a word upon another foreign question which might at any moment become acute. They had seen telegrams describing outbreaks in Macedonia. They betokened a serious peril, the reappearance of the terrible menace to the peace of Europe which was caused by the detestable misgovernment of the Turks — misgovernment bad for all their subjects, but worse for the Christians. In 1878 a scheme was drawn up for reforming the administration of Macedonia. Nothing had been done to carry out the scheme; and the disaffection of the Christian population, who

were the large majority, was universal. The Bulgarian Government had the greatest difficulty in keeping its own subjects from crossing the border to help the oppressed Macedonians of the same faith and mostly of the same race. Austria and Russia had done their best to prevent an outbreak, but might be unable any longer to avert it. Those two Powers had now framed a new scheme, a large and useful scheme of reforms to be presented to the Sultan. He would not accept it except under compulsion; and, even if it were accepted, the Powers would have much difficulty in seeing it carried into effect. So far there was fortunately no sign of discord among the Powers which signed the Treaty of Berlin. France was in accord with Russia; Italy did not object; Germany appeared to stand neutral. The days were past when any important section of British opinion would show sympathy with the Turks, and, whatever interests Britain had in these regions, they were not interests in the perpetuation of Turkish misrule. Britain, as a signatory to the Treaty of Berlin, had a right to exert, and ought to exert all the influence she possessed, impressing upon the Sultan the necessity, not only of accepting, but of promptly carrying out a scheme of reform drastic enough to remove the existing grievances, and therewith the danger of a European conflagration. The Danger was real, and it was near. Let the Government do all that it could to avert it.

Times, 18 February 1903

**Г-н Брайс¹ в Абърдийн
Македония**

Нека той да каже няколко думи и по един друг външнополитически въпрос, който всеки момент може да се изостри. Те бяха видели телеграми, описващи вълнения в Македония. Те предвиждаха сериозна опасност, появяването отново на ужасната заплаха за мира в Европа, предизвикана от отвратително лошото управление на турците – некадърно управление, лошо за всички техни поданици, но още по-лошо за християните. През 1878 г. бе създаден проект за реформи² в администрацията на Македония. Нищо не беше направено, за да бъде изпълнен проектът, а недоволството на християнското население, което е огромното мнозинство, беше повсеместно. Българското правителство беше много затруднено да удържи поданиците си да не преминат границата, за да подпомогнат потиснатите македонци, които са от същата вяра и в повечето случаи от същата народност. Австрия и Русия направиха всичко по силите си, за да предотвратят въстанието, но може да бъдат неспособни да го предотвратят повече. Тези две сили сега са съставили нов проект³ – един голям и полезен проект за реформи, който да бъде представен на султана. Той не би го приел, освен по принуда, а дори и да би бил приет, силите биха имали много трудности, докато го видят осъществен. За щастие досега няма признаци за разногласия между силите, които подписаха Берлинския договор. Франция беше съгласна с Русия, Италия не възразяваше, Германия изглеждаше неутрална. Минаха дните, когато някаква важна част от британското обществено мнение би показала съчувствие към турците, а каквито и да бяха британските интереси в тези области, те не бяха интереси, насочени към увековечаването на лошото турско управление. Англия като страна, подписала Берлинския договор,⁴ има право да упражни и трябва да упражни цялото влияние, което има, за да внуши на султана необходимостта не само да приеме, но и бързо да приложи проект за реформи, достатъчно радикални, за да премахнат съществуващото недо-

волство, а следователно и опасността от европейски пожар. Опасността беше истинска и беше близка. Нска правителството направи всичко, каквото може, за да я предотврати.

В. „Таймс“, 18 февруари 1903 г.

¹ Джеймс Брайс (1838—1922) — английски историк и дипломат от шотландски произход; професор по гражданско право в Оксфордския университет; заема отговорни държавни постове по време на управлението на У. Гладстон и Кямбел-Бенерман; автор на исторически съчинения, от които най-значима е книгата му „Свещената римска империя“; председател на Балканския комитет в Лондон.

² Джеймс Брайс има предвид изработения през април 1880 г. (а не през 1878 г.) проект за реформи в Европейска Турция, известен под името „Нов закон за вилаетите в Европейска Турция“. Този проект е предложен на разисквания пред Източнорумелийската комисия през април 1880 г., но остава неприложен от турската власт.

³ Става дума за австро-руския проект за реформи, изработен от Австро-Унгария и Русия през януари 1903 г. Реформите станали известни като „пъдарски реформи“.

⁴ От 1 юни до 1 юли 1878 г. в Берлин заседава Берлинският конгрес под председателството на германския канцлер Бисмарк. В заседанията на конгреса участват представители на великите сили. На 1 юли е подписан Берлинският договор, който ревизира решенията на Санстефанския договор и разпокъсва българската държава. Решенията му се оказват съдбоносни за българския народ.

№ 7

В. „Таймс“, 23 февруари 1903 г. Статия с коментар на пореден том от Синята книга, който съдържа английската консулска преписка от Югоизточна Европа за периода декември 1900 — януари 1903 г. Писма на лорд Лансдаун до Френсис Плзикет и Николас О'Конър за становището на Англия по македонския въпрос

The Macedonian question

A Blue-book (Cd. 1403) containing "Correspondence respecting the affairs of South-Eastern Europe" was issued yesterday. It contains more than 300 despatches, ranging in date from the end of 1900 to the beginning of last month. As far back as December 31, 1900, the Greek Government called the attention of the Powers to the serious condition of Macedonia; and in a despatch from St. Petersburg by Sir Charles Scott, dated February 21, 1901, a report is given of a conversation with Count Lamsdorff, in which reference was made by the Russian Foreign Minister to "the dangerous activity of the Macedonian Committee". The mass of despatches which follow, to which space does not allow us to do more than call attention, deal with the successive stages of growing disturbance in Macedonia, the reports upon them by the British representatives in the Balkan capitals and at Constantinople and Vienna, and Lord Lansdowne's despatches on the situation. Of particular interest and importance are the reports from the British Consul-General at Salonika, Sir Alfred Biliotti, enclosed from time to time in the despatches of Sir Nicholas O'Connor. These contain much authentic information, gathered from the actual sphere of disturbance, of the misrule and disorder in Macedonia; and in a long despatch, dated

Salonika, December 1, 1902, Sir Alfred Billiotti sets out at length his views with regard to the necessary reforms. Later despatches deal with the reported outrages in the Razlog district and Count Lamsdorff's visit to the Balkan States.

Finally, the attitude of the British Government towards the Macedonian question is summed up in the following despatch, dated January 6, from Lord Lansdowne to Sir Francis Plunkett:

I told the Austro-Hungarian Ambassador to-day that his Majesty's Government were watching with close interest the efforts of the Austrian and Russian Governments to arrive at an understanding with the Porte as to the introduction of an improved system of local government in Macedonia.

We recognized that Austria and Russia were specially interested in the matter, and also, that they were in a specially advantageous position for dealing with it; but his Excellency would, I was sure, understand the immense importance which we attached to the question, and our earnest desire to contribute, so far as our opportunities permitted, to its satisfactory solution. We had instructed our Ambassador at Constantinople to impress upon the Sultan the gravity of the situation and the absolute necessity of introducing substantial measures of reform. His Excellency would find me at any time ready to discuss with him the steps which might be taken in order to promote the adoption of such measures.

And on January 9 Lord Lansdowne wrote to Sir Nicholas O'Connor:

I have already, in my telegram of the 21-st December, conveyed to your Excellency my approval of the language held by you, at a private audience with the Sultan on the 18-th December, in regard to Macedonia, as reported by you in your telegram of the 19-th ultimo. The advice offered by your Excellency to His Imperial Majesty was thoroughly in accordance with the views of His Majesty's Government.

In their opinion the condition of the population in this portion of the Turkish Empire has become almost intolerable, and the need for measures of reform is urgent. They agree with your Excellency that the appointment of one or more Christians of established position and reputation to take part in the Commission of Inquiry now sitting at the Porte, and on that of inspection sent to the spot, would be advantageous. But what is most urgently needed at the present moment is not inquiry but measures of immediate and practical reform in the Administration. For this purpose, as stated by your Excellency, the expedient most calculated to secure success and to command public confidence is not so much the introduction of theoretical changes of system, or limitations as regard the creed of highly-placed officials, as the appointment of European experts of tried ability and integrity in the Departments of Justice and Finance, and of certain number of carefully selected European officers to reorganize the gendarmerie and police. The presence of such officers in the disturbed districts would not only be a considerable guarantee against the recurrence of acts of cruelty and oppression, but would give far better opportunities than at present exist for examining and checking the exaggerated reports of outrages which are now disseminated by both sides for the purpose of inflaming public opinion. It is, of course, obvious that without adequate financial arrangements for the payment of the various branches of the Administration no reforms can be carried into practical effect. These are the salient points on which His Majesty's Government think it necessary to lay stress. From the reports which have reached me from other capitals I am led to believe that the attention of the Russian and Austro-Hungarian Government has equally been directed to the necessity of immediate improvement in the administration of the European provinces of Turkey. His Majesty's Government await with interest the communication, which they are given to understand will shortly be made to the Signatory Powers of the Treaty of Berlin,

as to the result of the recent conference between Count Lamsdorff and Count Goluchowski. The position of Austria-Hungary and Russia gives to those States special opportunities of observation and influence in the Balkan Peninsula; and His Majesty's Government will be ready to give their best support to any practical suggestions which the Cabinets of Vienna and St. Petersburg may wish to press upon the Porte with the object of affording a remedy for the present evils.

Times, 23 February, 1903

Македонският въпрос

Вчера излезе от печат Синя книга (код 1403), която съдържа „Кореспонденция относно работите в Югоизточна Европа“. Тя съдържа повече от 300 донесения, които обхващат времето от края на 1900 г. до началото на миналия месец. Още на 31 декември 1900 г. гръцкото правителство обръща вниманието на силите към сериозното положение в Македония; а в съобщение от Петербург от сър Чарлз Скот¹ с дата 21 февруари 1901 г. се докладва за разговор с граф Ламсдорф², в който руският външен министър дава изявления за „опасната дейност на Македонския комитет“. Мястото не ни позволява да направим повече от това, да обърнем внимание върху по-голямата част от следващите сведения, които се отнасят до поредните етапи на растящи безредици в Македония, докладите за тях от английските представители в балканските столици и в Цариград и Виена и сведенията на лорд Лансдаун за положението. От специален интерес и важност са докладите от английския генерален консул в Солун, сър Алфред Билиоти³, прилагани от време на време към сведенията на сър Николас О'Конър⁴. Те съдържат много автентични сведения за лошо управление и смут в Македония, събрани точно от мястото на безредиците, а в дълго сведение с дата 1 декември 1902 г. от Солун сър Алфред Билиоти излага нашироко възгледите си по отношение необходимостта от реформи. По-нататък сведенията се занимават с докладваните безчинства в окръга Разлог и с посещението на граф Ламсдорф в балканските държави⁵.

Накрая отношението на английското правителство по македонския въпрос се резюмира в следното сведение от 6 януари от лорд Лансдаун до сър Френсис Плънкет:

„Днес казах на австроунгарския посланик, че правителството на Негово величество наблюдава отблизо усилията на австрийското и руското правителство да стигнат до разбирателство с Портата за въвеждането на подобрена система на местно управление в Македония.

Ние признаваме, че Австрия и Русия са особено заинтересовани от въпроса, а също така, че те са в особено изгодно положение за справяне с него, но Негово превъзходителство, аз съм сигурен, би разбрал изключителната важност, която ние даваме на въпроса, и искреното ни желание да помогнем, доколкото нашите възможности ни позволяват, за задоволителното му разрешаване. Ние сме инструктирали нашия посланик в Цариград да внуши на султана сериозността на положението и крайната необходимост от вземането на съществени мерки за реформи. Негово превъзходителство ще се убеди, че съм готов по всяко време да обсъдя с него стъпките, които трябва да се вземат с цел да се помогне за приемането на такива мерки.“

А на 9 януари лорд Лансдаун пише на сър Николас О'Конър:

„В телеграмата си от 21 декември аз вече предадох на Ваше превъзходителство одобрението си за тона, с който сте говорили за Македония на личната аудиенция със султана на 18 декември, като ми докладвахте със

съобщението си от 19 миналия месец. Съветът, който Ваше превъзходителство е предложил на негово императорско величество, е изцяло в съгласие с възгледите на правителството на Негово величество.

По Негово мнение положението на населението в тази част от Турската империя е станало почти нетърпимо и необходимостта от реформи е наложителна. Той е съгласен с Ваше превъзходителство, че би било полезно назначаването на един или повече християни с установено положение и репутация, които да вземат участие в Анкетната комисия, която заседава сега при Портата и в тази, изпратена за инспектиране на място. Но това, което не търпи отлагане в сегашния момент, е не анкета, а мерки за незабавни и практически реформи в администрацията. За тази цел, както заявява Ваше превъзходителство, мерките, които предполагат осигуряването на успеха и спечелването на общественото мнение, са не толкова тези за въвеждането на теоретични промени в системата или ограничения по отношение на вярата на високопоставените чиновници, колкото назначаването на европейски експерти с изпитани способности и честност в министерствата на правосъдието и финансите и от определен брой внимателно подбрани европейски офицери за реорганизацията на жандармерията и полицията. Присъствието на такива офицери в неспокойните провинции би било не само значителна гаранция срещу подновяването на актовете на жестокост и потисничество, но би дало много по-добри възможности отколкото тези, които сега съществуват за проучване и проверка на преувеличените доклади за безчинства, които сега се разпространяват и от двете страни с цел разпалване на общественото мнение. Разбира се, очевидно е, че без съответни финансови споразумения за заплащането в различните клонове от администрацията никакви реформи с реален ефект не могат да бъдат въведени. Това са най-характерните моменти, върху които правителството на Негово величество смята за необходимо да се сложи ударение. Докладите, които стигнаха до мене от другите столици, ме карат да вярвам, че вниманието на руското и австро-унгарското правителство също така са били насочени към необходимостта от незабавно подобрене в администрацията на европейските провинции на Турция. Правителството на Негово величество чака с интерес съобщението, което, както им е дадено да разберат, скоро ще бъде направено на силите, подписали Берлинския договор, за резултата от последното съвещание между граф Ламсдорф и граф Голуховски⁶. Положението на Австро-Унгария и Русия дава на тези страни особени възможности за наблюдение и влияние на Балканския полуостров; и правителството на Негово величество ще бъде готово да даде своята най-голяма подкрепа на всички практически предложения, които кабинетите на Висна и Петербург биха поискали да наложат на Портата с цел даването на лек за сегашните злини.“

В. „Таймс“, 23 февруари 1903 г.

¹ Чарлз Скот – английски посланик в Русия.

² Владимир Николаевич Ламсдорф, граф (1845–1907) – руски външен министър (1901–1906).

³ Алфред Билиоти, (14 юли 1833–1 фев. 1915) – английски дипломат, вицеконсул в Родос (1856–1873), вицеконсул в Крит (1885–1899), генерален консул в Солун (1899 – юни 1903); противник на българското националноосвободително движение.

⁴ Николас Р. О'Конър – английски посланик в Цариград (1902–1903).

⁵ След потушаването на Горноджумайското въстание от 1902 г. Ламсдорф посещава Висна, Белград и София. По време на посещението си в София от 13 до 15 дек. 1902 г. се среща с представители на българското правителство, със задграничните представители на ВМОРО и с представители на двата ВМОК, пред които излага позицията и намеренията на руското

правителство по македонския въпрос и настоява за търпение и благоразумие по отношение на Македония.

⁶ Агенор фон Голуховски, граф (1849—1921) — министър на външните работи на Австро-Унгария (1895—1906).

№ 8

В. „Дейли нюз“, 13 април 1903 г. Съобщения на агенция Ройтер от Солун и Цариград за подготовката на въоръжено въстание в Македония; прогнози за датата и центъра на избухване на въстанието

Serious warnings Peasants buying firearms

Writing from Salonica under date April 8, Reuter's correspondent says: Rumours are current that the Bulgarians have planned the destruction of the principal buildings in this place, and that they are meditating an attack on some of the Consulates. Special precautions are being taken for the protection of life and property.

The great Bulgarian outbreak, so often postponed, is now announced for their Easter Sunday (Sunday week). This feast is even in normal times the occasion of great excitement among the Orthodox; and if it passes quietly off we may safely assume that no general insurrection is likely to occur this spring.

Two more of the nineteen battalions recently summoned from Anatolia have arrived this afternoon, making up to the present, six battalions in all.

Constantinople, April 11

Reports from independent sources indicate that Monastir will probably be the centre of a Bulgarian rising which is believed to be imminent. The Bulgarian Committees are displaying great activity in regularly training the peasants in the use of arms and digging trenches at different spots. The peasants are selling their live stock to buy arms, or are killing the Mussulmans in order to obtain their weapons. The organization of the various bands is reported to be practically complete, although up to the present they have avoided encounters with the troops.

Numerous Bulgarian officers command these bands, which possess flags and are armed with Berdan rifles and Russian repeating rifles. Fourteen hundred rifles are stated to have been secretly introduced recently from Bulgaria.

The serious feature of the situation is the fact that the Kaimakams in certain cases are employing in the pursuit of the Bulgarian bands Bashi-Bazouks who commit various excesses.

In regard to the statement of Lord Cranborne in the House of Commons on Thursday there is some talk of sending foreign military attaches to follow the Turkish military operations for the suppression of disorders in Macedonia, but the idea is at present in suspense.

The news of the death of M. Stcherbina, reached here from Mitrovitza yesterday afternoon, and made a great impression. It is believed that it will tend to excite still further public opinion in Russia on the subject of the situation on the Balkans.

A Requiem Mass will be sung in the chapel of the Russian Embassy on Monday

for the late M. Stcherbina, who, when dying, expressed a desire to be buried at his native town in Russia. — Reuter.

Daily News, 13 April, 1903

Сериозни предупреждения Селяните купуват оръжие

Пишейки от Солун с дата 8 април, кореспондентът на Ройтер казва: посят се слухове, че българите възнамеряват да разрушат най-важните сгради на този град и че замислят да нападнат и някои консулства. Вземат се специални предпазни мерки за защита на живота и собствеността.

Големият български бунт, толкова често отлаган, сега е обявен за Великденската седмица. Този празник дори в обикновено време е повод за голямо въстание сред православните и ако той отmine мирно, ние спокойно ще можем да предположим, че тази пролет вероятно няма да има никакво общо въстание.

Още два от деветнадесетте батальона, мобилизирани наскоро от Анадола, са пристигнали днес следобед, като засега това прави общо шест батальона.

Цариград, 11 април

Известия от независими източници посочват, че вероятно Битоля ще бъде центърът на българското въстание, което се смята за неизбежно. Българските комитети проявяват голяма активност в редовното упражняване на селяните в боравене с оръжие и копаенето на окопи в различни райони. Селяните продават добитъка си, за да купуват оръжие или убиват мюсюлмани, за да отнемат оръжието им. Съобщава се, че на практика организирането на отделните чети е привършило, въпреки че досега те са избягвали сблъсквания с войската.

Голям брой български офицери командват тези чети, които имат свои знамена и са въоръжени с берданки и руски винтовки. Говори се, че напоследък от България са били внесени тайно хиляда и четиристотин пушки.

Важна страна на положението е фактът, че в някои случаи при преследването на български чети каймакамите използват башибозуци, които вършат различни ексцесии.

По отношение изказването от четвъртък на лорд Кранборн¹ в Камарата на общините се говори за изграждане на чужди военни аташета, които да следят турските военни операции по потушаването на безредиците в Македония, по засега тази идея очаква решение. Вчера следобед от Митровица тук стигна и направи голямо впечатление новината за смъртта на г-н Щербин². Смята се, че тя ще доведе до още по-нататъшно възбуждане на обществените мнения в Русия по въпроси за положението на Балканите.

В понеделник в параклиса на руското посолство ще бъде изпълнена заупокойна служба за покойния г-н Щербин, който, умирайки, изразил желание да бъде погребан в родния си град в Русия. („Ройтер“)

В. „Дейли Нюз“, 13 април 1903 г.

¹ Кранборн, виконт Джеймс (1861—1947), от 1903 г. четвърти маркиз Солзбъри, зам.-министър на външните работи (1900—03), мин. на търговията (1905).

² Г. С. Щербин, руски генерален консул в Косовска Митровица, убит от турците в края на март 1903 г.

*В. „Ехо“, 16 април 1903 г. Обзорна статия по македонския въпрос;
защита на каузата на българското революционно движение в
Македония*

The sensation tale about a general rising among the Bulgarians of Macedonia, which Reuter's Agency forwards from Salonica, is not by any means the most alarming item in our scanty store of Balkan news. A general rising, no doubt, would be a very serious matter. The Bulgarians in Turkish Europe are knit together by a tremendously effective secret society, or "Committee". This Committee aims at winning autonomy for the province, and from all one can learn of it, it has enlisted all that is best among the Christian Slavs of Macedonia. The village teacher is generally its agent. It is directed by men who have studied in some European University, and the greater number of its adherents have probably seen for themselves, at one time or another, the difference between life in a free and progressive country like Bulgaria, and the stagnation, corruption, poverty, and oppression of European Turkey. One may sympathise with the aims of this organisation without liking its methods. Its agents lead a precarious life in daily danger from the Turks. The word of a traitor is enough to doom them to torture and to death; and accordingly the league makes a point of punishing traitors. Then there are Greeks, usually a minority in every village. They dread the Bulgarian movement; they have their own ambitions, and as a rule they would rather help the Turks than their rival Christians. Against them, too, the Committee wages war. Finally it makes its business to retaliate on the Moslem natives for any acts of tyranny which they may perpetrate on Bulgarians. If a Turk murders or beats or violates a Bulgarian, the Committee is apt to retaliate in kind. To one reign of terror it opposes another. It meets force by force, and cruelty by cruelty. One need not believe all that one hears to its discredit. Few Europeans, if any, are ever allowed to see what goes on in the Macedonian interior, and the best Consuls and the most inquisitive of correspondents can do little more than forward the facts which he gleans at second-hand from one faction or the other. But undoubtedly the Committee has stained its record with blood and outrage. It is not easy to be scrupulous or merciful in Turkey.

Another half of the Macedonian difficulty is made by the Albanians of the western mountains. These wild clans-man have never been thoroughly conquered by the Turks. Some are nominal Christians, some nominal Moslems, heretics for the most part. They are seldom fanatics, they have their good points – bravery and even chivalry for example – but they are totally uncivilised. They live by plunder, and thrive by oppressing the Christian Servians of their districts. They have a vested interest in misrule, and they will never tolerate the reforms which Austria and Russia are seeking to introduce. They are quite ready to fight the Turks if the Turks play with reform, and they will murder the Europeans who supervise the new scheme as they have just murdered the Russian Consul in Mitrovitza. They are determined to keep the Christians out of the gendarmerie, because they want a gendarmerie which will tolerate their licence. The Sultan dare not to face them boldly, because he relies for his personal safety on his Albanian guards in Constantinople, and also because half the officials of European Turkey, and half the Court of his Palace are semi-civilised Albanians who sympathise with the mountain clans.

Between the Bulgarians who regard the new reform scheme as useless, the Albanians who oppose it as an insult, and the ordinary Turkish official who resent any interference with his habits, the new scheme stands no chance of success. The Bul-

garians can defeat it without a general rising. They need only maintain a constant guerilla warfare to keep the whole of European Turkey in turmoil. The Albanians can defeat it without fighting. They need only offer a passive resistance from their impregnable hills. As for the Turks, the necessity of maintaining a vast army to combat both races, will afford them decent excuse for postponing the work of financial and administrative reorganisation. There is no chance of reform while Europe relies on the Sultan to put his own house in order. We shall only begin to face the problem when we accept the solution which succeeded in Crete – an autonomous administration, independent of Yildiz Palace, under some European Governor. Public opinion in France already demands this step. It is important that English Progressives should join in enforcing the same policy. Nothing less will check the bloodshed and the cruelty which are involved in the continuance of direct Turkish rule in any form.

Echo, 16 April 1903

Сензационният разказ за общо въстание сред българите в Македония, който агенция „Ройтер“ изпрати от Солун, съвсем не е най-тревожната новина сред нашите ограничени запаси на новини от Балканите. Едно общо въстание би било без съмнение много сериозна работа. Българите от турска Европа са обединени от едно извънредно ефикасно дружество, или „комитет“. Този комитет цели да спечели автономия за провинцията и това, което човек може да научи за него, е, че е привлякъл всичко най-добро сред християните-славяни в Македония. Негов агитатор е обикновено селският учител. Той се ръководи от хора, които са учили в някой европейски университет и по-голямата част от привържениците му вероятно по едно или друго време са видели разликата в живота между една свободна и прогресивна страна като България и инертността, корупцията, бедността и потисничеството в Европейска Турция. Човек може да симпатизира на целите на тази организация, без да харесва методите ѝ. Нейните сподвижници водят несигурен живот при непрекъснатата опасност от турците. Една дума на предател е достатъчна, за да ги осъдят на мъчения и смърт и следователно лигата (т. е. комитетът – б. пр.) смята за много важно да наказва предателите. Освен това във всяко село обикновено има малцинство от гърци. Те се страхуват от българското движение; те имат свои собствени амбиции и като правило биха помогнали по-скоро на турците, отколкото на техните съперници – християните. Среду тях Комитетът също така води война. Накрая той (комитетът – б. пр.) се е заел и да отвръща на местните мюсюлмани за всеки акт на тирания, който те биха извършили среду българи. Ако турчин убие, набие или насили българи, комитетът му отвръща по подобен начин. На едно управление с терор той противопоставя друг. Той отговаря на силата със сила и на жестокостта с жестокост. Човек не бива да вярва на всичко злепоставящо, което чуе за него. Няколко европейци, ако въобще има такива, са били допуснати да видят какво става във вътрешността на Македония и най-добрите консули и най-любопитните кореспонденти могат малко повече от това, да изпращат фактите, събрани от втора ръка от една или друга фракция (от населението – б. пр.). Без съмнение обаче Комитетът е опетнил репутацията си с кръв и насилие. Не е лесно да бъдеш съвестен или състрадателен в Турция.

Втората половина от трудностите за македонците идва от албанците от западните планини. Тези диви членове на кланове никога не са били напълно покорени от турците. Някои формално са християни, някои са мюсюлмани, а

в голямата си част са еретици. Те рядко са фанатици и имат и добри страни – например храброст и дори кавалерство – но са напълно нецивилизовани. Живеят от грабеж и преуспяват, като потискат християните сърби от техните области. Те имат определен интерес от лошото управление и никога не ще толерират реформите, които Австрия и Русия се стремят да въведат. Те са напълно готови да се бият с турците, ако турците си играят на реформи, и ще убият европейците, които надзирават новия проект, така, както току-що са убили руския консул в Митровица. Те са решени да не допускат християни в жандармерията, защото искат жандармерия, която ще толерира тяхната слободия. Султанът не смее да застане смело срещу тях, защото разчита за личната си сигурност на албанската си охрана и защото половината от царедворците в двореца му са полуцивилизовани албанци, които симпатизират на планинските кланове.

Сред българите, които смятат новия проект за реформи за безполезен, албанците, които му се противопоставят като на обида, и обикновените турски чиновници, които се възмущават от всяка намеса в техните навици, новият проект няма шансове за успех. Българите могат да го провалят без общо въстание. За тях е необходимо само да поддържат постоянна партизанска война, за да държат цяла Европейска Турция в напрежение. Албанците могат да го провалят без борба. На тях им е необходимо да приложат пасивна съпротива от техните непристъпни планини. Колкото до турците, необходимостта да поддържат огромна армия за борба с двата народа, ще им предложи прилично извинение за отлагането на работата по финансовата и административната реорганизация. Няма шансове за реформи, докато Европа разчита на султана да постави ред в дома си. Ние ще застанем срещу този проблем, чак когато приемем решението, което успя в Крит – автономна администрация, независима от двореца Йълдъз, управлявана от някой европейски губернатор. Общественото мнение във Франция вече иска тази стъпка. Важно е прогресивните англичани да се присъединят към налагането на тази политика. Нищо по-малко от това няма да спре проливането на кръв и жестокостите, които влече след себе си продължаването на прякото турско управление под каквато и да е форма.

В. „Ехо“, 26 април 1903 г.

В. „Дейли експрес“, 16 април 1903 г. Кореспонденция от София на Фредерик Мур – специален пратеник – за положението на турско-българската граница в района на Дупница и Кюстендил; за методите на борба на революционните чети

On the Turkish border What life is like where Bulgarian and Turk watch each other

(By Frederick Moore)

Sofia, April 10

There is fascination about any frontier country, but just at this moment the most interesting of borders is that between Turkey and Bulgaria.

The Turkish soldier along the line is typical of the Sultan and the nation, as is also the Bulgarian of his Prince and people. No people hate each other more than these two; but you would think from the manner of the wily Turk that there was no one he loves more than the man facing him; while you see at a glance that the other is having a desperate battle with himself to keep the peace.

The Turk is old in the knowledge and practice of hypocrisy and deception; while the Bulgarian is a child without a trick or an art – a fault that has proved fatal for the nation in its diplomacy with its doubtful friend Russia. There is one thing in the line of shrewdness in which they are not behind, that is in guerilla warfare – brigandage, as the Turks call it.

Brigand is a name the Turks have given all men who take up arms against them; and though it is very often a false label, it carries weight. The name caused me to arm to the teeth when I ventured among them; but I soon learned that my weapons were needless – at least, on the Bulgarian side.

Not one member of a revolutionary band would implicate the country he loves and hopes Macedonia will soon be part of by hurting one hair of an Englishman's head. Miss Stone was captured by Bulgarian revolutionists – they acknowledge the fact – but she was neither taken nor held at any time on other soil than Macedonian. It was supposed that the United States would, like any other great country exact of Turkey the ransom paid. The money went to procure arms, and it was expected that the Sultan would have to foot the bill for the weapons to be used against him.

No more kidnapping

The potential revolutionists found Miss Stone and Mrs. Tsilka more trouble than they were worth, and kidnapping has been dropped from their programme. The assassination of citizens of other countries, however, is a plan they have adopted in order to prove that the Sultan cannot rule, and they say they will continue to terrorise the country untill Europe takes charge of it.

I am calling the Christian Macedonians, who speak the same language, Bulgarians, for that is what they call themselves. Turks and Albanians born in the province are Macedonians.

There is no difference between the Bulgarians on either side of the border, except that one is as free as the English villager and as happy, other than in his suffer-

ing for his brother, whereas the other is cowed, humble, and in abject despair, or desperate to the extreme. It is no wonder that Bulgaria opened her gates to the Christian Macedonians and aided and abetted them.

Every "brigand" I have met has begged to be excused for the tactics they have had to adopt. The rest of the world will do nothing for them because each country is jealous lest some other will get the prize. They want to provoke a massacre, or many of them. They say their extermination or the eradication of the Turks is the only alternative. They are right about reforms in Turkey; it takes but a step across the frontier to convince you there can never be any. The Turk is hopeless.

Liberty or death

"Liberty or death" is the legend, worked in their caps, under which the Bulgarians on the Turkish side of the border are fighting. The justification for such of their methods for which they have been said to be but poor Christians is the thought that the end will justify the means.

It is growing more and more unpalatable to the Bulgarians, especially the troops and gendarmes along the border, to have to hamper their brothers in their struggle for liberty, and at the dictates of a country which once kidnapped their ruler and whose methods are feared to be not for the welfare of Bulgaria, but for her future suppression.

Several consignments of ammunition, labelled ox yokes, hardware, etc., have been confiscated, and two members of bands have been shot; but the Bulgarian troops of the frontier watch for bands and ammunition, as the Irish woman said her husband hunted for work – praying he would not find it.

The Bulgarian line along the border is but three or four men to a mile, except on the high-roads, where dutiable products cross the line. The Turkish troops are within shouting distance of one another, except on the snow-clad mountain tops, where their scanty raiment and half-fed condition will not allow them to keep the cordon.

Instead of keeping a patrol like the Bulgarians, they take up a post, and sit on their legs beside a coffee-pot and a pouch of tobacco, and never move until relieved. It is impossible for bands or single members to get through them by day; but at night all these outposts go into their blockhouses, and the cavalry patrols hurry themselves to the nearest barracks.

A brigand boast

The "brigand" bands boast that while the Turks rule Macedonia by day, not one of them dare show his face out of the large town by night. They do cross the border at will in the darkness. Neither one way nor the other can they pass if the Turks see them; but the Bulgarians put on obstacles in the way of their coming in.

The great object of keeping the people from crossing the border from Turkish side is twofold. The tales the refugees tell will do no good now that an attempt is being made at reforms; and the reports of battles brought in by the wounded men are contrary to Turkish desires of secrecy. But despite the fact that they endanger their lives, or at least their freedom, they are coming in daily. The hospitals in all the towns along the borders are so full of refugees that wounded men are being sent on up to Sofia.

The wounded make their way from village to village as far as the frontier, and then cross it by night, just as the other revolutionists do. It is not permitted in Turkey for a person to go from one village to another without securing a "tescari", in order

to get which he has to state his religion, age, business, and purpose, pay a few piasters, and give two or three more in "backsheesh".

I saw many of these wounded in Kustendji, Dubnitza, Rilo, and other frontier towns. Two came into Dubnitza in a country wagon drawn by buffaloes the day I was there. One was the leader of a band, and the other a private. In the bands there is, of course, no military discipline. Commander and private are alike, except that in cases of dispute the commander's word goes.

The wounded leader in this case had got a bullet through the face, just behind his nose; the private had been shot in the thigh. It had taken them five days to make the border, climb the mountains, and get in to a place where their wounds would be cared for. When the leader was shot he turned over his command to one of his lieutenants, and started off alone with the other man for his long ride.

In crossing the Balkans (the mountains) while one of the men was off his horse the animal got away from them. One could not walk and the other was too feeble, from loss of blood, to follow the creature. The other hungry animal had to carry both men until it fell exhausted. They shot it and then crawled down through the snow on all fours into Bulgaria. Safe there, the first buffalo wagon on its road to town took them in to Dubnitza.

I was very much interested, of course, in all these fellow's stories. The most picturesque "mountain man" I met on that trip was juts outside the monastery of Rilo, which is known as the revolutionists capital of Macedonia. The priests are heartily in sympathy with the cause, and, there is no doubt, aid the people in every possible way.

The brigand I asked to join me at dinner, thinking he might have some news, and we sat down to the table, as strange a collection of humanity as you could possibly get in the small number of five living beings.

Strange company

There was this brigand, a powerful mountain fellow, who has never disarmed in thirty years, who has been fighting for his country's freedom since he was fifteen, when his parents and all his relations went down in a Turkish massacre; there was a monk, with his sombre robes, his long white beard and headgear like a "stovepipe" hat reversed; there was a typical border officer, a picked man who had been sent with me, against my protest, to see that no harm befell me; there was my interpreter, a Russian baron, who had broke and had fallen from his high estate; and there was a type for the first time seen at Rilo, a journalist.

The brigand had had innumerable adventures, to which we listened till late in the night.

He had drunk freely of the monk's good wine. As he told his stories he wielded his sword and aimed his revolver in true cavaliero style – all but snapping the trigger. When the stories were translated to me they became, I know, considerably diluted. I would hear that he had chopped off the heads of Turks in a single blow; and I learned that, all told, he had 105 dead men to his credit. He was not a full-blood Bulgarian; he had a strong cross of Albanian in him, which accounted for the record he kept of his killings.

Once he and his band were forced by a line of Turks up a mountain, the back of which was a precipice. Half the number from behind a rock held the Turks at bay while the others took off the long red sashes they wear around their waists tied them together, and all but four slid down to the bed of the stream below safely.

Daily Express, 16 April 1903

**На турската граница
Какъв е животът там, където българи и турци
се преследват взаимно**

(От Фредерик Мур)

София 10 април

Във всяка гранична област има някакво обаяние, но точно в този момент най-интересна от всички граници е тази между Турция и България.

Турският войник по граничната линия е символ на султана и на нацията, какъвто е българският на своя княз и народ. Няма народи, които да се мразят един друг повече от тези два, обаче човек би помислил от държанието на лукавия турчин, че няма никой, когото той да обича повече от човека срещу него; докато от пръв поглед се вижда, че другият води отчаяна борба със себе си, за да остане спокоен.

Турчинът има стари познания и опит в лицемерието и измамата, докато българинът е дете, чуждо на фокуси и преструвки — една грешка, която се оказва фатална за народа в неговата дипломация със съмнителната му приятелка Русия. Има едно нещо от рода на хитростите, в което те не изостават, и това е партизанската борба — бандитизъм, както го наричат турците.

Бандит е името, което турците дават на всеки, който се вдигне на оръжие срещу тях и въпреки че често това е фалшив етикет, той има значение. Това име ме накара да се въоръжа до зъби, когато се осмелих да се явя сред тях, но скоро разбрах, че оръжието са ненужни — най-малкото от българската страна.

Нито един член на революционна чета не би замесил страната, която обича и част от която се надява Македония скоро да стане, като нише дори и косъм от главата на англичанин. Мис Стоун¹ била отвлечена от български революционери — те признават този факт — но тя нито е била отведена, нито държана по никое време на друга земя, освен на македонската. Предполагало се, че Съединените щати, като всяка друга велика държава, ще изискат от Турция да плати откупа. Парите щели да отидат за доставка на оръжие и се очаквало султанът да плати сметката за оръжието, които ще бъдат използвани срещу него.

Край на отвлеченията

Потенциалните революционери установили, че мис Стоун и госпожа Цилка² създават повече неприятности, отколкото си струвало и отвлечането отпаднало от програмата им. Убийствата на граждани от други страни обаче е практика, която те са възприели с цел да докажат, че султанът не може да управлява и казват, че ще продължат да тероризират страната, докато Европа не поеме отговорност за нея.

Аз наричам българи християните македонци, които говорят същия език, защото те самите така наричат себе си. Турците и албанците, родени в провинцията, са македонци. Българите от двете страни на границата не се различават по нищо, освен по това, че едните са така свободни, както английските селяни и така щастливи (с изключение на това, че страдат за братята си), докато другите са тероризирани, унижени и окаяни, обезнадеждени или отчаяни до крайност. Не е чудно, че България отвори вратите си за християните македонци и ги подпомага и им съдейства.

Всеки „бандит“, когото аз срещнах, молено да бъде извинен за тактиката, която те трябвало да възприемат. Останалият свят нямало да направи за тях нищо, защото всяка страна подозирала да не би някой друг да вземе печалбата. Те желаят да предизвикат клане или дори няколко кланета. Те казват, че единствената възможност е или тяхното изстребване, или унищожаването на турците. Те са прави за реформите в Турция; нужна е само една крачка през границата, за да се убедиш, че такива никога няма да има. Турците са безнадеждни.

Свобода или смърт

„Свобода или смърт“ е надписът, изработен върху шапките, с които се бият българите от турската страна на границата. Оправданието за тези от техните методи, заради които за тях беше казано, че са лоши християни, с мисълта, че целта ще оправдае средствата.

За българите става все по-неприятно, особено за армията и жандармерията по границата, да пречат на своите братя в борбата им за свобода и то по заповед на страна, която веднъж похити техния владетел и за методите на която има опасения, че са не за доброто на България, а за нейното бъдещо потъпкване.

Няколко пратки с амуниции, с етикети на волски хомоти, железария и др. са били конфискувани, а двама членове на чети са били застреляни, но българската войска по границата следи за четите и за амунициите, както ирландката казва, че мъжът ѝ търси работа, молейки се той да не намеси.

По българската линия покрай границата има едва по трима или четирима души на миля, с изключение на пътищата, където преминават границата стоки, подлежащи на обмитяване. Турските войски са на един вик разстояние един от друг, освен на заснежените планински върхове, където техните оскъдни дрехи и полугладно състояние не им позволява да спазват кордона.

Вместо да патрулират, както българите, те влизат в укреплението и седят с кръстосани крака край кана с кафе и кесия с тютюн и не мръдват, докато не ги сменят. През деня е невъзможно чети или единични членове да минат покрай тях, обаче през нощта всички тези патрули влизат в укреплението, а конните патрули забързват към най-близката казарма.

Гордостта на бандитите

„Бандитските“ чети се гордеят, че докато турците управляват Македония през деня, никой от тях не смее да си покаже нос, извън големите градове, през нощта. Щом се стъмни, те наистина пресичат границата, когато си поискат. Ако турците ги виждаха, те нямаше да могат да минат нито натам, нито насама; българите обаче не създават пречки за идването им.

Несъгласието на турската страна за преминаването на хората през границата има два аспекта. Историите, които бежанците разправят, няма да доведат до нищо добро сега, когато се правят опити за реформи, а разказите за битки, донасяни от ранените, противоречат на турските изисквания за секретност. Но въпреки факта, че те подлагат на опасност живота си или най-малкото свободата си, те идват всекидневни. Болниците във всички градове по границата са така препълнени с бежанци, че ранените се изпращат по-нататък, чак към София.

Ранените вървят по пътя от село на село чак до границата и след това я минават през нощта, така както правят и другите революционери. В Турция не

е разрешено да се пътува от едно село до друго без да си осигуриш „тескерс“, за получаването на което човек трябва да обяви религията си, възрастта, професията и целта на пътуването, да плати няколко пиастъра и даде два или три повече за „бакшиш“.

Аз видях много от тези ранени в Кюстендил, Дупница, Рила и други градове по границата. Двама дойдоха в Дупница в една селска кола, карана от волове в деня, когато аз бях там. Единият беше войвода на чета, а другият — редник. В четите, разбира се, няма военна дисциплина. Командир и редник са наравно, освен в случай на спор, когато печели думата на командира.

Раненият войвода в случая беше получил куршум в лицето, точно до носа, редникът беше ранен в бедрото. Били им необходими пет дни, за да минат границата, да се изкачат по планините и да стигнат до място, където ще се погрижат за раните им. Когато войводата бил ранен, той предал командването на един от лейтенантите си и тръгнал заедно с другия човек по дългия път.

При преминаване на балкана (планината), докато единият от тях бил слязъл от коня си, животното избягало от тях. Единият не можел да ходи, а другият бил твърде слаб поради загуба на кръв, за да последва животното. Другото изгладняло животно трябвало да носи и двамата, докато паднало изтощено. Те го застреляли и после пълзели надолу през снега до България. Там в безопасност първата волска кола, пътуваща към града, ги завела до Дупница.

Аз, разбира се, бях много заинтересован от разказите на всички тези хора. Най-живописният „планинец“, когото срещнах през това пътуване, видях малко извън Рилския манастир, който е известен като столица на революционерите в Македония. Монасите горещо симпатизират на каузата и без съмнение подпомагат хората по всички възможни начини.

Аз поканих „бандита“ (четника — б. р.) да ми прави компания за вечеря, като мислех, че той може да знае някакви новини и ние седнахме на масата, най-странната колекция от хора, каквато може да се получи от пет живи същества.

Странната компания

Тук беше въпросният „бандит“, силен планинец, който тринадесет години не беше оставял оръжието си, който се беше бил за свободата на страната си и от петнадесет годишен, когато родителите му и всичките роднини загинали при едно турско клане; имаше един монах в мрачни одежди с дълга бяла брада и украшение за главата, подобно на обърнат надолу „кюнец“; имаше един типичен граничен офицер, подбран човек, който беше изпратен с мен върски протестите ми, за да ме следи да не ми се случи нещо лошо; тук беше и моят преводач, руски барон, който се разорил и загубил високопоставеното си положение; имаше и един тип, какъвто за първи път виждах в Рила — журналист.

„Бандитът“ беше преминал през безброй приключения, които ние слушахме до късно през нощта.

Той си пийваше свободно от хубавото вино на монаха. Докато разказваше историите си и се прицелваше с пистолета си по наистина кавалерски начин — само десто не дръпваше спусъка. Когато историите ми се превеждаха, те ставаха, аз знам, доста разводнени. Слушах как той отсичал главите на турците с един удар, научих, че общо имало 105 убити на неговата сметка. Той не беше чистокръвен българин; в него имаше силно кръстосване с албанец, което обясняваше това водене на сметка за убитите от него.

Веднъж той и неговата група били изтикани от една верига от турци нагоре в планината, откъдето назад почвала пропаст. Половината от хората, иззад една скала, държали турците на разстояние, докато останалите свалили дългите си червени пояси, които носят около кръста си, завързали ги заедно и всички, освен четирима, се спуснали долу по коритото на потока в безопасност.

В. „Дейли експрес“, 16 април 1903 г.

¹ Елена-Мария Стоун (24 юли 1846 Роксбъри, Масачузетс, САЩ – 1927 г.) — редакторка на сп. „Когрегейшъналист“. От есента на 1878 г. е учителка и мисионерка в България. Принадлежи към мисионерите от Американския съвет за чуждестранни мисии и отговаря за просветната дейност на мисията в Македония. Заловена и отвлечена заедно с Катерина Стефанова-Цилка на 21 август (3 септември) 1901 г. в местността „Подпряната скала“ между Банско и Горна Джумая от чета на ВМОРО под ръководството на Яне Сандански и Христо Чернопеев. С този акт се цели да се набавят средства за революционното движение и за привличане вниманието на световната общественост върху тежкото положение на българите в Македония и Одринско.

² Катерина Стефанова-Цилка (ок. 1869 г., Банско) — завършила протестантско училище в Самоков; учила в Нортфийлд и Ню Йорк за медицинска сестра; учителка. Придружавала мис Стоун и била пленена и отвлечена заедно с нея. Вж. и бел.1.

№ 11

В. „Дейли нюз“, 15 май 1903 г. Кореспонденция от Кюстендил на Джон Макдоналд – специален пратеник – за равноправния статут на българското и турското население в Княжество България; за митинг в Кюстендил в подкрепа на борбата на българското население в Македония; разговор със Сандро Георгиев за необходимостта от въоръжена борба

**Macedonia's plight
Fugitive komitadjis
Agitation in a frontier town
An appeal to Europe**

(From Our Special Commissioner)

Kustendil, May 11

Kustendil is the chief Bulgarian town and military post on the South-western frontier, from which it is some eighteen miles distant. Here, the frontier force entrusted with the duty of preventing the transportation of rifles and ammunition into Macedonia, and of arresting and disarming insurgents in retreat from Turkey for “internment” in the interior of the Principality, has its headquarters. Here, too, the Prefect of the large district of Kustendil makes arrangements for the succour of fugitives of another kind – those who have fled from their Macedonian homes because their lives there are no longer bearable. There are not many of them, however, in Kustendil. Fugitives of this class are to be found principally in Dubnitsa and Rilo, and in the Bulgarian towns of the South-east, facing the border of Adrianople.

To approach Kustendil, and dash through it – behind one's team of three or four ponies running abreast – is like being suddenly transported into Turkey. But it is a short-lived illusion. It arises from the unexpected apparition of a minaret, white

and tall, on this, that, and the other quarter of the town. Where are the Christian churches? one asks. The mosque, with its minaret, is the dominating architectural feature of Kustendil. Excluding two mosques that have been turned into military depots, there remain four, a large allowance for a Christian town of 13.000. The pre-eminence of the mosque is less conspicuous in the streets than from the hilltop, from which one looks straight down upon the red roofs and white walls, the gardens and the countless poplar trees, of the little city.

The Turks of Kustendil

Two hundred and thirty Turks, counting old and young, are still left in Kustendil. If they were all punctual in their devotions, any one of the four mosques available for worship would hold them all. Three of them are deserted. Yet each has its mucz-zin, or hodja, who climbs up his minaret at all the canonical hours of the day, and therefrom, with his shrill, prolonged cry, summons to prayers a congregation of the Faithful which exist no more. It is as if the hodja had forgotten that the Turks fled from the land, in a war with the Russians, twenty-five years ago. In their small, jealously walled-in houses, in the more secluded parts of the town, the Moslems are stranded, watching with composure the incoming tide of new life. A Turk who performs the double duty of hodja and school teacher tells me that Kustendil bears no resemblance to the town as it was before the war. The public gardens, the streets of large houses, have come into existence since the liberation. "We are poorer", he said, "Than in the old days; we are far more heavily taxed". The taxes are much heavier. But, as the Bulgarian villagers of Krutino – a small place described in a former letter – admitted, when they made the like assertion, "we are more able to pay them". The Bulgarian has taken advantage of the new facilities for money making which the war of liberation brought within his reach. The Turk has not. He has done no more than look on. Such trades and industries as he does pursue are those that demand from him no great exertion, that least interfere with his social pastimes and domestic repose. No son of man is fonder of a quiet life than your ordinary Turk. I have just had an illustration of this trait of the Turkish temperament in the person of a Turk coffee seller, in whose shop I have passed an hour. He, too, had become poorer since the war. He had some difficulty in making both ends meet, all the more because some of his rivals were unscrupulous. "What can I do", said he, "when the Bulgarian coffee seller next to me stands in the street and entices my customers into his shop, telling them not to patronise the Turk?" But, said my friend, Mr. Grablashoff, the Assistant Procurator of the district, who was one of the company, "you know that if any man interferes in any such way with your business you may have him legally punished; in Bulgaria all men are equal before the law". Our Turk landlord said nothing. But the slight sideward inclination of his turbaned head, the upturning of his palms, the raising of his eyebrows, the languid, little smile – the whole slow gesture, effected with the naturalness of perfect art, was in itself a speech. "Where is the use?" it seemed to say; "why worry? It's my destiny, and my rival's. It is so, because Allah decrees it". Perhaps too, there may have been in the pantomimic gesture some suggestion of contemptuous scepticism; as if, after twenty-five years experience of free Bulgaria, he was still doubtful whether people possessed equal rights.

Living in the past

In the Turkish days the Christian's rights were of small account as against the Turk's. Had the Christian, when his turn came, exacted compensation? In any case, it was probable that our landlord had never troubled himself to inquire. Such as our

landlord is, so are his Turk patrons, who sit crosslegged all round the dusky shop, smoking, sipping, exchanging an occasional drowsy remark, while our host, in his blue trousers, red sash, and ornamented tunic, bends over his charcoal fire preparing his fragrant coffee. The Mufti, otherwise the ecclesiastical and legal head of Islam in Kustendil, is here, seated with his back to the wall, his upraised knee supporting a lazy hand holding a rosary. He sits in a haze of smoke, placidly, restfully, as if his work in the world were done. It is not easy to find out whether our Turk fellow-customers regret the past. But it is easy to see that they live in it. The muezzin lives in it, who steals out for ten minutes or so to climb the corkscrew stairs of the mosque hard by, and invite a vanished population to prayers. The hodja lives in it, who teaches his few Turkish children to repeat the Koran in a language they will never understand. The Imam lives in it, whose father was head of the dervishes, who himself is an adept in dervish rites, and who takes my friend and myself to visit his house and small mosque in a silent quarter, whose masked windows and closed gates proclaim its Turkish character. The Turks of Kustendil are content with their lot. At any rate, they accept it with an easy resignation. Their rights are the same as the Christian's. They may make as many Christian friends among their fellow-citizens as they please. They may take part in local and national politics. But they are not of the modern world. They have hardly any interest in the matter about which the church bells are today clangorously calling the Kustendilians to an openair meeting. The matter is the Macedonian question. And the "citizens" of Kustendil, as they are addressed in the street posters, hope that this may only be the first of a series of demonstrations all over Bulgaria. The reforms are a "Destructive sham", say the politicians of this frontier town; "the plight of our kinsfolk away there across the border has become worse, it is desperate; the time has come for an appeal to Europe."

But I must not forget to put it on record that permission to paste up the bills in public places was refused by the authorities. For the Sultan and his servants are constantly accusing the Bulgarian Government of inciting the Macedonians to revolt; and even so legitimate a proceeding as the public exposition of a poster might be misinterpreted in a neighbouring country where freedom is neither known nor understood. The poster was distributed by hand, in the streets, cafes, and restaurants. The church bells did the rest; and in half an hour the adult male population of Kustendil, to the number of about three thousand five hundred, assembled yesterday in the heart of the town, in and about the open space by the military club. It is worth a passing notice that the church whose bells rang out so peremptorily is itself a symbol of the transition from the crushing tyranny of the Turk to the freedom of new Bulgaria. As seen from the street, it appears to consist of a ground floor only. But the ground floor is hidden down below. The visible part is the storey, and was raised upon the underground structure soon after the expulsion of the Turks, who would tolerate nothing more than what in England is called a basement.

The invitation to the "citizens" of Kustendil stated that atrocities such as those which led to the crime of Batak in 1876 were now going on in Macedonia; that every Bulgarian with the feeling of pity in him must be horrified at their renewal; that the massacres and persecution are spreading over the whole Macedonian province and into Adrianople; that diplomacy has hitherto been useless or indifferent; that Bulgaria must now appeal to the parliaments, the Societies, the mass of humane, intelligent people in England, France, Italy, and America.

A lurid speech

The first speaker, one of the masters in the Gymnasium, described the proscription in Macedonia and Adrianople as one of the Bulgarian race. "We ask for the

Macedonians", he said, "no more than what the European Powers promised them when, in 1878, they handed the country back to the Turks: it was the condition on which the surrender was made". The next speaker, Mr. Dimitroff, declared that European diplomatists were readier to condemn the dynamiters of Salonica than to reflect upon the "terrible provocations" to "violent deeds of which, unhappily, innocent persons have been the victims". "What is it", he asked, "that is driving our kinsfolk to desperate extremity? The fact that a Turk now, as always, had the lives and the property of Christians at his mercy. We know hundreds of authentic, unpunished cases of rape and murder, in which the Bulgarians of Macedonia are the victims. Diplomatists have closed their ears to our pleading, their hearts are as stone. The Macedonians ask for no more than their birthright as human beings. Grant it, and the insurrection will cease. The Turk persecutes our brethren beyond those mountains (pointing to them), because he believes it is to be essential to his self-preservation. But the law of self-preservation is also a weapon in the hands of our brethren. If the Macedonians can make no impression upon the humanity of Europe, they may play upon her material interests. If they cannot touch the heart of Europe, they may make her afraid for her pocket. Imperil the interest of European capitalists in Turkey, and they will be compelled to interfere for their own sakes. A strong Government embodying civilized law will all be to their advantage, but as things are the only Government that can guarantee the security of their investments and other property is the Government of a Sick Man". The speaker then quoted a recent and peculiarly atrocious case of rape by Turkish soldiers. The victim was a girl named Ruska, who, like many of her fellow-villagers, was compelled to forced labour on the property and in the house of a Turkish official. Some Macedonian fugitives who have arrived at Kustendil tell me that forced labour is sometimes imposed upon villagers in order to "keep them out of harm's way" – in other words, to keep them under the eye of the Turkish local authority, and from having dealings with the insurgents. "All this", said the speaker, "is what drives the Macedonians to plot against the Turkish Government, to arm themselves, to cry, not only for justice for themselves, but even for vengeance upon their tormentors. All this it is which is exciting the anger and the horror and indignation of the Bulgarians of the Principality. When the Macedonians rise – and they will rise – they will fight to the death. And if diplomacy does nothing for us, then rest assured that the violent deeds which some of the insurgents have committed are as nothing to what the future will bring forth."

I have merely summarised this hot, lurid speech. The speaker's notions of vengeance met with the disapproval of many citizens among whom I was standing. But his description of diplomacy, his reiterated demand for an immediate appeal, by the whole Bulgarian nation, through its Government, to the people of Europe, was welcomed with long and loud acclamation. The next speaker made an eloquent profession of his faith in the moral power of England in all affairs of international policy. "The English people", he said, "are our friends. England was of all the Great Powers the first to recognise the fact that the reforms were a hollow pretence. This is why it is our hope that England will come to our rescue in this crisis." In the resolutions passed by the meeting a protest was uttered against the "Consuls and other diplomatists", and the journalists, who while condemning some aspects of the agitation, overlook its real cause, the execrable tyranny of the Turk.

How komitadjis are made

Almost within hearing of the acclamations of the meeting lay five wounded Macedonian "Komitadjis", who had a few days before been brought in from the

Macedonian border, I visited them in their hospital. One of them Sandro Giorgieff, was the voivode (leader) of a band of forty men. Giorgieff was a native of Ishtib, Central Macedonia. Some years ago his father was murdered by the Turks, his only fault being (According to the son) his opposition to official extortion. "My father was well off", said he, "but the Turks reduced him to poverty. After they killed my father they accused me of being a komitadji. The accusation was false. I knew nothing of the insurgents. But the Turks imprisoned me for a year. They made of me a komitadji. I joined one of the Macedonian bands. That was four years ago. We wandered about the mountains. We often saved villagers from ill-usage, and we killed many a Turk guilty of it. We killed none unless we knew them for evildoers. The villagers were grateful to us. They sheltered us, gave us food, and sometimes came to our aid when we were attacked. After a time the Turks dispersed us, and I was separated from my old companions. I then mustered a band of my own, forty men. Our last fight was at Chernovruch mountain. I did not intend to fight. Our bands never do at this stage of the insurrection. Fighting is not as yet their real business. They are organizing and distributing arms. They never fight unless they are attacked. Near Chernovruch we were seen by a Turkish guard, who gave the nearest outpost the news. We were overtaken by a large force of Turks. We retreated up the hill. When morning came we saw we were surrounded. The Turks rushed upon us. But though we were so few we kept them at bay all day long. For we had dynamite bombs. The Turks dread them. A single bomb, if it is well placed, does terrible execution. Only one of my forty men was killed. In the night we contrived to rush through the Turkish lines. I do not know what has become of the rest of my band. But I feel sure that they have found their way into the villages, where some of them will hide for a time, and others return to their ordinary labour as if nothing had happened." The voivode was an intelligent young man, and well up, as most men of his class are, in the politics of Macedonia and the Balkans. He declared that the insurrection would cease the moment a good Government, independant of Turkish interference, and responsible to and guaranteed by the European Powers, was established in Macedonia. "Why do we rebel?" he asked, sorrowfully and bitterly. "What was it that drove me into the mountains and to put Turks to death?" The surgeon tells me he fears the young voivode's fighting days are over.

John MacDonald

Daily News, 19 May 1903

**Тежкото положение на Македония.
Комитите бегълци.
Агитация в един граничен град.
Апел към Европа**

(От нашия специален пратеник)

Кюстендил, 11 май

Кюстендил е важен български административен център и военен пост на югозападната граница, от която отстои на около 18 мили. Тук се намира главната квартира на граничните войски, които имат задължението да предотвратяват пренасянето на оръжие и амуниции в Македония и арестуването и

обезоръжаването на въстаниците бегълци от Турция, за да ги „интернират“ във вътрешността на Княжеството. Тук също така префектът на големия кюстендилски окръг урежда помощи за бежанци от друг вид – тези, които са избягали от домовете си в Македония, защото животът им там е станал нетърпим. В Кюстендил обаче няма много такива. Бежанците от този вид могат да бъдат намерени главно в Дупница и Рила и в българските градове на югоизток, близо до границата с Одрин.

Да приближиш Кюстендил и да се впуснеш през него след вряг от три или четири кончета, които тичат едно до друго, е като че ли се пренасяш внезапно в Турция. Но това е една краткотрайна илюзия. Тя възниква от неочакваното появяване на минарета, бели и високи, от този, онзи или от друг край на града. Човек се пита къде са християнските църкви? Джамиите с техните минарета са преобладаващата архитектурна черта на Кюстендил. Като се изключат две джамии, които били превърнати във военни складове, остават четири – голяма отстъпка за един християнски град с 13 000 души. Превъзходството на джамиите е по-малко очебийно по улиците, отколкото от върха на хълма, от който човек гледа право долу, към червените покриви и белите стени, градините и безбройните тополи по улиците на малкия град.

Турците от Кюстендил

В Кюстендил има още двеста и тридесет турци – и млади и стари. Дори всички те да бяха изрядни в техните молитви, всяка една от четирите джамии, годни за богослужение, би ги побрала. Три от тях са изоставени. Въпреки това всяка от тях все още има своя мюезин или ходжа, който се изкачва по минаретата в определените за молитва часове на деня, откъдето със своя пронизителен, проточен вик, призовава за молитва едно паство на правоверните, което вече не съществува. Като че ли ходжата е забравил, че турците избягаха от тази земя след войната с руснаците преди двадесет и пет години. Мюсюлманите са заседнали в техните малки, ревниво оградени къщи в по-удинените части на града и спокойно гледат прилива на новия живот. Един турчин, който изпълнява задълженията и на ходжа, и на учител в училището ми каза, че Кюстендил не прилича на града отпреди войната. Общественият градини, улиците с големи къщи са се появили след Освобождението. „Ние сме по-бедни“, казва той, „отколкото бяхме едно време; обложени сме с много повече данъци.“ Данъците са по-тежки. Обаче, както българските селяни от Крутино – малко село, описано в едно от предишните писма – признават, когато заявяват подобно нещо, „ние имаме повече възможности да ги плащаме“. Българинът се възползвал от новите улеснения за печелене на пари, които Освободителната война направила достъпни за него. А пък турчинът – не. Той не прави нищо, само гледа. Занаятите и дейностите, с които той се залавя са тези, които не изискват от него голямо напрежение, които най-малко пречат на светските му развлечения и домашна почивка. Никой друг не харесва спокойния живот повече от обикновения турчин. Аз току-що получих пример за тази отличителна черта на турския темперамент в лицето на турчина-кафеджия, в чието кафене прекарах един час. Той също бил обеднял след войната. Трудно му е да свързва двата края, още повече заради безскрупулността на някои от конкурентите му. „Какво да правя“, казва той, „когато българинът кафеджия до мене седи на улицата и примамва клиентите ми в неговия магазин, като им казва да не подпомагат турчина?“ „Но,“ — каза мой приятел г-н Грабашев, помощник-прокуратор на окръга, който беше един от комна-

нията, „ти, знаеш, че ако някой се меси по такъв начин в работата ти, можеш да го накажеш по законен път; в България всички хора са равни пред законите“. Стопанинът турчин не каза нищо. Обаче лекото накланяне на главата му с чалмата, обръщането на дланите нагоре, повдигането на веждите, апатичната лека усмивка – цялата бавна мимика, изпълнена с естествеността на едно съвършено изкуство, говореше сама по себе си. „Каква полза?“ изглеждаше да казва той, „защо да се какъря? Такава ми е съдбата, моята и на конкурентите ми. Така е, защото така е наредил Аллах.“ Възможно е в тези пантомимични жестове да е имало някакъв намек на презрителен скептицизъм; като че ли след двадесет и петгодишен опит в свободна България той все още се съмняваше дали хората имат равни права.

Живот в миналото

По турско време правата на християните не значели нищо пред турските. Настояваха ли за отплатата християните, когато дойде техният ред? Във всеки случай вероятно нашият стопанин не се е потрудил да попита. Какъвто е нашият стопанин, такива са и неговите турски постоянни посетители, които седят с кръстосани крака из тъмния дюкян, пушат, сръбват си, разменят от време на време по някоя сънлива забележка, докато стопанинът в сините си шалвари, червен пояс и украсена блуза се надвесва над огъня на мангала, където приготвя своето ароматно кафе. Мюфтията, или другояче казано духовният и правен глава на исляма в Кюстендил седи тук с гръб към стената, с вдигнато коляно, което поддържа една ленива ръка, държаща бросница. Той седи в мълча от пушек невъзмутимо, спокойно, като че ли си е свършил цялата работа на този свят. Не е лесно да откриеш, дали тези турски клиенти съжаляват за миналото. Но е лесно да видиш, че те живеят в него. В него живее мюезинът, който се измъква за около десет минути, за да се изкачи упорито по извитата стълба на джамията и да прикани едно изчезнало население за молитва. В него живее ходжата, който учи изколцина турски деца да повтарят корана на език, който те никога няма да разбират. В него живее имамът, чийто баща е бил глава на дервишите, който самият е сведущ в ритуалите на дервишите и който заведе приятеля ми и мене на гости в къщата си и в малката джамия в един тих квартал, от чиито замаскирани прозорци и затворени врати си личи турският им характер. Турците от Кюстендил са доволни от съдбата си. Във всеки случай я приемат със спокойно примирение. Правата им са същите като на християните. Те могат да се сприятеляват с толкова християни сред съгражданите си, с колкото искат. Могат да участват в местната и националната политика. Но те не са от съвременния свят. Те едва ли се интересуват от въпроса, по който църковните камбани днес звънко приканват кюстендилци на събрание на открито. Проблемът е македонският въпрос. И „гражданите“ на Кюстендил, както се обръщат към тях в уличните афиши, се надяват, че това ще бъде само първата от серия демонстрации из цяла България. Реформите са „пагубна измама“, казват политиците от тази граничен град; „положението на нашите родственици там, отвъд границата, стана още по-лошо, то е отчаяно; дошло е време за апел към Европа“.

Но аз не бива да забравям да отбележа, че властите бяха отказали да дадат разрешение за разлепване на афиши. Защото султанът и неговите служители, непрекъснато обвиняват българското правителство, че подстрекава македонците да въстанат; и дори такова законно действие като публичното излагане на афиши може да бъде изтълкувано зле в съседната страна, където нито знаят,

ните разбират свободата. Афишите бяха разпространени на ръка по улиците, кафенетата и ресторантите. Църковните камбани направиха останалото; и за половин час възрастното мъжко население на Кюстендил, на брой около три хиляди и петстотин, се събра вчера в центъра на града на откритото пространство край военния клуб и в него. Струва си между другото да се отбележи, че църквата, чиито камбани звънтят толкова властно, е сама по себе си символ на прехода от смазващата тирания на турците към свободата на нова България. Гледана от улицата, тя изглежда, че се състои само от приземен етаж. Но приземният етаж е скрит надолу. Видимата част е етаж и е била издигната над подземната част скоро след изгонването на турците, които не търпели нищо повече от това, което в Англия наричаме сутерен.

В поканите до „гражданите“ на Кюстендил се казва, че зверства като тези, които довели до престъплението в Батак през 1876 г.¹, сега стават в Македония; че всеки българин, който има чувство за милост, трябва да бъде ужасен от тяхното подновяване, че кланетата и гоненията се разпространяват из цялата македонска провинция и в Одрин, че досега дипломацията е била безполезна или безразлична, че сега България трябва да апелира към парламентите, публицистите, обществата, хилядите човечни, интелигентни хора в Англия, Франция, Италия и Америка.

Една пламенна реч

Първият оратор, един от преподавателите от гимназията, характеризира гоненията в Македония като гонения на българския народ. „Ние не искаме за македонците, каза той, нищо повече от това, което европейските сили им обещаха, когато през 1878 г. предадоха страната отново на турците: това беше условието, при което беше направено предаването“. Следващият оратор, г-н Димитров², заяви, че европейските дипломати били по-склонни да осъдят атентаторите от Солун³, отколкото да се замислят за „ужасните провокации“, за „насилствените действия, от които за съжаление страдат невинни хора“. „Кое е това“, питаше той, „което принуждава нашите родственици към отчаяни крайности? Фактът, че турците сега, както винаги, държат живота и собствеността на християните в тяхна власт. Ние знаем за стотици истински случаи на насилия и убийства, в които българите от Македония са жертвите, и които остават ненаказани. Дипломатите затвориха ушите си за нашите молби, техните сърца са като от камък. Македонците не искат повече от своите рождени права като човешки същества. Дайте им ги и въоръжената борба ще спре. Турците преследват нашите братя зад тези планини (сочи ги), защото вярват, че това е крайно необходимо за тяхното самосъхранение. Но законът за самосъхранението е оръжие също и в ръцете на нашите братя. Ако македонците не могат да развълнуват чувството за човечност на Европа, те могат да въздействат на материалните ѝ интереси. Ако те не могат да докоснат сърцето на Европа, те могат да я накарат да се страхува за джоба си. Застрашете интересите на европейските капиталисти в турция и те ще бъдат принудени да се намесят заради самите себе си. Едно силно правителство, което има цивилизовани закони, ще бъде напълно в тяхна полза, а както нещата стоят, единственото правителство, което може да гарантра сигурността на техните инвестиции и друго имущество, е правителството на „болния човек“. След това ораторът цитира един скорошен и особено зверски случай на изнасилване от турски войници. Жертвата била едно момиче на име Руска, която, както много от нейните съселяни, била заставена принудително да работи в имота и къщата на турски чиновник. Едни

македонци бежанци, които бяха пристигнали в Кюстендил ми казаха, че понякога принудително работене се налага на селяни с цел „да ги държат настрана от лошия път“ – с други думи, да ги държат под око турските местни власти, за да нямат връзка с бунтовниците. „Всичко това“, каза ораторът, „кара македонците да заговорничат срещу турското правителство, да се въоръжават, да призовават не само за справедливост за себе си, но дори и за отмъщаване на мъчителите им. Това е, което възбужда гнева, ужаса и възмущението на българите от Княжеството. Когато македонците се вдигнат – а те ще се вдигнат – ще се бият до смърт. И ако дипломатията не направи нищо за нас, иска да бъде сигурна, че насилията, които някои от въстаниците са извършили, не са нищо пред това, което бъдещето ще донесе.“

Аз просто резюмирах тази бурна, пламенна реч. Идеите на оратора за отмъщение бяха посрещнати с неодобрение от много от гражданите, сред които аз стоях. Но описанието за дипломатията, неговите повтарящи се искания за незабавен апел от цялата българска нация чрез правителството до народите на Европа бяха посрещнати с дълги и шумни акламации. Следващият оратор направи едно красноречиво изявление за вярата си в моралната сила на Англия във всички действия на международната политика. „Английският народ“, каза той, „е наш приятел. От всички велики сили, Англия първа призна факта, че реформите са празни претексти. Ето защо, нашата надежда е, че при тази криза Англия ще ни се притече на помощ.“ В приетата на събранието резолюция беше изразен протест срещу „консули и други дипломати“ и журналисти, които, докато осъждат някои страни на вълненията, не забелязват истинските им причини – отвратителната тирания на турците.

Как се става комита

Почти в обсега на възможността за чуване на акламациите от събранието лежат петима ранени македонски „комити“, които преди няколко дни били доведени тук от македонската граница. Аз ги посетих в болницата. Единият от тях, Сандро Георгиев, беше войводата на чета от четиридесет души⁴. Георгиев беше местен жител на Щип, Централна Македония. Преди няколко години баща му бил убит от турците, като единствената му вина била (според сина му), че се противопоставил на официалното изнудване. „Баща ми беше заможен“, каза той, „но турците го доведоха до бедност. След като убиха баща ми, те ме обвиниха, че съм комита. Обвинението беше фалшиво. Не знаех нищо за революционерите. Но турците ме затвориха за една година. Те ме направиха комита. Присъединих се към една от македонските чети. Това беше преди четири години. Ние скитахме из планините. Често спасявахме селяните от несправди и убихме много турци, виновни за тях. Не убивахме никого, ако не знаехме, че върши зло. Селяните ни бяха благодарни. Те ни подслоняваха, даваха ни храна и понякога ни идваха на помощ, когато бивахме нападнати. След време турците ни разпръснаха и аз бях разделен от старите си другари. Тогава събрах моя чета от четиридесет души. Нашата последна битка беше при Черновръх планина. Нямах намерение да се бием. Нашите чети никога не го правят на този етап от революционната борба. Засега битките не са тяхната истинска работа. Те организират и разпространяват оръжие. Никога не се бият, ако не ги нападнат. Край Черновръх ние бяхме видени от турска стража, която предаде новината на най-близката охрана. Бяхме застигнати от голям турски отряд. Отстъпихме към планината. Когато се съмна, видяхме, че сме обкръжени. Турците се втурнаха към нас. Въпреки че бяхме толкова малко, ние ги държахме на разстояние през целия ден. Защото имахме динамитни бомби.

Турците много се боят от тях. Една-единствена бомба, ако е добре поставена, нанася ужасни поражения. Само един от моите четиридесет души беше убит. През нощта се опитахме да шурмуваме турската линия. Не знам какво е станало с останалите от четата ми. Но съм сигурен, че те са намерили пътя към селата, където някои от тях ще се скрият временно, а другите ще се върнат към обикновената си работа, като че ли нищо не се е случило.“ Войводата беше интелигентен млад мъж и добре запознат, както повечето от неговата класа, с политиката в Македония и на Балканите. Той заяви, че въоръжената борба ще спре в момента, в който в Македония бъде установено едно добро правителство, независимо от турската намеса, отговорно и гарантирано от европейските сили. „Защо се бунтуваме“, пита той печално и горчиво, „какво ме пропъди в планината да убивам турци?“ Хирургът ми каза, че се страхува, че дните на битки за младия войвода са отминали.

Джон Макдоналд

В. „Дейли нюз“, 15 май 1903 г.

¹ На 2, 3 и 4 май 1876 г. турският башибозук, предвождан от Ахмед ага Барутанлията, успява да превземе Батак и да изколи над 3000 души българи.

² Вероятно Владимир или Иван Димитров.

³ Солунските атентати от 15, 16, 17 и 18 април 1903 г. бяха дело на революционния кръжок на „гемиджиите“. С тях те целяха да засегнат интересите на Западна Европа в Турция и с това да предизвикат намесата ѝ за освобождението на Македония и Одринско.

⁴ На 10 април 1903 г. четата от 37 души под ръководството на войводите Сандро Георгиев и Боби Стойчев се сражава срещу 1300 души аскер при Църни връх, при с. Стубол, Кратовско, Скопски вилает. В сражението загиват 5 четници.

№ 12

В. „Морнинг лийдър“, 28 май 1903 г. Собствени кореспонденции от София за призив на революционните чети към населението в Македония да подкрепи общото въстание; забрана на турските власти да се продават провизии на българските селяни в Битолския вилает

Death or autonomy New manifesto of Balkan revolutionaries

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Wednesday

Many of the leaders of revolutionary bands have issued an earnest appeal to the inhabitants of the villages in Macedonia to bring about a general revolution.

In the Djumaia district the Turkish military are blockading villages and committing robberies.

Armed bands are still crossing into Macedonia. These revolutionaries are absolutely indifferent to the efforts of diplomatists. Their watchword is “Death or Autonomy!”

No food for Bulgarians

Sofia, 26 May

In the vilayet of Monastir the Turkish merchants have been forbidden to sell provisions to the Bulgarian peasants, particularly to those in the villages on the hillsides, because they are given to the revolutionaries.

Much suffering from hunger is occasioned.

Morning Leader, 28 May 1903

Смърт или автономия Нов манифест на балканските революционери

(От нашия собствен кореспондент)

София, сряда

Много от водачите на революционни чети са издали горещ призив към жителите на селата в Македония да подкрепят всеобщата революция.

В района на Джумая турски военни блокират села и грабят.

Въоръжени чети все ще преминават в Македония. Тези революционери въобще не се интересуват от усилията на дипломатите. Техният повик е „Смърт или автономия!“

Никаква храна за българите

София, 26 май

Във вилаета Битоля на турските търговци било забранено да продават провизии на български селяни, особено на тези от планинските села, защото те ги давали на революционерите.

Има много случаи на глад.

В. „Морнинг лийдър“, 23 май 1903 г.

*В. „Морнинг лийдър“, 31 май 1903 г. Собствена кореспонденция
от Виена за символичната връзка между откриването на
памятник на Васил Левски в Карлово и борбата на българите в
Македония за национално освобождение*

A rebel of '72

Memory of "Lewski" honoured in Bulgaria

From Our Own Correspondent

Vienna, 29 May

The presence of Prince Ferdinand and the new Bulgarian Premier, General Petroff, at the unveiling of a monument to Lewski in Carlowo, in certainly worthy of more than passing remark. Occurring at this critical juncture it cannot be explained otherwise than as a concession to popular feeling, Lewski being one of the most admired of the heroes of Bulgarian freedom.

Wasil Ivanoff, surnamed Lewski, or "Lion-heart", was born in 1837. He was the son of a peasant, served his novitiate in a monastery, then renounced the idea of becoming a monk, and at the age of 28 was a village teacher in Servia.

There he joined the band of Panojot Christoff, and soon became the most active of the organisers of the Bulgarian rising, invariably eluding all attempts of the Turks to capture him.

In 1872 he attacked the Turkish post at Orchanije in North Bulgaria, was wounded and betrayed into the hands of his deadly enemies.

Lewski was sentenced to death. In Sofia gaol he made a desperate, but vain attempt to commit a suicide by dashing his head against the walls of his cell. In a dying condition he was dragged to the gallows and executed. Such was the man who is to have his statue and be honored by the presence of his Prince at the very moment when official Bulgaria is proclaiming its intention to stem the tide which is hurrying in into armed conflict with Turkey.

Can anything better illustrate the hopeless confusion of the Bulgarian situation?

Morning Leader, 31 May 1903

**Един бунтовник от 1872 година
Почитане паметта на Левски в България**

(От нашия собствен кореспондент)

Виена, 29 май

Присъствието на княз Фердинанд и на новия български премиер генерал Петров¹ на откриването на паметник на Левски² в Карлово наистина заслужава не само бегло отбелязване. Присъствието им при тези критични обстоятелства не може да бъде обяснено по друг начин освен като отстъпка пред чувствата на народа, тъй като Левски е бил един от най-почитаните герои на българското освобождение.

Васил Иванов, наречен Левски, или с "лъвско сърце", е роден през 1837 г. Син е на селянин, бил е послушник в един манастир, след това изоставил идеята да стане калугер и на 28 години станал селски учител в Сърбия¹.

Там той се присъединил към четата на Панайот Христов⁴ и скоро станал най-активният организатор на българското въстание, като неизменно успявал да избегне опитите на турците да го заловят.

През 1872 г. той нападнал турската поща при Орхание в Северна България, бил ранен и предаден в ръцете на неговите смъртни врагове⁵.

Левски бил осъден на смърт. В софийската тъмница той направил отчаян опит да се самоубие, като блъскал главата си в стената на килията. Полумъртъв, бил замъкнат до бесилката и екзекутиран. Такъв бил човекът, който все още има паметник и ще бъде почитен с присъствието на княза точно по времето, когато официалните власти на България обявяват намерението си да задунат вълната, която бързо ги носи към въоръжен конфликт с Турция.

Може ли нещо по-добре да илюстрира безнадеждното объркване на положението в България?

В. „Morning лийдър“, 31 май 1903 г.

¹ Рачо Петров, генерал (1861, Шумен – 1942, София) – български военен и политически деец; началник-щаб на армията (1885–1894); министър на войната (1894–1896) и министър-председател (1900–1901, 1903–1906).

² Васил Левски (Васил Иванов Кунчев, Дяконът), (18 юли 1837, Карлово – 19 февр. 1873, София) – български националреволюционер и революционен демократ; един от ръководителите и идеолозите на българското националреволюционно движение; създател на Вътрешната революционна организация на БРЦК.

³ Васил Левски не е бил учител в Сърбия, а в с. Войнягово, Пловдивско, и с. Енжбой, Тулчанско.

⁴ Панайот Иванов Хитов (1830, Сливен – 22 февр. 1918, Русе) – български национал-революционер; хайдутин и четнически войвода.

⁵ Сведенията за участието на Васил Левски в обира на турската поща в Арабаконак не отговарят на истината. Обирът е осъществен под ръководството на Димитър Общи.

В. „Дейли нюз“, 31 май 1903 г. Кореспонденция от Пазарждик на Джон Макдоналд – специален пратеник – за настоящия етап на подготовката за въоръжено въстание в Македония; интервюта с представители на ВМОРО, ВМК и български общественици по македонския въпрос; за смъртта на Гоце Делчев. Редакционен коментар за отговорността на Великите сили за поредната криза в Близкия изток.

**Balkan revolutionists
Their strategy and present position
The terrorist argument
The new peril**

(Form Our Own Commissioner)

Bazardjih, Eastern Roumelia, May 23

“A conflict with Turkey is not improbable: a general rising in Macedonia is certain.” Such is the substance of the communications made to me during the last two weeks, in different parts of the country, in many an interview with civil and military officials, and with fourteen members of the revolutionary organization, among whom are some intrepid “couriers” from Macedonia, and men who have led or fought in “komitadji” bands. I trust the last part of the foregoing statement may not prejudice the Bulgarian Government in the eyes of hasty readers. There are active revolutionists in Bulgaria, in spite of the Government’s dissolution of the Societies, in spite of the stringent measures it has adopted to suppress every demonstration in favour of Macedonia which might possibly be construed as a breach of international law. It is beyond the Government’s power to close its frontier of mountains hermetically. But it has been doing its best. And, as the Government announces, it is now about to enforce precautions still more rigorous – while at the same time challenging the Turkish Government to put a stop to the barbarities which are the sole source of trouble in Macedonia, and to which the rise of revolutionary societies, whether there or in the Principality, is entirely attributable.

If a rising comes, its date

“If there is to be a general rising, when will it be?” I asked. The answer was, “Before the end of July. I might, perhaps, give you a more definite date. It will not be later than the end of July.” He mentioned a time before which it would not take place. Then he added, “We never had any intention of proclaiming a general insurrection at the early period mentioned in the newspapers. At a recent meeting of the chiefs of the organization the general plan of a rising this summer was agreed upon, and precise details settled for the districts that are best prepared. All the districts will not rise simultaneously; but many of them will, and the rest as quickly as may be”. The speaker is one of the most influential, skilful, and brave among the revolutionists. “Only one thing,” he continued, “can avert a general rising. If European Powers, before that period comes, step in between the Turkish Government and the Macedonians, disarm the Turks, and guarantees equal rights to the people, every

bandman in Macedonia will at once return to his village, and the crisis will be over. The Turks themselves never will and never can grant equal rights, for that would mean the end of their supremacy in Macedonia. But while we are agreed to put off general action until the period I have mentioned to you, our preparations will not cease for a moment. Why should they? An accident may at any time bring on war and insurrection". This view of the position appears to derive some confirmation from the Turks' abandonment of their passive attitude. As I have pointed out elsewhere, the Turks have, in the first place, assumed the offensive against the insurgent's bands; instead of waiting for them they are going in search of them. In the second place, they have assumed the offensive against the entire Bulgarian population in Adrianople and Macedonia, because it is Bulgarian. And, finally, it is a fixed idea in the Turkish mind that Bulgaria is the mother and the nurse of the revolution.

The same speaker continued: "But even if there be no general rising, the insurgent bands will continue their work until the day of European intervention and protection comes. For the moment their business is preparatory and disciplinary. Later it will become aggressive". In the following paragraphs, I have summed up the information I have received from him and his colleagues.

Since last I wrote in the subject (some two months ago) much progress has been accomplished in organizing and unifying the local revolutionary of the Societies in Bulgaria, the "Organization of the Interior", as it always has been called, in other words, the Macedonian Organization, has been thrown more upon its own resources. This organization includes the province of Adrianople, many of whose most active revolutionists are drawn from Constantinople itself. Formerly, the disaffected in Adrianople were left pretty much to their own devices. For insurrectionary purposes, the leaders of the movement have divided Macedonia and Adrianople into ninety districts. Of these districts there are seventy-seven in the former province. That is to say, there are as many insurgent districts as there are "Cazas", otherwise Turkish administrative districts of the lower rank. In the chief town of every Caza, and in the face of the Kaimakam – though his Excellency is unable to identify the members – there is a small committee of revolutionists. The ninety committees of Macedonia and Adrianople are in direct touch with the "Central Committee", which consists of five members, and is constantly on the move. Communications is kept up with the Central Committee and between the local bodies by means of "couriers" who are specially selected for their arduous and often dangerous work, and who after many months of experience have acquired work, and who after many months of experience have acquired a marvellously accurate and minute knowledge of every corner in the two provinces. There have been more than one instance of captured couriers committing suicide to save themselves from the risk of divulging information under torture.

The komitadji's postman

The courier is the "Komitadji's postman". If he rode a horse he might be designated their "galloper". Often, when the Turkish troops and Bashi Bazouks are on the march, he is the "voivode's" invaluable scout – though in the present stage of the insurrection, and as the details about recent fights prove, the villagers are becoming adepts in detecting Turkish movements and conveying warning to the Bands. "The Turkish troops", as the leader of a Band tells me, "make the mistake of watching the regular routes – which we avoid – trusting to the villagers (when we have no scouts ready) to guide us by secret paths. The names of the Secret Supreme Committee in Macedonia are (with one exception) rarely known to any but the chiefs of the ninety districts. For one thing, the men in authority this month may not be those of the

next. The Organization has always been careful to give all its members the most various experience of its multiform duties. The "courier" of one day may be the fighting Voivode of another.

Death of Deltcheff

The exception to which I have referred is that of Deltcheff, the news of whose death near Serres has just reached me. As the news has been brought by a "courier", it may be accepted as absolutely trustworthy. Not quite a month has passed since Deltcheff met the chiefs of the organization to decide the question whether a general rising should shortly be proclaimed, or whether they should restrict themselves to a guerilla, with the object of exhausting, however long a time the process might take, the Turkish forces. Deltcheff had for years been the soul of the revolution in Macedonia. In that province he has been better known than in Bulgaria. Deltcheff has been the idol of tens of thousands of Macedonian peasants. His appearance and bearing were as unlike what are usually associated with the idea of a military outlaw as one can imagine. Deltcheff was a man of middle height, fair-haired, blue-eyed, rather silent, gentle in his way of addressing people. He was a keen observer, could make up his mind with lightning speed, whereafter no power on earth could divert him from his purpose. He was a little over thirty-two. Like many an intrepid leader and noble character in the organization, Georgi Deltcheff had been a teacher. He was educated at the Bulgarian Gymnasium of Salonika – an institution which is now closed by the Turks, and whose teachers, besides many of its students, are now in prison. After leaving the Gymnasium Deltcheff entered the military school of Sofia. Next he became a teacher, using his opportunities, during his transference from one school to another, to propagate the revolutionary idea. Some of his associates, whom I know personally, and who followed the same way, are now awaiting their trial. From the schools and gymnasiums of Macedonia young patriots have come forth in hundreds. Ten years ago Deltcheff gave up his profession, joined the organization, and soon became its moving spirit. European readers still imagining that Boris Saraffof is the head of the revolution. Boris Saraffof is no more than the head of a fighting band, and a good one. But the real head during the last few years has been Georgio Deltcheff.

Four months ago there were about fifteen hundred bandmen engaged in the preparatory work by the revolutionists. Three months later there were about six thousand. And now, according to the most trustworthy details I can get at, there are at least seven thousand. They are constantly on the move all over Macedonia and Adrianople, travelling by night, concealing themselves in the villages during the day. One of them, who has been in many a "tight place", has told me – to my surprise and his own satisfaction and amusement – that he himself, and many of his fellow leaders, have found refuge even in Turkish villages. "While the Turks", he said, "were scouring the Bulgarian villages in the district in search of us, we were safe under the roof of Turkish peasants, whom we threatened with death if they betrayed us, but whom we promised not to molest in any way, even to the extent of taking an egg without paying for it, if we were not. In our hiding place I have heard the Turks march past. The notion of our concealing ourselves in a Turkish village would never have occurred to them."

Where the bombs are made

The bands have again received strict injunctions to avoid conflict with the Turks. They are to confine themselves to the duties of distributing arms and ammunition and dynamite bombs, receiving new adherents (with the obligatory oath of secrecy

and absolute obedience) and instructing them in the use of their weapons. Only a comparatively small minority are drilled in the art of bomb-throwing. The use of the bomb need steady nerves, a quick eye, and power of instant decision. To judge from their rough appearance, many of these bombs must have been made, not in the shops and factories of experts, but in Macedonian villages by Macedonian peasants with an undeveloped gift for mechanics. The bombs, to which time fuses are attached, weigh from a pound and a half to three and a half or four pounds. Some are egg-shaped, others globular, others cubical. A bandman smuggling supplies into Macedonia carries a bomb in each pocket of his baggy trousers, besides his stock of cartridges (sometimes as many as three hundred), his rifle, revolvers, dagger, and store of cheese and black bread.

I have been speaking with a "komitadji" leader whose work as organizer and drill instructor has kept him in the Macedonian mountains three years, during which he has visited a town only twice, and only for three or four days each time. Like many of his colleagues, he tells me that fighting the Turks is the last thing the leaders of the Bands desire in this stage of the insurrection. "The fights which have lately been taking place have", he says, "followed upon betrayal of our whereabouts, or discovery by the Turks themselves. We always succeed, however great the odds against us, in inflicting far severer punishment than we receive. I have been in a fight where twenty-five of us played havoc with a Turkish force at least ten times our number. Our bomb-throwers demoralised them. We have generally a great advantage over the Turks in the skill and rapidity with which our men choose their positions. That is a part of our training to which we give our best thoughts". In fact, Young Macedonia must study it from the moment he turns out for his first lesson. The reader will, perhaps, be puzzled to understand how any insurgent drill can take place in a country overrun by Turkish troops. Nevertheless, it goes on incessantly. Young men, and their leaders, for that matter, slip out their villages by night in the hills. There they met the Bandmen, of whose arrival they have been informed by the "courier". From them they receive ammunition and other supplies, which they carry before daybreak to their villages, where they conceal them. While "out" in the hills they are drilled by the Bandmen, or by those among themselves who have already been instructed. Every man taught by the Band – which are constantly on the move – becomes himself an instructor and propagandist. But the work of instruction is not necessarily carried on in the hills. It is also, and continually, carried on in the villages. Anyone who has been in a Macedonian village usually can see how it is done. The street, or lane, of a Macedonian village presents the aspect of an enclosing wall, behind which live the separate households, whose respective gardens, or courtyards, are often connected with each other through doors or gates. If one house should be invaded by the gendarmes, the "suspected" persons in it could easily escape through the entire row; or warning could be transmitted to the house or courtyard where something punishable – such as drilling – was going on. When that goes on, men, women, and children are on the watch, some in the little windows, overlooking the street, others in the enclosed gardens, or yards, into which the living-rooms open. I know a courtyard of this description where, one Sunday morning, just as the Turkish soldiers and gendarmes were tramping past, 33 young men including the Pastor – whose piety, I make no doubt, was equal to his patriotism – were learning how to handle (not to fire; for that would frighten the Bashi-Bazouks) the Manlicher rifle. In these courtyards young men exercise themselves in bomb-throwing – using stones, of the regulation weights, in place of the more destructive missile. Speaking of Pastors: another of them, some of whose relations are "out" on the hills, assures me that the moment Macedonia rises he will put off his black coat, put on the "komitadji" tunic, take his rifle, and slip across the frontier.

In their own way the Macedonian village women are active revolutionists. They do great service in providing stores of food for the Bands. I know some of them who have carried, for distribution, rifles, revolvers, and daggers hidden in their voluminous dresses. I am told that large quantities of provisions – such as black salted pork, of a kind peculiar to these Balkanic countries; and bread of a kind which will last unspoiled for many months – are prepared by the village women for the use of those who, if a rising takes place (with a massacre by the Turks as its sequel), will flee to the mountain and the forests. “Now that the leaves are coming out”, says my informant “the forests will soon become good for concealment”.

“Our preparatory period over”

Another informant, General Tsontcheff, the well-known revolutionary leader, tells me he believes that between thirty and forty thousand Macedonians, armed with good rifles, will rise when the signal is given. Great numbers of the peasants have bought their rifles, with the savings of years.

The signal for Raslog, an insurgent of that district has told me, will be a beacon fire on a certain peak – naming, it, within easy sight of my old acquaintance, the Kaimakam of Mekomia, and of the old Turkish Major who laughed so heartily at the mention of reforms for the gendarmerie. That, however, is but a small detail, just worth a passing notice, perhaps. What is of more importance is the revolutionary leaders' ideas on strategy. “With or without a general rising”, they say, “we are now in a position to abandon the purely defensive attitude, and take active measures”. As already stated, the Bands now “out” are estimated to contain about seven thousand men, and their strength is increasing. Scattered all over Macedonia and Adrianople, possessing minute topographical knowledge unobtainable by the Turks, and an Intelligence officer in every village peasant (to say nothing of the “courier”), the insurgent Bands once they assume the offensive, can worry and harass their enemy for month after month – “Years, for years”, General Tsontcheff exclaims, banging the table with his fist. They count upon being able to surprise a Turkish post here, mask another there, while a third is being attacked. To quote a leader from Macedonia, with whom I have had an interview. “We may not be able to meet a big Turkish army in the field, but we shall be able to cut many of them off, and to keep them all on the run until we tire them out. The Turkish resources in money and stores would soon become exhausted. Well, we are going to begin the game anyhow. Our preparatory period is over. We can, without external aid, be able to paralyse the Turks. We certainly can do it, if Bulgaria is dragged into war and the Great Powers do not interfere too soon to stop her.”

No traitors now

“We have no traitors now in our ranks”, he continued. And the methods by which the revolutionists have weeded out their traitors would form a curious and stirring chapter in the history of morals. The most impressive event witnessed in revolutionary Bansko for many a year was the recent burial of a youth who had been accidentally shot by a Turkish patrol. The whole town turned out in mourning procession. The Turks, who were really sorry for the accident, and were struck by a demonstration so unusual, were ignorant of its true cause. They did not know that the youth was a “komitadji” upon whom the lot had fallen to take the life of a dangerous character (a Bulgarian of the town), who had several times, but ineffectually, been warned by the chiefs of the secret society. The man was killed at his own

door. It would startle Western readers to hear ministers of the Gospel, as I have heard them, express their approval of the "komitadjis" ruthless law of death penalty. "The betrayer may escape for a time, but some day somewhere the avenger will overtake him, and it is well that he should", are the words of a Macedonian pastor, whose acquaintance I have made. The "komitadji", however terrible and savage, has the virtue of consistency. "Europe", say the extreme revolutionists, "is our betrayer. It is not Turkey. Turkey signed a treaty giving us our freedom; and Turkey would have abided by it. Europe tore up the treaty, and gave us back to the Turks, who, if they persecute us, do it for their self-preservation. Our friend of a later time, England, through her Lord Beaconsfield, was one of our betrayers. If Europe will do nothing to save us except when her money bags are in danger, we shall blow up her money bags. We shall blow up the Consular and Ambassadorial palaces, where officials make excuses for the Turks, and do nothing but write reports". And so on. That is the sort of logic to which I have listened a thousand times, here and over the border, and which proceeds from the mouths of men of high character, culture, and intelligence, as well as of the rudest brawlers in Sofia restaurant.

General Tsontcheff on the new ministry

And now, people in Sofia and other large towns are speculating on the possibility of an extension of retaliatory methods to Bulgaria itself. General Tsontcheff, who is under security not to pass into Macedonia, and with whom I have had several interviews, fears that unless the new Ministry makes a firm stand against the Turkish Government bombs may explode in Sofia. "The new Ministry", he says, "is adopting new severe measures to put down revolutionary agencies in Bulgaria. But this will be a grave mistake unless the Ministry at the same time boldly insists upon the complete reformation of Macedonia. What many of us fear is that in their anxiety to be on good terms with the Porte the new Ministers will be content, at least at the beginning, with small subsidiary concessions, such as the amnesty of political prisoners, and the restoration of the churches and schools closed, unjured, or destroyed during the present agitation. In the meantime, the vital reforms would be postponed; the condition of the Macedonian Bulgarians would be in no way bettered. We Bulgarians would then be accused of having left Macedonia to her fate. Macedonia would accuse us. And next, in Sofia, the bomb-throwers might repeat the story of Salonika". I reproduce this kind of speculation without any comment, only adding that the public mind in Bulgaria is at the present moment in a state of greater uneasiness than I have known it since first I came into the country.

John MacDonald

Despair

In publishing the terrible message which we have received from our Special Commissioner in the Balkans, we profoundly trust that the Macedonian revolutionaries do not possess the means of carrying out their threat to spread Indian plague by means of the bacillus. Such a proposal would be horrible if it were real, but it can hardly be taken seriously. It indicates, however, the desperate and hellish passions aroused by the latest phase in this awful contest between Cross and Crescent. Apart from such a mad attempt to scourge Europe with a horrible epidemic, the situation is sufficiently lamentable, for the retaliations have become fiercer with every week, and the oppressive measures of Turkey have created, by concert of correspondents not by any means favourable to the Macedonian cause, an army of brigands at bay

in the mountains. We have never for an instant defended the fearful methods which have been employed, on one side as on the other, in this historic conflict. It is obvious that, judged by the standard of European civilization, the actions of the Committees, like those of the Turks, have frequently been cruel and heartless. But this is a matter where motive should count, and heartless. But this is a matter where motive should count, and the end of the Turkish effort is the re-establishment of despotism, while the end aimed at by the Macedonians is liberty. This is a dark hour for those who have fought to obtain their freedom. No one knows the fulness of the horrors which have accompanied the so-called pacification. The curtain has fallen over many of the worst areas, and the very fugitives have been shot down at the frontiers lest they should live to tell the tale. For the moment it is unnecessary to say more, except that a new responsibility rests on Europe, and especially on Great Britain, whose intervention prevented the creation of a Greater Bulgaria in the seventies.

Daily News, 31 May 1903

**Балканските революционери
Тяхната стратегия и сегашното им поведение
Аргументите на терористите
Новата опасност**

(От нашия специален пратеник)

Пазарджик, Източна Румелия, 23 май

„Конфликт с Турция не е изключен, сигурно е общото въстание в Македония.“ Това е същността на изказванията, направени пред мен през последните две седмици в различни части на страната, в много интервюта с цивилни и военни чиновници и с четиринадесет членове на революционната организация, сред които са някои безстрашни „куриери“ от Македония и хора, които бяха водили или се бяха били в „комитски“ чети. Надявам се, че последната част от горното заявление няма да създаде предубеждение към българското правителство в очите на прибързания читател. В България има дейни революционери независимо от това, че правителството разтури дружествата¹, независимо от строгите мерки, които то взе, за да забрани всяка демонстрация в полза на Македония, която има вероятност да бъде изтълкувана като нарушение на международен закон. Извън възможностите на правителството е да затвори херметически планинската си граница. То прави всичко по силите си. А новото правителство обяви, че се кани още повече да засили предпазните мерки, като в същото време приканва турското правителство да сложи край на варварствата, които са единствената причина за вълненията в Македония и на които изцяло се дължи разрастването на революционните общества, независимо там или в Княжеството.

Ако въстанието избухне, датата му

„Ако има общо въстание, кога ще бъде то?“ попитах аз. Отговорът беше „Преди края на юли. Даже мога да ви дам и по-точна дата. Няма да бъде по-късно от края на юли.“ Той спомена и времето преди което то няма да избухне. После добави: „Никога не сме имали намерение да обявим въстанието през

ранния период, споменат от вестниците. На скорошно събрание на ръководителите на организацията² бил уговорен общ план за въстанието, насрочено за това лято, и били установени точни подробности за областите, които са най-добре подготвени. Не всички окръзи ще въстанат едновременно, но много от тях ще въстанат, а останалите ще бързат, колкото могат. „Говорещият е един от най-влиятелните, опитните и смелите революционери. „Само едно нещо“, продължава той, „може да предотврати общото въстание. Ако преди този период европейските сили се намесят между турското правителство и македонците, разоръжат турците и гарантират равни права на хората, всеки комита в Македония веднага ще се върне в селото си и кризата ще завърши. Турците сами никога няма да дадат и не могат да дадат равни права, защото това би означавало край на господството им в Македония. Но въпреки че ние сме готови да отложим общите действия до периода, за който ви споменах, нашите приготовления няма да спрат нито за момент. И защо? Някакъв инцидент всеки момент може да доведе до война и въстание“. Този вълед за положението изглежда че получава известно потвърждение в изоставянето от турците на пасивната им политика. Както съм посочвал и друг път, турците на първо място са предприели настъпление срещу въстаническите чети – вместо да ги чакат, те започват да ги търсят. На второ място, те са започнали настъпление срещу цялото българско население в Одрин и Македония, само защото то е българско. И накрая, фикс идея на турците е, че България е майката и люлката на революцията.

Говорещият по-горе продължава: „Но дори и да няма общо въстание, въстаническите чети ще продължат работата си до деня, когато ще дойде европейската намеса и закрила. Засега тяхната работа е подготвителна и дисциплинарна. По-нататък тя ще стане агресивна.“ В следващите параграфи аз съм сумирал сведенията, които получих от него и колегите му.

Откакто за последен път писах по въпроса (преди около два месеца), е постигнат голям напредък в организацията и обединяването на местните революционни групи в Македония. Вследствие на забраняването от правителството на дружествата (ВМОК – б. р.) в България, „Вътрешната организация“, както тя винаги се е наричала, с други думи Македонската организация, била оставена в по-голямата си част на собствените си сили. Тази организация включва областта на Одрин, като повечето от нейните най-дейни революционери са привлечени от Цариград. По-рано недоволните от Одрин били оставени до голяма степен на собствено усмотрение. За целите на въстанието водачите на движението са разделили Македония и Одрин на деветдесет области. От тези области седемдесет и седем са в първата провинция. Така да се каже има толкова въстанически области, колкото са „казите“, с други думи турските административни области от по-малък мащаб. В главния град на всяка каза, под носа на каймакама – въпреки че негово превъзходителство не може да установи членовете – има малък комитет от революционери. Деведесетте комитета от Македония и Одрин са в пряка връзка с „Централния комитет“, който се състои от пет члена и непрекъснато се мести³. Връзката между Централния комитет и местните органи се поддържа чрез „куриери“, които са специално избрани за тази трудна и често много опасна работа и които след многомесечен опит са получили изключително верни и подробни данни за всички въгълчета на двете провинции. Имало е не един случай на хванати куриери, които са се самоубили, за да избегнат риска да издадат сведения при мъченията.

Куриерът е пощальонът на „комитета“. Ако той издеше коп, би могъл да бъде описан като техен „адютант“. Често, когато турската войска и баншибузците са в поход, той е незаменим разузнавач за „войводата“ – въпреки че на сегашния етап от въоръжената борба и както доказват подробностите от последните битки, селяните са станали специалисти в откриване движението на турските войски и изпращането на предупреждение до четите. „Турската войска“, както ми каза един водач на чета, „прави грешка, като пази обикновените пътища, които ние избягваме, като се доверяваме на селяните (когато нямаме подготвени разузнавачи), да ни прведат по тайните пътеки. Имената на членове на Върховния тасн комитет на Македония рядко се знаят (с едно изключение) от друг, освен от водачите на деведесетте области. Първо, хората, които са на власт този месец, може да не са през следващия. Организацията винаги се е грижела да даде на всичките си членове най-различен опит в разнородните им задължения. „Куриерът“ днес, утре може да бъде войвода.

Смъртта на Делчев⁴

Изключението, за което споменах, е Делчев, за смъртта на когото край Сяр аз току-що научих. Тъй като новината беше донесена от „куриер“, тя може да бъде приета като напълно достоверна. Не е минал и месец, откакто Делчев се срещнал с водачите на организацията, за да се реши въпросът, дали в най-скоро време да бъде обявено общо въстание или да се ограничат с партизанска война с цел да изтощят – колкото и дълго да трае този процес – турските сили. Делчев с години бил душата на революцията в Македония. В тази провинция той бил по-добре известен, отколкото в България. Делчев бил идолът на десетки хиляди македонски селяни. Неговият вид и държание били толкова неприсъщи на това, което обикновено се свързва с идеята за някой обявен извън закона и което човек може да си представи. Делчев бил среден на ръст, светлокос, доста мълчалив, любезен в общуването си с хората. Бил остро наблюдателен, вземал решения със светкавична бързина, след което нищо не можело да го отклони от целта му. Бил на малко повече от тридесет и две години. Както много от смелите и благородни личности от организацията, Георги Делчев бил учител. Той учил в българската гимназия в Солун⁵ – една институция сега затворена от турците и чиито учители, заедно с много от учениците си, сега са в затвора. След завършването на гимназията, Делчев влязъл във военното училище в София. След това станал учител, като използвал възможностите по време на местенето си от едно училище в друго да пропагандира революционната идея. Някои от неговите съмишленици, които аз познавам лично и които са следвали същата кариера, като използвали техните възможности по същия начин, сега очакват съдебен процес. От училищата и гимназиите на Македония излезли стотици млади патриоти. Преди десет години Делчев изоставил професията си, присъединил се към организацията и скоро станал нейната движеща сила. Европейските читатели все още смятат, че Борис Сарафов е водачът на революцията. Борис Сарафов не е нищо повече от водач на една бойна чета и при това добър водач. Но истинският водач през последните няколко години е Георги Делчев.

Преди четири месеца имаше около хиляда и петстотин четници, засти в подготовката от революционерите. След три месеца имаше шест хиляди. А сега, според най-достоверните подробности, до които успях да се добера, има

най-малко седем хиляди. Те непрекъснато се движат из цяла Македония и Одринско, като пътуват през нощта и се крият в селата през деня. Един от тях, който често беше изпадал „на тясно“, ми каза – за мое учудване и свое задоволство и забавление, че той самият и много от другите водачи са намирали убежище дори в турски села. „Докато турците“, каза той, „претърсваха българските села в областта, за да ни търсят, ние си седяхме в безопасност под покрива на турски селяни, които заплашвахме със смърт, ако ни предадат, но им обещавахме да не ги закачаме по никакъв начин, дори да не вземем и едно яйце, без да платим, ако не ни издадат. От нашето скривалище чувах как турците преминават. Мисълта, че ние можем да се скрием в турско село, никога не им беше минавала през ума.“

Къде се правят бомбите

Четите отново са получили строго нареждане да избягват конфликти с турците. Те трябва да се придържат към задълженията си да разпределят оръжия, амуниции и динамитни бомби, да приемат нови привърженици (със задължителната клетва за пазене на тайна и за абсолютно подчинение) и да ги обучават да си служат с оръжието. Само един сравнително малък брой минават обучение като бомбохвъргачи. Използването на бомба изисква здрави нерви, бързо око и способност за незабавни решения. Като се съди по грубия им външен вид, много от тези бомби трябва да са правени не в магазини или фабрики от специалисти, а в македонски села от македонските селяни с неразвити технически способности⁶. Бомбите, към които е прикрепена дистанционна запалка, тежат от един паунд и половина до три и половина или четири паунда. Някои са яйцевидни, други обли, трети квадратни. Четник, който пренася материали в Македония, носи по една във всеки джоб на своите потури, освен запаса от патрони (понякога по триста), оръжието си, револвер, кама и запас от сирене и черен хляб.

Аз говорих с един водач на комити, чиято работа като организатор и инструктор по военна подготовка го беше задържала в планините на Македония три години, през което време той беше ходил в град само два пъти и то само за по три или четири дена. Като много от колегите си, той ми каза, че да се бият с турците е последното нещо, което искат водачите на чети на този етап от въстанието. „Битките, които напоследък са станали“, казва той, „са в резултат от предаване на местоположението ни или откриването му от самите турци. Ние винаги успяваме, колкото и шансовете да са против нас, да нанесем много по-жестоко наказание, отколкото сме получили. Аз участвах в една битка, където двадесет и пет от нас поразихме турски отряд поне десет пъти по-голям от нашия. Нашите бомбохвъргачи ги деморализират. Обикновено ние имаме голямо предимство пред турците в уменията и бързината, с която нашите хора избират позиции. Това е част от обучението, на което много държим“. Фактически младият македонец трябва да го учи от момента, в който дойде за първи урок. Читателят вероятно ще бъде озадачен да разбере как се провежда въстаническото строево обучение в страна, залята от турски войски. Независимо от това, то продължава без прекъсване. Всъщност младежите и по-възрастните се измъкват от селата през нощта на малки групи и се насочват към тайни места в планините. Там те се срещат с комити, за чисто пристигане на тях им е било съобщено от „куриер“. От тях получават амуниции и други припаси, които отнасят преди да се е съмнало по селата си и ги скриват. Докато са „навън“ в планината те правят военни упражнения с четниците или с тези

от тях, които вече са били инструктирани. Всеки човек, обучен от четите – които са непрекъснато в движение – става инструктор и пропагандатор. Обаче работата по инструктирането не е необходимо да става непременно в планината. Тя се извършва и то непрекъснато и по селата. Всеки, който е бил в македонско село, може да си представи как става това. Улицата или пътеките в македонското село обикновено представляват външната страна на обграждащата стена, зад която живее самостоятелно домакинство, чиито съответни градини или дворове са често свързани един с друг чрез врати или порти. Ако бъде нападната една къща от жандармите, „заподозрените“ хора в нея могат лесно да избягат през целия ред; или пък да бъде предадено предупреждение до къщата или двора, където нещо наказуемо – като военно обучение – се извършва. Докато то се извършва, мъже, жени и деца следят, някои при малките прозорци, които гледат към улицата, други при заградените градини или дворове, към които са отворени стаите. Аз знам един двор от този вид, където една неделна утрин, точно докато войници и жандарми маршируваха покрай него, 33 младежи включително свещеника, чиято набожност, не се съмнявам, беше равна на патриотизма му – се учеха как да боравят (не да стрелят, защото това би изплашило башибозуците) с манлихерови пушки. В тези дворове младежи се упражняват да хвърлят бомби, като използват камъни с подбрана тежина, вместо по-разрушителното метално оръжие. Като стана дума за свещеници: един друг, на когото част от роднините бяха „навън“ в планините, ме увери, че в момента, в който Македония се вдигне, той ще свали расото си, ще сложи униформата на „комита“, ще вземе пушката си и ще се промъкне през границата.

По свой начин македонските селянки са активни революционерки. Те вършат голяма услуга като приготвят запаси от храна за четите. Аз познавам някои от тези, които са пренасяли пушки, револвери и ками в техните широки дрехи. Казаха ми, че големи количества с продукти – като черно осолено свинско, един вид, специфичен за тези балкански страни, и един вид хляб, който не се разваля дълги месеци – са били приготвени от селските жени за нуждите на тези, които, ако станат вълнения (с кланета от турците като следствие), ще избягат в планините и горите. „Сега, когато листата се раззеленяват“, каза моят информатор, „горите скоро ще станат удобни за криене.“

„Подготвителният ни етап завърши“

Друг осведомител, генерал Цончев, добре известният революционен водач, ми каза, че между тридесет и четиридесет хиляди македонци, въоръжени с хубави пушки, ще се вдигнат, когато бъде даден сигнал. Голяма част от селяните са купили оръжието си след години на пестене.

Един въстаник от тази област ми каза, че сигналят за Разлог ще бъде сигнален огън на един определен връх – назова го, лесно различим от моя познат каймакамин на Мехомия и от турския майор, който така от сърце се смя при споменаването за реформи в жандармерията. Това обаче е дребна подробност, която заслужава може би само споменаване мимоходом. Това, което е от по-голямо значение, са идеите на революционните водачи за стратегията. „Със или без общо въстание“, казват те, „сега сме в състояние да изоставим чисто отбранителната позиция и да вземем активни мерки“. Както вече заявих, четите, които сега са „навън“, се изчисляват на около седем хиляди души, а тяхната сила нараства. Разхвърляни по цяла Македония и Одринско, притежаващи много точни топографски познания, които турците не могат да

получат, и по един разузнавач в лицето на всеки селянин (да не говорим за куриерите), въстаническите чети, щом веднъж възприемат нападателна тактика, могат да безпокоят и тероризират врага си месеци наред. „Да, с години“ възкликва генерал Цончев, удряйки с юмрук по масата. Те разчитат, че ще могат да изненадат някой турски пост тук, да заблудят друг там, докато третият бъде атакуван. Ще цитирам един водач от Македония, с когото разговарях. „Може да не бъдем в състояние да се срещнем с голяма турска войска на полето, но ще можем да избием много от тях и да ги караме да тичат, докато се изморят. Турските ресурси от пари и продукти скоро ще се изтопят. Каквото ще да става, смятаме да започнем играта. Нашият подготвителен период завърши. Мислим, че можем без външна помощ да бъдем в състояние да парализираме турците. Със сигурност можем да се справим, ако България бъде въвлечена във войната, а великите сили не се намесят твърде бързо, за да я спрат.“

Вече няма предатели

„В нашите редове вече няма предатели“, продължава той. А начините, с които революционерите изкоренили предателството ще представляват любопитна и вълнуваща глава в историята на етиката. Най-внушителното събрание, наблюдавано в революционно Банско от много години насам, беше погребението преди известно време на един младеж, който бил случайно застрелян от турски патрул. На погребалната процесия се явил целият град. Турците, които наистина съжалявали за нещастния случай и които били поразени от една толкова необичайна демонстрация, не знаели истинската причина. Те не знаели, че младежът е „комита“, на когото се паднало да отнеме живота на един опасен човек (българин от града), който на няколко пъти, но без резултат, бил предупреждаван от водачите на тайното общество. Човекът бил убит пред вратата си. Западните читатели биха се изненадали да чуят, както аз, когато чух, свещеници да проповядват и да изразяват одобрението си към безпощадния закон на комитите за смъртно наказание. „Предателят може да избяга за известно време, но някой ден, някъде отмъстителят ще го настигне и е добре, че ще стане така“, са думите на един македонски свещеник, с когото се запознах. „Комитите“, колкото и да са ужасни и свирепи, имат качеството да са последователни. „Европа“, казват крайните революционери, „е тази, която ни предаде. Не Турция. Турция подписа договор, който ни даваше свобода; и Турция би го съблюдавала. Европа скъса договора и ни предаде пак на турците, които, ако ни преследват, го правят в самозащита. Нашата приятелка в последно време Англия, чрез нейния лорд Биконсфилд, беше една от тези, които ни предадоха. Ако Европа не иска да направи за нас нищо, за да ни спаси, освен когато е заплашена кесията ѝ, ние ще вдигнем във въздуха тази нейна кесия. Ще вдигнем във въздуха резиденциите на консулствата и на посолствата, където служителите измислят оправдания за турците и не правят нищо друго освен да пишат доклади.“ И тъй нататък. Този вид логика слушах хиляди пъти тук и отвъд границата да излиза от устата на хора, както с високо положение, култура и интелигентност, така и от най-грубите скандаджии и софийските ресторанти.

Генерал Цончев за новия кабинет

А сега хората в София и другите големи градове разсъждават върху възможността за разпространето на репресивните методи и в самата България. Генерал Цончев, който е пуснат под гаранция, за да не премине в Македо-

ния, и с когото аз имах няколко срещи, се страхува, че ако новият кабинет не застане твърдо срещу турското правителство и в София може да избухнат бомби. „Новият кабинет“ казва той, „възприема нови строги мерки, за да премахне революционните организации в България. Но това ще бъде сериозна грешка, освен ако кабинетът в същото време не настоява твърдо за цялостно обновление в Македония. Това, от което много от нас се страхуват, е, че в своята загриженост да бъде в добри отношения с Портата, новият кабинет ще се задоволи, поне в началото, с малки, незначителни отстъпки, като амнистия за политическите затворници и възстановяването на затворените църкви и училища, повредени или разрушени по време на сегашните въстания. Междувременно жизненоважните реформи ще бъдат отлагани; положението на българите в Македония по никакъв начин няма да се подобри. Тогава нас българите ще ни обвинят, че сме изоставили Македония на произвола на съдбата. Македония ще ни обвини. А след това, в София бомбаджите може да повторят историята на Солун. „Предавам този род размисли без коментар, като само добавям, че общественото мнение в България в момента е в състояние на най-голямото смущение, което аз съм виждал, откакто дойдох в страната.

Джон Макдоналд

Отчаяние

С публикуването на ужасното съобщение, което получихме от специалния ни пратеник на Балканите, ние дълбоко вярваме, че македонските революционери не притежават средства, за да изпълнят заката си, да разпространят индийска чума чрез бацили. Такава възможност би била ужасна, ако беше истинска, но това едва ли би могло да се приеме сериозно. Това обаче показва отчаяните и адски чувства, възбудени от последната фаза на борбата между кръста и полумесеца. Независимо от този налудничав опит да бъде изтерзана Европа от ужасна епидемия, положението е достатъчно печално, защото отношенията стават все по-жестоки с всяка седмица, а мерките на Турция за потушаване създават (с това са съгласни кореспонденти далеч не благосклонни към македонската кауза) една армия от четници, която чака в планините. Ние никога, нито за момент не сме защитавали страховитите методи, използвани и от едната, и от другата страна в този исторически конфликт. Очевидно, като се съди по стандарта на европейската цивилизация, действията на Комитета, както и тези на турците, често са били жестоки и безсърдечни. Но това е въпрос, при който трябва да се има предвид мотива, а целта на турските усилия е възстановяването на деспотизма, докато крайт, който целят македонците, е свободата. Това е лош час за тези, които са се били, за да получат свободата си. Никой не знае изцяло ужасите, които са съгледвали т. нар. омиротворяване. Завесата е паднала пред много от най-лошите области идаже бежанците били застрелвани при границата, за да не останат живи и да разказват. За момента не е необходимо да се казва повече освен това, че нова отговорност лежи върху Европа и по-специално върху Великобритания, чиято намеса попречи на създаването на Велика България през седемдесетте години.

В. „Дейли нюз“, 31 май 1903 г.

¹ На 31 януари 1903 г. кабинетът на д-р Стоян Данев с министерско постановление разтури двата Върховни комитета, като арестува и интернира в провинцията членовете им. Комитетите бяха разтурени по внушение на Русия след посещението на граф Ламздорф в София през декември 1902 г.

² Става дума за Смилевския конгрес на Битолския революционен окръг, който се състоял в с. Смилево, Битолско, от 17 до 24 април 1903 г.

³ ЦК на ВМОРО остава само в Солун, въпреки намеренията на някои от ръководителите и той да сменя периодично седалището си.

⁴ Георги (Гоце) Николов Делчев (23 ян. 1872, Кукуш – 21 април 1903, с. Баница, Сярско) – идеолог и организатор на македоно-одринското революционно движение и на Вътрешната македоно-одринска революционна организация; създател на четническия институт на ВМОРО.

⁵ Солунската българска гимназия „Св. св. Кирил и Методий“ била открита през 1880 г. и престанала да съществува през 1913 г. Според Христо Силянов тя представлява „Алма матер“ за българската революционна интелигенция от Македония.

⁶ ВМОРО създава няколко свои бомболеярни. През 1897 г. Гоце Делчев и Гьорче Петров уреждат бомболеярна в с. Сабляр, Кюстендилско. Бомболеярни имало и в с. Смърдени, Костурско, с. Горно Броди, Демирхисарско, Битоля, Самоков и др.

№ 15

В. „Морнинг поуст“, 2 юни 1903 г. Кореспонденция от София на Х. Мънроу – специален пратеник – за разрастването на революционното движение в Македония и за идентифицирането му с българското население в провинцията; за масови арести на българи; за мисията на Г. Начович в Цариград

**Macedonian question
Revolution spreading
Two headstrong races
Projects of reform
Foreign intervention
From H. H. Munro**

(Our Special Correspondent)

Sofia, May 28

The Government is reported to be taking energetic measures to prevent the passage of bands into Macedonia, though one or two, of small proportions, have succeeded in slipping through. When we recall the experiences of some of our rounding-off movements in South Africa the difficulty of restraining these frontier raids will be appreciated.

In Macedonia itself it is evident that the revolutionary movement is spreading and that the peasants are joining it in increasing numbers. For this the Turkish measures are to some extent responsible. They identified the Bulgarian population with the revolution, and, perhaps, as a result the revolution is becoming more or less identical with the Bulgarian population.

Herein lay the method under the seeming madness of the Komitniki; the peasants and small dealers and country communities generally were thinking more of the harvest and its fortunes than of the revolutionary propaganda, however they might sympathise with its objects, and its wandering agents had no attractions with which to lure them from their fields into the unprofitable mountains.

Then came the outrages at Salonica and on the railway lines, the work of a few desperate men with possibly more or less guilty assistance from many of their coun-

try men, followed by sweeping arrest of every Bulgarian of standing whom the authorities could conveniently lay hands on. The leaders of the affair at Salonica were all identified as strangers to the town, hailing for the most part from Kupruli (Veles).

Wholesale arrests of Bulgarians

The Vali himself gave me that information, but with a misdirected desire to be thorough the police agents have pounced on nearly every Bulgarian of substance in the town, with the result that the community there is in a deplorable condition.

A detailed list was published here yesterday giving the name and occupations of the principal Bulgarians at present imprisoned at Salonica, more than fifty of whom are merchants and traders, some of them of considering standing. The same process has been repeated in the country districts and in provincial centres, and is proving a powerful recruiting agency for the Revolutionaries.

The immediate mitigation of these maladroit repressive measures will be the foremost object of the special mission on which the Bulgarian Government is despatching M. Natchovitch to Constantinople.

In Servian circles it is stated that M. Courtovich, Servian Consul-General at Uskub, whose recall has been proclaimed in the Bulgarian Press, is leaving his post on a short holiday.

Interview with M. Ludskanoff

Yesterday I had an interview with M. Ludskanoff, one of the most prominent members of the late Daneff Cabinet and son-in-law of the veteran ex-Premier Zankoff. As an advanced Russophil in close touch with official circles in St. Petersburg his opinion of the reform scheme, as far as it was to be had for asking, was distinctly interesting.

As a Bulgarian he could not pretend to be satisfied with its provisions; as a believer in the good intentions and good offices of Russian diplomacy he could not utterly condemn them. The scheme was, he said, not expected to be a settlement of the Macedonian question. It was the most that Russia could press on Turkey at the moment with any hope of acceptance; when it was seen that its provisions were inadequate to the needs of the situation Russia would be prepared to put forward further proposals.

The policy of asking for less than you want in the hope of getting more is not a very usual or promising method in Eastern statescraft, and M. Ludskanoff's high opinion of Russian benevolence towards Bulgarian interests was not particularly infectious.

"France", he observed, "seems to have started out on the road towards being our good friend, and then to have stopped short. Since the publication of the Yellow-book, which aroused so much attention, she has done nothing, and the policy of Great Britain in the Balkan question" - but there I stopped his criticism. Of the moribund speak nothing but good.

Morning Post, 2 June 1903

Македонският въпрос
Разпространяване на революцията
Два упорити народа
Проекти за реформи
Чужда намеса

От Х. Х. Мънроу¹, наш специален кореспондент

София, 28 май

Съобщава се, че правителството взема енергични мерки, за да попречи на преминаването на чети в Македония, въпреки че една или две малки чети са успели да се промъкнат. Като си припомним нашия опит със заключителните операции в Южна Африка, можем да оценим трудностите в ограничаването на тези гранични набези.

Очевидно е, че в самата Македония революционното движение се разпространява и че броят на селяните, които се присъединяват, непрекъснато се увеличава. До известна степен затова са виновни турските мерки. Те отъждествяват българското население с революцията и може би в резултат революцията става повече или по-малко идентична с българското население.

В това под привидната лудост се крие методът на комитите. Селяните, дребните търговци и селските общини обикновено мислят повече за рсколтата и богатствата си, отколкото за революционната пропаганда, колкото и да съчувстват на нейните цели, и пътуващите агитатори нямат нищо, с което да ги съблазнят да напуснат нивите си и да отидат в недоходните планини.

След това дойдоха безчинствата в Солун и по железопътните линии², дело на неколцина отчаяни хора, вероятно с повече или по-малко вина при подпомагането от страна на много от техните съотечественици, последвани от помитащи всичко арести на всеки българин с положение, когото властите лесно можеха да спипат. Всички ръководители на аферата в Солун не били идентифицирани като жители на града, а като дошли в по-голямата си част от Кюпрюли (Велес).

Масови арести на българи

Самият валия ми даде тези сведения. Полицейските агенти с неправилно разбран стремеж за старателност се бяха нахвърлили срещу почти всеки българин в града и в резултат тази община сега е в окаяно състояние.

Вчера беше публикуван подробен списък с имената и занятието на видните българи в момента, арестувани в Солун, от които повече от петдесет са едри и дребни търговци, някои от които със значителен авторитет. Същото било повторено в окръзите на провинцията и в провинциалните центрове и това се оказало една мощна агенция за набиране на революционери.

Незабавното смекчаване на тези тежки репресивни мерки ще бъде главният предмет на специалната мисия, с която българското правителство изпраща в Цариград г-н Начович³.

В сръбските кръгове се заявява, че г-н Куртович⁴, сръбският генерален консул в Скопие, за чието отзоваване беше обявено в българския печат, напуска поста си за кратка отпускат.

Вчера имах интервю с г. Людсканов, един от най-видните членове на бившия кабинет на Данев и зет на ветерана, бившия премиер Цанков⁵. Като изтъкнат русофил, в тясна връзка с официалните кръгове в Петербург, неговото мнение за проекта за реформи, доколкото можеше да се задават въпроси, беше наистина интересно.

Като българин, той не можеше да претендира, че е доволен от неговите условия; като човек, уверен в добрите намерения и добрите услуги на руската дипломация, той не можеше напълно да ги осъди. Проектът, каза той, не се очаквало да доведе до уреждането на македонския въпрос. Той бил максимумът, който в момента Русия можела да наложи на Турция с някаква надежда за приемане. Когато се види, че неговите условия не съответстват на нуждите на положението, Русия ще бъде готова да направи по-нататъшни предложения.

Политиката за искане на по-малко, отколкото човек желае с надеждата да получи повече, не е много обичайна или обещаваща практика в източното държавническо изкуство и високото мнение на г-н Людсканов за руската благосклонност към българските интереси не беше особено заразителна.

„Франция“ — отбеляза той, „изглеждаше, че беше започнала да става наш приятел, но скоро спря. Сред публикуването на последната Жълта книга⁶, която възбуди толкова голям интерес, тя не направи нищо, а политиката на Англия по балканския въпрос“ — но тук аз спрях критиките му. За умрелия или добро или нищо.

В. „Морнинг поуст“, 2 юни 1903 г.

¹ Хектор Хил (Саки) Мънроу — (1870—1916) — английски журналист и писател; специален кореспондент на в. „Морнинг поуст“ на Балканите (1902—1904), 1904 — 1906 — в Петербург, 1907—1908 — в Париж; загива по време на Първата световна война. На български език е преведена книгата му „Квадратното яйце“ — сборник разкази.

² Става дума за солунските атентати, извършени от революционния кръжок на „гемиджиите“. Голяма част от атентаторите са родом от Велес. На 18 срещу 19 март 1903 г. чета под ръководството на Гоце Делчев разрушава ж. п. моста и линията и част от тунела при р. Ангиста по ж. п. линията Солун — Цариград, а на 19 февруари 1903 г. четата на Михаил Герджиков прави атентат по ж. п. линията близо до с. Черкезкьой и Синеклии.

³ Григор Димитров Начович (845, Свищов — 1920, София) — български общественик и политически деец, министър на вътрешните работи (1879—1883), дипломатически агент в Букурещ и Цариград. От 15 до 31 май 1903 г. води преговори с турското правителство в Цариград за нормализиране на отношенията между България и Турция, за реформи в Македония и предава изготвен промемория проект за самоуправление на общините в Македония.

⁴ Милослав Куртович — сръбски генерален консул в Скопие.

⁵ Драган Кириаков Цанков (28 октомври 1828, Свищов — 11 март 1911, София) — български обществен и политически деец; министър и министър-председател (1880, 1883—1884); лидер на Прогресивнолибералната партия.

⁶ Вж. Френската жълта книга по македонския въпрос. Дипломатически документи на френското Министерство на външните дела. Превел от оригинала Д. Ризов. С., 1903. 55 с.

В. „Таймс“, 4 юни 1903 г. Собствени кореспонденции от Бургас и Виена за положението в Одринския вилает: претърсване на български села за оръжие, въоръжени конфликти между чети и турски войски; участие на башибозук в потушаването на размириците; бежанци от Лозенградско в Княжество България

**The Balkan outlook
The situation in Adrianople**

(From Our Own Correspondents)

Burgas, June 1

The situation in the vilayet of Adrianople demands the attention of the Powers no less than the condition of Macedonia. The presence of hundreds of refugees in the Bulgarian villages adjacent to the frontier indicates a state of affairs which cannot be described as satisfactory. All have fled withing the last six weeks, during which period searches for arms, accompanied by various punitive measures, have been carried out in the districts of Lozen (Körk Kilisse) and Malo Tirnovo. The Istrania mountains, extending from the Black Sea coast near the town of Istranja to the Bulgarian frontier have been from time immemorial the haunt of bands of freebooters. The numbers of the outlaws have latterly been largely increased by peasants fleeing from the villages where perquisitions have been carried out. Conflicts with Turkish troops and Bashi-Bozouks have been of frequent occurrence. Fighting took place near the village of Kovchaz on May 26 and near the village of Akhli on the same day. The village of Koyevo is stated to have been plundered by the troops, and some of the wealthier inhabitants were carried off. The neighbouring village of Pirok is reported to have shared the same fate. No measures have been taken by the authorities for the maintenance of the refugees who have arrived in this district. For the present they are being supported by the villagers.

Vienna, June 3

A number of fresh encounters are reported between Turkish troops and Bulgaro-Macedonian insurgents. Near Kovchaz, in the villayet of Adrianople, a desperate fight took place between three Bulgarian bands and a detachment of troops. The bands were commanded by two Bulgarians named Madzaroff and Jovanoff and by an Armenian leader of unknown name. The bands fled after losing eight killed. The troops lost five killed. Another band attacked the Turkish village of Kadikof but was beaten with the loss of one killed, after causing the death of five villagers. A Greek notable was kidnapped by Komitajis near Sarakina, and, as the ransom of £ 300 was not promptly paid, he was crucified by his captors. In the village of Pirgo the Bulgarian population organized a mock funeral in order to bury their weapons; but the trick was discovered, and all the mourners were arrested. In the Sandjak of Körk Kilisse 180 rifles have been found by the Turkish authorities.

Consular reports from Monastir agree that armed Mohammedan volunteers (Bashi-Bozouks) have taken part in all the large fights against the Komitadjis. Strong representations have been made to the Porte concerning the danger of allowing such elements to be employed.

Telegrams to the Neue Freie Presse report an encounter between Komitadjis and troops near Petrich, in the vilayet of Salonika. The komitadjis are said to have lost four and the troops two men. Twelve kilogrammes of dynamite have been discovered at Kuprili. A telegram from Serajevo to the same journal reports persistent fighting between the Catholic Albanians and the Turks near the Montenegrin frontier. A number of the Albanians have fled into Montenegro with their families. The Turkish troops, who appear to have been taken by surprise in a blockhouse on the Ajevna, have been reinforced after suffering some loss.

Times, 4 June 1903

Перспективата на Балканите Положението в Одрин

(От наши собствени кореспонденти)

Бургас, 1 юни

Положението в Одринския вилает изисква вниманието на силите не по-малко от положението в Македония. Присъствието на стотици бежанци в българските села в близост до границата показва едно положение на нещата, което не може да бъде описано като задоволително. Всички те са избягали през последните шест седмици, през което време било проведено търсенето на оръжия в околностите на Лозенград (Кърк Клисе) и МалкоТърново, придружено с различни наказателни мерки. Странджа планина, която се простира от черноморския бряг близо до град Странджа до българската граница, от край време е била убежище за банди разбойници. Напоследък броят на бегълците много се е увеличил от селяните, които бягат от селата, където се провеждат обиски. Често се случват сблъсквания с турски войски и башибозуци. На 26 май, край с. Ковчац¹ и в същия ден край с. Ахли станали битки. Говори се, че с. Косво било ограбено от войска и някои от най-богатите жители били отвлечени. Съобщава се, че съседното село Пирок било сполетяно от същата съдба. Властите не са взели никакви мерки за поддръжка на бежанците, които пристигат в окръга. Засега тях ги издържат селяните.

Съобщава се за някои нови сблъсквания между турски войски и българо-македонски бунтовници. Край Ковчац, вилаета Одрин, станала отчаяна битка между три български чети и отряд войска. Четите били командвани от двама българи, Маджаров² и Йованов, и от един арменски водач, на когото не се знае името. Четите побегнали, след като загубили осем убити. Войската загубила пет убити. Друга чета нападнала турското село Кадикьой, но били отблъснати с един убит, като причинили смъртта на петима селяни. Един гръцки първенец бил отвлечен от комити край Саракина и тъй като откупът от 300 лири не бил платен бързо, бил разпънат на кръст от отвлеклите го хора. В село Пирго³ българското население организиало фалшиво погребение с цел да заровят оръжията си, но номерът бил разкрит и всички присъстващи на погребението били арестувани. В санджака Лозенград турските власти намерили 180 пушки.

Консулските съобщения от Битоля са единодушни, че въоръжени мохамедани доброволци (башибозуци) са взели участие във всички големи битки срещу комитите. Били направени сериозни постъпки пред Портата относно опасността от разрешаването да бъдат използвани такива елементи.

Телеграми до „Нойе фрае прес“ съобщават за сблъскване между комити и войска край Петрич, вилаета Солун. Говори се, че комитите са загубили четирима, а войската двама души. Във Велес бил открит дванадесет килограма динамит. В една телеграма от Сараево до същото списание се съобщава за упорити боеве между албанци-католици и турци край границата с Черна гора. Някои от албанците са избягали в Черна гора заедно със семействата си. Турската войска, които изглежда, че била изненадана в укреплението на Айевна, е била подсилена след понесените загуби.

В. „Таймс“, 4 юни 1903 г.

¹ Край с. Ковчац, Лозенградска каза, на 13 май 1903 г. чета от 20 души под ръководството на войводата Т. Станков води сражение с 50 души турски аскер.

² Лазар Иванов Маджаров (1872, с. Негован, Солунско — 1907, с. Лъджакьой, Западна Тракия) — революционен деец на македоно-одринското движение; войвода; член на Главното боево тяло в Одринско през Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.; главен учител в Лозенград.

³ Вероятно Пиргопуло.

№ 17

В. „Манчестър гардиън“, 6 юни 1903 г. *Кореспонденция от Солун на специалния пратеник за масови арести на българи; за затвора Бялата кула в Солун; за провала на австро-руския проект за реформи в Македония*

The reign of terror in Macedonia Visit to a Turkish prison A tale of despair

(From Our Special Correspondent)

Salonika, May 27

At the eastern end of the long quay of Salonika stands a mediaeval tower. It is whitewashed now in the Turkish fashion, and only its turrets and its battlements serve to recall the crusading knights and the Venetian merchants who once ruled in Salonika. Today it is a Turkish goal, and there lie the more important Bulgarian prisoners arrested after the outrages of a month ago. You may see faces behind the iron bars of its narrow windows as you pass, and women who have brought food to their husbands hang about the door with wan faces and terrified eyes. The tower has haunted me ever since my return from Monastir. At the English Consulate I found by chance two Bulgarian women, probably small shopkeepers, pouring out a pitiful story in Greek about the maltreatment which they believed their husbands had suffered. They are cross-questioned, they go, and in ten minutes more there enter two Bulgarian ladies, the wives of professors in the College here, and they, too, tell in French the same tale. In the garden of the Russian Consulate there are a score of women who have all come with the same complaints. Some are in tears, some stare into vacancy. Two days ago a deputation of fifty of these women visited the Vali to lay their fears before him. They seem to have been roughly received, and I am told

that a police officer actually drew his sword upon them. One question here, one question there, but naturally the stories are vague. The white tower is a sinister mystery. The prisoners — even those awaiting trial — are not allowed to see their wives. They are not allowed to see their advocates. Who knows what passes behind the whitewash? Flogging is probable, torture possible, and rumour hints at hasty and illegal executions. What ground is there for suspicion? The mere closing of the prisons to the outside world would be enough to excite it; the reputation of the Turks more than enough. But there are little facts too. A mother receives from her son in prison, through the warders, a bundle of soiled linen, and one of the garments is steeped in blood. The Turks explain that he has gone mad. But he is not removed to hospital. A husband arranges with his wife before his arrest that if he is maltreated or tortured he will make a hole in a clean handkerchief in a way of signal. Three weeks pass, and at length the handkerchief with the hole arrives. Then there are the savants who say they have heard something from the warders, and the passers-by who profess to have seen the prisoners making signs from the windows. It is impossible to sift such evidence — if one can call it evidence. I can only say that the belief is pretty general in the town that torture has been used, and one at least of the Consuls was ready to admit that he had grave fears.

Inside the prison

Through the courtesy of Sir Alfred Biliotti I was able to obtain permission to see the prisoners at the White Tower. It was a long ceremony — endless waiting in a big room, where a polite official known as the “political director” is engaged in censoring the local newspapers. I ask for leave to talk to the prisoners. It is bluntly refused. I argue. I suggest that it is in the interest of Turkey that these rumours of illtreatment and torture should be silenced. The Chief of Police is sent for, and he supports the Censor. I argue still. A message is sent to the Vali. He, too, refuses. I can only bow and determine to use my eyes. Once inside the iron gate of the Tower my first impression is one of agreeable surprise. A broad circular courtyard, partly covered with grass, stretches between the tower and the outer walls. The prisoners are walking up and down, standing about in groups, and sitting together in little knots. Some are peasants. One is an old priest. A few look wealthy. But most of them are young lads of the lower middle class, pupils in the Bulgarian College here — slight boys of seventeen to twenty. I walk among them; they look puzzled, but none of them dares to speak, and my guides have just warned me once more of the interdiction under which I labour. The tower itself is a mediæval thing on each storey a large room, and round it all a steep winding path without steps. The prisoners sleep on the floor, but most if not all of them have mats and rugs. There are seven spacious rooms for 102 prisoners, and they seem to go freely from room to room and from tower to courtyard. There is no prison smell, and the sanitation, if primitive, is no worse than that of any country inn in Macedonia. For food, water, and bread is provided, and the friends of the prisoners may send them meat. Three have bandages round their heads — they may have been wounded before their arrest, — and three of four seem decidedly ill, but I am told that a doctor attends daily. Altogether, one can conceive many worse prisons. At least there is no solitary confinements. These wretched men are comrades. They can comfort and encourage one another. They can see the sun and the sea. The air blows fresh from the Aegian, and the waves lap round the tower. Fear is their worst enemy, and the guards have to watch not so much to prevent their escape as to prevent them committing suicide. I saw the twisted bars at one of the windows through which a lad had forced a passage

and dashed himself on the stones beneath, to meet instant death. Had he been tortured? Did he fear torture? Or was it a vague despair? A group of his comrades was standing round the window as I passed. I tried to read their minds in their faces. They seemed rather hostile and defiant than despairing. It is barbarous to imprison these lads, but it is also ridiculous. If Turkey fears such enemies her plight must be grave. But they bear their hardships with spirit, and if they are innocent — to-day it is safe to prophesy that they will be dangerous rebels when their limbs have grown stouter. A lad of seventeen who can endure such an experience with a brave heart must have something heroic in his nature.

Wholesale arrests

It is impossible to give statistics of the arrests throughout Macedonia. The Turks themselves do not know them — they told me, for example, that there were only thirty prisoners in the White Tower, whereas in fact there were 102. Everywhere the notables and the educated young men were arrested. Village priests and schoolmasters were brought in to the towns. In some towns from every fourth or fifth house a man was taken. A process of sifting followed, which does not seem to have been very systematic. The richer suspects — the word implies no dishonour — either bribed their way out or gave a surety after some weeks' duress for their good conduct. Of the rest, some are being sent back to their native villages, and other are being drafted to Salonika and the White Tower. Their ultimate fate will probably be exile to Mytilene or Aleppo, and, despite the protests of the Austrian and Russian Consuls, the first batch of one hundred will start in a few days. There will be some executions, but these will not be wholesale. Most of the men who were actively concerned in the dynamite outrages in Salonika either escaped or perished on the spot. The insurgents who fight openly in bands among the mountains are never taken alive — they commit suicide if they can find no way of escape. The exiles and prisoners, then, are not the active rebels. They are simply the most energetic members of the Bulgarian community, who are suspected on evidence, more or less plausible, of some connection with the Revolutionary Committee. They have no means of defence. They are tried in secret. They have no advocates. Their judges are Turkish military officers. Edib Pasha, who presides over the court-martial in Salonika, has the reputation of being one of the most corrupt official in the Empire. The case against the prisoners is prepared by the Chief of Police, who had allowed the whole plot to ripen under his eyes. The agents who conduct the searches and supervise the spies are the men who allowed barrel after barrel of dynamite to pass into the town. The man who undermined the Bank, for example, spent £ 300 in bribing policemen. It is unnecessary to enlarge on the results of an inquiry conducted by these unpaid rascals. The rich will escape in the end. The poorer schoolmasters and students will bear the brunt of the reign of terror. The artisans who are sent back to their villages without money or work will be forced into the bands. The stolid, cautious business men who had either held aloof from the Revolutionary Committee in the past or else contributed to its funds under a treat of assassination are now beginning to feel that the destruction of Turkish rule is worth a risk and a sacrifice. Bulgarian society in Salonika condemned the Committee utterly a month ago. To-day it is much more sympathetic. I heard of one wealthy Bulgarian notable who was wounded and nearly killed a year ago because he refused to subscribe to the Revolutionary Committee. To-day he is in gaol as a suspect, and the Vali refers to him with ominous bitterness. He came to reside in Salonika because his life was threatened by the Committee in the country. And now the other millstone is grinding him. Macedonia is not a place for

neutrale. The man who tries to hold aloof from politics is the chosen victim of both sides. The Turks afford no protection to a village which desires only to till its fields unvisited by roving bands and travelling propagandists. The bands come despite the apathy of the village. If the village receives them ill it suffers both from the bands and from the Turks. If it receives them well it incurs only one of the equally serious dangers.

The Smyrdesch massacre

These methods of repression are of course relatively humane, and by no means characteristically Turkish. They will lead to suffering, injustice, and poverty; they are causing an economic ruin, from which the Turks must also suffer; and above all they will increase the general disaffection. But as yet there are no signs of any general rising. With something like 300 000 troops in Macedonia it would be utterly futile. Every male Moslem is armed. Every Greek and every Jew is a more or less active spy. The Bulgarian villagers in some districts do, in fact, assist a roving band if it gets into difficulties, but they return next day to their fields. There are many districts of Macedonia where a band can go about more or less as it pleases. It can commit isolated murders. It can terrorise little villages. It can sometimes die with heroism. It gains no single inch of territory. But it does succeed in forcing the Turks to maintain a lavish expenditure. To pursue fifteen determined men is often work for detachments from three or four stationary garrisons — 400 or 500 men on an average. In the end the insurgents are generally trapped, and slaughtered like rats in a barn. But they had sold their lives dearly, and so long as they can maintain this guerilla war the country has no chance of settling down and the resources of Turkey are being gradually exhausted.

One hears, of course, of military operations which seem rather more serious. At Smyrdesch, near Lake Presba, a band fortified itself in a village, and before it could be dislodged the whole place with the exception of five or six of its 250 houses was burned down, while the Turks themselves admit that 150 persons, mostly peasants of both sexes, were killed. The probabilities are that something like a massacre occurred; and the same is told of Lipovik, near Strumnitza. But travel is forbidden. There are European consuls only in the three or four larger towns, and it is impossible to sift or verify the rumours which arrive. The very positive stories, dated from Constantinople or Sofia, which appear in the English papers have come either from the Turkish officials or from the Bulgarian Committee. In either case they tell only half the truth.

No hope

So far as it is possible to generalise, Macedonia seems to have abandoned hope. Terror is everywhere. Uskub, where Hilmi Pasha makes his personality felt is about almost the only town in Macedonia where the shops are seldom closed and the peasants dare to come to market. The Reforms, except in Uskub, are already a dead letter. The Bulgarians are crushed and hopeless. The Greeks are realising that they too may be involved in the ruin of their rivals and that there are penalties for supporting Turkish rule. As for the Turks, their one hope is a war with Bulgaria. Their calculation is, of course that in this war they would crush the Bulgarian propaganda at its source, much as they crushed the Greek propaganda in 1897. One meets Europeans who look forward eagerly to the same result. It is possible, no doubt, that a war might result in the establishment of some sort of stagnant tranquillity in

Macedonia. The pressing danger once out of sight, one would hear no more of reform. The Turks would relapse into their normal pursuit. Nothing would be changed, save that the Greeks, reaping the reward of their subservience to the Turks, would enjoy for a time the ascendancy which the Bulgarians had won by violence and corruption. But it is needless to expand the prophecy. "Nothing will be improved in Macedonia so long as the Sultan can send a single order to a single official in Macedonia." I quote from one of the consuls — I will not say of which of two dominant Powers nor in which Macedonian city — who is supposed to be supervising the execution of the Reforms.

H. N. B.

Manchester Guardian, 6 June 1903

Режимът на терор в Македония
Посещение в един турски затвор
Разказ за отчаянието

(От нашия специален кореспондент)

Солун, 27 май

В източния край на дългия вълнолом на Солун има една средновековна кула. Сега тя е варосана по турски маниер и само нейните кули и назъбени стени напомнят за рицарите кръстоносци и за венецианските търговци, които някога са управлявали в Солун. Днес тя е турска тъмница и там лежат по-важните български затворници, арестувани след насилията отпреди един месец. Докато минава, човек може да види лица зад железните решетки на нейните тесни прозорци и жени, които са донесли храна за мъжете си, да се навъртат там с изпити лица и ужасени очи. Кулата ме преследва още като я видях след завръщането си от Битоля. В английското консулство аз намерих случайно две българки, вероятно дребни търговки, които на гръцки редяха жален разказ за малтретирането, което те вярваха, че техните мъже търпят. Задават им въпроси, те си отиват и след десет минути влизат две български госпожи, съпруги на преподаватели в тукашния колеж, и те на френски разказват същата история. В градината на руското консулство има двадесетина жени и всички те са дошли със същото ошлакване. Някои са в сълзи, други гледат с празен поглед. Преди два дена една депутация от петдесет от тези жени посетили валията, за да му изложат своите опасения. Изглежда те са били много грубо посрещнати, а ми казаха, че един полицейски офицер дори извадил сабята си срещу тях. Въпрос тук, въпрос там, но естествено разказите са неясни. Бялата кула е една зловеща мистерия. На затворниците — дори тези, които очакват съдебен процес — не им се разрешава да видят съпругите си. Не им се разрешава да видят адвокатите си. Кой ли знае какво става зад белите стени? Бичуването е възможно, мъченията вероятни, а един слух намеква за бързи и незаконни екзекуции. Какви основания има за подозренията? Самото затваряне на затвора за външния свят би било достатъчно, за да ги събуди; репутацията на турците е повече от достатъчна. Но има и малко факти. Една майка получава от сина си от затвора, чрез тъмничарите, вързоп с мръсно бельо и една от дрехите е напоена с кръв. Турците обясняват, че той бил полудял. Но не е преместен в болница. Един съпруг се уговорил с жена си преди ареста, че, ако го малтретират или мъчат, ще направи дунка на чиста носна кърпа, като сигнал. Минали

три седмици и накрая кърпичката с дупка пристигнала. Освен това има очевидци, които казват, че са чули по нещо от тъмничарите и минувачите, които заявяват, че са видели затворниците да им правят знаци от прозорците. Невъзможно е да се проучат основно такива свидетелства, ако човек може да ги нарече свидетелства. Мога да кажа само, че горе-долу общото убеждение в града е, че се използват мъчения и поне един от консулите е готов да признае, че има сериозни опасения.

Вътре в затвора

Благодарение на любезността на сър Алфред Билиоти имах възможността да получа разрешение да видя затворниците в Бялата кула. Това беше дълга церемония — безкрайно чакане в една голяма стая, където един любезен чиновник, известен като „политическия директор“, е зает с цензуриране на местните вестници. Помолвам за разрешение да поговоря със затворниците. Това рязко ми се отказва. Аз споря. Намеквам, че е в интерес на Турция тези слухове за лошо третиране и мъчения да бъдат заставени да замлъкнат. Повикват началника на полицията и естествено той подкрепя цензора. Продължавам да споря. Изпратена е бележка до валията. Той също отказва. Аз мога само да се поклоня и решавам да използвам очите си. Зад желязната врата на кулата, моето първо впечатление е на положително учудване. Широк кръгъл двор, отчасти покрит с трева, се простира между кулата и външните стени. Затворниците се разхождат нагоре-надолу, застават на групи и седят на малки групички. Някои от тях са селяни. Единият е стар свещеник. Няколко изглеждат богати. Но повечето са млади момчета от средното съсловие, ученици в българската гимназия тук — слаби юноши от седемнадесет до двадесет годишни. Разхождам се сред тях, те изглеждат озадачени, по никой не смее да говори, а моите придружители току-що ме бяха предупредили още веднъж за забраната, при която работя. Самата кула е средновековна работа — на всеки етаж по една голяма стая и наоколо стръмна, висеща се пътека, без стъпала. Затворниците спят на пода, но повечето, ако не всички, имат рогозки и черги. Има седем обширни стаи за 102-та затворника и изглежда, че те свободно ходят от една стая в друга и от кулата до двора. Липсва миризмата на затвор и канализацията, макар и примитивна, не е по-лоша, отколкото във всяка селска страноприемница в Македония. Храната, водата и хлябът са осигурени, а приятелите на затворниците могат да им изпращат месо. Трима от тях имат превръзки на главите си — може да са били ранени преди арестуването — и трима или четирима изглеждат определено болни, но ми казват, че всеки ден ги посещава лекар. Общо взето, човек може да си представи много по-лоши затвори. Най-малкото тук няма строг тъмничен затвор. Тези нещастници са другари. Те могат да се утешават и насърчават един друг. Те могат да виждат слънцето и морето. Свеж въздух появява от Егейско море, а вълните се плискат около кулата. Техният най-голям неприятел е страхът и пазачите трябва да следят не толкова за предотвратяването на бягството им, колкото да им попречат да се самоубиват. Видях изкривените пръчки на един от прозорците, през който едно момче си пробилو път и се хвърлило на камъните долу, за да умре веднага. Бил ли е мъчен? От мъчения ли се е страхувал? Или е било неопределено отчаяние? Една група от негови другари стояха около прозореца, докато аз минавах. Опитах се да прочета мислите по лицата им. Те изглеждаха повече враждебни и предизвикателни, отколкото отчаяни. Варварство е да се

затворят тези момчета, а е и нелепо. Ако Турция се страхува от такива врагове, нейното положение трябва да е доста обезпокоително. Обаче те търпят слоесто изпитание с храброст и ако сега са невинни, спокойно може да се предскаже, че ще бъдат опасни бунтовници, когато техните ръце и крака заякнат. Момче, което може да издържи такова преживяване на седемнадесет години със смело сърце, трябва да има нещо героично в себе си.

Масови арести

Невъзможно е да се даде статистика на арестите из цяла Македония. Самите турци не ги знаят — казаха ми например, че в Бялата кула има само тридесет затворника, когато в действителност там бяха 102 души. Навсякъде първенците и образованите млади хора били арестувани. Селските свещеници и учителите били доведени в градовете. В някои градове на всяка четвърта или пета къща е взет по един човек. Последвало едно пресяване, кето не изглежда да е било много систематично. По-богатите заподозрени — думата не подразбира безчестие — или се освобождават с подкупи, или след няколко седмици затвор дават гаранция за добро поведение. От останалите едни изпращат в родните им села, а други ги събират в Солун и в Бялата кула. Тяхната крайна съдба вероятно ще бъде изгнание в Митилини или Алес и въпреки протестите на австрийския и руски консул, първата група ще потегли след няколко дни. Ще има няколко екзекуции, но те няма да бъдат масови. Повечето от хората, които бяха активно свързани с атентатите в Солун, или избягаха, или загинаха на място. Четниците, които са се били открито в чети в планините, никога не са залавяни живи — те се самоубиват, ако не могат да намерят начин да избягат. Следователно изгнаниците и затворниците не са активните бунтовници. Те просто са най-енергичните членове на българското общество, които са заподозрени по повече или по-малко правдоподобни доказателства за някакви връзки с революционния комитет. Те нямат възможност за защита, съдят ги тайно. Нямат адвокати. Техни съдии са турски офицери. Едиб паша¹, който е председател на военния съд в Солун, има репутацията на един от най-корумпираните чиновници на империята. Делата срещу затворниците се подготвят от началника на полицията, който позволил целият заговор да напредва пред очите му. Агентите, които извършват търсенето и надзирават шпионите, са тези, които са позволили буре след буре с динамит да влязат в града. Например човекът, който взривил банката, изразходвал 300 лири, за да подкупи полицаите. Не е необходимо да се разпростираме върху резултатите от следствията, направени от тези нископлатени мошеници. Богатите накрая ще се спасят. По-бедните учители и ученици ще понесат удара на царувания терор. Занаятчиите, които са изпратени по селата си без пари или работа, ще бъдат принудени да отидат в четите. Солидните, предназначени търговци, които в миналото са се държали настрана от революционния комитет или пък са внасяли пари в касите му под заплахата за убийство, сега започват да чувстват, че разрушаването на турското управление си струва рисковете и жертвите. Преди един месец българската колония в Солун осъди напълно Комитета. Днес тя е доста по-състрадателна. Чух за един богат български първенец, който бил ранен и едва не бил убит преди една година, защото отказал да подпомага революционните комитети. Днес той е в затвора като заподозрян и валията говори за него със зловеща жестокост. Той дошъл да живее в Солун, защото животът му бил заплашен в провинцията. А сега другият воденичен камък го гнети. Македония не е място за неутрални. Този, който се опитва да се държи

настрана от политиката, става жертва и на двете страни. Турците не дават защита за селата, които желаят да обработват нивите си, незакачани от преминаващи чети и пъгуващи агитатори. Четите идват независимо от безразличието на селото. Ако селото ги посрещне зле, то пострада и от четите, и от турците. Ако ги приемат добре, то си навлича само едната от две еднакво сериозни беди.

Кланетата в Смърдеш

Тези методи за репресии са, разбира се, относително човечни и в никакъв случай не са типично турски. Те ще доведат до страдания, несправедливости и бедност, те предизвикват икономическа разруха, от която турците ще страдат; и над всичко, те ще увеличат общото недоволство. И все пак няма признаци за общо въстание. С войска около 300 000 души в Македония то би било напълно напразно. Всеки турчин е въоръжен. Всеки грък и всеки евреин е повече или по-малко активен шпионин. Българските селяни наистина подпомагат в някои окръзи някоя преминаваща чета, ако тя попадне в трудно положение, но на следващия ден се завръщат на нивите си. Има много окръзи на Македония, където една чета може да се движи нагоре-надолу, както си иска. Тя може да извърши единично убийство. Може да тероризира малки села. Понякога може да загине геройски. Но не печели нито една територия. Но те наистина успяват да принудят турците да поддържат разточителни разходи. Да се преследват петнадесет решителни мъже често е работа за отряд от три или четири постоянни гарнизона — средно 400 или 500 души. Накрая бунтовниците обикновено са хванати в капан и избити като плъхове в шлевия. Но те са продали скъпо живота си и докато могат да продължават тази партизанска война, страната няма шансове да се успокои, а ресурсите на Турция постепенно се изтощават.

Разбира се, говори се за военни операции, които изглеждат значително по-сериозни. При Смърдеш, край езерото Преспа, една чета се укренила в едно село и преди да успеят да ги прогонят, цялото село, с изключение на пет или шест от неговите 250 къщи, било изгорено, като самите турци признават, че 150 човека, главно селяни от двата пола, били убити. По всяка вероятност е станало нещо като клане, а същото се говори за Липовик, край Струмица. Обаче пъгуването е забранено. Европейски консули има само в три или четири по-големи градове и с невъзможно да се разгледат внимателно или проверят слуховете, които пристигат. Най-категоричните разкази, датирани от Цариград или София, които се появяват в английските вестници, идват или от турските чиновници, или от българския комитет. И в двата случая те казват само половината от истината.

Няма надежда

Дотолкова, доколкото може да се обобщава, изглежда Македония е загубила надежда. Терорът е навсякъде. Скопие, където личността на Хилми паша се чувства, с почти единственият град в Македония, където магазините рядко са затворени и селяните имат смелост да дойдат на пазар. Реформите, с изключение на Скопие, са вече мъртви точки. Българите са смазани и без надежди. Гърците започват да разбират, че те също може да бъдат включени в погубването на техните съперници и че има наказания и за подкрепянето на турското управление. Колкото до самите турци, тяхната единствена надежда

е войната с България. Техните сметки, разбира се, са, че по този начин те не смажат българската пропаганда още от корен така, както смазаха гръцката пропаганда през 1897 г.² Срещат се и европейци, които очакват с нетърпение подобен резултат. Без съмнение, възможно е в резултат от войната да бъде установено някакъв вид изкуствено спокойствие в Македония. Веднъж като се отдалечи подчертаната опасност, никой повече няма да чуе за реформи. Турците ще подновят своите обикновени действия. Няма да се промени нищо освен това, че гърците за благодарност за тяхното подлизурство към турците временно ще се радват на едно надмощие, което българите бяха спечелили с насилие и корупция. Не е необходимо да се спирам на предсказанието. „Нищо няма да се промени в Македония, докато султанът може да изпраща дори и една заповед, дори и един чиновник в Македония.“ Цитирам един от консулите — няма да кажа на коя от двете доминиращи сили, нито пък от кой македонски град — за когото се предполага, че надзирава изгълчението на реформите.

Х. Н. Б.

В. „Манчестер Гардиан“, 6 юни 1903 г.

¹ Едиб паша, комендант на III военен корпус в Солун, председател на военния съд, който осъди солунските атентатори.

² Става дума за последствията от Гръцко-турската война на о. Крит от 1897 г.

№ 18

В „Дейли нюз“, 9 юни 1903 г. Кореспонденция от Пловдив на Джон Макдоналд — специален пратеник — разказ на Димитър Хаджидимов за сражение край с. Баница и за смъртта на Гоце Делчев

Deltcheff's death
Story of a survivor
Massacre of Macedonian villagers
 (From Our Special Commissioner)

Philippopolis, June 3

In a former letter I made mention of the death of George Deltcheff, the revolutionary leader, and gave some details of his career. Of the fight in which he perished, and the fate which has overtaken Banitza village, the scene of the struggle, only a few incoherent particulars have, as far as I am aware, been published in the newspapers. The following, related to me by one of the survivors of Deltcheff's band, is perhaps as complete and circumstantial an account of the event as will ever be obtained. The narrator, Dimitri Ajidimoff, joined the insurgents for the first time last January, and became a member of Deltcheff's band some weeks before his leader's death at Banitza.

Deltcheff's band, he tells me, was not a fighting band. Its business was to traverse Macedonia for the sole and express purpose of inspecting, advising, and organizing

the local revolutionary bodies. In my previous letter I stated that in Macedonia alone there are seventy-seven districts, each with its committee. The village society is the basis of the organization. The district committee supervises a group of village societies, and is in direct touch with the supreme committee, of which Deltcheff was the head. While on this tour among the district and village societies, Deltcheff, my informant tells me, earnestly enjoined the leaders of the organization, whether at home or in the mountains, to avoid conflict with the Turks, but to hold themselves in readiness for orders of another kind at no distant date. "We were only engaged", he says, "in surveying the actual state of the organization, with a view to an early change in its tactics. For this purpose, also, we were to meet a delegation from the leaders of the Serres district, at a village near Banitza. We intended to reach the village on the 4-th of May. We stopped at Banitza on the evening of the second, to rest there during the night". Banitza is a small village of about a hundred and fifteen houses, all Bulgarian. It is within two hours' march of Serres, the chief town of the Sandjak, or sub-province, of Salonika.

Surprised — a rush for freedom

"In the Serres district", the narrator continued, "the Turkish troops are very numerous. We had to be constantly on the watch. When we entered Banitza we sent out three scouts to a distant point. Trusting to their giving us timely warning in case of danger, we lay down and slept; we were very tired. There were only fifteen of us, including Deltcheff. The scouts themselves must have been surprised, for they sent us no message, and the Turks came upon Banitza". The more probable explanation is that Deltcheff and his band were betrayed. "We were asleep", Adjidimoff says, "when the mistress of the house came to tell us that the village was surrounded, and that the Turkish Commandant had ordered all the inhabitants, young and old, to leave it, and to assemble in a neighbouring field. I and some of my comrades went on to the roof of the house. From there we could see large numbers of people assembling on the field, the women and the children on one side, the men on the other. They were surrounded by soldiers. We could see people crossing their hands over their breast, as if entreating. There were a good many people still left in the village. I suppose they were in too great fear to venture out. While hiding in this house we heard that the Turkish Commandant, selecting the popes, teachers, headman, and other leading men asked them whether any "Komitadjis" were concealed in the village, that they said they did not know, and that the Turks were now searching the houses. Deltcheff and his companions then considered whether they should remain in hiding or try to escape there and then. The majority, including the leader, decided for the latter course, chiefly on the ground that it might be less likely to bring vengeance upon the unoffending villagers. "If we have to fight", Deltcheff said, "and can do it outside we may save the village from destruction". The fifteen succeeded in reaching the outskirts of the village unobserved. But as they were escaping from it a party of Turks in ambush opened fire upon them. No one was hit. The band then made a rush. The Turks fired a second volley, and Deltcheff fell dead. The band, though seeing that the Turks in great numbers were blocking their path, again rushed. After some minutes' firing on both sides the band lost six men, besides their leader. The eight survivors next retreated into the village and took refuge in a barn, which they quickly loopholed for rifle fire. This fight at Banitza was Deltcheff's first, as well as last. His whole career in the insurrectionary movement had been devoted to the task of organization. He was not a fighter. It is an interesting fact that the Turkish Commandant, Tewfikoff, had been Deltcheff's classmate in the military school at

Sofia. Tewfikoff, as a Bulgarian Turk, served in the Bulgarian Army. He became an officer in it. His subsequent desertion to Turkey is by no means a solitary instance. The Bulgarian Turks in the rank and file of the army of the Principality have always behaved well. But in that army there will never again be any Turkish officers.

Butchery of villagers

The eight men in the barn could hear the cries and the screams of the women in the village. Tewfikoff's devils were engaged in their congenial work. Before reaching the barn, the bandsmen saw that the Turkish troops were shooting and cutting down the villagers who had assembled in the field. They could hear the crying and the shouting. Dimitri Adjidimoff suggests that the Turks began massacre of the two groups as soon as they heard the firing in the village. The narrator continues: "The Turks did not attempt to rush our position. They tried to set it on fire. But they did not try it themselves. They were afraid of our bombs. So they thrust forward an old woman with a bundle of straw to do the job. The barn was already rather full of hay and straw. Once started the flames would have enveloped us in a moment. The poor old woman thinking she would be shot by us, gave up the attempt. The Turks forced a younger woman to renew it. The poor creature was between two fires — between us with our rifles and the Turks with theirs. However, she did try it, and successfully; she then ran away. The Turks, evidently believing she had recoiled from the hazard, shot her down as she fled. They killed the old woman. I saw it all. Driven out by the flames, we made a rush for a house hard by. We were glad to find nobody in it. It was a well-build house, fit to stand a siege. It was now late in the night. The Turks did not storm us in our new retreat. But they fired at us occasionally. In the village the shooting went on all the night. All night long we heard the cries of the people whom the soldiers were massacring. At two or there o'clock in the morning the cries ceased, just as if none were left alive. And before two o'clock fires broke out in different parts of the village. The Turks were destroying it. Had the night been dark we could easily have escaped. But the moonlight would have enabled the Turks to detect us. Then the glare of the conflagration made the village, for a time, as bright as in the daytime. But in the early morning, before sunrise, and while the flames were diminishing, we made a sudden rush, throwing a bomb among a group of Turks posted a short way ahead of us on our right flank. The bomb must have done execution, for the Turks' fusillade stopped as soon as the bomb fell. We were still in the village. We now, the eight of us, embraced each other, bade each other farewell, and pledged ourselves neither to surrender nor to fall alive into the hands of the Turks, but to die together. We had three bombs left. We made another rush, throwing a bomb, then a second one. The bombs caused such a panic among the Turks that a great many of them, instead of firing upon us, took cover. Wherever we heard their voices we turned aside: in that way the terrified soldiers helped us in our flight.

"We all escaped unhurt into the forest. There we found some children of the village, ten or twelve in all, tending sheep. They had been sent to the forest just before the Turks entered the village. When they learned that the Turks were there, and later, when they saw the smoke of the burning houses, they were afraid to go home. My belief is that those children are the only survivors from Banitza, a village which must have contained at the least seven hundred inhabitants. My seven comrades and myself remained two days in the forest. We took the children away with us, and distributed them among the surrounding villages. Six of us went off into the mountains to join some other band. Two of us have come into Bulgaria — myself because my health gave way; my companion because he is disabled by rheumatism. He is laid up in Dubnitza. I came into Bulgaria by the way of Demi Hissar, Melnik,

and Raslog. The organization has suffered great loss by the death of Deltcheff. But its work will go on until the fate of Macedonia is decided one way or the other. Deltcheff was a splendid organizer. But we have many men qualified to fill his place. Shortly before the fight at Banitza Deltcheff was in Salonika. The European public blame the organization for the anarchic crimes in Salonika. But that is unjust. Deltcheff himself, all of us, were surprised and pained by them. They have discredited the revolution in the eyes of Europe. Deltcheff entered Salonika, and went about in it, in the disguise of a hawker of eggs and fruit. He entered the town leading his loaded donkey with one hand and holding a basket of eggs in the other. He paid the octroi collector, and passed on. I believe Macedonia will soon be the scene of massacres on a far larger scale than we have witnessed. The Turks are hastening them on. Shortly after my escape I learned that the Turkish Commandant of Gorno Brodi, calling its inhabitants together some days before Banitza was destroyed, told them that by the Sultan's orders every man, woman, and child in a village where comitajis were sheltered, would be put to death. Gorno Brodi is within three hours' march of Banitza. The Commandant swears by the Prophet that he would carry out the Sultan's injunctions".

Why not a commission of inquiry?

Such is the story, as it has been related to me. That some frightful atrocities were committed by the Turks in the beginning of this month has been generally known all over Bulgaria. But details were lacking. It is also certain that other villages in the South and centre of Macedonia have shared the fate of Banitza; Baldevo for example, and Smardesh, and Mogila. Correspondents, in particular, and travellers, in general, are not allowed to enter Macedonia. The Correspondents who have reached Uskub and Salonika are not permitted to go beyond the railway line. There must be no witnesses of the Turk's method of "pacifying" the country. In the large towns — Salonika, Monastir, Serres, Uskub, Nevrokop — the Turkish soldiers behave as well as can be expected of them. It is in the interior, among the small Bulgarian villages, of which Consuls, Ambassadors and other diplomatic persons know nothing except by hearsay, that a Turkish battalion — which on parade would look as disciplined and wellconducted as an English one — may in a moment become transformed into a horde of murders. Why do not the diplomatists cease their idle prating, and press resolutely for the immediate dispatch of a European Commission of inquiry on the spot into the hideous crimes of which the Turkish Government and its servants are accused? Meanwhile, the village population of Macedonia is in such a condition of exasperation that at any moment it may break out into open insurrection. Refugees from Raslog tell me that the burden of supplying the bands with food has grown very heavy by reason of the large and rapid increase in their numbers. "Between the bands' requisitions, on the one hand, and the Turks', on the other, we are severely pressed", one of the refugees tells me. Not that the villagers grudge the bands their supplies; on the contrary, they would go hungry rather than that the outlies should want. In devices for conveying supplies to the bands, the village women are even more ingenious and indefatigable than the men. This I know from what I myself have seen, as well as from what refugees in Bulgaria are telling me. Provisioning the bands is carried on a fixed plan; so much is demanded from every ten households whose members are in the organization. The tax was a light one, so long as the men with the bands were to be counted by the hundred only. But now they are to be counted by thousands.

John MacDonald

Daily News, 9 June 1903

Смъртта на Делчев
Разказ на един оцелял
Клане на македонски селяни

(От нашия специален пратеник)

Пловдив, 3 юни

В предното писмо споменах за смъртта на революционния водач Георги Делчев и дадох някои подробности от кариерата му. За боя, при който той загинал, и за съдбата, постигнала село Баница, мястото на битката. Във вестниците доколкото знам, са били публикувани само няколко несвързани подробности. Следното, разказано ми от един от оцелелите от четата на Делчев, вероятно е толкова пълно и подробно предаване на събитията, колкото може да бъде получено. Разказвачът Димитър Хаджидимов¹ се присъединил към бунтовниците през миналия януари, а станал член на четата на Делчев няколко седмици преди смъртта на водача при Баница.

Четата на Делчев, каза той, не е бойна чета. Нейната задача беше да прескоци Македония с единствената и срочна цел да инспектира, да съветва и организира местните революционни комитети. В предното ми писмо аз съобщих, че само в Македония има седемдесет и седем въстанически окръга, всеки със свой комитет. Селското общество е основата на организацията. Окръжният комитет упражнява контрол над група от селски общества и е в пряка връзка с върховния комитет, на когото Делчев беше ръководител². Докато били на тази обиколка на окръжните и селските общества, Делчев, каза моят разказвач, строго нареждал на водачите на организациите, независимо по домовете или в планината да избягват сблъсквания с турците, но да имат готовност за друг вид заповеди с недалечна дата. „Ние бяхме ангажирани, каза той, с оглеждане действителното положение в организацията с цел за скорошна промяна на тактиката. С тази цел също така ние трябваше да се срещнем с делегация на водачите от окръга Сяр³, в едно село близо до с. Баница. Смятахме да стигнем селото на 4 май. Спряхме при с. Баница вечерта на втори, за да починем там през нощта.“ Баница е малко село с около сто и петнадесет къщи, все български. То е на около два часа от Сяр, главният град на санджака или под-провинция на Солун.

Изненади. Опит за спасяване

„В Серски окръг — продължи разказвачът — турските войски са многобройни. Ние трябваше непрекъснато да сме нащрек. Когато влязохме в Баница, изпратихме нашите трима разузнавачи в една отдалечена местност. Като се надявахме, че те ще ни предупредят навреме в случай на опасност, легнахме и заспахме; бяхме много изморени. Бяхме само петнадесет души, включително и Делчев. Самите разузнавачи изглежда, че са били изненадани, защото те не ни изпратиха никакво съобщение, а турците превзеха Баница.“ Най-вероятното обяснение е, че Делчев и четата му са били предадени. „Ние спяхме, казва Хаджидимов, когато стопанката на къщата дойде да ни каже, че селото било обградено и че турският началник е заповядал всички жители, и стари, и млади, да го напуснат и да се съберат на съседното поле. Аз и още няколко от другарите се качихме на покрива на къщата. Оттам можехме да видим голям брой хора, които се събираха на полето, жените и децата от една страна, мъжете от другата.

Те бяха обградени от войници. Виждахме, че хората кръстосват ръцете си пред гърдите като за молба. В селото имаше останали още доста хора. Предполагам, че те се страхуваха твърде много, за да излязат навън. Докато се криехме в къщата, чухме, че турският началник, като подбиране свещениците, учителите, старейшината и другите видни хора, ги пита дали има някакви „комити“, скрити в селото, че те отговарят, че не знаят и че турците бяха започнали да претърсват къщите. Делчев и спътниците му обсъдиха дали да останат да се крият, или да се опитат веднага да избягат. Мнозинството, включително и водачът, избраха втория начин, главно защото така беше по-малко вероятно да докараме отмъщение върху невинните селяни. „Ако ще трябва да се биеш, каза Делчев, и можем да го направим навън, може да спасим селото от разрушаване.“ Всичките петнадесет души, успели да достигнат покрайнините на селото без да ги видят. Но докато се измъквали, група турци от засада открили огън срещу тях. Никой не бил засегнат. Тогава четата се впуснала напред. Турците изстреляли втори залп и Делчев паднал мъртъв. Четниците, въпреки че виждали, че много турци им препречват пътя, се впуснали отново. След няколко минути стрелба от двете страни четата загубила шест човека, освен водача си. Останалите живи отстъпили в селото и се скрили в една плевня, в която бързо направили отвори за стрелба. Този бой в Баница бил първият и последният на Делчев. Цялата му кариера в революционното движение била отдадена на задачата да организира и подготвя. Той не бил боец. Интересен факт е, че турският командир Тевфиков⁴ е бил съученик на Делчев във военното училище в София. Тевфиков като български турчин е служил в българската армия. Той станал офицер в нея. Последвалото дезертиране в Турция без съмнение е единичен случай. Българските турци, редови членове в армията на Княжеството, винаги са се държали добре. Но в тази армия вече никога няма да има офицери турци.

Клане на селяни

Осемте души в плевнята можели да чуват виковете и писъците на жените от селото. Дяволите на Тевфиков се били захванали с тяхната привична работа. Преди да стигнат плевнята, четниците видели, че турската войска застрелва и посича селяните, събрани на полето. Те чували плача и виковете. Димитър Хаджидимов предполага, че турците са започнали избиването на двете групи, щом са чули стрелба в селото. Разказвачът продължава: „Турците не се опитаха да превземат позицията ни. Опитаха се да я подналят. Но не опитаха сами. Страхуваха се от бомбите ни. Затова те избутаха напред една стара жена с наръч сено да свърши тази работа. Плевнята беше пълна със сено и слама. Щом веднъж започне, огънят щеше да ни обгърне за миг. Нещастната старица, като мислеше, че ние ще я застреляме, се отказа. Турците принудиха една по-млада жена да поднови опита. Горкото съществуване беше между два огъня — между нашите пушки и тези на турците. Както и да е, тя наистина се опита и успя, тогава побягна. Турците, които вероятно помислили, че тя се отдръпва поради опасността, я застреляха докато тичаше. Убиха и старицата. Аз видях всичко това. Гонени от пламъците, ние се спуснахме към близката къща. Зарадвахме се, че там няма никой. Тя беше здраво построена къща, годна да устои на обсада. Вече беше късно през нощта. Турците не шурмуваха новото ни убежище. Стреляха от време на време. В селото стрелбата продължи цяла нощ. През цялата нощ ние чувахме виковете на хората, които турците избиваха. Към два или три часа сутринта виковете спряха, така като че ли не остана

никой жив. А преди два часа в различни части на селото избухнаха пламъци. Турците го унищожаваша. Ако нощта беше тъмна, ние лесно можехме да избягаме. Обаче луната щеше да даде възможност на турците да ни открият. След това блясъкът на пожара направи селото за известно време светло като през деня. Обаче рано сутринта, преди да изгрее слънцето и докато пламъците намаляваха, ние внезапно се спуснахме, като хвърлихме бомба сред група турци, поставени на малко разстояние пред нас от дясната страна. Бомбата изпелсва, че свърши работа, защото турската стрелба спря щом падна бомбата. Ние все още бяхме в селото. Тогава ние осемте се прегърнахме, пожелахме си всичко хубаво и си дадохме дума нито да се предаваме, нито да попадаме живи в ръцете на турците, а да умрем заедно. Оставаха ни три бомби. Наново се спуснахме напред, като хвърлихме бомба, след това още една. Бомбите причиниха такава паника сред турците, че голяма част от тях вместо да стрелят, се скриха. Откъдето чухме гласовете им, обръцахме настрани: така ужасните войници ни помогнаха да избягаме.

„Всички ние без да пострадаме избягахме в гората. Там намерихме няколко деца от селото, десет или дванадесет, които пасяха овце. Те били изпратени в гората малко преди турците да влязат в селото. Когато научили, че турците са там и по-късно, когато видели пушека от горящите къщи, те се уплашили да си отидат вкъщи. Смятам, че тези деца са единствените оцелели от Баница, едно село, което трябва да е имало поне седемстотин жители. Моите седем другари и аз останахме в гората два дни. Взехме децата с нас и ги разпределихме сред съседните села. Шестима от нас отидоха в планините, за да се присъединят към някоя друга чета. Двама отидохме в България — аз защото здравето не ми позволява, другарят ми, защото е осакатен от ревматизъм. Той лежи в Дуница. Аз дойдох в България по пътя Демир Хисар — Мелник — Разлог. Организацията претърпя голяма загуба със смъртта на Делчев. Но нейната работа ще продължи, докато съдбата на Македония не бъде решена по един или друг начин. Делчев беше прекрасен организатор. Но ние имаме много хора, подготвени да заемат мястото му. Малко преди битката при Баница, Делчев бил в Солун. Европейската общественост обвинява организацията за анархичните престъпления в Солун. Но това е несправедливо. Самият Делчев и всички ние бяхме изненадани и огорчени от тях. Те дискредитираха революцията в очите на Европа. Делчев влязъл в Солун и се разхождал там предришен като амбулантен търговец на яйца и плодове. Влязъл в града, като водел патовареното си магаре с една ръка и кошница с яйца в другата. Платил на градската митница такса и минал. Смятам, че скоро Македония ще стане сцена на още по-големи кланета от тези, на които сме свидетели. Турците ги ускоряват. Скоро след бягството си научих, че турският комендант на Горно Броди свикал жителите му няколко дни преди да бъде разрушена Баница и им казал, че по заповед на султана — всеки мъж, жена или дете — в село, където са се подслонили комити, ще бъде убит. Горно Броди е на около три часа от Баница. Комендантът се закле в Пророка, че ще изпълни тази заповед на султана.

Защо не комисия за разследване?

Такава е историята, както ми беше разказана. Това, че ужасни жестокости са били извършени от турците в началото на месеца, се знае въобще в цяла България. Липсваха само подробности. Сигурно е, че други села в Южна и Централна Македония са споделили съдбата на Баница; например Балдево и Смърдеш и Могила. На кореспондентите по-специално и на пътешествениците

въобще не им се разрешава да влизат в Македония. На кореспондентите, които са стигнали до Скопие и Солун, не им се разрешава да отидат отвъд железопътната линия. Не бива да има свидетели на турските методи за „омиротворяване“ на страната. В големите градове — Солун, Битоля, Сяр, Скопие, Неврокоп — турските войници се държат толкова добре, колкото е необходимо. Във вътрешността, сред малките български селца, за които консули, посланици и други дипломатически лица не знаят нищо, освен от слуховете, там един турски батальон, който на парад би изглеждал така дисциплиниран и с добро поведение, както всеки английски — за един миг се превръща в орда от убийци. Защо дипломатите не спрат с тяхното празно бърбене и не настояват решително за незабавното изпращане на Европейската комисия за разследване по местата на отвратителните престъпления, в които турското правителство и неговите служители се обвиняват? Междувременно селското население на Македония е в такова състояние на раздразнение, че във всеки момент то може да избухне в открито въстание. Бежанците от Разлог ми казаха, че снабдяването на четите с храна започнало да става много тежко поради голямото и бързо увеличаване на членовете им. „Ние сме жестоко притиснати между реквизициите на четите, от една страна, и турските, от друга“, ми каза един от бежанците. Не че на селяните им се свидят доставките, напротив, те по-скоро биха ходили гладни, отколкото да не достига на комитите. В начините за предаване на продукти за четите селските жени са по-изобретателни и неуморни дори от мъжете. Това знам от видяното от мен самия, както и от това, което бежанците в България ми разказват. Снабдяването на четите се извършва по определен план; определено количество се иска от всеки десет домакинства, които имат хора в организацията. Данъкът бил лек, докато хората в четите се броели само със стотици. Но сега те трябва да се броят с хиляди.

Джон Макдоналд

В. „Дейли Нюз“, 9 юни 1903 г.

¹ Димо Хаджийованов Хаджидимов (20 окт. 1875, с. Горно Броди, Сярско — 13 септ. 1924, София) — учител; съратник на Гоце Делчев и Яне Сандански; теоретик на левицата във ВМОРО; редактор на в. „Революционен лист“, орган на ВМОРО; основател и ръководител на Временното представителство на обединената бивша ВМОРО и редактор на неговия орган „Бюлетин“; член на ЦК на БКП.

² Става дума за ЦК на ВМОРО.

³ На 23 април (6 май — Гергьовден) 1903 г. било определено да се свика окръжен конгрес на Серския революционен окръг край с. Ловча на изток от Алиботуш, на който трябвало да се реши какво да бъде участието на окръга във въстанието. Поради гибелта на Гоце Делчев конгресът бил отложен. Свикан бил по-късно в началото на септ. 1903 г. в местността „Белемето“ в Пирин планина.

⁴ Хюсеин Тевфиков — българомохамеданин; съученик на Гоце Делчев във Военното училище в София; дезертирал от българската армия; турски офицер и началник на жандармерията в Драмско; командвал турския аскер в сражението, при което загинал Гоце при с. Баница, Серско.

В. „Дейли Нюз“, 9 юни 1903 г. Собствена кореспонденция от Париж за непосредствените впечатления на Франц Йесен — датски журналист, от погрома на с. Могила — Битолски вилает

Balkan Terror
The slaughter at Moghila
Visit to the Village

(From Our Own Correspondent)

Paris, Monday

A Danish journalist, Mr. Franz Jessen, who is travelling in Macedonia as the correspondent of the Copenhagen "National Tidende", has favoured the "Journal" with a copy of a letter of his, which appears this morning at Copenhagen. Of all his gruesome experiences in Macedonia none impressed him so horribly as the encounter at Moghila.

Mr. Jessen was returning with his Turkish escort from the back country when, within three or four miles of Monastir, he was startled by the booming of cannon. He came to a party of soldiers firing at a village. The officers would not let him approach. The following morning, however, he started off for the burnt village. He learned there that a party of twenty "Comitadjis", armed with Mannlicher rifles, had arrived there a couple of days before in quest of provisions. A spy gave information to the Turks, who surrounded them with 300 men. The Bulgarians, having taken refuge in a house, and realising their fate, struck up patriotic hymn. The Turks sent for field artillery, and set the house on fire. The survivors of the Comitadjis took refuge in a yard, where they were shot down point blank by the Turks.

"On my appearance in the village", writes Mr. Jessen, "A crowd of pale, ragged, melancholy human beings, of sobbing women wild with terror, surrounded me, spying all my movements. But when I asked them why so many houses were burnt in that village they vouchsafed no reply, casting, however, tell-tale glances at my Turkish escort. I learned afterwards that the Turks had burnt the village merely to light up the neighbourhood and prevent any lurking comitadjis from creeping up."

The correspondent gives a vivid description of the fatal yard, a shambles reeking with blood, from which an awful stench proceeded. He asked to see the village pope. He was taken into the presence of an old man lying on a litter of straw. He had gone out of his mind, and was in a state of raving madness. It was no use attempting to question the pope. At the door of the church the Danish correspondent came upon a party of women singing funeral dirges over the body of a young woman lying on the grass. A car drawn by buffaloes came up. Ten mangled corpses were piled up on it. An old woman, with hideous laughter, clasped one of the corpses, exclaiming: "My son! my son!". One of the victims had fallen in an attitude of prayer, his arms crossed over his breast. He was a music master at the Bulgarian College of Monastir, named Svetkoff.

"These 20 men held 300 Turks at bay for thirty six hours. They were not brigands or savages, but the noblest blood of the country".

Mr. Jessen says that to speak of reform in Macedonia is a mockery. His opinion is that the Turks are still massacring all over the country, and that everywhere the

ruined peasants are thirsting for vengeance. After all the horrors he has seen, he declares solemnly that no Scandinavian officer could enter the Turkish service without disgracing himself.

Daily News, 9 June 1903

Балкански терор Клането в Могила Посещение в селото

(От нашия кореспондент)

Париж, понеделник

Датският журналист г-н Франц Йесен, който пътува из Македония като кореспондент на копенхагенския „Национал тиденде“, е изпратил до списанието копие от едно свое писмо, което тази сутрин се е появило в Копенхаген. От всичките му отвратителни преживявания нито едно не го е впечатлило така ужасно, както неочакваната среща при Могила.

Г-н Йесен се завръщал заедно с турския си ескорт от вътрешността на страната, когато на три или четири мили от Битоля бил стреснат от гърма на оръжие. Сигнал до група войници, които стреляли по селото. Офицерът не го пускал да приближи. На следващата сутрин обаче той потеглил към изгореното село. Там научил, че група от двадесет комити, въоръжени с манлихерови пушки, били пристигнали тук преди няколко дни, за да търсят храна. Някой шпионин предал четата на турците, които с 300 души ги обкръжили. Българите потърсили убежище в една къща и като разбрали какво ще им се случи, запяли патриотични песни. Турците повикали полска артилерия и подпалили къщата. Оцелелите потърсили спасение в един двор, където били застреляни от турците.

„При моето появяване в селото, пише г-н Йесен, тълпа от бледи, окъсани, меланхолични човешки същества, ридаещи жени, обезумели от ужас, ме заобиколиха като дебнеха всяко мое движение. Когато ги запитях защо са изгорени толкова много къщи в селото, те не ме удостоиха с отговор, като хвърляха красноречиви погледи към турския ми ескорт. После разбрах, че турците били запалили селото, просто за да осветят околността и да попречат на дебнещите комити да се промъкнат.“

Кореспондентът дава живо описание на фаталния двор, кланица с незасъхнала още кръв, от която се разнасяло ужасно зловоние. Помолил да види селския поп. Бил заведен при един стар човек, който лежал на сламеник. Той полудял и не бил на себе си. Нямащо смисъл да се опитва да задава въпроси на попа. При вратите на църквата датският кореспондент попаднал на група жени, които пеели погребални песни над тялото на млада жена, лежаща на тревата. Приближила се една каруца, теглена от биволи. В нея били натрупани десет обезобразени трупа. Една старица с ужасен смях прегърнала единия труп, викайки „Сине! Сине!“ Една от жертвите била паднала в поза като за молитва с ръце, кръстосани пред гърдите. Това бил преподавателя по музика в българския колеж в Битоля на име Цветков¹.

„Тези 20 души държали на почетно разстояние тридесет и шест часа 300 турци. Те не са бандити или диваци, а най-благородните хора в страната.“

Г-н Йесен казва, че да се говори за реформи в Македония е подигравка. Неговото мнение е, че турците продължават да избиват хора из цяла Македония

и че навсякъде разорените селяни жадуват за отмъщение. След всички ужаси, които видял, той сериозно заявява, че нито един скандинавски офицер не може да постъпи на турска служба, без да се опозори.

В. „Дейли нюз“, 9 юни 1903 г.

¹ Парашкев Цветков (1875, Пленен — 1903, с. Могила, Битолско), учител; музикант; битолски районен войвода; секретар на Смилевския конгрес на Битолския революционен окръг.

№ 20

В. „Дейли нюз“, 16 юни 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Солун, София и Скопие за претърсване на български села за оръжие и за въоръжени сблъсъци между български чети и турски войски в Солунски и Одрински вилает

Macedonian troubles Turks kill their prisoners

Salonika, June 15

On Saturday the troops encountered a band of 40 Bulgarians near Osmanich Malesh. Sixteen Bulgarians were killed and one wounded. The Turks had four killed and eight wounded. The troops are pursuing the insurgents. A large store of ammunition, explosives, drugs, telegraph instruments, maps, and papers have been captured at Chervenkamen, in the vilayet of Kossovo, near the Bulgarian frontier. — Reuter.

Sofia, June 13

In the vilayet of Adrianople Turkish regular troops are surrounding Bulgarian villages in the Caza of Kirkliste, arresting and maltreating peasants on the pretext of searching for arms. Great panic prevails among the people, who, utterly terrified, are fleeing en masse from the villages near the frontier into Bulgaria.

Yesterday six hundred men, women, and children arrived in the Burgas district from the village of Pirog, four hundred from Kul, three hundred and fifty from Kovatchaz, and small numbers from other villages. The fugitives bring with them carts and cattle. These have been followed by other arrivals from villages further from the frontier. All relate stories of the great misery and persistent persecution of the Bulgarian population in Macedonia, which is given up to the excesses of the Turkish troops and Bashi-Bazouks. Reuter.

Uskub, June 10

As will be remembered, a Bulgarian band of sixteen men was annihilated on Saturday last at Gradobor, near Salonika, fifteen of the number being killed and one taken prisoner. A foreign officer who arrived on the scene just at the close of the affair, told me he had no doubt that the Turks had dispatched the wounded, the scorched condition of some of the bodies showing unmistakably that they had been

killed at very close quarters. Even without this scorching it is self evident that the mere chances of war would hardly account for a return of fifteen killed and not one wounded.

Unfortunately, however, the truth turn out to be something still worse. I am informed on excellent authority that the Bulgarians, though evidently unskilled in the use of their weapons, made a brave show of descending themselves till they found themselves surrounded, and the enemy at close quarters. Then they threw down their arms, went down on their knees, clasped their hands, and begged for mercy. But the Turkish soldiers, in disobedience to the orders of officers, who intervened with drawn swords to save the surrendered Bulgarians, refused to make prisoners, threatening to take the lives of their own officers if prevented from dispatching the Komitadjis. The latter, consequently, were, with one exception, killed each receiving numerous wounds. One man, Alexis, was with difficulty saved in the hope of his being induced to reveal important secrets. — Reuter.

Daily News, 16 June 1903

Безредици в Македония Турците убиват своите затворници

Солун, 15 юни

В събота край Османие Малеш е имало сблъскване между войска и чета от 40 българи. Шестнадесет от българите били убити и един бил ранен. Турците имали четирима убити и осем ранени. Войската преследва бунтовниците. В Червенкамен, във вилаета Косово, близо до българската граница, е открит голям склад с амуниции, експлозиви, лекарства, телеграфни инструменти, карти и документи. („Ройтер“)

София, 13 юни

Във вилаета Одрин турската рудовна войска обкръжава и граби българските села от казата Лозенград, арестува и малтретира селяните под предлог, че търси оръжие. Голяма паника преобладава сред населението и, ужасено до крайност, то бяга от граничните села в България.

Вчера в бургаски окръг пристигнаха шестотин мъже, жени и деца от село Пирог¹, четиристотин от Кул, триста и петдесет от Ковачац² и малък брой от други села. Бежанците пристигат с каруци и добитък. Те бяха последвани от други, пристигащи от села, по-отдалечени от границата. Всички предават разкази за големите мъки и непрекъснатите преследвания на българското население в Македония, което е изоставено на ексцесиите на турските войски и башибозуци. („Ройтер“).

Скопие, 10 юни

Както ще си спомните, една българска чета от шестнадесет души беше унищожена миналата събота при Градобор, близо до Солун, като петнадесет от тях били убити и един взет в плен. Един чужд офицер, който пристигнал на сцената малко преди края на случая, казва, че не се съмнява, че турците са убили ранените, тъй като обгорените места по телата на някои от тях, безпогрешно показвали, че са били убити от много близко разстояние. Дори и без тези обгаряния е очевидно, че само рисковете на войната едва ли са били отговорни за резултата от петнадесет убити и нито един ранен.

За нещастие, истината се оказала още по-лоша. Съобщиха ми от достоверен източник, че българите, въпреки че били неумели в използването на оръжията, храбро се опитали да се защитят, докато открили, че са обкръжени и че врагът е наблизил. Тогава те хвърлили оръжието си и коленичили със скръстени отпред ръце, като молили за милост. Обаче турските войници, нарушавайки заповедите на офицерите, които се намесили с извадени саби, за да спасят предалите се българи, отказали да ги вземат в плен, като заплащвали да убият собствените си офицери, ако им пречат да убият комитите. Като следствие последните, с едно изключение, били убити като всеки получил многобройни рани. Един човек, Алекси, бил спасен с надеждата да го принудят да издаде важни тайни. („Ройтер“)

В. „Дейли нюз“, 16 юни 1903 г.

¹ Да се чете Пирок.

² Да се чете Ковчас.

№ 21

В. „Дейли нюз“, 2 юли 1903 г. Кoresпонденция от Саранбей на Джон Макдоналд — специален пратеник — за живота и революционната дейност на Тома Николов

Balkan troubles a fighting pope

(From Our Special Commissioner)

Saranbey, Southern Bulgaria, June 26

Among the crowds of fugitives who every day pass into Bulgaria from Macedonia and Adrianople I have chanced upon the Reverend Toma Nicoloff, a “Protoiereus” of the Slavic Church in Macedonia. He stands well up in the ecclesiastical hierarchy, as you may see from his title. I have met many a Pope of the Pravoslav Church and many a Pastor of the Reformed, otherwise the Protestant Church, who is ready when the Macedonian insurrection becomes general to change his uniform, take up his rifle, and fight the Turk. But Mr. Nicoloff, the Protoiereus of Kichevo, near Monastir, is the first “Komidatji” priest whom I have met — first fighter, first leader of a band. “There are two ways”, as he gaily remarks, “of being a “Soldier of Christi (Christi miles) — I have tried them — and my second way is as good and holy as the first”. “When do you expect to revert to your first, my Protoiereus?” I ask him. “When! Oh, when! God alone can tell. But it will not be so long as the Turk rules Macedonia.”

Toma Nicoloff

The Proteiereus Toma Nicoloff is a tall, straight, athletic, well formed man of about thirty-five. In accordance with the rule of his Order he lets his hair and beard grow as long as they can. No barber's scissors and razor have ever touched them.

Down his straight martial back, nearly to his waist, flows the Assistant Bishop's gloriously thick tresses, glossy black as the raven's. Many a dark beauty in London town would give a long checue for those tresses. Did his Reverence, when leading his gallant "Komitadjis" to the charge, wear his glossy tresses in that fashion, down his back, almost to his slim waist? You ask, quite naturally. And did he wear his ecclesiastical hat, that tall, black cylinder (or stovepipe), with the rim on the top, instead of below, over the eyes, as in the hat of Western civilization? He did not. From top to toe he wore the "Komitadji" uniform. And underneath his "Komitadji" cap of white wool he tuched his raven tresses, first twisting them into a knot as deftly as any British girl.

"How did you become a komitadji?" I asked. "Through Turkish barbarity?", he replied; "That is the only way to become a rebel in Macedonia. When these Turkish devils are deprived of their power there will be no more komitadjis". "Yes, I know all that", I replied: "but les us come to particulars". So the Protoiereus told me how the sufferings of the Christian Macedonians in his own country — the country about Monastir, Ochrida, and along the Albanian frontier — had sometimes nearly driven him wild with grief and indignation. Some of the worst cases with which, in his priestly capacity, he had to deal were cases of forcible abduction, a frequent form of crime in the districts where the Dying Man "rules" only by flattering his Turko-Albanian culprits. "My last case of the kind", said the Protoiereus, "led to my own arrest and imprisonment. A Christian girl of my flock was kidnapped by a Turk. For a time all traces of her disappeared. Her parents begged me to intercede with the Vali. This I did. The abductor was discovered. He and the girl were ordered to appear in the Vali's court. But this was three months after the abduction.

"The girl appeared in Turkish dress. She declared herself a Mahommedan. So there was nothing more to be done: though we knew that she was intimidated by her captor, who was present, and that she was a Christian when she was taken away by force. Had she now declared herself a Christian — a declaration which would have led to her immediate release — she knew, and we all knew, that her captor would wreak his vengeance upon her and her family, and that, being a Turk, he would go unpunished. I told my superior, the Metropolitan of Dibr, whose representative I was in Kichevo, that I must at all nazards protest, constantly and openly, against the Turks' savage treatment of our people. Every day of my life I saw the property, the lives, of our Christian people, and the honour of their wives and daughters at the mercy of Turkish officials and their gendarmes and Bashi-Bazouks. I was arrested. I was accused of insulting the Mahommedan faith. This was in reference to my alleged attempt to reconvert the girl who had already, by force, declared herself a Mahommedan. I was also accused of instigating the Sultan's subjects to rebel. So I was thrown into prison, where I was kept for thirteen months. This was in 1900—1. I was eight months in the prison of Kichevo and five months in the prison of Monastir. Abdul Kerim Pasha Vali of Monastir, looked upon me as a revolutionist of the worst sort. He was influenced by the Kaimakam of Kichevo, Suliman Effendi. My prison in Kichevo was a black hole, in which I could not sit upright. It was damp. The odour was abominable. Such food as I had was brought to me by my friends. After thirteen months a higher Court, finding there was no real case against me, released me. All this means that because I was supected, I was treated for thirteen months like a criminal. But there were, and are, in these Turkish prisons hundreds, thousands, worse off, and even more unjustly and unhumanly treated than I was.

"My troubles not over"

"My troubles were not over when I returned to Kichevo and resumed my work as priest, and local representative of the Metropolitan. In Kichevo I was the "Maire"

of the Christian community, and therefore in official relations with the Kaimakam. So when, in June last I made a journey to Monastir I made due notification to the Kaimakam. On the road to Monastir I was waylaid and shot at by some Arnauts. I know they were under the Kaimakam's orders. The Kaimakam never had been able to hide his anger at my having been released. I escaped from the Arnauts. When afterwards I complained to the Kaimakam he told me I lied. Some months later I was sent for by my Metropolitan at Dibr to undertake certain duties there. After I had left for Dibr the Kaimakam Suliman Effendi raised against me a fresh charge of treason. He procured an order for my arrest. I was to be sent back in chains to Kichevo. Secret information to this effect reached me barely in time. It was all up with me. I knew it. So I made off for the mountains and there joined one of the bands. That was last December, six months ago, and here I am".

Until he joined that band (it had been formed but a short time before) the Assistant Bishop had never handled a rifle. "However", says he, "I soon learned the art". "What's your favourite gun?" I asked: "the Mannlicher?" "No; I like the Gras rifle better, and the Berdan. They are good enough for our kind of fighting. The Mannlicher gets more easily out of order; it needs delicate handling. The Gras and the Berdan can stand rough and ready work, and are more easily repaired than the Mannlicher". For some months this soldier of the Cross, this reverent komitadji, wandered about with his band among the mountains — and by night among the village — "organizing" the insurrection, helping the villagers to store up arms and ammunition, and occasionally dealing out pitiless retribution to Turks and Arnauts known to have been guilty of atrocious conduct towards the Christians. Last March the reverent komitadji fought a tough battle at a spot not far from Lake Ochrida (the loveliest bit of water in Europe). "After that", says he, "I led a band of my own. I was appointed by the Central Committee of Macedonia". "In punishing Turks", I ask him, "is it not possible that you may sometimes have punished the wrong men?" "Not at all: our system of organizing leaves no room for mistake. We know the good, or, at least, the harmless, Turks, as well as the bad Turks. There are good Turks. We have no grudge against them. Under a decent Government we could get on very well with them. They know this. Every decent Turk in my district knows that so long as he refrains from persecuting his Christian fellow subjects he is safe from molestation at our hands".

John MacDonald

Daily News, 2 June 1903

Безредиците на Балканите Един поп борец

(От нашия специален пратеник)

Саранбей, Южна България, 26 юни

Сред тълпите от бежанци, които с ежедневна минават в България от Македония и Одрин, случайно попаднах на преподобния Тома Николов¹ — „протойерей“ на славянската църква в Македония². Той заема доста високо положение в духовната йерархия, което се вижда и от титлата му.

Бях срещал много понове от православната църква и много пастори от реформистката, с други думи протестантската църква, които са готови, когато македонското въстание стане общо, да сменят униформите си, да вземат

оръжието си и да се бият с турците. Но г-н Николов, протойерей на Кичево, край Битоля, е първият поп „комита“, когото аз срещам — първият борец, първият водач на чета. „Има два начина, както весело отбелязва той, да бъдеш войник на Христос“ (Christi miles) — аз опитах и двата — и моят втори начин е толкова добър и свят, колкото и първият“. „Кога очаквате да се върнете към парвия, г-н протойерей?“, питам аз. „Кога! О, кога! Само бог може да каже. Но няма да бъде, докато турците управляват в Македония.“

Тома Николов

Протоиерей Тома Николов е висок, изправен, атлетически сложен, добре сложен мъж на около тридесет и пет години. Според правилата на неговия духовен сан, той оставя косата и брадата си да растат, доколкото могат. Нито бръснарска ножица, нито бръснач са ги докосвали. Надолу по неговия по военному изправен гръб, почти до кръста, пада великолепната му гъста, лъскава, гарвановочерна коса на заместник-владика. Много тъмнокоси красавици на Лондон биха дали много за такава коса. Дали негово преподобие, когато води своите смели комити в атака, носи своята лъскава коса по този начин, отзад на гърба си, почти до тънкия му кръст? Съвсем естествено се пита човек. А дали носи свещеническата си шапка, този висок черен цилиндър (или кюнец) с ръба отгоре вместо отдолу, над очите, както при шапките в западната цивилизация? Не. От горе до долу той носи униформата на комитите. А под комитската си шапка от бяла вълна, той натъпква гарвановата си коса, като първо я навива на възел, сърчно, като всяко английско момиче.

„Как станяхте комита?“ — попитах аз. „Поради турското варварство“ — отговори той; „Това е единственият начин да стане човек бунтовник в Македония. Когато турските дяволи бъдат лишени от тяхната власт, няма да има повече бунтовници.“ „Знам за това, отговорих аз, но нека да чуем подробностите.“ Тогава протойерейт ми разказа как страданията на християните македонци в неговата област — областта около Битоля, Охрид и покрай албанската граница — понякога почти са го подлудявали от мъка и възмущение. Някои от най-лошите случаи, с които той в качеството си на свещеник е трябвало да се разправя, били случаите на насилствено отвлечение, една често срещана форма на престъпление в районите, където „болният“ „управлява“ само чрез ласкателство на своите турско-албански подсъдими. „Последният случай от този род, казва протойерейт, доведе до моето арестуване и затваряне. Едно християнско момиче от моето паство беше отвлечено от турчин. За известно време всички следи от него изчезнаха. Родителите ѝ ме помолиха да се застъпя пред валията. Аз го сторих. Похитителят беше открит. На него и на момичето им беше заповядано да се явят пред съда на валията. Но това беше три месеца след отвлечането.“

„Момичето се яви в турски дрехи. Заяви, че е мохамеданка. Повече не можеше да се направи нищо, въпреки че знаехме, че тя е сплашена от похитителя си, който присъстваше, и че тя беше християнка, когато беше насилно отвлечена. Ако тя сега обявеше, че е християнка, една декларация, която би довела до незабавното ѝ освобождаване — тя знаеше, а и ние знаехме, че похитителят ще стовари отмъщението си върху нея и семейството ѝ и поради това, че той е турчин, ще остане ненаказан. Казах на моя началник, митрополита на Дебър, чийто представител в Кичево бях аз, че трябва, въпреки рисковете, непрекъснато и открито да протестирам срещу дивашкото отношение на турците към нашите хора. Всеки ден виждах собствеността и живота на нашите християни и честта на техните жени и дъщери оставени на милостта на турските

чиновници и башибозуци. Бях арестуван. Бях обвинен, че обиждам мохамеданската вяра. Това беше във връзка с твърдението, че уж се опитвам да обърна вярата на момичето, което вече насила обяви себе си за мохамеданка. Бях обвинен също така, че съм подстрекавал поданиците на султана да въстанат. Така бях хвърлен в затвора, където бях държан тринадесет месеца. Това беше 1900—1901 г. Бях осем месеца в затвора в Кичево и пет месеца в затвора в Битоля. Абдул Керим паша, валия на Битоля, гледаше на мене като на най-опасен революционер. Той беше повлиян от каймакама на Кичево, Сюлейман ефенди. Затворот в Кичево беше черна дупка, в която не можеш да стоя изправен. Беше влажна. Миризмата беше отвратителна. Храната, която получавах, ми беше носена от приятели. След тринадесет месеца по-висш съд прецени, че няма истинско обвинение срещу мене и ме освободи. Всичко това означаваше, че понеже съм бил заподозрян, мене са ме третирали като престъпник. Но там, в турските затвори, имаше и има стотици, хиляди хора още по-зле от мене и даже при по-несправедливо и нечовешко отношение.“

„Моите беди не бяха свършили“

„Моите беди не бяха свършили, когато се прибрах в Кичево и поднових работата си като свещеник и местен представител на митрополита. В Кичево аз бях глава на християнското общество и по тази причина в официални връзки с каймакама. Така, когато миналия юни тръгнах към Битоля, аз навременно съобщих на каймакама. По пътя към Битоля някакви арнаути ме причакаха и стреляха по мен. Аз знам, че те са изпълнявали заповед на каймакама. Каймакамът въобще не можа да скрие гнева си, че бях освободен. Избягах от арнаутите. Когато след това се оплаках на каймакама, той ми каза, че лъжа. Няколко месеца по-късно митрополитът ме изпрати за Дебър да свърша там някаква работа. След като бях тръгнал за Дебър, каймакамът Сюлейман ефенди повдигнал срещу мене ново обвинение за измяна. Той се снабдил с нова заповед за арестуването ми. Трябвало да бъда върнат във вериги обратно в Кичево. Тайни сведения за това стигнаха до мен в последната минута. С мен беше свършено. Знаех го. Затова тръгнах към планините и там се присъединих към една чета. Това беше миналия декември, преди шест месеца, и сто ме.“

Преди да се присъедини към тази първа чета (тя била сформирана скоро преди това) помощник-владиката никога не бил пишал оръжие. „Обаче, каза той, скоро научих запаята.“ „Коя е любимата ви пушка, попитам аз, „Манлихер“ ли?“ „Не, повече харесвам пушките „Гра“ и „Бердан“³. Те са достатъчно добри за нашия вид борба. „Манлихер“ по-лесно се чупят, нуждаят се от внимателно пипане. „Гра“ и „Бердан“ могат да издържат и на груба работа и по-лесно се поправят от „Манлихер“. „За няколко месеца този войник на Бога, този преподобен комита скитал с четата си из планините — а през нощта и сред селата — като „организирал“ въстанието, помагал на селяните да съхраняват оръжията си и амунициите и от време на време раздавал безмилостна разплатата на турци и арнаути, за които се знаело, че са виновни в жестоко държане към християните. Миналия март, преподобният комита имал тежка битка в една местност недалеч от езерото Охрива⁴ (най-красивия воден кът в Еуропа). „След това, казва той, аз поведох моя чета. Бях назначен от Централния комитет на Македония.“ „Когато наказвате турци, питам аз, не е ли възможно някой път да накажете невинен човек?“ „Съвсем не, нашата система на организация не оставя място за грешки. Ние познаваме добрите или най-малкото безобидни турци, както и лошите. Има добри турци. Ние нямаме лоши чувства към тях.

При свястно управление ние можем добре да се разбираме. Те го знаят. Всеки свестен турчин в моя окръг знае, че докато се въздържа от преследване на християните, поданици на султана, за него няма опасност да го закачаме“.

Джон Макдоналд

В. „Дейли нюз“, 2 юни 1903 г.

¹ Тома Николов Христов (1861, с. Вранещица, Кичевско — 18 авг. 1846, София) — учител в Битоля; архиерейски наместник в Дебър; свещеник в Кичево; четник в ревизионната чета на Тома Давидов; участва в Смилевския конгрес като представител на Кичевския революционен район. Като куриер на конгреса пренася протоколите до Задграничното представителство на ВМОРО в София. Член на окръжния комитет на Битолския революционен окръг.

² Става дума за Българската екзархия.

³ ВМОРО била въоръжена с пушки система „Мартини“, „Кринка“, „Бердана“, „Маузер-Кокинг“ (сръбска модификация на „Маузер“), „Манлихер“, „Гра“ и др.

⁴ Да се чете Охрид.

№ 22

В. „Таймс“, 4 юли 1903 г. Кореспонденция от Одрин на специалния пратеник за непосредствените му впечатления от положението на българското население в Одринския вилает

The condition of the Adrianople vilayet

(From Our Special Correspondent)

Adrianople, June 23

Turkish severities in this vilayet have already been described in the columns of the Times, and the attention of the Powers has been called to the situation here. But as all information came from Bulgarian sources and the Turkish Embassy was prompt in publishing contradictions and denials, very little sympathy seems to have been aroused. The truth appears to be that the Turkish authorities in this district only recently awoke to the fact that the Bulgarian villages here had been quietly collecting arms for several years past, and that there was really some prospect of a serious revolt. Having at last realized this danger, they seem to have suddenly rushed to extremes and to have even considered it necessary in some quarters to serve out arms to the Mahomedan population, and so fill the country with Bashi-Bozouks. It was then determined that all Bulgarian villages should thoroughly be searched, and, as far as the Regular troops are concerned, it was only during these searches that any unnecessary cruelty has been displayed. This much might be expected, for it is unlikely that a Mahomedan soldier will be bothered to hunt for anything concealed by a Christian ghiaour, when the latter, if sufficiently threatened or beaten, can be persuaded to fetch it himself. Some 20 to 50 rifles are said to have been found in most of the villages searched, and more are being brought in daily.

There are few other complaints against the conduct of the troops. None of the women have been touched, and in one village the villagers told me that they had actually applied to the local mutesarif to have a detachment quartered amongst

them as a protection against the Bashi-Bozouks. For it is the latter who, taking every advantage of the situation, are making life unbearable for the Bulgarian peasants and have caused so many to flee for refuge across the frontier. Some of the villages are reported to be now deserted altogether, and all those that I visited had lost at least a third of their male population. Many more would have followed, but as the Turks are now employing force to stop them, few dare make the attempt. The Bashi-Bozouks are looting right and left, and any Bulgarian who ventures to resist is either maltreated or denounced as a rebel. I was able to get a glimpse of this myself; for while I was talking with some villagers a small band of these cut-throats arrived and, armed, to the teeth, swaggered through the village to commandeer a meal.

Amongst other villages I visited Yenidje, which was reported in some European papers to have been the scene of a massacre similar to the Smerdesh affair, near Monastir. This is, however, a gross exaggeration, and the true account is as follows. On June 4 24 soldiers under a lieutenant arrived to search the village. They were followed by Bashi-Bozouks from the neighbouring Turkish villages, about 100 in number, and on seeing these most of the Yenidje villagers bolted to hide in the fields. Of those caught in the village three were killed and all severely beaten and made to disclose their arms, 37 rifles being handed over. All the houses were broken into and looted, even the Turkish lieutenant himself being said to have freely filled his pockets. Thirty-nine of the villagers who had been caught and beaten were then taken off to prison. Of those who fled 95 men have not been heard of again, and though some are supposed to have been killed, it is hoped that the majority succeeded in crossing the frontier. Some of the villagers showed me their wounds, already three weeks old, and I saw broken ribs, feet still very much swollen, and one man whose spine had been damaged and who could hardly walk. They, however, made light of their troubles, and said that those carried off to prison in Kirk Kilisse had been much more severely mauled. This was confirmed by Greeks, themselves rabid anti-Bulgarians, in Kirk Kilisse, who told me that they had constantly seen prisoners brought in in carts or barely able to hobble, and that cries and groans had been heard in the vicinity of the prison. I have myself when in Macedonia seen prisoners being marched along with chains round their necks in a more or less miserable state, but met with none in this district.

The villagers seem to be filled with a stubborn, sullen spirit of despair, and though some confessed that they were opposed to all revolutionary ideas and only wished to be left alone to struggle on as before, many said that they were prepared to go to any extremes to get free from the Turkish yoke. They were not particular as to who their future rulers should be, and had no political aspirations. The general opinion here seems to be that only a fraction of the arms have been surrendered, and that some sort of rising is still a possibility. It is to be hoped, however, that this will not take place, for it can but lead to slaughter with no possible chance of success. As in Salonika, the merchant class here are very belicose, and consider that war with Bulgaria offers the only chance of any permanent security.

Times, 4 July 1903

Положението в Одринския вилает

(От нашия специален кореспондент)

Одрин, 23 юни

Жестокостите на турците в този вилает вече бяха описани на страниците на „Таймс“ и беше обърнато вниманието на силите към положението тук. Но тъй като цялата информация идваше от български източници, а турското посолство бързо публикуваше опровержения, изглежда, че беше събудено много малко съчувствие. Изглежда истината е, че турските власти в окръга чак напоследък са прозрели факта, че българските села тук безшумно са събирали оръжия през изминалите няколко години и че има наистина вероятност от сериозен бунт. Когато накрая разбрали тази опасност, те изглежда внезапно са се впуснали в крайности и дори са счели за необходимо на някои места да раздадат пушки на мохамеданското население, и така са напълнили областта с башибозуци. Тогава било решено, че всички български села трябва да бъдат внимателно претърсени и доколкото се отнася до редовната войска, само при тези претърсвания, били проявени някои ненужни жестокости. Толкова може да се очаква, защото не е вероятно мохамедански войник да си прави главоболието да търси нещо скрито от християнски гяур, когато последният, когато го сплашват достатъчно или го набият, може да бъде убеден да го донесе сам. Казват, че от 20 до 50 пушки са били намирани в повечето от претърсените села, а всекидневно се носят още.

Има съвсем малко оплаквания от друго естество срещу поведението на редовната войска. Нито една жена не е била докосната и в едно село селяните ми казаха, че даже те били искали от местния мютесариф да имат разквартируван сред тях един отряд като защита срещу башибозуците. Защото последните, използвайки цялата изгода на положението, правят живота на българските селяни невъзможен и принуждават толкова много от тях да търсят убежище през границата. Съобщава се, че сега някои от селата са съвсем изоставени, а всички, които аз посетих, са загубили поне една трета от мъжкото си население. Много други биха ги последвали, но тъй като турците използват сега сила, за да ги спират, малко са тези, които се осмеляват да опитат. Башибозуците плякосват наляво и надясно и всеки българин, който се опита да се съпротивява, или го малтретират, или го обвиняват за бунтовник. Аз самият имах възможността да видя част от това — докато говорех с няколко селяни, пристигна малка група от тези главорези и, въоръжени до зъби, те ходеха важно из селото, за да отмъкнат храна.

Между селата, които посетих, е и Енидже, за което се съобщаваше, че е било арена на клане, подобно на случая в Смърдеш, край Битоля. Това обаче е много преувеличено и истинската история е, както следва: На 4 юни 24 войника начело с лейтенант пристигнали да претърсват селото. Те били следвани от група башибозуци от съседните турски села на брой около 100 и като ги видели, повечето от селяните на Енидже побегнали, за да се скрият по полето. От тези, хванати в селото, трима били убити и всички жестоко бити и накарани да разкрият скривалищата на оръжието си — 37 пушки били предадени. Всички къщи били разбити и ограбени, като се казва, че дори лейтенантът спокойно напълнил джобовете си. Тридесет и един от селяните, които били хванати и бити, били след това откарани в затвора. От тези, които избягали, за 95 нищо не се е чуло и въпреки че се предполага, че някои са били убити, има надежда, че повечето са успели да преминат границата. Някои от селяните ми показаха

раните си отпреди три седмици и аз видях счупени ребра, крака, все още много оттекли, и един човек, чийто гръб беше повреден и който едва вървеше. Те обаче не придаваха важност на своите беди и казаха, че тези, закарани в затвора в Лозенград, са били по-жестоко пребити. Това беше потвърдено от гърците в Лозенград, самите те яростни антибългари, които ми казаха, че непрекъснато виждат затворници, докарвани с каруци или едва можещи да куцукат, и че в околностите на затвора се чуват викове и стонове. Докато бях в Македония, аз самият съм виждал затворници с вериги около вратовете си да вървят в повече или по-малко окаяно състояние, но не съм срещал такива в този окръг.

Селяните изглеждат изпълнени с упорито, мрачно отчаяние и въпреки че някои признаха, че са били против революционните идеи и са желали да ги оставят сами да се бият както преди, много казват, че са готови на всякакви крайности, за да се освободят от турското робство. Те нямат претенции за това кои ще бъдат бъдещите им управители и нямат политически аспирации. Общото мнение тук е, че само част от оръжието е било предадено и че някакво въстание все още е възможно. Да се надяваме обаче, че това няма да се случи, защото то може да доведе до клане, без никакъв шанс за успех. Както и в Солун, търговската класа тук е много войнствено настроена и смята, че войната с България предлага единствената възможност за трайно спокойствие.

В. „Таймс“, 4 юли 1903 г.

№ 23

В. „Таймс“, 17 юли 1903 г. Собствени кореспонденции от София, Цариград и Скопие — официални турско-български контакти по повод положението на българското население в Македония; претърсване на български села за оръжие в Одринския вилает; аферата Аматово

Turkey and Bulgaria

(From our Correspondent)

Sofia, July 15

Up to June 23 last 3 034 Bulgarian peasants — namely, 1 065 men, 824 women, and 1 145 children — from Kirk Kilisse district, Adrianople vilayet, took refuge in Bulgaria. Nineteen of the 60 Bulgarian villages suffered severely at the hands of Turkish troops and Bashi-Bozouks, who, while searching houses for arms, maltreated the inhabitants most cruelly by beating them until their ribs, bones, and hands were broken and thus extorted money from them. In the village of Yenidje 34 persons were killed.

Constantinople, July 14

M. Gucshoff, the Bulgarian Diplomatic Agent, by order of his Government, yesterday repeated at the Palace and the Porte the declaration made to the Imperial Ottoman Commissioner at Sofia by General Petroff, the Bulgarian Premier, in reply

to the Turkish communication of Wednesday. The Bulgarian declaration was to the effect that the assurances of the Imperial Government that it entertained no aggressive designs against the Principality, and the hope which it held out of certain concessions to the Bulgarian element in the frontier provinces, had produced the best impression upon Bulgaria, who for her part would do all in her power for the pacification of the public mind, having already given proof of her peaceful sentiments by countermanding her military preparations.

Uskub, July 14

There are now 2 150 Turkish troops closely investing the Bulgarians at Amatovo, and the surrender of the band is expected hourly.

Times, 17 July 1903

Турция и България

(От нашия кореспондент)

София, 15 юли

До 23 юни, 3034 български селяни — по-точно 1065 мъже, 824 жени и 1145 деца от окръга Лозенград, Одрински вилает, са потърсили убежище в България. Деветнадесет от 60 български села са пострадали жестоко от турските войски и башибозуци, които, докато претърсвали къщите за оръжие, жестоко малтретирали жителите, като ги биели, докато им счупят ребрата, костите и ръцете и така измъквали пари от тях. В село Енидже били убити 34 души.

Цариград, 14 юли

Българският дипломатически агент, г-н Гешов¹, по заповед на правителството си вчера повторил пред двореца и Портата декларацията, направена от генерал Петров, българският премиер, пред турския императорски пратеник в София в отговор на турското съобщение от сряда. Българската декларация била в смисъл, че уверенията на императорското правителство, че то не таи враждебни замисли срещу Княжеството и надеждата, която се съдържа за определени отстъпки за българския елемент в граничните провинции са произвели най-благоприятно впечатление в България, която от своя страна ще направи всичко по силите си за омиротворяването на общественото мнение, като вече е дала доказателство за мирните си чувства, като е отменила военните си приготовления.

Скопие, 14 юли

Вече има турска войска от 2150 души, които внимателно търсят българите при Амаатово и предаването на четата се очаква всеки момент.

В. „Таймс“, 17 юли 1903 г.

¹ Иван Стефанов Гешов (1854—1931) — български обществени и политически деец; дипломат; председател на Постоянния комитет в Източна Румелия; член на румелийската Консервативна партия, а по-късно на Народната партия; дипломатически агент в Цариград.

В. „Таймс“, 18 юли 1903 г. Собствена кореспонденция от Белград за турско-българските взаимоотношения по македонския въпрос

Turkey and Bulgaria

(From Our Own Correspondent)

Belgrade (via Serran), June 29

As might have been expected, relations between Turkey and Bulgaria have not been improved by the dubious success of M. Natchovitch's mission. The pacific overtures of the Bulgarian Government have failed to bring about any sensible modification of the attitude of the Porte; the ill-treatment of the peasant population of Macedonia and Adrianople vilayet continues, and refugees arrive daily in Bulgaria. It is by no means impossible, however, that the Sultan, who is resolutely opposed to war, may eventually make up his mind to offer concessions - at least concessions which will enable the Bulgarian Government to stem the tide of the popular feeling in the Principality and secure a majority at the elections in September. A change of Government in Bulgaria would probably precipitate a catastrophe, and this is well understood in Constantinople. But bargains are slowly concluded in the East, and the next move in the game will be a display of warlike energy on the part of Bulgaria in response to the Turkish military preparations. The Bulgarian cabinet is no less averse from war than the Sultan, but both are evidently disposed to shape their present policy in accordance with the maxim *Si vis pacem, para bellum*.*

Some light is thrown on the situation by certain declaration made by General Petroff, the Bulgarian Premier, to our Special Correspondent, who was recently at Sofia. The Sultan and the Bulgarian Government, said General Petroff, are both opposed to war, but the situation, nevertheless, is worse than at any time since the delivery of the Turkish Note last spring. Though most of the prisoners at Salonika have been released, 400 fresh arrests have taken place, Turkish severities continue, and between 2 000 and 3 000 refugees have arrived from Adrianople vilayet. The Turks are stated to intend to starve out the bands by seizing the crops after the harvest, ignoring the fate of the villagers. They aim at the deliberate extermination of the Bulgarians in Macedonia by methods scarcely short of massacre. The fanaticism of the Mahomedan population is encouraged, and high officials are promoting a war movement.

General Petroff described the recent movements of Turkish troops along the frontier as alarming. Thirty battalions are now confronting eight on the Bulgarian side. The sudden seizure of some frontier town such as Kostendil might follow. The Government had, therefore, decided to increase the Bulgarian frontier force from eight to 30 battalions. A circular will be sent to the Great Powers explaining the motives for this step. A Note was recently addressed to the Porte demanding an explanation of the Turkish military movements, but an evasive reply was received. Bulgaria is most anxious to avoid mobilization, but everything is held in readiness. In the meantime there is constant danger arising from frontier conflicts.

General Petroff expressed contempt for the Turkish army and Turkish military arrangements. Turkish mobilization cannot be carried out within two months, and

* *Si vis pacem, para bellum* (лат.) — Ако искаш мир, готви се за война! (б.пр.)

even then the army would have no form and would be incapable of rapid movement. Bulgaria can mobilize 250 000 men, of whom the great majority are armed with the Mannlicher rifle. The supply of ammunition is perhaps, deficient, but the army will possess 500 rounds per rifle and 300 shells per gun. General Petroff seemed little apprehensive of trouble on the side of Servia and Rumania in the event of war. In conclusion he expressed the opinion that Turkey had more to lose and less to gain from a conflict than Bulgaria had.

Times, 18 July 1903

Турция и България

(От нашия собствен кореспондент)

Белград (през Землин), 29 юни

Както можеше да се очаква, отношенията между Турция и България не се подобриха от съмнителния успех на мисията на г-н Начович. Миротлюбивите предложения на българското правителство не успяха да доведат до някаква чувствителна промяна в отношението на Портата; лошото отношение към селското население в Македония и Одринския вилает продължава и в България ежедневно пристигат бежанци. По никакъв начин не е възможно обаче султанът, който е решително против войната, да се реши евентуално да предложи отстъпки — поне такива, които да дадат възможност на българското правителство да възпре чувствата на народа в Княжеството и да си осигури мнозинството на изборите през септември. Една промяна на правителството в България вероятно ще ускори катастрофата и това добре се разбира в Цариград. Но споразуменията на Изток се постигат бавно и следващият ход в играта ще бъде демонстрирането на войнствена енергия от страна на България в отговор на турските военни приготовления. Българският кабинет е не по-малко против войната отколкото султана, но и двете страни изглежда са склонни да оформят сегашната си политика по максимата *Si vis pacem, para bellum**.

Известна светлина върху положението се хвърля от някои декларации, направени от генерал Петров, българският премиер, пред нашия специален кореспондент, който скоро беше в София. И султанът, и българското правителство са против войната, но независимо от това, положението е по-лошо, отколкото беше от времето на издаването на турската нота от миналата пролет. Въпреки че повечето от затворниците в Солун са били освободени, 400 нови ареста са направени, турските жестокости продължават и от Одринския вилает са пристигнали между 2000 и 3000 бежанци. Говори се, че турците възнамеряват да изморят четите от глад, като приберат реколтата веднага след жътва, без да се интересуват за съдбата на селяните. Те целят умишленото изстребване на българите в Македония чрез методи, съвсем не по-малко лоши от кланетата. Фанатизмът на мохамеданското население се окуражава и висши чиновници поощряват едно военно движение.

Генерал Петров характеризира скоронните маневри на турската войска като обезпокоителни. Сега тридесет батальона са изправени срещу осем от

* *Si vis pacem, para bellum* (лат.) — Ако искаш мир, готви се за война! (б. пр.)

българската страна. Може да последва внезапното завладяване на някой граничен град като Кюстендил. Поради това правителството е решило да увеличи българските гранични сили от осем на 30 батальона. Ще бъде изпратен циркуляр до Великите сили с обяснение на мотивите за тази стъпка. Неотдавна била адресирана до Портата нота, искаща обяснение за турските военни маневри, но бил получен уклончив отговор. България много би желала да избегне мобилизацията поради приближаващата жътва и трудностите от съответната демобилизация, но всичко се държи в готовност. Междувременно има непрекъсната опасност, възникваща от граничните конфликти.

Генерал Петров изразява презрение към турската армия и турските военни приготовления. Турската мобилизация не може да се проведе за два месеца и дори тогава армията няма да бъде във форма, и ще бъде неспособна за бързо придвижване. България може да мобилизира 250 000 души, по-голямата част от които са въоръжени с манлихерови пушки. Възможно е снабдяването с амуниции да не е достатъчно, но армията ще има по 500 патрона на пушка и по 300 снаряда на оръдие. Изглежда, че генерал Петров не е загрижен за неприятности от страна на Сърбия и Румъния в случай на война. В заключение той изрази мнението, че в сравнение с България Турция повече ще загуби, отколкото ще спечели от един конфликт.

В. „Таймс“, 18 юли 1903 г.

№ 25

В. „Дейли нюз“, 28 юли 1903 г. Съобщение за създаването на Балканския комитет: състав, цели и задачи на комитета

The Balkan peril Formation of a Committee To Awaken public interest

In view of the persistent troubles in the Near East, which are thought to be reaching a climax, a number of wellknown public men have formed themselves into a "Balkan Committee". The Right Hon. James Bryce, M.P., is the president, and among those associated with it are:

Canon Barnett

Mr. H. N. Brailsford

Mr. Charles Buxton

Mr. Noel Buxton

Mr. George Cadbury

Dr. Clifford

Mr. G. P. Gooch

Lord E. Fitzmaurice, M. P.

Mr. H. Gladstone, M. P.

The Bishop of Hereford

Canon Scott Holland

Mr. Hugh Law, M. P.

Mr. F. W. Lawrence

Canon Maccoll

Mr. C. F. G. Masterman

Mr. H. Nevinston

Miss Richardson

Mr. F. G. Thomas

Mr. C. P. Trevelyan, M. P.

Mr. George Trevelyan

M. L. Villari

Mr. P. W. Wilson

The Bishop of Worcester
and

Mr. R. A. Scott James
(Secretary)

The primary aim of the committee, we are informed, is to promote a real understanding of the present condition of European Turkey, and to re-awaken that public interest in the fate of the Balkan peoples which is demanded alike by the claims of humanity and by the responsibility which our country assumed in the Treaty of Berlin.

By means of lectures, pamphlets, articles in the Press, and questions in Parliament, the committee will endeavour to obtain and to diffuse accurate information, not merely as to the daily sufferings of the peasantry, the oppression by landowner, soldier, and taxgatherer, the retaliation of the revolutionary bands, the mutual jealousies of the Christian peoples, and the more than ordinary barbarities of the present year; but also as to facts which, if less obvious, are not less fundamental — the hopelessness of expecting "reform" from the action of the Turkish Government, on the one hand, and the progress made by the free peoples, on the other.

While giving free expression to differing views as to the changes which should be advocated, they will work towards the adoption of a common policy. They will be in correspondence with similar committees having similarly disinterested aims in Italy and France. Keeping a careful watch upon the course of events, they will do their utmost to secure that no opportunity shall be lost of bettering the lot of the Balkan peoples, and that if England should be called on to use her influence in any settlement of the Near Eastern question, that influence shall not be thrown — as was thrown in 1878 — on the side of reaction.

Those who desire further information, or wish to arrange for lectures, should apply to the Secretary, Mr. Scott James, at 2, Prince's gate, S. W.

Daily News, 28 July 1903

**Балканската опасност
Образуване на комитет
Да събуди обществения интерес**

Във връзка с непреставашите външения в Близкия изток, за които се смята, че достигат върхната си точка, няколко добре известни общественици са образували „Балкански комитет“*. Председател е високоуважаваният Джеймс Брайс, член на парламента, а сред присъединилите се са:

каноник Барнет
г-н Х. Н. Брайлсфорд¹
г-н Чарлз Бъкстон²
г-н Ноел Бъкстон³
г-н Джордж Кедбъри⁴
д-р Клифърд⁵
г-н Дж. П. Гуч⁶
лорд Е. Фицморис⁷, чл. на парлам.
г-н Х. Гладстон⁸, чл. на парлам.
епископът на Хърфорд
каноник Скот Холанд⁹
г-н Хю Лоу, чл. на парлам.
г-н Ф. У. Лоурънс¹⁰

каноник МакКол
г-н К. Ф. Г. Мастърмън¹¹
г-н Х. Невинсън
мис Ричардсън¹²
г-н Ф. Г. Томас
г-н К. П. Тревелиан, чл. на парлам.¹³
г-н Джордж Тревелиан¹⁴
г-н Л. Вилари
г-н П. У. Уилсън
епископът на Уостър
и
г-н Р. А. Скот Джеймс
(секретар)

Съобщиха ни, че основната цел на комитета е да допринесе за истинско разбиране на сегашното състояние в Европейска Турция и да събуди отново

този обществен интерес към съдбата на балканските народи, който се изисква както от целите на хуманността, така и от отговорността, която нашата страна поема с Берлинския договор.

С помощта на лекции, памфлети, статии в пресата и въпроси в парламента комитетът ще се стреми да получи и да разпространи точна информация не само за всекидневните страдания на селяните, потисничеството на земевладелците, войниците, бирниците, отмъщението на революционните чети, взаимната завист на християнските народи и повече от обичайните варварства от тази година; но също така и факти, които ако са по-малко очевидни, не са по-малко фундаментални - от една страна, безнадеждността от очакване на „реформи“ в резултат от действията на турското правителство и, от друга — прогресът, направен от свободните хора.

Въпреки че ще се дава свобода за изразяването на различаващи се възгледи относно промените, които трябва да се пропагандират, те се стремят към възприемането на обща политика. Те ще бъдат в кореспонденция с подобни комитети в Италия и Франция, които имат подобни обективни цели. Като следят внимателно събитията, те ще правят всичко, което е по силите им, за да не бъде пропусната нито една възможност за подобряването на съдбата на балканските народи и затова, че ако Англия бъде повикана да използва влиянието си при каквото и да е уреджане на близоизточния въпрос, това влияние да не бъде подхвърлено — както беше подхвърлено през 1878 г. — на страната на реакцията.

Тези, които желаят допълнителна информация, могат да се обърнат към секретаря, г-н Скот Джеймс, ул. „Принсис гейт“, № 2, Югозападен Лондон.

В. „Дейли нюз“, 28 юли 1903 г.

* Балканският комитет е основан в края на юли 1903 г. В периода 1903—1909 г. се оформя като силна лобистка организация, стремяща се да наложи на Англия по-активна политика по Източния въпрос. Като цяло Балканският комитет защитава пробългарски позиции по въпроса за етническите граници на Балканите. След Първата световна война дейността му позаглъхва и се изразява предимно в благотворителни акции за българите-бежанци от Македония, Тракия, Добруджа. Окончателно се разпада вероятно през 1946 г.

¹ Хенри Ноел Брайлсфорд (1873—1958) — английски учен, журналист; редактор на в. „Ню лийдър“ и сътрудник на в. „Манчестър гардиън“; ръководил английска благотворителна мисия в Македония след потушаване на Илинденско-Преображенското въстание; автор на незагубилата и до днес значение „Македония. Нейните народности и тяхното бъдеще“ (Лондон, 1904), с която се извява като голям познавач на македонския въпрос.

² Чарлз Роден Бъкстон (1875—1942) — английски обществен и политически деец; член на Лейбъристката партия и депутат в парламента; член на Балканския комитет в Лондон; познавач на балканските проблеми от началото на XX в.; заедно с брат си Ноел Бъкстон автор на книгата „Войната и Балканите“, в която застъпват справедливите български искания.

³ Ноел Едуард Бъкстон (1869—1948), лорд — английски обществен и политически деец; член на Лейбъристката партия и депутат в парламента. От 1903 г. е председател, а от 1907 г. — президент на Балканския комитет в Лондон; познавач на балканските проблеми от началото на XX в.; министър на земеделието (1924); автор на книги по проблемите на Балканите и Източния въпрос.

⁴ Джордж Кедбъри (1839—1922), лорд — английски индустриалец, общественик — социален реформатор, просветител, хуманист.

⁵ Вероятно Джон Клифърд (1836—1923) — английски пастор-баптист; съчетава религиозните си проповеди с тълкования на съвременни социални проблеми и това го прави много популярен.

⁶ Г. П. Гуч (1873—1968) — английски историк, завършил Кембриджския университет; автор на историческите съчинения „История на нашето време“, „История на модерна Европа 1878—1919“ и др.

⁷ Едмънд-Джордж Пети Фицморис (19 юни 1846 — 21 юни 1935) — английски учен и политик; магистър на хуманитарните науки; филолог и литератор; член на Либералната партия и на парламента; специален пратеник на Нейно величество за реорганизацията на Европейските

провинции на Турция и на о-в Крит, съгласно Берлинския договор от 1880 г.; пълномощник на Конференцията за река Дунав в Лондон (1882—1883); представя Форин офис в Камарата на лордовете (1905—1909); член на Балканския комитет.

⁸ Херберт Дж. Гладстон — деец на Либералната партия и депутат в парламента; член на Балканския комитет в Лондон. Син на Уилям Гладстон. Посещава България в 1914 г. по повод откриването на паметник на баща му в Пловдив.

⁹ Хенри Скот Холънд (род. между 1840—1850 — 17 март 1918) — доктор по богословие и доктор по литература; професор в Оксфорд; редактор на в. „Комълуелт“; автор на редица богословски съчинения — „Логика и живот“, „Вяра и характер“ и др.

¹⁰ Уилям Фредерик Лоурънс (29 дек. 1844 — 15 ян. 1935) — английски политик, завършил хуманитарни науки в Оксфорд; член на Консервативната партия, член на парламента; заемал редица отговорни постове в консервативни правителства.

¹¹ Чарлз Фредерик Гърни Мастърмън (1873 — 17 ноем. 1927) — английски политик и общественик; магистър на хуманитарните науки; член на Либералната партия и член на парламента; литературен редактор на в. „Дейли нюз“; заместник-държавен секретар (1909—1912); секретар в министерството на финансите (1912—1914); пише по политически и исторически въпроси — автор на „Сърцето на империята“ (1901); „Новият либерализъм“ (1920); „Англия след войната“ (1922) и др.

¹² Дороти Ричардсън (1872—1957) — английска общественичка, писателка; автор на „Поклонничеството“ — поредица от новели.

¹³ Чарлз Филип Тревелиан (1870—1958) — английски политик, член на Либералната партия и член на парламента; министър на просветата (1908—1914); министър на образованието (1924, 1929—1931); през 1914 г. си подава оставката в знак на несъгласие с военната политика на английското правителство; син на Джордж Ото Тревелиан.

¹⁴ Джордж Ото Тревелиан (1838—1928) — историк, държавник; член на Либералната партия и на парламента; заемал редица отговорни постове във висшата администрация в Англия, Индия и Ирландия; автор на редица исторически съчинения, от които най-значимо е „Американската революция“ в шест тома (1899—1914).

№ 26

В. „Манчестър гардиън“, 30 юли 1903 г. Съобщение за членския състав на Балканския комитет

The strong Balkan Committee which has been formed to educate and direct public opinion on the Near Eastern Question is fortunate in having secured Mr. Bryce as its president. For a great many years long before the Anglo-Armenian agitation — Mr. Bryce has worked incessantly on behalf of the Christians of the East. It is satisfactory also to notice that differences as to religious education have not prevented the Bishop of Worcester and Canon Scott Holland and Dr. Clifford again uniting in the old cause of Eastern freedom, to which in former days they rendered such heroic service. The names of two younger recruits to the cause are also noteworthy — Mr. G. Macaulay Trevelyan, the author of “England in the Age of Wycliffe”, and Mr. Hugh Law, son of an Irish Lord Chancellor and representative of one of the divisions of Donegal. It is to be hoped that the new Committee will accomplish for Macedonia all and more than the Grosvenor House Committee did in enlightening English public opinion on Armenia.

Manchester Guardian, 30 July 1903

Силният Балкански комитет, който беше образуван, за да информира и направлява общественото мнение по Близкоизточния въпрос, е щастлив, че има за свой председател г-н Брайс. В продължение на много години — много

преди англо-арменската агитация — г-н Брайс е работил непрестанно в полза на християните на Изток. Задоволително е също да се отбележи, че разликата в религиозното възпитание не е попречила на епископа на Уостър и Кентън Скот Холънд и на д-р Клифърд да се обединят отново в името на старата кауза за свободата на Изтока, на която те в миналото направиха героична услуга. Имената на двама по-млади привърженици на каузата също заслужава да бъдат отбелязани — г-н Д. Маколи Тревелиан, авторът на „Англия от времето на Уиклиф“, и г-н Хю Ло, син на ирландски председател на Камарата на лордовете и представител на един от окръзите на Донигал. Да се надяваме, че новият Комитет ще направи за Македония всичко и повече отколкото комитетът Гронър Хаус направи за информиране на английското обществено мнение за Армения.

В. „Манчестър гардиън“, 30 юли 1903 г.

№ 27

В. „Стандард“, 6 август 1903 г. Кореспонденция от София за обявяване на въстание в Македония

Sofia, August 5

The Internal controlling body of the Macedonian organisation has published a statement to the effect that on the evening of the 2-nd inst. a Revolution was proclaimed in the vilayet of Monastir, in conformance with the decision of the Central Revolution Committee. All the Revolutionary forces in the districts of Monastir, Rezen, Ochrida, Debra, Kitchevo, Poretchka, Krouchevo, Perlepe, Lorin, Kastoria, Demirhissar, and Kaylari, the statement continues, simultaneously commenced hostilities. All telegraphic communication is cut off in the districts mentioned. There is no confirmation of this serious news.

Standard, 6 August 1903

София, 5 август

Вътрешната контролна комисия на Македонската организация публикува съобщение, че вечерта на 2-ри т.м.¹ е обявена революция във вилаета Битоля, съгласно решението на Централния революционен комитет. Всички революционни сили в областите Битоля, Ресен, Охрид, Дебър, Кичево, Порече, Крушево, Прилеп, Лерин, Костур, Демир Хисар и Кайляри продължава съобщението, едновременно започнаха военни действия. Всички телеграфни комуникации в споменатите области са прекъснати. Няма потвърждение на тази сериозна новина.

В. „Стандард“, 6 август 1903 г.

¹ Възванието на Главния щаб на Битолския революционен окръг за провъзгласяване на въстанието в Битолско е с дата 15/28 юли 1903 г. Вж. Македония. Сборник от документи и материали. С., 1978, с. 461.

В. „Стандард“, 7 август 1903 г. Съобщения на агенция „Лафан“ от Цариград и на агенция „Ройтер“ от Цариград и Солун за размаха на въстанието в Битолския вилает; официално изявление на турското правителство за извършеното по въвеждането на реформи в Македония

(Through Laffan's agency)

Constantinople, August 6

In the Circular despatched last Monday by the Minister of Foreign Affairs to the Turkish representatives in the principal European capitals, the Minister states that the Austro-Russian reform scheme has already in its greater part been put into execution. The Note explains that the judicial re-organisation is completed; that the composition of the gendarmerie has been carefully revised and that the Christians are now admitted in due proportion. The rural police have received their appointments, Christians as well as Mussulmans being enrolled. The foreign officers selected for the organisation of the gendarmerie are discharging their duties. Public works are being steadily pushed forward. New schools have been opened everywhere, and give a stimulus to public education.

These dispositions, the Note says, have been carried out while the revolutionary Bulgarian Committees and marauding bands shrink from no means to prevent their enforcement. The Note thereupon proceeds to complain of the want of confidence shown in the bona-fides of the Ottoman Government, stating that the enemies of the Government purposely exaggerate the slightest hitch in order to accuse the Government of connivance with the culprits.

Those accusations, Tewfik Pacha says, are the less warranted as the Turkish Government proceeds with the utmost rigour against all who show neglect in the fulfilment of their duties. Several officers, subalterns, and redifs who recently committed excesses at Komanova have been sentenced to imprisonment or degradation. Two officers found guilty of not keeping their men under proper control at Mazowo were severely punished. Certain officials named by the Embassies as not having discharged their duties in a proper manner have been suspended.

The Ottoman Government, desirous of allowing no culprits to escape their just punishment, has ordered Courts-martial to be established at Uskub, Monastir, and other points in the vilayets of those names, for the trial of soldiers guilty of misdemeanours and for the exemplary punishment of officers who have failed to keep their men under control.

The Note then complains in the following terms of the enormous difficulties under which the Government is labouring owing to the refractoriness of the Bulgarian agitators:

“Despite all these proofs of goodwill on the part of the Ottoman Government, in conscientiously striving to execute the reforms and to guarantee peace and security, and in punishing those who have abused their functions, the Bulgarian agitators have resorted to a campaign of defamation before the foreign Consuls, in order to destroy all faith in the sincerity of the Government. Not satisfied with their local intrigues, they seek to embitter public opinion throughout Europe by hostile reports which they cause to appear in the Press.”

The Note concludes with details of atrocities already committed or planned by the Revolutionists. It says:

"The Vali of Monastir telegraphed last Sunday that the Bulgarian Komitadjis were preparing disturbances on a large scale throughout the Vilayet. This is proved by documents and proclamations confiscated in the houses of the chief men of the village of Limche (Monastir). Some fifteen Bulgarian officers have appeared in the village of Resne, to place themselves at the head of the armed bands.

"The revolutionary movement is to begin with the burning of the Mussulman villages and the massacre of their inhabitants, in order to provoke reprisals and turn the situation thus created to their own account. Strong measures have been taken to frustrate these plots."

(Through Reuter's agency)

Constantinople, August 5

An Extraordinary Council of Ministers yesterday discussed the alarming situation in the Monastir district, and decided to have recourse to measures of extreme severity in order to suppress the Revolutionary Movement.

The Government, it is reported, has resolved to employ Albanian troops against the Rebels — a course which would inevitably lead to massacres.

The Bulgarian Exarch, when summoned to the Palace yesterday, was informed of the news from Monastir, and was requested to address a further appeal to his flock to deliver up their arms in order to avoid bloodshed.

Some Consular telegrams from Monastir, received here this morning by an indirect route, report increased activity on the part of the bands in the vilayet of Monastir, and a change for the worse in the situation. It is feared that, in view of the general state of affairs in Macedonia, the Porte will be obliged to call out fresh troops, instead of disbanding a portion of those at present in that province, as was recently decided.

Salonika, August 5

Telegraphic communication with Monastir is still interrupted. A special message reports that the Bulgarians have blown up the Konak at Krushevo with dynamite, killing fifty Turks. A detachment of troops, while dislodging a band, burned the village of Dihovo, near Monastir. Eight battalions are being sent from Kossovo to Monastir, and three to Salonika.

Standard, 7 August 1903

Балканските държави Активност на Портата Динамитна експлозия

(Съобщение на агенция „Лафан“)

Цариград, 6 август

В циркуляра, изпратен миналия понеделник от министъра на външните работи до турските представители в главните европейски столици, се казва, че австро-руският проект за реформи в по-голямата си част вече се изпълнява.

Нотата обяснява, че съдебната реорганизация е завършена; че съставът на жандармерията е била внимателно прегледан и че сега християните са допуснати в съответна пропорция. Селската полиция е получила своите назначения, като в нея се записват както християни, така и мюсюлмани. Чуждестранните офицери, избрани за организацията на жандармерията, се освобождават от длъжност. Обществениите работи планомерно напредват. Нови училища се отварят навсякъде и дават стимул за общественото образование.

Тези мерки, посочва нотата, бяха проведени, докато българските революционни комитети и мародерските чети гледаха по всякакъв начин да попречат на тяхното изпълнение. В нотата след това продължава оплакването от липсата на доверие в *bona fides** на Османското правителство и се заявява, че враговете на правителството нарочно преувеличават и най-малкото затруднение, за да обвинят правителството в съучастничество с виновниците.

Тези обвинения, казва Тсфик паша, са най-малко оправдани, тъй като турското правителство се отнася с най-голяма строгост към всички тези, които показват небрежност при изпълнение на задълженията си. Няколко офицери с нисши чинове и редифи, които неотдавна извършиха експесии в Куманово, бяха осъдени на затвор или разжалване. Двама офицери, обвинени че не са държали под личен контрол своите хора в Мазово, бяха строго наказани. Няколко чиновници, назовани от посолствата, които не са изпълнявали задълженията си както трябва, бяха уволнени.

Османското правителство в желанието си да не позволи на виновниците да избегнат справедливото си наказание заповяда да се учредят военни съдилища в Скопие, Битоля и на други места в тези вилаети за даване под съд на войници, виновни за лоши постъпки и за наиздателно наказване на офицери, които не са държали своите хора под контрол.

В нотата по-нататък следва оплакване от огромните трудности, при които правителството работи, поради непокорството на българските бунтовници:

„Въпреки всички тези доказателства за добра воля от страна на Османското правителство, за добросъвестен стремеж към изпълнение на реформите и гарантиране на мира и сигурността и за наказване на тези, които са злоупотребили със своите длъжности, българските бунтовници прибегнаха до клеветническа кампания пред чуждестранните консули, за да разклатят вярата в искреността на правителството. Незадоволени от своите местни интриги, те се стремят да отровят общественото мнение в цяла Европа чрез враждебни доклади, които разпространяват в печата.“

Нотата завършва с подробности за жестокостите, вече извършени или запланувани от революционерите. Тя казва:

„Валията на Битоля телеграфира миналата неделя, че българските комити подготвяли безредици в голям мащаб в целия вилает. Това се доказва с документи и прокламации, конфискувани в домовете на първенците на село Лимче (Битоля). Около петнадесет български офицери са се появили в селото Ресен, за да застанат начело на въоръжените чети.“

Революционното движение трябва да започне с изгаряне на мюсюлманските села и избиване на техните жители, за да се провокират репресии и да обърнат така създаденото положение в тяхна полза. Бяха взети строги мерки за осуетяване на тези заговори.“

* *Bona fides* (фр.) — искреност (б. пр.)

(Съобщение на агенция „Ройтер“)

Цариград, 5 август

Вчера извънредно заседание на министрите разгледа тревожното положение в областта Битоля и реши да се прибегне до мерки с изключителна строгост, за да се потуши революционното движение.

Съобщава се, че правителството е решило да използва албански войски срещу бунтовниците — курс, който неизбежно ще доведе до масови избивания.

Българският екзарх¹, когото беше поканен вчера в Двореца, беше информиран за новините от Битоля и беше помолен да отправи допълнителен призив към паството си да сложи оръжие, за да се избегне кръвопролитие.

Някои консулски телеграми от Битоля, получени тука тази сутрин по непряк път, докладват за засилена активност от страна на четите във вилаета Битоля и за влошаване на положението. Има опасения, че предвид общото състояние на нещата в Македония, Портата ще бъде принудена да свика нови войски, вместо да разпусне част от тези, които се намират понастоящем в тази провинция, както беше решено неотдавна.

София, 5 август

Телеграфната връзка с Битоля още е прекъсната. Специално съобщение информира, че българите са подпалили конака в Крушево с динамит, като са убили петдесет турци. Прогонвайки една чета, едно войсково подразделение е изгорило с. Дихово, близо до Битоля. Осем батальона са изпратени от Косово в Битоля и три в Солун.

В. „Стандарт“, 7 август 1903 г.

¹ Екзарх Йосиф I (Лазар Йовчев) (5 май 1840, Калофер — 20 юни 1915, София) — български екзарх (1877—1915); обществен и просветен деец; почетен член на БКД; противник на личния режим на цар Фердинанд I. Работи за укрепване на Българската екзархия и на църковното и просветното дело в останалите под турска власт български земи (1877—1912). Високата порта упражнява силен натиск върху него да изпрати окръжно до въстаниците, за да сложат оръжие, но той отказва да стори това. Вж. Македония. Сборник от документи и материали. С., 1978, 469—475.

В. „Дейли нюз“, 8 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград и София и съобщения на агенция „Ройтер“ от Цариград, София и Солун за официално изявление на английското правителство за избухване на въстание в Македония; за въстанически акции в Солунския и Битолския вилает; за отзвука от въстанието в Княжество България

**Battle in Macedonia
1700 Bulgarians routed by the Turks
Rebels near Salonika**

Information has reached the British Government confirming the rising in Macedonia. It was, indeed, predicted as certain to occur directly after the harvest. It is of a graver nature than the one in the spring, and is likely to entail much bloodshed, but its suppression is assured.

Great Britain will loyally support the efforts of Austria and Russia, which are directed towards the re-establishment of order. The British Ambassador, it will be recollected, recently made strong protests against the undoubted atrocities recently committed by the Turkish troops. The latest telegrams report serious fighting.

Serious fighting

Salonika, Friday, August 7

Four battalions, supported by artillery, routed 1700 Bulgarians near Sorovitch yesterday.

The great fodder depots at Somanli, Aydirli, and Harmanli have been burned. A band of 300 insurgents has appeared near the Vardar railway bridge, two hours' distance from Salonika. — Reuter.

Salonika, the capital of the province of that name in European Turkey, stands to the dead of the Gulf of Salonika. It is second only in importance to Constantinople.

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Thursday, Aug. 6

Owing to the recent exploits of Bulgarian bands in the district of Monastir and the threats to massacre all Moslems and Greeks the Russian and Austrian Embassies to-day made strong representations to the Porte about the measures which it is necessary to take to re-establish order.

The Porte has, in consequence, sent urgent instructions to concentrate troops at the most threatened spots.

Constantinople, Thursday, Aug. 6

In the Consular despatches received from Monastir this morning the opinion is expressed that the insurrection was begun a fortnight too soon, presumably because the chiefs of the bands were disconcerted by the preventive measures adopted by the authorities.

The railway companies have asked that the number of troops assigned to guard the railways should be quadrupled, but as this would entail the employment of nearly 20 000 men the Government in the present impoverished state of the Treasury will find it difficult to comply with the request.

Eight battalions of troops have been sent to Monastir from Feriovitich. — **Reuter.**

Sofia, Friday, Aug. 7

The newspapers announce that Prince Ferdinand is returning to Bulgaria. — **Reuter.**

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Friday, Aug. 7

The proclamation of a general uprising in the vilayet of Monastir is looked upon here — contrary to the view taken at Constantinople — in the light of a theatrical move by Boris Sarafof, the revolutionary leader.

This man of late assumed the attitude of an autocrat, which has greatly estranged his former associates. In all probability the uprising will remain localised.

Daily News, 8 August 1903

Сражения в Македония 1700 българи разгромени от турците Въстаници край Солун

Получи се информация от британското правителство, потвърждаваща въстанието в Македония. Наистина неговото сигурно избухване беше предсказано веднага след жътва. То е по-сериозно от това през пролетта и изглежда ще доведе до много кръвопролития, но неговото потушаване е сигурно.

Великобритания лоялно ще подкрепи усилията на Австрия и Русия, които са насочени към възстановяване на реда. Британският посланик, трябва да си припомним, скоро отправя остър протест срещу безспорните жестокости, извършени в последно време от турските войски. Последните телеграми съобщават за сериозни боеве.

Сериозни боеве

Солун, петък, 7 август

Четири батальона, подкрепяни от артилерия, са разгромили вчера 1700 българи край Суровичово.

Големите фуражни складове в Соманли, Айдърли и Харманли са били изгорени. Чета от 300 души се е появила близо до Вардарския железопътен мост, на два часа път от Солун. („Ройтер“)

Солун, столицата на едноименния вилает в Европейска Турция, е разположен в дъното на Солунския залив. Той е втори по значение след Цариград.

(От нашия собствен кореспондент)

Цариград, четвъртък, 6 август

Предвид последните подвизи на българските чети в областта Битоля и заплахите за изстребване на всички мюсюлмани и гърци, руското и австрийското посолство направиха днес остри постъпки пред Портата за вземане на необходимите мерки за възстановяване на реда.

В резултат на това Портата изпрати спешни инструкции за съсредоточаване на войски в най-заstraшените места.

Цариград, четвъртък, 6 август

В консулските телеграми, получени от Битоля тази сутрин, се изказва мнението, че въстанието е започнало две седмици по-рано, вероятно защото ръководителите на четите са били объркани от превантивните мерки на властите.

Железопътните компании са поискали да бъде увеличен четири пъти броят на войските, определени да охраняват железопътните линии, но тъй като това би довело до назначаването на приблизително 20 000 души, при сегашното обедняло състояние на хазната, правителството ще се окаже затруднено да изпълни молбата.

Осем батальона войска са били изпратени в Битоля от Феризович. („Ройтер“)

(От нашия специален кореспондент)

София, петък, 7 август

Обявяването на всеобщо въстание във вилаета Битоля се разглежда тук — противно на мнението в Цариград — в светлината на театрална маневра от страна на Борис Сарафов, революционният ръководител¹.

Този човек в последно време се прави на автократ, което до голяма степен отблъсна неговите предишни другари. По всяка вероятност въстанието ще остане локално.

В. Дейли нюз, 8 август 1903 г.

¹ През Илинденско-Преображенското въстание Борис Сарафов е член на Главния щаб на въстанието в Битолски революционен окръг.

№ 30

В. „Таймс“, 10 август 1903 г. Речи на Джеймс Брайс и Артър Дж. Балфур в Камарата на общините по македонския въпрос

Macedonia

Mr. Bryce (Aberdeen, S.) called attention to the public anxiety regarding events in Macedonia. He assumed that his Majesty's Government would do all in their power to induce the Turkish Government to keep its head and to impress upon its

soldiery the necessity of behaving with as much restraint as possible, and would above all, endeavour to prevent the Albanians from being let loose on the unfortunate peasantry in the districts adjoining Albania. There had been rumours that the Turks were going to withdraw that part of their forces which was concentrated on the Albanian frontier, and had to some extent kept the Albanians in check. As this would much aggravate the dangers of the situation he hoped that all the Government could do to dissuade the Turks from such a course would be done. Europe was itself largely to blame for these disturbances, which were due to the postponement of reforms promised in the Treaty of Berlin. When the present dangers were surmounted—Austria and Russia — would not, he hoped, be satisfied with such a feeble attempt to introduce reforms as that made some six or eight months ago, which were never effectively carried out because no proper powers were ever vested in the official placed at the head of the administration, but would endeavour to do something which would give promise of a real settlement. He asked for any information the Government would give, for an indication of their own views, and an idea as to the course they proposed to take, and as to the action likely to be taken by the Turks, on the one hand, and by Austria and Russia, on the other.

Mr. Balfour — I am afraid I have little to say to the House of a reassuring or consolatory character as to the news which reaches us from Macedonia. That portion of Europe has been long a source of difficulty and anxiety to European statesmen; and I am not going to follow the right hon. gentleman in his criticism of the action, or perhaps I ought to say the inaction, of Europe during the five-and-twenty years which have elapsed since the Treaty of Berlin was signed. The right hon. gentleman knows as well as anybody the extreme difficulties that attach to the problem which Europe then set itself to settle, and though I should be the first to admit the little success with which those efforts have been met, I do not think that critics of European diplomacy ought to forget the extraordinary and complex difficulties with which the task is surrounded. As the House knows, it is not merely a question of dealing with the misrule of the dominant Government. It is a question which raises local and national animosities, not alone among Mahomedans, but among the Christians in the areas concerned; and it is also a question which touches to the quick some of the most complicated problems of large European diplomacy. Those are great aggravations of a deep-seated disease; and much as I deplore with the right hon. gentleman the total unsucccess which so far has attended the efforts of Europe to relieve the situation, I mention it with more regret than I do with surprise. I confess that I had hoped, and still hope, that the more modest and simpler plan which we have recently desired to aid to the best of our ability may be more happy in its result — I mean the simpler plan of admitting that it is Russia and Austria who are chiefly concerned in this problem, and it is the duty of the rest of Europe rather to support them, and to further their ends, so long as we are convinced that those ends are directed, in no ambitious spirit to the amelioration of the population, and further them all the more heartily because the administrative reforms which they have suggested — doubtless totally inadequate as a final solution of the question — may nevertheless, from their very modesty, be more easy of adaptation and of adoption. It is, unfortunately, true that the disorders which have prevailed in Macedonia ever since Russia and Austria took this plan in hand have made it almost impossible, with the best will in the world, to do anything very important or very far-reaching in the direction even of carrying out that measure of reform. And I am afraid we have sorrily to admit that it is these very insurrectionary and revolutionary bands themselves who have been one of the chief obstacles to the success of the joint schemes of Russia and Austria, which his Majesty's Government, and, I think, all the Govern-

ments of Europe, are anxious to the best of their ability to further. I have to admit that the picture which the right hon. gentleman has painted of the conditions of the peasantry in Macedonia, lurid as it was, was not painted in colours too dark for the situation. The lot of these unhappy people — many of them Bulgarians, some Servians, some Greeks, and Rumanians, belonging to different sections of the Christian Church, and belonging by blood to different nationalities — has been, between the outrages deliberately planned by those revolutionary bodies of men and the licence of the Turkish troops, a miserable one indeed. So far, I believe that the historic truth requires us to say that the balance of criminality lies rather with the revolutionary bands than with the Turkish troops; and everything his Majesty's Government can do to impress upon the Porte the absolute necessity of keeping the troops in hand, and every assistance we can give to the Porte in carrying out that object, will be given. I believe the Porte is as keenly alive, I will not say to the humanitarian side of the question, as we are, but to the absolute necessity, from the political side, of repressing any excesses on the part of the Turkish troops — not a very easy task let me say, when there is a deliberate attempt made by provoking such excesses to compel overt European intervention. I am convinced the Porte is sincerely desirous of carrying out this policy, which is not merely a policy of humanity, but a policy of obvious wisdom. At all events, such influence as we have will be exerted strenuously and without intermission in that direction. We have, unfortunately, no corresponding authority with the revolutionary bands. Their deliberate and, I believe, avowed object is to make the condition of Macedonia so intolerable that there must be, at whatever cost to the general peace of the world, some intervention on the part of Austria or Russia, or both. That is not the policy which we desire to foster. The policy which we desire to further is the one I have described, which I think meets with the general sympathy of the House, and is probably in conformity with the views of the right hon. gentleman himself, and that is, to aid Austria and Russia in introducing those elementary principles of sound government which, far as they may be removed from that we should ourselves desire to see, and which, perhaps, we may some day live to see, is yet probably the best plan of dealing in the immediate future with the deep-seated evils of these most unhappy portions of the European nations. (Hear, hear.)

Times, 10 August 1903

Македония

Г-н Брайс (Абърдийн, Ш.)* обърна внимание на безпокойството на обществеността по отношение на събитията в Македония. Той счита, че правителството на Нейно величество ще направи всичко по силите си, за да застави турско правителство да овладее положението и да внуши на войниците си необходимостта от поведение с максимална сдържаност и преди всичко, че то ще се постарее да спре произвола на албанците над нещастното население в районите, граничещи с Албания. Има слухове, че турците възнамеряват да оттеглят тази част от войските си, която е концентрирана на албанската граница и която до известна степен контролира албанците. Тъй като това ще направи опасностите още по-големи, той се надява, че правителството (английското — б. пр.) ще направи всичко възможно, за да отклони турците от такъв курс. Самата Европа е твърде много виновна за тези безредици, които са резултат

* Шотландия

от отлагането на реформите, обещани съгласно Берлинския договор. С нарастването на настоящите опасности двете най-пряко засегнати сили — Австрия и Русия — надява се той, няма да се задоволят с такъв слаб опит за въвеждане на реформи като този, който беше направен само преди шест или осем месеца. Въпросните реформи никога не се въведоха ефикасно, защото съответните законни фактори никога не се поставиха начело на администрацията, а само се положили усилия да се направи нещо, което да обещае реално решение. Той иска всяка информация, която правителството може да даде и която би показала неговите собствени виждания, би дала представа за курса, който то е обещало да възприеме и за възможните действия, които Турция, от една страна, и Австрия и Русия, от друга, биха предприели.

Г-н Балфур: Страхувам се, че имам да кажа на Камарата малко успокоителни и утешителни неща що се отнася до новините, които достигат до нас за Македония. Тази част от Европа винаги е била извор на затруднение и тревога за европейските държавници; и аз нямам намерение да следвам многоуважаемия джентълмен (т. е. Дж. Брайс, б. пр.) в неговата критика на действието или, може би трябва да кажа, на бездействието на Европа през двадесет и петте години, които изтекоха от подписването на Берлинския договор. Многоуважаемият джентълмен знае добре, както всеки, изключителните трудности, които съпътстват проблема, който тогава Европа си постави за разрешаване; и въпреки че трябва да бъде първият, който ще признае малкия успех, с който са се увенчали тези усилия, аз не смятам, че критиците на европейската дипломация трябва да забравят изключителните и сложни трудности, с които задачата беше заобиколена. Както знае Камарата, това не е просто въпрос за разглеждане на лошото управление на управляващото правителство. Това е въпрос, който повдига местни и национални чувства на ненавист не само сред мохамеданите, но и сред християните в засегнатите области; това също е въпрос, който засяга дълбоко някои от най-сложните проблеми на голямата европейска дипломация. Това са големи усложнения на една тежка хронична болест; и колкото и да не одобряваме, заедно с многоуважаемия джентълмен, тоталния неуспех, с който досега завършиха усилията на Европа за облекчаване на положението, аз споменавам това по-скоро със съжаление, отколкото с изненада. Аз признавам, че съм се надявал — и още се надявам — че най-скромният и по-простият план, който ние скоро пожелахме да подкрепим с всичките си възможности, може да се радва на по-добър резултат — имам предвид по-простия план, който признава, че Русия и Австрия са страните, които са най-заинтересовани от този проблем, и задължение на останалата част на Европа е по-скоро да ги подкрепи и да съдейства за постигане на целите им дотолкова, доколкото сме убедени, че тези цели не са насочени в славолюбив дух за подобряване на положението на населението, и да ги подпомогнем от сърце, още повече че административните реформи, които те предложиха — без съмнение напълно неадекватни като окончателно решение на въпроса — могат обаче, поради самата си непретенциозност, да бъдат по-лесни за приспособяване и приемане. Истина е, за съжаление, че безредиците, които взеха връх в Македония, откакто Русия и Австрия се заеха с този план, направиха почти невъзможно, при най-добрата воля на света, да се направи нещо много важно или много далновидно по посока на прокарване дори на тази мярка за реформа. И аз се страхувам, че трябва със съжаление да признаем, че именно самите въстанически и революционни чети са били една от главните пречки за успеха на съвместните планове на Русия и Австрия, които правителството на Негово Величество и, мисля, всички правителства на Европа много биха желали,

доколкото им е възможно, да помогнат. Трябва да призная, че картината, която многоуважаемият джентълмен нарисова за условията на селяните в Македония, колкото и страшна да беше, не беше нарисувана в краски, прекалено мрачни за положението. По-голямата част от тези нещастни хора — много от тях българи, малко сърби, малко гърци и румънци, принадлежащи към различни националности... са били между специално заплануваните от тези революционери безчинства и свосволията на турските войски, наистина жалки. Засега аз вярвам, че историческата истина изисква от нас да кажем, че балансът на престъпността натежава по-скоро на страната на революционните чети, отколкото на страната на турските войски; и всичко, което правителството на Негово Величество може да направи, за да внуши на Портата абсолютната необходимост да държи здраво войските и всякаква помощ, каквато можем да окажем на Портата за осъществяване на тази цел, ще бъде дадена. Аз вярвам, че Портата осъзнава така добре, както и ние — нямам предвид хуманитарната страна на въпроса — абсолютната необходимост от политическа гледна точка, от ограничаване на всякакви ексцесии от страна на турските войски — не много лесна задача, позволете ми да кажа, когато е на лице преднамерен опит за провокиране на такива ексцесии с цел да се предизвика открита европейска намеса. Аз съм убеден, че Портата искрено желае провеждането на тази политика, която не е просто политика на хуманност, но и политика на очевидна мъдрост. Във всеки случай, това влияние, което ние имаме, ще бъде упражнявано енергично и непрекъснато в тази насока. За съжаление ние нямаме съответния авторитет пред революционните чети. Тяхната преднамерена и, смятам, отявлена цел е да направят положението в Македония толкова непоносимо, че непременно трябва да има, каквото и да струва това на общия мир в света, някаква интервенция от страна на Австрия или Русия, или на двете. Това не е политиката, която ние желаем да насърчаваме. Политиката, която ние желаем да продължим, е тази, която аз представих, която мисля срещу общата симпатия на Камарата и е вероятно в съгласие с възгледите на самия многоуважаем джентълмен, т. е. да подпомогне Австрия и Русия при въвеждането на тези елементарни принципи на здраво управление, които, колкото и да са отдалечени от това, които ние самите бихме желали да видим, и което, може би някой ден ще доживеем да видим, с все пак вероятно най-добрият план да се заемем в близкото бъдеще с трудноизлечимите злини на тази най-нещастна част от европейските народи. (Правилно!)

В. „Таймс“, 10 август 1903 г.

В. „Таймс“, 11 август 1903 г. Собствена кореспонденция от София за официалното становище на българското правителство по повод въстанието в Македония; обръщение на ВМОРО към Великите сили

The Balkan crisis

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Aug. 9

The Bulgarian cabinet has been deliberating upon the situation in Macedonia, and has decided to increase the number of troops keeping watch on the frontier. A telegraphic order has accordingly been addressed to all the authorities on the frontier urging them to redouble their vigilance and to prevent the passage of unauthorized persons travelling singly as well as of insurgent bands.

The Minister for Foreign Affairs has declared to the representatives of the Powers that Bulgaria will endeavour to remain calm in face of events in Macedonia, but, at the same time, he pointed out that the Powers must take measures to prevent the Porte from persecuting innocent persons, and from employing Bashi-Bozouks to suppress the revolution, as massacres might provoke a movement in the Principality which would force the hand of the Government.

August 10*

The representatives of the Macedonian Revolutionary Committee have sent the following circular to the representatives of the Great Powers at Sofia:

Your Excellency, — The delegates representing the Macedonian Internal Committee abroad have the honour to bring the following declaration to your notice with the request to communicate it to your Government. The acts of violence committed by the Mussulmans, and the systematic persecutions of the Administration, have driven the Christians in Macedonia and the vilayet of Adrianople to take up arms en masse, so as to offer resistance. They resort to this extreme measure after having exhausted all pacific means in order to bring the intervention of Europe according to the provisions of the treaties regulating the condition of these populations. At the present moment such intervention is the only means of remedying the evil, and of putting an end to bloodshed. The intermittent steps hitherto taken by the European concert with the object of ameliorating the Turkish regime by palliative measures having led to a recrudescence of Mussulman fanaticism and Government oppression, it becomes evident that this intervention cannot be efficacious unless it has for preliminary and immediate result: (1) The nomination, with the assent of the Great Powers, of a Christian Governor-General, who has never belonged to the Ottoman Administration, and who will be independent of the Sublime Porte in the exercise of his functions; and (2) the institution of an international permanent collective board of control vested with full penal powers.

While making known the causes which determined the act of despair on the part of the insurgent populations, and the measures which it considers calculated to arrest the consequences of this act, the internal organization rejects all responsibil-

ity and declares that, deriving energy from its idea of duty and from the sympathy of the civilized world, it will continue the struggle until its task has been fully accomplished.

Dr. Tatartcheff,
Christo Matoff,
Delegates abroad
of the Internal
Committee

Times, 11 August 1903

Балканската криза

(От нашия собствен кореспондент)

София, 9 август

Българският кабинет обсъди положението в Македония и взе решение да увеличи броя на войските, които охраняват границата. В този смисъл беше изпратена заповед по телеграфа до всички органи на властта на границата, в която се настоява пред тях да удвоят своята бдителност и да предотвратят преминаването на лица без разрешение, пътуващи сами, и така също и на въстанически чети.

Министърът на външните работи заяви на представителите на великите сили, че България ще се стреми да остане спокойна пред събитията в Македония, но в същото време той изтъкна, че Великите сили трябва да вземат мерки, за да попречат на Портата да преследва невинни хора и да използва башибозуци за потушаване на революцията, тъй като масовите избивания биха провокирали в Княжеството движение, което би принудило правителството да действа.

10 август

Представителите на Македонския революционен комитет изпратиха следния циркуляр до представителите на великите сили в София;

„Ваше Превъзходителство, делегатите, представляващи Македонския вътрешен комитет в чужбина, имат честта да доведат следната декларация до Вашето знание с молба да я съобщите на Вашето правителство. Действията на насилие, извършени от мюсюлманите, и системните преследвания от страна на администрацията принудиха християните в Македония и Одринския вилает масово да вдигнат оръжие, за да оказат съпротива. Те прибегват към тази крайна мярка, сред като са изчерпали всички мирни средства, за да предизвикат намесата на Европа, съгласно предвижданията на договорите, регулиращи положението на това население. В настоящия момент такава намеса е единственото средство за излекуване на злото и за слагане край на кръвопролитие. От непостоянните стъпки, предприемани досега от Европейския концерт с цел подобряване на турския режим чрез палиативни мерки, които доведоха до възраждане на мюсюлманския фанатизъм и на потисничеството от страна на правителството, става очевидно, че тази намеса не може да бъде ефикасна, освен ако няма за свой предварителен и незабавен резултат: 1) Назначаването

със съгласието на Великите сили на християнски генерал-губернатор, който никога не е принадлежал към османската администрация и който да бъде независим от Високата порта при изпълнение на функциите си; и 2) учредяването на постоянна международна колективна комисия за контрол, облечена в пълна наказателна власт.

Правейки достойни причините, които определят отчаяното действие от страна на въстаналото население, и мерките, които предполага, че ще прекратят последствията от това действие, вътрешната организация отхвърля всякаква отговорност и заявява, че черпейки енергия от своята идея за дълг и от съчувствието на цивилизования свят, тя ще продължава борбата, докато нейната задача не бъде изпълнена докрай.“

Д-р Татарчев¹, Христо Матов²
Делегати на Вътрешния комитет
в чужбина

В. „Таймс“, 11 август 1903 г.

¹ Д-р Христо Татарчев (1869, Ресен — 1952, Торино, Италия) — един от основателите на ВМОРО и първи председател на ЦК; задграничен представител на организацията в София; лекар.

² Христо Апостолов Матов (1869, Струга — 1922, София), виден деец и теоретик на ВМОРО; член на ЦК и задграничен представител на организацията в София, учител и поет.

№ 32

В. „Пал Мал газет“, 11 август 1903 г. Статия за методите на борба на революционерите в Македония; за противоречията между екзархисти и патриаршисти; за Солунските атентати

The comitadjis Notes from an Eye-witness

One may be openly sceptical (as, indeed, are many persons) as to the avowed aims of the Bulgaro-Macedonian revolutionaries, and may regard with horror and indignation the method employed by them secure their primary object (which, as we know, is a general massacre of Christians by the Moslems throughout the three provinces, Salonika, Monastir, and Cossovo, which go to make up “Macedonia”); but, doubts and condemnation notwithstanding, it is impossible to deny to the leaders of the movement a generous tribute of admiration for their energy, their tireless activity, their unflinching courage, and their whole-hearted devotion to the cause they have adopted. That “the cause” is not what it is represented to be is beside the question. It makes no matter that the Bulgarians desire reforms and a Christian Governor and the freedom of the subject in Macedonia no more sincerely than did Greece in 1897 desire the independence of Crete. Reforms and the rest of it, even if the Sultan could introduce them — and he cannot — would not at all suit the book of these would-be architects of Greater Bulgaria. That the worthy aspiration of these patriots will one day be realized is practically certain — as certain, indeed, as that they are just now going the very worst way to work to obtain European sympathy for it. This, however, is by the way. These men may be misguided, but they are at least thorough; their convictions are perhaps ill-founded, but they have the courage of

them. They are engaged in the dreadful task of sowing death broadcast, but they are as ready to die themselves as to deal out death to others.

And not the least marvellous feature of this vast and most remarkable organization is that the leaders have invariably succeeded in imbuing their followers with the same high spirit that animates themselves. Among all the many bands of Comitadjis that have for many months past overrun Macedonia there has never yet been found a traitor. The Turks themselves admit this, and allow that this spirit of loyalty enhances infinitely the difficulties with which they have to contend. It has been — and is — the practice of the bands to make each of its headquarters in the hills or woods or marshes within fairly easy distance of some village or group of villages, in which one or more members have relatives. As a rule these local Committadjis are outlaws, men who either for murder or rape were fugitives from justice before they joined the Committa. In the earlier days of the movement all the local Committadjis were men who had “taken to the hills”, and the chief of each band was invariably a man who was “wanted” for murder. But now that the movement has assumed such vast proportions the natural shortage in criminals has caused this rule to be relaxed. The members of bands, it should be understood, are invariably “exarchists” and as the natural tendency of “Exarchist” and “Patriarchist” is to hate each other almost more than either hates the Turk, it results that the Committadjis having the weapons and the whip-hand prefer when possible to “hold up” the Patriarchist village, or the Patriarchist section of a mixed village, for such supplies of clothing and food as they require. Yet even then, and despite the creed hatred, the Patriarchists never betray their persecutors to the Authorities. They wreak, indeed, a little dirty sort of cowardly vengeance on them when they are dead. Not many weeks ago I assisted at an encounter (one of many) in the hills near Salonika, between a body of Turkish troops and a very notorious band. The fight lasted all day, and resulted in the death of seventeen of the band — including the leader — and two Turkish soldiers. The Turkish dead, be it said at once, were treated with all reverence by their comrades: not so the Bulgars. On the retire of the troops the Turkish officer left in charge had summoned the neighbouring villagers to come and remove and bury their compatriots. To him, not unnaturally, Exarchists and Patriarchists were all swines alike, and it concerned him not at all which Church had the job. And the Exarchist villagers having, as usual, fled and hidden — to avoid cross-examination — the task devolved on the Patriarchists. It was the time of their little triumph. When I reached the spot where the Committadjis had made their last stand these jackals had already stripped the bodies which, by the way, were badly hacked about. They then dragged them down the mountain-side with the indecent callousness with which they might have dealt with the carcass of a diseased cow. For convenience they worked four men to a corpse, two to the wrists, other two to the ankles, and thus, with the bodies scarce lifted from the ground, the dead heads bumping and jolting on the stones, and with all the horrors violent death reveals to us, spurting and bursting from many wounds, fetched them downhill and flung them *pêle mèle* into the waiting carts. At the village cemetery it was the same. They pitched the corpses from the carts one on top of another, head striking head, and limbs spread all abroad, and only finally laid them in a row by order of the Turkish officer, who wishes to count them before they were put underground. Altogether it was a revolting business. Hundreds of women and children looked on, chattering and eating fruit while the shallow grave was dug — at most four feet deep. There was no religious ceremony. The two Exarchist priests were in prison, and the verminous, dirty-faced, evil-eyed Patriarchist pope said to me with a grin that although he had opened the church (the same church serves both factions), he could permit no service. The

възприели. Фактът че тази „кауза“ не е това, за което я представят, не е най-важното. Не е важно, че българите желаят реформи и християнски губернатор, и свободата на поданиците на Македония не повече искрено, отколкото Гърция желяеше през 1897 г. независимостта на Крит. Реформи и всичко друго, дори ако султанът може да ги въведе — а той не може — не би съвпадало с плановете на тези набедени архитекти на Велика България. Това, че достойните стремежи на тези патриоти ще бъдат един ден разбрани, е практически сигурно — толкова сигурно, наистина, колкото това, че точно сега те вървят по най-тежкия път, за да получат в замяна европейското съчувствие. Това обаче е между другото. Тези хора може да са заблудени, но са поне свършени; техните убеждения са може би необосновани, но те имат куража за тях. Те са се обвързали със страшната задача да сеят смърт наоколо, но те самите са така готови да умрат, както и да раздават смърт на другите.

И съвсем не най-малко изумителната черта на тази огромна и изключително забележителна организация е, че нейните ръководители неизменно са успявали да проникнат своите последователи със същия висок дух, който въодушевява самите тях. Сред всичките многобройни чети на комити, които от много месеци обикалят Македония, досега още не се е намерил предател. Самите турци признават това и позволяват този дух на лоялност да увеличи безкрайно трудностите, с които те трябва да се борят. Четите са имали — и сега имат — практика да устройват всеки от своите щабове в планините или горите или блатата, на достатъчно близко разстояние до някое село или група от села, в които един или няколко членове имат роднини. Като правило тези местни комити са извън закона, хора, които или за убийство, или за отвлечане са избягали от правосъдието, преди да отидат в четите. В по-ранните времена на движението всички местни комити са били от хора, които са „хванали гората“, а водачът на всяка чета е бил неизменно човек, който е „търсен“ за убийство. Но сега, когато движението взе такива широки размери, естественият недостиг на престъпници стана причина да се наруши това правило. Членовете на четите, трябва да се разбере, са неизменно „екзархисти“ и тъй като естествената тенденция на „екзархистите“ и „патриаршистите“¹ е да се мразят един друг повече дори, отколкото всеки от тях мрази турците, става така, че комитите, които имат оръжието и камшика в ръце, предпочитат, когато е възможно, „да ограбват“ патриаршисткото село или патриаршистката част от смесено село с такива запаси от дрехи и храна, от каквито имат нужда. Дори тогава и въпреки верската омраза, патриаршистите никога не предават своите гонители на властите. Те си отмъщават — наистина малко подъл вид страховито отмъщение — като ги убиват. Преди няколко седмици аз присъствах на една схватка (една от многото) в планините близо до Солун между една турска войскава част и една много известна чета. Боят продължи целият ден и завърши със смъртта на седемнадесет души от четата — включително и водачът — и двама турски войника. На турските мъртъвци беше отдадена пълна почит от техните другари; не беше така с българите. След изтеглянето на войските отговорният турски офицер свика съседните селяни да дойдат, да приберат и да погребат техните съотечественици. За него естествено екзархисти и патриархисти бяха всички еднакви свини и него не го засягаше, с коя църква си има работа. И тъй като екзархистките селяни както обикновено бяха избягали и бяха се скрили — за да избегнат разпита — задачата се прехвърли на патриаршистите. Беше време за техния малък триумф. Когато стигнах мястото, където комитите бяха намерили своята смърт, тези чакали бяха вече съблекли телата, които, между другото, бяха силно насечени. Тогава те ги повлякоха

надолу по планинския склон с непристойната безсърдечност, с която биха се отнесли към трупа на болна крава. За по-удобно трупа влачеха четирима души — двама за китките и двама за глезените, и по този начин, с телата, едва повдигнати над земята и мъртвите глави, удрящи се и блъскащи се о камъните, и всичките ужаси, които насилствената смърт ни разкрива, шуртящи и избликващи от многобройни рани, смъкнаха труповете и ги хвърлиха безразборно в чакащите каруци. На селското гробище беше същото. Те свалиха труповете от каруците един върху друг, с удрящи се глави и крайници, разпрострени на всички страни, и едва най-накрая ги подредиха в редица по заповед на турския офицер, който поиска да ги преброи, преди да ги зароят. Това беше напълно възмутителна работа. Стотици жени и деца гледаха, приказвайки и дъвчейки плодове, докато плиткият гроб беше изкопан — дълбок най-много четири стъпки. Нямаше никаква религиозна церемония. Двамата екзархистки свещеници били в затвора, а гнусният, мръсен, злобен патриаршистки поп ми каза с хилене, че въпреки че е отворил черквата (една и съща черква обслужва и двете фракции), няма да разреши служба. Истинското погребение беше отвратителна картина. Мъже, жени и деца се тълпяха на стената на гробището и дългата купчина пръст и сред тях се виждаше злобното хилещо се лице на патриаршисткия поп. Половин дузина мъже стояха с лопати в ръце в рова; още дузина работеха като носачи или по-скоро като влекачи и наистина, желязната кука на римската арена би изглеждала почти по-прилична от техните методи. Един по един труповете, чиито леки дрехи се свличаха от тях и главите им се влачеха и люшкаха на меките си вратове върху коравата земя, бяха дотърпени до края на рова и хвърлени в него. Понякога те падаха един върху друг, понякога главата на един удряше лицето на другаря си, винаги с ръце и крака, объркани и оплетени; и когато всички бяха проснати в рова, хората с лопатите го запълниха, като внимателно ринеха и стъпкваха пръстта. Аз напуснах мястото болен и със същото тъжно убеждение, което обхваща всеки човек, който познава Турция — че независимо от неговите варварства, неговата продажност, неговите жестокости и неговата жажда за кръв, мюсюлманинът-турчин далеч надминава и най-белия от поданиците на султана.

Все пак, колкото и да го мрази, българинът патриаршист не предава екзархиста. Както вече казах, изглежда че няма предатели сред тези хора. Когато например комитите в Солун пристъпиха към своя обстоен план за миниране на Имперската отоманска банка и други сгради — някои от които някога ще бъдат вдигнати във въздуха — всеки българин в града знаеше — може би не точно какво се подготвя, но че се организира много сериозен заговор. Много голям брой сигурно са били посветени в тайната. Трите тунела под основите на банката били дълги тридесет и шест стъпки и достатъчно широки и дълбоки, за да могат двама души да работят във всеки едновременно. Работата отне осем месеца и много тонове пръст, камъни и чакъл бяха изкопани. Но никой не видя повече от една кошница чакъл да излиза от бакалския магазин, когато тунелите се копаеха. Всичко се изнасяше в джобовите, в обувките и в широките голфове на фиктивните клиенти на бакалията. И все пак, тайната никога не беше издадена. Отново, когато огладнелите плъхове от основите на банката избягаха, конспираторите, страхувайки се от разкритие, бяха принудени да ускорят работата си и да изпълнят само част от ужасната си програма — вдигането във въздуха на банката, оставяйки другото за бъдещ случай — всеки българин в Солун знаеше за промяната на плана и вечерта на 29 април, нощта на атентата, нито един българин — мъж, жена или дете — не беше по улиците на града, с изключение само на актьорите, ангажирани в трагедията, начело на

които беше г-н Сарафов, ръководейки операциите в униформа на турски комисар от полицията².

Примерите за такова масово съучастие — ако не наистина съучастничество — могат лесно да бъдат умножени. Аз имам много на разположение, които се надявам да отпечатам в бъдеще. Но тъй като липсва място, достатъчно беше казано дори само да се покаже, колко сърдечно и колко искрено г-н Сарафов и неговите помощници са подпомагани и подкрепяни от верния дух, който е като сърцевина за това въстаническо движение.

В. „Пал Мал Газет“, 11 август 1903 г.

¹ Екзархистите са българите от Македония и Одринско, признаващи върховенството на Българската екзархия, а патриаршистите са българите от Македония и Одринско, признаващи върховенството на Вселенската патриаршия. През въстанието ВМОРО успява да постигне единодействие между екзархистите и патриаршистите, като агитацията се води за революционизиране на населението без разлика на верска принадлежност. След въстанието много от патриаршистките села подават прошения за връщане в лоното на Българската екзархия. В случая, който е описан, вероятно патриаршистите са и гъркомани.

² Борис Сарафов не участва в солунските атентати. Той помага със средства осъществяването им, но атентатите стават независимо от ВМОРО и ВМОК, въпреки че и двете организации са информирани за подготовката им.

1. The first step in the process of identifying a problem is to define the problem. This involves identifying the symptoms of the problem and determining the scope of the problem. Once the problem has been defined, the next step is to identify the causes of the problem. This involves identifying the factors that are contributing to the problem and determining the underlying causes of the problem. Once the causes of the problem have been identified, the next step is to develop a plan to address the problem. This involves identifying the actions that need to be taken to address the problem and determining the resources that will be needed to implement the plan. Once a plan has been developed, the next step is to implement the plan. This involves carrying out the actions that have been identified in the plan and monitoring the progress of the plan. Finally, the last step in the process is to evaluate the results of the plan. This involves determining whether the plan has been successful in addressing the problem and identifying any lessons learned from the process.

Y

No 33

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

4

100

В. „Дейли нюз“, 11 август 1903 г. Статия на Джон Макдоналд с коментар на последните новини от Македония и на речта на Артър Дж. Балфур по македонския въпрос в Камарата на общините

Journal of Management Education 30(6)

1990-1991

[Illegible text]

100-443887-100

_____ (P)

(B)

Notes on the situation

(By Our Special Commissioner)

[illegible]

Journal of Management Education 30(6)p.789-804

Journal of Management Studies, 19(1), 67-80.

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

_____

... ..

We append the following notes on to-day's telegrams written by our Correspondent lately in Macedonia.

Among the Announcements which we publish this morning from the Near East, perhaps the most suggestive — or, at any rate, the most interesting — is that of Hilmi Pacha's appointment (temporary, it is said), to the post of Vali, otherwise Governor-General of the Macedonian province of Monastir. Hilmi Pacha was the intelligent, humane, etc., etc., Turk who, six months ago, was appointed Inspector-General of Reforms for Macedonia — the useless, insincere, sham reforms of the Russo-Austrian project. And now that Hilmi Pacha has taken up his new duties at Monastir, to whom is that precious reforming business to be entrusted? Is Hilmi, the enlightened and the energetic, going to do the work of two? Or, is that insolent sham, the Russo-Austrian scheme, going to be thrown to the dogs, as it ought to have been long ago?

There is another part of our telegraphic news to which we invite the reader's attention. One of Reuter's correspondents has had an interview in Sofia with an insurgent leader. The leader says that the insurgents desire nothing more than security for life and property and a just share in the administration of their native coun-

try; that Turkish government and cruelty, in the shape of pillage, murder, capricious imprisonment, and the like, have driven the Macedonian Bulgars into rebellion; that the insurrection will last so long as Turkish misrule lasts; and that the insurgents are about to issue "A sort of appeal" to the Powers. There is nothing new in this report of the Comitaji leader's account of the matter. It is long since many a leader of the Macedonian insurrection assured me — and requested me to convey the assurance to the English public — that the Macedonian rebellion would cease within forty-eight hours of a guarantee of tolerable existence for the Sultan's oppressed subjects. An appeal to Europe, simultaneous with a general rising, has always formed part of the insurgents' plan of operations. And, as I have repeatedly shown, the insurgents are ready and able — through the "guerilla" species of warfare — to defy the Turks for months, even for years.

The next subject to which we invite public attention is the Prime Minister's declaration yesterday in the House of Commons. Mr. Balfour says that "the revolutionary bands themselves have been the chief obstacle, or one of the chief obstacles, to the success of the Russo-Austrian plan of reforms", and that "The balance of criminality lay rather with the revolutionary bands than with the Turkish troops." Just think of an English Prime Minister describing Abdul the bloodstained. "Abdul the damned" as a man of "wisdom and humanity". These qualities are attributed by the Prime Minister to Abdul Hamid because of the latter's alleged approval of and loyalty to the Russo-Austrian Project. Has it ever struck Mr. Balfour that Abdul Hamid will be staunchly loyal to any scheme of reform which (like the Russo-Austrian) will leave the execution thereof to the Sultan's own discretion? Of all the impudent diplomatic shams of our time this Russo-Austrian scheme is the worst. The reforms are a failure, Mr. Balfour alleges, because the komitadjis won't give them a chance. Mr. Balfour puts the cart before the horse. The komitadjis are fighting because the reforms have been and are a sham, and because nothing short of practical supersession of the Turkish Government in Macedonia will restore peace to that distracted, blood-stained land, and render the lives of its Christian inhabitants endurable. The Prime Minister of England takes the side of the Turk, who attributes the Macedonian woe not to his own ill-doing, but to professional agitation, mostly, if not wholly manufactured in the Principality. A chance, and with a vengeance, from the Gladstone and the generous England of 1876!

As our telegraphic news of this morning shows, the insurrection is spreading. War or no war of the regular sort between Turkey and Bulgaria, the sporadic little war — the guerilla — will go on until the Turk's misrule in Macedonia comes to an end. A little study of the telegraphic news proves that nearly three-quarters of Macedonia may be described as being in a state of insurrection. According to one report, "the whole country north of Monastir is in a state of insurrection". But that is inaccurate. And fortunate it is for the Turk that it is inaccurate. The large and important district of Raslog, in Northern Macedonia, has not risen just yet. If it had, we should have heard of it. The revolution is deeply rooted in Raslog, although the Bulgar population of the district, more cautious than the impulsive men of the centre and the South, have been biding their time. Macedonia is a large territory. Cut up England and Wales in five sections, and Macedonia will be equal to three of them. It is in the centre of Macedonia — in the region of which Monastir is the capital — that the insurgents are most active. From Serres, in the south-east, to Dibr and Ochrida, in the west and south-west, and from Salonika, in the south, to Uskub by the north-western frontier, the bands are fighting. They have taken the Turks by surprise. Only a week ago last Monday the Sultan issued a decree for the disbandment of a number of battalions in Macedonia. The very next day a band of insurgents captured Krushevo

(north-east of Monastir), and put its garrison to the sword. On the day after that the Turkish Government called out sixteen battalions of reserves.

J. M.

Daily News, 11 August 1903

Бележки за положението

(От нашия специален пратеник)

Ние прилагаме следните бележки към днешните телеграми, писани в последно време от нашия кореспондент в Македония:

Между съобщенията, които публикуваме тази сутрин от Близкия изток, може би най-показателното — или във всеки случай най-интересното — е това за назначаването на Хилми паша (казват, временно) на поста валия, или генерал-губернатор на македонската провинция Битоля. Хилми паша беше интелигентният, човечният и т. н., и т. н. турчин, който преди шест месеца беше назначен за главен инспектор по реформите за Македония — безползните, неискрените, фалшивите реформи на руско-австрийския проект. И сега, когато Хилми паша е поел своите нови задължения в Битоля, на кого ще бъде поверена тази ценна реформаторска дейност? Дали Хилми, просветният и енергичният, ще върши работата на двама? Или тази нахална фалшификация, руско-австрийският проект, ще бъде хвърлен на кучетата, както отдавна трябваше да стане?

Има една друга страна от нашите телеграфни новини, към която приканваме вниманието на читателя. Един от кореспондентите на Ройтер взе интервю в София от един въстанически ръководител. Ръководителят казва, че въстаниците желаят единствено сигурност за живот и собственост и справедлив дял в управлението на родната си страна; че турското управление и жестокост под формата на грабежи, убийства, своеволни арести и други подобни са докарали македонските българи до въстание; че въстанието ще продължава дотогава, докато продължава лошото турско управление; и че въстаниците имат намерение да публикуват „нещо като апел“ към Великите сили. Няма нищо ново в този доклад за оценката на комитетския ръководител по въпроса. Преди дълго време много водачи на македонското въстание ме уверяваха и ме молеха да предам уверението на английската общественост, че въстанието ще спре за четиридесет и осем часа след даването на гаранция за поносимо съществуване на потиснатите поданици на султана. Апел към Европа едновременно с всеобщото въстание — това винаги е било част от оперативния план на въстаниците. И както многократно съм посочвал, въстаниците са готови и способни — с методите на партизанската война — да се противопоставят на турците месеци, дори години.

Следващият въпрос, към който приканваме вниманието на обществеността, е декларацията на министър-председателя вчера в Камарата на общините. Г-н Балфур казва, че „самите революционни чети били главната пречка или една от главните пречки за успеха „на руско-австрийския проект за реформи“ и че „балансът на престъпността се накланя по-скоро на страната на революционните чети, отколкото на страната на турските войски“. Само си представете английски министър-председател да описва Абдул-Окървадения? Прокълнатия Абдул като човек „умен и хуманен“. Тези качества се приписват

от министър-председателя на Абдул Хамид, заради неговото уж одобрение и лоялност към руско-австрийския проект. Направило ли е някога впечатление на г-н Балфур, че Абдул Хамид ще бъде неотстъпно лоялен към някакъв проект за реформи, който (както руско-австрийският) ще представи изпълнението му на благоразумието на султана. От всички безочливи фалшификации на нашето време този руско-австрийски проект е най-лошият. Реформите се провалят, твърди г-н Балфур, защото комитите не дават възможност да се въведат. Г-н Балфур поставя каруцата преди коня. Комитите се бият, защото реформите са били и са една измама и защото чисто и просто практическото премахване на турското управление в Македония ще възстанови мира в тази обезумяла, окървавена земя, ще направи живота на нейните християнски обитатели поносим. Министър-председателят на Англия взема страната на турците, които приписват македонските неволи не на собственото си лошо управление, а на професионалната агитация, в по-голямата си част, ако не изцяло, изфабрикувана в Княжеството. Шанс, и то голям, от времето на Гладстон и на благородната Англия от 1876 г.!

Както показват нашите телеграфни новини от тази сутрин, въстанието се разпространява. Война между Турция и България в общоприетия смисъл на думата или не, спорадичната малка война — партизанската война — ще продължи дотогава, докато не настъпи краят на лошото турско управление в Македония. Кратък преглед на телеграфните новини показва, че почти три четвърти от Македония е в състояние на въстание. Според едно съобщение „цялата страна на север от Битоля е в състояние на въстание“. Но това е неточно. И за щастие на турците това е неточно. Голямата и важна Разложка област в Северна Македония още не е въстанала. Ако беше въстанала, щяхме да чуем за това. Революцията има дълбоки корени в Разлог, въпреки че българското население в областта, по-предпазливо от импулсивните хора на средната и южната част, изчаква благоприятен случай. Македония е голяма територия. Разделете Англия и Уелс на пет части и Македония ще бъде равна на три от тях. В центъра на Македония — в областта, чиято столица е Битоля — въстаниците са най-активни. От Сяр на югоизток до Дебър и Охрид на запад и югозапад и от Солун на юг до Скопие до северозападната граница четите водят боеве. Те изненадаха турците. Само преди една седмица — миналия понеделник, султанът издаде декрет за разпускане на известен брой батальони в Македония. Точно на другия ден една чета въстаници завзе Крушево (на североизток от Битоля) и изби гарнизона му. На следващия ден турското правителство свика шестнадесет батальона резерви.

Дж. М[акдоналд]

В. „Дейли нюз“, 11 август 1903 г.

В. „Таймс“, 12 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград, София и Виена за избухване на въстание в Одринския вилает; за убийството на руския консул в Битоля Ростковски; за диверсионни акции на въстаниците по жп линията Солун—Скопие

The Macedonian outbreak

(From Our Correspondent)

Constantinople, Aug. 10

The Sultan is extremely anxious about the results of the murder of M. Rostkowsky. He despatched his son, Prince Ahmed, yesterday, to offer further apologies to the Russian Ambassador, who, however, stated he could accept no apologies till he had received instructions from his Government.

The Sultan is offering an indemnity of 200 000 f. to M. Rostkowsky's family.

The officials of the Palace are distracted by the continual receipt of bad news and by the necessity for despatching more troops, while those already on the spot are seriously disaffected owing to the want of pay and food, and are quite out of hand, pillaging Mahommedans and Christians, and selling their rifles to obtain food. New Bulgarian outrages, too, are occurring daily, accompanied by acts of cruelty which are equal to the worst deeds ever attributed to the Turks.

Sofia, Aug. 11

The insurrection broke out yesterday in the vilayet of Adrionople. In the vilayet of Monastir two towns, Krushevo and Kritchevo, are still in the hands of the insurgents.

Sofia, Aug. 11

News has reached here that the insurgents have blown up a large bridge 50 to 60 metres long near Gievgyeli. on the Salonika—Uskub railway.

General Petroff, the Premier, and M. Petroff, the Minister of the Interior, have gone to Dubnitza, with the intention of spending four days in inspecting the posts along the Macedonian frontier. Their journey is regarded as an additional proof of the Government's desire to maintain peace, the Ministers being anxious to see whether more can be done to restrict the passage of bands into Macedonia.

It is now stated that Prince Ferdinand will not return to Sofia until after his fete day, which occurs next Saturday, as he wishes to show that he is not responsible for the present state of Affairs in Macedonia.

The Macedonian notables have formed a charitable committee for the purpose of obtaining help in the form of money and effects for the victims of the insurrection. Representatives of all political parties in Bulgaria have joined the committee. They propose to convoke a public meeting to solicit contributions from all Bulgarians.

General Tzontcheff, President of the Macedonian Committee, has addressed an appeal to his adherents to assist the insurgents in Macedonia, even by revolutionary means.

The representatives of the Macedonian interior revolutionary organization announce that on the 9-th inst. a revolution broke out in the vilayet of Uskub and yesterday in the vilayet of Adrianople, which forms the seventh revolutionary district with the chiefs Ghirdjikoff, Captain Ikonomoff, and Madjaroff. In the two vilayets telegraphic communication has been broken off. The same representatives have published a contradiction to the Turkish reports of atrocities committed by Bulgarians. They accuse the Turks of Trying in this way to prepare the mind of Europe for, and to justify, eventual massacres of innocent Christians.

(From Our Own Correspondent)

Vienna, Aug. 10

Comparatively little information has reached Vienna to-day from Balkans, but that little confirms the existence of a thoroughly serious situation. Concerning the murder of the Russian Consul at Monastir contradictory details are furnished. On the one hand, he is described as a calm, genial man, while, on the other hand, he is accused of rough and violent conduct and of a propensity to impress his opinions on his inferiors with his riding whip.

A Salonika despatch to the Neue Freie Press describes the situation in the vilayet of Monastir as desperate. Whole villages are under arms, the bazaars are shut, trade is at an end, the harvest cannot be sold, and the telegraph wires have been cut in so many places that it has been proposed to abandon the telegraph service altogether. The Turks are pushing forward military preparations, calling out the Reserves recently discharged, and accumulating ammunition and stores at Dedeagatch and Salonika. In Salonika itself all public offices are under military protection, and the streets are patrolled. A warlike mood prevails. The Albanians are preparing to march against the insurgents at a sign from the Porte, and the Turkish Regulars are being placed in readiness for action.

Official despatches state that Mahomedan, Greek, and Kutzo-Wallach bands have also formed themselves and have in many cases had sanguinary encounters with the komitadjis. Forty-six komitadjis fell in a six hours' fight with Turkish troops near Ochirda, but at Dirdje 200 soldiers have been surrounded by komitadjis.

August 11

Official accounts of the murder of M. Rostkowsky confirm the particular that he was accompanied by a Bulgarian tutor at the time of his death. Nothing trustworthy is yet known concerning the relations of the Consul to the local authorities, but it is rumoured that he lived in open feud with the Vali of Monastir, whose removal he attempted to obtain.

The accounts of the insurrection continue to be fragmentary and confused. A large band, estimated to be 1000 strong, has repulsed the Turks near Krushevo. Other encounters have taken place at Klissura, Peristeri, and Kailar. The Turkish authorities have instituted drumhead Courts-martial to deal with captured insurgents. For the moment, however, the insurgents appear to be capturing the Turks.

Times, 12 August 1903

Въстанието в Македония

(От нашия кореспондент)

Цариград, 10 август

Султанът е крайно разтревожен от последиците от убийството на г-н Ростковски. Той изпрати вчера своя син, принц Ахмед, за да предаде допълнителните извинения пред руския посланик, който обаче заяви, че не може да приеме извиненията, докато не получи инструкции от своето правителство.

Султанът предлага обезщетение от 200 000 фр. на семейството на г-н Ростковски.

Служителите в Двореца са обезумели от нестихващия прилив на лоши новини и от необходимостта да се изпращат нови войски, докато тези, които вече са на мястото, са силно недоволни поради неполучаване на заплата и храна и са в доста лоша форма, ограбвайки мохамедани и християни и продавайки пушките си, за да си набавят храна. Нови български изстъпления се извършват ежедневно, придружени от прояви на жестокост, които са равни на най-лошите деяния, приписвани някога на турците.

София, 11 август

Въстанието вчера избухна в Охридския вилает¹. Във вилаета на Битоля два града — Крушево и Кричево², са още в ръцете на въстаниците.

До нас достигна вест, че въстаниците са хвърлили във въздуха голям мост, дълъг 50—60 метра, близо до Гевгели на железопътната линия Солун—Скопие³.

Генерал Петров, министър-председателят, и г-н Петков⁴, министърът на вътрешните работи, са отишли в Дупница с намерение да прекарат четири дни в инспектиране на постове по протежение на македонската граница. Тяхното пътуване се разглежда като допълнително доказателство за желанието на правителството да поддържа мира, като министрите имат силното желание да видят дали може да се направи още нещо за ограничаване преминаването на чети в Македония.

Сега се изтъква, че княз Фердинанд няма да се върне в София преди своя имен ден, който се пада следващата събота, като иска да покаже, че не е отговорен за сегашното състояние на нещата в Македония.

Македонските първенци са образували благотворителен комитет с цел събиране на помощ под формата на пари и вещи за жертвите на въстанието. Представители на всички политически партии в България са се присъединили към комитета. Те предлагат да се свика публичен митинг за събиране на помощи от всички българи.

Генерал Цончев, председател на Македонския комитет⁵, е отправил призив към всички привърженици да подпомогнат въстанието в Македония дори с революционни средства.

Представителите на Македонската вътрешна революционна организация съобщават, че на 9-ти този месец е избухнала революция във вилаета на Скопие и вчера — в Одринския вилает, който е седмият революционен окръг с ръководители Герджиков⁶, капитан Икономов⁷ и Маджаров. И в двата вилаета телеграфните съобщения са били прекъснати. Същите представители публикуваха опровержение на турските доклади за жестокости, извършени от

българи. Те обвиняват турците в опит да подготвят по този начин общественото мнение в Европа и да оправдаят евентуални масови убийства на невинни християни.

(От нашия собствен кореспондент)

Виена, 10 август

Сравнително малко информация стигна днес до Виена от Балканите, но и тя потвърждава съществуването на изключително сериозно положение. Що се отнася до убийството на руския консул в Битоля, дават се противоречиви подробности. От една страна, той се описва като спокоен и добросърдечен човек, а, от друга страна, се обвинява в грубо и сприхаво поведение и в склонност да налага своето мнение на подчинените си с камшика си. Телеграма от Солун до „Нойе фрайе прес“ описва положението във вилаета на Битоля като отчаяно. Цели села са на бойна нога, пазарите са затворени, търговията е спряла, реколтата не може да бъде продадена, а телеграфните жици са били прекъснати на толкова много места, че е било предложено да се изостави напълно телеграфната служба. Турците предприемат военни приготовления, свиквайки наскоро разпуснатите резерви и натрупвайки амуниции и запаси в Дедеагач и Солун. В самия Солун всички обществени учреждения са под военна защита, а по улиците се движат патрули. Преобладава военновременно настроение. Албанците се подготвят за поход срещу въстаниците по знак на Портата, а редовни турски войски са поставени в готовност за действие.

Официални телеграми съобщават, че се сформират също мохамедански, гръцки и куцовлашки чети, които са имали много случаи на кървави схватки с комитите. Четиридесет и шест комити са паднали убити в шестчасова битка с турските войски близо до Охрид, но, от друга страна, в Дирдже 200 войници са били обкръжени от комити.

11 август

Официални доклади за убийството на г-н Ростковски потвърждават подробността, че в момента на неговата смърт е бил придружаван от български учител¹. Още нищо достоверно не е известно за отношенията на Консула с местните власти, но се говори, че е бил в открита вражда с валията на Битоля, чието отстраняване се е опитвал да постигне.

Съобщенията за въстанието продължават да бъдат частични и объркани. Голяма чета, предполага се, че е от около 1000 души, е отблъснала турците близо до Крушево. Други схватки са станали в Клисуре, Пелистер и Кайляри. Турските власти са учредили военнополови съдилища, които да се занимават с пленените въстаници. За момента обаче изглежда, че въстаниците пленяват турците.

В. „Таймс“, 12 август 1903 г.

¹ Въстанието в Одринския вилает избухва на 6/19 август 1903 г.

² Вероятно авторът има предвид гр. Кичево, но той не е бил превземан от въстаниците.

³ На 28 юли 1903 г. четите на Сава Михайлов и Аргир Манасиев разрушават ж.п. линията и моста при Гевгели.

⁴ Димитър Петков (1858, с. Башкьой, Северна Добруджа — 26 февр. 1907, София) — български политически и държавен деец; журналист и публицист; доброволец в Руско-турската война 1877—1878 г.; лидер на Народнолибералната партия след 1895 г.; председател на Народното събрание;

кмет на София; министър (1887—1894); министър на вътрешните работи (1903—1906) и министър-председател (1906—1907).

⁵ Ген. Иван Цончев е подпредседател, а не председател на ВМОК.

⁶ Михаил (Мишел) Иванов Герджиков (26 ян. 1877, Пловдив — 18 март 1947, София) — член на „Женевската група“; виден деец на ВМОРО; войвода в Македония и Одринско; член на Главното боево тяло в Одринско през Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.; деец на Временното представителство на обединената бивша ВМРО и на ВМРО (об.); учител.

⁷ Стамат Икономов (1867, Малко Търново — 1912, София) — капитан от българската армия; войвода и член на Главното боево тяло в Одринско през Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.

⁸ Този български учител е Кръстьо Петков Мисирков (1874, с. Постол, Ениджевардарско — 1926, София), домашен учител на децата на руския консул в Битоля Ростковски; един от идеолозите на „македонизма“; противник на Илинденско-Преображенското въстание.

№ 35

В. „Дейли телеграф“, 13 август 1903 г. Съобщение на агенция „Ройтер“ от Солун за избухване на въстание в Македония; сигналът на въстанието, първи сражения, прогноза за развоя на въстаническите действия

**Balkan crisis
Increasing gravity of the situation
Continued fighting
Turks attacked by Albanians**

Salonika, Saturday.

On the evening of Sunday, the 2-nd inst., the whole Bulgarian population of Western Macedonia suddenly rose in open revolt. The signal for revolt was given by setting fire to the ricks of hay and straw. Then the Bulgarian villagers took to the mountains en masse, accompanied in many cases by their wives and children. Telegraphic communication between Monastir and Okrida, Perlepe, and Salonika was cut. The Monastir Railway was also attacked. At Ekshisu the points were damaged by dynamite; near the same place a bridge was blown up, and extensive damage was also done to the line in the neighbourhood of Banitza.

The most daring exploit of the insurgents took place at Krushevo, to the north-west of Monastir, where they murdered the local authorities, and blew up the barracks, killing over fifty soldiers. There was severe fighting at Smilevo and Ekshisu. The insurgents murdered the guard of the Koritza post, near Resna, capturing a large sum of money.

On the arrival of reinforcements from Kossovo and Albania, the authorities felt strong enough to take the offensive. Four Turkish battalions, with artillery, attacked and routed a band of 1700 near Sorovitch. But for the moment practically the whole of Western Macedonia seems to be in the hands of the insurgents, the Turkish troops being masters of little more than the ground they stand on. The outbreak of the rebellion in Monastir, at a point remote from the Bulgarian frontier, was intended to show that the revolutionary movement is a spontaneous one, having its roots in the soil of Macedonia, instead of being, as the Turks have always maintained, an artificial movement initiated and kept going by bands entering Macedonia from Bulgaria. The outbreak in Western Macedonia is also intended to draw troops away

from the centre and east of the province, thus facilitating a rising in these quarters. Many indications seem to show that the outbreak in Central Macedonia will begin on August 1 (O.S.), and that in the eastern district about a fortnight later. — Reuter.

Daily Telegraph, 13 August 1903

**Кризата на Балканите
Усложняване на обстановката
Боевете продължават
Турци, нападнати от албанци**

Солун, събота

В неделя вечерта, 2-ри т. м., цялото българско население на Западна Македония изведнъж се вдигна на открито въстание. Сигналят за въстание беше даден чрез подпалване на купи сено и слама. Тогава българските селяни тръгнаха масово към планините, придружени в много случаи от жените и децата си. Телеграфните съобщения между Битоля и Охрид, Прилеп и Солун бяха прекъснати. Битолската железопътна линия също беше нападната. В Екшису стрелките бяха повредени с динамит; близо до същото място беше вдигнат във въздуха един мост, бяха нанесени големи щети и на линията в съседство с Баница¹.

Най-дръзкият подвиг на въстаниците беше в Крушево², на северозапад от Битоля, където те убиха местните управници и взривиха казармите, убивайки над петдесет войника. Имаше сериозно сражение в Смилево³ и Екшису. Въстаниците убиха охраната на пощата в Корница, близо до Кресна, и взеха голяма сума пари.

След пристигането на подкрепления от Косово и Албания управниците се почувстваха достатъчно силни, за да предприемат офанзива. Четири турски батальона с артилерия атакуват и разгромяват чета от 1700 души близо до Суровичово. Но в момента практически цялата Западна Македония като че ли е в ръцете на въстаниците, като турските войски са господари на малко повече от земята, върху която стоят. Избухването на въстанието в Битоля, една отдалечена точка от българската граница, има за цел да покаже, че революционното движение е спонтанно, криещо своите корени в земята на Македония, а не както турците винаги са казвали, едно изкуствено движение, подклаждано и поддържано от чети, идващи от България в Македония. Избухването в Западна Македония цели също да привлече войски от централната и източната част на провинцията и по този начин да улесни въстанието в тези райони. Много признаци сочат, че бунтът на Централна Македония ще започне на 1 август (стар стил), а в източната област около две седмици по-късно. („Ройтер“)

В. „Дейли телеграф“, 3 август 1903 г.

¹ На 20 юли (2 август 1903 г.) вечерта обединените чети под ръководството на войводите Г. Христов, М. Чеков и Ал. Турунджов шурмуват жп станция Екши-Су, превземат сградата и разрушават с динамит жп съоръженията в района на станцията. След сражение с турския аскер въстаниците се оттеглят към лагера си „Кулата“.

² Въстанието в Крушево е обявено в полунощ на 20 юли (2 август) 1903 г. от Крушевското горско началство. На 21 юли (3 август) Крушево е освободено и остава в ръцете на въстаниците.

³ Най-напред въстанието е обявено привечер на 20 юли (2 август) 1903 г. в с. Смилево, Битолско от членовете на Главния щаб на въстанието Дамян Груев, Борис Сарафов и Анастас Лозанчев. С. Смилево става ръководния център на въстанието в Битолско.

В. „Таймс“, 13 август 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград за разпространяване на въстанието в Солунския вилает и в районите на Костур и Лерин

**The Macedonian outbreak
Spread by the rising**

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Aug. 11

Report of yesterday's date from Hussein Hilmi Pasha, communicated to the Russian and Austrian Embassies, state that the insurrectionary movement is increasing daily. The young men of all the Bulgarian villages are fleeing to the mountains to join the bands. A large number of Bulgarian peasants wish to remain quiet, but they have been compelled by threats to help the committees. According to Hussein Pasha, the movement is also spreading in the vilayet of Salonika, where the committees are resolved to pursue the same methods as in Monastir — namely, massacre, incendiarism, and pillage.

Three hundred insurgents have gathered on the heights between Gievgyeli and Yenije. According to official information the Bulgarians lost 150 killed in the battle of Sorovitch. Twenty-six Mussulman peasants have been massacred in the village of Zivernini, near Philip, by insurgents.

Telegrams from Monastir, dated yesterday and the day before, and received this morning, summarize the situation in the vilayet as follows:

Krushevo is still in the occupation of the insurgents. Four thousand troops with artillery surround the town and are preparing to attack and retake the position. In the district of Koritza the insurgents continue their work of devastation, and have captured important food supplies belonging to the State. In the districts of Kastoria and Florina severe fighting is reported between insurgents and troops. The former have captured Government mails which were on the way to Kastoria. Military precautions have been taken at Uskub, where dynamite outrages are feared.

Times, 13 August 1903

**Въстанието в Македония
Разрастване на въстанието**

(От нашия собствен кореспондент)

Цариград, 11 август

Доклади от Хюсеин Хилми паша с вчерашна дата, съобщени в руското и австрийското посолство, посочват, че въстаническото движение нараства ежедневно. Младите мъже от всички български села бягат в планините, за да се присъединят към четите. Голям брой български селяни желаят да останат настрана, но са били принудени със заплахи да помагат на комитетите. Според Хюсеин паша движението се разпространява и в Солунския вилает, където

комитетите са решени да приложат същите методи, както в Битоля, а именно — убийства, пожарища и грабеж.

Триста въстаници са се събрали на височините между Гевгели и Енидже. Според официална информация българите са загубили 150 убити в битката при Суровичово. Двадесет и шест мюсюлмански селяни са били убити от въстаници в селото Зивернини, близо до Прилеп.

Телеграми от Битоля с дати от вчера и онзи ден и получени тази сутрин обобщават положението по следния начин:

„Крушево е още в ръцете на въстаниците. Четирихилядна войска с артилерия е обкръжила града и се готви да го атакува и да си възвърне позицията. В района на Дебър се води бой с въстаниците и изглежда, че албанците атакуват българските села. В района на Корница въстаниците продължават своето дело на опустошаване и са пленили важни хранителни запаси, принадлежащи на държавата. В районите на Костур и Лерин се докладва за сериозни сражения между въстаниците и войските. Вzeti са военни предпазни мерки в Скопие, където има опасност от бомбени атентати.“

В. „Таймс“, 13 август 1903 г.

№ 37

В. „Дейли нюз“, 14 август 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за причините, характера и хода на въстанието в Македония

Balkan blaze Notes on the crisis The revolutionary flag

(By Our Special Commissioner)

The “unfurling” of the revolutionary banner at Geoghelli, an important place between Uskub and Salonika, indicates that the insurrection is spreading southwards and eastwards. Some months ago the insurgent leaders were debating among themselves about the device and pattern finally to be adopted for their flag. So, for that matter, were the women in the organization. In a comitaji house, which I visited one night (I do not desire to indicate the village more precisely than to say that it is situated to the north of Serres), I found its lady inmates busily embroidering a banner. The device therefore consisted of three female figures, representing respectively Northern Bulgaria, Southern Bulgaria (formerly Eastern Roumelia), and Macedonia. The first two figures were pictured with their fetters shattered and lying at their feet. But the Macedonian maiden was still in chains. A statement to the effect that the insurrection has reached Nevrocop remains to be corroborated. It is most important, if true: almost as important as any tidings that have yet reached us. Nevrocop is one of the two or three principal towns on the route (there is no road worth speaking of) between Salonika, in the far south, and Djumaia in the extreme north-west, close to the Bulgarian frontier. It stands on the threshold of the Raslog district, wherein the revolutionary organization is very strong. Nevrocop is well garrisoned. Turkish troops were pouring into it as early as last spring, when I visited the place,

and had the satisfaction of listening to his Excellency Fehim Effendi's discourse on the enlightened principles and the humane practice of the Sultan's rule. The revolutionary organization in the district immediately north of Nevrocop is sufficiently perfect to defy, is not to overwhelm, the Turkish detachments in it. Reinforcements might, no doubt, be sent both from north and south. But the narrow, difficult passes which they would have to traverse might easily be held by a few small bands of comitajis against many thousands of the Sultan's soldiers.

Balfourism

Fragmentary though the Macedonian news is, it is sufficiently abundant and coherent to disproof (if disproof were needed) the deadly, insolent lie — propagated by English Turkophiles no less than by Turks themselves — that the Macedonian insurrection is an imported affair, which the Macedonian people hate and dread, and which they support only through fear of the comitajis. That was the allegation when the Turkophiles asserted that the comitajis numbered only a few hundreds. How could a few hundred comitajis have terrorized a whole population backed by the Turkish Army? The comitajis are now to be counted by thousands. There were six thousand in May, as I showed at the time. There are said to be at least twenty thousand now. Where they have come from? Not from Bulgaria. They have come — they are coming every hour — from the Macedonian peasantry, whom Turkophile British Premiers and Turkophile British Consuls have described as being hostile to the insurrection. What can be the state of mind of any man who fails to see that if the Macedonian Bulgars (who constitute the vast majority of the population) were not with the insurrection, the insurrection could not last a day. The telegrams tell us that the villagers are flocking to the insurgent bands. Why do the villagers do it? Why do the women take their active, resolute part in the rising? "The Daily News" correspondence from Macedonia and Bulgaria during the last month furnishes the answer. The Turks have made Macedonia a hell upon earth for its Bulgar race.

"The Times" correspondent

I am delighted to find in yesterday morning's "Times" a letter written by its accomplished correspondent in the Near East, in which the writer expresses views on the Macedonian question identical with those which I have been urging. My only objection to what he says about the Consuls is that he lets them down too easily. The Comitajis have, as I wrote long ago, and as "The Times" correspondent alleges, put spies and traitors to death. But to say, as the Prime Minister has said, as certain British Consuls have said, that the Comitajis beat the Turk at atrocities, is the wildest nonsense. To assert that the "balance of criminality" lies on the Comitaji side is in itself a crime, and, in the circumstances, a peculiarly inhuman one. An English statesman should be the last to throw the weight of his great influence against a brave, oppressed people in their desperate effort to free themselves from what "The Times" correspondent rightly calls "the worst government on the face of the earth".

J.M.

Excerpt from the letter of the author to the Daily News, 14 August 1903

Пожарът на Балканите Бележки за кризата Революционното знаме

(От нашия специален пратеник)

„Развяването“ на революционното знаме в Гевгели, важно селище между Скопие и Солун, показва, че въстанието се разпространява на юг и на изток. Преди няколко месеца въстаническите ръководители спореха помежду си какъв девиз и шарка окончателно да приемат за своето знаме. Ето за тази работа са жените в организацията. В една къща на комита, която посетих една нощ (не желая да описвам селото по-точно от това, че то се намира на север от Сяр), аз заварих нейните обитателки, заети с бродирание на знаме. Емблемата върху него се състоеше от три женски фигури, представляващи съответно Северна България, Южна България (бившата Източна Румелия) и Македония. Първите две фигури бяха нарисувани със строшени вериги, лежащи в краката им. Но македонската девойка беше още в окови. Твърдението, че въстанието е стигнало Неврокоп, се нуждае от потвърждение. Това е много важно, ако е вярно: почти толкова важно, колкото всички новини, които достигат до нас. Неврокоп е един от двата или трите главни града по пътя (за шосе не може да става и дума) между Солун, в крайния юг, и Джумая, в крайния северозапад близо до българската граница. Той е разположен в началото на Разложката област, където революционната организация е много силна. В Неврокоп има силен гарнизон. Турски войски се изсипаха в него още през пролетта, когато аз посетих града и имах удоволствието да слушам речта на Негово превъзходителство Фехим ефенди за просветните принципи и хуманната дейност на султанското управление. Революционната организация на областта непосредствено на север от Неврокоп е достатъчно добра, за да устои, ако не да съкруши тамошните турски отряди. Несъмнено, подкрепления могат да бъдат изпратени и от север, и от юг. Но тесните и труднопроходими проходи, които те ще трябва да преминат, лесно биха могли да бъдат удържани от няколко малки чети от комити срещу хиляди султански войници.

Балфуризъм

Колкото и да са откъслечни новините от Македония, те са достатъчно изобилни и ясни, за да опровергават (ако е необходимо опровержение) ужасната и нагла лъжа, разпространявана от английските туркофили не по-малко, отколкото от самите турци, че македонското въстание е внесено дело, което македонският народ ненавижда и от което се страхува, и което той подкрепя само от страх пред комитите. Такова беше твърдението, когато туркофилите уверяваха, че комитите наброяват само няколко стотици. Как биха могли няколкостотин комити да тероризират едно цяло население, подкрепяно от турската армия? Комитите сега наброяват хиляди. Имаше шест хиляди през месец май, както посочих на времето. Сега, казват, че са най-малко двадесет хиляди. Откъде са дошли? Не от България. Те са дошли — те идват всеки час — от македонското селячество, което британските премиери-туркофили и британските консули-туркофили описаха като враждебно на въстанието. Какъв може да бъде начинът на мислене на човек, който не може да разбере, че ако македонските българи (които съставляват огромното мнозинство от населението) не бяха с въстанието, въстанието не би издържало нито ден. Телеграмите

ни донасят, че селяните се стичат във въстаническите чети. Защо селяните правят това? Защо жените вземат активно, решително участие във въстанието? Кореспонденциите на в. „Дейли нюз“ от Македония и България от последния месец дават отговора. Турците са направили от Македония ад на земята за нейния български народ.

Кореспондентът на „Таймс“

Приятно ми е да прочета във вчерашния „Таймс“ писмо, написано от неговия ерудиран кореспондент в Близкия изток, в което авторът изразява становище по македонския въпрос, идентично на това, което изтъкнах. Моята единствена забележка към това, което той казва за консулите, е, че им отвърща прекалено меко. Комитите, както писах много отдавна и както твърди кореспондентът на „Таймс“¹, наказват шпионите и предателите със смърт. Но да се каже, както направиха това министър-председателят и някои британски консули, че комитите надминават турците по жестокости, е най-налудничава глупост. Да се твърди, че „балансът на престъпността“ се накланя на страната на комитите е само по себе си престъпление и в случая подчертано антихуманно. Един английски държавник трябва да бъде последният, който да насочи тежестта на своето огромно влияние срещу един храбър потиснат народ в неговия отчаян стремеж да се освободи от това, което кореспондентът на в. „Таймс“ с право нарича „най-лошото управление на лицето на земята“.

Дж. М[акдоналд]

В. „Дейли нюз“, 14 август 1903 г.

¹ Джеймс Дейвид Баучер (1850—1920) — английски журналист и политически деец; специален кореспондент на в. „Таймс“ на Балканите (1892—1915); активен член на Балканския комитет; подкрепя българската национална кауза; автор на много брошури в полза на България; погребан по негово желание край Рилския манастир.

№ 38

В. „Таймс“, 15 август 1903 г. Речи на Т. П. О'Конор, Артър Дж. Балфур и Джеймс Брайс по македонския въпрос в Камарата на общините: за отговорността за насилията и престъпленията в провинция Македония: за причините и характера на въстанието: задълженията на Англия, съгласно Берлинския договор

House of commons
Macedonia

Friday, 14 August

Mr. T. P. O'Connor (Liverpool, Scotland), in raising the question of Macedonia, said that the insurrection was spreading, and it was clear that a crisis was approaching. Of all the Powers responsible for the present position in Macedonia the gravest

responsibility was on the British Government. But for the action of Lord Beaconsfield the greater part of Macedonia would have been free from Turkish rule. No Englishman could look back on the action of his Government at that time without a feeling of horror. The speech of the Prime Minister on this subject revealed a gross misunderstanding of the situation and his statement that "historic truth requires us to say that the balance of criminality lies rather with the revolutionary bands than with the Turkish Government" was most disastrous. It implied that the sympathy of this country was with the oppressors and not with the oppressed. There was no foundation for the suggestion that the rising in Macedonia was not spontaneous, but was engineered from outside. The correspondent of the "Daily News" (Ministerial cries of "Oh") said that the Turks had made Macedonia "a hell upon earth", and the correspondent of "The Times", commenting on the speech of the Prime Minister, said that he had spent much time in searching for outrages committed by the Christians on the Turks and had found only one case, and that, according to this Correspondent's account, was very questionable. "The Times" Correspondent also dealt with the suggestion that this revolt was engineered from outside, and said that he had spent three months in trying to establish this fact and had failed, and he went on to say that the rising might fairly be called a national one as far as the Macedonian Bulgars were concerned. (Hear, hear.) No man who had been to Macedonia within the last few years but described the state of things there as absolutely intolerable. (Hear, hear.) He quoted from "The Turk and his lost provinces", by Mr. W. E. Curtis, and from the accounts of other travellers to show that a state of rapine existed. The Prime Minister ought not to assume an attitude almost of hostile neutrality in regard to this state of things, but ought to let the countries of Europe who had the power to deal with the matter understand that in their attempt to liberate Macedonia they had the sympathy of the Government of this country.

Mr. Bryce (Aberdeen, S.) said his hon. friend had not exaggerated the shocking condition of things in Macedonia. The record of the Turkish Empire since the treaty of Berlin was frightful; in nearly all the provinces of the Turkish Empire dreadful horrors had been going on, and especially in those parts most removed from Western observation, in the interior of Asia Minor and Macedonia. His hon. friend had quoted what was said by the First Lord with regard to the balance of criminality lying on the revolutionary bands.

Mr. Balfour (Manchester, E.) — I did not say that.

Mr. T. P. O'Connor said he would read the passage it was from "The Times". "Historical truth requires us to say that the balance of criminality lies rather on the revolutionary bands than on the Turkish Government."

Mr. Bryce said that, at all events, when the balance of criminality came to be ultimately awarded, some share of responsibility would lie upon those who had kept these regions under the Turkish Government. If the Treaty of San Stefano had been carried out, the regions in which most of these horrors had been going on in European Turkey would have been removed from the rule of Turkey, and they could not help remembering that the Treaty of Berlin, which was made the subject of so much congratulation and glorification, was the means of throwing back these unhappy people under the domination of Turkey. (Hear, hear.) They all know that Macedonia would follow Rumania, Bulgaria, Servia, Greece, and Crete, and would be emancipated from the rule of Turkey. Surely if that was to be so, the sooner the better. Surely the sooner these horrors came to an end the better and he hoped the right hon. gentleman would say that he had no intention of accusing him of being indifferent to the present terrible state of affairs, but he hoped he would be able to give the House an assurance that the influence and power of Great Britain would be used

to bring this state of things to an end as soon as possible, to encourage the Powers responsible, but not solely responsible — for we were also responsible — to take vigorous and prompt measures for putting an end to a state of things under which such horrors were possible, and to bring about a permanent settlement by the elimination of Turkish rule from these territories and by giving the people a chance, under a regime of autonomy and freedom, of obtaining happiness and prosperity. (Hear, hear.)

Times, 15 August 1903

Камара на Общините Македония

Петък, 14 август

Г-н Т. П. О'Конор (Ливърпул, Шотландия), повдигайки въпроса за Македония, каза, че въстанието се разширява и става ясно, че назрява криза. От всички велики сили, отговорни за сегашното положение в Македония, най-тежката отговорност пада върху британското правителство. Но ако не бяха действията на Лорд Биконсфилд, по-голямата част от Македония щеше да бъде свободна от турско владичество. Няма англичанин, който да погледне на действията на своето правителство от онова време, без чувство на ужас. Речта на министър-председателя по този въпрос разкри дълбоко неразбиране на положението. И неговото твърдение, че „историческата истина изисква от нас да кажем, че балансът на престъпността се накланя по-скоро към революционните чети, отколкото към турското правителство“, беше крайно пагубно. То загатва, че симпатията на нашата страна е на страната на потисниците, а не на потиснатите. Нямаше основание за внушението, че въстанието в Македония не е спонтанно, а изфабрикувано отвън. Кореспондентът на в. „Дейли нюз“¹ (възкличания на министрите „О!“) каза, че турците са направили от Македония (Правилно!) „ад на земята“, а кореспондентът на в. „Таймс“², коментирайки речта на министър-председателя, каза, че е изгубил много време, за да търси безчинствата, извършени от християните над турците, но е открил само един случай, който според разказа на този кореспондент, бил доста съмнителен. Кореспондентът на в. „Таймс“ също се спря на внушението, че този бунт е изфабрикуван отвън и каза, че е посветил три месеца на опита да установи този факт и не е успял, и по-нататък каза, че въстанието справедливо може да бъде наречено национално, що се отнася до македонските българи. (Правилно!) Няма човек, който е посетил Македония през последните няколко години, да не описва положението там като абсолютно непоносимо. (Правилно!) Той посочи цитати от „Турците и техните загубени провинции“ от г-н У. Е. Къртис и от разказите на други пътешественици, за да покаже, че съществува грабителство. Министър-председателят не трябва да заема отношение на почти враждебен неутралитет във връзка с това положение, а трябва да накара страните на Европа, които имат властта да решават въпроса, да разберат, че в опита им да освободят Македония те са имали съчувствието на правителството на нашата страна.

Г-н Брайс (Абърдийн, Ш.) каза, че неговият уважаем приятел не е преувеличил скандалното състояние на нещата в Македония. Историята на Турската империя след Берлинския договор е ужасяваща. В почти всички провинции на Турската империя са ставали страшни ужаси и специално в

отдалечените от погледа на Запада части във вътрешността на Мала Азия и Македония. Неговият уважаем приятел е цитирал министър-председателя по отношение на баланса на престъпността, който се накланя към революционните чети.

Г-н Балфур (Манчестър, Е.) — Не съм казал това.

Г-н Т. П. О'Конор каза, че ще прочете пасажа от в. „Таймс“. „Историческата истина изисква от нас да кажем, че балансът на престъпността се накланя по-скоро към революционните чети, отколкото към турското правителство.“

Г-н Брайс каза, че във всеки случай, когато трябва най-накрая да се изчисли „балансът на престъпността“, някакъв дял на отговорност трябва да падне и върху тези, които са държали тези области под турско управление. Ако Санстефанският договор³ беше осъществен, областите в Европейска Турция, в които по-голямата част от тези ужаси са ставали, щяха да бъдат иззети от управлението на Турция, и те не могат да не си спомнят, че Берлинският договор, който беше предмет на толкова много поздравления и възхвали, беше инструментът за връщане на тези нещастни хора под владичеството на Турция. (Правилно!) Те всички знаят, че Македония щеше да последва Румъния, България, Сърбия, Гърция и Крит и щеше да бъде освободена от господството на Турция. Разбира се, ако така трябва да бъде, колкото по-скоро, толкова по-добре. Разбира се, колкото по-скоро тези ужаси свършат, толкова по-добре; и той се надява, че високоуважаемият господин (т. е. Балфур — б. пр.) ще заяви, че няма намерение да го обвинява в безразличие към сегашното положение, но се надява, че той ще може да даде уверения в Камарата, че влиянието и мощта на Великобритания ще бъдат използвани, за да се прекрати това състояние на нещата, колкото е възможно по-скоро, да се окуражат отговорните велики сили, но не единствено те отговорни — защото ние също сме отговорни — да вземат енергични и бързи мерки за слагане край на това положение, при което са възможни такива ужаси, за постигане на трайно разрешение (на въпроса — б. пр.), чрез отстраняване на турското господство от тези територии и даване възможност на народа, при режим на автономия и свобода да получи щастие и просперитет. (Правилно!)

В. „Таймс“, 15 август 1903 г.

¹ Джон Макдоналд — кореспондент на в. „Дейли нюз“.

² Джеймс Дейвид Баучер — кореспондент на в. „Таймс“.

³ Санстефански мирен договор, подписан от Русия и Турция на 19 февруари 1878 г. в Сан Стефано, сложил край на Руско-турската война 1877—1878 г. Според него България се освобождава от турско робство и става автономно васално княжество с християнско правителство и народна милиция и включва земите на Балканския полуостров с преобладаващо българско население.

В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г. Статия от Джон Макдоналд с коментар за въстанието в Македония; за политиката на България и Русия във връзка с последните събития в Македония

**Notes on the crisis
Death, or surrender?**

(By Our Special Commissioner)

The Subjects of special importance in our Macedonian news of this morning are three: The Turkish recapture of Krushevo; Russia's new, peremptory demands upon the Sublime Porte; and the publication of the Bulgarian manifesto. First of Krushevo. The town is in the heart of the Monastir district, where the insurrection is hottest. It is about twenty-three miles to the north of Monastir, on the route to Uskub, from which it is distant some sixty miles. In straight lines, that is to say; by the same measurement it is forty miles from Dibr, on the Albanian border, and twenty-three from Ochrida. The town of Krushevo is on the border line (an imaginary one) between Western and Central Macedonia. Krushevo was seized by the insurgents on the fourth instant, two days after the proclamation of the insurrection in the west. Its small Turkish garrison was, according to report, put to the sword. By the 11-th instant the Turks had succeeded in concentrating seven battalions (some accounts said nine) at Krushevo. It was said that there were "several thousands" of insurgents in the town; manifestly an extravagant exaggeration. The next news was that the great body of the insurgents had fought their way out and escaped to the mountains. According to one of this morning's telegrams, a large number of insurgents have taken refuge in a church, where they are at the mercy of their Turkish besiegers, whose commander, as is alleged, having asked for instructions from Constantinople, has been ordered not to attack, but to invite the besieged to surrender on the promise that they will be pardoned and allowed to return to their homes.

As this news comes from Turkish sources, it is impossible to say how much of it is trustworthy. But let us accept it. If, after surrender, the Turks carried out their part of the bargain, then, indeed, they would deserve to be congratulated on having introduced a new precedent into their bloodstained history. Slaughter following upon solemn guarantee of pardon has at all times been so characteristic of Turkish methods that the besieged in Krushevo may be "pardoned" if they reject the Turkish commander's alleged offer. The hideous massacre of Batak, which led to the war of Bulgarian liberation a quarter of a century ago, was a crime of the foregoing description. But who are the "insurgents" in the church? If they are comitajis — that is men belonging to the bands who have organized the revolution and are now leading it — the chances are that they will never surrender. A comitaji may escape if he can, but surrender would be a violation of his oath as a "brother" of the revolution. I believe I am right in saying that there is no known instance of a comitajis, when all hope was gone, reserving their last bullet for themselves, and of killing each other (after mutual affectionate farewell) to save themselves from capture.

The Russian threat

If the Russian threat, conveyed through M. Zinovieff in Constantinople and M. Bakhmeteff in Sofia, means anything, it means the supersession of Turkish rule in Macedonia. Its justifications lies in the fact that the Turkish Government cannot or will not reform. It cannot, it will not. For, as I pointed out long ago, when writing

from Macedonia itself, a real reform would mean legal equality between all races, classes, and religions in European Turkey. But the Turk's supremacy, the Turk's rule, would vanish the moment the Christian's disabilities were removed. The prospect of equality with the Christian — the Giaour — is what no good Moslem can tolerate. Give Christian and Turk equal privileges, and the Turks, forming but a small minority of the population, will be swamped. The Turks can exist as a ruling Power only as long as the privilege of the sword is exclusively theirs. The Turk argues, quite logically. "To ask me to introduce reforms in your Western sense of the word is to ask me to commit suicide".

The Russian Government demands the "immediate and severe punishment" of the Turkish officials upon whom the Austrian and Russian Consuls who lately inquired into Macedonian atrocities and Turkish misrule generally have reported unfavourably. These officials have been guilty of outrages, says the Russian Foreign Minister. What is the Russian demand for the reinstatement of Ismail Hakki, whom the Sultan dismissed, but an assumption of right to control his imperial Majesty? To direct the immediate release of the peasants whom the Russo-Austrian Consuls declared to have been maltrated "atrociously"; the wholesale dismissal of Turkish officials, whose "malpractices have been brought to light", and the employment of foreign officers in the Gendarmerie — what is all this but a formal intimation to the Sultan that his rule is, or must shortly be, practically superseded? He is addressed as one who must obey orders.

And now mark a curious inconsistency. So far, Count Lamsdorff has brought the Macedonian misery home to its real authors, and the Macedonian crime to the real culprits — the Sultan and his servants. These are the men who have made Macedonia a hell upon earth. But after he has scolded and threatened the Turk, he turns round and accuses Bulgaria and the Revolutionary Committee of "criminally" hindering the pacification of Macedonia. The komitadjis, says the Russian Foreign Minister in effect, do not give the reforms a chance. But the komitadjis are merely the instruments of the insurrection and the insurrection has sprung from the malpractices of the vilest and the worst Government on earth. Barbarities are, no doubt, perpetrated on both sides; but to say that the komitadjis are more atrocious in their behaviour than the Sultan's Bashi-Bazouks is to utter a most sweeping and peculiarly cruel libel.

The Bulgarian manifesto

The Russian accusation against Bulgaria and the Revolutionary Committee resembles that which the Turkish Government has frequently made during the last nine months. The Bulgarian manifesto, summarised in this morning's news, is a reply to both. It accuses the Turks of pillaging towns, violating women, imprisoning inoffensive people, illegally confiscating property, torturing their helpless victims, suppressing the Christian churches and schools. The Bulgarian Government complains that the Principality is burdened with the duty of supporting many thousands of Macedonian refugees who fled from Turkish persecution. According to the summary telegraphed to this country, there are over six thousand refugees in Bulgaria.

I take it for granted that the three thousand in Kustendil include the fugitives in Dubnitza and the surrounding villages. The Bulgarian manifesto completely and entirely corroborates "The Daily News" account of the state of Macedonia as described in its correspondence from the Near East since last February.

J. M.

Daily News, 17 August 1903

Бележки по кризата Смърт или капитулация

(От нашия специален пратеник)

Темите от особена важност в нашите македонски новини от тази сутрин са три: възвръщането на Крушево от страна на турците; новите категорични искания на Русия пред Високата порта; и публикуването на българския манифест. Първо за Крушево. Градът е в центъра на Битолската област, където въстанието е най-горещо. Той е на около двадесет и три мили на север от Битоля, по пътя за Скопие, от който отстои само на шестдесет мили. Имаме предвид по права линия; по същата мярка той е на четиридесет мили от Дебър на албанската граница и на двадесет и три от Охрид. Гр. Крушево е на граничната линия (въображаема) между Западна и Централна Македония. Крушево беше превзет от въстаниците на четвърти този месец, два дни след обявяването на въстанието в западната част на Македония. Неговият малък турски гарнизон, според съобщението, е бил избит. До 11-и този месец турците са успели да съсредоточат седем батальона (някои сведения сочат девет) край Крушево. Казва се, че има „няколко хиляди“ въстаници в града; очевидно, прекомерно преувеличение. Следващата новина е, че основната част на въстаниците са си пробили път с бой и са избягали в планините. Според една от телеграмите от тази сутрин голям брой въстаници са намерили убежище в църквата, където са на милостта на обсадилите ги турци, чиито командир, както се твърди, след искане на инструкции от Цариград е получил заповед да не атакува, а да подкани обсадените да се предадат срещу обещанието да им бъде простено и разрешено да се завърнат по домовете си.

Тъй като тази новина идва от турски източници, не е възможно да кажем доколко е достоверна. Но нека да я приемем. Ако след предаването турците изпълняват своята част от споразумението, тогава наистина те ще заслужат да бъдат поздравени за въвеждането на нов прецедент в своята окървавена история. Кръвополития след тържествени гаранции за прошка през всички времена са били толкова характерни за турските методи, че на обсадените в Крушево може да им бъде „простено“, ако те отхвърлят предполагаемата заповед на турския командир. Отвратителното клане в Батак, което доведе до Освободителната война за България преди четвърт век, беше престъпление, надминаващо всякакво описание. Но кои са „въстаниците“ в църквата? Ако те са комити - т. е. хора, принадлежащи към четите, които организираха революцията и сега я ръководят, — това значи, че те никога няма да се предадат. Един комита може да избяга, ако може, но предаването би било нарушение на неговата клетва като „брат“ на революцията. Смятам, че съм прав, като казвам, че не е известен пример на комита, който да е сложил оръжие. Но има много примери на комити, когато няма никаква надежда, да запазват последния куршум за себе си и да се избиват един друг (след взаимно трогателно сбогуване), за да се спасят от пленяване.

Руската заплаха

Ако руската заплаха, предадена чрез г-н Зиновиев в Цариград и г-н Бахметев в София, означава нещо, то е потискане на турското управление в Македония. Нейното оправдание се съдържа във факта, че турското правителство не може или не желае да приложи реформи. То не може, то няма да ги

направи. Тъй като, както съм изтъквал отдавна, когато пишех от Македония, истинската реформа би означавала законно равенство между всички народи, класи и религии в Европейска Турция. Но владичеството на турците, управлението на турците ще изчезнат в момента, в който бъде отстранена неправоеспособността на християните. Перспективата за равенство с християнина — гяура — е нещо, което никой истински мюсюлманин не може да понася. Дайте на християнина и на турчина равни права и турците, съставляващи нищожно малцинство от населението, ще бъдат погълнати. Турците могат да съществуват като управляваща сила само дотогава, докато правото на меч е изключително тяхно. Турчинът привежда доводи доста логично: „Да искат от мене да въведа реформи във вашия западен смисъл на думата, означава, да искат от мене да се самоубия.“

Руското правителство настоява за „незабавно и строго наказание“ за турските чиновници, за които австрийският и руският консули, разследвали напоследък македонските жестокости и турското лошо управление, общо взето са докладвали в неблагоприятна светлина. Тези чиновници са виновни за издевателства, заявява руският министър на външните работи. Какво е руското искане за реабилитация на Исмаил Хаки, когото Султанът уволни, ако не присвояване на право на контрол над Негово императорско величие? Да се освободят незабавно селяните, за които руско-австрийските консули заявяват, че са били малтретирани „жестоко“; повсеместно уволнение за турските чиновници, чиито „служебни злоупотреби са били изкарани на бял свят“ и назначаването на чуждестранни офицери в жандармерията — какво е всичко това, ако не официален намек към Султана, че неговото управление е или трябва за кратко време да бъде практически суспендирано? То е отправено към човек, който е длъжен да изпълнява заповеди.

А сега обърнете внимание на една любопитна непоследователност. Досега граф Ламсдорф доведе македонските нещастия до истинските им автори и македонските престъпления до истинските виновници — Султанът и неговите слуги. Това са хората, които направиха от Македония ад на земята. Но след като нахока и сплаши турците, той се обърна и обвини България и Революционния комитет в „престъпно“ пречене на омиротворяването на Македония. Комитите, казва руският министър на външните работи, всъщност не дават възможност да се въведат реформите. Но комитите са само оръдия на въстанието, а въстанието бликна от злодеянията на най-безчестното и най-лошото правителство на земята. Варварства несъмнено се извършват и от двете страни; но да се каже, че комитите са по-жестоки, отколкото султанските башибозуци, означава да се изрече най-голямата и особено жестока клевета.

Българският манифест

Руското обвинение срещу България и Революционния комитет прилича на това, което турското правителство често отправяше през последните девет месеца. Българският манифест, предаден съкратено в новините от тази сутрин, е отговор на двете. Той обвинява турците в ограбване на градове, изнасилване на жени, затваряне на невинни хора, незаконно конфискуване на имущество, измъчване на безпомощните си жертви, затваряне на християнските църкви и училища. Българското правителство се оплаква, че Княжеството е претоварено със задължението да подпомага многохилядните македонски бежанци, избягали от турското преследване. Според кратките телеграфни съобщения, стигнали до нашата страна, в България има повече от шест хиляди бежанци.

Допускам, че трите хиляди в Кюстендил включват бежанците в Дупница и околните села. Българският манифест напълно и изцяло потвърждава сведенията на „Дейли нюз“ за положението в Македония, както е описано в неговите кореспонденции от Близкия изток от февруари насам.

Дж. М[акдоналд]

В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г.

№ 40

В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Битоля за развоя на въстанието в Западна Македония

Accounts of the revolt “Liberty or death”

The following letters from Monastir, forwarded by Reuter, give the best description which has yet come to hand of the outbreak of the rebellion in Western Macedonia:

Monastir, August 5

“After the harvest” arrived definitely, it seems, last Sunday, the 2-nd inst., for then, after religious services all the forenoon, the rebel bands unfurled to the mountain breeze their new flag, and set out to do and dare and die or conquer. I am told that the flag bears on a black ground the initial letters of the Bulgarian words, “Liberty or Death”. The bands have nearly their full complement of men now. Those who have been delayed are making haste to join the colours. Heretofore recruits were required to provide their own rifles, but now all comers are supplied from the magazines in the mountains.

Telegraph lines in every direction are cut. More than 100 rebels who entered the town of Krushevo fired the telegraph office and barracks and killed 67 of the 70 soldiers in the place. Krushevo is on the top of a mountain.

Shure Khan, on Lake Prespa, was burned. It contained at the time 15 sleeping soldiers, a Turkish family of women and children, and a coachman. The Khan was fired with petroleum, and the inmates barely escaped with their lives, the soldiers even leaving their rifles. The khanji was a Bulgarian, but the building was owned by a Turk.

About 100 wounded soldiers have been brought to the Turkish hospital here. Two dead Turkish officers were brought in yesterday.

Excepting two or three places having excellent strategic positions, all the 60 or 70 villages of the Kirchevo district are quite deserted.

Monastir, August 6

The rebellion continues unabated in the villages and smaller towns about Monastir.

As rebel bands were approaching Okhrida the Turks fell upon the Christian quarters, and, after killing many Bulgarians, set fire to the best houses.

A tower in the Kirchevo district, in which there were eight soldiers, was destroyed by bombs, and the soldiers were killed. Another tower in the same district containing 25 soldiers was similarly destroyed, and less than half the soldiers escaped.

At Nevlani some time ago several of the Bulgarian villagers were killed by the Turks of the same village.

Last Monday 60 of the Bulgarian villagers left for the mountains. But before starting they caught the two Turks, and killed one of them on the spot where the Bulgarians were killed. The other Turk, being much the worse of the two, was taken to the mountains to be suitably tortured before execution.

Last night 60 Turkish soldiers were found dead at Karamani. Apparently they were killed by a superior force of rebels in a hard fight. It is not known how many rebels were killed.

The insurgents still hold Smilevo. There are many soldiers with seven cannon about five miles away, but they do not dare to enter. Before the bands reached Smilevo the 100 soldiers in the village killed many of the Christians, and burned a large part of the place. The bands on their arrival killed the soldiers and occupied the village.

A bridge on the Monastir Railway between Ostrovo and Vladova, nearly half-way to Salonika, was destroyed last night, so that passengers have to be transferred from one train to another.

On the reverse of the rebel flag are the words: "God is with us. Be of good cheer, O nation."

Daily News, 17 August 1903

Съобщения за въстанието „Свобода или смърт“

Следните писма от Битоля, предадени от Ройтер, предават най-доброто описание, което досега е пристигало, на избухването на въстанието в Западна Македония:

Битоля, 5 август

„След жътва“ дойде определено изглежда миналата неделя, 2-ри този месец, след църковна служба преди обяд въстаническите чети развяха на планинския вятър своето ново знаме и тръгнаха да действат, да предизвикват и да умрат или да победят.

Казаха ми, че на знамето са изписани на черен фон началните букви на българските думи „Свобода или смърт“. Четите сега са с почти пълен състав. Тези, които са закъснели, бързат да се присъединят към частите си. До този момент от новобранците се изисква сами да си набавят пушки, но сега всички новодошли се снабдяват от военните складове в планините.

Телеграфните линии във всички направления са прекъснати. Повече от 100 въстаници влязоха в гр. Крушево, подпалиха пощата и казармите и убиха 67 от 70 войника в града. Крушево е на върха на една планина.

Шуре хан¹, на Преспанското езеро, беше изгорен. В момента в него имало 15 спящи войници, едно турско семейство с жени и деца и кочияш. Ханът е бил подпален с нефт и обитателите му едва са спасили живота си, като войниците дори изоставили пушките си. Ханджията бил българин, но сградата била собственост на турчин.

Около 100 ранени войници са били донесени в турската болница тука. Двама убити турски офицери са били донесени вчера.

С изключение на две или три села, които имат отлично стратегическо положение, всичките 60 или 70 села на областта на Кичево са напълно изоставени.

Битоля, 6 август

Въстанието продължава с неотслабваща сила в селата и по-малките градове около Битоля.

Тъй като въстаническите чети приближавали Охрид, турците връхлетели върху християнските квартали и след като убили много българи, подпалили най-хубавите къщи.

Една кула в района на Кичево, в която е имало осем войника, е била разрушена от бомба и войниците били убити. Друга кула в същия район с 25 войника е била разрушена по подобен начин, но по-малко от половината от войниците избягали.

В Неволяни преди известно време няколко български селяни били убити от турци от същото село.

Миналия понеделник 60 български селяни отишли в планината. Но преди да тръгнат, те хванали двамата турци и убили единия от тях на мястото, където са били убити българите. Другият турчин, който бил по-лош от двамата, взели в планината, за да бъде подobaващо измъчван преди екзекуцията.

Миналата нощ 60 турски войници били намерени мъртви в Карамани. Очевидно те са били убити от превъзхождащи ги по сила въстаници в тежък бой.

Въстаниците още държат Смилево. Има много войници със седем оръдия на около пет мили разстояние, но не смеят да влязат. Преди четите да стигнат до Смилево, 100 войници в селото убили много християни и изгорили голяма част от селото. При идването си четите убили войниците и завзели селото.

Един мост над Битолската железопътна линия между Острово и Влатова, почти на половината път от Солун, е бил разрушен миналата нощ, така че пътниците трябва да бъдат прехвърляни от един влак на друг.

На обратната страна на въстаническото знаме са изписани думите: „Бог е с нас. Радвай се, народе.“

В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г.

Вероятно Шурленци.

№ 41

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Редакционна статия по македонския въпрос: за отговорността на насилията и престъпленията в Македония; за необходимостта от намеса на Великите сили

In the Balance

The “Balance of criminality” seems to be inclining rather heavily against Mr. Balfour’s Turkish friends. We set aside the various thoroughly informed descriptions of the abominations which are being perpetrated in Macedonia, and take the ac-

count of the Sofia correspondent of "The Times". This gentleman states that dispatches have been sent to one of the Great Powers describing the state of things in the Vilayet of Monastir as "absolutely intolerable". The Turkish authorities have reached "the utmost limit of barbarism". Their intention is the "total extirpation of the Bulgarian population" in Macedonia. Within a few days twelve Christian villages have been given over to fire and sword, and men, women, and children massacred indiscriminately. Prisoners were murdered on the road by the soldiers who convoyed them, and their bodies left naked by the way. Ar Armensko women were violated and bayoneted, and apparently harried to death. Other outrages occurred so shocking that a description cannot be given to them. No cruelty of the most cruel beast of the field can approach the wickedness of the marauding Turkish soldier, who does the bidding of one of the most appalling criminals that ever sat on a throne.

Well, here is the "balance of criminality". How do the correspondents measure it? They report acts of terrible vengeance by comitajis on Turks or treacherous friends, but no offences against women and children, nothing outside the sphere of a guerilla warfare, carried out by men exasperated beyond the limits of human nature. Who but a bloodless pedant can fail to see where the whole weight of responsibility lies? We have had experiment after experiment in the results of delivering the Christian races of South-eastern Europe from the rule of the Turk. They have not formed ideal societies. But, compared with the old Turkish rule, they are as light to darkness. From modern Greece — which disgraces herself by sympathy with the Turk — to modern Bulgaria or Montenegro, they present all the features of a developing and improving society, just as Turkey exhibits the signs of a ruinous one. Now again we have the proof that the governing Turk — in normal times an indolent brigand — is, in times of convulsion, an enemy of the human race. It is Bulgaria over again. Batak is not worse than Krushevo, and the heterogeneous character of the people of Macedonia, the greater remoteness of the scourged districts, the want of simplicity and directness in the case they present to civilized Europe, give encouragement to the miscreant who directs the military machine. For that reason, the need of a firm and clear policy on the part of the Great Powers is all the more pressing.

The country, therefore, ought not to tolerate Mr. Balfour's blind professions of this confidence in Austria and Russia. What have these Powers done? Nothing, and worse than nothing. Not only was the scheme of reform an imposture, but Russia's naval intervention at Iniada seems to have had no result but to give a mischievous, because useless encouragement to local revolutionaries. Moreover, we reject the notion that England has no policy in the Near East. Since when was such poltroonery the fashion? We have incurred direct international engagements in favour of good government in Turkey, and these obligations are in force to-day. They give us a right not merely to acquiesce in any course that happens to suit the selfish convenience of other Great Powers, but to frame a line of action for ourselves, and to decide whether we will accept or decline the remedies proposed at Vienna and St. Petersburg. And in our view we have no right to support any action which leaves the Turk responsible for government in Macedonia. After the outrages, he has lost his claim. The revolutionaries do not, after all, ask for anything revolutionary. They will accept an Austro-Russian or a European Protectorate. All that they demand is that the man put over Christian Macedonia shall report not to Constantinople but to Europe. No more righteous, no more necessary, way of amendment can be imagined.

Therefore it seems to us that the stormy path of agitation must be trodden over again, and that men of good will in this country, uniting themselves with Continental sympathisers, must raise the standard of help for Macedonia. Russia, it is said, is so intent on her plans in the Far East that she will do nothing. Well, we shall see.

This is not an Armenian question over again. An old and famous European race, warlike and determined, is at grips with the Turk. The work of a generation ago has to be completed, the work which was half-done then, and must be thoroughly done now. We have much against us — the feeblest Prime Minister in Europe, a bad or a preoccupied public opinion, detestable jealousies among the Eastern Christians. But fate and justice are on the side of Macedonia, and they are forces that do not wait for ever, but rather expect and yield to the moulding of man's better will.

Daily News, 22 August 1903

Балансът

„Балансът на престъпността“ изглежда доста натежава на страната на турските приятели на г-н Балфур. Ние оставяме настрана различните описания, докрай изпълнени с мерзости, които се вършат в Македония и вземаме разказа на софийския кореспондент на в. „Таймс“. Този господин съобщава, че до една от великите сили са изпратени съобщения, които описват положението във вилаета Битоля като „абсолютно нетърпимо“. Турските власти са достигнали „крайната граница на варварството“. Тяхното намерение е „пълното изстребване на българското население“ в Македония. За няколко дни дванадесет християнски села са били предадени на огъня и меча и мъже, жени и деца са били избити безразборно. Пленници са били убити по пътя от войниците, които са ги конвоирали, а телата им — оставени голи край пътя. В Арменско жени били изнасилени и намушкани с ножове и очевидно измъчвани до смърт. Ставали са и други толкова потресаващи издевателства, които не подлежат на описание. Някоя жестокост на най-свирепото животно в полето не може да доближи порочността на турския войник-мародер, който изпълнява заповедта на един от най-ужасните престъпници, които някога са сядали на трон.

Е, добре, ето „балансът на престъпността“. Как кореспондентите го измерват? Те съобщават за случаи на страшно отмъщение от страна на комити срещу турци и предатели, но няма оскърбления срещу жени и деца — нищо извън сферата на партизанската война, водена от мъже, ожесточени извън границите на човешката природа. Кой, освен един безчувствен педант, няма да разбере накъде се накланя тежестта на отговорността? Правен е не един опит за освобождаване на християнските народи от Югоизточна Европа от владичеството на турците. Те не са образували идеални общества. Но сравнени със старото турско управление, те са както светлината пред тъмнината. От нова Гърция — която позори себе си чрез симпатията си към турците — до нова България или Черна гора — всички те разкриват чертите на едно развиващо се и прогресиращо общество, точно така, както Турция показва признаци на едно разлагащо се общество. Сега пред нас е още едно доказателство, че управляващият турчин — в нормално време ленив разбойник — във време на размирици е враг на човешкия род. Отново България е на дневен ред. Батак не е по-лош от Крушево и разнородният характер на населението в Македония, по-голямата отдалеченост на измъчените области, липсата на простота и прямота в случая, който те представят пред цивилизована Европа, поощряват злодея, който командва военната машина. Поради тази причина необходимостта от една твърда и ясна политика от страна на Великите сили е още по-неогложна.

Следователно нашата страна не трябва да търпи слепите уверения на г-н Балфур за доверие в Австрия и Русия. Какво са направили тези сили? Нищо,

дори по-лошо от нищо. Не само че проектът за реформи беше една измама, но и морската интервенция на Русия в Инеада¹ като че ли нямаше друг резултат, освен да даде зловредно — защото беше безполезно — насърчение за местните революционери. Нещо повече, ние отхвърляме мнението, че Англия няма политическо виждане за Близкия изток. Откога е на мода подобна страхливост? Ние се натоварихме с преки международни ангажименти в подкрепа на добро управление в Турция и тези задължения и днес са в сила. Те ни дават право не просто да се съгласим мълчаливо с курс, който случайно приляга на егоистичната изгода на други велики сили, но да оформим една линия на действие за самите нас и да решим дали ще приемем или ще отклоним лекарствата, предложени във Виена и Санкт Петербург. И според нас ние нямаме право да подкрепяме каквото и да е действие, което може да остави турците отговорни за управлението в Македония. След издевателствата те са загубили това право. Революционерите, в края на краищата, не искат нещо революционно. Те ще приемат един австроруски или европейски протекторат. Всичко, което те искат, е човекът, поставен начело на християнска Македония, да не докладва на Цариград, а на Европа. Не може да се измисли по-справедлив и по-необходим начин за промяна.

Следователно, струва ни се, че бурният път за агитацията трябва отново и отново да бъде стъпкан и че хората с добра воля в нашата страна, обединявайки се със симпатизантите на континента, трябва да вдигнат знамето на подкрепата за Македония. Русия, казват, е толкова погълната от планове си в Далечния изток, че няма да направи нищо. Е добре, ще видим. Това не е втори арменски въпрос. Един древен и прославен европейски народ, войнствен и непоколебим, се сражава с турците. Делото отпреди едно поколение трябва да бъде завършено, делото, което тогава беше наполовина свършено и което сега трябва да бъде завършено докрай. Имаме много неща срещу нас — най-посредственият министър-председател в Европа², лошо или претоварено обществено мнение, отвратителна завист сред източните християни. Но съдбата и справедливостта са на страната на Македония, а това са сили, които не чакат вечно, а по-скоро се надяват и се поддават на моделиране от по-добра човешка воля.

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г.

¹ След убийството на руския консул Ростковски в Битоля една руска морска ескадра извършва военна демонстрация до пристанището Инеада край брега на Черно море. Кореспондентът е напълно прав, че единственият резултат от акцията е само насърчението за местните революционери.

² Става дума за английския министър-председател Артър Балфур. Неговите протурски и антибългарски изявления довеждат до силно спадане на политическия му престиж и дори до разграничаване от него на другите членове на правителството.

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за характера на противоречията в Македония и за целите на въоръжената борба

Монсieur Krüger was loafing about, in his rather rickety tubs of war-ships, between Bourgas and the entrance of the Bosphorus, Abdul Hamid the Bloody sent him (and his officers and sailors) a present of cigarettes. You may be sure the tobacco was good. Monsieur Krüger "refused to accept the present". So the Plutarchs of the "wire" say in our news of this morning. What a rude bumpkin of a Boer Monsieur Krüger must be, thinks Abdul. For, whatever else the Turk may be, he is the very pink of politeness. I know this not merely from hearsay and from a fairly extensive reading of his appalling history, but also from my personal experience of him in the beautiful, unhappy land wherein he and his victim the comitaji are now at death-grips. A present of "cigarettes" and "food" (lambs, roasted whole, stuffed with nuts and sweets of various sorts; chickens, ditto; pilaf, Turkish delight, etc., etc), for the Russian Admiral Krüger, just at the time when, unless the News Agencies have been misinformed, the Imperial donor's a Circassians were massacring three Bulgarian villages within easy reach of his Palace of Yildiz Kiosk. You need not be surprised if the Stamboul Pachas publish another version of the story, saying it was the comitajis who destroyed three unoffending Chircassian villages, and all the old men, women, and children in them.

*Notes on the crisis
The sultan's gifts*

(By our Special Commissioner)

When Monsieur Krüger was loafing about, in his rather rickety tubs of war-ships, between Bourgas and the entrance of the Bosphorus, Abdul Hamid the Bloody sent him (and his officers and sailors) a present of cigarettes. You may be sure the tobacco was good. Monsieur Krüger "refused to accept the present". So the Plutarchs of the "wire" say in our news of this morning. What a rude bumpkin of a Boer Monsieur Krüger must be, thinks Abdul. For, whatever else the Turk may be, he is the very pink of politeness. I know this not merely from hearsay and from a fairly extensive reading of his appalling history, but also from my personal experience of him in the beautiful, unhappy land wherein he and his victim the comitaji are now at death-grips. A present of "cigarettes" and "food" (lambs, roasted whole, stuffed with nuts and sweets of various sorts; chickens, ditto; pilaf, Turkish delight, etc., etc), for the Russian Admiral Krüger, just at the time when, unless the News Agencies have been misinformed, the Imperial donor's a Circassians were massacring three Bulgarian villages within easy reach of his Palace of Yildiz Kiosk. You need not be surprised if the Stamboul Pachas publish another version of the story, saying it was the comitajis who destroyed three unoffending Chircassian villages, and all the old men, women, and children in them.

Comitaji "atrocities"

For the Turkish official (I am speaking of the class) is the most thorough, unscrupulous, plausible liar under the sun. During the last twelve months, and especially during the last three or four, he has been accusing the insurgents of atrocities that would have done credit to the Turkish savages who in 1876 turned many parts of Bulgaria into shambles. It is significant that Turkish refugees from the disturbed regions of Adrianople say nothing of the comitaji atrocities which the Sultan's Ministers in Constantinople say were perpetrated. The comitajis have done cruel deeds. But they would say that they did them, not in the spirit of cruelty, but in desperation, against an intolerable evil. Over and over again the comitajis have put traitors to death; but why deny to the insurgents the right conceded to an established government that, as in the case of Turkey, may be an established tyranny of the vilest description? The dynamite explosions at Salonika were a crime and a blunder, but they were the work of an extreme, small faction, and were condemned by the great body of Macedonians in, or in sympathy with, the revolutionary organization. There are black sheep in every flock, as the homely proverb has it. To condemn the revolutionists because of the misdeeds of a few among them is irrational, heartless, and unjust. Weighed against the frightful crimes perpetrated by the Sultan's "regulars and bashi-bazouks" (as if there were any essential distinction between the two classes) the comitaji excesses are not worth mentioning.

The comitaji rule

Were there such a thing as a corporate conscience, Europe might well feel remorse for her acceptance of the Balfourian falsehood about "the balance of criminality". All the stories of comitaji "atrocities" come from the Turks — the Turks whose fiendish deeds in Krushevo and elsewhere recall the horrors of Batak and Carlovo a generation ago. At several meetings before the insurrection, and after the date of it had been approximately determined, the insurgent leaders drew up a general scheme of regulations for their followers' guidance. Passing over those relating to the tactical and strategic distribution of the Bands over Macedonia and Adrianople, I come to certain directions on actual fighting. While the leaders of Bands were enjoined to use their own discretion as to the time and place for attacking Turkish troops, or any armed bodies of Turks, they were reminded that it was their duty to refrain from interfering with the ordinary peaceful population of Turks; they were never to molest "women, children, and old men". It may be said with absolute confidence that the Turkish accusations against the insurgents, of indiscriminate slaughter of Turkish village populations, are the most reckless, insolent falsehoods. The comitaji fighter for his country's freedom is just as innocent of "atrocities", of unnecessary severity, as any Englishman or Frenchman would be in the like circumstances. We trust to you, said the Organizing Committee to the insurgents, to "defend the Christian population, including foreign subjects", against the Turkish soldiers and bashi-bazouks.

"Equal rights for all"

But another and most significant part of the insurgents rule of conduct has still to be mentioned. The whole subject of conduct, as well as of tactical and strategical operation, was discussed at several conferences held by the insurgent leaders between January last and the early days of July — after which latter date nothing remained to be done save the last preparations for the insurrection, formally proclaimed less than a month later. These conferences were held in the vilayets of Salonika, Adrianople, Monastir, and Uskub. Some of them were general, and were attended by delegates from places as remote from each other as Ochrida from Constantinople. Others were local.

At these congresses (one, at least, of which was held among the snows of Pirin, the majestic mountain range so often celebrated in the folk songs of Macedonia), the Comitajis declared that, as their battle was about to be waged against "tyranny and cruelty", they made "no distinctions of race, or religion, or nationality". "We Bulgarians", said they, "are not the only sufferers. The Vlachs, the Greeks, aye, even Turkish peasants themselves, suffer as we do. So we must regard them as our brothers. And if these people have not joined our ranks, we must attribute their abstention to ignorance: we must not treat them as enemies, nor describe them as such, unless they take up arms against us. Our only enemies are the Turkish Government, and those who use force against us, and those, whoever they may be, who assail the aged, and the women and children."

There are in England many people who look upon the Macedonian insurrection as a struggle for the supremacy of a single race — the Bulgar. This is an utter misconception, and a most mischievous one. "We are fighting for equal rights, for the oppressed Turk and Greek as well as for ourselves", many a Macedonian comitaji has said to me. By "autonomy" the insurgent leaders mean equity for all races and religions. And they hold that this "equity" can only be brought about by the "inter-

vention of Europe", by which they mean something very different from intervention by the two military monarchies, Russia and Austria. Autonomy through European intervention implies (1) "the appointment of a Christian Governor-General, in the discharge of his duties independent of the Sublime Porte"; and (2) "the institution of a permanent international control". Such is the solution advocated in the last revolutionary manifesto.

J. M.

Daily News 22 August 1903

Бележки за кризата Подаръците на султана

(От нашия специален пратеник)

Когато господин Крюгер¹ се разхождаше със своите доста разнебитени военни кораби между Бургас и входа на Босфора, Абдул Хамид Кървавия му изпрати (и на неговите офицери и моряци) подарък цигари. Можете да бъдете сигурни, че тютюнът беше добър. Господин Крюгер „отказа да приеме подаръка“. Така ни казват Плутарсите на „телеграфа“ в новините ни от тази сутрин. Какъв невъзпитан селяндур трябва да е господин Крюгер, си мисли Абдул. Защото, какъвто и да е турчинът, той е самият връх на изисканост. Аз зная това не просто от хорски приказки и от доста обстойното прочитане на неговата ужасна история, но също и от моите лични срещи с него в хубавата нещастна земя, където той и неговата жертва, комитата, сега са в смъртоносна схватка. Подарък „цигари“ и „храна“ (цели печени агнета, пълнени с орехи и сладкиши от най-различен вид; пилета, по същия начин: пилаф, локум и т. н., и т. н.) за руския адмирал Крюгер в момента, когато — освен ако информационните агенции са били дезинформирани — черкезите на императорския дарител избиваха три български села близо до неговия дворец Йълдъз Киоск. Вие не бива да се изненадвате, че и стамбулските паши публикуват друга версия на историята, заявявайки, че комитите са тези, които са унищожили три невинни черкезки села и всички старци, жени и деца в тях.

„Жестокости“ на комитите

Защото турският чиновник (аз имам предвид класата) е най-съвършеният, безскрупулен и благовиден лъжец под слънцето. През последните дванадесет месеца — и по-точно, през последните три или четири — той обвинява въстаниците в жестокости, които биха били достойни за турските диваци, които през 1876 г. превърнаха много части на България в касапница. От значение е фактът, че турските бежанци от размирните райони на Одрин не казват нищо за жестокостите на комити, които султанските министри в Цариград казват, че са извършени. Комитите са вършили жестоки дела. Но те казват, че са ги правили не от жестокост, а от отчаяние срещу едно непоносимо зло. Неведнъж комитите са убивали предателите; но защо да отричаме на въстаниците правото, признато на едно солидно правителство, какъвто е случаят с Турция, което може да бъде установена тирания от най-отвратителен тип? Динамитните експлозиви в Солун бяха престъпление и грешка. Те бяха дело на една малка екстремистка фракция и бяха осъдени от голямата част македонци, членове или симпатизанти на революционната организация. Има черни овце във всяко

стадо, както казва известната поговорка. Да обвиняваме революционерите заради деянията на няколко души измежду тях е неразумно, безсърдечно и несправедливо. Сравнени с ужасните престъпления на султанските „редовни войски и башибозуци“ (като че ли имаше някаква съществена разлика между двата вида), ексцесиите на комитите не заслужават да бъдат споменавани.

Правилникът на комитите

Ако съществува такова понятие като корпоративно съзнание, Европа би трябвало да изпитва силно угризение на съвестта от това, че е възприела лъжата на Балфур за „балансът на престъпността“. Всичките истории за „жестокостите“ на комитите идват от турците — турците, чиито сатанински деяния в Крушево и на други места напомнят ужасите на Батак и Карлово преди едно поколение. На няколко съвещания преди въстанието и след като беше уточнена приблизително датата за него, въстаническите ръководители изработиха общ проект за устав², който да служи за ръководство на техните последователи. Пропускайки указанията, свързани с тактическото и стратегическото разпределение на четите в Македония и Одринско, аз се спирам на тези от тях, които се отнасят до истинската борба. Докато от водачите на четите се изисква лично да преценяват времето и мястото за атакуване на турските войски и другите въоръжени подразделения на турците, в същото време на тях им се напомня, че е техен дълг да не вредят на обикновеното мирно турско население; те нямат никакво право да обезпокоят „жените, децата и старците“. Може да се каже с абсолютна сигурност, че турските обвинения срещу въстаниците в поголовна сеч на турско селско население са най-необмислени и нагли фалшификации. Комитата, борец за свободата на своята страна, е по същия начин невинен за извършени „жестокости“ и ненужна суровост, както и всеки англичанин или французин би бил при подобни обстоятелства. Ние ви поверяваме, заяви Организационният комитет на въстаниците, „защитата на християнското население, включително и чуждите граждани“ от турските войници и башибозуци.

„Равни права за всички“

Необходимо е да се спомене още една важна част от правилника за поведение на въстаниците. Целият въпрос за поведението, а така също и за тактическите и стратегическите операции, е обсъждан на няколко съвещания от въстаническите водачи между последния януари и първите дни на юли, след което нищо друго не оставаше, освен последните приготовления за въстанието, официално обявено след по-малко от един месец. Тези съвещания се състояха във вилаетите Солун, Одрин, Битоля и Скопие³. Някои от тях са общи и бяха посетени от делегати от места, отдалечени едно от друго, колкото Охрид от Константинопол. Други бяха местни.

На тези събрания (поне едно, от които се състоя сред снеговете на Пирин, величествената планина, толкова често възпявана в народните песни на Македония) комитите заявиха, че тъй като тяхната борба ще се води срещу „тиранията и жестокостта“, те не правят „разграничение между народност, религия или националност“. „Ние българите, заявиха те, не сме единствените, които страдаме. Власите, гърците, дори самите турски селяни страдат като нас. Така че ние трябва да гледаме на тях като на наши братя. И ако тези хора

не са се присъединили към нашите редици, ние трябва да припишем тяхното въздържане на невежеството: не трябва да ги третираме като врагове, нито да ги описваме като такива, освен ако не вдигнат оръжие срещу нас. Нашите единствени врагове са турското правителство, тези, които използват сила срещу нас, и тези, които и да са те, които нападат възрастните, жените и децата.“

В Англия има много хора, които гледат на македонското въстание като борба за господство на един-единствен народ — българския. Това е крайно погрешно мнение и много злонамерено. „Ние се борим за равни права за потиснатия турчин и грък, а така също и за самите себе си“, са ми казвали много македонски комити. Под „автономия“ въстаническите водачи разбират равенство за всички народи и религии. И те смятат, че това „равенство“ може да бъде постигнато само с „намесата на Европа“, което за тях означава нещо доста различно от намесата на двете военни монархии Русия и Австрия. Автономия чрез европейска намеса предполага: 1) „назначаването на християнски генерал-губернатор, който при изпълнение на задълженията си да бъде независим от Високата порта“; 2) „установяването на постоянен международен контрол“. Такова е решението, застъпено в последния революционен манифест.

Дж. М[акдоналд]

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г.

¹ Стефаниус Йоханес Крюгер (1825—1904) — адмирал, ръководил черноморската военна демонстрация след убийството на руския консул в Битоля Ростковски.

² На Смилевския конгрес на Битолския революционен окръг Борис Сарафов и Никола Дечев изработват „Въстанически дисциплинарен устав“, който се приема с малки изменения.

³ Става дума за Солунския конгрес на ВМОРО (2/15—4/17 януари 1903 г.), на който е решено да се вдигне повсеместно въстание. Смилевският конгрес на Битолски революционен окръг (17/30 март — 24 април/7 май 1903 г.) решава въстанието да бъде повсеместно, партизанско, но не и всенародно. Конгресът на „Петрова пива“ на Одринския революционен окръг (28 юни/11 юли — 30 юни/13 юли 1903 г.) потвърждава решението за повсеместно въстание, взето на Солунския конгрес. Конгресът на Серския революционен окръг е отложен за по-късна дата.

№ 43

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Белград и Цариград и съобщения на агенция „Ройтер“ от София за отзвука от въстанието в Македония сред обществеността и управляващите среди в Турция, Сърбия и България

Macedonian revolt Moving to the Bulgarian frontier

The revolutionary committees in Macedonia seem anxious to shift the seat of activity from Monastir to a point nearer the Bulgarian frontier. Great activity is being displayed, and the number of insurgents bands is increasing.

The accounts as to the situation in Monastir are conflicting. Great alarm has been created at Sofia. More fighting, with the attendant horrors peculiar to this kind of warfare, is reported to-day.

Revolutionary activity

(From Our Own Correspondent)

Belgrade, Tuesday, Aug. 25

The revolutionary committee in Monastir has published a summons to the Christian population to join in the revolution and to refuse to pay taxes to the authorities. The proclamation has met with much success.

A complete state of mutiny exists among the Turkish troops in the vilayet of Monastir. The irregularity of their pay has caused whole battalions to refuse to obey orders. Some have sold their rifles.

It is reported that the former Vali of Monastir, Risa Pasha, and also the military commanders of Krushevo and Kitshevo were bribed by Bulgarians.

The Vali of Uskub, Shakir Pasha, has addressed a letter to the Bulgarian Metropolitan Sinesius, attributing to him responsibility for any disturbances which may occur in Uskub.

The last classes of the militia, the mustaphis, have been called up in Kossovo, and will be concentrated near Gilani, on the Servian frontier. Turkey also intends to call up the volunteer corps.

The Albanians are again showing activity, and they carry arms, which is a great danger to the Christian population.

The Turkish Consuls in Kragujevatz, Nish, Vranja, and Ushitze are on strike, as they have received no salary for months, and the Consular taxes are not sufficient to defray the cost of living.

Fighting took place the day before yesterday near Babun, Silvown, Velches, and Tekije, both sides suffering severe losses.

The insurgents occupied several places in the district of Kitshevo, and, singing songs of liberty, hoisted the Bulgarian flag. They committed terrible atrocities in the district of Deber, destroying all the villages and murdering the inhabitants.

At a teachers' reception, King Peter said that on account of the threatening situation in Macedonia, Servia must be ready.

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Monday, Aug. 24

News from the vilayet of Adrianople states that the number of insurgent bands continues to increase, and the situation is becoming worse.

Alarm in Sofia

Sofia, Tuesday, Aug. 25

The general situation here is fast becoming intolerable. The revolutionary committees are doing their utmost to force the Government's hand, and the immediate outlook is exceedingly serious.

The leaders admit that the insurrection in Monastir is practically ended, and they appear to be pinning their hopes to the transfer of active operations to a territory much nearer the Bulgarian frontier.

A revolutionary band has appeared at the village of Cherkesskoi, between Adrianople and Constantinople, and within six hours' journey of the Sultan's capi-

tal. A fight occurred between the troops and insurgents, and subsequently the Circassian inhabitants of the village sallied forth and pillaged and destroyed three Bulgarian villages in the neighbourhood, killing all the men, women and children with the exception of a few who escaped to the mountains.

Anarchy exists at Losengrad, and fighting is proceeding in the neighbourhood. The town of Bunarhissar has been burned and part of the Bulgarian inhabitants massacred. At Majura, after eighteen hours' fighting, the revolutionaries slaughtered the garrison. The garrisons of Siklihor and Kalovo were also destroyed. The insurgents killed fifty-seven Turks at Karacinovo and fifteen at Kurkolibi. In the vilayet of Uskub new outbreaks are reported near Kresna, where serious fighting has occurred. —
Reuter's Special.

Daily News, 22 August 1903

Въстанието в Македония Преместване към българската граница

Революционните комитети в Македония изглеждат разтревожени, че трябва да променят центъра на дейността си от Битоля в място, по-близо до българската граница. Развива се голяма дейност и броят на въстаническите чети нараства.

Разказите за положението в Битоля са противоречиви. В София се създаде голяма тревога. Днес се съобщава за нови сражения със съпътстващите ги ужаси, характерни за този род война.

Революционна дейност

(От нашия собствен кореспондент)

Белград, четвъртък, 25 август

Революционният комитет в Битоля публикува призив към християнското население да се присъедини към революцията и да отказва да плаща данъци на властите. Прокламацията има голям успех.

Сред турските войски във вилаета Битоля цари състояние на пълна разбунтуваност. Нередовността на тяхното заплащане беше причина цели батальони да отказват да се подчиняват на заповеди. Някои от тях продадоха пушките си.

Съобщава се, че бившият валия на Битоля, Риза паша, а така също и военните командири на Крушево и Кичево били подкупени от българите.

Валията на Скопие, Шакир паша, е отправил писмо до българския митрополит Синесий¹, приписвайки му отговорност за евентуални безредици, които могат да станат в Скопие.

Последните набори на милицията, мустафъзи, били свикани в Косово и ще бъдат съсредоточени край Гиляни на сръбската граница. Турция също има намерение да свика доброволческия корпус.

Албанците отново се раздвижват, а те носят оръжие, което е много опасно за християнското население.

Турските консули в Крагуевац, Ниш, Враня и Ужице стачкуват, тъй като не са получавали заплата в продължение на месеци, а консулските такси не са достатъчни, за да покрият разноските за прехрана.

Онзи ден край Бабун, Силвон, Велес и Текие са станали сражения, като и двете страни са претърпели сериозни загуби.

Въстаниците са завзели няколко селища в района на Кичево и, пеейки песни за свободата, са издигнали българското знаме. Те са извършили ужасни жестокости в района на Дебър, като са разрушили всичките села и са избии жителите.

На прием на учители Крал Петър каза, че поради опасното положение в Македония, Сърбия трябва да бъде в готовност.

(От нашия собствен кореспондент)

Цариград, понеделник, 24 август

Новините от Одринския вилает посочват, че броят на въстаническите чети продължава да нараства и положението се влошава.

Тревога в София

София, четвъртък, 25 август

Общото положение тук бързо става нетърпимо. Революционните комитети правят всичко възможно, за да принудят правителството да се намеси и най-близката перспектива е изключително сериозна.

Ръководителите признават, че въстанието в Битоля практически е приключило и те изглежда възлагат надеждите си на прехвърлянето на активни действия на територия, много по-близка до българската граница.

Революционна чета се е появила в село Черкескьой, между Одрин и Цариград, на шест часа път от столицата на султана. Избухнало сражение между войските и въстаниците и след това черкезките жители на селото се отправили към три български села в околността, ограбили ги и ги разрушили, като убили всички мъже, жени и деца с изключение на няколко души, които избягали в планината.

В Лозенград съществува анархия, а наоколо се водят сражения. Град Бунархисар е бил изгорен, а част от жителите му — избити. В Маджура след осемнадесетчасово сражение революционерите са избии гарнизона. Гарнизоните в Сиклихор² и Калово също са били унищожени. Въстаниците са убили петдесет и седем турци в Карасиново и петнадесет в Курколиби³. Във вилаета Скопие се съобщава за нови бунтове близо до Кресна, където са се водили сериозни сражения.

В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г.

¹ Митрополит Синесий — скопски български митрополит (1894—1909), род. Кюстендил.

² Вероятно Цикнихор.

³ Вероятно Корфо — колиби.

В. „Дейли нюз“, 23 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград и София за нови въстанически акции във вилаета Косово и околните Лозенград и Малко Търново; за жестокостите при потушаване на въстанието в Битолския вилает

**Desire for war
Ominous preparations in the Balkans
Massacres and Fighting**

The latest indications from the Near East disclose a growing desire for war in some quarters, and ominous preparations are being made. Alike from Constantinople and Uskub come reports pointing to the increasing gravity of the situation. Many fresh massacres are reported, and some serious fighting has taken place.

Dark situation

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Sunday, Aug. 23

The present situation is considered in diplomatic circles to be worse than ever, owing to the excitement among the Mussulman population, which is greater than at the time of the Armenian massacres.

In all military circles there is a great desire for war with Bulgaria, and mobilization continues on a large scale.

The Minister of War has signed a contract with the firms of Krupp and Mauser for 200 guns, 100 000 000 cartridges, and 200 000 rifles, at a cost of two and half million pounds.

Constantinople, Sunday, Aug. 23

The Insurgents have attacked and captured the large village of Vasiliko, a port to the north of Iniada Bay. They made prisoners of the employees of the Government, and killed the garrison, consisting of some fifty soldiers, as well as about 100 of the inhabitants.

It is reported that the insurgents are now attacking the important town of Kirkilise, but owing to the interruption of telegraphic communication it is difficult to obtain trustworthy information. — Reuter.

Proof from Uskub

(From Our Own Correspondent)

Uskub, Sunday, Aug. 23

In the vilayet of Kossovo the entire Redif Ilave troops are mobilising (fifty-eight battalions). It is reported that every able-bodied man in the other European vilayets will likewise be called to the colours. This is sufficient proof of the gravity of the situation.

The condition of things round Uskub has become quieter during the last few days, since the rumoured impending massacre of Christians was averted by the arrival of substantial reinforcements.

The Consulates and the railway stations are surrounded by troops who have encamped on all the open spaces.

I have ascertained details of the massacre of railway workmen a week ago. Two battalions were passing Salonika, where a severe fight with a band of workmen occurred. On the preceding night I saw the corpse of a Turkish soldier lying in the station. He had run amok, murdering barbarously five harmless Bulgarian workmen. One hundred and fifty Albanian soldiers, despatched in pursuit of the band, contented themselves with murdering and torturing the Christian inhabitants of the village of Kozlie, situated above the scene of the fight.

Last night dynamite bombs were thrown at the entrance of the tunnel of Halz, an hour's ride from Uskub. The troops on guard fled, hiding in the ditches.

The European officials who were despatched found a bridge undermined connected by wires some distance away. The danger was promptly averted.

As a result of Russia's energetic demands, all the officials proved guilty of great cruelty in the vilayet of Kossovo by the Austrian and Russian Consuls two months ago have been dismissed and punished.

The Russian squadron

Constantinople, Monday, Aug. 24

The Russian squadron was to have left Iniada this morning, orders for its departure having been communicated to Admiral Krieger by torpedo-boats which were waiting at the entrance to the Bosphorus, and which left for Iniada yesterday evening. Owing to the cutting of telegraph wires by the insurgents this was the only means of communication with the squadron. — Reuter.

Regiment annihilated

Sofia, Sunday, Aug. 23

From Eastern Adrianople come reports of more fighting, which, so far as appears, has resulted chiefly in favour of the revolutionists. Many villages have been burned and many fugitives have fled accross the Bulgarian frontier. At Stoilovo, after a long fight, the insurgents defeated the Turks, twenty of whom were killed and wounded.

The insurgents are reported to have annihilated an entire Turkish regiment at Chaganask, near Surovicovo, and at Bulankdera, near Malko Tirnovo, seventy-five revolutionaries have defeated a Turkish battalions. The villages of Amdermis and Enrik, near Vasiliko, were burned to ashes.

The Turks have also bombarded and destroyed the monastery of Constantine, near Losengrad, where fifty insurgents had fortified themselves.

The villages of Bakdgik, Konakara, Evren, Dengisd, and Brushevo have all been burned, and the inhabitants have fled to to Burgas. At Magalovo, near Malko Tirnovo, a band of insurgents defeated a squadron of gendarmes. The large village of Urumbegle, near Losengrad, has been burned by Bashibazouks. The village of Buch, containing 300 houses, and Racovo, with 200 houses, in the vilayet of Monastir, were burned by the Turkish troops, and 200 women and children from the villages are now begging in the streets of Monastir. — Reuter's Special.

Massacres in 22 villages

Sofia, Monday, Aug. 24

It is reported that the Turks have massacred all the women and children in twenty-two villages in the districts of Florina and Monastir and afterwards burned the villages. They are also said to have killed a number of prisoners whom they had taken.

These reports have not been officially confirmed, but little doubt is entertained here regarding their correctness.

As no news has been received from the interior of Macedonia it is feared that many conflicts have been taking place. The streets of Krushevo are said to be strewn with dead bodies, which the people are afraid to bury lest they should incur the suspicions of the Turks.

A revolution has been proclaimed throughout the vilayet of Adrianople. The insurgents have cut all the telegraphic wires between the city of Adrianople and the eastern parts of the vilayet. — Reuter.

Sofia, Monday, Aug. 24

The most horrible details of the massacres and atrocities, authenticated by the Russian and Austrian Consuls, are being received here from Monastir.

In the Armensko village, which consisted of 157 houses, the Turks levelled 150 to the ground, massacring every man, woman, and child left in the place. The women were subjected to the most terrible outrages by the soldiery, who returned to the village on the following day to complete their murderous work.

Eighty revolutionaries captured at Krushevo were bound together and sent to Monastir. On the way thither their guards slaughtered every one of them. — Reuter's Special.

Daily News, 23 August 1903

Желание за война Злокобни приготовления на Балканите Убийства и сражения

Последните сведения от Близкия изток разкриват нарастващо желание за война сред някои среди и зловеща подготовка за това. Както от Цариград, така и от Скопие пристигат доклади разкриващи влошаване на положението. Съобщава се за многобройни нови масови избивания и някои сериозни сражения.

Неясно положение

(От наша собствен кореспондент)

Цариград, неделя, 23 август

Сегашното положение се смята в дипломатическите среди за по-лошо от всякога, поради възбудата сред мюсюлманското население, която е по-голяма, отколкото по времето на арменските кланета.

Във всички военни среди е на лице силно желание за война с България и мобилизацията продължава в големи мащаби.

Министърът на войната подписа договор с фирмите Круп и Маузер за 200 оръдия, 100 000 000 патрона и 200 000 пушки на стойност два и половина милиона лири.

Цариград, неделя, 23 август

Въстаниците са атакували и са завзели големия град Василико, пристанище на север от залива Инеада¹. Те са пленили правителствените чиновници и са избили гарнизона, състоящ се от около петнадесет войника, а така също и около 100 жители.

Съобщава се, че сега въстаниците атакуват важния град Лозенград, но поради прекъсване на телеграфните съобщения е трудно да се получи достоверна информация. („Ройтер“)

Доказателство от Скопие

(От нашия собствен кореспондент)

Скопие, неделя, 23 август

Във вилаета Косово се мобилизират всички войски редифи илаве (петдесет и осем батальона). Съобщава се, че всеки мъж, годен да носи оръжие, в другите европейски вилаети също ще бъдат викнат под знамената. Това е достатъчно доказателство за сериозността на положението.

Положението около Скопие стана по-спокойно през последните няколко дни, откакто неизбежното избиване на християни, за което се приказва, беше избегнато с пристигането на големи подкрепления.

Консулствата и железопътните гари са заобиколени от войски, които са се разположили по всички открити места.

Аз установих подробности за избиването на железопътни работници преди една седмица. Два батальона минавали през Солун, където избухнало тежко сражение с чета работници. Предишната нощ аз видях трупа на един турски войник, проснат на гарата. Бил се развилнял, убивайки варварски пет безобидни български работника. Сто и петдесет албански войници, изпратени да преследват четата, се задоволили с избиването и измъчването на християнските жители на селото Козлие², разположено над мястото на сражението.

Миналата нощ динамитни бомби са били хвърлени на входа на тунела Халц, на един час път с кон от Скопие. Охраняващите войски са избягали, скривайки се в канавките.

Европейските официални лица, които били изпратени, намерили един мост миниран, свързан с кабели на известно разстояние от него. Опасността била незабавно предотвратена.

В резултат на енергичните настоявания на Русия, всички чиновници, признати преди два месеца от австрийския и руския консул за виновни за големи жестокости във вилаета Косово, били уволнени и наказани.

Руската ескадра

Цариград, понеделник, 24 август

Руската ескадра трябвало да напусне Инеада тази сутрин, като заповедите за нейното отплаване са били съобщени на адмирал Крюгер посредством

торпедни кораби, които чакали на входа на Босфора и които заминали за Инеада снощи. Поради прекъсване на телеграфните кабели от въстаниците, това е бил единственият начин за свръзка с ескадрата. (Ройтер“)

Унищожен полк

София, неделя, 23 август

От Източен Одрин идват съобщения за нови сражения, които, както изглежда, са завършили главно в полза на революционерите. Много села са били изгорени и много бежанци са избягали през българската граница. В Стоилово³ след дълго сражение въстаниците са разгромили турците, двадесет души от които са били убити и ранени.

Съобщава се, че въстаниците са унищожили цял турски полк в Чаганск⁴, близо до Суровичево, а в Буландера, близо до Малко Търново, седемдесет и пет революционери са разгромили турски батальон. Селата Амдермис и Енрик, близо до Василико, били изгорени.

Турците са бомбардирали и разрушили само манастира „Св. Константин“, близо до Лозенград, където се били укрепили петдесет въстаници.

Селата Бакаджик, Конак, Еврен⁵, Денгизд и Брушево били всичките изгорени, а жителите избягали в Бургас. В Магалово, близо до Малко Търново, чета въстаници разгромила ескадрон жандарми. Голямото село Урумбегле, близо до Лозенград, било изгорено от башибозуци. Селото Буш, състоящо се от 300 къщи, и Раково—от 200 къщи, във вилаета Битоля, били изгорени от турските войски, а 200 жени и деца от селата сега просят по улиците на Битоля. („Ройтер“)

Избивания в 22 села

София, понеделник, 24 август

Съобщава се, че турците избили всичките жени и деца в двадесет и две села в районите на Лерин и Битоля и след това изгорили селата. Казват също, че са убили голям брой взети от тях пленници.

Тези съобщения не са официално потвърдени, но тук се изказва малко съмнение относно тяхната достоверност.

Тъй като никакви новини не са получени от вътрешността на Македония, има опасения, че са станали много сблъсъци. Казват, че улиците на Крушево били осеяни с трупове, които хората се страхуват да погребат, за да не си навлекат подозренията на турците.

Била е обявена революция в целия Одрински вилает. Въстаниците са прекъснали всички телеграфни кабели между гр. Одрин и източните части на вилаета. („Ройтер“)

София, понеделник, 24 август

От Битоля тук са получени най-ужасните подробности за избиванията и жестокостите, установени от руския и австрийския консул.

В с. Арменско, което се състои от 157 къщи, турците са изравнили със земята 150 от тях, като са убили всички мъже, жени и деца, останали в селото. Жените са били подложени на най-страшни издевателства от страна на войниците, които са се върнали в селото на следващия ден, за да довършат своето смъртоносно дело.

Осемдесет революционери, пленени в Крушево, са били завързани заедно и изпратени в Битоля. На път за там, техните пазачи убили всичките. (Специалната служба на „Ройтер“)

В. „Дейли нюз“, 23 август 1903 г.

¹ Гр. Василико е превзет на 8/21 август 1903 г. от сборна чета под ръководството на Михаил Герджиков.

² Вероятно Кожле.

³ На 6/19 август 1903 г. сборна чета под ръководството на войводите Дико Джелебов, Жеко Праматаров, Манол Янев и дядо Стоян от Бунархисар след продължително сражение успява да превземе селото и да запали турската казарма.

⁴ Вероятно Чеган.

⁵ Вероятно Евренес кьой.

№ 45

В. „Дейли нюз“, 1 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от Брюксел, Цариград, Виена и Солун и съобщения на агенция „Ройтер“ за развоя на въстанието в Северна Македония; за опасността от въоръжен турско-български конфликт

Balkan crisis Turkey and Bulgaria Very strained relations

Sofia, Monday

In both official and revolutionary circles here the opinion is freely expressed that war between Turkey and Bulgaria is imminent, that, in fact, nothing short of a miracle can avert it.

Refugees coming into Bulgaria from Malko Tirmovo state that on Aug. 19, 20, and 21 the Turkish garrison fired upon the Bulgarian part of the town, with the object of creating an impression that a revolutionary attack was in progress. On Aug. 21 the prefect of the town summoned the Bulgarian notables, and endeavoured to force them to sign a petition addressed to the Governor of Losengrad, stating that the insurgents had fired upon their houses. The notables declined to sign such a document. The first man who had courage enough to refuse was hanged on the following day.

Nine hundred refugees from Malko Tirmovo and the surrounding villages are now at Urumku, across the Bulgarian frontier.

A private despatch received at the frontier town of Rila states that a great number of insurgents, divided into small parties, are crossing into Macedonia. The Turkish troops on the frontier maintain an incessant fire from ambushes. The insurgents avoid fighting.

The proclamation of a general rising in Northern Macedonia is imminent. The Macedonian leaders assert that 2000 men have crossed the frontier during the past ten days. They state that General Zontcheff and Colonel Yankoff are now in Macedonia, and that the insurgents under arms in Macedonia and Adrianople number between 12 000 and 15 000. It is expected that a general insurrection will be proclaimed this week. — Reuter' Special Service.

Balkan crisis
Further severe fighting
1500 rebels killed

(From Our Own Correspondent)

Constantinople, Monday

A personal tax has been created for all males ranging from ten to two thousand piastres per head. The population is divided into eight categories for the purposes of classification. Much offence is felt in Turkish and Greek circles by the tone of certain comments in the London Press on Greek sympathy for the Turks, a sympathy which is due to their interests being identical. Hitherto the Greeks have enjoyed security under Turkish rule, whereas now they are massacred and persecuted by the Bulgarians.

The Orient Express has ceased to run. All the rollingstock on the Anatolian railway has been requisitioned for the transport of troops, of whom the Government intends making a total in Macedonia up to 350 000.

Great fears are entertained for to-morrow, which is the anniversary of the Sultan's accession. The discharge of rockets has been prohibited by the Sultan, who orders that the money which would have been spent on them shall be given to the victims of the railway outrage at Kuleli Burgas.

(From Our Own Correspondent)

Vienna, Tuesday Night

It is reported from Sofia that a meeting of leaders of the rebel organisation in the interior of Macedonia, and of the Adrianople vilayet, held on Saturday at Philippopolis, it was decided to murder an English Consul or an English journalist at Salonika or Monastir, and also to dynamite the American missionary home at Monastir. It is suggested that by these acts the insurgents hope to excite public opinion in England and America to ask for intervention. Well informed quarters are convinced that the rumour of these decisions will cause a further spread of the existing reign of terror.

Constantinople, Monday

News from the interior of Macedonia and Adrianople is scanty. It is reported, however, that the insurgents have captured a Turkish blockhouse on the frontier in the district of Kirkilissa, and that combats have taken place in the Dibra district.

The imposition of a personal or land tax is regarded as having a not unimportant bearing on the present situation, and as having the character of a war provision. — Reuter.

Salonika, Monday

According to the Turkish account, 120 Bulgarians were killed and thirty surrendered in the re-occupation of Klissura by the Turkish troops. The latter lost ten killed and wounded. They are now trying to surround the remainder of the band in the mountains.

A Turkish official statement announces that fighting was resumed in the Smilevo district yesterday, when 200 Bulgarians were killed, while 460 Bulgarians are reported to have been killed in further fighting to-day. The Turkish losses are not stated.

Four battalions of Turkish troops have been sent to Adrianople from Uskub. Boris Sarafoff, the revolutionary leader, left Salinika to-day.

Salonika, Monday (later)

A later despatch states that the Bulgarians, while retreating northwards from Klissura and Neveska, were surrounded and attacked near Florina, losing heavily.

In connection with the Sultan's fete-day, tomorrow, a police order has been issued ordering the Turkish residents of Salonika to remain in their houses. Simple illuminations and fireworks have been prohibited. It is hoped that the day will pass quietly.

The three railway companies here have announced that they cannot accept goods for the next fortnight, owing to the demands made on their resources for military transport purposes. A large number of Anatolian troops are expected here. — Reuter's Special Service.

Salonika, Monday

According to the Turkish official estimates, the total number of Bulgarians killed in the recent fighting at Smilevo, Neveska, and Klissura is 1500. — Reuter.

General rising proclaimed

Sofia, Tuesday

The Macedonian revolutionaries appear to have waited for the anniversary of the Sultan's accession to proclaim the long-anticipated general insurrection in northern Macedonia.

The new outbreak is headed by the famous Macedonian leaders, General Zontcheff and Colonel Yankoff, who fought and were wounded in last year's rising. It covers the valley of the Struma, the district of Bonsko, at the base of the Rhodope Mountains, and the district to the north of the River Vardar.

News of severe fighting comes from the district of Dibra, in Monastir. All the inhabitants, it is reported, have fled to the mountains. At the village of Armensi the troop and insurgents fought for an entire day. The troops were defeated and retired; but they returned at night, massacred all the inhabitants, and burned the village. The next morning the bodies of 180 men and 200 women were found among the ruins. The Turks are also said to have massacred the inhabitants of the village of Velisi.

A revolutionary band surrounded Geoktepe, near Malko Tirnovo, and after a long fight destroyed the village and slaughtered the garrison. — Reuter's Special Service.

Russo-German advice

Constantinople, Monday

Consular despatches from Prishtina state that almost all the Christian villages in the districts of Dibra and Cicevo have been pillaged and burned, and that the inhabitants have fled. No explanation, however, is given as to whether Albanians or Hungarians were the assailants.

Notwithstanding the gravity of the general situation, extraordinary optimism is still displayed in official circles. In the course of an audience with the Sultan on Friday last, Baron Marschal von Bieberstein, the German Ambassador, and M. Zinovieff, the Russian Ambassador, recommended the Sultan to pursue a more energetic policy against the insurgents, especially by appointing an energetic and capable commander-in-chief, to whom the direction of operations should be entirely entrusted. The Sultan, however, showed himself indisposed to accept the counsels of their Excellencies, and said he preferred that the operations should be directed from Constantinople. It was for this reason that Eumer Rushdi Pasha was recalled in order to aid the deliberations and decisions of the Military Council at the Palace by his advice and local knowledge. Stubborn persistence in this policy can, it is considered, only lead to a disaster.

The Pandurma division of Redifs has begun to arrive at Rodosto, where it will entrain for Adrianople. Orders have also been given for the despatch of troops to Adrianople from Salonika and Monastir, notwithstanding the risk thus incurred of weakening the Ottoman forces in Western Macedonia. — Reuter.

Daily Telegraph, 1 September 1903

**Балканската криза
Турция и България
Твърде обтегнати отношения**

София, понеделник

В официалните и революционни среди тук се изразява свободно мнението, че войната между Турция и България е неизбежна и че само някакво чудо може да я предотврати.

Бежанци, идващи в България от Малко Търново, заявяват, че на 19, 20 и 21 август турският гарнизон е стрелял по българската част на града с цел да се създаде впечатление, че се извършва атака от страна на революционерите. На 21 август префектът на града извика българските първенци и се опита да ги принуди да подпишат петиция до управителя на Лозенград, заявявайки че въстаниците са стреляли по техните домове. Първенците отказали да подпишат такъв документ. Първият, който е имал достатъчно кураж да откаже, бил обесен на следващия ден.

Деветстотин бежанци от Малко Търново и околните села се намират сега в Урумку, отвъд българската граница.

В поверително съобщение, получено в граничния град Рила, се твърди, че голям брой въстаници, разделени на малки групи, се прехвърлят в Македония. Турските войски на границата поддържат непрекъснат огън от засада. Въстаниците избягват сраженията.

Обявяването на общо въстание в Северна Македония е неизбежно. Македонските водачи уверяват, че 2000 души са пресекли границата през последните десет дни. Те твърдят, че генерал Цончев и полковник Янков сега са в Македония и че въстаниците, вдигнали се на оръжие в Македония и Одрин, наброяват между 12 000 и 15 000. Очаква се тази седмица да бъде обявено общо въстание. (Специална служба „Ройтер“)

Балканската криза
Нови сериозни сражения
1500 бунтовници убити

(От нашия собствен кореспондент)

Цариград, понеделник

Създаден е личен данък за всички мъже в границите от десет до две хиляди пиастъра на човек. Населението е разделено на осем категории с цел да бъде класифицирано.

Чувства се голяма обида в турските и гръцките среди от тона на някои коментари в лондонската преса във връзка с гръцкото съчувствие към турците — съчувствие, което се дължи на техните общи интереси. Досега гърците се радваха на сигурност под турско управление, докато сега са избивани и преследвани от българите.

Ориент Експрес престана да се движи. Всички вагони по Анадоленската железопътна линия са били реквизирани за превозване на войски, общият брой на които в Македония правителството възнамерява да увеличи до 350 000.

Изпитват се големи опасения за утре, когато е годишнината от възкачването на престола на султана. Изстрелването на ракети е било забранено от султана, който заповядва парите, които биха се изразходвали за тях, да бъдат предадени на жертвите на железопътния атентат в Кулели Бургас¹.

(От нашия собствен кореспондент)

Виена, вторник вечерта

От София се съобщава, че в събота в Пловдив се е състояло събрание на ръководителите на бунтовническата организация във вътрешността на Македония и на Одринския вилает и е било решено да бъде убит английски консул или английски журналист в Солун или в Битоля, а така също да се вдигне с динамит американската мисионерска къща в Битоля. Предполага се, че с тези действия въстаниците се надяват да раздвижат общественото мнение в Англия и Америка да поиска намеса. Добре информирани кръгове са убедени, че слухът за тези решения ще предизвика по-нататъшно разширение на съществуващия терор.

Цариград, понеделник

Новините от вътрешността на Македония и Одринско са оскъдни. Съобщава се обаче, че въстаниците са завзели турско укрепление на границата в областта Лозенград и че е имало боеве в областта на Дебър.

Налагането на личен или поземлен данък се разглежда като факт, имащ немаловажно отношение към сегашното положение и с характер на военна предпазна мярка. („Ройтер“)

Солун, понеделник

Според турски сведения 120 българи били убити и тридесет души се предали при повторната окупация на Клисура от турските войски. Последните загубили десет души убити и ранени. Сега те правят опити да обкръжат остатъците от четата в планините.

Турски официален бюлетин съобщава, че вчера в района на Смилево били възобновени боевете, при които 200 българи били убити, а други 460 българи се съобщава, че били убити в нови сражения днес. За турските загуби не се съобщава.

Четири батальона турски войски били изпратени в Одрин от Скопие. Борис Сарафов, революционният водач, днес напуснал Солун.

Солун, понеделник (по-късно)

По-късно съобщение твърди, че българите, отстъпвайки от Клисурска и Невеска², били обкръжени и нападнати близо до Лерин, като претърпели големи загуби.

Във вразка с празника на султана утре е издадена полицейска заповед към турските жители на Солун да останат по домовете си. Били забранени обикновени илюминации и фойерверки. Изказва се надеждата, че денят ще премине спокойно.

Трите железопътни компании тук съобщиха, че не могат да приемат стоки за следващите две седмици, поради исканията отправени към тях за транспорт с военни цели. Тук се очакват голям брой анадолски войски. (Специална служба на „Ройтер“)

Солун, понеделник

Според официалните турски пресмятания общият брой на българите, убити при последните сражения в Смилево, Невеска и Клисурска, е 1500. („Ройтер“)

Обявено общо въстание

София, вторник

Изглежда, че македонските революционери са чакали годишнината от възкачването на султана на престола, за да обявят дългоочакваното общо въстание в Северна Македония.

Новият бунт се възглавява от прочутите македонски водачи генерал Цончев³ и полковник Янков⁴, които се биха и бяха ранявани през миналогодишното въстание. То обхваща долината на Струма, района на Банско в полите на Родопите и областта на север от р. Вардар⁵.

Новини за тежки боеве пристигат от района на Дебър в Битоля. Съобщава се, че всички жители са избягали в планините. В с. Арменско войските и въстаниците са се били цял ден. Войските били победени и отстъпили, но се върнали през нощта, избили всички жители и опожарили селото. На следващата сутрин телата на 180 мъже и 200 жени били намерени сред развалините. Казват, че турците избили също жителите на с. Велеша.

Революционна чета обкръжила Гьоктепе, близо до Малко Търново, и след продължително сражение разрушила селото и избила гарнизона. (Специална служба на „Ройтер“)

Консулски донесения от Прищина съобщават, че почти всички християнски села в районите на Дебър и Кичево били ограбени и опожарени, а жителите избягали. Не се дават обаче разяснения дали нападателите са били албанци или унгарци (Sic!).

Независимо от критичността на общото положение, сред официалните среди се проявява изключителен оптимизъм. По време на аудиенцията при султана миналия петък барон маршал фон Биберщайн⁶, германският посланик, и г-н Зиновиев, руският посланик, препоръчали на султана да следва една по-енергична политика срещу въстаниците, специално като назначи енергичен и способен главнокомандващ, на когото изцяло да повери ръководството на операциите. Султанът обаче се показал неразположен да приеме съветите на техни превъзходителства и казал, че предпочита операциите да бъдат ръководени от Цариград. Именно по тази причина беше извикан Юмер Рушди паша, за да подпомогне обсъжданията и решенията на Военния съвет към Двореца със своя съвет и познания за местната обстановка. Смята се, че упорството за такава политика може да доведе само до гибел.

Пандермската дивизия редифи е започнала да пристига в Родосто, откъдето ще се насочи към Одрин. Били издадени заповеди и за изпращане на войски за Одрин от Солун и Битоля, независимо от риска да се отслабят османските сили в Западна Македония. („Ройтер“)

В. „Дейли телеграф“, 1 септември 1903 г.

¹ На 13 август 1903 г. по жп линията Одрин—Цариград, на станцията Кулели Бургас, е извършен динамитен атентат във влака, при който два вагона са разрушени, 6 души убити и 14 ранени.

² Клисурата е превзета от въстаниците още на 23 юли, а Невеска на 12 август. Вследствие турското контранастъпление след ожесточени сражения на 14 август обединените костурски и лерински чети изоставят градчетата и се оттеглят.

³ Иван Стефанов Цончев, генерал (10 септември 1859, Дряново — 16 декември 1910, София) — участник в Руско-турската война 1877—1878 г. и в Сръбско-българската война 1885 г.; подпредседател на ВМОК от IX му конгрес; организира Горноджумайското въстание 1902 г. и участва в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.

⁴ Атанас Янков, полковник (1857, с. Загоричани, Костурско — 1906, с. Влахи, Мелнишко) — офицер от българската армия, участник в Руско-турската война 1877—1878 г., в Сръбско-българската война 1885 г., в Горноджумайското въстание 1902 г. и в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.; войвода; деец на ВМОК.

⁵ Става дума за обявяването на въстанието в Серски революционен окръг на Кръстовден — 14 срещу 15 септември 1903 г. В този окръг четите на ВМОРО и ВМОК действат съвместно и се постига пълно единодействие между тях.

⁶ Маршал фон Биберщайн, барон — германски посланик в Цариград.

В. „Таймс“, 2 септември 1903 г. Кореспонденция от Солун на специалния пратеник за националните противоречия в провинция Македония; за необходимостта от радикални реформи

Macedonia — a suggestion

(From Our Special Correspondent)

Salonika, Aug. 27.

It seems to be now generally acknowledged, in Turkey at any rate, that there is little probability of the Turkish Government's being able to suppress the present Macedonian rebellion with any ordinary measures, and that extraordinary measures will provoke a war. This is not from any lack of force, for the force is there in overwhelming superiority, but merely that Turkish military organization is on a par with the civil — in theory perfection and in practice a force. So far the insurgents appear to have held their own; the true history of Krushevo is typical of what will constantly happen when once the Turks begin to get the upper hand. Something must be done, and done quickly. Autonomy is freely spoken of, but with so many different nationalities it will be hard to decide who shall rule and who shall be ruled. Accurate statistics are unknown in European Turkey. The Bulgarian politician ill conclusively prove that all Macedonians are in reality Bulgars; recent oppression may have compelled a certain percentage to seek the protection of the Patriarchate and call themselves Greeks, but such absence from the fold is only a temporary one, and if autonomy is once established these trimmers will all return. The Greek is equally positive that all Macedonia is Greek, and that those who now call themselves Bulgars do so only as a safeguard against the Komitaji's knife and dynamite. The Servs make similar claims, but in reality do not exist south of Kossovo, and like the other smaller races — Wallachs, Jews, Armenians & C. — may well be ignored. The Turk in practice makes only one distinction — if a man is not one of the Faithful he must be a "Ghiaour", and any further qualification is unnecessary.

The three numerically dominant races are, then, the Bulgar, the Greek, and the Turk, and any two or these together form a majority as against the third. The problem is to govern them so that each may have his fair share of justice. The Turk, alone and unaided, has tried and failed, the recent Russo-Austrian reform scheme gave him his last chance, and it would be idle to give him another, of which he would make no better use. This, however, is no reason why he should be hounded out of Europe, nor any indication that either of the other races would be more successful in their turn. For, when all is said and done, the Turk is still the ruling race. He alone has what the others lack — the prestige, a ready-made governing class, a complete set of laws, and the necessary force of arms to enforce them. If he end, we have all that is required. The reform scheme of 1903, though practically dead, has all the essentials and might well be revived. But give the Christians the guarantee they are fighting for and the Turks the moral support they lack — an independent Christian Inspector-General or an international board of control — and the actual administration may then be left untouched in the hands of the Valis, active, competent men being insisted on, who would be answerable to the official or officials representing

European control and be judged by results. The Christian gendarmerie and all the other reforms, financial, administrative, and judicial, would follow in time. All but the regular troops would be disarmed and disbanded, and the latter concentrated in as few strategical centres as possible, kept there, and kept in order. The fate of Albania is a side issue and would have to be dealt with afterwards.

It is late to talk of reforms, but perhaps not too late. A very strong united demonstration might be sufficient to induce both sides to stop, with a promise of a general amnesty and satisfaction to all. Who is to take the lead? Many are unkind enough to say that with neither Russia nor Austria is reform in Turkey the first consideration; that they have other interests nearer to heart than a reformed and peaceful Macedonia, and that their proposals were and are being framed accordingly. True or untrue, this idea is widespread, almost universal, in Macedonia itself and cannot be ignored. Many, very many, would like to see England appear to the foreground. The Bulgarians have no pleasant recollection of the Berlin Treaty, but an English promise still carries a weight of its own and might be successful where others would fail.

There is no claim to originality in this suggestion. One cannot travel in Turkey without being overwhelmed with possible solutions. The above perhaps represents the view of most Englishmen and others who are free from political *arrière-pensées* and whose only interests lie in the restoration of peace and security, and as such is worth recording, and possibly worth a trial.

Times, 2 September 1903

Македония — едно предложение

(От нашия специален кореспондент)

Солун, 27 август

Като че ли е всеобщо прието, поне в Турция във всеки случай, че има малка вероятност турското правителство да може да смаже сегашното македонско въстание с обикновени мерки и че извънредни мерки ще предизвикат война. Това не е по липса на сила — защото силата е на лице в поразителен превес — а просто защото турската военна организация е еднаква с гражданската — на теория съвършенство, а на практика фарс. Засега въстаниците, изглежда, запазват позициите си; действителната история на Крушево е типична за това, което постоянно ще се случва, когато турците започват да вземат връх. Нещо трябва да бъде направено, при това бързо. Много се говори за автономия, но при толкова много и различни националности ще бъде трудно да се реши кой ще управлява и кой ще бъде управляваният. Точната статистика не е позната в Европейска Турция. Българският политик убедително ще показва, че всички македонци в действителност са българи; неотдавнашният гнет може да е принудил известен процент да потърсят покровителството на Патриаршията и да нарекат себе си гърци, но такова отлъчване от лоното е само временно и щом се установи автономия, тези приспособенци ще се върнат до един. Гърците също са категорични, че Македония е гръцка и че тези, които сега се наричат българи, правят това само от предпазливост пред ножа и динамита на комитите. Сърбите имат подобни претенции, но в действителност тях ги няма на юг от Косово и, подобно на другите по-малки народности — власи, евреи, арменци и т. н. — могат спокойно да бъдат пренебрегнати. На

практика турците правят само едно разграничение — ако един човек не е правоверен, той трябва да е „гяур“ и по-нататъшно определение не е необходимо.

Следователно, трите числено доминиращи народности са българската, гръцката и турската и двете от тях, взети заедно, съставляват мнозинство по отношение на третата. Проблемът е те да бъдат управлявани така, че всяка да може да получи своя безпристрастен дял от справедливост. Турците, сами и без чужда помощ, опитаха и не успяха; неотдавнашният руско-австрийски проект за реформи им даде последна възможност и би било безполезно да им се дава друга, от която не биха се възползвали по-добре. Това, обаче, не е причина те да бъдат изгонени от Европа, нито пък означава, че която и да е от другите народности на свой ред трябва да успее повече. Защото, в края на краищата, турците са още управляващата народност. Единствени те имат това, което липсва на другите — привилегията, управляваща класа на разположение, пълен комплект от закони и необходимата въоръжена сила, за да налагат спазването им. Ако само могат да бъдат научени, подпомогнати или принудени да прилагат всеки от тях за съответната му цел, ние ще имаме всичко, което е необходимо. Проектът за реформи от 1903 г., въпреки че практически е мъртъв, съдържа всички основни моменти и спокойно може да бъде съживен. Но дайте на християните гаранцията, за която те се борят и на турците — моралната подкрепа, която им липсва — независимо християнски главен инспектор или международен контролен орган — и фактическата администрация може тогава да остане непокътната в ръцете на валиите, като се настоява за дейни и компетентни лица, които да са отговорни пред служителя или служителите, представляващи европейския контрол, оценявани според резултатите. Християнската жандармерия и всички други реформи — финансова, административна и юридическа — закономерно ще последват. Всякакви войски, освен редовните, трябва да бъдат разоръжени и разпуснати и последните — редовните войски — да бъдат съсредоточени във възможно най-малко стратегически центрове, да бъдат държани там и да бъдат държани в ред. Съдбата на Албания е страничен въпрос и трябва да се разглежда след това.

Късно е да се говори за реформи, а може би не прекалено късно. Една много силна обединена демонстрация може да бъде достатъчна, за да се накарат двете страни да спрат с обещание за обща амнистия и удовлетворение за всички. Кой ще поведе? Голяма част са достатъчно нелюбезни, за да кажат, че нито за Русия, нито за Австрия реформата в Турция е от първостепенна важност; че те имат други, по-близки до сърцето си интереси от тези на една преобразена и мирна Македония и че техните предложения са били или се оформят в съответствие с това. Вярна или невярна, тази идея е широко разпространена, почти общоприета, в самата Македония и не може да бъде пренебрегната. Българите нямат приятен спомен от Берлинския договор, но едно английско обещание още има своя собствена тежест и може да има успех там, където другите не успяват.

Нямаме претенции за оригиналност в това предложение. Човек не може да пътува в Турция, без да бъде отрупан с възможни решения. Може би гореказаното е мнение на много англичани и на други, които са свободни от задни политически мисли и чиито единствени интереси са възстановяването на мира и сигурността, и следователно си заслужава да се отбележи и, може би, да се опита.

В. „Таймс“, 2 септември 1903 г.

В. „Таймс“, 3 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от София и Солун за събитията в Крушево, за сражения край Куманово, Щип и Невеска; за саботажни на железопътни и телеграфни линии

The condition of Macedonia

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Sept. 1.

I learn from Salonika that the village of Tursyie, in the district of Florina, has been burnt together with other Bulgarian villages in the neighbourhood. Refugees from these villages, which were plundered before being burnt, were not permitted to enter Monastir lest they should find access to the Consuls. Refugees from Krushevo were only admitted after pressure on the part of the Consuls. They were detained over a week while the authorities endeavoured to force them to sign a document stating that all the devastation in the town had been accomplished by the insurgents.

This and similar documents appear to be prompted by the representations which M. Ralli, the Greek Prime Minister, according to the Messenger d'Athenes, recently made to the representatives of the Powers at Athenes, expressing astonishment that the Powers should hinder the Turks from taking "energetic measures for the prompt destruction of brigands". The same journal announces that Russia, France, England, and Germany have approved of the representations of Greece and declared that they will henceforth leave "full and entire liberty of action to Turkey". Austria though pledged to an identical policy with Russia, is inadvertently omitted in this interesting announcement. Referring to M. Ralli's protests, the Indépendance Roumaine takes the opportunity of observing that Krushevo is almost entirely inhabited by Rumanians.

The town is mainly peopled by Kutzo-Wallachs, or Hellenized Wallachs. According to the testimony of a Kutzo-Wallach who witnessed the whole series of conflicts about Krushevo, the only houses in the town deliberately destroyed by the insurgents were the residences of the officials and the telegraph station; the flames spread from the latter to 60 Kutzo-Wallach houses. Subsequently 366 Kutzo-Wallach houses were plundered and burnt by the Turks, who spared the Bulgarian quarter partly because they feared it was mined and partly because all the valuables had been removed.

A petition presented by 600 Greco-Wallach inhabitants of Krushevo to the Consuls at Monastir determined the question with regard to the devastation brought to the town. The subsequent destruction of Greek villages on the Black Sea coast by komitajis would have afforded a better basis for M. Ralli's representations.

September 2.

Little information is yet obtainable with regard to the reported insurrection in Northern Macedonia. Should General Tzontcheff have raised the standard of revolt, he has done so on his own initiative. The chiefs of the "internal organization"

have not yet sanctioned a general rising. The cause of the delay in the difficulty which some of the more recently formed bands have experienced in crossing the frontier. It appears that the Bulgarian Government, to which representations have been addressed by several of the Diplomatic Agents here, has latterly adopted very strenuous measures to prevent the passage of bands, and the frontier authorities are showing a vigilance which disconcerts the revolutionaries. It is thought possible that General Tzontcheff, unable to restrain his impatience, precipitated the revolt without waiting for orders. Although his committee and the internal organization are reconciled and a single plan of action has been agreed on, some jealousy still apparently exists, and General Tzontcheff's impulsive disposition may have prompted him to act independently.

The Direction of the Oriental Railways Company and the line from Salonika to Monastir have issued orders to their officials not to accept troops as passengers unless their fare is prepaid by the Government. The revolutionary chiefs have addressed a letter to the railway officials at Salonika warning them not to issue tickets to intending passengers. The Vali has requested the officials to employ pilot engines, but the latter demand prepayment of LT 230 for each journey performed by the locomotives. The Orient express service between Sofia and Constantinople, which had stopped since the explosion at Kuleli Burgas, was resumed to-day. The troops guarding the Turkish portion of the line have been largely increased.

According to official despatches, the conflict which took place near Smilievo, in the vilayet of Monastir, on August 30 was of a very desperate character. Seven Turkish battalions and a battery of artillery engaged 500 insurgents. The Turkish killed numbered 60 and the insurgents 35. After the fight the Turks entered the village, which they sacked and burned. According to a private letter all the bodies still lie unburied.

The Consuls at Salonika are endeavouring to induce the Vali to separate the Bulgarians detained in prison from the Turkish and Albanian prisoners. The latter are allowed to carry knives, and terrorize the Bulgarian prisoners, who number several hundreds. A large number have been imprisoned on mere suspicion and no steps have been taken to bring them to trial. The Vali appears well disposed, but his good intentions are thwarted by the military commander. Plundering of Greeks is reported in many quarters, the troops and Bashi-Bozouks having discovered that they are richer than the Bulgarians. Great alarm prevails at Salonika, and there, as at Monastir, many Turks are beginning to hope for the institution of European Government. The mercantile classes, whose trade is ruined, now ask for the intervention of the Powers instead of war with Bulgaria.

The insurgents appear to be maintaining their ground in the vilayet of Adrianople. The town of Ahtopol, near Vasiliko, is stated to have fallen into their hands. A telegram from Burgas states that the Turks have bombarded and destroyed the village of Stoilovo.

(From Our Special Correspondent)

Salonika, Aug. 31.

The reoccupation of the town of Neveska is confirmed, and a great victory is officially announced in which 400 Bulgars have been killed. It is not, however, quite clear whether these losses were among the armed insurgents or among the inhabitants off the neighbouring villages. The Turkish village of Zelenie, near Neveska, was burnt by the Bulgarians before they withdrew, and the tower of Luma Bey at Labetini

was also attacked, but successfully defended by the Bey and his brother. Disturbances are reported to be beginning now in the vilayet of Uskub, where there has been fighting near Istib. Four battalions of Albanian Redifs have been sent towards Kumanovo and Karatovo, near the Bulgarian frontier, where trouble is expected. Two Swedish officers engaged for reorganizing the gendarmerie under the Austro-Russian reform scheme passed through here yesterday en route for Monastir, having demurred against enforced idleness at Uskub. The telegraph line between Salonika and the neighbouring town of Yenidje-Vardar, about 30 miles west of here, was cut last night, but has been restored. On the 28-th inst. A band 500 strong assembled at Livadar and celebrated mass, afterwards dividing into two, one party going to Slatina and the other to Gumenja. These places are in the vilayet of Salonika, where the insurrection is expected to break out tomorrow. The Vali has taken great precautions, but does not seem very confident of success.

Times, 3 September 1903

Въстанието на Балканите Състоянието на Македония

(От нашия собствен кореспондент)

София, 1 септември

Научавам от Солун, че село Търсье в района на Лерин е било изгорено заедно с други съседни български села. Бежанци от тези села, които са били ограбени преди да бъдат изгорени, не били допуснати да влязат в Битоля, за да не получат достъп до консулите. Бежанци от Крушево са били допуснати едва след натиск от страна на консулите. Те са били задържани повече от седмица, през което време властите са полагали усилия да ги насилят да подпишат документ, в който се твърди, че цялото опустошение на града е било извършено от въстаниците.

Този и други подобни документи изглежда са били подсказани от изявленията, които г-н Рали¹, гръцкият министър-председател, според в. „Месаже д'Атени“, наскоро е направил пред представителите на великите сили в Атина, изразявайки учудване, че силите пречат на турците да вземат „енергични мерки за бързото разгромяване на бандитите“. Същият вестник съобщава, че Русия, Франция, Англия и Германия са одобрили постъпките на Гърция и са заявили, че отсега нататък ще предоставят „на Турция пълна свобода на действие“. Австрия, въпреки че е свързана с идентична политика с Русия, по недоглеждане е пропусната в това интересно съобщение. Позовавайки се на протестите на г-н Рали, в. „Индепенданс румейн“ се възползва от случая, за да отбележи, че Крушево е почти изцяло населено с румънци.

Градът е населен главно с куцовласи или еленизирани власи. Според показанията на един куцовлах, който е бил свидетел на цялата поредица конфликти около Крушево, единствените къщи в града, преднамерено разрушени от въстаниците, били резиденциите на чиновниците и телеграфо-пощенската станция; от нея пламъците се разпространили върху 60 куцовлашки къщи. След това 366 куцовлашки къщи били ограбени и изгорени от турците, които пощадиха българския квартал, отчасти защото се страхували да не е миниран и отчасти, защото всички ценности били отнесени.

Петиция, представена от 600 куцовлашки жители на Крушево до консулите в Битоля разрешава въпроса по отношение на извършеното опустошение на града. Последвалото разрушение на гръцки села по Черноморското крайбрежие от комити би дало подробно основание за изявленията на г-н Рали.

2 септември

Все още се получава малко информация за въстанието в Северна Македония, за което се съобщава. Ако генерал Цончев е вдигнал знамето на бунта, то той е направил това по собствена инициатива. Ръководителите на „вътрешната организация“ още не са разрешили общо въстание. Причината за закъснението е затруднението, което са изпитали при преминаването на границата някои новообразувани чети. Изглежда че българското правителство, пред което бяха направени постъпки от страна на няколко дипломатически агенти тук, е взело в последно време енергични мерки за предотвратяване преминаването на чети и граничните власти проявяват бдителност, която дезорганизира революционерите. Предполага се, че генерал Цончев, неспособен да сдържи нетърпението си, е ускорил бунта, без да чака заповеди. Въпреки че неговият комитет и вътрешната организация са помирени и е съгласуван единен план на действие, все още съществува известно съперничество и импулсивният нрав на генерал Цончев може да го е подтикнал да действа самостоятелно².

Дирекцията на Ориенталската железопътна компания и линията Солун — Битоля са издали заповеди до своите служители да не вземат за пътници военни, освен ако цената на билетите им не е предплатена от правителството. Революционните водачи са отправили писмо до железопътните служители, с което ги предупреждават да не издават билети на този род пътници. Валията е поискал от служителите да използват локомотиви, но последните искат предплата от 230 турски лири за всеки изминат от локомотивите курс. Службата на Ориент експрес за отсечката София — Цариград, която беше прекратила работа след експлозията при Кулели Бургас, днес поднови работата си. Войските, охраняващи турската част на линията, били силно увеличени.

Според официалните съобщения конфликтът, който станал край Смилево във вилаета Битоля на 30 август, бил отчаян. Седем турски батальона и една артилерийска батарея водили бой с 500 въстаници. След сражението турците влезли в селото, което ограбили и изгорили. Според едно частно писмо, всички трупове още лежали непогребани.

Консулите в Солун се стараят да убедят валията да отдели българите, държани в затвора, от турските и албанските затворници. На последните е разрешено да носят ножове и те тероризират българските затворници, които наброяват няколко стотици. Голям брой от тях са били затворени само по подозрение и никакви стъпки не са предприети, за да бъдат изправени пред съд. Валията изглежда благосклонен, но неговите добри намерения се осуетяват от военния командир. Съобщава се за ограбване на гърци в много квартали, след като войските и башибозуците открили, че те са по-богати от българите. В Солун, както и в Битоля, цари голяма тревога и у много турци се поражда надеждата за установяването на европейско правителство. Търговското съсловие, чиято търговия е разорена, сега моли за намеса на силите, вместо война с България.

Изглежда, че въстаниците запазват позициите си в Одринския вилает. Твърди се, че град Ахтопол, близо до Василико, е паднал в ръцете им. Една телеграма от Бургас твърди, че турците са обстрелвали и разрушили село Стоилово.

(От нашия специален кореспондент)

Солун, 31 август

Потвърждава се възвръщането на гр. Невеска и официално се съобщава за голяма победа, при която 400 българи били убити. Не е ясно обаче, дали тези загуби са сред въстаниците или сред жителите на съседните села. Турското село Зелениче, близо до Невеска, било изгорено от българите преди да се оттеглят, а кулата на Лума бей в Лабетини³ също била атакувана, но успешно отбранявана от бея и неговия брат. Съобщава се за започнали вълнения и във Скопския вилает, където се е състояло сражение край Шип. Четири батальона албански редифи били изпратени към Куманово и Кратово, близо до българската граница, където се очакват вълнения. Двама шведски офицери, ангажирани за реорганизиране на жандармерията, според Австро-руския проект за реформи, минаха вчера от тук на път за Битоля, като се възмушанаха от засилващото се безделие в Скопие. Телеграфната линия между Солун и съседния град Енидже-Вардар, на около 30 мили западно от тук, беше прекъсната миналата нощ, но е била възстановена. На 28-и този месец чета от 500 души се събра в Ливадия и отслужи литургия, след което се разделила на две — едната част отишла в Слатина, а другата — в Гомендже. Тези селища са в Солунския вилает, където се очаква въстанието да избухне утре. Валията е взел сериозни предпазни мерки, но не изглежда много уверен в успеха.

В. „Таймс“, 3 септември 1903 г.

¹ Димитриос Ралис (1841—1921) — гръцки политически и държавен деец; министър-председател (юли 1903 — декември 1903, ноември 1920 — февруари 1921); лидер на Делияниската партия.

² Единодействието между ВМОРО и ВМОК се постига след предложението от ЦК на ВМОРО до ВМОК в края на януари 1903 г. за съвместни действия по време на въстанието. Споразумението е подписано в средата на март 1903 г. от Пере Тошев и Христо Матов, от страна на ВМОРО, и от ген. Иван Цончев и полк. Стефан Николов, от страна на ВМОК.

³ Вероятно Робетино.

№ 48

В. „Дейли нюз“, 3 септември 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за неефективността на австро-руския проект за реформи в Македония; за въстаническата тактика на партизанска война

Notes on the crisis Disillusioned

(By Our Special Commissioner)

This morning's news from Vienna contains at least one gleam of hope, though a faint one. It may be taken for granted that the Czar's decision to visit Vienna, at an earlier date than that at first chosen has been brought about by the unexpected course which the Macedonian revolution has taken. The word unexpected must be

taken to apply to the framers of the Russo-Austrian scheme of reforms. They must be presumed to have had confidence in the efficacy of their own handiwork. And yet it is so hard to understand how they could have had any. The Lamsdorffian scheme was a futility and a farce from the start. All the world knew that the insurgent leaders would never accept it, for it left the Sultan, what he was before, master of the situation. But it may be said, the framers of the project believe that the Sultan's hosts could crush all opposition. They may have argued that though imperfect, the scheme was a vast deal better than nothing, and that if the malcontents should reject it, they, the framers of the scheme, would, be justified in permitting the Sultan to put down the rebellion in his own way. But if they believed — as, of course, they did — that the Turk could, without any great difficulty, put down the comitajis, they have been undeceived. They have been disillusioned on both points — the efficacy of their plan, and the Turk's ability to cope with the insurrection. Four months ago, when the Turks were pouring reinforcements by the ten thousand into Macedonia, the Austrian, Russian, and German papers — and certain Turcophile correspondents of the French Press — were saying that the insurrection was on the point of "collapse", that it resembled previous annual risings, except in its being noisier, that, though it might be revived in 1904, it was done for in 1903, and so on. But, now one hears special correspondents of leading European papers make the admission that the insurgents are "holding their own". That they certainly are doing — fifteen or sixteen thousand of them against Turkish armies, whose aggregate strength is at least 170 000 men. The Lamsdorffian scheme is dead and buried. The sooner the two Emperors meet the better.

Spread of the insurrection

The fifteen or sixteen thousand, supposed, a few days ago, to be serving under the insurgent colours, are receiving recruits day by day. If Eastern Macedonia has risen, the number may already have exceeded twenty thousand. But there is still some doubt on this point. According to one statement, said to be derived from Rilo, the formal proclamation of the insurrection in the Eastern and North-Eastern regions has been put off for a few days. According to another, a rising of the peasantry took place last Monday. Formality or no formality, fighting has been going on in the Eastern and North-Eastern regions. A few days ago it was announced that the sound of cannonading was heard by the people of Rilo — the town of the name, no doubt; not the monastery, which is situated among the folds of the mountains, at a distance from the frontier. At the town of Rilo, and at its neighbour, Katcherinovo, the sound of guns in the Djumaia-Mekhomia district might easily be detected. Djumaia, the seat of the Turkish Kaimakam, is within two hours' ride from Rilo. In the little town of Mekhomia there were, at the time of my visit, three hundred and fifty members of the "First line" of the insurrectionary organization. My polite host, his Excellency Tahsin Bey, who has directed and superintended floggings and torturings in the search for arms, knew that his little capital sheltered conspirators. But he never could lay his hands upon them. Their alert, intelligent level-headed, resourceful leader was Kondeff, the head of the Bulgarian school. It will do him no harm to mention his name now, for he is on the war path with his gallant band. He escaped his Excellency's gendarmes just in the nick of time, and made his way into Bulgaria. When last I saw him he was about to re-cross the frontier into Macedonia, with some forty new followers and a supply of rifles and ammunition. It may be said that in the twelve or thirteen villages of Raslog district, the district of which Mekhomia is the administrative capital, all the male Bulgar population of fighting age are in the

revolutionary movement. If the district is about to rise, **General Tzontcheff** will receive a most valuable addition to his fighting strength.

A leader of the first order

General Tzontcheff, whom I introduced to the readers of the "Daily News" before now, is an insurgent leader of the first order. His friend and comrade, Colonel Yankoff, is (according to the latest news) entrusted with the task of demolishing the bridges on the route of the Turkish forces marching to relieve Adrianople and its district. The insurgents' plans have been well thought out. The Turks appear to have no plans at all. And it would seem as if the Sultan were in a very special sense responsible for this. A short while ago, after it began to dawn upon the diplomatic mind that the comitajis were fulfilling their wild promise of "paralysing" the Turks, certain Ambassadors advised the Sultan not merely to place his best General at the head of the army in Macedonia, but also to invest him with full discretionary powers. But this second suggestion is one to which Sultan Abdul Hamid is never likely to accede. He will appoint his best Generals, but he will work them, like puppets, from Yildiz Kiosk. Never yet has the Sultan let the strings drop from his hands.

J. M.

Daily News, 3 September 1903

Бележки по кризата Разочаровани

(От нашия специален пратеник)

Сутрешните новини от Виена съдържат поне един, макар и слаб лъч на надежда. Може да се приеме за вярно, че решението на царя (Фердинанд — б. пр.) да посети Виена по-рано, отколкото беше първоначално определено, е било взето поради неочаквания курс, който взе македонската революция. Думата „неочакван“ трябва да се отнесе към съставителите на руско-австрийския проект за реформи. Предполага се, че те са имали вяра в ефикасността на собственото си произведение. И все пак е толкова трудно да се разбере как са могли да имат вяра. Проектът на Ламсдорф беше безсмислица и фарс от самото начало. Целият свят знаеше, че въстаническите водачи никога няма да го приемат, защото той оставя султана господар на положението, както преди. Но може да се каже, че съставителите на проекта вярват, че войската на султана би могла да смаже всякаква съпротива. Те може би са се мъчили да докажат, че макар и несвършен, проектът е много по-добър от нищо и ако недоволните го отхвърлят, то те, съставителите на проекта, ще имат оправданието да оставят султана да смаже бунта по свой собствен начин. Но ако са вярвали — а това, разбира се, е така — че турците могат без голямо затруднение да се справят с комитите, те са разочаровани по два въпроса — ефикасността на техния план и способността на турците да се справят с въстанието. Преди четири месеца, когато турците изсипваха в Македония подкрепления с десетки хиляди, австрийските, руските и германските вестници — и някои кореспонденти-туркофили на френската преса — заявяваха, че въстанието е на прага на своята „гибел“, че то прилича на отминалите ежегодни въстания с единствената разлика, че е по-шумно; че макар и да има вероятност да бъде възобновено

през 1904 г., през 1903 г. с него е свършено и т. н. Но сега се чуват специални кореспонденти на водещи европейски вестници да правят признанието, че въстаниците „се държат“. Това те наистина правят — петнадесет или шестнадесет хиляди от тях срещу турски войски, чиято обща мощ е поне 170 000. Проектът на Ламсдорф е мъртъв и погребан. Колкото по-скоро двамата императори се срещнат, толкова по-добре.

Размахът на въстанието

Петнадесетте или шестнадесетте хиляди, за които предположихме преди няколко дена че се бият под въстаническото знаме, получават нови попълнения всеки ден. Ако Източна Македония е въстанала, броят им може би вече е надхвърлил двадесет хиляди. Но по този въпрос още имаме съмнения. Според едно изявление, дошло вероятно от Рила, официалното обявяване на въстанието в източните и североизточните области е било отложено с няколко дена. Според друго, миналия понеделник е избухнало въстание на селяните. Със или без официално съобщение за въстанието, в източните и североизточните области се бият. Преди няколко дни беше съобщено, че грохотът на оръдейния огън се е чувал от жителите на Рила — несъмнено това е градът, а не манастирът, който е разположен в диплите на планината, далече от границата. В гр. Рила и в съседното Кочериново грохотът на оръдията в областта Джумая—Разлог лесно може да бъде различен. Джумая, седалището на турския каймакамин, е на два часа път с кон от Рила. В малкия град Разлог имаше по времето на моето посещение триста и петдесет члена от „предната линия“ на въстаническата организация. Моят любезен домакин, Негово превъзходителство Тахсин бей, който беше ръководил и надзиравал побоищата и мъченията при обиските за оръжие, знаеше че неговата малка столица крие конспиратори. Но той никога не можа да сложи ръка върху тях. Техният буден, интелигентен, уравновесен, съобразителен водач беше Кондев¹, директорът на българското училище. Няма да му навредим, ако споменем сега името му, тъй като той е поел пътя на войната със своята храбра чета. Той се изплъзна от жандармите на Негово превъзходителство точно навреме и се отправи за България. Когато го видяха за последен път, той се канеше да прекоси отново границата за Македония с около четиридесет нови последователи и запас от пушки и амуниции. Може да се каже, че в дванадесетте или тринадесетте села на Разложка област, чиято административна столица е Разлог, цялото мъжко българско население, способно да носи оръжие, участва в революционното движение. Ако областта въстане, генерал Цончев ще получи много ценно попълнение на бойните си сили.

Първокласен ръководител

Генерал Цончев, когото представих на читателите на „Дейли нюз“ по-рано, е първокласен въстанически ръководител. Неговият приятел и другар, полковник Янков, е (според последните новини) натоварен със задачата да разрушава мостовете по пътя на турските войски, насочили се да подпомогнат Одрин и неговата област. Въстаническите планове са били добре обмислени. Турците изглежда нямат планове изобщо. И изглежда, че султанът е в много особен смисъл отговорен за това. Преди известно време, когато на дипломатическите кръгове започна да става ясно, че комитите изпълняват своето безумно обещание да „парализират“ турците, някои посланици посъветваха

султана не просто да назначи най-добрия си генерал начело на армията в Македония, но и да го облече в пълна дискреционна власт. Но именно по второто предложение султан Абдул Хамид вероятно никога няма да отстъпи. Той ще назначи най-добрите си генерали, но ще ги управлява като кукли от Иълдъз Киоск. Никога досега султанът не е изпускал конците от ръцете си.

Дж. Макдоналд]

В. „Дейли нюз“, 3 септември 1903 г.

¹ Костантин Кондов (1874, Прилеп — 1929, София — деец на ВМОК, завършил училище в София; учител в Априловската гимназия в Габрово; участник в четническата акция през 1895 г. и Горноджумайското въстание 1902 г. През Илинденско-Преображенското въстание е войвода на чета, която действа във Велешко и Скопско. Участва в Балканските войни (1912—1913) и в Първата световна война (1915—1918).

№ 49

В. „Таймс“, 4 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград за причините за избухване на въстанието в Македония; за отговорността на Великите сили за събитията в Македония

Latest intelligence The Macedonian rising Responsibility for the outbreak

(From Our Correspondent)

Constantinople, Sept. 3.

The news which is allowed to reach the capital from the disturbed provinces is so meagre and so untrustworthy that it is impossible to follow in any detail the progress of the rebellion. This is, however, by no means such a serious loss as might at first sight be supposed. The most competent military observers are agreed that neither on the one side nor on the other is there any definite plan of campaign. The insurgents' only idea is to "keep the pot boiling" as long and as fiercely as possible in the hope that the Powers will be forced to intervene and to insist upon the establishment of some decent system of government. The Turks have a force of some 200 000 men in Macedonia, but their efforts to put down the insurrection are rendered abortive by bad organization and divided counsels.

A detailed chronicle of the events of the last few days would probably be more bewildering than instructive. To judge by the scraps of information which do come to hand, it would merely be a list of petty fights with varying results in various parts of the country, of Turkish villages burnt by the Bulgarians and Bulgarian villages burnt by the Turks, and of outrages committed by both sides. The observer would only learn from it what he already knows, that the European provinces of Turkey are the scene of a rebellion with which the Turkish authorities are apparently quite unable to cope, and that — to put it as euphemistically as possible — neither side is fighting with kid gloves and rosewater.

6 European statesmen and publicists seem to be much concerned with the question of the "balance of criminality", and to imagine that the Powers can get rid of all responsibility by affirming that the methods of the insurgents are even less humane than those of the Turkish troops. It must, however, be remembered that the Turkish Government is an Asiatic Government, and that its methods of restoring order are as Oriental as its methods of administration. It is unfair to judge them by western standards. For the insurgents there are even more excuses. They have been exposed for centuries to the oppressions of an Asiatic despotism and are fighting for all that makes life worth living.

The real responsibility for the bloodshed and the misery that have been caused by the insurrection rests neither upon the Turks, who have only governed Macedonia as they have governed every other part of their Empire, nor upon the insurgents, who refuse to tolerate any longer a system of administration under which no man's life or property and no woman's honour are safe. It rests upon the Powers of Europe, who awakened the hopes of the Macedonians 25 years ago and afterwards abandoned them to their fate. In justice to her it should be added that Russia has, at least in the earlier stages of the question, less cause for self-reproach than the rest of Europe. By the Treaty of San Stefano Macedonia was included in the Principality of Bulgaria. Had that treaty been allowed to take effect the provinces which are the scene of so many horrors would now form part of a wellgoverned and progressive State in which every man's life and liberty are guaranteed by law.

It is true that the Treaty of Berlin by its 23-rd article stipulated that sweeping reforms should be introduced into the administration of Macedonia, but, as is invariably the case, the Powers neglected to insist upon the execution of the terms reluctantly accepted by Turkey. It is that neglect which is the real cause of the present rising, and the statesmen who are responsible for the policy of *après nous le déluge* are more to blame for the present state of things than either the Turkish authorities or the Macedonian insurgents. Far from realizing their responsibility, they seem to be content to let things take their course, and to hope that the insurrection will either die out by itself or be suppressed by the Turkish authorities without recourse to methods which would excite a storm of indignation in Europe, would force Bulgaria to declare war, and might lead to a European conflagration.

It is, of course, just possible that these hopes may be realized, but even in that case the relief would only be temporary. The Macedonians, or at any rate the Bulgarian section of the population, have shown that they will not rest until they have freed themselves from the arbitrary, corrupt, and oppressive rule of Turkish officials. Sooner or later the Powers will be forced to grant their demands. Surely sooner is better than later from every point of view.

It is stated here in well-informed quarters that Russia and Austria are thinking of proposing an Austro-Russian joint military occupation of the disturbed provinces. I cannot vouch for the accuracy of the report, but it reaches me from a good source, and suggests a solution of the question which, although by no means ideal, would at any rate be better than the indefinite continuance of the present situation.

Times, 4 September 1903

Последната информация Въстанието в Македония Отговорност за бунта

(От нашия кореспондент)

Цариград, 3 септември

Новините, които се допускат до столицата от разбунтуваните провинции, са толкова оскъдни и ненадеждни, че е невъзможно да се проследи с подробности развитието на въстанието. Това обаче не е в никакъв случай толкова сериозна загуба, колкото може да се предположи на пръв поглед. Най-компетентните военни наблюдатели са единодушни, че нито от едната, нито от другата страна има някакъв определен оперативен план. Единствената идея на въстаниците е да „поддържат гърнето врящо“ колкото може по-дълго и по-ожесточено с надеждата, че силите ще бъдат принудени да се намесят и да настояват за установяването на някаква прилична система на управление. Турците имат сили от около 200 000 души в Македония, но техните усилия да смажат въстанието се оказват напразни, поради лоша организация и несъгласувани съвети. Една подробна хроника на събитията от последните няколко дни би била вероятно повече смущаваща, отколкото поучителна. Да се съди по късметата информация, които стигат до нас, това просто би било един списък от незначителни сражения с променлив резултат в различни части на страната, на турски села, изгорени от българите и на български села, изгорени от турците, и на издевателства, извършени от двете страни. От нея наблюдателят би научил само това, което вече знае: че европейските провинции на Турция са арена на бунт, с който турските власти очевидно са доста неспособни да се справят, и че — да се изразим евфемистично — нито една от страните не се бие с кожени ръкавици и с розова вода.

Европейските държавници и публицисти изглежда са доста засегнати от въпроса за „баланса на престъпността“ и си въобразяват, че силите могат да се освободят от всякаква отговорност, като уверяват, че методите на въстаниците са дори по-малко хуманни от тези на турските войски. Трябва обаче да се запомни, че турското правителство е едно азиатско правителство и че неговите методи за въстановяване на реда са толкова ориенталски, колкото и методите му на администриране. Несправедливо е да ги съдим по западните стандарти. За въстаниците има дори повече извинения. В продължение на векове те са били подложени на гнета на един азиатски деспотизъм и се борят за всичко, което придава стойност на живота.

Истинската отговорност за кръвопролитие и нещастие, които станаха причина за въстанието, не лежи нито върху турците, които са управлявали Македония точно така, както са управлявали всяка друга част на своята империя, нито върху въстаниците, които отказват вече да търсят една система на управление, при която липсва сигурност, както за човешкия живот и имущество, така и за женската чест. Тя лежи върху европейските сили, които събудиха надеждите на македонците преди 24 години и след това ги изоставиха на собствената им съдба. Справедливо е да добавим за Русия, че тя има, поне в по-ранните стадии на въпроса, по-малко основание за угризение на съвестта от останалата част на Европа. Чрез Санстефанския договор Македония беше включена в Княжество България. Ако беше дадена възможност на този договор да се осъществи, провинциите, които са сцена на толкова ужаси, сега биха

съставлявали част от една добре управлявана и прогресивна държава, в която животът и свободата на всеки човек са гарантирани със закон.

Истина е, че Берлинският договор, чрез своя 23-и член¹, определи въвеждането на радикални реформи в управлението на Македония, но както неизменно става, силите забравиха да настояват за изпълнението на условията, неохотно приети от Турция. Точно това забравяне е истинската причина за сегашното въстание и държавниците, които са отговорни за политиката „après nous le déluge“*, са виновни повече за настоящото състояние на нещата, отколкото турските власти или македонските въстаници. Съвсем не осъзнавайки своята отговорност, те изглежда са доволни да оставят нещата на собствения им ход и да се надяват, че въстанието или ще отмре от само себе си, или ще бъде смазано от турските власти, без да се прибегва до методи, които биха предизвикали буря от възмущение в Европа, биха принудили България да обяви война и биха довели до европейски пожар.

Разбира се, напълно е възможно тези надежди да могат да бъдат осъществени, но дори в този случай облекчението би било само временно. Македонците — във всеки случай българската част от населението — показваха, че няма да се успокоят, докато не се освободят от тираничното, корумпираното и угнетяващото управление на турските чиновници. Рано или късно силите ще бъдат принудени да удовлетворят техните искания. Разбира се, по-рано е по-добре от по-късно от всякаква гледна точка.

В добре информирани среди тук се твърди, че Русия и Австрия възнамеряват да предложат обща Австро-руска военна окупация на неспокойните провинции. Аз не мога да гарантирам за точността на съобщението, но то ми е съобщено от добър източник и предлага едно разрешение на въпроса, което макар и в никакъв случай идеално, във всички случаи би било по-добро от безкрайното продължаване на сегашното положение.

В. „Таймс“, 4 септември 1903 г.

¹ Текстът на чл. 23 от Берлинския договор вж. в Протоколите на Берлинския конгрес. Преведени и издадени от Т. Икономов, С., 1885, с. 235.

№ 50

В „Таймс“, 4 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за избухване на въстанието и в Одринския вилает; за развоя на въстанието в Битолски вилает

The Macedonian rising Outbreak in Adrianople vilayet

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Aug. 21

The seaport of Vasiliko, on the Black Sea coast about 50 kilometres south of Bulgas, was attacked by a strong revolutionary band, which captured the town and

* Après nous le déluge (фр.) — след нас потоп (б. пр.)

blew up the principal Government buildings with dynamite. The captain of the port, the chief of the gendarmerie, and two other officials were carried away, and, it is stated, at their own request, conducted to the Bulgarian frontier and handed over to the frontier guards, who took them to Burgas, where they were immediately set at liberty by the authorities. Whether the revolutionaries were encouraged to undertake this bold enterprise by the presence of the Russian fleet in the neighbourhood it is impossible to say. The town usually possesses a considerable garrison, which may have been weakened owing to the drafting of troops to Macedonia. The attack seems to indicate that the revolt in the Adrianople vilayet, which hitherto has been delayed by order of the insurgent chiefs, has now begun. Owing to the open nature of the country, the mixed character of the population, and the strength of the Turkish troops concentrated in Adrianople, it was not deemed advisable to attempt a rising. The Bulgarian population, however, is exasperated by the ill-treatment received during the past three months, as described by the Special Correspondent of *The Times*, and has now apparently broken loose.

According to reports published this evening the town Vasiliko was burnt as well as the neighbouring village of Poturnak. The revolt in the vilayet of Adrianople began on the night of the 19-th, the eve of the festival of the Transfiguration. The telegraph wires in the districts of Lozen, Bunarhissar and Malko Tirmovo were cut. Several Turkish villages and military posts were attacked and the harvest in many places was destroyed. The Turkish force encamped on the heights of Sveti Ilia, in the district of Malko Tirmovo, was attacked during the night, overpowered, and annihilated. Yeni Ada, Sazara, and other villages are burning. A detachment of Turkish regulars is stated to have been attacked near Adrianople and disarmed.

Letters brought by couriers from the revolutionary headquarters in the Monastir vilayet give some interesting details with regard to the fighting in that region. The revolt began on the festival of St. Elias (August 2), when the insurgents overpowered the Turkish force at the village of Smilievo, killing 45. On the following day 400 troops arrived from Monastir and attacked the village, but were repulsed. Next day the troops being reinforced captured the village, which they immediately plundered and subsequently set on fire in four places. Thirty-four houses were burnt, but during the conflagration the insurgents made a successful attack, driving out the troops. On the morning 300 Bashi-Bazouks came to the assistance of the troops, but failed to recapture the village. Two days later the insurgents captured four wagons of military stores at the village of Givato after an engagement in which 25 Turkish regulars and 13 Bashi-Bazouks fell. In the afternoon the Turks, being reinforced by artillery from Monastir, reoccupied the village, which they plundered and burned with the exception of two or three houses. The greater number of the villagers succeeded in escaping.

The insurgents then captured the town of Krushevo, where they burnt the public buildings and captured several officials. The insurgents maintained possession of the town for 14 days, when the Turks, now numbering some 5000 with artillery, retook the town after a prolonged bombardment. It appears that negotiations took place before the final attack. A large number of houses were destroyed by shells and the basaar was burnt down. During the bombardment the greater part of the inhabitants escaped to the neighbouring forest, while the insurgents, numbering 1200, were compelled to evacuate the town. Their loss is not stated. Thee troops plundered the houses which escaped bombardment and killed some of the remaining inhabitants, including women and children, and brought 120 prisoners to Monastir. After occupying Kitchevo the insurgents destroyed the quarters of the troops and other buildings. At Karbounitza, in the neighbourhood of Kitchevo, a desperate conflict took place. The Turks entered the village, which they plundered, killing

several women and children. Fifteen Christian villages were burnt in the district of Okhrida. The inhabitants fled to the mountains.

General Petroff and M. Petkoff, Minister of the Interior, left to-night for Northern Bulgaria. The country remains perfectly tranquil. The harvest, though falling short of anticipations, is nevertheless one of the best on record and the people are busily engaged in storing it. The opposition hitherto has failed to make political capital out of the Macedonian insurrection, and the attacks on Prince Ferdinand and the Ministry are confined to one or two journals. There appears to be absolutely no ground as yet for the assertions of the foreign Press with regard to a war agitation in this country or the insinuations with regard to the bellicose intentions of the Government. The remoteness of the scene of the insurrection contributes to the prevailing calm. If the revolt should extend to the frontier districts some excitement will undoubtedly be produced.

Times, 4 September 1903

Въстанието в Македония Бунт в Одринския вилает

(От нашия собствен кореспондент)

София, 21 август

Морското пристанище Василико на Черноморския бряг на около 50 километра южно от Бургас беше атакувано от силна революционна чета, която завзе града и опожари главните правителствени сгради с динамит. Капитанът на пристанището, шефът на жандармерията и други двама чиновници бяха отведени и, твърди се, по тяхна молба закарани до българската граница и предадени на граничната охрана, която ги отведе в Бургас, където незабавно били пуснати на свобода от властите. Не е възможно да се каже дали революционерите са били окуражени да предприемат това смело начинание от присъствието на руската флота наблизо. Градът обикновено има значителен гарнизон, който може да е бил отслабен, поради прехвърлянето на войски в Македония. Атаката като че ли показва, че бунтът в Одринския вилает, който досега беше забавян по заповед на въстаническите водачи, сега започна. Предвид равнинния характер на страната, смесения характер на населението и мощта на турските войски, съсредоточени в Одрин, не се смяташе за благоразумно да се започва въстание. Българското население обаче е извън всякакво търпение поради лошото отношение към него през последните три месеца, както беше описано от специалния кореспондент на в. „Таймс“, и сега очевидно е дало свобода на волята си.

Според публикуваните съобщения, тази вечер град Василико е бил изгорен, а така също и съседното село Потурнак. Бунтът в Одринския вилает започнал през нощта на 19-ти, навечерието на празника Преображение. Телеграфните жици в областите Лозенград, Бунар-Хисар и Малко Търново били прекъснати. Няколко турски села и военни постове били нападнати и реколтата на много места била унищожена. Турският отряд, настанен на височините „Св. Илия“, в района на Малко Търново, бил нападнат през нощта, разбит и унищожен. Инеада, Сазара и други села горят. Говори се, че отряд от турски редовни войници бил нападнат близо до Одрин и разоръжен.

Писма, донесени от куриери от революционния щаб в Битолския вилает, дават някои интересни подробности за боевете в този район. Бунтът започнал на празника „Св. Илия“ (2 август), когато въстаниците победили турския отряд в с. Смилево, като убили 45 души. На следващия ден 400 войници пристигнали от Битоля и нападнали селото, но били отблъснати. На другия ден войските получили подкрепление, завзели селото, което незабавно ограбили и след това подпалили на четири места. Тридесет и четири къщи изгорели, но по време на пожара въстаниците извършили успешна атака, изтласквайки войските. На сутринта 300 башибозуци дошли на помощ на войските, но са успели да си възвърнат селото. Два дни по-късно въстаниците пленили четири вагона с военни материали в село Гявато след бой, в който паднали убити 25 турски редовни войници и 13 башибозуци. След обяд турците, подкрепени от артилерия от Битоля, си възвърнали селото, което ограбили и опожарили с изключение на две или три къщи. По-голямата част от селяните успели да избягат.

Тогава въстаниците превзели град Крушево, където изгорили обществените сгради и хванали няколко чиновници. Въстаниците държали града в продължение на 14 дни, когато турците, сега наброяващи около 5000 души с артилерия, след продължителна бомбардировка превзели отново града. Изглежда с имало преговори преди последната атака. Голям брой къщи са били разрушени от снаряди, а пазарът бил изгорен. По време на бомбардировката по-голямата част от жителите избягали в съседната гора, а въстаниците, на брой 1200 души, били принудени да напуснат града. Техните загуби не са установени. Войските ограбили къщите, пощадени от бомбардировката, и убили някои от останалите жители, включително жени и деца, и откарали 120 пленника в Битоля. След превземане на Кичево въстаниците разрушили щаба на войските и други сгради, влезли в селото, ограбили го и убили няколко жени и деца. Петнадесет християнски села били изгорени в областта Охрид. Жителите избягали в планините.

Генерал Петров и г-н Петков, министър на вътрешните работи, заминали тази вечер за Северна България. Страната е напълно спокойна. Рескомтата, противно на очакванията, е една от най-добрите регистрирани и хората са активно заети с прибирането ѝ. Досега опозицията не успя да направи политически капитал от македонското въстание и атаките към княз Фердинанд и министрите са ограничени до един или два вестника. Изглежда, че няма абсолютно никакви основания до този момент за твърденията на чуждестранния печат по отношение на военната агитация в страната или инсинуациите, свързани с войнствените намерения на правителството. Отдалечеността на мястото на въстанието допринася за царящото спокойствие. Ако бунтът достигне граничните области, без съмнение ще бъде породено някакво въълнение.

В. „Таймс“, 4 септември 1903 г.

В. „Крисчън комънуелт“, 13 септември 1903 г. Обзорна статия на специалния кореспондент на вестника по Източния въпрос

THE CRY FROM MACEDONIA

A SURVEY OF THE EASTERN CRISIS

(“CHRISTIAN COMMONWEALTH” SPECIAL)

The cry from Macedonia A survey of the eastern crisis

(“Christian Commonwealth” Special)

It has long been foreseen that the final battleground of Europe will be that of the Balkan Peninsula, which has played so wonderful a part in both secular and religious history. It is only in our own time that any portion of this beautiful territory has been delivered from the dreadful Moslem oppression. But no fraction has ever been set free without bloodshed. And, unfortunately, even tempests of fire and blood have not in every case availed to bring about emancipation of Christian nationalities from the galling yoke. Through the intervention of Russia, Roumania, Bulgaria, and Servia gained their long-desired freedom, but only after awful warfare, by the action of the Concert of Europe, which Lord Salisbury compared to a steam-roller moving slowly and ponderously, was the emancipation of Crete effected. The lovely provinces of Bosnia and Herzegovina were placed by European agreement under Austrian suzerainty. Early in the last century the Greeks gained their freedom by the heroic War of Independence, but in this they were powerfully helped by the active sympathy of England, which was romantically stimulated by Lord Byron, the famous poet, and the greatest of all the Phil-Hellenes.

The Crescent Against the Cross

The blackest spots now remaining on the map of the Turkish Empire are Armenia, Macedonia and Albania. It is a lamentable fact that, with the exception of Mr. Gladstone, English statesmen of all schools, when in power, have not only failed to help these oppressed nationalities, but have actually, in some cases, rendered their position more desperate. For instance, Lord Beaconsfield insisted on a Little Bulgaria by cutting off the Eastern Rumelia, although his scheme was eventually thwarted when the two provinces leaped together in defiance alike of the Sultan and the Powers. Lord Rosebery, when Prime Minister, dismally failed to take effective measures to save Armenia, and Lord Salisbury showed the greatest weakness of his life when the wail from this country thrilled all Europe. Christendom committed an unpardonable crime in condoning a series of appalling massacres. And now the public mind is in suspense as to the fate of Macedonia, where the long-predicted rebellion is in full course. Whether this will issue in a successful revolution or be suppressed in a crimson deluge is one of the most anxious questions of the hour. It is singular that the last fight for Christianity in Europe should be waged in the very quarter to which the Gospel first came, in answer to the “Cry from Macedonia” heard by St. Paul in the miraculous vision. In Macedonia has to be decided once for all the question whether the Crescent is to prevail over the Cross in any part of the Christian Continent of Europe. But the critical struggle involved in the settlement of this question arises from the fact that as the Turkish Empire shrinks in dimensions its military strength concentrates in increasing degree.

The trouble of the Turk in quelling this great Macedonian mutiny arises, in great part, from the fact that Macedonia is being backed up strenuously by Bulgaria. Such support is inevitable, and it would be monstrous if the Bulgarian people failed to come to the aid of their brethren in the South. For the inhabitants of Macedonia, as is well known, are of the same stock, profess the same religion, speak the same language, and have the same customs as the Bulgarians. They are generally intermarried, so that the persecutions are a matter of family as well as national concerns. At this point it may be in place to explain the origin of the famous Macedonian Committee. Ever since the refusal of the Berlin Conference to include Eastern Rumelia in the Bulgarian Kingdom, the people of both countries have been determined to bring about annexation by force, and soon after the recognition of the Bulgarian Government an organisation was formed to promote that cause. This is known as the Macedonian Committee, which has its headquarters at Sofia, in Bulgaria, occupying the second floor of one of the most conspicuous buildings in the centre of the city. This body has incessantly fomented rebellion. There is not a village in Bulgaria without a branch of the Committee, and at least 95 per cent of the Bulgarian people are amongst the thousands of its members.

A Devastated Paradise

The desperate state of affairs in Macedonia has till lately attracted very little attention in Europe generally. But this apathy is now being rudely disturbed, for the situation is at length being universally realised, and is producing universal discomfort. The state of the Turkish Empire, indeed, morally, socially, commercially, and politically, betokens the coming of a night of anguish. In every department of government the amount of shameless iniquity is appalling. Good men are disheartened and leaving the country by thousands. The number of Bulgarians and Macedonians massacred during the last few years will never be known. The Bulgarian atrocities perpetrated between 1865 and 1875 have been repeated in Macedonia. One record shows 15,000 victims during the last ten years. For several years the Macedonians have been armed as well as organised. They drill in the forests by night, and bury their guns and ammunition at the roots of the trees. Now that the struggle has come, they intend to fight to a finish. After five centuries of Turkish bondage, they have come to the conclusion that it is better to die than to live under present conditions. Deserted farms and heaps of ashes indicate where the Turks have been administering discipline. They spare neither women nor children, and every person who does not profess their fate is an infidel fit only to die, and must submit to their lust, cruelty, and extortion. No Christian woman in Macedonia can be protected from the passion of the Turkish soldiers and officials, and the thresholds of homes are slippery with the blood of husbands and fathers who have died, defending the honour of their wives and daughters.

A Land of Tragedy

A traveller recently passing through Macedonia relates an experience never to be forgotten. Stopping for a drink of water at a roadside cabin, he saw evidence of a recent disturbance, and, as no one responded to his knock at the door, he entered. Seated upon a rude bench was a wild-eyed woman, holding to her breast the body of a young baby, whose head had been crushed by a cruel blow, and whose face was stained with fresh blood. Upon the floor in the corner of the room was the mutilated

body of a young peasant, the face hacked by a scimitar until it was beyond recognition, while the abdomen had been ripped open. The woman was evidently insane from fear and grief and the fact that she was unharmed was construed by the guide to mean that she was absent when a troop of Turkish soldiers passing by had stopped at her home long enough to murder her husband and child. The cause could only be inferred. The man was said to be an industrious, honest, well-to-do peasant, who had married the comely daughter of a prosperous neighbour about three years before. The neighbours did not dare to discuss the occurrence, but it was evidently not unusual. Such tragedies are frequent. The man was a member of the Greek Church, and the Turkish soldiers killed him and his child because he either refused to renounce his faith or because he had hidden his handsome wife at their approach.

Much of the trouble is due to the desire of Turkish officials and soldiers to secure the daughters of Christian families for their harem. It is not wonderful, therefore, that we frequently read of Bulgarian and Macedonian women taking to the field as Amazons. Wonderful heroines are heard of from time to time.

A Religious War

The moral and religious condition of Macedonia, of course, lies at the root of the cruel difficulty. But it happens that the very cause which was against poor Armenia is entirely in favour of Macedonia. The great reason why Russia looked on with stolid apathy at the sufferings of Armenia was that the people of that country are not members of the orthodox Greek Church. They are, therefore, accounted Dissenters. But the case is altogether different with the Christian races of European Turkey; for these are all alike Orthodox, cherishing what they delight to call the "Zlatnia Vera", or "Golden Faith". Thus Serbians, Roumanians, Bulgarians, Montenegrins, Macedonians, and Greeks are identical with the people of "Holy Russia" in creed and cult. It is manifest that the chronic war of races in the Near East is essentially a religious conflict. It cannot be said that this Eastern Orthodoxy is a deeply spiritual type of Christianity. It is, indeed, too much like an empty ceremonial show. The Greek Catholic Church is more overlaid with the accretions and ritualism than any other section of Christian ecclesiasticism. But though preaching is practically unknown, and any enlightened priest who attempts evangelical teaching is promptly checked by his bishop, even this nominal Christianity has exercised a powerful influence in holding these people together against Islam, when, like an awful flood it threatens to overwhelm them all.

No one can witness the service in any of the Eastern churches without being deeply impressed with the fervour of both priest and people. The services last for hours, but the churches are crowded all the time. The worshippers have to stand, for seats are unknown in any of these sanctuaries; but none ever seem to be weary, and their constant responses during the Mass are uttered with vivid and impassioned accent. In these churches no instrumental music is allowed, but the priests and the choirs of men and boys chant the beautiful old Gregorian music with magnificent effect.

Another peculiarity of the Bulgarian, Macedonian, and other Eastern Christian churches is that no woman's voice is allowed to be heard in sacred song. Indeed, woman holds a very low place in the Greek Catholic cult.

Spiritual Factions

It is customary with many critics to disparage all the Balkan races of Christians on the ground of the sectarian discord which has been manifested very often in

violent quarrels. It is indeed quite fashionable on the part of many Christian people in Western Europe to indulge in supercilious sneers at the fanaticism of the different sections of the Eastern Church and their antagonism to each other. It is therefore well to not that the Bulgarian Church from its birth wavered between Eastern and Western Catholicism. As far back as the eighth century there were Churches of Constantinople, Rome, Alexandria, and Antioch, just as there are in England, Scotland, Ireland, and America Churches which are practically identical with the English Church; but there was nothing akin to the common modern idea of a Christianity divided into Roman Catholics, Greeks, Armenians, Protestants, Irvingites, and all other religious denominations catalogued in "Whitaker". There existed only the Church, essentially one, though apt to split into factions over questions of ecclesiastical jurisdiction.

The ancient Kingdom of Bulgaria was carved out of Constantine's Eastern Empire, and converted to Christianity by the Eastern monks, Cyril and Methodius. Tremendous disputes very early took place over trivial points of doctrine between Constantinople and Rome, but the last blow which cleft asunder the Universal Church into East and West was dealt by the monk Michael Cerularius, who was elected to the patriarchal chair of Constantinople in 1043.

He decided to obey the Pope of Rome, who would accept nothing but submission to his absolute supremacy. In 1443 the patriots of Alexandria, Antioch, and Jerusalem held a synod, in which they abjured all communion with Rome.

Exarch and Patriarch

Continuous disputes over the Patriarchate of the Bulgarian Church have been for centuries carried on at Constantinople, but main question being whether that Church should elect its own Patriarch or submit to the authority of the Phanariots, or Greek aristocracy of the Phanar, by which it meant the famous Greek colony of Constantinople. The Phanar and its clergy in Bulgaria and Macedonia were, in the seventeenth century, little more than a body of rapacious and extortionate tax-gatherers, sent to fleece the Slavonic populations of the Balkans for the Patriarch of Constantinople. At last this evil State Church led to rebellion and riot. On a certain memorable Easter Sunday seven bishops were hanged in the Phanar, and the Sultan was compelled to appoint a new patriarch. The truth is that the policy of the Turk with regard to the Christian subject races has been - "divide et impera." The Sultans have patronised first one sect then another, dividing in order to conquer. They for a time regarded all Eastern Churches as being much the same, and have lumped them together under the designation of Rûm. The very name of Bulgaria almost dropped out of use. But, when it appeared that there were different kinds of Christians who quarrelled with each other, it was clearly politic to accentuate the differences and perpetuate the possibilities of quarrel. Experience has proved the justice of these calculations. Nothing has strengthened the Sultan's hold on Macedonia so much as the dissensions between the Bulgarian Exarchate and the Greek Patriarchate.

The priests of the Balkan churches are, with very few exceptions, simply peasants — husbands of plain peasant women, and fathers of many urchins — in no way distinguished from their neighbours except by trade. One man is a cobbler, and knows how to make boots and shoes; another is a priest and knows how to read the Mass. The peasant of the Balkans regards the two trades as on the same footing. He has no doubt that it is as necessary to be prayed for as to wear boots. But the ceremonies performed by the priests are for him simply practical operations with a view to his comfort in another world, and not intended to ennoble his life down here.

Though the contest between Christianity and Islam is the most important feature of the East, though Turkish institutions give such great prominences to ecclesiastical matters, the Orthodox Church has failed to use her opportunities. She has neither spread light nor infused energy, but it must be remembered that the Ottoman yoke has done much to degrade the religious standard of a noble race.

Christian Commonwealth, 13 September 1903

Плачът от Македония Преглед на източната криза

(От специалния кореспондент на в. „Крисчън комънуелт“)

Отдавна се предвиждаше, че последният обект на спор в Европа ще бъде Балканският полуостров, който е играл такава чудесна роля и в светската, и в религиозната история. Едва в наше време известна част от тази красива територия беше освободена от страшния мюсюлмански гнет. Но нито една част не е била освобождавана без кръвопролитие. И за нещастие дори бури от огън и кръв не винаги са успявали да доведат до освобождението на християнските народи от унижителното робство. Чрез намесата на Русия, Румъния, България и Сърбия получиха своята дългожелана свобода, но едва след страшна война посредством действието на Европейския концерт, който лорд Солзбъри сравни с парен валяк, движещ се бавно и тежко, беше извоювано освобождението на Крит. Хубавите провинции Босна и Херцеговина бяха поставени със съгласието на Европа под австрийско господство. В началото на миналото столетие гърците извоюваха своята свобода след героичната Война за независимост¹, в която бяха силно подпомогнати от активната симпатия на Англия, която беше по романтичен начин стимулирана от лорд Байрон, известният поет и най-големият от всички гъркофили.

Полумесецът срещу кръста

Най-черните петна, останали на картата на турската империя, сега са Армения, Македония и Албания. Печален факт е, че с изключение на г-н Гладстон², английските държавници от всички школи, когато са били на власт, не само че не са успели да подпомогнат тези потиснати народи, но в действителност в някои случаи са направили положението им още по-безнадеждно. Например лорд Биконсфилд настояваше за малка България и откъсна Източна Румелия, въпреки че в края на краищата неговият план беше осуетен, когато двете провинции се обединиха с явно пренебрежение и към султана, и към силите. Лорд Роузбъри³, когато беше министър-председател, по печален начин не успя да вземе действени мерки, за да спаси Армения, а лорд Солзбъри³ показва най-голямата слабост в своя живот, когато стоновите от тази страна развъълнуваха цяла Европа. Християнството извърши непростимо престъпление като извини редица ужасни кланета. И сега общественият разум е обезпокоен за съдбата на Македония, където отдавна предричаното въстание е в пълен ход. Един от най-тревожните въпроси на деня е дали то ще завърши с успешна революция, или ще бъде потушено в кървав потоп. Странно е, че последната битка за християнството в Европа трябва да се води в същия край, от който за първи път произлезе Евангелието в отговор

на „Вика от Македония“, чут от Св. Павел в чудотворното видение⁴. В Македония трябва да се реши веднъж завинаги въпросът дали Полумесецът ще надделее над Кръста във всяка част на християнския европейски континент. Но критичната борба за разрешаването на този въпрос произтича от факта, че колкото повече Турската империя се смалява по размери, толкова повече нейната военна мощ се концентрира в нарастващата степен.

Македонският комитет

Затруднението на турците при потушаването на този голям македонски бунт идва до голяма степен от факта, че Македония е подкрепяна енергично от България. Тази помощ е неизбежна и би било чудовищно, ако българският народ не се притече на помощ на своите братя на юг. Това е така, защото жителите на Македония, както е добре известно, са от същия род, изповядват същата религия, говорят същия език и имат същите обичаи, както българите. Те са общо взето обвързани чрез бракове, така че преследванията са въпрос както на семейна, така и на национална грижа. Точно тук е уместно да обясним произхода на прочутия Македонски комитет. След отказа от страна на Берлинския конгрес да включи Източна Румелия в Българското княжество, народът в двете страни винаги е бил решен да осъществи анексията насилствено и наскоро след признаването на българското правителство беше образувана организация, която да подпомогне тази кауза. Тя е известна като Македонски комитет, чието седалище е в София⁵, България, и заема втория етаж на една от най-забележителните сгради в центъра на града. Този орган непрестанно е разпалвал бунт. Няма село в България без клон на Комитета и най-малко 95 процента от българския народ са сред хилядите негови членове.

Опустошеният рай

Доскоро безнадеждното състояние на нещата в Македония общо взето привличаше малко вниманието на Европа. Но сега тази апатия рязко се нарушава, тъй като най-послед положението се разбира от всички и предизвиква всеобщо неудобство. Действително състоянието на Турската империя в морално, социално, търговско и политическо отношение предвещава настъпването на мъчителна нощ. Във всяка област на управлението размерът на безсрамен произвол е ужасен. Добрите хора са обезкуражени и напускат страната с хиляди. Никога няма да узнаем броя на убитите българи и македонци през последните няколко години. Жестокостите, извършени над българи между 1865 и 1875 г., бяха повторени в Македония. Една статистика сочи 15 000 жертви през последните десет години. За няколко години македонците се въоръжиха и организираха. Те се обучават в горите нощем и заравят пушките и амуниците си в корените на дърветата. Сега, когато борбата започна, те са решени да се бият докрай. След петвековно турско робство те са дошли до заключението, че е по-добре да умрат, отколкото да живеят при сегашните условия. Изоставени стопанства и купища пепел показват къде турците са въдворявали ред. Те не щадят нито жени, нито деца и всеки, който не изповядва тяхната вяра, е неверник, годен само да умре и е принуден да се подчинява на тяхната похот, жестокост и грабителство. Някоя християнска жена в Македония не може да бъде защитена от страстта на турските войници и чиновници и праговете на хиляди домове са лепкави от кръвта на съпрузи и бащи, които са умирали, защитавайки честта на своите съпруги и дъщери.

Един пътник, наскоро минал през Македония, разказва незабравимо преживяване. Спрял, за да пие вода в една крайпътна колиба и видял следи от неотдавнашен инцидент и тъй като никой не отговорил на неговото почукване на вратата, влязъл. На груба пейка седяла жена с див поглед, притискаща към гърдите си тялото на малко дете, чиято глава била разбита от жесток удар и чието лице било изцапано с прясна кръв. На пода в ъгъла на стаята бил трупът на млад селянин с лице, разсечено от ятаган до неузнаваемост, а коремът му бил разпран. Очевидно жената била побъркана от страх и мъка и фактът, че е била невинна, показва, че е отсъствала, когато турски войници, минавайки, са спрели в нейния дом за достатъчно дълго време, за да убият съпруга и детето ѝ. Можем само да предполагаме за причината. Казват, че мъжът бил трудолюбив, честен, заможен селянин, който се оженил за хубавата дъщеря на преуспяващ съсед преди три години. Съседите не смеели да коментират случая, но очевидно той не е необичаен. Такива трагедии се срещат често. Мъжът бил член на гръцката църква и турските войници са убили него и детето му или защото е отказал да се отрече от вярата си, или защото е скрил хубавата си жена при тяхното приближаване.

Голяма част от неприятностите се дължат на желанието на турските служители и войници да се сдобият с дъщерите на християнски семейства за своите хареми. Следователно не е чудно, че често четем за български и македонски жени, които хващат гората като амазонки. От време на време чуваме за чудни героини.

Религиозна война

Моралното и религиозно състояние на Македония, разбира се, лежи в основата на жестокото затруднено положение. Но става така, че същата причина, която беше против нещастната Армения, е изцяло в полза на Македония. Главната причина, поради която Русия гледаше с безстрастна апатия на страданията на Армения, беше тази, че народът на тази страна не е част от Православната гръцка църква. Те са следователно отцепници. Но случаят с християнските народи в Европейска Турция е съвсем различен; защото всички те са православни, лелеещи за това, което обичат да назовават „златна вяра“. Така сърби, румънци, българи, черногорци, македонци и гърци са еднакви по вяра и култ с народа на „Свята Русия“. Това показва, че непрекъснатата война на народите в Близкия изток е главно религиозен котфликт. Не може да се каже, че това източно православие е дълбоко духовен вид християнство. То е в действителност прекалено празно церемониално зрелище. Гръцката католическа църква е покрита с наслойки повече на суеверие и ритуалност, отколкото с която и да е друга част от принципите на християнството. Но въпреки че проповядването е практически непознато и всеки просветен свещеник, който се захване с евангелско обучение, е веднага порицаван от своя владика, дори това номинално християнство е упражнило мощно влияние при обединяването на тези хора против исляма в момент, когато като страшен порой той заплашва да залее всички.

Никой не може да наблюдава службите във всяка от източните църкви, без да бъде дълбоко поразен от разпалеността на свещеника и на богомолците. Службите продължават с часове, но църквите през цялото време са препълнени. Богомолците трябва да стоят прави, тъй като пейките са непознати в тези

храмове; но никой никога не изглежда уморен и техните непрекъснати отговори по време на литургията се произнасят с жив и равен тон. В тези църкви не се разрешава инструментална музика, но свещениците и хорове от мъже и момчета пеят хубава стара грегорианска музика с великолепно въздействие.

Друга особеност на българската, македонската⁶ и други православни църкви е, че не се разрешава да се чува женски глас в свещена песен. И наистина, жената заема много ниско място в гръцко-католишкия култ.

Духовни разногласия

Нещо обикновено е за много критици да говорят с пренебрежение за всички балкански християнски народи на основата на сектантското несъгласие, което много често се е изразявало в бурни кавги. Действително доста е модерно сред много християни в Западна Европа да се отдават на презрителни насмешки по повод фанатизма на различни секти на Източната църква и тяхната вражда една с друга. Добре е следователно да отбележим, че българската църква от самото си зараждане се колебае между Източния и Западния католицизъм⁷. През осмия век е имало църкви в Константинопол, Рим, Антиохия по същия начин, както има в Англия, Шотландия, Ирландия и Америка, църкви, които са практически идентични с английската църква; но не е имало нищо подобно на широко разпространената модерна идея за християнство, разделено на римски католици, гърци, арменци, протестанти, ирвингити и всякакви други религиозни секти, каталогизирани в „Уайтейкър“⁸. Съществувала е само Църквата, в основата си една единствена, макар и склонна да се разцепва на фракции по въпроси на църковната юрисдикция.

Древното царство България е било изрязано от Константиновата Източна империя и покръстено от православните монаси Кирил и Методий⁹. Още много рано се водят големи спорове по обикновени положения на доктрината между Константинопол и Рим, но главният удар, който разцепил на две Вселенската църква — на Източна и Западна — бил нанесен от монаха Михаил Селурариус¹⁰, който бил избран на патриаршеския трон в Константинопол през 1043 г.

Той отказал да се подчини на папата в Рим, който не искал да приеме нищо друго освен покорност пред абсолютната му върховна власт. През 1443 г. патриарсите от Александрия, Антиохия и Ерусалим свикали съвет, на който отхвърлили всякаква общност с Рим.

Екзарх и патриарх

Векове наред са се водили продължителни полемки в Цариград, като главният въпрос е бил дали тази църква трябва да избере свой собствен патриарх, или да се подчини на властта на фанариотите, или гръцката аристокрация във Фенер, име, с което се назовава прочутата гръцка колония в Цариград. Фенер и негово духовенство в България и Македония през седемнадесети век били малко повече от организация от алчни и изнудвачески бирници, изпратени да ограбват славянското население на Балканите в полза на Патриарха в Цариград. Най-накрая тази пагубна практика на държавната църква довела до недоволство и бунт. На един паметен Великден седем епископи били обесени във Фенер и султанът бил принуден да назначи нов патриарх. Истината е, че политиката на турците по отношение на християнските поданици е била „разделяй и владей“. Султаните са покровителствали първо една секта, а после — друга, разделяйки, за да владеят. За известно време те са

смятали всички източни църкви за еднакви и са ги смесвали под името Рум. Истинското име на България почти отпаднало от употреба. Но когато се оказало, че има различни видове християни, които се карат един с друг, било подчертано изгодно от политическа гледна точка да се наблегне на различията и да се увековечат възможностите за кавга. Опитът доказал правителността на тези сметки. Нищо друго не е укрепило султанската власт над Македония толкова много, колкото разногласията между Българската екзархия и Гръцката патриаршия.

Свещениците на балканските църкви са, с много малки изключения, просто селяни—съпрузи с обикновени селски жени и бащи на многобройна челяд, които по нищо не се различават от своите съседи, освен по занаята си. Един е обушар и знае как се правят ботуши и обувки; друг е свещеник и знае как да чете литургия. Селянинът на Балканите гледа на двата занаята с еднакви очи. Той не се съмнява, че е еднакво необходимо и да се изповядаш, и да носиш ботуши. Но церемониите, изпълнявани от свещениците, са за него просто практически действия за неговото удобство на другия свят, а не да облагородят живота му тук на земята. Въпреки че спорът между християнството и исляма е най-важната черта на Изтока, въпреки че турските институции дават такава голяма известност на църковните въпроси, Източноправославната църква не е успяла да използва своите възможности. Тя нито е разпръснала светлина, нито е вдъхнала сила, но трябва да се запомни, че османското робство е направило много, за да понижи религиозното ниво на един благороден народ.

В. „Крисчън комънуелт“, 13 септември 1903 г.

¹ Гърция е освободена след успешната за Русия Руско-турска война от 1828—1829 г. За свободата на Гърция се бият и хиляди българи. Английската помощ в освободителната борба на гърците е от романтичен и в известната степен морален характер, докато английското правителство е за запазване целостта на Турция.

² У. Гладстон (1809—1898); министър-председател (1894—1895); привърженик на антируска външна политика; автор на биографични монографии за Наполеон, лорд Рандолф У. Чърчил и др.

³ (Арчибалд Филип Примроуз) лорд Роузбъри (1847—1929) — английски политик от шотландски произход; член на Либералната партия, член на Парламента; министър на външните работи по време на кабинетите на Роберт Артур Сесил, лорд Солзбъри (1830—1903) — маркиз, английски държавен деец; министър на външните работи на Великобритания (1870—1880).

⁴ Вж. I посл. на ап. Павел до Сол.; 1:8.

⁵ Авторът неправилно смесва ВМОРО и ВМОК. В София е седалището на ВМОК, а в Солун е седалището на ЦК на ВМОРО.

⁶ Македонска църква не съществува. Става дума за Българската екзархия.

⁷ Колебанията на българската църква между Източнославянската и Римокатолическата се дължат на политически и национални причини.

⁸ Ежегоден справочник за ежегодна статистическа информация, издаван от 1868 г. в Лондон.

⁹ Авторът допуска съществена неточност. Приемането на християнството (864—866) става по времето на българския цар Борис I; Св. св. Кирил и Методий (825/826—869; ок. 815—885) — славянски просветители, създатели на славянската азбука, основоположници на славянската и българската литература, борци за самостоятелна славянска църква и култура.

¹⁰ Михаил Керуларий — енергичен и амбициозен цариградски патриарх (1043—1058). По негово време през юли 1054 г. бил прекъснат съюзът между Западната и Източната църква.

В. „Дейли кроникъл“, 13 септември 1903 г. Изявление на Балканския комитет по повод събитията в Македония: призив за мирно решаване на македонския въпрос

The Macedonian crisis

Statement by the Balkan Committee

Mr. Bryce, M. P., and Mr. Noel Buxton yesterday issued a statement by the Balkan Committee concerning the situation in the Near East. In this the committee says:

The responsibility which England has explicitly assumed for the government of Turkey is set forth in the writings and speeches of the leading statesmen of the last half-century.

– Quotations from these speeches are given, and the statement goes on:

It is perfectly clear that the responsibility for keeping Macedonia under the Turk, and therewith for the oppressions which have gone on ever since, and for the massacres actually in progress, rests primarily with Great Britain, and that she has not only a right, but a solemn duty to take any steps in her power to arrest the present strife, and secure peace and order for the miserable inhabitants of Macedonia. For many years past the Powers would have been formally as well as morally justified from Article 62 of the Berlin Treaty.

After giving extracts from the treaty the statement proceeds:

The constant violation of these clauses is illustrated over and over again in the reports of Consuls. Macedonia is divided into vilayets, and governed by Valis, whose subordinate officials are appointed by the Sultan. Possessing a right of appeal to the central Government these officials are practically exempt from all other control. Their salaries, nominally large, are rarely paid, so that the administrators of the country are forced to live by the profits of taxation, the acceptance of bribes, and indiscriminate plunder. The chief burden of taxation falls on the Christian peasantry. ... There is no appeal to the courts of law, for the evidence of a Christian is never heeded and the richest wins the day. ... The Macedonian Christians, destitute of the means of buying safety, are the continued prey of official money-grabbers, plundering landlords, and an unrestrained soldiery. Any outrages committed by a Turk against a Christian remains unpunished. From the general insecurity, the stagnation, and the economic misery the Moslem peasantry also suffers. Only a small ruling caste finds its account in this misrule. Such is the normal condition of Macedonia in time of peace. During the last year the situation has reached a climax. The Bulgarian Macedonians, deserted by the Powers, found their champions from within. ... Insurrection, justified if ever insurrection was justified, has at length broken out, and it is beyond dispute that many thousands of noncombatants have been barbarously butchered. The unhappy people justly cry aloud for the intervention of Europe. No one has denied, or can deny, the moral responsibility of England. She has not only the right but the duty to take any steps in her power to put an end to the present appalling state of things. She has not so direct an interest in the settlement as Austria and Russia have, and it is not suggested that she could take independent action, but that she should endeavour to induce the other Powers to agree to a scheme which will secure the deliverance of these provinces from their present miseries. ... The Powers should be asked to unite in demanding the withdrawal of Turk-

ish troops from Macedonia proper, the appointment of a Christian Governor with complete control of the civil and military administration, and the establishment of a gendarmerie commanded by European officers.

France and Italy would probably support this policy, while Russia and Austria could not resist it without admitting the insincerity of their own demands, and without increasing the danger of an ultimate resort to war. If Great Britain states her case and proposes a policy of joint action, she will have taken the first and obvious step, and is likely to have the support of the Governments and people of France and Italy. But to let matters drift, to wait till the population is massacred and kindred races can no longer hold aloof, it is to court disaster and increase tenfold the probabilities of a European conflagration. Persons belonging to either political party, or who take no active part in politics but feel that this is a matter in which justice and humanity call aloud for action, and call with an imperative voice, are invited to express their adhesion or approval.

Daily Chronicle, 13 September 1903

Кризата в Македония

Изявление на Балканския комитет

Г-н Брайс, член на Парламента, и г-н Ноел Бъкстон публикуваха вчера изявление от името на Балканския комитет относно положението в Близкия изток. В него комитетът заявява:

„Отговорността, която Англия определено е поела към правителството на Турция, е изложена в трудовете и речите на видните държавници от последния половин век.

Свършено ясно е, че отговорността за оставането на Македония под властта на турците и свързания с това гнет оттогава досега и за убийствата, които сега се извършват, лежи преди всичко върху Великобритания и че тя не само че има право, но и свещен дълг да предприеме стъпки според възможностите си, за да сложи край на сегашния конфликт и да осигури мир и ред за нещастните жители на Македония. През изминалите много години силите са имали официално и морално право за това съгласно чл. 62 на Берлинския договор“.

След като дава откъси от договора, изявлението продължава:

„Постоянното нарушаване на тези клаузи е илюстрирано многократно в докладите на консулите. Македония е разделена на вилаети и управлявана от валии, чиито подчинени чиновници се назначават от султана. Притежавайки правото на допитване до централното правителство, тези служители практически са освободени от всякакъв друг контрол. Техните заплати, номинално големи, рядко се изплащат, така че администраторите на страната са принудени да живеят от печалбите от данъчното облагане, вземане на бакшиши и безразборен грабеж. Главният товар на данъчното облагане пада върху християнските селяни. ... Няма призоваване в съдилищата, тъй като никога не се обръща внимание на свидетелството на един християнин и най-богатият излиза победител. .... Македонските християни, лишени от средства, за да си купят сигурност, са постоянна жертва на официалните бирници, грабителите земевладелци и невъздържаните войници. Всички издевателства, извършени от турци над християни, остават ненаказани. Мюсюлманските селяни също

страдат от общата несигурност, стагнацията и икономическата нищета. Само една така управляваща каста извлича полза от това лошо управление. Такова е нормалното състояние на Македония в мирно време. През последната година положението достигна своята кулминационна точка. Българските македонци, изоставени от силите, намериха своите защитници отвътре. ... Въстанието, ако някога едно въстание може да бъде оправдано, най-после избухна и е безспорно, че много хиляди мирни жители бяха варварски изклани. Нещастните хора справедливо плачат на глас за намесата на Европа. Никой не е отричал или може да отрече, моралната отговорност на Европа. Тя има не само правото, но и дълга да предприеме стъпки според възможностите си да сложи край на сегашното ужасно състояние на нещата. Тя няма такъв пряк интерес от разрешаването на въпроса, както Австрия и Русия и от нея не се иска да предприеме самостоятелно действие, а да положи усилие да накара другите сили да съгласуват проект, който да осигури освобождаването на тези провинции от сегашните им нещастия. ... Трябва да се настоява силите да се обединят в искането си турските войски да се оттеглят от самата Македония, да се назначи губернатор-християнин с пълен контрол над цивилната и военната администрация и да се създаде жандармерия, командвана от европейски офицери.

Франция и Италия вероятно ще подкрепят тази политика, докато Русия и Австрия не биха ѝ се противопоставили, без да признаят неискреността на своите собствени искания и без да увеличат опасността от едно крайно прибягване до война. Ако Великобритания изложи доводите си и предложи една политика на съгласувани действия, тя ще направи първата и очевидна стъпка и сигурно ще има подкрепата на правителствата и народите на Франция и Италия. Но да оставим нещата сами на себе си, да чакаме, докато населението бъде изклано и се изчерпи търпението на родствениите народи, това означава да си търсим белята и да увеличим десетократно възможностите за европейски пожар. Приканваме всички хора, които принадлежат към различни политически партии, или които не вземат активно участие в политиката, но чувстват, че това е въпрос, при който справедливостта и човечността зоват за действие на висок глас — и този глас е повелителен — да изразят своето съгласие и одобрение“.

В. „Дейли кроникъл“, 13 септември 1903 г.

¹ Вж. Протоколите на Берлинския конгрес, Преведени и издадени от Т. Икономов. С., 1885, с. 45.

**В. „Дейли кроникъл“, 13 септември 1903 г. Кореспонденция от
Солун за въстанието в Невеска**

The Fighting Around Neveska

Salonika, Sept. 8

An interesting letter from Klissura gives the following further particulars of the recent fighting around Neveska: —

“On August 25 the Bulgarian band at Klissura, numbering in all about 600 men, left a few small detachments on Mount Sioubrets, above the town, while the bulk of the force started for Neveska, where they arrived about five o'clock in the afternoon. That place was garrisoned by 300 soldiers, who defended themselves successfully for two hours. Seeing, however, that the insurgents were more numerous and better posted, fearing also that under cover of the darkness they might enter and create a panic, the Turks decided to evacuate the village, some of them retreating on Florina and others on Sorovitch. Only ten soldiers refused to abandon their quarters, and these, after a brave resistance, were captured. The band then occupied Neveska, under the orders of a chief named Kolio, took possession of all the military stores and provisions, blew up the barracks, and began to plunder the village.

(This account is given by a Greco-Vlach, who does not favour the Bulgarians.)

“On the morning of 27th, Edhem Bey, with six and a half battalions, arrived from Mavrovo. The komitajis made their first stand at the village of Chereschnitza, where they loopholed the houses and prepared for a desperate resistance. The Turkish artillery, however, set fire to the houses, and the band had to continue their retreat to the village of Precopana, which was already half burned. There they occupied a very strong position, and offered an obstinate resistance, but were at last forced to retire, leaving several of their number killed, among whom were the chiefs Popoff and Mati.

“The severest fighting, however, took place at Virbitsa and Sioubrets, above Klissura, where Chakalaroff made his final stand; and it was not until they had been for two hours exposed to the musketry and artillery of the Turks that the band finally broke and fled. From the summit of Mount Athanas, at Klissura, were to be seen, in one direction the village of Chereschnitza and Precopana in flames, in another, the Bulgarian hands under Chakalaroff, Panto, Elia, and Manol, streaming down from Sioubrets and hurrying towards Yaza; in yet another direction the chiefs Kolias and Alexof abandoning their positions on Hoinisko and hastening past Klissura to the village of Palaeotsar, after which it is not known what way they took. The troops climbed to the summit of Sioubrets and burned the Bulgarian camp.

“While all this was going on, the women and children of the villages of Zagoritchani, Bolokeui, and Bobishta, having abandoned their villages, proceeded, those of Zagoritchani and Bolokeui to the Patriarchist village of Holista and the Convent of St. Anargyro, and those of Bobishta either to the forest or to Klissura and the Convent of Panayia.

“On the 28th the troops entered Klissura, where Edhem Bey informed the inhabitants that they had nothing to fear. That day the troops burned the village of Zagoritchani, Bolokeui and Bobishta; Mokrino also was to have been burned the same day, but the inhabitants sent a deputation to Edhem Bey, condemning the

conduct of some of their fellow-villagers who had joined the bands, and begging him to spare the village for the sake of their families. Thus Mokrino was saved for the day, but only to be burned the day after.

The troops passed the night of 28th on Sioubrets and on the hill of St. Athanas. On the 29th Colonel Edhem Bey ordered all the women and children from the other villages, who had taken refuge at Klissura to be assembled in the courtyard of the Church of St. Nicholas, where he wished to see them himself in order to give them the necessary instruction for returning to their villages. Unfortunately a few komitajis who had not been able to escape with their chiefs, had hidden themselves in a forest above Mokrino, and, just at the moment when Edhem Bey met the refugees at the church, had begun to fire on some Turkish villagers who were on their way to Klissura. On hearing the fusillade, Edhem Bey ordered the Greek Kapitan Vangheli to go with some soldiers and pursue the komitajis. He drove them out to the forest, after which they took refuge in the village of Mokrino and continued firing. Edhem Bey then ordered the village to be bombarded. Six shells were thrown into the place, which then took fire. The soldiers rushed to the spot and began to pillage. The komitajis were killed, and the troops began to massacre the villagers, who, on the strength of the amnesty granted by Edhem Bey at Klissura the evening before, had ventured to return. More than a hundred villagers of Mokrino were killed; the women and children were left unprotected, homeless and destitute. Horses and cattle, with everything portable, were taken to Klissura, where soldiers offered horses at half a lira each without finding purchasers. It is even stated that male and female children were sold at from five to ten piastres apiece; they were bought by Christians of Klissura, who took pity on them, as the troops threatened to kill all who remained unsold.

"On the 30th Edhem Bey left two companies at Klissura, and set out with the rest of his troops for Korestia, still in pursuit of the bands."

Daily Chronicle, 13 September 1903

Боевете около Невеска

Солун, 8 септември

Едно интересно писмо от Клисура дава следните допълнителни подробности за неотдавнашното сражение около Невеска:

„На 25 август българската чета от Клисура, наброяваща общо около 600 души, остави няколко малки отряда на връх Сюбрец над града, а основната част от силите се отправиха към Невеска, където пристигнаха около пет часа след обяд. Това селище има гарнизон от 300 души, които се отбраняваха успешно в продължение на два часа. Като видяха обаче, че въстаниците са многобройни и с по-добри позиции, и като се страхуваха, че под прикритието на тъмнината те могат да влязат и да предизвикат паника, турците решиха да напуснат селото, като някои от тях отстъпиха към Лерин, а други към Суровичово. Само десет войника отказаха да напуснат своя пост и след героична съпротива бяха пленени. След това четата окупира Невеска под заповедите на войводата Кольо¹, завзе всички военни складове и провизии, изгори казармите и започна да ограбва селото. (Този разказ е направен от гръковлах, който не е благосклонен към българите).

На 27-и сутринта Едхем бей пристигна от Маврово с шест и половина батальона. Комитите направиха своето първо спиране в с. Каняк², от което отстъпиха към с. Черешница, където превърнаха къщите в бойници и се приготвиха за отчаяна съпротива. Турската артилерия обаче подпали къщите

и четата трябваше да продължи отстъплението си към с. Прекопана, което беше вече наполовина изгорено. Там те заеха много силна позиция и оказаха упорита съпротива, но бяха най-после принудени да отстъпят, като оставиха няколко души убити, между които бяха и войводите Попов³ и Мати⁴.

Най-тежката битка обаче стана във Върбица и Сюбрец, над Клисуре, където Чакаларов направи последното си спирание; и едва след като в продължение на два часа беше изложена на пушечна стрелба и артилерия от турците, четата окончателно се разпадна и избяга. От връх „Св. Атанас“ в Клисуре се виждаха на една страна селата Черешница и Прекопана в пламъци, на друга — българските чети на Чакаларов⁵, Панто⁶, Илия и Манол⁷, които се спускаха от Сюбрец и бързаха към Яза; и на трета — войводите Кольо и Алексов, които напускаха своите позиции на Хойниско и притичваха покрай Клисуре към С. Палеоцар, след което не е известно коя посока са взели. Войските се изкачиха на връх Сюбрец и изгориха българския лагер.

Докато ставаше всичко това, жените и децата на селата Загоричане, Болокьой и Бобища, след като изоставиха селата си, продължиха — тези от Загоричане и Болокьой към патриаршеското село Холиста и манастира „Св. Анаргиро“, а тези от Бобища — или в гората, или към Клисуре и манастира „Панайя“.

На 28-и войските влязоха в Клисуре, където Едхем бей съобщи на жителите, че няма от какво да се страхуват. Същия ден войските изгориха селата Загоричане, Болокьой и Бобища; и Мокрени трябваше да бъде изгорено същия ден, но жителите изпратиха делегация до Едхем бей, осъждайки поведението на някои свои съселяни, които са се присъединили към четите и го помолиха да пощади селото заради техните семейства. Така Мокрени беше спасено за този ден, само за да бъде изгорено един ден по-късно.

Войските прекараха нощта на 28-и на Сюбрец и на връх „Св. Атанас“. На 29-и полковник Едхем бей нареди всички жени и деца от другите села, които са намерили подслон в Клисуре, да бъдат събрани в двора на църквата „Св. Никола“, където искал сам да ги види, за да им даде необходимите инструкции за завръщане по домовете им. За съжаление няколко комити, които не успели да избягат със своите войводи, се скрили в гората над Мокрени и точно в момента, когато Едхем бей се срещал с бежанците в църквата, те започнали да стрелят по няколко турски селяни, които отивали в Клисуре. Като чул престрелката, Едхем бей наредил на гръцкия капитан Вангели⁸ да отиде с няколко войника да преследва комитите. Той ги прогонил от гората, след което те се скрили в Мокрино и продължили да стрелят. Тогава Едхем бей заповядал да се бомбардира селото. Били хвърлени шест снаряда в селото, което след това пламнало. Войниците нахълтали в селото и започнали да грабят. Комитите били убити, а войниците започнали да избиват селяните, които по силата на амнистията, дадена от Едхем бей в Клисуре предишната вечер, се решили да се завърнат. В Мокрени били убити повече от сто жители; жените и децата останали без защита, бездомни и изоставени. Конете и говедата с всичко преносимо били откарани в Клисуре, където войниците предлагали конете за половин лира на кон без да намерят купувачи. Твърди се дори, че били продавани момчета и момичета от пет до десет пиастра на дете; те били купувани от християни в Клисуре, които ги съжалявали, тъй като войниците заплашвали, че ще убият всички, които оставали непродадени.

На 30-и Едхим бей оставил две роти в Клисуре и с останалите си войски заминал за Кореща, все за да преследва четите.

В. „Дейли Кроникъл“, 13 септември 1903 г.

¹ Става дума за Никола Андреев.

² Вероятно Маняк.

³ Иван Попов (1871 г., с. Ляски, Невроколско — 1921 г., пл. Витоша) — фелдфебел от българската армия; войвода от Бланицката централна чета в Костурско през Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.

⁴ Мати Иванов — воевода от Бланицката централна чета в Костурско през Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.

⁵ Васил Христов Чакалов, (1874, с. Смърдеш, Костурско — 6 юли 1913 г., с. Белкамен и Невеска, Леринско) — костурски районен ръководител и войвода.

⁶ Пандо Кляшев (1882 г. с. Смърдеш, Костурско — 1907 г. с. Дряновци, Костурско) — учител, костурски районен ръководител и воевода.

⁷ Става дума за Манол Розов.

⁸ Вангелис — капитан, патриаршист, гръцки андартски войвода; оказал въоръжена подкрепа на войските на поробителя в Костурско и служил за водач на турската войска през Илинденско-Преображенското въстание. За гръцката въоръжена пропаганда и за турско-анадолското сътрудничество в Македония вж. Силянов, Хр. Към историята на гръцката терористическа пропаганда в Македония. — Периодическо списание, LXX, 3—4, 268—311.

№ 54

В. „Морнинг лийдър“, 13 септември 1903 г. Писмо от Нюел Бъкстон до Джеймс Скот за отговорността на Англия за кризата в Македония и за необходимостта от нейната активна дипломатическа намеса

A Macedonian policy England's responsibility for the present awful crisis

The secretary of the Balkan Committee has received the following communication from Mr. Noel Buxton:

Four journeys among the Balkan peoples have shown me that if England has forgotten the part she played in producing the present situation, those people are keenly alive to it, and justly so. By the treaty of San Stefano a large part of Macedonia was included in the Principality of Bulgaria. Had that treaty been allowed to take effect, the provinces which are the scene of so many horrors would now form part of a well-governed and progressive state in which every man's life and liberty are guaranteed by law.

That the British Government destroyed the treaty, no one denies. We English are not so utterly unmoved by the spectacle of women and children outraged, maimed, and butchered, as would appear from many of our newspapers, or as the cynic would have us believe. But it is hard for a generation, younger than Lord Beaconsfield's famous achievement at Berlin, to realise that the unutterable misery endured at this moment by great numbers of defenceless people within three days' journey from London is greatly chargeable to our own nation.

Atonement Wanted

If we realise the dreadful responsibility and have any pride whatever in the English name, we cannot do less than feel (as one journal most soberly puts it) "that it ought to be a point of honor with us to try to atone for the past by our present action. Russia and Austria are in the nature of things the leading Powers, but that is

no reason why Great Britain should not exert every effort to construct some kind of concert for the coercion of the Sultan into reform."

Intervention in favour of the appointment of a Governor of Macedonia, independent of the Porte, and responsible to the Powers – this, however tentative, would secure for Macedonians the good government of which we deprived them, and which we undertook, by Article 23 of the Berlin Treaty, eventually to obtain for them. But we cannot fulfil our duty by leaving the execution of it to two empires with other interests of their own to serve. What will result from each timidity may be learnt from Dr. Dillon's article in the "Contemporary Review" for September. It spells unrevealed misery for the Macedonian peasant, and in the end a Russian occupation, the very result that England strove to prevent.

We have now ample authority, whether of the diplomatist, the publicist, or the politician, for urging, as a feasible policy, that England should take the lead in proposing intervention.

There is nothing novel in such a course; it is non-interference that is novel; only a few years ago we were ready enough to intervene in Crete, and we are still taking part in the control of that island. Only by some honest effort to induce intervention can England wash her hands of blood.

We have all of us opportunities of influences. Had we an equal gift of imagination, the thought of the unbearable suffering to be inflicted to-day, and every day till the Powers intervene, would sting us into activity.

Morning Leader, 13 September 1903

Политиката в Македония Отговорността на Англия за настоящата ужасна криза

Секретарят на Балканския комитет получи следното съобщение от г-н Ноел Бъкстон:

„Четири пътувания сред балканските народи ми показаха, че ако Англия е забравила ролята, която е изиграла за създаване на сегашното положение, онези хора остро я осъзнават и имат право. Според Санстефанския договор голяма част от Македония беше включена в Княжество България. Ако беше дадена възможност на този договор да се осъществи, провинциите, които са арена на толкова много ужаси, сега щяха да са част от добре управлявана и напредничава държава, в която животът и свободата на всеки човек са гарантирани със закон.

Никой не отрича, че британското правителство унищожи договора. Ние, англичаните, сме напълно безразлични към оскърбените, обезобразените и изклани жени и деца, както би изглеждало от много наши вестници, или както би си помислил циникът за нас. Но е трудно за едно поколение, по-младо от прочутото постижение на лорд Биконсфилд в Берлин, да разбере, че неописуемата нищета, понасяна в този момент от многобройни беззащитни хора на разстояние три дни път от Лондон, пряко тежи на нашата собствена нация.

Необходимо е изкупление

Ако си даваме сметка за страшната отговорност и изпитваме някаква гордост, че сме англичани, поне трябва да почувстваме (както един вестник трезво отбеляза), че трябва да бъде въпрос на чест за нас да се опитаме да изкупим миналото с нашите днешни действия. Русия и Австрия са естествено водещите сили, но няма причина Великобритания да не положи всякакви усилия

за постигане на някакъв вид концерт [Европейски концерт — б. пр.] за принуждаване на султана да прокара реформи.“

Една намеса в полза на назначаването на губернатор на Македония, независим от Портата и отговорен пред силите — това, макар и като опит, би осигурило за македонците доброто управление, от което ние ги лишихме и което се задължихме чрез чл. 23 от Берлинския договор да постигнем за тях. Но ние не можем да изпълним нашия дълг, като оставим изпълнението му на две империи със свои собствени интереси. Какъв ще бъде резултатът от всякаква боязливост, може да се разбере от статията на д-р Дилън¹ в „Кънтемпъри ривю“ от м. септември. Тя (статията — б. пр.) предвещава необлекчена нищета за македонския селянин и накрая една руска окупация, точно това, което Англия се стреми за предотврати.

Сега ние имаме пълния авторитет на дипломати, на публицисти и на политици да настояваме като една изпълнима политика, Англия да поеме инициативата за предлагане на интервенция.

Няма нищо странно в един такъв курс; ненамесата е странна; само преди няколко години ние проявихме достатъчно готовност да се намесим в Крит и още участваме в контрола над този остров. Само с едно честно усилие за предизвикване намеса Англия може да измие ръцете си от кръвта.

Всички ние имаме възможност за влияние. Ако имаме еднаква способност за въображение, мисълта, че непоносимото страдание, което се причинява днес и ще се причинява всеки ден, докато силите не се намесят, може да ни подбуди към действие“.

В. „Морнинг лийдър“, 13 септември 1903 г.

¹ Емили Джоузеф Дилън (1854—1933) — английски журналист; специален кореспондент на в. „Дейли телеграф“ за Африка, Испания, Крит, Франция и Китай; автор на книги — „Максим Горки“ (1902), „Мирната конференция“ (1920), „Русия днес и вчера“ (1929) и др.

№ 55

В. „Дейли нюз“, 13 септември 1903 г. Статия за политиката на консервативното правителство на Артър Дж. Балфур по македонския въпрос

Review of foreign affairs

Where Are the Consuls?

In considering the Macedonian problem there are two definite things which ought to be dealt with at public meetings. For many months the Government has issued no Consular reports. In fact, it is a question whether the Consuls have been placed in a position to write the truth. At former crises European Consuls were authorised themselves. Now they have been informed by the Turkish officials that the life of a foreigner is not safe beyond his doorstep. In the old days such a prohibition to investigate would have been regarded as an insult to the Powers. Yet it is literally a fact that the Austro-Hungarian scheme of reform has reduced itself to the

presence of a couple of Swedish exiles at Monastir, who are shadowed wherever they go. It is, of course, a matter for congratulation that the pro-Turkish Sir Alfred Billioti is no longer Consul at Salonika. Nor is there any reason to complain of the personnel of the service as at present constituted. Consuls and newspaper correspondents are alike well qualified to do yeoman's service in the cause of liberty. But obviously Europe must insist upon the Sultan respecting the persons and the functions of her representatives.

The Note to Bulgaria

The second point for public speakers is even more serious, as disclosing the attitude of the British Government. We are told that Bulgaria stands without a friend in Europe, and it is likely enough that the strong, silent, and independent little Kingdom provides an unwelcome illustration of how unnecessary to civilization are the great military despotisms. It is the game of the Turk to put Bulgaria in the wrong by accusing her of direct complicity with the Macedonian revolutionaries. The truth is, of course, that Bulgaria has acted with extraordinary self-restraint. For years she has seen families of her own race, speaking her own language and in many cases educated at her own schools, exposed to gross misgovernment, and latterly to an attempt at extermination. Yet Bulgaria has not made war; but, on the contrary, has done her utmost to patrol her frontiers. We have only to compare such conduct with Great Britain's excitement over the Outlander grievances in order to applicate the strain under which Bulgaria has kept quiet. There is, of course, a motive. Bulgaria fears Russia, and desires to keep what she has rather than lose all by aggression. But, at any rate, she deserves credit for the patience with which she has waited upon an apathetic Europe. What, then, are we to say when, at the very moment of untold massacre and outrage, Europe, instead of censuring the Sultan, sends a bullying note to Bulgaria, ordering her to strengthen the cordon along her boundary, as if, forsooth, Bulgaria had not been behaving with the most perfect correctitude all the year? What, also, are we to say when Great Britain joins in this note, and affixes her signature to the insinuation against Bulgaria contained therein? We have felt it our duty to speak strongly against Greece and her pro-Turkish sympathies. We wish that our own land were blameless.

Cabinet and chaos

To-day the Cabinet meets. To the public the occasion is one for mixed derision and concern. It is impossible to contemplate the gathering of those disjecta membra without scorn; it is equally impossible to think of the weighty problems placed in such feeble hands without alarm. No Cabinet in living memory ever sank so low as that which meets to-day in the last stage of dissolution. It has been convicted of every vice that can afflict a Ministry. Of its criminal incompetence the country at last knows the full extent. The revelations of the War Commission report have at once amazed and shocked the nation. They have proved each count in the indictment which this journal levelled against the Government on its war policy and in regard to which we were subjected to every form of malignant abuse, boycott, and slander. The pretence of conspiracy against British supremacy in South Africa, with which Mr. Chamberlain fired the nation, vanishes with Sir William Butler's definite statement that the Boers armed only from suspicion of our motives and Lord Lansdowne's admission that he could not say that the preparations of the Boers after the Jameson Raid were more than defensive preparations—made necessary, but

it remembered, by our shameless condonation of that adventure and by the tortuous and inflammatory policy of Mr. Chamberlain and Lord Milner. The "conspiracy", in a word, was not with them but with us. And war being made "inevitable", we know with what blind folly the Ministry entered upon it—how Lord Lansdowne, following Mr. Balfour, deliberately ignored the fact of the treaty between the two republics, how the demands of the generals were refused and their advice scorned, how we sent brave men to their doom without guns or equipment or even maps to guide them, and how we brought back in disgrace, as if he were a traitor, the one soldier who knew the country and told the truth and whose only crime was that he believed that peace was possible. To folly and incompetence the Ministry have joined an insolent partiality and injustice, illustrated by the Education Acts which have plunged the country into a bitter strife of sects and have driven thousands of the most law-abiding and honourable citizens in the land to defend their liberties in the police-courts. And now, having destroyed our influence and good name abroad and awakened civil war at home, they have fallen to pieces over the attempt of the evil spirit of the Cabinet to break up the foundations of our commercial prosperity. Their continued existence as a Cabinet is an example of cynical contempt for tradition and decency which has lowered the whole conception of public life.

To this chaotic and broken body is presented a problem of immeasurable importance. Largely owing to the nerveless inaction of the Ministry during the past year a crisis has arisen in the near East which can no longer be evaded. The Turk is carrying fire and sword throughout a province for whose safety and just government this country is directly responsible. But for our action a quarter of a century ago the people who are being butchered to-day by the Turk would have been incorporated in that neighbouring state whose development since its delivery from the clutches of the Sultan is one of the most striking facts in recent history. Lord Salisbury and his colleagues of those days "put their money on the wrong horse, as he had the grace to admit later; but in doing so they gave us a responsibility which, apart altogether from the claims of humanity, makes the callous indifference of the past nine months a gross neglect of duty. Indifference, indeed, is hardly the word, for the shameful phrase in which Mr. Balfour spoke of "the balance of criminality" amounted to a sanction of the atrocities of the Turk. Now that Europe is ringing with this new reign of terror, and that war may be a question of days, the Ministry will no longer be able to bury their heads in the sand. They will be compelled to-day to look the situation in the face. Their duty is simple, obvious, insistent. Dare we hope that they will do it? Can we look to Lord Lansdowne, the easy tool of Germany in the Venezuelan escapade, and, but for the universal outcry, its catspaw in the Bagdad fiasco, to run counter to the brutal policy of the Emperor William. It is the ostentatious friendship of Germany—or rather of the German Emperor, for we must not visit the offence of the King upon the people—even more than the calculating indifference of England that is responsible for the desolation of Macedonia. But, we urge the Ministry to do one good thing, strike one blow for humanity before they go. They cannot compromise their future, for they have none. Their days are numbered. They would gain and not lose by falling in the midst of fulfilling a great duty which we owe to the oppressed. What that duty is need hardly be restated. It has been ably outlined by our Constantinople Correspondent, whose statesman-like grasp of the Eastern problem has been one of the most valuable assets of European politics for more than twenty-five years. He has shown us that the moment is ripe, almost rotten ripe, for British action. Threatened with the outbreak of war, which may lead no man knows whither, Russia and Austria are trembling on the brink of a strong definite step for the delivery of the oppressed people. They need only the work of encouragement or com-

mand from this country, which, with the approval of France, and the almost assured approval of Italy, would make their course clear and enable them to effect the one remedy, not merely for the present hideous condition of things, but for the whole problem of the Near East. It is only by delivering Macedonia from the Turk and placing it under a just administration responsible to Christian Europe that the reign of terror can be ended, war averted, and permanent peace effected. Whether that remedy is applied depends upon the action of Great Britain. We implore the Government not to continue to shirk their duty in this supreme matter. Every consideration that can appeal to men responsible for the destinies of a great people urges them to act strongly and instantly. Whether we consider the claims of duty, of responsibility, of humanity, or of national prestige, the call is equally urgent. If those claims are ignored, if the Government turn a deaf ear alike to the appeal of duty and the agonised cry of a tortured people, they will have struck their last and most deadly blow at the honour and humanity of this country.

If Macedonia introduces the note of tragedy into the conferences of the Cabinet, the subject of fiscal policy can hardly fail to relieve the tension for that large section of the Ministry who remain on the fence. It is understood that the results of the secret inquiry will be before the Cabinet, and the reception accorded them by Mr. Chamberlain, on the one side, and Mr. Ritchie and the Duke of Devonshire, on the other, cannot fail to furnish food for mirth for those who, like the Premier, have no settled convictions or who, like Lord George Hamilton, are "Fortune's champions."

.... who never fight

Save when her humorous ladyship is by

To teach them safety.

It will be time for the Hamiltons to declare themselves when they know who has won the tug of war in the Cabinet. And, after all it is hardly to be expected that undrlings should have grown-up opinions when their Premier is still afflicted with philosophic and fiscal doubt. But "once to every man and nation comes the moment to decide", and that moment has arrived for the Cabinet and their supporters. Not for many days longer will it be possible for Tory members and Tory candidates to enjoy the luxury of an open mind. There are, we estimate, over two hundred members of Parliament waiting for convicitons, and it is to the folding of these innocent sheep that the efforts of Mr. Chamberlain will be first directed, after, of course, the Prime Minister himself has been imbued with right views. In that matter Mr. Chamberlain will not have much difficulty. If he has sacrificed the public to the publican to please Mr. Balfour it is only fair that Mr. Balfour should sacrifice the public to the Protectionist to please Mr. Chamberlain. We may expect that, after a decent interval for the digestion of the official facts to be discussed by the Cabinet to-day, the Prime Minister will confess to settled convictions in favour of the taxation fo the food of the people. Could Mr. Chaplin of Mr. James Lowther who endured the scorn of Mr. Chamberlain in times when to be a Protectionist was to be a harmless and amusing crank, have ever hoped for the triumph which to-day's Cabinet meeting represents to them? For long years they have dwelt in "pure serene", the sole Apostles of the truth, preaching to deaf ears and stubborn understandings. But they have converted their Constantine, and he has converted their party. We must take care that he does not convert the country.

Daily News, 13 September 1903

Преглед на външните работи

Къде са консулите?

При разглеждането на македонския въпрос има два точно определени въпроса, които трябва да се поставят на публични събрания. В продължение на много месеци правителството не е публикувало консулски доклади. Фактически друг е въпросът дали консулите са били поставени в положение да пишат истината. При предишни кризи европейските консули са били упълномощени да обикалят страната с пълен ескорт, за да видят сами нещата. Сега те били информирани от турските служители, че животът на чужденеца извън неговия дом не е безопасен. В по-стари времена такава забрана за разследване би била разглеждана като обида за силите. Освен това безспорен факт е, че австроунгарският проект за реформи е сведен до присъствието на двама шведски изгнаници в Битоля, които са следени, където и да отидат. Разбира се, това е въпрос, който заслужава поздравление, че протурски настроеният сър Алфред Билиоти не е повече консул в Солун. Нито пък имаме причина да се оплакваме от сегашния състав на персонала на представителството. И консулите, и кореспондентите на вестници са еднакво добре подготвени, за да дадат ценна помощ за каузата на свободата. Но очевидно Европа трябва да настоява султанът да уважава личността и функциите на нейните представители.

Нотата до България

Вторият въпрос на ораторите е дори по-сериозен дотолкова, доколкото разкрива отношението на британското правителство. На нас ни казват, че България е без приятел в Европа и доста вероятно е че силното, безшумното и независимото малко царство дава неприятен пример за това колко ненужен за цивилизацията е страшният военен деспотизъм. Игра на турците е да стоварят вината върху България, като я обвиняват в съучастничество с македонските революционери. Истината е, разбира се, че България е действала с изключителна въздържаност. В продължение на години тя е виждала семейства от своя собствен народ, говорещи нейния собствен език и в много случаи обучавани в нейните собствени училища, изложени на отвратително лошо управление, и най-накрая — на опит за унищожение. И все пак България не обяви война, а напротив, направи всичко възможно, за да охранява границите си. Трябва само да сравним едно такова поведение с оживлението на Великобритания от чуждестранните оплаквания, за да оценим напрежението, при което България запази спокойствие. Разбира се, има мотив. България се страхува от Русия и желае по-скоро да запази това, което има, отколкото да загуби всичко с една агресия. Но във всеки случай тя заслужава доверие за търпението, с което изчака равнодушна Европа. Тогава какво да кажем, когато в самия момент на нечувани кланета и издевателства Европа вместо да порицае султана, изпраща заплашителна нота до България, с която ѝ заповядва да засили кордона на своята граница, като че ли наистина България не се е държала с най-съвършена коректност през цялата година? Какво ще трябва да кажем, когато Великобритания се присъединява към тази нота и прибавя подписа си към една инсинуация срещу България? Ние разбрахме, че е наш дълг да се произнесем категорично срещу Гърция и нейните протурски симпатии. Ние искаме нашата собствена земя да бъде невинна.

Днес се събра кабинетът. За обществото това е и повод за смесени чувства на присмех и безпокойство. Невъзможно е да се размишлява за събирането на тези разпръснати части без презрение; невъзможно е също така да се мисли без тревога за тежките проблеми, предоставени в толкова слаби ръце. Не е запомнен кабинет, който да е затънал толкова надълбоко, както този, който се събира днес в последния стадий на разпускането. Той е обвинен във всички пороци, които могат да засегнат едно министерско тяло. Страната най-последно знае точната степен на неговата престъпна некомпетентност. Разкритията в доклада на Военната комисия изведнъж изумиха и потресоха нацията. Те доказаха всеки пункт в обвинението, което нашият вестник повдигна срещу правителството по неговата военна политика и във връзка с което бяхме подложени на всякакъв вид зловредни оскърбления, бойкот и клевета. Претенцията за заговор срещу британското върховенство в Южна Африка, с който г-н Чембърлейн¹ възпламени нацията, изчезва след окончателното твърдение на сър Уилям Бътлър², че бурите се въоръжават само от подозрение към нашите мотиви и след предположението на лорд Лансдаун, че според него приготовленията на бурите след Джеймсън Рейд не са нищо повече от отбранителни приготовления — станали необходими — не трябва да забравяме това — поради нашето безсрамно опрощаване на тази авантюра и поради неискрената и потстрекателска политика на г-н Чембърлейн и лорд Милнър³. „Заговорът“, с една дума, не беше от тяхната страна, а от наша. И тъй като войната стана „неизбежна“, сега ние знаем с каква сляпа глупост правителството я започна — как лорд Лансдаун, по примера на г-н Балфур⁴, съзнателно пренебрегна същността на договора между двете републики, как беше отказано да се удовлетвори молбите на генералите и техния съвет — презрян, как ние изпратихме храбри мъже на произвола на съдбата без пушки или екипировка, или дори карти за ориентиране и как върнахме в немилост, като че ли беше предател, единственият войник, който познаваше страната и каза истината и чието единствено престъпление беше вярата му, че мирът е възможен. Към глупостта и некомпетентността кабинетът прибави и нагло пристрастие и несправедливост, илюстрирани чрез Закона за образованието, който хвърли страната в остра борба на секти и накара хиляди от най-кротките и почтени граждани на нашата земя да защитават своите свободи в полицейските съдилища. И сега, след като унищожиха нашето влияние и добро име в чужбина и пробудиха гражданска война вътре в страната, те се разпръснаха при опита на злия дух на правителството да подрони основите на нашия търговски просперитет. Тяхното продължително съществуване като кабинет е пример за цинично презрение към традицията и благоприличието, което влоши цялата представа за обществен живот.

Пред този хаотичен и разбит орган изниква въпрос от неизмерима важност. До голяма степен поради инертното бездействие на правителството през последната година в Близкия изток възникна криза, която не можа повече да бъде избягвана. Турците сеят огън и меч в една провинция, за чиято сигурност и справедливо управление нашата страна е пряко отговорна. Ако не бяха нашите действия преди четвърт век, хората, които днес турците колят, щяха да бъдат включени в онази съседна държава, чието развитие след освобождението ѝ от ноктите на султана е един от най-поразяващите факти в новата история. Лорд Солзбъри и неговите колеги от онези дни „зложиха парите си на непечелившия кон“, както той по-късно имаше благоволения да признае; но като постъпиха

по този начин, те ни оставиха една отговорност, която независимо от изискванията за хуманност, превръща коравосърдечното безразличие от последните девет месеца в скандално пренебрегване на дълга. Наистина, безразличие едва ли е точната дума, тъй като срамния израз, който г-н Балфур използва, за „баланса на престъпността“ стана равнозначен на жестокостите на турците. Сега, когато Европа се надига при това ново господство на терора и когато войната може би е въпрос на дни, правителството няма да може повече да заравя глава в пясъка. Днес то ще бъде принудено да се изправи лице в лице с положението. Неговият дълг е прост, очевиден, настоятелен. Да си позволим ли да се надяваме, че то ще го изпълни? Можем ли да разчитаме на лорд Лансдаун — лесното оръдие на Германия във Венецуелската авантюра и ако не беше всеобщият протест — нейна маша в Багдатското фиаско — който да се противопостави на бруталната политика на император Вилхелм³? Това е привидното приятелство на Германия, или по-скоро на германския император, тъй като ние не трябва да ревизираме простъпката на краля пред народа — дори повече, отколкото пресметнатото безразличие на Англия, която е отговорна за нещастията на Македония. Но ние настояваме правителството да направи едно добро нещо — да подкрепи хуманността, преди да си отиде. То не може да изложи на риск бъдещето си, защото няма такова. Неговите дни са преброени. То ще спечели, а няма да загуби, като падне по време на изпълнението на един голям дълг, който ние имаме към потиснатите. Едва ли е нужно да повтаряме какъв е този дълг. Той беше умело очертан от нашия цариградски кореспондент, чието държавническо разбиране на Източния въпрос е било един от най-ценните активи на европейската политика за повече от двадесет и пет години. Той ни показва, че моментът е узрял, почти презрял, за действията на Англия. Заплашени с избухването на война, която никой не знае докъде ще доведе, Русия и Австрия треперят пред прага на една енергична окончателна стъпка за освобождаване на потиснатия народ. Те се нуждаят единствено от окуражаващата дума или заповед от наша страна, която, с одобрението на Франция и почти сигурното одобрение на Италия, би прояснила техния път и би им дала възможност да осъществят единствената мярка не просто за сегашното състояние на нещата, но и за целия проблем на Близкия изток. Единствено чрез освобождаване на Македония от турците и поставянето ѝ при една справедлива администрация, отговорна пред християнска Европа, може да се сложи край на господството на терора, да се предотврати войната и да се установи траен мир. Дали тази мярка ще се приложи, зависи от действията на Великобритания. Ние умоляваме правителството да не продължава да отклонява своя дълг по този важен въпрос. Всяко съображение, което може да призове хора, отговорни за съдбините на един велик народ, ги подтиква да действат енергично и незабавно. Когато вземаме предвид изискванията на дълга, на отговорността, на човечността или на националния престиж, зовът е също така неотложен. Ако тези изисквания бъдат пренебрегнати, ако правителството се прави на глухо към призива на дълга и агонизиращия вик на един измъчен народ, то ще нанесе последния си смъртен удар върху честта и човечността на нашата страна.

Ако Македония внесе трагична нотка в заседанията на кабинета, въпросът за финансовата политика едва ли ще успее да намали напрежението на голямата част от членовете на правителството, които са в опозиция. Стана ясно, че резултатите от тайната анкета ще бъдат пред кабинета и приемът, който му оказва г-н Чембърлейн, от една страна, и г-н Ричи⁶ и дюкът на Девъншър, от друга, не могат да не доставят храна за смях на онези, които, като министър-

председателя, нямат установени убеждения или които, като лорд Джордж Хамилтън⁷, са „Любимци на съдбата“.

.....които никога не се сражават,
освен ако нейно комично благородие не е наблизо,
за да им каже, че е безопасно.

Вече е време за хамилтъновци да покажат истинските си намерения, когато разберат кой е спечелил играта на теглене на въже в правителството. И все пак едва ли може да се очаква, че дребните чиновници ще имат мъдри мнения, когато техният министър-председател още се измъчва с философски и финансови съмнения. Но „веднъж при всеки човек и нация идва моментът за вземане на решение“ и този момент е дошъл за правителството и неговите привърженици. Не след много дни ще стане възможно за торите и кандидатите-тори да се наслаждават на лукса да нямат становище. Изчисляваме, че има повече от двеста членове на Парламента, които чакат доказателства; усилията на г-н Чембърлейн най-напред ще бъдат насочени именно към приобщаването на тези невинни овце, след като, разбира се, самият министър-председател е бил овладян от правилни възгледи. За тази работа г-н Чембърлейн няма да има много затруднения. Ако той е пожертвал кръчмата за кръчмаря, за да достави удоволствие на г-н Балфур, съвсем справедливо е г-н Балфур да пожертва обществото за протекциониста, за да достави удоволствие на г-н Чембърлейн. Ние можем да очакваме, че след един приличен интервал за смилане на официалните факти, които ще бъдат обсъждани от правителството днес, министър-председателят ще признае установените доказателства в полза на облагането с данъци храната на народа. Можеха ли г-н Чаплин⁸ и г-н Джеймс Лоутър⁹, които изтърпяха присмеха на г-н Чембърлейн по времето, когато да бъдеш протекционист, означаваше да бъдеш безобиден и забавен мърморко, някога да се надяват на триумфа, който днешното заседание на правителството представляваха за тях? В продължение на дълги години те живееха на „чистото небе“, единствените апостоли на истината, които пледираха пред глухи уши и инат. Но те обърнаха своя Константин, а той обърна тяхната партия. Трябва много да внимаваме той да не обърне и страната.

В. „Дейли нюз“, 13 септември 1903 г.

¹ Джоузеф Чембърлейн (1854—1914) — английски политик, член на Либералната партия и член на Парламента; заема отговорни постове в правителствата на У. Гладстон и на маркиз Солзбъри; противници на Англо-бурската война (1899—1902); привърженик на идеята за по-тясно политическо единство на Британската империя.

² Уилям Френсис Бътлър (1838—1910) — английски офицер от ирландски произход; участвал в Англо-бурската война (1899—1902) и отзован оттам за възгледи в противовес на английската колониална политика.

³ Алфред Милнър, лорд (1854—1925) — висш английски чиновник в Южна Африка; член на редакционната колегия на в. „Пал Мал газет“ (1881—1885), противник на Англо-бурската война (1899—1902).

⁴ Артър Джеймс Балфур, лорд (1848—1930), английски държавен деец; лидер на консервативната партия; министър-председател (1902—1905) и министър на външните работи (1916—1919); инициатор на англо-френското съглашение от 1904 г.

⁵ Вилхелм II (1859—1941) — германски император и пруски крал (1888—1918); представител на войнистващия германски милитаризъм.

⁶ Вероятно Чарлз Томсън Ричи (1838—1906) — английски политик, юрист, член на Консервативната партия и член на Парламента.

⁷ Джордж Френсиз Хамилтън, лорд (1845—1927) — английски политик; заема отговорни постове в администрацията в Англия и Индия.

⁸ Вероятно Френсис Дръмънд Пърси Чаплин (10 авг. 1886—16 ноем. 1933) — учен, журналист, общественик; кореспондент на в. „Таймс“ в Йоханесбург, Южна Африка (1897—1898), и на в. „Морнинг поуст“ в Петербург (1899—1900), представител на английската рудодобивна фирма в Южна Африка (1900—1914).

⁹ Вероятно Джеймс Уилям Лоутър, лорд (1855—1949) — виден английски политик; заема отговорни административни постове; член на Камарата на лордовете и втори говорител на Камарата на лордовете.

№ 56

В. „Таймс“, 14 септември 1903 г. Специални кореспонденции от Битоля, София и Виена за зверства на турските войски при потушаване на въстанието в Битолския вилает

The Macedonian rising Turkish outrages

(From our special correspondent)

Monastir, Sept. 5.

Previous experience of travel in Turkey has usually shown that no place is in quite such a terrible state as its neighbours imagine to be, but Monastir has proved the exception. Though every wily precaution is being taken to suppress the truth, it is impossible to be here and fail to realize that unspeakable horrors have been, are being, and will continue to be committed throughout the greater part of this vilayet, up to the very gates of, if not actually within, the town itself. The local insurrection may be said to have almost expired, but the spirit of murder and loot in the Turkish soldiery is increasing, and will, if unchecked, undoubtedly spread throughout Western Macedonia till there is little left worth plundering and few are left alive to be killed.

I have succeeded in obtaining fairly accurate details, which shall follow by another post, of the actual military operations undertaken to quell the rebellion. Briefly, the country has been divided up into sections, and “driven” by troops advancing in great force from different directions towards a common centre. Owing, however, to difficulties of terrain and to faulty picketing arrangements at night, it does not appear that many of the real komitaji fighting men have been captured or killed, but they have undoubtedly been disorganised and scattered, and are unlikely to bring off any more successful coups anywhere west of the Vardar valley. So far excellent; but, unfortunately, it is daily becoming clearer that the intentions of the Turks are not only to destroy the insurgents, but as far as possible to exterminate the Bulgarian element, to strike terror into the hearts of all Christian subjects alike, and so to relieve themselves of any anxiety on the score of revolutions for many years to come. And it is becoming equally clear that, in the attempt to carry out this policy, guilty and innocent, would-be reformers and so-called friends, Bulgarians, Greeks, and Wallachs are all being treated alike. The troops are accompanied by, or act in conjunction with, Bashi-Bozouks, mostly Albanians, and, except that the troops draw rations and the others do not, there is little to choose between them. The officers follow rather than lead their men; the higher officials encourage and direct, and the highest of all gives sanction.

Monastir town is surrounded by outposts, and refugees are usually driven away, but last night a large number, perhaps 300, fugitives from the village of Smilevo succeeded in reaching the Bulgarian quarter, where they are now being sheltered and, as far as possible, clothed and fed. Many were almost naked, a few wounded, all half-starving and too terrified to give any accurate account of their sufferings. It appears, however, that Smilevo was a Bulgarian village situated not further than 12 miles from here, and lately with a population of some 3,000. About August 25 there was a big fight near this village, in which the insurgents were defeated. After the flight of the latter the village of Smilevo was immediately surrounded, sacked, and burnt by the troops and Bashi-Bozouks. The villagers who escaped took refuge in the neighbouring forest, there they remained wandering about like wild beasts for at least ten days, when, finding themselves likely to starve, about half their number made for and reached Monastir. The remainder, including the majority of the wounded, are still hiding in the hills. The Turks had captured about 60 women alive, some of whom had afterwards escaped. They have their own stories to relate, which need not be repeated.

On August 17 last two battalions of Turkish troops marched from Florina to attack the insurgents in a strong position of the neighbouring hill of Pisoder. The Turks were defeated and lost heavily. Within sight of Florina and visible from the railway was the little Greek village of Armensko, past which the troops had to march. With no possible justification, the inhabitants being Greeks and not Bulgars, this village was suddenly surrounded, sacked, and burnt; not a villager escaped and many were burnt alive in the flames. This feat of arms was witnessed by a foreign officer who had left the railway station to watch the fight at Pisoder and his evidence is unimpeachable. Five days afterwards certain Sisters of Mercy were permitted to visit the village. They found about 30 of the wounded still living, mostly women and children, the dead still unburied and many of the bodies completely or partially burnt. They also found evidence of other things which cannot appear in print. The corpses may still be seen lying in the village, but some of the wounded are now in the Greek hospital at Monastir. The description of their wounds will hardly bear repeating. One little girl, about ten years old, had eight in different parts of her body. They appear to be mostly from swords or bayonets, and it is interesting to note that only Turkish officers carry swords.

Nevskasi is another village visible from the railway. At the commencement of the insurrection its inhabitants, being all Bulgarians, fled to the hills, but finding nothing to eat they returned after about ten days and surrendered. Between 50 and 80 of the men were seized and marched off towards the prison at Florina, only a few miles distant. On the way another party of soldiers met the escort and after some discussion the prisoners were all slain. The Greek Bishop of Florina is among the many witnesses to the truth of this story.

An American colleague has just returned from an unauthorised visit to Krushevo. The sack of Krushevo has already been fully described. He was, however, able to satisfy himself that none of the horrors have been exaggerated and to obtain evidence that the whole affair was directed from Monastir, if not from the Palace itself. It is now more than three weeks since the pillage and massacre, but the wounded have not yet been properly attended to, and many bodies are still unburied. The local doctors were killed in the slaughter and their drugs all destroyed. The Sisters of Mercy appealed to Hilmi Pasha himself for permission to visit Krushevo, but permission was refused. They then applied to be allowed to send up some medicines and bandages. "Those who are going to die will die, and those who are going to live will live. Drugs are no use," replied this Pasha. No survivor is permitted to leave the

town unless a year's taxes are paid in advance and exorbitant baksheesh to the police. As the survivors are all stripped and starving these conditions are somewhat severe. It will be remembered, of course, that Krushevo was a Greco-Wallachian town with no possible guilt in the Bulgarian insurrection. It is impossible to guess how many villages have shared the fate of Smilievo, Armensko, and Krushevo; local opinion puts it at not less than 100, and the number is increasing daily. From all accounts the country round Okhrida, where the Bulgarian population is thickest, is at present the centre of the greatest trouble. There the troops are now driving the country from north to south and Albanian Bashi-Bozouks from west to east. The only news available is through Turkish sources, but it seems that even some of the Turks themselves realize that matters are going too far and would have something done to check the carnage. An Albanian Mussulman priest, for instance, who arrived in the town yesterday states that there were few villages left in the district he passed through and that the road was strewn with corpses.

It is impossible to exonerate Hilmi Pasha and the local government from a share of responsibility for these proceedings, and it is equally certain that they are not without their orders from above. Permission was refused me to travel even in the country where "complete tranquility has already been restored," and I felt constrained to tell his Excellency that I knew the reason why. He added that the insurrection would be finished in less than a fortnight, and that there would never, he hoped, be another. This seems plausible enough. Matters have probably gone too far for any active interference to have much effect in this remote part of Turkey, but it is to be hoped that at least some efforts will now be made to localize the horrors and save the other vilayets from a similar fate.

September 6.

The refugees from Smilievo mentioned in my telegram yesterday are still too much affected by their losses to be able to give any connected story of their sufferings. It appears, however, from a careful cross-examination that Smilievo was originally captured by the insurgents on August 2 after a fierce fight with the Turkish garrison, of whom not more than 20 escaped or fled. The insurgents then ordered the villagers to take with them bread and clothing and to remain hidden in the neighbouring forest. A few days afterwards the Turks returned in greater numbers and succeeded in reoccupying the deserted village and burning about 30 houses, but they were eventually driven off by the insurgents. After this insurgents and villagers lived for nearly three weeks in the forest with boiled wheat as their only food till about August 27, when the Turks appeared in still greater numbers, accompanied by artillery. The insurgents then disappeared, but the villagers suddenly found themselves surrounded, and all who tried to break the cordon were killed. The survivors were brought down to the village to watch its being looted and burnt. When only three houses remained standing all the women were collected together and ordered to enter them; but, thinking they were going to be burnt alive, most began to run, and in this stampede many more were killed.

At this juncture a Turkish Bey from a neighbouring village appeared with his followers, and seems to have taken pity, for after some parleying about 60 of the women and 35 children were marched off by him to his own village and there fed and the next morning allowed to go to Monastir. On the following day many more fugitives appeared, in all about 200 families. Very many are, however, known to have been killed and more are missing. Every family has its own story to tell of murder, mutilation, and outrage, and tells it in such a way as to defy misbelief.

It is difficult to see what can be the ultimate fate of these homeless fugitives, for the Bulgarian quarter here is poor and can hardly support them for long. It is certain that the Government will not help them, though no doubt it is anxious to collect subscriptions and provide a staff of unpaid officials to supervise the distribution — the sole consolation is that their prospects are anyhow brighter than those of the many thousands who are now known to be in a similar plight, but who will never find refuge in the semi-safety of a Consular town.

(Delayed in transmission)

(From our own correspondent)

Sofia, Sept. 11.

A letter from a friend who is now in Monastir gives an interesting description of the state of affairs there. Hilmi Pasha and the authorities continue to take the most elaborate precautions to prevent any information from neighbouring districts from reaching the Consuls or other foreigners. My correspondent, who endeavoured to visit the ruined village of Armensko, was arrested and taken to the police-station. Refugees from the country are now absolutely forbidden to enter the town, inasmuch as the Consuls, correspondents, and missionaries had succeeded in coming into contact with them, and the missionaries had begun to collect funds for the purpose of purchasing food and medicines for the starving and wounded. Many refugees, nevertheless, are hiding in the Bulgarian quarter. Sixty women and children coming from the destroyed village of Smilevo were driven back into the fields by the soldiers. All were famishing, some were wounded, others had broken limbs, and several were crawling on their hands and feet. Eventually the Austrian Consul insisted on their admission into the town.

My correspondent expresses the opinion that the reports of recent Turkish victories circulated by the authorities are grossly exaggerated. The bands are seldom large, and statements that 400 or 500 insurgents have been killed in various battles are unworthy of credence. The fact that 1,100 wounded Turkish soldiers are now in the military hospital is suggestive with regard to the issue of some of these engagements. Patients lie all over the floors and in the courtyard of the hospital. The authorities are hiring houses for their accommodation.

Upwards of 1,500 peasants are crowded in the gaol at Monastir. My correspondent obtained from a Servian who had been recently liberated an account of his experiences while in prison. He was first thrown into an underground den only one metre high, where he was left three days without food. Afterwards he was confined in a room in the prison at Florina about 20 ft. square with 22 other prisoners. The room was inspected from outside by my correspondent. The inmates were not allowed out for any purpose, and were struggling to approach the window in order to breathe. The Servian states that in Monastir prison the men were tied down every night and gagged and beaten for the purpose of extracting confessions. The beating continued for two hours. Most of the prisoners, however, know little or nothing, as they are almost all Greeks or Wallachs or non-combatant Bulgarians.

The Mussulmans are believed to be maturing a plan to murder one or more of the Consuls or correspondents and then to attribute the crime to the komitajis. Hilmi Pasha informed Mr. MacGregor that either he or one of the correspondents or the American missionaries would be killed by the revolutionaries. Mr. MacGregor replied that the Turkish Government would be held responsible for his murder, no

matter by whom committed. As the presence of foreigners is desired by the insurgents an attempt at intimidation on the part of the Turks is suspected.

Vienna, Sept. 13.

An official telegram from Constantinople contains charges against the Turkish troops more precised than any yet made. "According to news from Adrianople," runs the telegram, "the Albanian Redifs committed serious excesses on the march from Adrianople to Kirk Kilisse, especially at Yenidje, where they plundered the church. The Governor of Kirk Kilisse has gone thither to open an inquiry. In Kirk Kilisse itself there was looting by the Albanians, and on the way to Tirnovo they set fire to the village of Kurukoi. From the interior of the sandjak alarming news is being received. For instance, the villages of Almadzik and Erekler, 20 kilometres north of Kirk Kilisse, are reported to have been divastated by a detachment of troops, and 220 Bulgarians to have been beheaded at Almadzik in the presence of their families. This news to be more completely verified. An inquiry is taking place."

The telegram adds that more than 100 wounded Turkish soldiers have been brought into Adrianople from the sandjak of Kirk Kilisse. Loss was inflicted on a battalion of Albanian Redifs and another of Adrianople Redifs in a pass on the way to Vassiliko through the explosion of a dynamite bomb thrown by komitajis.

It may be hoped that the "inquiry" mentioned in the official telegram will be conducted in the presence of some credible witness. The beheading of the 220 Bulgarians is no worse than many of the other "excesse" attributed to the Turkish troops, but in this instance it should be possible to verify at least the broad facts of the case. If the Powers had eyes to see and ears to hear they might learn from the employment of Albanians in the vilayet of Adrianople how little the Sultan cares for their advice. The Austro-Hungarian and Russian Ambassadors have again and again pressed Abdul Hamid not to use Albanian troops in repressing the rising. The Powers might also perceive the criminal folly of leaving the Sultan a "free hand", as though previous experience had not demonstrated to satiety the exploits of which he is capable.

The Vienna Press accepts the beheading incident as substantially true. The Neues Wiener Tagblatt declares that such cruelties damage the position of Turkey to a greater degree than her worst enemy could have hoped, and when it is remembered that they were perpetrated in the immediate neighbourhood of the Bulgarian frontier it is hard not to draw pessimistic conclusions in regard to peace. Even the Turcophil Neue Freie Presse expresses no doubt as to the accuracy of the official telegram, but inveighs against the despatch of French warships to the Levant and against the reported preparations of Italy to take similar action as ill-considered attempts to encourage the insurgents and to thwart the successful efforts of Turkey to damp down the Macedonian fire.

A publication in the Neue Pester Journal concerning the attitude of Russia is to-day the object of much discussion both at Budapest and here. The circumstance that the Neues Pester Journal notoriously stands in relationship to a source formerly influential and even now well versed in the doings of the Austro-Hungarian Foreign Office is considered to lend weight to the accusations of duplicity which it launches against Russia. It accuses Russia of furnishing arms and ammunition to the insurgents, in regard to whom Bulgaria, it affirms, plays merely the part of a middleman. Whereas Russia previously sent shiploads of arms in secret she now sends them openly. The object of Russian policy in carrying on this game simultaneously with her understanding with Austria-Hungary is simply to exclude Austria-Hungary from all influence in the development of Balkan affairs. The Vienna For-

eign Office, continues the Neues Pester Journal, has at last become uneasy, and is said lately to have asked Count Lamsdorff whether Russia is protecting the constant despatch of weapons, and, if so, what is her object.

It is probable that this publication will draw a démenti from the Ballplatz, and equally probable that Russia will deny the despatch of arms for the insurgents. These denials will scarcely affect the strong suspicion prevailing in diplomatic circles here that the much-vaunted Austro-Russian agreement does not cover all Russia's activity in the Balkans. It is no secret that the Austro-Hungarian Government was not previously informed of the despatch of the Russian squadron to Iniada, and it is believed to be a fact that Count Lamsdorff replied to Austro-Hungarian inquiries on the subject by washing his hands of the whole affair, which he intimated had to his regret been arranged over his head by influences he was powerless to control. As usual, there seem to be two policies in Russia — the official and the real. It would not be surprising if Austria-Hungary would like to know on which of these two policies the Austro-Russian agreement is based.

Times, 14 September 1903

Македонското въстание Турски издевателства

(От нашия специален кореспондент)

Битоля, 5 септември

Предишните пътувания в Турция обикновено са показвали, че никое селище не е в толкова страшно състояние, както съседите му си го представят, но Битоля доказва, че е изключение. Въпреки че се вземат всякакви лукави предпазни мерки, за да се скрие истината, не е възможно човек да бъде тук и да не разбере, че са ставали неописуеми ужаси, стават и ще продължават да стават в по-голямата част на този вилает точно до вратите на самия град, ако не наистина и вътре в него. Може да се каже, че местното въстание е почти угаснало, но жаждата за убийство и грабеж у турския войник нараства и ако не бъде обуздан, без съмнение ще се разпростира по цяла Западна Македония дотогава, докато не остане нищо за ограбване и не останат малко живи хора, които да бъдат убивани.

Аз успях да получа доста подробна информация, която ще изпратя със следващата поща, за последните военни операции, предприети за потушаване на бунта. Накратко, страната беше разделена на части и „подгонена“ от войски, настъпващи с голяма сила от различни посоки към един общ център. Но поради трудности, произтичащи от терена и от погрешно поставяне на постове през нощта, не изглежда че много от истинските бойци комити са пленени или убити, а несъмнено те са били дезорганизирани и разпръснати и е малко вероятно да нанасят повече успешни удари, където и да е на запад от долината на р. Вардар. Дотук отлично; но за съжаление от ден на ден става все по-ясно, че намеренията на турците са не само да унищожат въстаниците, но доколкото е възможно да унищожат българския елемент, да забият ужаса в сърцата на всички християни и да се освободят от всякакво безпокойство по въпроса за революциите за много години напред. Става също ясно, че в стремежа си да проведат тази политика, те третират по еднакъв начин виновни и невинни, набедени реформатори и мними приятели, българи, гърци и власи. Войските се придружават

или действат в съюз с башибозуци, предимно албанци. Те много не се различават помежду си, освен по това, че редовните войски получават дажби, а другите не получават. Офицерите по-скоро следват, отколкото водят своите хора; по-висшите чиновници окуражават и направляват, а най-висшият от всички тях санкционира.

Гр. Битоля е обкръжен от стражева охрана и бежанците обикновено се изхвърлят, но миналата нощ голям брой бежанци—може би 300—от с. Смилево успяха да стигнат до българския квартал, където сега са подслонени и, доколкото е възможно, облечени и нахранени. Много от тях са били почти голи, няколко — ранени, всички — полугладни и прекалено ужасени, за да дадат някакъв точен разказ за страданията си. Изглежда обаче, че с. Смилево е било българско село, разположено на не повече от 12 мили оттук и напоследък наброявало около 3 000 жители. Около 25 август е станало голямо сражение близо до това село, в което въстаниците били победени. След бягството на последните с. Смилево било незабавно обкръжено, ограбено и изгорено от войските и башибозуците. Селяните, които избягали, намерили подслон в близката гора, където бродили като диви животни в продължение на поне десет дни и след като се изправили пред глада, останали наполовина, тръгнали и стигнали до Битоля. Останалите, включително и мнозинството от ранените, още се криели в планините. Турците хванали около 60 живи жени, някои от които след това избягали. Те имат свои истории за разказване, които не се нуждаят от повтаряне.

На 17 август два батальона турски войски тръгнали от Лерин, за да атакуват въстаниците, заели силна позиция на съседния хълм Писодер. Турците били разгромени и понесли тежки загуби. От Лерин и от железопътната линия се вижда малкото гръцко село Арменско, покрай което трябвало да минат войските. Без приемливо оправдание, тъй като жителите му са гърци, а не българи, изведнъж това село било обкръжено, ограбено и опожарено; нито един селянин не е избягал и много от тях изгорели живи в пламъците. Този боен подвиг бил наблюдаван от един чуждестранен офицер, който излязъл от железопътната гара, за да наблюдава сражението на Писодер и неговите показания са безкористни. След пет дни било разрешено на няколко милосърдни сестри да посетят селото. Те намерили около 30 души ранени още живи, предимно жени и деца, умрелите — още непогребани и много от трупове напълно или частично изгорели. Те открили и други неща, които не могат да бъдат отпечатани. Трупове още можело да бъдат видяни проснати в селото, но някои от ранените сега са в гръцката болница в Битоля. Едва ли е необходимо да повтаряме описанието на техните рани. Едно малко момиче, около десетгодишно, има осем на различни места на тялото си. Изглежда, че повечето от тях са от саби или байонети и е интересно да се отбележи, че само турските офицери носят саби.

Неокази е друго село, което се вижда от железопътната линия. При започването на въстанието неговите жители — всички българи — избягали в планините и като разбрали, че няма какво да ядат, се върнали след около десет дни и се предали. Между 50 и 80 мъже били хванати и отправени към затвора в Лерин, отстоящ само на няколко мили. По пътя друга част войници срещнали ескорта и след кратък разговор всички пленници били избити. Гръцкият епископ на Лерин е сред многобройните свидетели за истинността на този разказ.

Един американски колега току-що се завърна от посещение на Крушево, за което не е упълномощен. Ограбването на Крушево беше вече цялостно описано. Неговото задоволство обаче идваше от това, че нито един от ужасите

не е бил преувеличен и че е получил доказателства, че цялата работа е била направлявана от Битоля, ако не и от самия Дворец. Изминали са повече от три седмици от грабежите и убийствата, а ранените още не са обслужени, както трябва и много от трупите са още непогребани. Местните доктори били убити при клането и техните лекарства — унищожени. Милосърдните сестри настоявали пред самия Хилми паша¹ за разрешение да посетят Крушево, но това им било отказано. Тогава те помолили да бъде разрешено да се изпратят някои лекарства и превръзки. „Тези, на които им е писано да умрат, ще умрат и тези, на които им е съдено да живеят, ще живеят. Лекарства не са необходими“, отвърнал този паша. Не се разрешава на жив човек да напусне града, преди да си е платил данъците за една година в аванс и допълнително бакшиш за полицията. Тъй като всички живи са голи и гладни, тези условия са някак си строги. Разбира се, трябва да се запомни, че Крушево беше гръко-влашки град без никаква вина за българското въстание.

Не е възможно да се предположи колко села са споделили съдбата на Смилево, Арменско и Крушево; според мнението на местните хора броят им не е по-малък от 100 и този брой расте ежедневно. Според всички отчети областта около Охрид, където българското население е най-гъсто, сега е център на най-големите безредици. Сега там войските разкъсват областта от север на юг, а албанските башибозуци — от запад на изток. Единствените достъпни новини са от турски източници, но изглежда, че самите турци разбират, че нещата отиват прекалено далече и трябва нещо да направят, за да спрат касапницата. Един албански мюсюлмански свещеник например, който вчера пристигна в града, разказва, че са останали малко села в района, през който е минал, и че пътят бил осеян с трулове.

Не е възможно да снемем от Хилми паша и от местната администрация дяла на отговорност за тези деяния и все пак сигурно е, че те са получили заповеди отгоре. Беше ми отказано разрешение да пътувам из страната, дори където „пълното спокойствие вече е било възстановено“ и аз бях принуден да кажа на Негово Превъзходителство, че знам защо. Той добави, че с въстанието ще бъде свършено за по-малко от две седмици и се надява, че никога няма да има друго. Това звучи доста правдоподобно. Вероятно нещата са отишли прекалено далече, за да има значителен ефект някаква активна намеса в този отдалечен край на Турция, но да се надяваме, че сега поне някакви усилия ще бъдат направени, за да се локализируют ужасите и да се спасят другите вилаети от подобна съдба.

6 септември

Бежанците от Смилево, за които споменах във вчерашната си телеграма, се чувстват още прекалено зле, за да бъдат в състояние да дадат някакъв свързан разказ за своите страдания. Става ясно обаче от внимателен разпит, че Смилево е било първоначално завзето от въстаниците на 2 август след жестока битка с турския гарнизон, от който избягали не повече от 20 души. Тогава въстаниците наредили на селяните да вземат със себе си храна и дрехи и да останат скрити в съседната гора. След няколко дни турците се върнали по-многобройни и успели да си възвърнат изоставеното село, като изгорили около 30 къщи, но в края на краищата били изтласкани от въстаниците. След това въстаници и селяни живели близо три седмици в гората с варено жито като тяхна единствена храна докъм 27 август, когато турците се появили още по-многобройни, придружени от артилерия. Тогава въстаниците изчезнали, а селяните изведнъж

се оказали обкръжени и всички, които се опитали да пробият кордона, били убивани. Останалите живи били върнати в селото, за да наблюдават ограбването и опожаряването му. Когато останали само три здрави къщи, били събрани всички жени и им било заповядано да влязат в тях, но като разбрали, че ще бъдат изгорени живи, повечето започнали да бягат и в това паническо бягство много повече били убити.

В този критичен момент се появил един турски бей от едно съседно село със свитата си и изглежда се е смилил, защото след кратък разговор отвел със себе си 60 жени и 35 деца в своето село, нахранил ги и на другата сутрин ги пуснал да отидат в Битоля. На следващия ден се появили още повече бежанци, всичко около 200 семейства. Но известно е, че много голям брой от тях са убити и изчезнали. Всяко семейство има своя собствена история за убийство, осакатяване и издевателство и я разказва по такъв начин, че не е за вярване.

Трудно е да се разбере каква ще бъде крайната съдба на тези бежанци, тъй като българският квартал е така беден, че едва ли ще може да им помага за дълго време. Сигурното е, че правителството няма да ги подпомогне, въпреки че без съмнение е загрижено да събере подписки и да осигури персонал от неплатени служители, които да съблюдают разпределението — единственото утешение е, че техните перспективи са някак по-светли, отколкото тези на много хиляди, за които се знае, че са в подобно положение, но които никога няма да намерят подслона на полусигурността на един консулски град.

(Забавено при предаването)

(От нашия собствен кореспондент)

София, 11 септември

Писмо от един приятел, който сега е в Битоля, дава интересно описание на положението там. Хилми паша и властите продължават да вземат най-сложни предпазни мерки, за да предотвратят достигането на каквато и да е информация от съседните области до консулите или другите чужденци. Моят кореспондент, който направи усилие да посети разрушеното с. Арменско, беше арестуван и откаран в полицейския участък. На бежанците от селата сега е абсолютно забранено да влизат в града, тъй като консулите, кореспондентите и мисионерите са успели да се свържат с тях, а мисионерите са започнали да събират фондове с цел да се закупят храна и лекарства за гладуващите и ранените. Много бежанци, обаче се крият в българския квартал. Шестдесет жени и деца, дошли от разрушеното с. Смилево, били прогонени в полето от войниците. Всички били гладни, някои от тях ранени, други — със счулени ръце и крака. Накрая австрийският консул настоял да бъдат пуснати в града.

Моят кореспондент изразява мнението, че докладите за последните турски победи, разпространявани от властите, са силно преувеличени. Четите рядко са многобройни и твърденията, че 400 или 500 въстаници били убити при различни сражения, не заслужават доверие. Фактът, че 1100 ранени турски войници сега се намират във военната болница, е показателен за изхода на някои от тези сражения. Пациентите лежат по подовете и двора на болницата. Властите наемат къщи, които да бъдат приспособени.

Повече от 1500 селяни са натъпкани в затвора в Битоля. Моят кореспондент е получил разказ от един сърбин, който бил наскоро освободен, за преживелиците си в затвора. Първоначално той бил хвърлен в една подземна

бърлога, висока само един метър, където бил оставен в продължение на три дни без храна. След това бил затворен в една стая в затвора в Лерин около 20 кв. фута с още 22 затворници. Стаята била наблюдавана отвън от моя кореспондент. На обитателите не се разрешавало да излизат с каквато и да е цел и се борели да се доближат до прозореца, за да дишат. Сърбинът твърди, че в Битолския затвор мъжете били връзвани всяка нощ, запушвали им устата и ги биели, за да изтръгнат признания. Боят продължавал два часа. Повечето от затворниците обаче знаели малко или нищо, тъй като почти всички са гърци или власи, или мирни българи.

Смята се, че мюсюлманите разработват план да убият един или двама от консулите или кореспондентите и след това да припишат престъплението на комитите. Хилми паша информира г-н МакГрегър, че той или един от кореспондентите, или от американските мисионери ще бъде убит от революционерите. Г-н МакГрегър отговорил, че турското правителство ще бъде държано отговорно за това престъпление независимо от това, от кого е извършено. Тъй като присъствието на чужденци е желано от въстаниците, подозира се опит за сплашване от страна на турците.

Виена, 13 септември

Официална телеграма от Цариград съдържа най-точните досега направени обвинения срещу турските войски. „Според новини от Одрин, се казва в телеграмата, албанските редифи извършили сериозни ексцесии по пътя от Одрин до Лозенград и по-специално в Енидже, където ограбили църквата. Управителят на Лозенград отишъл там, за да започне разследване. В самия Лозенград е имало грабежи от страна на албанците и по пътя си за Търново те подпалили с. Курукьой. Тревожни новини се получават от вътрешността на санджака. Съобщава се например, че селата Армажик и Ериклер, на 20 километра северно от Лозенград, били опустошени от военен отряд и 220 българи били обезглавени в Армажик в присъствието на техните семейства. Тази новина се нуждае от по-точна проверка. Прави се разследване.“ В телеграмата се добавя, че повече от 100 ранени турски войници били докарани в Одрин от санджака Лозенград. Загуби били нанесени на един батальон от албански редифи и на друг от одрински редифи в един проход по пътя за Василико от експлозия на динамитна бомба, хвърлена от комити. Можем да се надяваме, че „разследването“, за което се споменава в официалната телеграма, ще бъде проведено в присъствието на някои доверени свидетели. Обезглавяването на 220 българи не е нещо по-лошо от много други „ексцесии“, приписвани на турските войски, но в този случай ще стане възможно да се проверят поне общите факти за станалото. Ако силите имаха очи да гледат и уши да слушат, те биха разбрали от случая с наемането на албанци в Одринския вилает, колко малко внимание обръща султанът на техния съвет. Австро-унгарският и руският посланици непрестанно упражняват натиск върху Абдул Хамид да не използва албански войски при потушаването на въстанието. Силите биха могли също така да разберат престъпната лудост да се остави на султана „свободна ръка за действие“, като че ли досегашният опит не е разкрил до насита подвизите, на които е способен.

Виенският печат приема случая с обезглавяването за верен по същество. В. „Нойес Винер тагблат“ изтъква, че подобни жестокости вредят на позицията на Турция в много по-голяма степен, отколкото нейният най-голям враг би могъл да се надява и когато се има предвид, че те се извършват в непо-

средствена близост до българската граница, трудно е да не се направят песимистични заключения за мира. Дори протурският в. „Нойе фрайе пресе“ не изразява съмнение по отношение на точността на официалната телеграма, но се произнася против изпращането на френски военни кораби на Изток и против приготовленията на Италия, за които се съобщава, за подобно действие като зле обмислени опити да се окуражат въстаниците и да се попречи на успешните усилия на Турция да потуши македонския огън.

Публикация във в. „Нойе Пестер журнал“ във връзка с отношението на Русия днес е предмет на оживени дискусии в Будапеща и тук. Обстоятелството, че в. „Нойе Пестер журнал“ открито е свързан с източник, някога влиятелен и дори сега — доста компетентен по действията на австро-унгарското външно министерство, се смята, че отежнява обвиненията в двуличие, които отправя към Русия. Той обвинява Русия, че доставя оръжие и амуниции на въстаниците, по отношение на които България, твърди вестникът, играе просто роля на посредник. Докато по-рано Русия изпращаше корабни товари с оръжие тайно, сега тя ги изпраща открито. Целта на руската политика, играейки тази игра едновременно с разбирателството си с Австро-Унгария, е просто да изключи Австро-Унгария от всякакво влияние в развитието на българските проблеми. Виенското външно министерство, продължава в. „Нойе Пестер журнал“, най-после се разтревожи и казват, че попитало граф Ламсдорф дали Русия покровителства постоянното изпращане на оръжие и ако е така, каква е нейната цел.

Вероятно е тази публикация да получи démenti* от Балплац, а вероятно и Русия ще отрече изпращането на оръжие за въстаниците. Тези отричания едва ли ще засегнат силното подозрение, преобладаващо в дипломатическите среди тук, че прехваленото австро-руско съгласие не включва цялата дейност на Русия на Балканите. Не е тайна, че австро-унгарското правителство не е било предварително информирано за изпращането на руската ескадра в Инеада и се смята за истина, че граф Ламсдорф отговорил на австро-унгарските запитвания по въпроса, като си измил ръцете за цялата работа, за която подхвърлил, че за негово съжаление била уредена през главата му от влиятелни хора, които бил безсилен да контролира. Както обикновено, изглежда има две политики в Русия — официалната и действителната. Не би било изненадващо, ако Австро-Унгария пожелае да узнае на коя от тези две политики се базира австро-руското съглашение.

В. „Таймс“, 14 септември 1903 г.

¹ Абас Хюсеин Хилми паша, род. 1859 г. в Цариград — виден турски сановник; валия на Йемен; назначен за главен инспектор на трите вилаета в Македония; жесток гонител на българщината; велик везир, дипломат.

* démenti (фр.) — опровержение

В. „Таймс“, 14 септември 1903 г. Кореспонденции от Солун, Цариград и Рим за успешни акции на турските войски срещу въстаническите чети

Latest intelligence

Salonika, Sept. 12

Halmi Pasha telegraphs that a body of Bulgarians posted on a mountain near Kyrchevo were severely defeated on the 10th and 11th inst., losing 90 men killed. Two wooden cannons and many rifles were captured by the troops. The Turks lost three killed and two wounded.

Constantinople, Sept. 11.

The prisons in Constantinople continue to be crowded with Bulgarian Macedonians, who were arrested in batches on the eve of the anniversary of the Sultan's accession.

A report from Salonika gives us 84 the number of Christian villages destroyed in the vilayet of Monastir as a result of the recent military operations.

Bulgarian travellers from Bulgaria meet great difficulties on the part of the Turkish authorities on the frontier in regard to the examination of their luggage.

M. Constans, the French Ambassador, was received in private audience by the Sultan to-day.

Rome, Sept. 12

The Turkish Embassy here has received instructions from Constantinople to inform the Italian Government that the work of repressing the Macedonian insurrection has been successful throughout the affected territory, and that it is expected that complete order will be restored within a few days.

Times, 14 September 1903

Последна информация

Солун, 12 септември

Хилми паша телеграфира, че е нанесено тежко поражение на българска част, заела позиция на хълм близо до Кичево на 10-и и 11-и този месец, като са убити 90 души. Били пленени две дървени оръдия и много пушки от войниците. Турците загубили трима убити и двама ранени.

Цариград, 11 септември

Затворите в Цариград все още са претъпкани с български македонци, които бяха арестувани на групи в навечерието на годишнината от възкачването на султана на трона.

Съобщение от Солун дава цифрата 84 за броя на християнските села, разрушени във вилаета Битоля в резултат на последните военни операции.

Български пътници от България срещат големи затруднения от страна на турските власти на границата във връзка с преглеждането на техния багаж.

Г-н Констанс¹, френският посланик, днес беше приет на частна аудиенция от султана.

Рим, 12 септември

Турското посолство тука е получило инструкции от Цариград да информира италианското правителство, че действията по потушаването на македонското въстание били успешни по цялата засегната територия и че се очаква пълният ред да бъде възстановен след няколко дни.

В. „Таймс“, 14 септември 1903 г.

¹ Дж. Ернест Констанс — френски политик, сенатор; посланик в Цариград 1898—1907 г.

№ 58

В. „Дейли телеграф“, 14 септември 1903 г. Съобщение за приемане на резолюция по македонския въпрос на конгрес на английските профсъюзи

Trades union congress The Balkan trouble

There was again a full attendance of delegates yesterday, when the Trades Union Congress resumed its sittings, in the Temperance Hall, Leicester. Mr. W. B. Hornidge, the president, occupied the chair. Mr. O'Grady, chairman of the Standing Orders Committee, reported that Mr. Ben Tillett (Dockers) and Mr. J. N. Bell (National Amalgamated Union of Labour) had withdrawn their candidature for the post of secretary to the Parliamentary Committee, as well as their nomination for membership of the committee.

On the suspension of the standing orders, Mr. W. Walker (Carpenters and Joiners) moved "That this congress views with horror the fact that the Turkish Government has again allowed the massacre of a large number of Bulgarians, and calls upon his Majesty's Ministers to at once take such steps as would prevent a continuance of such outrages." If the Bulgarians of to-day were revolutionaries, surely three decades of torture, massacre, and violation would drive any people to revolution. (Cheers.) This country had not hesitated to wage war for a less creditable cause than that of the Bulgarian. (Hear, hear). As an Irishman who knew the history of his country, his heart bled for the Eastern people.

Mr. Ben Turner (Weavers), in seconding the resolution said this country ought to respond to the cry "Come over into Macedonia, and help us." He heartily endorsed the late Dr. Parker's sentiment, "God damn the Sultan."

Mr. Fred Knee (London Compositors) asked to add "and the horrible atrocities in Russia."

The president could not accept the amendment.

Being put to the vote, the motion was carried with two dissentients — Mr. J. Ward (Navvies) and Mr. J. Holmes (Railway Servants), who protested that no opportunity had been given for discussion.

Subsequently the President read a telegram from the "Balkan Committee, Fleet-street, London," in these terms: "The committee expresses its gratification at the discussion on Macedonian problem by the congress, and is sure that the result, condemning Turkish misrule and British apathy, will be extremely valuable as coming from British workmen." The President added: Those words are somewhat different from the resolution passed by this morning. ("Hear, hear," and laughter.)

A Delegate: I move that the telegram be not entered on our minutes.

The President: The motion is that the telegram be received." (Renewed laughter and shouts of "Agreed.")

Daily Telegraph, 14 September 1903

Конгресът на трейдюнионите Безредиците на Балканите

Отново присъстваха всички делегати вчера, когато Конгресът на трейдюнионите възобнови своята работа на „Темпърънс хол“, Лисестър. Г-н У. Б. Хорнидж, председателят, зае своето място. Г-н О'Грейди, председател на Комитета за устава, докладва, че г-н Бен Тилет (Профсъюз на докерите) и г-н Дж. Н. Бел (Национален обединен съюз на труда) са оттеглили кандидатурите си за поста секретар на Парламентарния комитет, а така също и предложението си за членство в комитета.

След отлагането на устава, г-н У. Уокър (Профсъюз на работниците от мебелната промишленост) направи предложение „конгресът да погледне с ужас на факта, че турското правителство отново допусна избиването на голям брой българи и призова министрите на Негово Величество незабавно да предприемат такива стъпки, които биха прекратили подобни издевателства.“ Ако днешните българи са революционери, сигурно три десетилетия на мъчения, убийства и насилие биха довели всеки народ до революция. (Одобрителни възгласи) Нашата страна не се поколеба да води война за една по-малко достойна кауза от тази на българите¹. (Вярно, вярно!) Като ирландец, който познава историята на своята страна, неговото сърце кърви за източния народ.

Г-н Бен Търнър (Профсъюз на тъкачите) подкрепи резолюцията и каза, че нашата страна трябва да отговори на призива „Елате в Македония и ни помогнете!“ Той от сърце одобри пожеланието на покойния г-н Паркър: „Бог да прокълне султана!“.

Г-н Фред Ний (Профсъюз на лондонските словослагатели) помоли да се добави „и страшните жестокости в Русия“.

Председателят не прие поправката.

Поставено на гласуване, предложението беше прието с два гласа против — г-н Дж. Уорд (Профсъюз на земекопачите) и г-н Дж. Холмс (Профсъюз на железопътните служители), които протестираха, че не е била дадена възможност за дискусия.

След това Председателят прочете телеграмата от „Балканския комитет, Флийт-стрийт, Лондон“ в следния смисъл: „Комитетът изразява своята благодарност за обсъждането на македонския въпрос от Конгреса и е уверен, че резултатът от осъждането на турското лошо управление и британското равнодушие ще бъде изключително ценен, тъй като то се прави от британските работници.“ Председателят добави: „Тези думи са до известна степен различни от резолюцията, която приехме тази сутрин“ („Вярно, Вярно“ и смях).

Делегат: Аз предлагам телеграмата да не влезе в нашия протокол.

Председателят: Предложението е телеграмата да бъде „приета“. (Опновосмях и викове „Съгласни сме“).

В. „Дейли телеграф“, 14 септември 1903 г.

¹ Вероятно става въпрос за Англо-бурската война 1899—1902 г.

№ 59

В. „Дейли нюз“, 16 септември 1903 г. Писмо от Ноел Бъкстон до редакцията на в. „Дейли нюз“ за ролята на вестника в подкрепа на справедливото разрешаване на македонската криза

Macedonian horrors

(To the Editor of "The Daily News")

Sir, — On behalf of the Balkan Committee, I beg to express our sense of indebtedness to „The Daily News“ for its services to England in connection with the present crisis in Macedonia, a sense, which will be shared by all friends of humanity.

The following words, just received from a prominent Englishman in the Near East (himself a strong Unionist), will serve to show how „The Daily News“ is voicing the best political opinion, not only in England but abroad:

“British callousness excites great wonder, for we are supposed to be open to generous impulses. If the Rand goldfields could only be transferred to Macedonia, altruistic sentiments might once more be awakened within us. And if we could only understand how greatly our abdication in the Near East is injuring our position all over Asia, we might rouse ourselves even at the eleventh hour.”

Yours, etc.,

Noel Buxton, Chairman of the Executive,
Balkan Committee.

2, Prince's-gate, S. W.

Daily News, 16 September 1903

Ужаси в Македония

(До редактора на в. „Дейли нюз“)

„Сър, от името на Балканския комитет моля позволение да изразя нашето чувство на признателност към в. „Дейли нюз“ за неговите заслуги пред Англия във връзка с настоящата криза в Македония, чувство, което ще бъде споделено от всички приятели на хуманността.“

Следните думи, току-що получени от един виден англичанин в Близкия изток (самият той убеден юнионист — б. а.), идват да покажат как в. „Дейли нюз“ дава израз на най-прогресивното политическо мнение не само в Англия, но и в чужбина.

„Британското безсърдечие предизвиква голямо учудване, тъй като се предполага, че ние сме склонни към благородни подбуди. Ако само можеха да бъдат преместени в Македония Рандските златни залежи, алтруистичните чувства отново биха се събудили в нас. Ако само можехме да разберем колко много нашето отказване от Близкия изток уврежда нашето положение в цяла Азия, бихме се вдигнали дори в единадесетия час.“

Ваш и т. н.,

Ноел Бъкстон, Председател на Изпълнителния **КОМИТЕТ**
Балкански комитет,
ул. „Принсиз гейт“, 2, Лондон.

В. „Дейли нюз“, 16 септември 1903 г.

№ 60

В. „Стандард“, 16 септември 1903 г. *Кореспонденции от Солун и Цариград за участието на албански батальони и башибозук в сраженията срещу въстаническите сили; за вероятност въстанието да се разпространи източно от р. Вардар*

A rising in Salonika

Salonika, Sept. 14

A general insurrection in the vilayet of Salonika, East of the Vardar River, is announced to begin to-day. The region has been divided into eight districts, each commanded by a Bulgarian officer. General Tsontcheff is the Commander-in-Chief.

Constantinople, Sept. 14

The Austrian and Russian Embassies have made very serious representations, both at the Porte and the Palace, regarding the horrible excesses committed by the troops, especially the Albanians in the vilayets of Monastir and Adrianople. These outrages are still being continued, and the pillaging and destruction threaten to transform the two vilayets into regular deserts. In their representations the Embassies laid stress on the grave uneasiness as to the future caused by this system of repression. It is, however, the unanimous opinion here that the character of the repressive measures lately adopted has been the direct result of the carte blanche which certain of the Powers recently gave Turkey to put down the insurrection with a rigorous hand.

The Albanian battalion at Prizrend, which was responsible for a great part of the excesses in the Kirk Kilisse district, has been sent home for insubordination. It left Adrianople by special train for Uskub yesterday, travelling by way of Salonika. The ringleaders, it is stated, have been punished by banishment to Tripoli and the Yemen. On the other hand, the regiment of Hamidieh Kurds, which was to have left Adrianople on Tuesday last, and was stopped at the last moment, when it had already entrained, left for Adrianople surreptitiously on Thursday evening, travelling by road on horseback.

Advices from Salonika give reason for the belief that an insurrection is on the point of breaking out in the vilayet of Salonika.

Standard, 16 September 1903

Въстание в Солун

Солун, 14 септември

Съобщава се, че днес ще започне общо въстание в Солунския вилает, източно от р. Вардар. Областта е била разделена на осем района, като всеки бил командван от български офицер. Генерал Цончев е Главнокомандващ.

Цариград, 14 септември

Английското и руското посолство направили много сериозни постъпки пред Портата и Двореца във връзка със страшните ексцесии, извършени от войските, специално от албанците в Битоля и Одрин. Тези издевателства още продължават и грабежите и разрушенията застрашават да превърнат двата вилаета в истински пустини. В своите постъпки посолствата поставили ударението на силното безпокойство за бъдещето, предизвикано от тази система на репресии. Но единодушно е мнението тук, че характерът на репресивните мерки, приети напоследък, е пряк резултат от *carte blanche**, която някои от силите в последно време дадоха на Турция за смазване на въстанието със сурова ръка.

Албанският батальон в Призрен, който е отговорен за голяма част от ексцесиите в района на Лозенград, е бил отпратен за неподчинение. Той напусна Одрин вчера със специален влак за Скопие през Солун. Твърди се, че главатарите били наказани с изгнание в Триполи и Йемен. От друга страна, кюрдските войски хамидие, които трябваше да напуснат Одрин миналия вторник, са били спрени в последния момент, когато са били вече готови за отпътуване и тръгнали за Одрин тайно в четвъртък вечерта на коне.

Съобщения от Солун дават основание за убеждението, че се готви да избухне въстание в Солунския вилает.

В. „Стандард“, 16 септември 1903 г.

* *carte blanche* (фр.) — свобода на действие.

**В. „Стандард“, 16 септември 1903 г. Собствени кореспонденции
от Цариград за ексцесии при потушаване на въстанието**

**The rising in the Balkans
The Bulgarian note
Warning by the powers
Reports of the fighting**

(From our correspondent)

Constantinople, Tuesday

The Revolutionaries seem to be having some successes; but, on the whole, the situation has not appreciably changed in any important particular, beyond a wider spread of the insurrection, which now threatens the Salonika Province. The anomaly of the situation is that neither the Turks nor the Bulgars are afraid of each other. Both are anxious to fight to a finish; but are deterred by the warnings of the Powers, who, however, probably would not now be sorry to see active hostilities begin. Bulgaria, at the same time, is not yet sufficiently armed, nor does Turkey feel quite safe about her lines of communication, whilst so many powerful bands are still in existence. For these reasons the guerrilla warfare is likely to continue for at least some weeks more, though any slight incident might precipitate matters.

Great precautions, however, are ostensibly being taken to avoid this. For instance, the Albanian Regiment, whose misdeeds caused some comments, mentioned in a recent Dispatch of mine, have been summarily recalled, as having been sent contrary to the express general orders of his Majesty, who has severely reprimanded those responsible for the disobedience. The Turks are receiving continual offers of service from foreigners, including Englishmen, as if war had already begun, whilst several have already joined the bands, who receive them with delight. The fate of any who might be made prisoners would be inevitable, especially if their captors were other than regular Turkish linesmen.

The notorious Vali of Beirut has been named Privy Adviser to the Ministry of the Interior.

(Through Reuter's agency)

Constantinople, Sept. 15

With respect to the formal representations made to the Porte by the Austrian and Russian Embassies regarding the excesses committed by Turkish troops in the vilayets of Monastir and Adrianople, it is necessary to add that the other Embassies have not ceased to urge on the Porte how vitally important it is for Turkey to do everything in her power to prevent excesses for, it is pointed out, if these excesses continue, European indignation will be excited against Turkey, and fatal consequences will ensue.

Contrary to the Turkish official reports, advices received from good sources at Monastir and Salonika under date Sept. 10 state that not only do the Insurgents hold their own at several points, but they have actually inflicted defeats on the Imperial troops, notably in the districts of Morihovo and Melnik, where three Turkish battalions were almost annihilated.

It is stated that the Sultan was already on learning that the Albanian troops had been despatched to the vilayets of Adrianople and ordered their immediate return to their districts.

Standard, 16 September 1903

**Въстанието на Балканите
Българската нота
Предупреждения от страна на силите
Известия за сраженията**

(От нашия кореспондент)

Цариград, вторник

Изглежда че революционерите имат някакви успехи: но като цяло положението не се е променило забележимо в някаква значителна степен, освен едно по-широко разпространение на въстанието, което сега заплашва Солунската област. Аномалията на положението се състои в това, че нито турците, нито българите се страхуват едни от други. И двете страни са решени да се бият докрай, но са възпирани от предупрежденията на силите, които обаче сега не биха съжалявали по всяка вероятност, ако започнат активни военни действия. България в същото време не е още достатъчно въоръжена, а и Турция не се чувства съвсем сигурна за своите комуникации, докато още съществуват толкова много силни чети. По тези причини има вероятност партизанската война да продължи поне още няколко седмици, въпреки че всеки незначителен инцидент би могъл да ускори нещата.

Но доколкото се вижда, вземат се големи предпазни мерки, за да се избегне това. Например албанският полк, чийто злодеяния бяха предмет на някои коментари, споменати в една моя скорошна телеграма, беше набързо отзован, тъй като е бил изпратен противно на спешните общи заповеди на Негово Величество, който строго порица онези, които са отговорни за неподчинението. Турците продължават да получават предложения за служба от страна на чужденци, включително и англичани, като че ли войната вече е започнала, докато други вече се присъединиха към четите, които ги приемат със задоволство. Съдбата на онези, които могат да бъдат пленени, не би била за завиждане, особено ако тези, които ги пленят не са редовните турски войници от бойните части.

Известният валия на Бейрут е бил назначен за таен съветник към Министерството на вътрешните работи.

(Чрез агенция „Ройтер“)

Цариград, 15 септември

Във връзка с официалните постъпки, направени пред Портата от австрийското и руското посолство по отношение на ексцесиите, извършени от турските войски във вилаетите Битоля и Одрин, необходимо е да се добави, че другите посолства също не са преставали да убеждават Портата колко жизнено важно за Турция е да направи всичко, което е в нейна власт, за да предотврати ексце-

сиите, тъй като се подчертава, ако тези ексцесии продължават, негодуванието на Европа ще бъде разпалено срещу Турция с фатални последици.

Противно на турските официални доклади, известия, получени от добри източници в Битоля и Солун с дата 10 септември, сочат, че въстаниците не само държат положението на няколко места, но фактически са нанесли поражение на императорските войски, особено в районите на Морихово и Мелник, където три турски батальона били почти унищожени.

Твърди се, че султанът бил много раздразнен като научил, че албанските войски били изпратени в Одринския вилает и заповядал тяхното незабавно връщане в районите им.

В. „Стандард“, 16 септември 1903 г.

№ 62

В. „Трут“, 22 септември 1903 г. Обзорна статия по македонския въпрос: етническа характеристика на населението в провинция Македония; причини и характер на революционното движение; ролята на ВМОРО; Великите сили и Източният въпрос

The Macedonian muddle

Much has appeared in our newspapers about the Macedonian trouble; but I have not seen a connected account of the steps that have led to the present outbreak, and without this it is difficult clearly to understand the existing situation.

The province of Macedonia has a population estimated roughly at 2,200,000. Of these, 1,300,000 are believed to be Christians, and more than 800,000 are Mohammedans. The various races inhabiting the Province include Bulgars, Turks, Servians, Albanians, Roumans, Greeks, Jews, and Gypsies. The population is, indeed, more intermixed than in any other part of the Balkan Peninsula. There has been little love lost between the Christian races. Each would have been glad to get rid of Turkish rule, provided that it inherited this rule. It was bad and oppressive, but the Turkish Government managed, without any great difficulty, to hold its own owing to the racial jealousies amongst the Christians. The Jews did not meddle in politics, but as usual devoted themselves to money-making. The Bulgars deemed that they ought to be recognised as the dominant race on account of their numbers. They were in the main peasants, hardworking and peaceably inclined. The Servians occupied mainly a district on the Servian frontier, and regarded that State as entitled to absorb them. The Roumans made little distinction between themselves and the Bulgars. The Greeks chiefly resided at and in the vicinity of Salonica. They were noisy and pushing, and had grandiose ideas about a Greek Empire; but if that could not be secured they preferred to leave matters as they were. The Turks cultivated the soil, and unless moved by some wave of fanaticism did not quarrel with the Christians, and although forced like all to submit to extortion, enjoyed the special protection of the Government. The Albanians, whose religion sits very lightly on them, and who are given to side with the strongest, were satisfied with things as they were.

The Russians had occupied the Province at the outcome of the Russo-Turkish War. The Treaty of San Stefano had included the greater part of Macedonia in the

new State of Bulgaria. We, however, objected to the influence which we considered that this arrangement would have secured to Russia, and we insisted upon all Macedonia being left under the direct rule of the Sultan. The Berlin Conference, which was held under our auspices, confirmed this arrangement, promises being accepted from the Sultan that his government would be thoroughly reformed in the Province. As usual with that potentate, they were broken. Then followed an attempt to unite all the Christian races against Turkish rule. The attempt, however, failed, and things remained much as they were before the Russo-Turkish War. The Turks misgoverned, and did their best to inflame the ill-feeling between the Christian races. In 1895 there was a rising in the vicinity of the Bulgarian frontier, which was indirectly supported by the Government of Bulgaria; but it was put down without much difficulty. On this the Bulgars resolved to organise a general insurrection, which was to break out so soon as the organisation was perfected. Revolutionary committees, under one Central Committee, were everywhere established. At first they consisted of a few of the most ardent and the better educated, and the schoolmasters. Soon the inhabitants of the towns joined in large numbers. The peasantry, however, held aloof, fearing lest they might worsen their lot. Finally, however, they did join, mainly because the Turkish officials made no distinction between those who had joined and those who had not in their endeavours to put down the committees. For instance, if in a village the committee consisted of the schoolmaster and perhaps half a dozen of the villagers, they arrested and punished indiscriminately all the villagers. Thus pretty well all the Christians, with the exception of the Greeks, were brought into the insurrectionary organisation. Each village had its committee, to which almost all belonged. Each committee had its chief, who received his orders from the Central Committee, but, except that spies and traitors met the fate that they deserved, there was no overt outbreak. In 1898 a further step was taken. The Central Committee was supplied with funds, partly from the wealthier men in the Province and partly from sympathisers in Bulgaria. Arms were obtained and distributed, and everywhere the Christians were drilled and taught the elements of military discipline. At the same time, factories were established in the recesses of the mountains, where bombs and other weapons of revolutionary warfare were made under the direction of experts. The creed preached by the committees was that Turkish rule would never be bettered unless Europe intervened, and that the only hope of this intervention was that the inhabitants themselves should be prepared to rise and fight for their liberty, no matter what the immediate consequences to them.

Reports of all this reached Constantinople, and the local officials were blamed for not adopting more drastic measures to stop it. Then superior officials were sent, but by this time the organisation had been perfected, and had taken such root that, although a vast number of arrests were made and many transported to Asia Minor, the committees were able to continue their work. In 1900 it was felt that the moment had arrived for a further step. Small armed bands of insurgents made their appearance in many districts. They avoided, as much as possible, encounters with the Turks, but were mainly useful in keeping the Turks on the move, and proving by ocular demonstration to the Christians that the moment for more active hostilities was not far off. At the commencement of the present year the insurrection broke out, and it is now everywhere in the province. The Turks have sent a huge army to quell it, villages have been burnt, fields have been laid waste, towns have been sacked, and many "victories" have been gained by the Turks. But the insurrection, far from being quelled, bravely holds out against superior numbers. It looks, however, as though the Turks will be able to crush it by their numbers. The system now pursued is, according to the Commander-in-Chief of the Turkish army, modelled on our action

in the Transvaal, which, according to him, he has profoundly studied. That it is a barbarous system is unquestionable. It must, however, be admitted that the barbarities have not been entirely on the Turkish side — indeed, it seems to have degenerated into a war of extermination on both sides.

The Balkan question owes its existence to the rival jealousies of the Christian Great Powers, and of these Powers we — I am sorry to say — have been the worst offenders. We have ever sacrificed the Christian inhabitants to our dread of Russia acquiring a supremacy in the Peninsula. We waged the Crimean war on behalf of the Turks. Our Statesmen, when forced to interfere on behalf of Greece, openly deplored the necessity. We did our best to maintain the suzerainty of the Sultan in Wallachia and Moldavia, and refused to agree to these being united under an independent Prince. We insisted for long on a Turkish garrison being left in Servia. We, as I have already said, insisted on Macedonia being restored to Turkey. At the same time, we refused to allow the territories at present forming the Principality of Bulgaria to unite. We have guaranteed the Turkish dominions in Asia to her, in consideration of her ceding to us the island of Cyprus. The massacres in Armenia were due to our jealousy of Russia, as is the war now going on in Macedonia. We scoffed and jeered at the Bulgarian atrocities, and Lord Beaconsfield would actually have gone to war to hinder Russia from driving out the Turks from Bulgaria, had not Mr. Gladstone successfully appealed to the public conscience.

The present position of things in Macedonia is not without difficulty. The Bulgarians are with difficulty prevented from going to the aid of their co-religionists. Russia and Austria have endeavoured to meet the normal misrule there by obtaining promises from the Sultan of reform which the Macedonians well know will not be fulfilled. Russia has just now her hands full elsewhere, and does not want to take any action that may lead to a general war. Austria is in the same position, and of the same way of thinking. Long experience has proved that the Ottoman rule over Christian races produces a hell on earth. All the Powers except Great Britain are ready to invite Russia and Austria to regard the Balkan Peninsula as within their joint sphere of influence. Were we to notify our adherence to that process to these two Powers, I have no doubt that they would force the Turkish forces to evacuate Macedonia. I do not believe that it would mend matters for Europe collectively to interfere. In all our actions we are dominated by the dread of Russia being the dominant Power at Constantinople. Practically, she is so already, and even if Constantinople were hers this would not affect us so seriously that we ought to allow the risk of one single Christian being ill-treated by the Turks to outweigh our objections.

Russia has a seaboard on the Black Sea. She has a fleet there. The Dardanelles happen to be the only exit to the Mediterranean of a vast Empire. It is idle to suppose that Russia will ever permanently consent to our imposing a veto on her war ships passing through them. This, however, is not the present question. Russia does not just now seek to interfere with the Sultan's rule over Constantinople, nor does she suggest any change in the rules laid down as to the passage of her ships through the Bosphorus. The issue is what is to be done in Macedonia, and I am assured that if we leave to Russia and Austria an absolutely free hand there they will manage to clear out the Sultan's troops and to secure to the unfortunate inhabitants of that province the same autonomy as Russia secured to Bulgaria. Why then — if we are not hypocrites — do we denounce the Turkish mode of quelling a revolt there, and at the same time not agree frankly to the only solution which would secure in future a better government there than is possible under Turkish rule?

Truth, 22 September 1903

Много материали се появиха в нашите вестници за македонските вълнения; аз обаче не съм срещнал свързано описание на стъпките, които доведоха до сегашното въстание, а и затова е трудно да се разбере ясно съществуващото положение.

Провинция Македония има население, грубо сметнато, към 2 200 000 жители. От тях се смята, че 1 300 000 са християни, а над 800 000 са мохамедани. Различните народи, които населяват провинцията, са българи, турци, сърби, албанци, румънци, гърци, евреи и цигани. Наистина населението е по-смесено, отколкото в която и да е друга част на Балканския полуостров. Малко обич изпитват една към друга християнските народности. Всяка би се радвала да се освободи от турското управление, но при условие, че тя наследи това управление. То е лошо и угнетяващо, но турското правителство успява без особени трудности да се задържи, благодарение на народностните съперничества между християните. Евреите не се намесват в политиката, а както обикновено се посвещават на печелене на пари. Българите смятат, че трябва да бъдат признати за преобладаващ народ заради тяхната многобройност. Те са предимно селяни, занаятчии и са миролюбиви. Сърбите заемат главно областта до сръбската граница и гледат на тази държава като на упълномощена да ги погълне. Румънците правят малка разлика между себе си и българите. Гърците обитават главно Солун и околностите му. Те са шумни и натрапчиви и имат грандиозни идеи за Гръцка империя, но ако това не може да стане, те предпочитат нещата да останат такива, каквито са. Турците си обработват земята и освен ако не са разлюляни от някоя вълна на фанатизъм, не се карат с християните и въпреки че са подложени като всички на изнудване, се радват на особено покровителство от страна на правителството. Албанците, които не са особено религиозни и на които е съдено да се наредят до най-силния, са доволни от нещата такива, каквито са.

Русите бяха окупирали провинцията като резултат от Руско-турската война. Санстефанският договор беше включил по-голямата част от Македония в новата българска държава. Ние обаче се противопоставихме на влиянието, което смятахме, че това споразумение ще осигури на Русия и настояхме цялата Македония да остане под прякото управление на султана. Берлинската конференция, която беше проведена под наше покровителство, потвърди това споразумение, като султанът даде обещания, че неговото правителство изцяло ще реформира провинцията. Както става обикновено с този владетел, то (споразумението — б. пр.) беше нарушено. След това последва опит да се обединят всички християнски националности против турското управление. Опитът обаче не успя и нещата останаха такива, каквито бяха преди Руско-турската война. Турците лошо управляват и правят всичко възможно, за да възпламеняват неприязнените чувства между християнските народности. През 1895 г. имаше въстание близо до българската граница, което косвено беше подкрепяно от правителството на България, но то беше смазано без особено затруднение. След това българите решиха да организират всеобщо въстание, което трябваше да избухне, щом като организацията бъде доизградена. Навсякъде бяха основани революционни комитети под ръководството на един единствен Централен комитет. Първоначално в тях влизаха някои от най-преданите и най-образованите хора и учителите. Скоро жителите на градовете се присъединиха масово. Селяните обаче се държаха настрана, страхувайки се да не влошат съдбата си. Най-накрая обаче и те се присъединиха, главно поради

това, че в стремежа си да смажат комитетите, турските чиновници не правеха разлика между тези, които участват, и тези, които не участват в тях. Например, ако в едно село комитетът се състои от учители и, да речем, от половин дузина от селяните, те арестуваха и наказваха безразборно всички селяни. Така почти всички християни, с изключение на гърците, бяха включени във въстаническата организация. Всяко село имаше свой комитет, към който почти всички принадлежат. Всеки комитет имаше свой водач, който получава заповедите си от Централния комитет и, с изключение на случаите, когато шпионите и предателите са получавали заслуженото, открит бунт не е имало. През 1898 г. беше предприета нова стъпка. Централният комитет беше снабден със средства, отчасти от по-заможните хора в провинцията и отчасти от симпатизанти в България. Беше получено и разпределено оръжие и навсякъде християните се тренираха и обучаваха на основите на военната дисциплина. В същото време в недрата на планините бяха основани работилници, където се правеха бомби и други оръжия за революционната война под ръководството на специалисти. Кредото, изповядано от комитетите беше, че турското управление никога няма да се подобри, освен ако Европа не се намеси и че единствената надежда от тази намеса се състои в това самите жители да бъдат готови да се вдигнат и да се борят за своята свобода, независимо от преките последици за тях.

Съобщения за всичко това стигаха до Цариград и местните чиновници бяха обвинени, че не са взели по-драстични мерки, за да сложат край на това. Тогава бяха изпратени висши чиновници, но по това време организацията вече беше изградена и беше пуснала такива корени, че въпреки многобройните арести и заточения в Мала Азия, комитетите бяха в състояние да продължат своята работа. През 1900 г. стана ясно, че е дошъл моментът за нова стъпка. В много райони се появиха малки въоръжени чети от бунтовници. Те избягваха, доколкото е възможно, срещи с турците, но бяха нужни главно, за да държат турците в движение и да докажат чрез явна демонстрация на християните, че не е далече моментът за по-активни военни действия. В началото на настоящата година въстанието избухна¹, а сега е обхванало цялата провинция. Турците изпратиха огромна армия, за да го потушат, изгорени бяха села, поля бяха опустошени, градовете бяха ограбени и много „победи“ бяха спечелени от турците. Но въстанието съвсем не е потушено. То храбро устоява на превъзхождащи го сили. Изглежда обаче, че турците ще съумеят да го смажат със своята многобройност. Според Главнокомандващия турската армия системата, която сега трябва да се следва, е изградената при нашите действия в Трансваал², която, той задълбочено изучава. Че това е една варварска система, е несъмнено. Трябва обаче да се приеме, че варварствата не са изцяло от турска страна — действително, като че ли са се изродили в изстребителна война и от двете страни.

Балканският въпрос дължи своето съществуване на съперничествата между християнските велики сили и сред тези сили ние — съжалявам, че трябва да го кажа — сме най-големите престъпници. Ние винаги сме жертвали християнски жители пред страха Русия да не вземе надмощие на Полуострова. Ние спечелихме Кримската война в полза на турците. Когато нашите държавници бяха принудени да се намесят в полза на Гърция, открито се оплакваха от необходимостта да го направят. Ние направихме всичко възможно, за да запазим върховната власт на султана във Влахия и Молдова и отказахме да се съгласим те да се обединят под властта на независим княз. Дълго време настоявахме да бъде оставен турски гарнизон в Сърбия. Ние, както вече казах, настоявахме Македония да бъде върната на Турция. В същото време отказахме да разрешим териториите, които сега образуват Княжество България, да се

обединят. Ние гарантирахме на Турция владенията ѝ в Азия като възнаграждение за о. Кипър, който тя ни отстъпи. Кланетата в Армения се дължаха на нашата завист към Русия, какъвто е сега случаят с войната в Македония. Ние се надсмивахме над българските ужаси и лорд Биконсфилд действително щеше да прибегне до война, за да попречи на Русия да изгони турците от България, ако г-н Гладстон не беше призовал успешно обществената съвест.

Сегашното положение на Македония не е без трудности. Трудно е да се спрат българите да не отидат на помощ на своите единоверци. Австрия и Русия се стараят да покрият обикновеното лошо управление там чрез изтръгване на обещания от султана за реформи, които македонците много добре знаят, че никога няма да бъдат изпълнени. Точно в този момент Русия е с вързани ръце на друго място и не иска да предприема никакви действия, които биха довели до всеобща война. Австрия е в същото положение и разсъждава по същия начин. Дългият опит е доказал, че османското владичество над християнските народи докарва ада на земята. Всички сили, с изключение на Великобритания, са готови да подканят Русия и Австрия да включат Балканския полуостров в сферата на своето влияние. Ако ние оповестим нашата приобщеност към този процес на двете сили, аз не се съмнявам, че те ще принудят турските войски да напуснат Македония. Аз не вярвам, че това ще поправи нещата, че Европа ще се намеси колективно. Във всичките наши действия ние сме се ръководили от страха, че Русия е господстващата сила в Цариград. Практически тя вече е такава, и дори ако Цариград беше неин, това не би ни засегнало толкова сериозно, че да се налага да допуснем риска от малтретирането на един-единствен християнин от турците да надделее при нашите възражения.

Русия граничи с Черно море. Там тя има флот. Положението е такова, че Дарданелите са единственият изход към Средиземно море на една обширна империя. Безсмислено е да предпологаваме, че някога Русия за постоянно ще се съгласи с нашето налагане на вето над преминаването оттам на военните ѝ кораби. Но това не е настоящият въпрос. Точно сега Русия не се стреми да се намеси в управлението на султана над Цариград, нито пък предлага някаква промяна в установените правилници за преминаване на нейните кораби през Босфора. Въпросът е какво трябва да се направи в Македония и аз съм уверен, че ако ние дадем на Русия и Австрия абсолютна свобода на действие там, те ще съумеят да прочистят султанските войски и ще осигурят за нещастните жители на тази провинция същата автономия, каквато Русия осигури на България. Защо тогава — ако не сме лицемери — осъждаме турския начин на потушаване на бунта там и в същото време не се съгласяваме често с единственото разрешение, което би осигурило в бъдеще едно по-добро управление, отколкото това е възможно при турско владичество?

В. „Трун“, 22 септември 1903 г.

¹ Въстанието избухва на 20 юли/2 авг. 1903 г., а на 2—4 ян. 1903 г. се взема Солунското решение за повсеместно стратегическо въстание.

² Става дума за Англо-бурската война 1899—1902 г.

В. „Дейли нюз“, 22 септември 1903 г. Редакционна статия за дейността на Балканския комитет и за политическата платформа на Либералната партия по македонския въпрос

Kastoria: 10 000

The manifesto of the Balkan Committee has arrived none too early, and the signature of Mr. Bryce, a Liberal leader and expert upon the problems of the Near East, lends great weight to a document which, unfortunately, has to face the rival sensation of a Cabinet break-up. Yet the news from Macedonia is of a character which adds a terrible significance to the measured language indulged in by the Committee. The town of Kastoria, containing 10,000 inhabitants, has been the scene of a massacre, the object of which has been to wipe men, women, and children off the face of the earth. This fearful excess, going far beyond anything yet recorded in this crescendo of crime seems, as it were, to prove the assertion that the Sultan has been ordered by Europe to make an end of his Christian subjects. The reply of the Powers to the Bulgarian Note was either unspeakably fatuous. Of what value are cannons of statesmanship which led to the delivery of a lecture to Bulgaria and Turkey, when, apart from a stroke of a very different kind, was is absolutely certain? We are told that our fleet will visit Salonika, that the announcement will be made in a few days, and all the preparatory steps have been taken. But why this delay? Of what conceivable use is it to procrastinate; unless, indeed, procrastination is the deliberate policy of a Europe which desires the extermination of certain inconvenient peoples?

The Balkan Committee's policy is clear and consistent. It accords with the suggestions which have been made in these columns for many months. The real question is, what measures are to be taken to bring home to the Government its failure to fulfil our treaty obligations? We take it that the position of the Balkan Committee is that of a humanitarian or non-political organization. This fact imposes on the Committee the severest restrictions in the way of agitation, and, in many respects, it would be better openly to say what every good citizen must feel, that the Cabinet has been guilty of a gross dereliction of duty. The country is not only prepared to support, but will demand, from a Liberal Government a forward policy in the Near East. Words like those which were used yesterday by the Rev. R. J. Campbell of the City Temple, show that the free Churches, who have taken the lead here as always in the cause of the smaller races, do not intend to allow this matter to be settled on the Armenian precedent. Probably, we are on the eve of a general election. One of the heaviest counts against the Government will be the array of facts so ably set forth by Mr. Bryce and Mr. Buxton. If the fleet is sent to Salonika, so much the better for all parties. But this belated act is not to be considered as if it cancelled the scheme of our previous inactivity, or as in any sense exonerating Great Britain from her grave delinquences during this year. The immediate necessity of the hour is a strong, sincere expression of opinion, on larger lines than the splendid response, by both Anglican and Free Churches, to the call made upon them by the earlier horrors of this astonishing drama.

We earnestly hope that the Liberal Party will do its duty. If Mr. Gladstone were alive he would make this issue, as he made the Bulgarian issue, one of the test questions of the General Election. The last Liberal victory was won by the Nonconformist refusal to back Lord Beaconsfield's intolerable policy in the East. Here is a

great cause, which will do nothing to detract from the other causes that Liberals have so much at heart — a cause which may well draw forth the noblest efforts to relieve suffering and liberate the oppressed. There can be no doubt as to the attitude of the Liberal Party towards this awful situation. There is no reason why that attitude should not be made perfectly clear as one of condemnation of the Government's inactivity, which is, plainly, quite scandalous.

Daily News, 20 September 1903

Костур: 10 000

Манифестът на Балканския комитет не дойде съвсем рано и подписът на г-н Брайс — водач на либералите и експерт по въпросите на Близкия Изток, придава голяма тежест на един документ, който за съжаление трябва да се изправи пред конкурентната сензация за падането на един кабинет. Освен това новините от Македония са от характер, който придава ужасяващо значение на тона, който Комитетът си е позволил. Гр. Костур, който има 10 000 жители, бил арена на клане, целта на което е била да се изтрият от лицето на земята мъже, жени и деца. Тази страшна ексцесия, надминала далеч всичко запомнено в това кресчендо от престъпления, изглежда, така да се каже, доказва твърдението, че на султана е наредено от Европа да свърши с християнските си поданици. Отговорът на силите на българската нота беше или неизказано злонамерен, или неизказано безсмислен. Колко струват каноните на държавническото изкуство, което доведе до изнасянето на лекция на България и Турция, когато, независимо от доста различните удари, войната е абсолютно сигурна? Беше ни казано, че нашият флот ще посети Солун, че съобщението ще бъде направено след няколко дни и че е направена всестранна подготовка. Но защо е това закъснение? С каква цел се отлага; освен наистина, ако протакането е съзнателна политика на една Европа, която иска унищожението на някои неудобни народи?

Политиката на Балканския комитет е ясна и последователна. Тя е в съгласие с предложенията, които бяха направени на тези страници преди много месеци. Действителният въпрос е какви мерки трябва да се вземат, за да се докаже на правителството неговият неуспех при изпълнението на нашите договорни задължения? Приемаме, че положението на Балканския комитет е това на хуманистична или неполитическа организация. Този факт налага на Комитета най-строги ограничения в начина на агитация и в много отношения би било по-добре открито да се каже това, което всеки добър гражданин сигурно чувства, а именно, че правителството е виновно за грубо нарушение на дълга. Нашата страна не само е готова да подкрепи, но и ще изисква от едно правителство на либерали отзивчива политика в Близкия изток. Думи като тези, които бяха използвани вчера от почитаемия Р. Дж. Кямпбъл¹ от Градския катедрален храм показват, че независимите църкви, които са водещи тук, както винаги, в полза на каузата на по-малките народи, нямат намерение да допуснат този въпрос да бъде решен по арменския прецедент. Вероятно ние сме в навечерието на общи избори. Един от най-силните доводи срещу правителството ще бъде поредицата от факти, толкова компетентно изложени от г-н Брайс и г-н Бъкстон. Ако флотът бъде изпратен в Солун, толкова по-добре ще е за всички партии. Но не трябва да се смята, че това закъсняло действие изтрива срама от нашето предишно бездействие или в някакъв смисъл освобождава Великобритания от нейните тежки простъпки на неизпълнение

на дълга си през тази година. Непосредствената повеля на момента е силно, искрено изразяване на мнение в по-широки мащаби от великолепия отговор от страна на Англиканската и Независимата църква на призива, отправен към тях от първите ужаси на тази поразителна драма.

Ние искрено се надяваме, че Либералната партия ще изпълни дълга си. Ако г-н Гладстон беше жив, той щеше да направи от този въпрос, както направи от българския въпрос, един от въпросите-изпитания при общите избори. Последната голяма либерална победа беше спечелена с нонкоформисткия отказ да се подкрепи непоносимата източна политика на лорд Биконсфилд. Пред нас е една велика кауза, която няма да ни отклони от другите каузи, които либералите носят дълбоко в сърцата си - една кауза, която ще предизвика най-благородните усилия за облекчаване на страданията и освобождаване на подтиснатите. Не може да има никакво съмнение що се отнася до отношението на Либералната партия към това ужасно положение. Няма причина това отношение да не стане съвършено ясно в смисъл на осъждане на бездействието на правителството, което, разбира се, е доста скандално.

В. „Дейли нюз“, 22 септември 1903 г.

¹ Реджиналд Джон Кямпбъл (1867—1956) — английски духовник; заема отговорни постове в духовната йерархия; автор на богословски трудове — „Вяра за днешния ден“ (900) „Християнството и социалния ред“ (1908) и др.

№ 64

В. „Таймс“, 22 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от Дупница и София за сражения край Мелник; за бежанци от Македония в Кюстендил; за мисията на проф. Ив. Георгов и проф. Л. Милетич в Лондон

The Macedonian rising Conflicting reports of the fighting

(From our own correspondent)

Dubnitsa, Sept. 20.

According to information derived from Turkish frontier officials, the insurgents under General Tzontcheff have been defeated near Melnik with great slaughter. A great number of Bulgarians have been massacred in the villages, several of which are burning. A woman who escaped from Djumaja yesterday by fording the Struma states that it is reported there that a battle took place in the district of Melnik in which the Turks lost heavily, their killed including two majors. Both reports apparently refer to the same engagement. This woman states that most of the villages in the Melnik district were occupied by insurgents, and that many are now in flames. Four Turkish companies with artillery and an Arabian battalion have left Djumaja for Melnik, where there is a great concentration of troops. Another refugee states that the total Turkish force last week in the district of Djumaja was 6,500, but that

the greater number have now gone to Melnik. Great alarm, according to this refugee, prevails in the town. The Christians are confined to their houses from 5 p.m. to 7.30 next morning. The Albanians ransack houses and plunder peasants on the country roads.

About 2,000 Reservists have arrived here and 5,000 at Kostendil. The men, who are all from 32 to 37 years of age, are robust and vigorous, and present an admirable appearance. They will not be distributed along the frontier for the present.

Full details are not yet obtainable with regard to the recent battle near Melnik. A communication reaching me directly from the insurgent headquarters states that fighting began on the 16th inst. with a Turkish attack on the village of Pirin, where the revolutionaries possess depôts of some importance. Insurgent bands under Stoyanoff, Doncho, and Dervingoff maintained the fight till reinforced by other bands under General Tzontcheff, Colonel Yankoff, and Sandanski, the captor of Miss Stone. The Turkish force is stated to have been "completely annihilated" and the colonel commanding to have been taken prisoner. Another conflict took place yesterday at Kochani, at the foot of the Osogovska mountains near the frontier.

Professors Georgoff and Miletitch, of the High School of Sofia, have left for England for the purpose of obtaining subscriptions for the relief of the refugees.

Times, 22 September 1903

Въстанието в Македония Противоречиви съобщения за боевете

(От нашия кореспондент)

Дупница, 20 септември

Според информация, получена от турски гранични служители, въстаниците под ръководството на генерал Цончев били разбити край Мелник с последвало голямо кръвополитие. Голям брой българи били избити в селата, някои от които горят. Една жена, която избягала вчера от Джумая, прегазвайки Струма, потвърждава съобщението, че е станала битка в района на Мелник, в която турците понесли големи загуби, като между убитите били двама майори. Очевидно двете съобщения се отнасят за едно и също сражение. Тази жена твърди, че повечето от селата в района на Мелник са завзети от въстаниците и че много от тях сега са в пламъци. Четири турски роти с артилерия и един арабски батальон тръгнали от Джумая за Мелник, където има голяма концентрация на войски. Друг бежанец твърди, че общият брой на турските сили миналата седмица в района на Джумая е бил 6500 души, но по-голямата част сега са тръгнали за Мелник. Според този бежанец в града царя голяма тревога. Християните са затворени в домовете си от 5 часа след обяд до 7.30 ч. на другата сутрин. Албанците обират къщи и ограбват селяни по пътищата.

Тук пристигнаха около 2000 войници от резервите и 5000 в в Кюстендил. Мъжете, всички между 32 и 37-годишни, са здрави и силни и изглеждат възхитително. Засега няма да бъдат разпределяни по протежение на границата.

София, 21 септември

Още не сме получили пълни подробности за последната битка край Мелник. В едно съобщение, което стигна до мен направо от въстанически щаб,

се твърди, че боят е започнал на 16 т. м. с атака на турците над с. Пирин, където революционерите имат важни складове. Въстанически чети под водачеството на Стоянов, Дончо¹ и Дървингов² поддържали огъня, докато получили подкрепление от други чети под ръководството на генерал Цончев, полковник Янков и Сандански — този, който плени мис Стоун. Твърди се, че турските сили били „напълно унищожени“, а командващият полковник бил взет в плен. Друг сблъсък е станал вчера в Кочани, в подножието на Осоговската планина, близо до границата.

Професорите Георгов³ и Милетич⁴ от Висшето училище в София заминали за Англия, за да открият подписка в помощ на бежанците.

В. „Таймс“, 22 септември 1903 г.

¹ Дончо Златков (1865, с. Палат, Петричко — 2 окт. 1918, Дупница) — петрички войвода на ВМОК; участник в Горноджумайското въстание 1902 г., в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. и в Балканската война 1912—1913 г.

² Петър Георгиев Дървингов (25 май 1875, Кукуш — 8 март 1958, София) — полковник от българската армия; войвода на ВМОК; участник в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. През Балканските войни 1912—1913 г. е един от организаторите и началник-щаб на Македоно-одринското опълчение.

³ Иван Андреев Георгов, професор (7 ян. 1862, Велес — 13 авг. 1936, София) — философ; педагог; действителен член на БАН; ректор на Софийския университет; председател на Македонския научен институт.

⁴ Любомир Георгиев Милетич, професор (1 ян. 1863, Щип — 1 юни 1937, София) — виден български учен и общественик; ректор на Софийския университет и председател на БАН; председател на Македонския научен институт (1928—1937). Записал спомените на ръководните дейци на ВМОРО, участвали в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.

№ 65

В. „Таймс“, 22 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за становището на Великите сили по турско-българския конфликт, предизвикан от въстанието в Македония

Latest intelligence

The Macedonian rising Replies of the Powers to Bulgaria

(From our own correspondent)

Sofia, Sept. 22.

No further development has taken place in the political situation. England and Italy have not yet replied to the Circular of the Bulgarian Government. The answer of France is somewhat guarded, but is couched in sympathetic terms, M. Delcassé stating that he will submit the question to the Cabinet. The tenor of the replies from Austria and Russia is only such as might have been expected. The “most interested” Powers have their own interests to consider, and must now save their prestige in the face of their generally-admitted failure. Bulgaria, accordingly, is informed once more that war, if it breaks out, will be localized, that at its conclusion the status quo will

be maintained, and that the Austro-Russian reform scheme will be carried out. The Bulgarian Government is further given to understand that, in the opinion of the Russian and Austrian Governments, Turkey has unquestionable right to mass troops on the frontier, and Bulgarian representations with regard to Turkish military preparations cannot be entertained. A somewhat singular communication has also been received from Count Lamsdorff, who observes that, in the opinion of Count von Bülov, which he apparently shares, Turkey, as the suzerain Power, has a right to send troops into the vassal Principality for the purpose of preserving order. This interesting disclosure is coupled with a gentle recommendation to observe caution, and Russia poses once more in the character of a candid friend. At the same time, Count Goluchowski expresses the opinion that the slaughter of some 2,000 Macedonian peasants is not an occurrence of such moment as to warrant complaints regarding the extermination of the Bulgarian race in Macedonia. The German Government declares its complete adhesion to the policy of Russia and Austria.

Amid these friendly admonitions the Bulgarian Government is confronted by a growing increase of the warlike spirit in the country, especially in Eastern Rumelia, where the population, which is of mixed origin, possesses less of the phlegmatic disposition of the Bulgarian race. The enormous influx of refugees from the Adrianople vilayet tends to inflame the prevailing exasperation. According to Consular despatches received this evening the total number of refugees in the Burgas district now amounts to about 12,000. Of these 2,000 are now in the town of Burgas, 400 have been sent to Varna, and 9,000 remain in the villages near the frontier. The condition of these unfortunate people is described as deplorable. All are absolutely destitute and famishing. The Bulgarian authorities at Burgas are endeavouring to provide bread for those in the town and are sending flour to the villages. The sick and wounded are being brought to the hospitals, where they are visited by the Consuls. The greater number are men of advanced age, women, and children. There is reason to fear that the number of fugitives will be greatly increased during the next few weeks. Cold weather has set in.

Times, 22 September 1903

Последна информация Отговори на Великите сили до България

(От нашия собствен кореспондент)

София, 22 септември

Никакви промени не са станали в политическото положение. Англия и Италия още не са отговорили на циркуляра на българското правителство. Отговорът на Франция е някак си предпазлив, но е формулиран в съчувствен тон, като г-н Делкасе¹ заявява, че ще постави въпроса пред правителството. Смисълът на отговорите на Австрия и Русия е точно такъв, какъвто можеше да се очаква. „Най-заинтересованите“ сили трябва да се съобразяват със своите собствени интереси и се налага да спасяват престижа си при наличието на своя общопризнат неуспех. България съответно е информирана още веднъж, че войната, ако тя избухне, ще бъде локализирана, че при нейното приключване статуквото ще бъде запазено и че австро-руският проект за реформи ще бъде осъществен. По-нататък на българското правителство се дава да разбере, че според мнението на руското и австрийското правителство Турция има

неоспоримото право да струпва войски на границата, а българските постъпки по отношение на турските военни приготовления не могат да бъдат приети. Получи се също малко странно съобщение от граф Ламсдорф, който отбелязва, че според мнението на граф фон Бюлов², което той очевидно споделя, Турция, като сюзеренна сила, има право да изпраща войски във васалното княжество, за да се запази редът. Това интересно разкритие се придружава от любезна препоръка за предпазливост, а Русия още веднъж играе ролята на нежен приятел. В същото време граф Голуховски изказва мнението, че избиването на някакви си 2000 македонски селяни не е случай от такъв характер, който да дава основание за оплаквания за изстребването на българския народ в Македония. Германското правителство заявява своето пълно съгласие с политиката на Русия и Австрия.

Всред тези приятелски поучения българското правителство е изправено пред едно непрекъснато нарастване на войнствения дух в страната, особено в Източна Румелия, където населението — със смесен произход — притежава в по-малка степен от флегматичния нрав на българския народ. Огромният вилает води до възпламеняване на преобладаващото раздражение. Според консулски доклади, получени тази вечер, общият брой на бежанците в Бургаска област възлиза на около 12 000 души. От тях 2000 души сега са в гр. Бургас, 400 души били изпратени във Варна, а 9000 остават в селата край границата. Състоянието на тези нещастни хора се описва като плачевно. Всички са без абсолютно никакви средства и гладни. Българските власти в Бургас се стараят да доставят хляб за тези, които са в града и да изпратят брашно в селата. Болните и ранените се вземат в болниците, където се посещават от консулите. Преобладаващата част са старци, жени и деца. Има основание за опасения, че броят на бежанците ще нарасне много през следващите няколко седмици. Настана студено време.

В. „Таймс“, 22 септември 1903 г.

¹ Теофил Делкасе (1852—1923) — френски обществен и политически деец; министър на външните работи (1898—1905); привърженик на англо-френското сътрудничество.

² Бернард фон Бюлов (1849—1929) — княз, германски държавен деец; райхсканцлер и министър-председател на Прусия (1900—1909). Външната му политика е насочена към преразпределяне на света в интерес на германския империализъм и довежда до разпалване на Първата световна война.

**В. „Таймс“, 3 октомври 1903 г. Собствени кореспонденции от
София и Цариград за развоя на въстанието и за ексцесии на
турските войски и башибозук над християнското население в
Македония**

Details of the fighting

(From our own correspondent)

Sofia, Oct. 2.

My correspondent on the frontier has received a letter from General Tzontcheff giving details in regard to the progress of the insurrection in Northern and Central Macedonia. The revolt broke out, as arranged, on the evening of September 27, the festival of the Exaltation of the Cross, in the whole of the sandjak of Serres. Since that time there has been continuous fighting, especially in the district of Raslog. The Bulgarian quarter of Mehomia was burnt by the troops on the 28th and a large number of the inhabitants were killed. The town of Batchevo, which was twice attacked by insurgents, was also partially burnt.

The Christian population of Raslog, which includes many Protestants, fled to the forests. More than 3,000 women and children are hiding in the Godlevska Planina and many others are attempting to cross the frontier. The troops, when possible, avoid conflicts with the insurgents and occupy themselves with attacking the non-combatant population and burning villages.

In the district of Raslog the insurgents are taking the offensive, and desperate fights occur everywhere. The troops have formed an encampment round Mehomia, with the object of protecting the Turkish quarter from attack. A British officer who has arrived at Rilo has requested General Tzontcheff to entrust him with the command of a band.

My correspondent saw flames in the Christian quarters of Mehomia and Batchevo from the summit of the Rilo mountains. The Turkish authorities at Nevrokop were seized with panic on September 28 and fled with their wives and families, but returned on the following day.

The Ministry of the Interior has received information that 1,000 fugitives have arrived at Rilo Monastery. One thousand more were expected to-day. The Government has disbursed 2,000 f. for their maintenance. On Thursday night the insurgents made a determined attack on the Turkish position at Kitka, near Kratovo. Fighting continued all yesterday, but the result is not known.

The Misconduct of Turkish troops

Constantinople, Oct. 1.

The memorandum of the Austrian Embassy regarding the excesses committed by the Turkish troops and Bashi-Bozouks was presented to the Porte yesterday. The Russian Embassy's memorandum was presented on Monday. These documents, which are based on Consular information, draw the attention of the Porte to the excesses committed, citing several instances, and demand their cessation and the punish-

ment of officers. The general tone employed in these memoranda is rather of a mild character and not in the usual energetic terms.

With regard to the orders to prepare for the calling out of six divisions of Anatolian Rediffs, it appears that the intention of the Government is to remove the Ilavehs, who are at present with the colours in the provinces of Rumelia, and who for the most part misconducted themselves in the recent operations and committed excesses. Thus the actual effective of the army in Rumelia will not for the present be increased by these Anatolian Rediffs.

Times, 3 October 1903

Подробности за боевете

(От нашия собствен кореспондент)

София, 2 октомври

Моят кореспондент на границата получил писмо от генерал Цончев, в което се дават подробности по отношение на развитието на въстанието в Северна и Централна Македония. Въстанието избухнало, както било уговорено, вечерта на 27 септември — празника на Преображение — в целия Серски санджак. Имало е продължителни боеве, особено в областта на Разлог. Българският квартал в Мехомия бил изгорен от войските на 28-и и огромен брой жители били избити. Градчето Бачево, което било атакувано два пъти от въстаници, също било частично изгорено.

Християнското население на Разлог, включително и много протестанти, избягали в горите. Повече от 3000 жени и деца се крият в Годлевската планина, а много други правят опити да пресекат границата. Войските избягват сблъсъците с въстаниците, когато е възможно и се занимават с нападения над мирното население и изгаряне на села.

В областта на Разлог въстаниците стават дръзки и навсякъде се водят отчаяни сражения. Войските са се установили на лагер около Разлог с цел да защищават турския квартал от нападение. Един британски офицер, който пристигнал в Рила, помолил генерал Цончев да му повери командването на една чета.

Моят кореспондент видял пламъци в християнските квартали на Мехомия и Бачево от върха на Рила планина. На 28 септември турските власти в Неврокоп били обхванати от паника и избягали с жените и семействата си, но се завърнали на другия ден.

Министерството на вътрешните работи получило информация, че в Рилския манастир пристигнали 1000 бежанци. Днес се очаквали още хиляда. Правителството е изразходвало 2000 франка за тяхната прехрана. В четвъртък през нощта въстаниците предприели решителна атака срещу турските позиции в Китка, близо до Кратово. Боят продължил целия вчерашен ден, но резултатите не са известни.

Лошо поведение на турски войски

Цариград, 1 октомври

Вчера на Портата беше връчен меморандумът на австрийското посолство във връзка с ексцесите на турските войски и башибозуци. Меморандумът на

руското посолство беше връчен в понеделник. Тези документи, според консулската информация, привличат вниманието на Портата върху извършените ексцесии, цитират няколко примера и настояват за тяхното прекратяване и за наказването на офицери. Общият тон, използван в тези меморандуми, е по-скоро мек. Не е използван обичайният категоричен език.

Що се отнася до подготовката на заповедите за свикване на шест дивизии анадолски редифи, изглежда, че намерението на правителството е да отстрани войските илаве, които понастоящем са на служба в провинциите на Румелия и по-голямата част от които се държаха зле в последните операции и извършиха ексцесии. По този начин действителната наличност на армията в Румелия засега няма да бъде увеличена от въпросните анадолски редифи.

В. „Таймс“, 3 октомври 1903 г.

№ 67

В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от София и Солун за масови кланета на българи в Македония; за въоръжени конфликти между турски войски и въстанически чети край Разлог, Мелник, Демир-Хисар и Неврокоп

Balkan terror Fugitives from Raslog Christians all butchered Desperate night attack

Our Special Correspondent's account of the massacre at Raslog is fully borne out by the accounts now being received from fugitives.

It is now stated that only ten men escaped from Raslog, the rest of the Christians being butchered by the Turks.

The insurgents on Thursday night attacked the Ottoman troops in their encampment, and desperate fighting is going on throughout the district.

Sofia, Oct. 2.

At the revolutionary headquarters the officials assert that they have positive information that the whole Christian population of the town of Mehomia (Raslog) was massacred last Monday, with the exception of ten men who escaped from the town and fell in with a band of insurgents, by whom the intelligence was forwarded to Sofia.

According to the statements of the fugitives, when the general rising was declared the Turkish troops in the Pirin Mountains fled to Mehomia and surrounded the town, rendering the escape of the Christians impossible. The Bulgarian population was prepared to join the rising, and several insurgents were then in the Bulgarian quarter.

Desperate fighting took place in the streets, and bombs and dynamite were used freely. The fighting continued five or six hours, when one insurgent leader was killed. The soldiers then proceeded to massacre every Bulgarian they found. Nothing is yet known here officially concerning the massacre.

The troops everywhere are gaining the upper hand, and several insurgent chiefs have been forced to abandon the struggle, flying across the frontier at Dubnitsa, after sustaining heavy losses, the Turks having occupied every important point along the route of their retreat.

At Rila Monastery over 1,000 refugees have arrived. The majority are women and children. The inhabitants of five other villages who fled have not yet succeeded in crossing the frontier.

The officer commanding the Turkish frontier guard is said to have declared that the insurrection will not come to an end till the entire population of Turkish Bulgaria has been exterminated. — Reuter.

Later.

A dispatch from Rila Monastery states that the insurgents last night attacked the Turkish encampment around Raslog (Mehomia), and that desperate fighting is going on throughout the districts of Raslog, Melnik, Demir-Hissar, and Nevrocop. — Reuter.

Five engagements are reported from Liukovo, near Kratovo. The insurgents, who were entrenched in the mountains, were attacked by 5,000 Turks. The insurgents threw bombs at twenty paces and broke the Turkish lines. Many of the troops were killed. The Turks, however, returned to the attack reinforced by 1,500 men. Again many fell before the insurgent bombs, but the Turks continued the onslaught, and finally defeated the bands, driving them from their positions. Many of the insurgents escaped under cover of darkness. Lieutenant Tontcheff, while trying to hide in the bed of a river, found himself lost in a marsh and shot himself to avoid capture.

The Turks are reported to have suffered the greatest disaster of the whole outbreak in the recent fighting in the Pirin mountains. The engagement had small beginnings, but lasted four days, both sides receiving large reinforcements. In the end 2,000 insurgents were pitted against 6,000 Turks. On the fourth day a force of insurgents attacked the troops with bombs and bayonets, while another band fell upon the Turkish rear, causing them to flee in great disorder. The Turks are reported to have suffered very heavy losses, including three colonels and many officers of lower rank. — Reuter.

Salonika, Oct. 1.

It is officially announced that in a fight at Resna, to the north of Monastir, the Bulgarians lost sixteen killed and the Turks five. Chakalaroff is surrounded to the south of Monastir. In a fight at Baljova, in the Mehomia (Raslog) district, twelve Bulgarians were killed and four Turks were wounded. — Reuter.

Daily News, 3 October 1903

**Терор на Балканите
Бегълците от Разлог
Всички християни посечени
Отчаяно нощно нападение**

Репортажът на нашия специален кореспондент за масовото убийство в Разлог напълно се потвърждава от съобщенията, които сега се получават от бегълците.

Сега се казва, че само 10 души са избягали от Разлог, а останалите са били посечени от турците.

В четвъртък през нощта въстаниците нападнали османските войски в лагера им. Отчаяни сражения продължават из цялата област.

София, 2 октомври

Официалните лица от революционния щаб въз основа на сигурна информация уверяват, че последния понеделник цялото християнско население на гр. Разлог било избито с изключение на 10 души, които избягали от града и случайно попаднали на чета от въстаници, чрез които информацията била изпратена в София.

Според изявленията на бегълците, когато всеобщото въстание било обявено, турските войски се спуснали от Пирин планина в Мехомия, обградили града и бягството на християните станало невъзможно. Българското население било готово да се присъедини към въстанието, а няколко въстаника по това време били в българския квартал.

По улиците се водила отчаяна битка. Много били хвърляните бомби и динамит. Боят продължил пет или шест часа. Един ръководител на въстаниците бил убит. Тогава войниците започнали да убиват всеки срещнат българин. Тук официално все още нищо не се знае за избиването.

Войските навсякъде взели надмощие, а няколко ръководители на въстанието били принудени да напуснат борбата и да преминат границата при Дупница, след като са претърпели тежки загуби; а турците заели всички важни пунктове по пътя на тяхното отстъпление.

В Рилския манастир пристигнали над 1000 бежанци. Мнозинството от тях са жени и деца. Жителите на пет други села, които избягали, все още не са успели да преминат границата.

Офицерът, който командва турските гранични войски, бил казал, че въстанието няма да спре, докато цялото население на турска България не бъде изстребено. („Ройтер“)

Телеграма от Рилския манастир съобщава, че по-късно снощи въстаниците нападнали турския лагер край Разлог и че се водят отчаяни боеве из областите Разлог, Мелник, Демир-Хисар и Неврокоп. („Ройтер“)

От Люково¹, близо до Кратово, се съобщава за пет сражения. Въстаниците, които се окопали в планините, били атакувани от 5000 турци. Въстаниците хвърлили бомби на двадесет крачки и разкъсали турските линии. Много войници били избити. Турците обаче се върнали в атака, подсилени с 1500 души. Отново мнозина паднали убити от бомбите на въстаниците, но турците продължили атаката и най-после победили четите, като ги прогонили от техните позиции. Лейтенант Тончев, при опит да се скрие в дола на една река, разбрал, че се е загубил в блато и се самоубил, за да не бъде заловен жив.

За турците се съобщава, че в неотдавнашната битка в Пирин планина са претърпели най-големия удар от избухването на въстанието. Сражението започнало с няколко плахи опита, но продължило четири дни, като двете страни получавали големи подкрепления. Накрая 2000 въстаници били изправени срещу 6000 турци. На четвъртия ден въоръжена част от въстаници атакувала войските с бомби и щикове, а друга чета нападнала турския тил и принудила

турските войски да бягат в пълно безредие. Съобщава се, че турците претърпели тежки загуби, включително трима полковника и много офицери с по-нисък чин. („Ройтер“)

Солун, 1 октомври

Официално се съобщава, че в битката при Ресен, северно от Битоля, българските загуби възлизат на шестнадесет убити, а турските на пет. Чакаларов е обкръжен на юг от Битоля. В битка при Бальова в областта Разлог дванадесет българи били убити, а четирима турци били ранени. („Ройтер“)

В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г.

¹ Вероятно Луково.

№ 68

В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г. Съобщение за учредяването на Балкански фонд „Дейли нюз“ за оказване помощ на пострадали в Македония и на бежанците от Македония и Одринско в Княжество България

The Balkan Famine “Daily news” relief fund First list on Monday

We are grateful to our contemporaries in the Press who have given a generous publicity to “The Daily News” Balkan fund for the relief of sufferers in Macedonia. As announced yesterday, our first list of contributions will appear on Monday. We are hopeful of making a good start.

To-morrow the Free Churches will widely respond to the National Council’s appeal for the endorsement of a resolution, printed in these columns earlier in the week. Knowing the numerous calls upon the collection plates, we must leave to ministers the question of accompanying the resolution by a collection. But in pursuance of Dr. Clifford’s letter we suggest that announcements might be made to the effect that all members of congregations so disposed may send contributions straight to “The Daily News”, or to some local friend of Macedonia who might be found to do the work of forwarding subscriptions.

We need hardly explain that our fund will form part, and we hope a considerable part, of the general relief fund, of which Mr. Brailsford, 11, Brunswick-square, London, W. C., is the hon. secretary, and Sir Thomas Fowell Buxton the hon. treasurer. We gladly respond to this excellent Committee’s request for newspaper co-operation of an entirely non-political character. We have every confidence that all money placed at the Committee’s disposal will be wisely distributed.

Remittance sent to this office should be made out to “The Daily News” Balkan Fund. Cheques and Postal Orders should be crossed. Envelopes should be endorsed “Balkans.”

Daily News, 3 October 1903

Гладът на Балканите
Фонд за оказване на помощ, организиран от в. „Дейли Нюз“
Първият списък в понеделник

Ние сме благодарни на нашите съвременници от печата, които широко разгласиха Балканския фонд „Дейли нюз“ за оказване на помощ на пострадалите в Македония. Както беше съобщено вчера, първият ни списък с пожертвуванията ще бъде публикуван в понеделник. Надяваме се, че началото ще бъде добро.

Утре Независимите църкви широко ще откликнат на апела на националния съвет за подкрепа на резолюцията, отпечатана на страниците на този вестник в началото на тази седмица. Тъй като знаем за многобройните обаждания във връзка със събирането на волни пожертвувания, ние трябва да оставим на църковните служители въпроса за придружаване на резолюцията с пожертвувания. Но в отговор на писмото на д-р Клифърд предлагаме да бъдат направени съобщения всички членове на паствата, които имат това желание, да изпратят пожертвуванията си направо до в. „Дейли нюз“ или до някой местен приятел на Македония, който би могъл да препрати подписките.

Едва ли трябва да обясняваме, че нашият фонд ще представлява част — и, надяваме се, значителна част — от общия фонд за оказване на помощ, чийто почетен секретар е г-н Х. Н. Брайлсфорд, „Брунсуик скуеър“, 11, Лондон, а почетен касиер е сър Томас Фоуел Бъкстон¹. Ние с радост се отзоваваме на молбата на този чудесен комитет за сътрудничество на вестниците с напълно неполитическо естество. Ние сме напълно уверени, че всички пари, предадени на разположение на Комитета, ще бъдат разумно разпределени.

На изпратените суми до нашата канцелария трябва да се отбележи, че са за Балканския фонд на в. „Дейли нюз“. Чековете и пощенските записи трябва да бъдат барирани. Пликовете трябва да носят надпис на гърба „Балкани“.

В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г.

¹ Томас Фоуел Бъкстон (1837—1915) — английски висш чиновник, общественик; участва в религиозни и благотворителни мисии, в движението против робството; управител на Южна Австралия.

№ 69

В. „Таймс“, 5 октомври 1903 г. Писмо от Артър Евънс до редакцията на в. „Таймс“ за етническата принадлежност на населението в Македония; за причините и характера на македонската криза, за начина на разрешаването ѝ

The policy of extermination in Macedonia
To the editor of the Times

As one who has had exceptional opportunities for studying the Macedonian problem from the inside, I may perhaps be permitted to point out some of the most essential conditions of the present situation. I have traversed Macedonia at different

times in almost every direction — from the Aegean side, from Albania, from the Kossovo vilayet, from Serbia, and from the Bulgarian Principality. I have spent months there engaged in archaeological researches in the most out-of-the-way districts, and though my main objects were scientific and not political, I had perhaps all the better opportunity for forming an unbiased judgment on the condition of the country. Nor, perhaps, do these impressions lose in value from the fact that they were formed before the beginning of the actual insurrectionary movement.

Let me begin by correcting an almost universal fallacy. There are no "Macedonians". There are Bulgars. There are Roumans — the relic of the Latin-speaking provincials of Rome's Illyrian provinces, who still hold their own in the Pindus range and in the neighbouring towns. There are Greeks, including more or less superficially Hellenized Roumans. There are "Turks", including Mahomedan Bulgarians, and some true Turkish villages in the Vardar valley representing a settlement earlier than the Ottoman conquest. There is an infusion of Skipetars or Albanians on the western and northern fringe. Finally there is the large Spanish Jew population in Salonika. But there are no "Macedonians".

It is an unpleasant duty to have to tell one's friends home truths, but the Greek claim to Macedonia, at least as regards the greater part of the interior of the country, is a dream. In some of the towns there is a fair Greek population, but even in that case, as in Monastir, for example, the statistics rest on an artificial basis. The truth is that a large number of those described as Greeks are really Roumans. Till within recent years Hellenism found a fertile field for propaganda among the representatives of the gifted Romance speaking race of the Pindus region. To-day Janina has quite forgotten its Roman origin, and has become a centre of Hellenism. Athens, the nearest civilized centre, offered natural attractions to the quickwitted mercantile element in the towns. But, for good or evil, the tide has turned. A counter-propaganda, of which Bukarest is the centre, has made itself felt, and the Roman civil element east of Pindus is probably lost to Hellenism, notwithstanding the fact that much money is expended by Greek committees in the endeavour to gain recruits for Greek nationality. Parents are actually paid to send their children to the Greek schools.

One of the most comic results of this competitive ethnography was a map published some years ago under Athenian auspices and circulated in this country. According to this Macedonia was for practical purposes divided into two elements — the Greeks and the "Bulgarophone Greeks" — as if some Celtic enthusiast should divide Britain between the Welsh and the "Anglophone Welsh!" Macedonia, indeed, is full of artificial distinctions, the true lines of ethnic demarcation being continually crossed by classifications founded on religious adherence (for the time being) to the Greek Patriarch or to the Bulgarian Exarch. A Bulgar village may for political purposes be bribed or coerced into accepting allegiance to orthodox Greek ecclesiastical superiors. Its inhabitants are then complacently described by those who effected their spiritual transfer (which "spiritually" means nothing) as the Hope of Hellas. But these artificial annexations do not go very far. The language of the villagers remains Bulgar, and the deep underlying instincts of race are only held in temporary suspense. The friends of Greece can only regret that she should be misled by such artificial pretensions; that she should grasp the shadow and lose the substance which might have been found in an understanding, on a reasonable basis of give and take, with her Slavonic neighbours. The late M. Tricoupi, to my personal knowledge, saw things much more clearly. He was well aware that, except a narrow fringe to the south and some sporadic centres of no great magnitudes in the interior of the province, the Greek element had no real hold on Macedonia. His chief anxiety, for which

he had solid grounds, came, indeed, from that direction, but not from the Bulgarian quarter. That cool political observer would certainly have refrained from qualifying, as did the present Greek Premier, an exceptionally industrious and peaceful population who for 15 centuries have been tillers of the Macedonian soil, and only now owing to indescribable oppression have been goaded into revolt, as "Bulgarian wolves", apparently recent intruders into a Greek fold! The brigands of Pindus and Olympus have been rarely recruited from the Bulgar element. I myself was once dogged for nearly ten days by a brigand band along the Pindus border, but they were not Bulgars.

The fact is that even in this country — largely owing to interested efforts to disguise the true situation — the great preponderance of the Bulgar element in Macedonia is only imperfectly realized. I can only say, as my personal experience after exploring almost the whole interior of the province, that outside the fringe already referred to, and some small urban centres, practically the whole mass of the population is Slavonic, speaking characteristically Bulgarian dialects. The Bulgarian shibboleths, such as the placing of the article after the word, extend even to the Uskub region, sometimes claimed by the Serbs, whose real speech only begins north of the Shar range. Where, as in certain small towns such as Kastoria, the Greek element was in a majority, it was far outweighed by the populous Bulgar villages around. This great preponderance of the Bulgar element is a fundamental factor in the present situation, which has been much observed by statistics drawn from Greek sources. It is liable to be very experience of Macedonia has been mainly confined to towns like Salonika or Monastir.

In the years immediately succeeding the Treaty of Berlin, at which period I first made acquaintance with the province, there was still some faint hope that the provisions of Article XXIII might be enforced by the Powers. Oppression there was, grinding and brutal, but it was still of the normal Turkish kind. But as the danger of European intervention grew more distant, fresh turns were given to the screw. In the country beyond the Shar range, the miserable vilayet of Kossovo, the policy of extermination had already begun. The plan of ousting the Slavonic population of this old Serbian region by Mahomedan Arnauts — the Kurds of the west — was deliberately formed, and has been as deliberately executed. The mot d'ordre there was "no massacres en masse"; but for murder and outrage in detail, for high-handed robbery and dispossession, the history of that Balkan region since the Treaty of Berlin must be almost without a parallel even within the limits of the Turkish Empire. Servia and Montenegro have been impotent spectators. The callousness of Austria-Hungary, to whom the interposition of a non-Slavonic wedge between the two free Principalities was a direct political advantage, formed part of the calculation. It is unnecessary for me to trouble your readers with the methods of Oriental barbarism of which I gained cognisance in that region. It is sufficient to say that the scheme has been largely successful. The Servian population has been thinned down, a large part has been actually hounded out of the country, and the Arnaut highlanders have seized on their deserted tenements. When the Albanians themselves became too restive, a mild show of force was occasionally resorted to, but the ringleaders were always well aware that they had friends at Court. Palace intrigue, indeed, on one occasion utilized Albanian insurgency to rid itself of an obnoxious Pasha, Mehemet Ali, a signatory of the Treaty of Berlin. He was left without his reserves at Djakovo, and met a fate akin to that of Ali of Janina. It must be said, to the credit of the Albanians, that they have since recognized his merits and canonized him in a popular lay.

South of the Shar range in Macedonia proper the problem, from the Sultan's point of view, was more difficult. From that much larger and more populous area, over which, by the Treaty of San Stefano, the limits of a "Great Bulgaria" had already

stretched, "like the skin of a mad sheep", there were no such handy means of displacing the Christian element. The "Kurds of the West" could only very imperfectly grapple with the task. But the root factor of the problem was thoroughly realized at Yildiz. It need hardly be said that the Greek aspirations were not taken seriously. But the potential danger arising from the teeming villages of Bulgar speech was a very different matter. The Mahomedan element in the country was far from affording a sufficient counterpoise, and it must be remembered that here, as generally in the European provinces of Turkey, the Mahomedan population is declining. Once great villages have shrunk, and the forest of turbaned tombstones that surround them is at times almost the only record of former habitation. How to redress the balance? Obviously this was a case for drastic measures.

Not that the great mass of Bulgar inhabitants of Macedonia have — unless it be of quite recent development — any idea of "high politics". Their only desire was to obtain security of life and property, immunity from outrage, and a moderate share in the results of their labour. For the cultivation of the soil the race has a real genius, and it may not be generally known that small associations of Bulgarian market-gardeners find a living not only in various East European countries, but as far afield as Alsace. On such a population the iniquitous agrarian conditions in which they are placed fall with especial hardship. Suffice it to say, that since the Treaty of Berlin the same agrarian evils that were the main factor in stirring up the original despairing outbreak in Bosnia and Herzegovina — the beginning of the end of so much in the Nearer East — have not only been allowed to persist in the Christian cillages of Macedonia, but, owing to the more restricted area from which the Sultan's Government has to draw its supplies, have been sensibly aggravated. It is not only the more or less regular demands that have to be complied with — the share of the Bey, according to the prevalent metayer tenure, in the produce of the land and the government taxes, but the extortion of the agents and middlemen, and the arbitrary and ruinous assessments against which there is no appeal. Hopelessly unable to satisfy these demands, whole villages are reduced to a lower kind of serfage, the badge of which is the exaction of forced labour on a wholesale scale. This perpetual liability to corye — the Angaria, as the Bulgar villagers themselves call it — seemed to drive them to despair. The brutality with which it is levied is inconceivable. I have myself seen a band of Turkish Zaptiehs descend on a large village at harvest time and carry off all the available carts, together with most of the able-bodies inhabitants, while the corn, for which the villagers would yet have to account at a fancy estimate, was left to rot in the fields. Soldiers, Zapties, and so-called village guards — who are little better than licensed brigands — live at free quarters in the village, and among the tolls that they levy the honour of the women is too often included. I once remonstrated with some Turkish regulars (Asker) who were carrying off, without any attempt at compensation, the stores of a poor little Bulgarian homestead. The reply was characteristic and honestly indignant, "Asker do not pay! Asker take." Indeed, how can they do otherwise when they themselves are left unpaid?

One characteristic in the population — not without its pathetic side — continually struck me. In spite of all the misery and oppression some attempt was made even in the smallest villages to give schooling to the children. In Macedonia, indeed, it needed something of a martyr's spirit to exercise the profession of a teacher. The Bulgar teachers were nearly all marked men. It is indeed natural — Turkish rule being what it is — that those who endeavour to enlighten the enslaved population should be regarded as natural enemies. It is true that the Turkish authorities have little to complain of in the matter actually taught in the schools. It was subject to an iron censorship. I have at various times had occasion to examine the school books

and even to assist at an examination of the children. In most cases history was entirely excluded, and in the rare instances where it was allowed, nothing might be taught later than the time of Julius Caesar! Maps of Europe were forbidden, and geography was rigorously confined to Asia, Africa, and the Antipodes. Notwithstanding these limitations, no teacher was at any moment free from the danger of arbitrary arrest. Whole batches of schoolmasters have been at various times deported. Many of them were tortured. Some have disappeared without a trace in Anatolian prisons. As to schoolmistresses, the risks attending their calling were found to be too terrible, and the girls' schools that had been attempted in the country districts have had to be closed.

Justice was a question of baksheesh, and nothing struck me more during my Macedonian experiences than the absolutely arbitrary character of the arrests — I am speaking, it must be remembered, of the period anterior to any revolutionary movement in the province. There was no semblance of trial, but any Bulgar villager or townsman, not under direct Consular protection, could be seized, beaten, and imprisoned often for mere purposes of extortion — torture being not infrequently applied. Appeal or redress was out of the question; the victim must be bought off or left to rot in gaol.

Such has been the organized brigandage to which the Christian population of Macedonia, but more especially its most submissive, but most numerous and potentially dangerous element, the Bulgar, has been handed back since the Treaty of Berlin. Year after the Turkish "policy of exasperation" continued. Its first result was the gradual escape of large number of peasants — including many of the more intractable spirits — across the Bulgarian frontier. The settlement of over 200,000 of these in the Free Principality could not fail to produce its political effect. Every able-bodied refugee looked forward to the time when the turn of the wheel might give him a chance of recovering his own. Turkish terrorism thus itself supplied a base for the central direction of an eventual insurrectionary movement.

To those indeed familiar with the stolid, hangdog look of the typical Bulgar peasant in Macedonia, to those who had seen the Bulgar labourers driven in gangs from their own work — like cattle, to the crack of the Turkish whip — to those who knew, moreover, how rigorously the use of arms was prohibited among the non-Mahomedan population — the uprising of such a race might well have seemed to be impossible. But the systematic tyranny to which it was subjected has at last produced the impossible. And who, with the evidence of the Armenian provinces before him, will venture to say that the desperate recourse to arms of peasant bands in the Bulgar districts of Macedonia did not itself enter into the astute calculation of Yildiz? There is every reason to believe that the search for arms, conducted in the Monastir vilayet with every attendant circumstance of brutality and outrage, was deliberately schemed to provoke an immediate outbreak of such a nature as to serve as a pretext for the application of the policy of extermination which had been so successfully executed in the case of the Armenians.

Civilized Europe, indeed, had for the last two years had fair warning of the inevitable trend of events. Unfortunately, however, it left the fulfilment of its collective responsibilities to the two Powers at present, for various reasons, most interested in prolonging an impossible status quo. Austria-Hungary, with her own reserves about Salonika, is paralysed by internal crises. It is an open secret that "official" Russia, dissatisfied with the too independent attitude of Bulgaria, and with its eyes fixed on the Far East, has largely gone back on the policy of San Stefano. The belated Austro-Russian reform scheme, when it appeared, whatever the excellence on paper of some of its provisions, was a hollow mockery. So far from giving secu-

rity for the application of the reforms indicated, it deliberately ensured their non-execution by placing them in charge of the Sultan's nominee. The authors of this paper reform scheme were not fools, and they were naturally under no illusion as to its fate. They must have known and discounted its consequences; an insurrection of despair; outrages by a small minority of desperadoes, such as long misgovernment cannot fail to breed; counter excesses; finally the organized application of the Armenian policy of extermination, partial slaughter of unarmed peasants and wholesale destruction of their villages, to be followed by a much heavier harvest of deaths from famine and exposure. Unfortunately, there is every indication that Abdul Hamid's solution is that which best suits the convenience of the Imperial Powers. Of course it cannot be avowed. The thinning down of the Slavonic population of Old Serbia (the Kossovo vilayet) has already been watched for years by Austria-Hungary with cynical inaction. The wholesale disappearance of the Bulgar population from Macedonia would considerably facilitate the realization of certain ambitions. From the Russian point of view, also, the weakening of the Bulgarian element outside the Principality has obvious advantages, while insurrection, even against the Great Assassin, is a crime against Divine right deserving of exemplary chastisement.

Have we seriously joined this new Holy Alliance? Are we to acquiesce in this patent mockery and huge political crime? It must be said to the honour of the present Government, and especially of Lord Lansdowne, that they only adhered to the Austro-Russian reform scheme with important reservations. There are reasons for believing, in spite of diplomatic phraseology, that saves, faces, and some recent dialectics, that they are seriously acting on these reservations. It is all to the good that we refrained from the brutal remonstrances addressed to Bulgaria, and that we have urged additions to the Austro-Russian reform scheme that may make it effective. It is still more to the good, if rumour speaks truly, that, in the case of certain eventualities, practically identical instructions have been issued to French and English Mediterranean squadrons. Popular feelings both in France and Italy are strongly aroused, and co-operation with France has the special advantage that Russia is not in a position altogether to ignore representations coming from that side.

After an observation of the machinery of Turkish government going back now over a period of 30 years. I may be permitted to reiterate what is beyond doubt the central point of the situation. It is only by direct intimidation at Yildiz that anything can be really effected. It is only by the removal of the present Sultan, to whom the Turks themselves have given the name of "the Butcher", that any general amelioration of the state of the Christian population can be obtained. All the wires are pulled from the Palace. While the Ambassadors remonstrate and the Porte affects to listen the mischief is being done. But I will give an instance in point for which I can personally vouch. During the period immediately preceding the massacres in Crete I was in Candia, where a large number of Mahomedan were collected, for the control of whom, according to diplomatic formulae then agreed on by the "protecting Powers", the Turkish Governor and the European Commandant — in this case British, with troops camped on the western bastions of the city — were jointly responsible. The usual negotiations were going on between the Porte and the Powers. But viewing things a little from the inside, I was made aware that the real instructions to the local Turkish officials came direct from the Palace. Massacre was in the air. I ventured even to observe to the British Commandant that a policy of "cut wires" was the only one that offered any real security for the Christian population. But diplomatizing was the order to the day. The local leaders were left in direct telegraphic communications with Yildiz, and three months later the massacre which I had actually predicted, and to which many of our own people fell victims, actually

took place. During the two hours that immediately preceded the massacre the Governor, Ishmael Bey, was shut up in the telegraph office, where, as the employees were aware, he was in continual communication with the Palace.

The most successful of all experiments hitherto made by Abdul Hamid in the matter of massacres was undoubtedly the four days' slaughter in the Armenians under the eyes of the Embassies at Constantinople. On the extent to which this slaughter was carried out in conformity with superior orders, the following incident, which I had on the authority of a high French official, throw a lurid light. An attaché of the French Embassy at Constantinople was in one of the main streets, strewn at that time with the corpses of freshly-butchered Armenians, when an elegant carriage, with Turkish officers in gala costume on the way to a council at Yildiz came that way. The officers stopped the carriage, got out, and ran their swords into the bodies of the victims, so that they might appear with fresh blood-stains in the Master's presence!

Of reforms, of course, at the present moment there is no question. You cannot reform a charnel-house or secure the local autonomy of a heap of ashes. The huge plan of slaughter and devastation has been methodically carried out. "It appears", as the Sofia Correspondent of The Times has pertinently observed, "that the progress of systematic extermination is carefully recorder by the Turkish authorities and duly reported at Constantinople." According to documents purloined from Hilmi Pasha's archives, which had fallen into the hands of one of the Consuls, the total of villages destroyed in the Monastir district alone is 93. But this estimate itself can hardly include the populous Bulgarian districts of Ochrida, Prespa, and Dibra, west of the Pindus range, where the destruction seems to be equally complete. And to this, again, must be added the huge devastation in the vilayet of Adrianople.

The urgent and immediate need is not the regulation of a future system of government, but the arrest of massacre and the rescue of the destitute refugees. For, be it remembered, the actual butcheries are only a preliminary part of the calculation. They are of necessity limited. If the Sultan is left alone the number of unarmed peasants, women, and children actually slaughtered will be as nothing to that of those who must eventually perish from hunger or exposure. When, at the time of the insurrection in Bosnia and Herzegovina, some quarter of a million refugees were driven into the mountainous borders of Dalmatia and Croatia, in spite of the neighbourhood of a friendly population, in spite of the small dole distributed by the Austro-Hungarian Government, in spite of the English relief fund raised and so heroically administered by Miss Irby, over a third perished during their four years' exile from exposure, famine, and attendant diseases. But the Macedonian devastation is on an even more terrible scale. The country is of difficult access. There is no friendly frontier. There is no Government succour. If 90,000 refugees perished in the one case — that is the official estimate — how many may be expected to fall victims under these more unfavourable conditions?

To hasten the process of extermination by hunger, direct orders have been given for the butchery of such of the famishing who endeavour to collect corn near their burnt villages. Those who try to seek shelter in the towns are driven back at the point of the bayonet. The few stores sent by friends at Monastir for the relief of the starving villagers have been intercepted and seized by Turkish troops. The sisters of mercy were prevented by Hilmi Pasha — the reformer — from tending the victims of Turkish outrage at Krushevo, and even from despatching medicaments.

Nothing but strong, direct, and immediate action at Constantinople can defeat these ulterior plans of extermination. A generous response will, no doubt, be given in England to the appeal for relief. But political action of the most energetic kind is

necessary to protect the distribution of relief and the camps of refuge where it will probably be advisable to collect the fugitives. Where it is possible to find shelter in villages not wholly ruined, officials, acting under consular authority, must also be stationed as a visible symbol of European protection. Those who, like myself, have had experience of villages, to which refugees had been encouraged to return under a Turkish safeguard, a second time destroyed with all attendant horrors, will know the value of this security. It is not suggested that the Consuls themselves should distribute relief. But what seems to be urgent is the organization of relief centres protected by a corps of Consular Cavasses specially organized for this purpose under the aegis of our own and perhaps other Governments. As a result of severe pressure at Constantinople, it might even be possible to secure for ambulances under the Red Cross the rights accorded to them by belligerents.

September 30.

I am yours very faithfully,
Arthur J. Evans

Times, 5 October 1903

Политика на изстребление в Македония

(До редактора на в. „Таймс“)

Като човек, който е имал изключителни възможности за изучаване на македонския проблем отвътре, може би ще ми бъде разрешено да изтъкна някои от най-главните черти на сегашното положение. Аз съм прекосявал Македония по различно време в почти всички посоки — от Егейския бряг, от Албания, от вилаета Косово, от Сърбия и от Българското княжество. Там прекарах месеци, зает с археологически изследвания в най-отдалечените области и въпреки че моята главна цел беше научна, а не политическа, може би точно поради това имах по-добрата възможност за оформяне на безпристрастна преценка за положението в страната. Тези впечатления не губят от своята стойност поради факта, че са оформени преди започването на сегашното въстаническо движение.

Нека да започна с коригирането на една почти всеобща заблуда. Там няма „македонци“. Има българи. Има румънци — останки от латиноговорящите жители на римските илирийски провинции, които още се срещат в планината Пинд и в съседните градове. Има гърци, включително малко или много изкуствено елинизирани румънци. Има „турци“, включително българите мохамедани и някои чисто турски села в долината на р. Вардар — представители на заселване, по-рано от османското завоевание. Има примес от шкипетари, или албанци, по западния и северния край. Най-накрая, в Солун има многобройно население от испански евреи. Но там няма „македонци“.

Неприятно задължение е да казваш на приятелите си в родината истини, но гръцките претенции към Македония, поне що се отнася за по-голямата част от вътрешността на страната, са илюзия. В някои от градовете има малобройно гръцко население, но дори в такива случаи, както в Битоля например, статистиката почива на изкуствена основа. Истината е, че огромен брой от тези, за които се казва, че са гърци, в действителност са румънци. През последните години елинизмът намери благоприятна почва за пропаганда сред представителите на способната романскоговоряща националност от областта Пинд. Днес Янина съвсем е забравила своя римски произход и е

станала център на елинизма. Атина, най-близкият цивилизован център, предлага естествени атракции за находчивите меркантилни елементи в градовете. Но за добро или за лошо, приливът се отдръпна. Почувства се контрапропаганда, чийто център е Букурещ и романският граждански елемент е вероятно загубен за елинизма, независимо от факта, че се хвърлят много пари от гръцките комитети в стремежа им да слечелят кандидати за гръцката националност. Фактически на родителите се плаща, за да изпращат децата си в гръцки училища.

Един от най-комичните резултати от тази състезателна етнография беше една карта, публикувана преди няколко години под покровителството на Атина и разпространена в страната. Според нея Македония по практически съображения е разделена на два елемента — гърци и „българоговорящи гърци“ — все едно някой келтски ентузиаст да раздели Англия на уелси и на „англоговорящи уелси“! Действително, Македония е изпълнена с изкуствени различия, като истинските етнически демаркационни линии дълго време са били определяни от класификации, основани на религиозна принадлежност (за съответния момент) към Гръцката патриаршия или към Българската екзархия. С политическа цел едно българско село може да бъде подкупено или принудено да се присъедини към гръцко източноправославно върховно подчинение. Тогава неговите жители се назовават от тези, които са извършили тяхното духовно прехвърляне (като „духовно“ нищо не означава) като Надеждата на Гърция. Но тези изкуствени анексии не отиват по-далеч. Езикът на селяните остава български и дълбоките народностни инстинкти само временно са потиснати. Приятелите на Гърция могат само да съжаляват, че тя се подвежда от такива изкуствени претенции; че гони дивото, а изпуска питомното, което може да бъде намерено в едно разумно и взаимноизгодно разбирателство със своите славянски съседи. Покойният г-н Трикупис, доколкото знаех, виждаше нещата много по-ясно. Той добре си даваше сметка, че с изключение на една тясна ивица на юг и няколко разпръснати центрове без особена важност във вътрешността на провинцията, гръцкият елемент няма истинско влияние в Македония. Неговата главна тревога, за която имаше солидни основания, дойде наистина от тази посока, но не от българската страна. Този хладнокръвен политически наблюдател сигурно се е въздържал да определи, както това направи сегашният гръцки министър-председател, едно изключително трудолюбиво и миролюбиво население, което в продължение на 15 века е обработвало македонската земя и едва сега поради неописуемия гнет беше предизвикано за бунт, като „български вълци“, очевидно скорошни узурпатори на гръцкото стадо! Бандитите от Пинд и Олимп рядко са били вербувани от българската народност. Лично аз веднъж бях преследван в продължение близо на десет дни от една бандитска чета по границата на Пинд, но те не бяха българи.

Факт е, че дори у нас — до голяма степен поради корисни усилия да се прикрие истинското положение — огромния превес на българския елемент в Македония се разбира съвсем недостатъчно. Аз мога само да кажа, като мое лично впечатление след изучаване на почти цялата вътрешна част на провинцията, че освен вече споменатата ивица и няколко малки градски центрове, практически цялата маса от населението е славянско, говорещи характерно български диалекти. Българските особености, като поставянето на члена след думата, се простират дори до Скопската област, за която понякога претендират сърбите, чиято истинска реч започва едва на север от Шар планина. Там, където гръцкият елемент е в мнозинство, както в някои малки градове

като Костур, натежават гъсто населените български села наоколо. Този голям превес на българския елемент е основен фактор при сегашното положение, който е бил добре отбелязван от статистиката, взета от гръцки източници. Това вероятно не се разбира достатъчно от чужденци и дори от консули, чиито впечатления от Македония са се ограничавали главно с градове като Солун и Битоля.

През годините непосредствено след Берлинския договор, когато първоначално се запознах с провинцията, все още имаше някаква слаба надежда, че каузите на член XXIII могат да бъдат приведени в действие от силите. Потисничество имаше — тежко и брутално — но то все още беше от нормален турски тип. Но щом опасността от европейска намеса се отдалечи, започна нов натиск. В областта зад Шар планина, в бедния вилает Косово, вече беше започнала политиката на изстребление. Планът за изтласкване на славянското население от този стар сръбски район от арнаутите мохамедани — кюрдите на Запада — беше преднамерено съставен и и беше също така преднамерено изпълнен. *Mot d'ordre** там беше „Без убийства *en masse*“**, но по убийствата и насилията в подробности, по своеволните грабежи и лишаване от собственост, историята на този балкански район сигурно почти няма паралел след Берлинския договор дори в границите на Турската империя. Сърбия и Черна гора бяха безпомощни наблюдатели. Безсърдечието на Австро-Унгария, за която вместиането на неславянски клин между двете свободни княжества беше пряко политическо предимство, представляваше част от сметката. Не е необходимо да тревожа Вашите читатели с методите на ориенталското варварство, с които се запознах в този район. Достатъчно е да кажа, че планът беше много успешен. Сръбското население беше разредено, голяма част в действителност беше изгонено от страната и арнаутските земевладелци заграбиха изоставените им жилища. Когато самите албанци станаха доста непокорни, понякога се прибегваше до лека демонстрация на сила, но главатарите винаги добре разбираха, че имат приятели в Двора. Дворцовата интрига действително веднъж използва албанското бунтарство, за да се отърве от един омразен паша, Мехмед Али¹, подписал Берлинския договор. Той беше оставен без резервите си в Джаково и имаше сходна съдба с тази на Али от Янина². Трябва да се каже за чест на албанците, че след това те признаха заслугите му и го възпяха в народна песен.

На юг от Шар планина, в самата Македония, проблемът от гледна точка на султана беше труден. От тази твърде голяма и гъсто населена област, над която според Санстефанския договор вече се бяха разпрострели границите на „Велика България“ „като кожата на луда овца“, нямаше такова изкусно средство за изтласкване на християнския елемент. „Кюрдите на Запада“ не можеха напълно да се справят със задачата. Но основното във въпроса се разбираше напълно в Йълдъз. Едва ли е нужно да се казва, че гръцките аспирации не се вземаха на сериозно. Но потенциалната опасност, надигаща се от селата, гъмжащи от българска реч, беше нещо много различно. Мохамеданският елемент съвсем не може да бъде достатъчен противовес и не трябва да се забравя, че тук, както и изобщо в европейските провинции на Турция, мохамеданското население намалява. Големи някога села са се смалили и гората от надгробни камъни, която ги заобикаля, понякога е почти единствения спомен за предишно селище. Как да се възстанови равновесието? Очевидно това беше случай за драстични мерки.

* *Mot d'ordre* (фр.) — лозунг, девиз — б. пр.

** *en masse* (фр.) — масови — б. пр.

Не може да се каже, че огромната маса от българските жители на Македония има (като изключим развитието им последните години) някакво понятие от „голяма политика“. Тяхното единствено желание беше да имат сигурност за живот и имущество, неприкосновеност срещу насилие и скромен дял в резултата от техния труд. За обработването на земята народът притежава истински гений и може би от мнозина не се знае, че малки групи български градинари намират препитание не само в различните източноевропейски страни, но чак по полетата до Елзас. Върху такова население порочните аграрни условия, при които е поставено, падат с особена тежест. Достатъчно е да се каже, че от Берлинския договор насам същите аграрни злини, които бяха главният фактор за пораждање на първоначално отчаяно въстание в Босна и Херцеговина — началото на края на толкова много вълнения в по-близкия Изток — не само че беше допуснато да се задържат в християнските села в Македония, но бяха чувствително отежнени, поради ограничената област, от която правителството на султана трябва да извлича подкрепленията си. Това не са само малко или много редовни данъци, с които трябва да се справят — дялът на бея, според преобладаващото изполичарско владение, от добива от земята и правителствените данъци, но и изнудването на агенти и посредници и произволните и съсипващи облагания, които нямат право да се обжалват. Безданно неспособни да изплатят тези данъци, цели села са сведени до най-долен тип робство, белег за което е изнудването за принудителен труд в големи мащаби. Това постоянно задължение за согуе* — ангария — както самите български селяни я наричат — изглежда, че ги води до отчаяние. Бруталността, с която тя се събира, трудно се възприема. Самият аз видях една банда ат турски заптиета, които слязоха в едно голямо село по жътва и отнесоха всичките налични каруци, заедно с повечето от най-здравите жители, а зърното, за което селяните пак трябваше да правят сметки без кръчмаря, беше оставено да гние по нивите. Войниците, заптиетата и пъдари, които са малко по-добри от редовните бандити — всички те живеят нашироко в селото и отнемането на честта на жените също често се включва в данъците. Аз възразих веднъж пред няколко редовни турски войници (аскери), които отвлечаха без никакъв опит за компенсация запасите на едно малко бедно българско домакинство. Отговорът беше характерен и откровено възмутителен: „Аскерът не плаща! Аскерът взема.“ Наистина, какво друго могат да направят, когато на самите тях не се плаща?

Една отличителна черта на населението със своята патетична страна винаги ме е поразявала. Въпреки бедността и потисничеството и в най-малките села се прави някакъв опит да се даде образование на децата. Действително в Македония е нужен нещо като дух на мъченик, за да упражняваш професията на учител. Българските учители са почти всички забележителни хора. Наистина естествено е при турското владичество такова, каквото е — на тези, които се стараят да просветят поробеното население, да се гледа като на естествени врагове. Вярно е, че турските власти малко могат да се оплачат от материята, която действително се преподава в училищата. Тя е обект на желязна цензура. По различно време съм имал случай да прегледам учебниците и дори да присъствам на изпит на децата. В повечето случаи историята е напълно изключена, а в редките случаи, когато е разрешена, нищо не може да бъде преподавано по-късно от времето на Юлий Цезар!³ Картите на Европа са забранени, а географията е ограничена строго до Азия, Африка и Антиподите.

* согуе (фр.) — бreme, неприятно задължение

Независимо от тези ограничения, никой учител не е застрахован, в който и да е момент, от произволен арест. По различно време цели групи учители са били депортирани. Много от тях са измъчвани. Някои са изчезвали без следа в анадолските затвори. Що се отнася до учителките, оказва се, че рисковете да се вслушват в своето призвание са прекалено страшни и девическите училища, за които бяха направени опити да се открият в селските райони, трябваше да бъдат затворени.

Справедливостта е въпрос на бакшиш и нищо друго не ме е поразявало повече по време на моите македонски преживелици от абсолютно произволния характер на арестите — имам предвид — това трябва да се запомни — периода, предшестваш всякакво революционно движение в провинцията. Няма нищо подобно на съд и всеки български селянин или гражданин, който не е под пряка консулска протекция, може да бъде хванат, бит и затворен често просто за изнудване, като нерядко се прилагат и мъчения. Не може да става и дума за съд и обезщетение; жертвата трябва да бъде откупена или оставена да гние в затвора.

Такъв е бил организираният бандитизъм, на който е било подложено след Берлинския договор християнското население в Македония и по-специално най-покорният, но и най-многобройният и потенциално най-опасният елемент, българите. Година след година турската „политика на вбесяване“ продължаваше. Първият резултат от нея беше постепенното бягство на огромен брой селяни — включително и много от най-непокорните умове — през българската граница. Установяването на повече от 200 000 от тях в свободното Княжество не може да не окаже своя политически ефект. Всеки пълноценен бежанец очаква времето, когато развоят на събитията ще му предостави възможност да се завърне. По този начин турският тероризъм създава база за централно ръководство на евентуално въстаническо движение.

За тези, които са действително запознати с безжизнения гузен поглед на типичния български селянин в Македония, за тези, които са виждали българските работници, подгонени на групи от собствената им работа като добитък под плущенето на турския камшик, за тези, които знаят освен това колко строго е забранено използването на оръжие сред немохамеданското население — вдигането на въстание на такъв народ може да изглежда съвсем невъзможно. Но системната тирания, на която е бил подлаган, най-после направи невъзможното. А кой при наличието на арменските провинции като доказателство, ще се осмели да каже, че самото отчаяно прибягване до оръжието на селските чети в българските области на Македония не влиза в хитрата сметка на Йълдъз? Има всички основания да вярваме, че претърсването на оръжие, съпроводено с всички съответните прояви на бруталност и насилие във вилаета Битоля, беше преднамерено запланувано, за да предизвика незабавен бунт от такъв характер, че да послужи за претекст за прилагане на политиката на екстерминация, която беше така успешно осъществена в случая на арменците.

Наистина цивилизована Европа имаше през последните две години добро предупреждение за неизбежната насока на събитията. За съжаление, обаче, тя остави изпълнението на своята колективна отговорност на двете сили, които, по различни начини, в настоящия момент са най-заинтересовани от продължаване на непоносимото *status quo**. Австро-Унгария, със своите собствени резерви за Солун, е парализирана от вътрешни кризи. Публична тайна е, че

* *status quo* (лат.) — статукво, положение

„официална“ Русия, недоволна от прекалено независимото поведение на България и с очи, приковани в Далечния изток, е отстъпила много от политиката на Сан Стефано. Когато се появи закъснелият австро-руски проект за реформи, каквито и да са достойнствата на книга на някои от неговите клаузи, той беше едно безплодно усилие. Така, като съвсем не желае да гарантира прилагането на посочените реформи, той преднамерено обезпечава тяхното изпълнение, като ги поверява номинално на султана. Авторите на този проект за книжни реформи не са били глупави и те, естествено, не са си правили илюзии, относно неговата съдба. Те сигурно са знаели, но са оставили настрана неговите последствия; безнадеждно въстание; насилия от страна на нищожно малцинство главорези, каквито едно продължително лошо управление не може да не роди; контра-ексцесии; и най-накрая, организираното прилагане на арменската политика на изстребление, частично избиване на невъоръжени селяни и пълно разрушаване на техните села, за да последва много по-страшната жътва на смърт от глад и студ. За съжаление, всички признаци са на лице, че разрешението на въпроса на Абдул Хамид е такова, че най-добре приляга на интересите на императорските сили. Разбира се, това не може да се признае. Разреждането на славянското население в Стара Сърбия (вилаетът Косово — Б. пр.) вече е било наблюдавано в продължение на години от Австро-Унгария с цинично бездействие. Пълното изчезване на българското население от Македония значително би улеснило осъществяването на някои амбиции. И от гледна точка на Русия, също така, отслабването на българския елемент извън Княжеството има очевидни преимущества, докато въстание, насочено дори срещу Големия Убиец, е престъпление срещу Божественото право, заслужаващо наказание за назидание.

Ние сериозно ли се присъединихме към този Свещен Съюз? Трябва ли да се примирим с тази явна подигравка и огромно политическо престъпление? Трябва да се каже за чест на сегашното правителство и специално за лорд Лансдаун, че се придържа към австро-руския проект за реформи, но със значителни уговорки. Има основание да вярваме, независимо от дипломатическата фразеология, която прикрива лица и от някоя скорошна диалектика, че те сериозно работят по тези уговорки. Толкова по-добре, че се въздържахме от бруталните възражения, отправени към България, и че предложихме допълнения към австро-руския проект за реформи, за да стане той по-ефективен. Още по-добре е, ако мълвата казва истината, че при някои случаи практически идентични инструкции били изпратени до френската и английската средиземноморски ескадри. Общественото чувство и във Франция, и в Италия е силно възбудено и сътрудничеството с Франция има особеното преимущество, при положение, че Русия не е в състояние напълно да пренебрегне постъпките, идващи от тази страна.

След наблюдение на механизма на турското управление за период от 30 години назад, може да ми бъде позволено да повтора, без да се колебая, кой е основният въпрос в положението. Само с пряко сплашване в Йълдъз може наистина нещо да бъде направено. Само чрез отстраняването на сегашния султан, на когото самите турци са дали прозвището „Касапина“, може да се постигне някакво общо подобряване на положението на християнското население. Всички конци се теглят от Двореца. Докато посланиците протестират и Портата си дава вид, че слуша, злините продължават да се правят. Но аз ще ви дам илюстрация, за която мога лично да гарантирам. През периода, непосредствено предшестваш убийствата в Крит, аз бях в Кандия, където бяха събрани много мохамедани, за контрола над които, според дипломатическите

формули, приети тогава от „покровителстващите сили“, турският губернатор и европейския комендант, в случая англичанин, с войски, разположени в западните бастиони на града, отговаряха колективно. Обикновено преговорите ставаха между Портата и силите. Но оглеждайки нещата малко отвътре, аз имах чувството, че истинските инструкции до местните турски чиновници идват направо от Двореца. Носеше се мъква за клане. Аз си позволих дори да отбележа пред британския комендант, че една политика на „прерязване на конците“ е единствената, която би предложила реална сигурност за християнското население. Но дипломатическите маневри бяха на мода. Местните ръководители имаха пряка телеграфна връзка с Йълдъз и три месеца по-късно клането, което аз фактически бях предвидил и на което много от нашите хора станаха жертва, действително стана. Последните два часа преди клането губернаторът Исмаил бей беше застрелян в телеграфопощенската станция, където както слушателите доловили, имал продължителна връзка с Двореца.

Най-успешният от всички досегашни експерименти на Абдул Хамид по въпроса за кланетата беше безспорно четридневното клане на арменците пред очите на посолствата в Цариград. Следният случай, който аз знаех от един висш френски служител, хвърля ярка светлина върху размерите на това клане. Аташе от френското посолство в Цариград се намирал на една от главните улици, осеяна по това време с труповете на скоро изкланите арменци, когато минала една елегантна карета с турски офицери с официални костюми на път за съвет в Йълдъз. Офицерите спрели каретата, излезли и намушкали сабите си в телата на жертвите, за да могат да се явят пред Господаря изцапани с прясна кръв!

За реформи в настоящия момент, разбира се, не може и дума да става. Не можете да реформирате една костница и да осигурите местна автономия на куп от пепелища. Гигантският план за кланета и опустошения беше осъществен методически. „Изглежда“, както уместно отбеляза софийският кореспондент на в. „Таймс“⁴, „че напредъкът на системното изстребление внимателно се регистрира от турските власти и се съобщава съответно в Цариград.“ Според документи, откраднати от архивите на Хилми паша и попаднали в ръцете на един от консулите, общият брой на разрушените села само в областта на Битоля е 93. Но тази сметка едва ли може да включи гъсто населените български области на Охрид, Преспа и Дебър, западно от планината Пинд, където унищожението е било също така цялостно. И отново трябва да прибавим към това страшното опустошение на Одринските вилаети.

Спешната и непосредствена необходимост не е поправянето на бъдещата система на управление, а прекратяването на убийствата и спасяването на бедстващите бежанци. Защото — това трябва да се запомни — сегашните кланета са само подготвителната част на предвидените изчисления. Те по необходимост са ограничени. Ако се даде възможност на султана, броят на сега избиваните беззащитни селяни, жени и деца ще бъде нищо в сравнение с броя на онези, които евентуално ще загинат от глад и студ. Когато по времето на въстанието в Босна и Херцеговина около четвърт милион бежанци бяха прогонени към планинските граници на Далмация и Хърватско, въпреки съседството на дружеско население, въпреки малката помощ, разпределена от името на австроунгарското правителство, въпреки английския фонд за подпомагане, събран и така героично раздаден от мис Ърби⁵, повече от една трета загинаха по време на четиригодишното си изгнание от студ, глад и съпътстващи болести. А македонското опустошение е дори в много по-страшни мащаби. Страната е труднодостъпна. Няма дружеска граница. Няма

правителствена помощ. Ако са загинали в единия случай 90 000 души — това е официалната статистика — колко може да се очаква да станат жертва при тези по-неблагоприятни условия?

За да се ускори процесът на изстребление от глад, били издадени преки заповеди за избиване на тези гладуващи, които се мъчат да събират зърно около изгорените села. Тези, които се опитват да потърсят убежище в градовете, се прогонват обратно с щикове. Малкото припаси, изпращани от приятели в Битоля за подпомагане на гладуващите селяни, били залавяни и конфискувани от турските войски. На милосърдните сестри било попречено от Хилми паша — реформаторът — да се погрижат за жертвите на турските безчинства в Крушево и дори да изпратят лекарства.

Нищо друго освен енергични, преки и незабавни действия в Цариград не може да разбие тези последни планове за изстребление. Няма съмнение, че в Англия ще бъде даден великодушен отговор на апела за помощ. Но са необходими най-енергични политически действия, за да се покровителства разпределението на помощта и лагерите, където може би е за препоръчване да се съберат бежанците. Там, където е възможно да се намери подслон в ненапълно изгорените села, трябва да се поставят чиновници, които да действат под ръководството на консулствата като явен символ на европейското покровителство. Онези, които като мене са свидетели на случаи със села, в които бежанците са били насърчени да се върнат и са били разорени втори път със съответните ужаси, ще знаят стойността на тази сигурност. Не е казано, че самите консули трябва да разпределят помощта, закриляни от консулска охрана, специално създадена за тази цел под наше — и може би на някои други правителства — покровителство. Като резултат на строг натиск в Цариград би било дори възможно да се осигурят линейки на Червен кръст, правата на които да бъдат гарантирани от воюващите страни.

С уважение: Ваш.....
(Артур Дж. Евънс)⁶

30 септември (В. „Таймс“, 5 октомври 1903 г.)

¹ Мехмед Али паша (Карл Детройт) (1827—1878) — немец по произход, мушир; турски военачалник; главнокомандващ турската войска през Руско-турската война (юли—септ. 1877 г.); участвал при подписването на Санстефанския мирен договор и при подписването на Берлинския договор като втори делегат; убит в Албания от въстаници.

² Али паша Янински (Тепеденли) (1741 — 5 февр. 1822) — турски феодал; паша на Янина; албанец. По време на феодалните размирици в Османската империя се обявява за независим и води война за териториално разширяване (от 1803 г. владетел на Албания, Епир и Пелопонес).

³ Гай Юлий Цезар (100—44 пр.н.е.) — римски държавен деец; талантлив пълководец и писател.

⁴ Става дума за Джеймс Дейвид Баучер.

⁵ Аделина П. Ърби — английска пътешественичка и писателка. През 1862—1864 г. предприела заедно с Джорджина М. Макензи знаменитото си пътешествие из българските земи, което после описали. Вж. Макензи, Дж. и Ърби, А. Пътувания из славянските провинции на Европейска Турция. С., 1983. През 1875—1877 г. А. Ърби предприема нови пътувания из Босна и Херцеговина и България, съпроводена от Присила Джонсън. По време на Източната криза 1875—1878 г. развива благотворителна дейност в Босна в полза на въстаналото население.

⁶ Артур Дж. Евънс (8 юли 1851 — 11 юли 1941) — виден английски археолог. Учил в Хероу, Оксфорд и Гьотинген; от 1909 г. професор по праисторическа археология в Оксфорд; от 1893 до 1920 г. ръководи разкопки на о. Крит.

В. „Дейли телеграф“, 5 октомври 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Цариград, Солун и Дупница за хода на въстанието; за преминаването на въоръжени чети от Княжество България в Македония; за бежанския поток от Македония към Рилския манастир

Balkan crisis
Situation of the frontier

Constantinople, Sunday

The news received here up to the present of the movements of insurgent bands in the Razlog district is meagre. It appears, however, that the military authorities have not had sufficient forces on the spot, and that the troops have sustained a check. Reinforcements are now being sent in all haste, and the authorities hope to become masters of the situation in a few days.

Consular despatches from Salonika, referring to the situation at Razlog, state that several strong bands have crossed the frontier from Bulgaria, but no definite mention is made of their strength. The number given by the authorities, namely, 3,000 is considered to be too high. The despatches add that eighty-five wounded soldiers have been brought to Salonika, while a further batch has been sent to Serres.

In German circles it is declared that all the claims arising out of the outrage upon the German cook in the military hospital have been satisfied. — Reuter.

Constantinople, Monday

M. Natchovitch, the new Bulgarian Diplomatic Agent to Turkey, has arrived here. — Reuter.

Salonika, Sunday

Fresh bands are reported to have crossed the frontier near Djumabala, and fighting has occurred on the slopes of the mountain called Sultan Tepe.

The situation in the frontier districts is unchanged. Much fighting is going on. The Turks are awaiting reinforcements before taking the offensive. One battalion from Sorovitch has arrived in Salonika, and another has passed Karasouli, going to Demirhissar.

Nine men who were captured at the village of Kemanitza, near Serres, were found to be in possession of a large quantity of dynamite. The prisoners, who confessed that they had meditated an attack upon Serres, were immediately shot.

Reuter's Special Service

Dubnitza, Monday

More than 1,500 refugees from Mehomia and the neighbouring villages of Godlevo, Belitza, Batchevo, and Draglitza have arrived at Rilo Monastery. The majority of them are women and children. They are in a lamentable condition, and tell terrible stories of the atrocities committed by the troops. Another thousand refugees from the neighbourhood of Nevrokop are expected to arrive.

The Struma Valley and the whole of Eastern Macedonia is in a state of open insurrection. Despatches from the frontier state that numerous villages are burning. — Reuter's Special Service.

Daily Telegraph, 5 October 1903

Балканска криза Положението на границата

Цариград, неделя

Оскъдни са новините, получени тук досега, за движението на въстаническите чети в Разложко. Изглежда обаче, че военните власти не са имали достатъчно сили на самото място и че войските са срещнали отпор. Сега с най-голяма бързина се изпращат подкрепления и властите се надяват да овладеят положението за няколко дни.

Консулските депеши от Солун във връзка с положението в Разлог гласят, че няколко силни чети са преминали границата от България, но определено не се посочва тяхната сила. Цифрата, която се дава от властите, а именно 3000, се счита твърде голяма. Депешите добавят, че в Солун са били доведени 85 ранени войници, докато друга група е била изпратена в Сяр.

В немските кръгове се заявява, че всички искове, произтичащи от издевателството с немския готвач във военната болница, са били уважени. („Ройтер“)

Цариград, понеделник

Г-н Начович, новият български дипломатически представител в Турция, пристигна тук. („Ройтер“)

Солун, неделя

Съобщава се, че нови чети са преминали границата при Джумая и са влезли в боеве по планинските склонове, наричани Султан тепе.

Положението в пограничните райони е без промяна. Боевете продължават с пълна сила. Турците очакват подкрепления преди да предприемат офанзива. Един батальон пристигна в Солун от Суровичово, а друг мина през Карасуле на път за Демир Хисар.

Девет души, които са били пленени в с. Кеманица, близо до Сяр, са притежавали голямо количество динамит. Заловените, които са признали, че са смятали да нападнат Сяр, са били веднага разстреляни. (Специална служба на „Ройтер“)

Дупница, понеделник

В Рилския манастир пристигнаха повече от 1500 бежанци от Мехомия и съседните села Годлево, Белица, Бачево и Драглища. Повечето от тях са жени и деца. Те са в плачевно състояние и разказват ужасни случаи за зверствата на войските. Друга група от 1000 души бежанци се очаква да пристигне от съседните на Неврокоп села.

Долината на Струма и цяла Източна Македония е в положение на открито въстание. Депешите от границата гласят, че безброй села са в пламъци. (Специална служба на „Ройтер“)

В. „Дейли телеграф“, 5 октомври 1903 г.

В. „Дейли кроникъл“, 7 октомври 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Цариград, София, Солун и Рилския манастир за сражения между въстанически чети и турски войски; за бедственото положение на бежанците от Македония; за произвол, насилия и жестокости в района на въстанието; други сражения

Macedonia
60 000 people famine stricken
Reported massacre of Turks
Insurgents retire from Raslog

The Austrian and Russian Ambassadors at Constantinople are awaiting the adherence of the other Powers before communicating to the Porte the nature of the control which it is intended to exercise in Macedonia.

The insurgents, having defeated the Turks near Raslog, retreated before overwhelming numbers. They are reported to have massacred the Turkish population. The Turks have met with a severe reverse near Kratovo, close to the border.

The Greek Bishop of Florina, accompanied by 200 soldiers, threatened to burn a village if the people did not become Patriarchist. The people consented rather than have their village destroyed.

A Sofia telegram states that 60,000 Macedonians are famine stricken, and that many of them are perishing in the mountains.

Constantinople, Monday

The Austrian Ambassador called at the Porte to-day, but made no official communication in regard to the decision arrived at by Austria and Russia, as the latter must await the adherence of the other Powers before notifying the Porte of the nature of the control which it is intended to exercise.

Sofia, Oct. 6.

Famine threatens some 60,000 Macedonian fugitives, whose plight is rendered still more terrible by the approach of winter. There are 40,000 refugees in the district of Kastoria hiding in the mountains without food or shelter, their homes, villages and crops having all been destroyed. No winter crops have been planted. They are afraid to leave their hiding-places, knowing the fate that awaits them. Many are dying of famine not only in the mountains, but in the few villages which the Turks have spared.

More than 20,000 refugees are now along the Bulgarian frontier, most of them in an absolute destitute condition. Unless speedy relief is afforded the mortality is bound to reach fearful proportions. — Reuter.

Salonika, Oct. 5.

The insurgents in the Raslog district completely attained their object, and having burned the villages, lifted the cattle and massacred the Turkish population, espe-

cially the village of Belitza, finally retired in good order before the arrival of the Turkish reinforcements.

The total number of Turks killed is variously estimated at from five hundred to two thousand.

About one hundred of the troops were killed or wounded.

The total number of Bulgarians killed is stated to have been 150, composed of 130 peasants and twenty members of the insurrectionary bands. — Reuter.

Rila Monastery, Oct. 5.

A band of eighty insurgents, the detachment commanded by Colonel Zontcheff, yesterday made a surprise attack upon the Turkish frontier posts in the Rila Mountain, beyond the three Lakes.

The Turks were greatly outnumbered, and withdrew after a sharp fight.

The insurgents have since practically abandoned the whole of Raslog (Mehomia) valley. — Reuter.

Turkish Reverse near Kratovo

Sofia, Oct. 6.

Details of the severe fighting at Kitkar, near Kratovo, on October 1 and 2 have been received at the revolutionary headquarters from Samakov.

The Turkish losses were heavy. According to one version they had 250 killed, according to another their loss was sixty killed. — Reuter.

Daily Chronicle, 7 October 1903

Македония 60 000 души покосени от глада Съобщение за клане на турци Въстаниците се оттеглят от Разлог

Австрийският и руският посланик в Цариград чакат присъединяването на другите сили преди да съобщят на Портата естеството на контрола, който следва да бъде упражняван в Македония.

Въстаниците, след разгрома на турците при Разлог, са отстъпили пред превъзходящия ги числено неприятел. Съобщава се, че те са избили турското население. Турците са срещнали упорита съпротива близо до Кратово, недалече от границата.

Гръцкият епископ в Лерин, придружен от 200 войници, заплашил, че ще подпали едно село, ако жителите му не станат патриаршисти. За да запазят селото си от разрушение, хората приели.

Една телеграма от София гласи, че 60 000 македонци са покосени от глада, а много от тях гинат в планината.

Цариград, понеделник

Австрийският посланик днес е посетил Портата, но няма официално съобщение за постигнатото споразумение между Австрия и Русия, тъй като последната трябва да чака присъединяването на другите сили, преди да уведоми Портата за естеството на контрола, който възнамерява да се упражнява.

София, 6 октомври

Глад застрашава около 60 000 македонци бежанци, чието бедствено положение става още по-страшно с приближаването на зимата. Около 40 000 бежанци са в околностите на Костур. Те се крият в планините без храна и подслон, а домовете, селата и реколтите им са изцяло разрушени. Есенните култури не са засети. Те се боят да напуснат своите скривалища, защото знаят какво ги очаква. Много измират от глад не само в планините, а и в малкото села, които турците са пощадили.

Повече от 20 000 бежанци сега са по българската граница, повечето от които са в абсолютно бедствено положение. Ако не им се окаже незабавна помощ, смъртността ще достигне ужасяващи размери. („Ройтер“)

Солун, 5 октомври

Въстаниците в района на Разлог напълно постигнаха своята цел и след като изгориха селата, задигнаха говедата и избиха турското население, най-накрая в добър ред се оттеглиха преди пристигането на турските подкрепления.

Общият брой на избитите турци от различните източници е различен, от петстотин до две хиляди души.

От войските са убити или ранени около сто души.

Общият брой на избитите българи се смята да е 150 души, от които 130 селяни и двадесет души от въстаническите чети. („Ройтер“)

Рилски манастир, 5 октомври

Чета от 80 въстаници под командването на полковник Цончев¹ вчера внезапно е нападнала турските гранични постове в Рила планина, зад трите езера. В сравнение с тях турците са били малобройни и са се оттеглили след острата схватка.

След това въстаниците фактически са напуснали цялата Разложка долина (Мехомия). („Ройтер“)

Турски неуспех близо до Кратово

София, 6 октомври

В щаба на революционерите се получиха подробности от Самоков за жестоките боеве при Китка, близо до Кратово, на 1 и 2 октомври.

Турските загуби са тежки. Съгласно една версия те са зали 250 убити, съгласно друга — 60 убити. („Ройтер“).

В. „Дейли кроникъл“, 7 октомври 1903 г.

¹ Генерал, а не полковник Иван Цончев, подпредседател на ВМОК.

В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за мисията на проф. Л. Милетич и проф. Ив. Георгов в столиците на Великите сили

**Balkan distress
Bulgarian delegates interviewed**

Dr. Ljubomir Miletich, Professor of Slav Philology to the University of Sofia and Corresponding Member of the Imperial Academy of Sciences of St. Petersburg and other learned societies, and Dr. Ivan A. Georgoff, Professor of Philosophy at the University of Sofia, have just arrived in London from St. Petersburg, and in a few days they will go to Paris, Rome, and then back to Sofia, where they will carry much valuable information as to the attitude of the Powers towards the Balkan question.

Interviewed last evening by a „Daily News” representative, they stated that the desolation occasioned by the Turks far exceeded any information which had yet reached Europe from the Press correspondents, who had been greatly restricted in their observations by the Ottoman authorities. At least 100,000 refugees are in dire distress, it being the custom of the Turkish troops to revenge themselves upon the non-combatants after having suffered reverses from the insurgent bands. The insurrection was in no sense over, for there had been no single case of any important band being captured, or of a leader falling into the hands of the Turks.

It is certain, say the delegates, that the trouble will survive the winter, and will reappear in the spring, when, if European intervention should still be delayed, the Macedonians will be compelled to sell their lives at the very heaviest price. Not only does the Turk burn down villages, but he surrounds those that remain, and prevents the peasants from obtaining the bare necessities of life, while, of course, the destruction of crops is wide spread.

The delegates were not prepared to make any statement in reference to Bulgaria, for whose Government they have no title to speak. Their mission is purely humanitarian, and their visit to England to some extent arose out of a careful reading of „The Daily News” reports of the indignation meetings now so generally held. They urge that Great Britain, as a signatory Power to the Treaty of Berlin, is fully entitled to bring pressure to bear upon Europe, and is indeed obliged to take this course by moral obligations of the most solemn character. The picture which they gave of the devastation is most pitiable, and there seems to be no doubt that intervention, if it be postponed, may easily come too late.

When informed that „The Daily News” Relief Fund had already reached its present total of L 560, the delegates expressed the warmest appreciation of the generosity of the British public. Their whole demeanour towards the terrible situation which had brought them to these shores showed a high sense of responsibility, and they were extremely guarded in all their statements as to matters of fact. Their view of the recent Austro-Russian Note was one of disappointment. They feared it would be accepted by the Sultan as allowing him a free hand still to deal with the revolt in his usual method. They do not consider that the Note in any way relieves the extreme tension now felt in the Near East.

Daily News, 8 October 1903

Балканско нещастие Интервю с български делегати

Д-р Любомир Милетич, професор по славянска филология в Софийския университет и член-кореспондент на Императорската академия на науките в Санкт Петербург и на други научни общества, и д-р Иван А. Георгов, професор по философия в Софийския университет, току-що пристигнаха в Лондон от Санкт Петербург, а след няколко дни ще заминат за Париж, Рим и оттам отново за София, където ще отнесат много ценна информация за отношението на силите към Балканския въпрос.

В интервю пред представител на „Дейли нюз“ снощи те заявиха, че опустошенията, извършени от турците, далеч надхвърлят каквато и да е информация, стигнала до Европа от кореспонденцията на печата, които са много ограничени в своите наблюдения от османските власти. Най-малко 100 000 бежанци са в крайно отчаяние, тъй като турците са свикнали войските им да си отмъщават на мирното население, след като са понесли поражение от въстаническите чети. Въстанието в никакъв случай не е приключило, тъй като няма нито един-единствен случай важна чета да е пленена или пък неин ръководител да попадне в ръцете на турците.

Сигурно е, казаха делегатите, че размириците ще се задържат през зимата и ще се възобновят напролет, когато, ако европейската намеса още се забави, македонците ще бъдат принудени да отдадат живота си на по-висока цена. Турчинът не само изгаря села, но обгражда тези, които остават и не разрешава на селяните да вземат най-необходимото за живот, като, разбира се, широко е разпространено унищожаването на реколтата.

Делегатите не бяха подготвени да правят изявления по отношение на България, тъй като не са упълномощени да говорят от името на правителството. Тяхната мисия е чисто хуманитарна и посещението им в Англия до известна степен се дължи на внимателното четене на „Дейли нюз“ и неговите съобщения за събранията на възмущение, които сега се провеждат в цялата страна. Те настояват, че Великобритания като сила, подписала Берлинския договор, има пълното право да окаже натиск върху Европа и наистина е задължена да поеме такъв курс с морално задължение от най-сериозен характер. Картината на опустошението, която те описаха, е повече от плачевна и като че ли без съмнение тази намеса, ако бъде отложена, може лесно да се окаже твърде закъсняла.

Когато бяха информирани, че фондът за подпомагане, организиран от „Дейли нюз“, в настоящия момент е достигнал 560 лири стерлинги, делегатите изразиха най-горещата си признателност към щедрата британска общественост. Тяхното поведение към ужасното положение, което ги е довело до тези брегове, показва високо чувство за отговорност и те бяха крайно внимателни в изявленията си по отношение на фактологията. Те са разочаровани от последната австро-руска нота. Боят се, че тя ще бъде приета от Султана, тъй като все пак му развързва ръцете да се справи с въстанието по своя обичаен метод. Те не считат, че нотата по какъвто и да е начин намалява крайното напрежение, което сега се чувства в Близкия Изток.

В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г.

В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г. Апел към прогресивната общественост в Европа за оказване на помощ на българското население в Македония

We have received a copy of the following address to Europe by distinguished Macedonians living in Sofia:

Appeal to the Pity of the Civilized World

While our brothers in Macedonia and in the vilayets of Adrianople are struggling heroically in order to obtain elementary guaranties which will secure them human existence, their eyes turn towards the signatory Powers of the Treaty of Berlin, in the hope that they may decide at last, in the face of the immensity of the evil and beneath the weight of their obligation, and intervene in favour of the subject population. Turkey has let loose her regular troops and the Bashi-Bazouks upon the inoffensive people with a savage fury unparalleled even in Turkey's history. Already the revolting provinces present an awful picture of devastation. Hundreds of villages which possessed all means of prosperity are now only heaps of ruins beneath which tens of thousands of human beings have found a frightful death. All those who succeeded in escaping massacre, and all the refugees in the forests, are condemned by their implacable oppressors to perish of hunger. The Turkish Army no longer pursues the insurgents. The military authorities believe, in effect, that the execution of the plan of complete pacification drawn up at Constantinople will be easier when following the measures applied in the case of Armenia they shall have exterminated the Bulgarian population of the revolted provinces. Hunger and misery will account, moreover, for those who do not perish by fire and the sword. Provisions are indeed being pillaged or carried off, the mills are destroyed or occupied by the troops. To cite only one recent example, the inhabitants of the destroyed village of Bratoutchine, women and children numbering a hundred, driven to despair by hunger and suffering, decided to leave the forests, where they had taken shelter, to go to Niakoutetz under the administrative centre of the nahié. But before arriving at the village they were seized by the soldiers and massacred without mercy. Our countrymen are, as may be seen, passing through a terrible time. More terrible still will be the future unless a helping hand be extended towards these thousands of inhabitants who remain without shelter, a prey to all the horrors of famine.

We appeal to men of generous hearts on whom God has showered his blessings to aid our unfortunate brethren, so that a Christian people, which is being left to perish, but which is upright, industrious, and worthy of a better fate, may be saved from the cruellest of deaths, while the noblest of its children are struggling with supreme energy for the human rights promised by Europe. Contributions may be addressed to M. Démètre D. Agoura, Professor at the University of Sofia and examiner, President of the Benevolence Committee, which is under the patronage of Mgr. Syméon Abp. of Varna, and President of the Holy Synod.

Sofia, Sept. 18, 1903

Dr. L. Miletich, professeur à l'Université

Dr. I. Géorgof, professeur à l'Université

Siméon Radef, avocat et publiciste

André Iaptchef, publiciste

Chr. Stanischef, ingénieur

Dr. V. Rouménof, médecin

Th. Karayovet, avocat.

Dr. N. Tscherven-Ivanof, fabricant.

G. Géorgof — directeur de la succursale
de la "New York"

Daly News, 8 October 1903

Получихме копие от следното обръщение към Европа от видни **македонци**, живеещи в София¹:

Апел за съчувствие към цивилизования свят

Докато нашите братя в Македония и Одринския вилает героично се борят, за да получат елементарни гаранции, които да им осигурят човешко съществуване, очите им са обърнати към силите, подписали Берлинския договор, с надеждата, че те ще се решат накрая пред лицето на огромното зло и под тежестта на техния дълг, да се намесят в полза на подчиненото население. Турция хвърли своите редовни войски и башибозук срещу беззащитни хора с дивашка ярост, която няма паралел дори в историята на Турция. Въстаналите провинции вече представляват ужасна гледка на опустошение. Стотици села, които са притежавали всички средства за благоденствие, сега са само купища руини, под които десетки хиляди човешки същества са намерили страхотна смърт. Всички, които са успели да се спасят от кланетата, и всички бежанци в горите са осъдени от своите неумолими потисници да загинат от глад. Турската армия вече не преследва въстаниците. Военните власти смятат всъщност, че изпълнението на плана за пълно омиротворяване, начертан в Цариград, ще се облекчи, ако се следват мерките, приложени в Армения и се изстреби българското население във въстаналите провинции. Гладът и мизерията ще се справят освен това с онези, които не са умрели от огъня и меча. Провизиите наистина са ограбени и отвлечени, мелниците са разрушени или окупирани от войските. Да приведем само един пример от последно време: жителите на разрушеното село Братучине², стотина жени и деца, доведени до отчаяние от глад и страдания, решили да напуснат горите, където се били подслонили и да отидат в Някутеп³, под административния център на нахията*. Но преди да стигнат селото, те били заловени от войниците и безжалостно избити. Нашите съотечественици, както се вижда, преживяват ужасни времена. Още по-ужасно ще е бъдещето, ако не се подаде ръка на тези хиляди жители, които остават без подслон, жертва на всички ужаси на глада.

Ние се обръщаме към хората с щедри сърца, благословени от Бога, да помогнат на нашите злочести братя, за да може един християнски народ, оставен да загива, но който е честен, трудолюбив и заслужаващ по-добра участ, да бъде спасен от най-жестоката смърт, докато най-благородните му синове се борят с върховни усилия за човешките права, обещани от Европа. Даренията могат да се изпращат до г-н Димитър Д. Агура⁴, професор в Софийския университет и бивш министър, председател на Благотворителния комитет, който е под патронажа на митрополит Симеон, архиепископ на Варна и председател на Светия синод⁵.

* нахия (ист.) — подоколия в Османската империя; най-малката административно-териториална единица.

София, 18 септември 1903 г.

Д-р Л. Милетич, професор в Университета
Д-р И. Георгов, професор в Университета
Симеон Радев⁶, адвокат и публицист
Андрей Ляпчев⁷, публицист
Хр. Станишев, инженер
Д-р В. Руменов⁸, лекар
Т. Карайовов⁹, адвокат
Д-р Н. Червен-Иванов, фабрикант
Г. Георгов — директор на клона на
„Ню Йорк“

В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г.

¹ Вж. ЦДИА, ф. 85, оп. 2, а.е. 99, л. 1. Печатно. Оригиналът е на френски език.

² Вероятно Брайчино.

³ Вероятно Наколец.

⁴ Димитър Димитров Агура, професор (14 окт. 1849, с. Чешме Варуитъ, Бесарабия — 28 септ. 1911, Яш, Румъния) — български историк и общественик, член на БКД, министър на просветата (1883 г.); ректор на Софийския университет; основател и председател на Българското историческо дружество.

⁵ Варненски и преславски митрополит Симеон (Одисей Попниколов) (1840—1937) — митрополит (1872—1937); председателстващ Светия синод; почетен член на БАН; преводач; участва в устройството на Княжество България.

⁶ Симеон Трайчев Радев (19 ян. 1879, Ресен — 1967, София) — виден български журналист и публицист; дипломат; издава в. „L'Effort“ (1902—1903) в Женева и в. „Le Mouvement macedonien“ (1902—1903) в Париж; член на революционния комитет в Цариград; участва в създаването и дейността на Съюза на българските конституционни клубове.

⁷ Андрей Тасев Ляпчев (30 ноем. 1866, Ресен — 8 ноем. 1933, София) — български политически деец; един от организаторите и лидерите на Демократическия сговор; министър (1908—1911, 1918—1919) и министър—председател (1926—1931); деец на ВМОК; редактор на в. „Млада България“ и редактор-основател на в. „Реформи“, орган на ВМОК.

⁸ Владимир Иванов Руменов, д-р (1 май 1870, Крушево — 19/20 ян. 1939 София) — генерал от българската армия; лекар, временен член на Задграничното представителство на ВМОРО в София.

⁹ Тома Карайовов (1868, Скопие — 1951, София) — дипломат; подпредседател на ВМОК „Станишев-Карайовов“; публицист; редактор на в. Автономия“, в. „Право“ и в. „Ла Бюлгари“; председател на Съюза на българските конституционни клубове.

№ 74

В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за резолюция, приета на заседание на Изпълнителния комитет на Националната либерална федерация по повод събитията в Македония

Liberal federation's protest

At the monthly meeting of the Executive Committee of the National Liberal Federation held at Westminster yesterday, Mr. Augustine Birrell, K. C., in the chair, the following resolution was unanimously adopted: "That this meeting of the Executive Committee of the National Liberal Federation, having regard to the direct responsibility of this country as the signatory to the Berlin Treaty principally responsible for placing Macedonia under the heel of Turkey, and in view of the fact that

Turkey has failed to carry out the conditions of that treaty as regards Macedonia, and is at present engaged in destroying by wholesale massacre the inhabitants of that country, calls on his Majesty's Government to take such steps as are necessary to put an end to these massacres, and to emancipate Macedonia from the direct rule of the Sultan."

Morning Post, 8 October 1903

Протест на Либералната федерация

На месечното заседание на Изпълнителния комитет на Националната либерална федерация, състояло се вчера в Уестминстър, под председателството на г-н Аугустин Биръл¹ — кралски адвокат — беше единодушно приета следната резолюция:

„Това заседание на Изпълнителния комитет на Националната либерална федерация, която има отношение към преките отговорности на нашата страна като сила, подписала Берлинския договор, който е главният виновник Македония отново да се върне под властта на Турция и с оглед факта, че Турция не спазва условията на този договор по отношение на Македония и в момента е предприела масово избиване на жителите на тази страна, призовава правителството на Нейно Величество да предприеме необходимите стъпки, за да се сложи край на това клане и да освободи Македония от прякото управление на Султана“.

В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г.

¹ Аугустин Биръл (19 ян. 1850—20 ноем. 1933) — юрист, политически деец; член на Либералната партия и на Парламента; избран старейшина в съда Инър темпъл.

№ 75

В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за мисията на проф. Л. Милетич, д-р Ив. Георгов и д-р Татарчев в Лондон

Delegates in London

The Macedonian Delegation to the European capitals, composed of Dr. Miletich, professor of Slavonic languages and literature; Dr. Georgoff, professor of moral philosophy at the University of Sofia; and Dr. Tatarcheff, secretary of the delegation, arrived in London yesterday morning from St. Petersburg, and are staying at 32, Montague-place, Russel-square. Last evening the delegates dined privately with a party of politicians interested in the Eastern Christians and other friends at Whitehall-court. The delegates, who are commissioned by the Central Macedonian Committee, are organising meetings in the United Kingdom for the purpose of enlisting the sympathy and aid of all classes in the widows, orphans, and refugees in Macedonia and Thrace.

Morning Post, 8 October 1903

Делегати в Лондон

Македонската делегация до европейските столици, състояща се от д-р Милетич, професор по славянска филология, д-р Георгов, професор по философия в Софийския университет и д-р Татарчев, секретар на делегацията, пристигна вчера сутринта от Санкт Петербург в Лондон и е отседнала на Монтейг-плейс, 32, площад „Ръсел“. Снощи делегатите имаха неофициална вечеря с група политици, интересувани се от източните християни, и с други приятели в Уйтхол-корт. Делегатите, упълномощени от Централния македонски комитет, организират срещи в Обединеното кралство с цел набиране на съчувствие и помощ от всички класи за вдовиците и бежанците в Македония и Тракия.

В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г.

№ 76

В. „Таймс“, 8 октомври 1903 г. Собствена кореспонденция от София за сражение в района на Горна Джумая

Sharp fighting

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Oct. 7.

A telegram from the frontier describes a conflict near the village of Godlievo, in the district of Djuma'a, which appears to have been the severest that has yet taken place in this region. On the 5th inst. at dawn an insurgent band, numbering 120 men, which occupied a position upon the neighbouring mountains, was attacked by Turkish troops advancing from Batchevo. The insurgents maintained their position without loss till noon, when a force of 200 Turks from Djuma'a appeared in their rear. The insurgents then withdrew to the summits of the mountains, but subsequently fell on the troops as the latter entered a narrow ravine and succeeded in throwing them into disorder. The troops, rallying, endeavoured to surround their assailants, and the conflict continued till evening, when the insurgents, aided by the darkness, made their way through the ranks of the Turks. The insurgents are stated to have lost 20 men killed and wounded and the Turks 100. The insurgent leader Kanazireff narrowly escaped capture.

Times, 8 October 1903

Ожесточени боеве

(От нашия собствен кореспондент)

София, 7 октомври

Една телеграма от границата описва конфликт близо до с. Годлево, в района на Джумая, който като че ли бил най-ожесточеният, станал в този район. На 5 т. м., призори, една въстаническа чета от около 120 души, която заемала позиции в съседните планини, била нападната от турски войски, идващи от Бачево. Въстаниците задържали своите позиции без загуба до обяд, когато турска войска от 200 души от Джумая се явила в техния тил. Тогава въстаниците се оттеглили към върховете на планината, но попаднали впоследствие на войските, когато последните били влезли в една тясна клисура, и успели да ги разпръснат. Войските, събирайки се, се опитали да обкръжат своите нападатели и схватката продължила до вечерта, когато въстаниците, подпомогнати от мрака, си проправили път през турските редици. Съобщава се, че въстаниците са загубили 20 убити и ранени, а турците — 100 души. Ръководителят на въстаниците Каназирев¹ едва се спасил от плен.

В. „Таймс“, 8 октомври 1903 г.

¹ Владислав Николов Каназирев (1875, Разлог — 1951, Разлог) — учител, член на Разложкия революционен комитет през Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.

№ 77

В. „Таймс“, 9 октомври 1903 г. Съобщение от секретаря на фонда за подпомагане на Македония относно размера на материалните щети и за броя на жертвите в Македония; данни за набраните парични помощи; предложения за бъдещата благотворителна дейност на комитета

Macedonian relief fund

The hon. secretary of the Macedonian Relief Fund has received the following letter from an experienced observer on the spot, for whose accuracy and impartiality the committee makes itself responsible:

“Since my previous note I have succeeded in gathering some reliable statistics — a very difficult undertaking in this country — and now I feel warranted in stating to the public that since the outbreak this spring to the present time 112 Christian and five Turkish villages have been burned in whole or in part, involving the loss of 9,600 houses. Adding to this the 350 dwellings burned at the town of Krushevo, we have a total of nearly 10,000. Reckoning only five persons to a family — a moderate estimate in this semi-patriarchal land — we have some 50,000 roofless people in our problem. A small portion of these, however, will manage without assistance from relief funds.

But there is another class who appeal loudly to charity — viz. the constantly increasing number of peasants who still have roofs over their heads, but whose houses

and barns have been stripped bare and whose flocks and herds have been driven off by soldiers and Bashi-Bozouks. These unfortunate people are subsisting for the present on what little corn and maize is left in the fields, gathering it at great risk, as the men thus exposing themselves are often shot down, and women and even children who venture out are outraged. Well authenticated instances keep pouring in to the Consuls.

If the insurrection continues and the present methods of suppression continue, we must include in our calculation an incalculable number of peasants whose have been neither burned nor looted, but who nevertheless are living in such terror of life and quarters, hired or specially erected for them, in the larger towns. Many such terror-stricken people from the smaller towns have already crowded into Monastir, but these town people need not come to any extent on the relief lists. Last week about 600 peasants — women and children with a sprinkling of old men — came here from the village of Castoria. They complained that existence in their homes was altogether unbearable on account of the excesses of the Turks. The authorities forbade their entering the city, and so they remained outside on the open plain for two or three days in great discomfort; but now they have disappeared, a few stopping in near villages, and the rest plodding back home to endure further outrage from soldiers and Bashi-Bozouks.

I have noted the burning of some Turkish houses. I have not full statistics, but they are comparatively few in number. Still, in dispensing relief we should, of course, make no distinction because of creed or nationality.

Reports of people massacred in Macedonia have been greatly exaggerated. To the best of my knowledge, the number does not exceed 3,000. Relief work, however, has to do with the living." The subscriptions to the fund now amount to £ 1,500, including one sum of £ 250, and two of £ 100. The response to the committee's appeal has been prompt and generous; but the need can hardly be exaggerated, and the least L 100,000 will be required at once if the population of 50,000 homeless and destitute peasants is to be saved from starvation during the severe Macedonian winter. This estimate refers only to immediate needs.

The support of the Consuls has already been promised.

In ten days' time the committee will send its own representatives to Monastir to arrange for the rescue, protection, and shelter of the refugees from the devastated villages. It is hoped that the party will include a lady and two gentlemen who know Monastir already, one of whom acted as honorary agent to the Governorhouse Fund in the Near East in 1897, and that they will have the services of a capable medical man who has had experience of the Indian famine camps.

The committee includes already the Bishop of Worcester, Dr. Guinness Rogers, the Rev. F. B. Meyer, the Hon. Evelyn Ashley, Sir Edward Fry, Messrs. Robert Yerburgh, M. P., E. R. P. Moon, M. P., A. G. Gardiner, Esq., and four gentlemen who have travelled in Macedonia, including Mr. Arthur J. Evans. Sir T. Fowell Buxton has consented to be treasurer.

Cheques for the Macedonian Relief Fund should be sent direct and made payable to the bankers, Messrs. Barklay and Co. (Limited), 1, Pall-mall East, S. W.

Times, 9 October 1903

Фонд за подпомагане на Македония

Почетният секретар на фонда за подпомагане на Македония е получил следното писмо от опитен наблюдател на самото място, за чиято акуратност и безпристрастност Комитетът поема отговорност:

„След предишната ми кореспонденция успях да събера някои достоверни статистики — нещо, което е много трудно в тази страна — и сега се чувствам задължен да заявя пред обществеността, че след избухването на въстанието тази пролет до настоящия момент 112 християнски и пет турски села са били опожарени изцяло или частично, като са били разрушени 9600 къщи. Като прибавим към тази цифра и 350 жилища, опожарени в гр. Крушево, цифрата става близо 10 000. Ако пресметнем само по пет души в семейство — скромна цифра в тази полупатриархална страна — се получават около 50 000 души без покрив при нашия проблем. Малка част от тях обаче ще се справят без фондове за подпомагане.

Но има и друга класа, която срочно се нуждае от благотворителност, а именно непрекъснато растящият брой селяни, които все още имат покрив над главите си, но чиито къщи и хамбари са празни и чиито стада и домашни птици са откарани от войниците и башибозуците. Тези нещастници засега съществуват благодарение на малкото царевица и зърно, останало на полето, което те събират при голям риск, тъй като по този начин мъжете често са застрелвани, а жените и децата, които се осмеляват да се покажат навън, често са подложени на безчинства. Не стихва потокът от непотвърдени случаи, които се свеждат до знанието на консулите.

Ако въстанието продължи и сегашните методи на потушаване също продължат, в нашите изчисления трябва да включим неизброим брой селяни, чиито къщи нито са опожарени, нито плячкосани, но които въпреки това живеят в такъв ужас за своя живот и чест, че може би ще се наложи и за тях да се осигури подслон поне в жилища, наети или построени за тях, в по-големите градове. Много такива ужасени хора от по-малките градове вече се тълпят в Битоля, но тези хора от градовете в никакъв случай не трябва да се включат във фондовете за подпомагане. Миналата седмица около 600 селяни — жени и деца, а тук-там и някои старци — пристигнаха от костурските села. Те се оплакаха, че съществуването им в техните домове е почти непоносимо, поради експесиите на турците. Властите са им забранили да влизат в града и те остават навън на открито два или три дни при крайни неудобства; но сега те изчезнаха като някои са спрели при близките села, а останалите се придвижват бавно обратно към къщи, за да понасят нови безчинства от войници и башибозуци.

Наблюдавах опожаряването на няколко турски къщи. Нямам пълни данни, но те са сравнително малко на брой. Въпреки това при оказването на помощ, разбира се, не трябва да се прави разлика между вяра или националност.

Съобщенията за кланетата в Македония са много преувеличени. Доколкото зная, броят им не надвишава 3000. Работата по подпомагането обаче трябва да има предвид живите.

Подписките към фонда сега възлизат на 1500 лири стерлинги, включително една сума от 250 или две по 100 лири стерлинги. Откликът на апела на Комитета беше навременен и щедър, но нуждата няма защо да се преувеличава и най-малко 100 000 лири стерлинги ще са необходими веднага, ако трябва да се спаси от глада през суровата македонска зима това население от 50 000 бездомни селяни в плачевно състояние. Тази цифра се отнася само за непосредствените нужди.

Консулите вече обещаха своята подкрепа.

В срок от десет дни Комитетът ще изпрати свои представители в Битоля за уреждане на въпроса за спасяването, закрилата и подслоняването на бежанците от опустошените села. Вероятно групата ще се състои от една дама и двама мъже, които вече познават Битоля, един от които е бил почетен агент

на фонда „Гросвенър-хаус“ в Близкия Изток през 1897 г. и групата ще има на разположение услугите на квалифициран медицински работник, който е имал опит с лагерите на гладуващите в Индия.

Комитетът вече включва епископа на Уорчестър, д-р Гинис Роджерс, преподобния Ф. Б. Мейър¹, многоуважавания Евелин Ашли, сър Едуард Фрай², господата Робърт Йърбур³, член на парламента, Е. Р. П. Муун⁴, член на парламента, г-н А. Г. Гардинър⁵ и четирима господа, които са пътували из Македония, включително г-н Артър Дж. Еванс. Сър Т. Фауъл Бъкстон се е съгласил да бъде касиер.

Чековете за фонда за подпомагане на Македония трябва да се изпращат за изплащане до банковите служители, господата Баркли и сие (лимитид), 1, Пал-Мал Йист, Лондон.

В. „Таймс“, 9 октомври 1903 г.

¹ Фредерик Брьдъртън Мейър (8 апр. 1847 — 28 март 1929) — бакалавър на хуманитарните науки, доктор по богословие; заема отговорни постове, между които президент на националната федерация на свободните църкви (1906); автор на богословски трудове.

² Едуард Фрай (1827—1918) — юрист, член на Хагския съд (1900 г.), участвал в арбитража на важни международни дела.

³ Робърт Армстронг Йъгбур (17 ян. 1853 — 18 дек. 1916) — английски политик и държавник, член на Консервативната партия и член на Парламента; първи лорд на държавната хазна; автор на трудове по въпросите на отбраната.

⁴ Вероятно Ърнест (Робърт) Муун — (21 юни 1854 — 31 май 1930) — английски държавник и политик.

⁵ Алфред Г. Гардинър (1865—1946) — английски журналист, публицист; редактор на в. „Дейли нюз“ (1902—1919); автор на „Устоите на обществото“, „Някои значителни личности“ и др.

№ 78

В. „Таймс“, 10 октомври 1903 г. Собствени кореспонденции от София, Битоля и Солун за сражения и инциденти в пограничните райони на турско-българската граница; произвол на редовни турски войски при потушаване на въстанието в Македония; бежанският поток от Македония и Одринско към Княжество България

The refugees in Bulgaria

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Oct. 10.

According to the most moderate estimate there are now in Bulgaria about 22,000 refugees from Macedonia and the vilayet of Adrianople. Of these about 3,000 came over the frontier in the spring and early summer, while 19,000 have arrived during the past few weeks. Upwards of 6,000 are in the mountainous region between Lidge and Rilo, and 13,000 are in Burgas, Aitos, Varna, and the neighbouring villages. The fugitives are for the most part old men, women, and children, most of the younger men having joined the bands in the mountains, and of the rest there is reason to fear that many have been massacred.

This great exodus from the Sultan's dominions speaks more eloquently than long lists of atrocities and narratives of hideous cruelties. It refutes unanswerably the assertions of those who endeavour to minimize or conceal what has happened and what is happening in European Turkey. It admits of but one explanation. If life had not been rendered intolerable to these unhappy people they would not have fled from their homes. Almost all are in a state of total destitution. Some have rescued a portion of their household effects, others have brought with them some sheep and domestic animals, some few have a little money, but owing to the risks of the journey those who had time to do so buried what coin they possessed before starting. Some, strangely enough, appear in their holiday clothes, which they put on in order to save them; but the majority fled in their working attire and are poorly clad, while the autumn weather becomes colder every day.

Letters from American missionaries who have been in daily contact with the fugitives give some definite information with regard to recent occurrences. The attack on the Christian quarters of Losengrad, Malo Tirnovo, and the neighbouring villages took place unexpectedly on a holiday, when the soldiers began plundering and burning the houses. What was done by the authorities is not stated and is unknown to most of the refugees. As the inhabitants came out of the burning houses men, and even women, were mercilessly shot down. Many young girls were taken away to the soldiers' quarters. Artillery even was employed for the work of destruction, while the bands in the mountains were left unmolested. A party of 200 fugitives was pursued by the soldiers, and during the fight many of the women were compelled to abandon their infants. Eventually all were killed. The letters give a touching account of the flight of a large crowd of 6,000 refugees into Bulgarian territory. Among them was a woman aged 80, who accomplished the journey on foot. Others of the women succumbed to fatigue and were abandoned.

According to information obtained at the American college at Samokov from refugees from Razlog, where there is a considerable Protestant population, occasion was given for the partial destruction of the Christian quarter of Mehomia, the local seat of government, by the explosion of two bombs at sunset. The Turks continued firing in the streets throughout the night, and the burning of houses began in the morning. By the following evening about 225 Bulgarian houses had been destroyed. At Mehomia only the men were shot down as they fled from the flames; the women and children were taken into Turkish houses. A considerable amount of arms and ammunition appears to have secreted in the Bulgarian quarter in anticipation of a general rising; much of this must have been destroyed by the fire, and more doubtless be secured by torture.

The destruction of Belitza, the nearest town to the Bulgarian frontier, took place on September 30. A band of 300 men, which was hiding in the neighbourhood, was discovered by the Turks, and a fight ensued. The Turks were driven from their encampment and began firing the Bulgarian houses, when another band appeared on the scene. All the Turkish houses in the town — about 150 — were then destroyed. Presently reinforcements arrived from Mehomia, when all the Bulgarian houses — about 350 — were set on fire. Before this all the women and children and thousands of sheep and cattle were gathered together to pass over the mountains. The insurgent bands accompanied them as an escort. The Turkish soldiers on the frontier fired on the fugitives, and some were killed. Large portions of the cattle and sheep were turned back. The insurgents went with the refugees over the rugged mountain paths till they were safely over the frontier. The first contingent reached Samokov on October 3.

The town of Yakoruda, about 15 miles east of Mehomia, has hitherto escaped owing to the influence of a leading Turk, who has extensive business in the town. A

panic prevails in the place, and the Christians are in daily fear of massacre. A refugee from Yakoruda, who took flight on receiving a hint from a friendly Turk, states that his brother had been tortured in order to make him deliver up a concealed rifle. A Turkish officer ordered the soldiers to cut off his head, and a gash was actually made in his neck before he consented to give up the weapon. A refugee from Eleshnitza, where a great series of tortures was carried out last year, states that the principal Christians there have been confined so that they may be killed should the bands threaten the place. Bansko, the principal town in the district, has escaped destruction. It is surrounded by soldiers, and many of the leading men are in prison.

From the general tenor of the reports brought by the fugitives from Raslog, of whom there are now 2,500 at Samokov, it would appear that the insurgents have failed in their project of effectually occupying that district. This they hoped to accomplish by means of a general rising of the people who were well armed, and with the aid of bands from other parts of Macedonia. The forces brought against them, however, were overwhelming, and the rising was suppressed before it attained large dimensions, while the people remain at the mercy of infuriated soldiers and Bashi-Bozouks.

October 16.

The Ministry of the Interior has issued a circular to the local authorities, calling attention to the fact that about 20,000 refugees, most of whom are wholly destitute, are now in the frontier districts. They are dependent for means of existence on the Government, philanthropic societies, or the local population. As they cannot be repatriated until guarantees are obtained for their security and means provided for the rebuilding of their homes, measures must be taken for domiciling them in various parts of the country throughout the coming winter with a view to the avoidance of epidemics, the relief of their sufferings, and the alleviation of the burden now thrown on the population in the frontier district. The authorities should therefore take measures for their distribution among the villages in the interior, and, where necessary, for the construction of temporary abodes. Their maintenance will be entrusted to local committees who will be empowered to raise subscriptions and expend funds granted by the Government. The authorities are instructed to render every aid to the committees.

The frontier incident

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Oct. 16.

The more recent frontier incident described in my telegram last night is not regarded here as a very serious occurrence. It appears that the Turkish troops who were pursuing a band of insurgents followed them into Bulgarian territory, a distance of only a few hundred yards. With regard to the former incident no explanations have yet been received from the Porte. A Turkish commission under Colonel Nouri Bey is understood to be holding an inquiry on the spot. In neither case is it probable that deliberate provocation was intended, but a repetition of such incidents would naturally excite suspicion here.

Fighting is still reported in the Razlog district, but the campaign is practically over for the present session. General Tzontcheff and his principal lieutenant, Colonel Yankoff, have both recrossed the frontier. The former is now in Rilo forest; the

latter is stated to have arrived in Sofia. The recent activity of the Bulgarian troops in preventing the passage of bands to this side has provoked vehement remonstrances on the part of the Macedonian journals.

Monastir, Oct. 16.

In a fight which took place yesterday near Demirhissar 21 insurgents were killed, including three chiefs. On the Turkish side one soldier was killed and one wounded.

There has been a slight skirmish near Florina in which three prominent insurgent leaders were killed, one of them being Stephan Petreff. On the latter's body papers were found inciting the population to revolt and stating that the European Consuls would not be pleased if they surrendered their arms.

Salonika, Oct. 15.

An Imperial Iradé has been received here containing instructions for the severe punishment of soldiers found guilty of brutality, theft, insubordination, or drunkenness. Several hundred cases are now being tried here.

The death of Boris Saraffoff is confirmed.

Times, 10 October 1903

Бежанците в България

(От нашия собствен кореспондент)

София, 10 октомври

Според най-умерената преценка сега в България има около 22 000 бежанци от Македония и Одринския вилает. От тях 3000 са дошли през границата през пролетта и в началото на лятото, докато 19 000 са пристигнали през последните седмици. Над 6000 души са в планинския район между Лъджене и Рила, а 13 000 са в Бургас, Айтос, Варна и съседните им села. В по-голямата си част бежанците са старци, жени и деца, като по-младите мъже са се присъединили към четите в планините, а за останалите има основание да се опасяваме, че много от тях са били изклани.

Тази голяма масова емиграция от султанските владения говори по-красноречиво от дългите списъци за зверства и разкази за ужасни жестокости. Тя неопровержимо отхвърля твърденията на тези, които се стремят да умаловажат или прикрият какво се е случило и какво се случва в Европейска Турция. Тя допуска само едно обяснение. Ако животът не е бил станал непоносим за тези нещастници, те не биха напуснали своите домове. Почти всички са в бедствено положение. Някои са спасили част от своето домакинство, други са взели със себе си няколко овце и други домашни животни, някои имат малко пари, но поради рисковете на пътуването тези, които са разполагали с време, са заровили в земята преди да тръгнат, колкото монети са имали. Някои, колкото и да е странно, са в своите празнични дрехи, които са облекли, за да ги спасят; но по-голямата част са избягали с работните си дрехи и са зле облечени, а есента става все по-студена с всеки ден.

Писма от американски мисионери, които са били в ежедневен контакт с бежанците, дават известна информация за случилото се напоследък. Нападението над християнските квартали в Лозенград, Малко Търново и съседните

села е станало изненадващо на празник, когато войниците са започнали да ограбват и да подпалват къщите. Не се съобщава какво е направено от властите и то не е известно на повечето от бежанците. При излизането от горящите къщи мъжете, а дори и жените са били безмилостно застрелвани. Много девойки са били отвлечени в квартирите на войниците. При разрушаването е била използвана даже артилерия, докато четите в планините са били оставени необезпокоявани. Една група от 200 бегълци е била преследвана от войниците и по време на бягството много от жените са били принудени да изоставят децата си. Всички са били избити. Писмата вълнуващо разказват за бягството на голяма тълпа от 6000 бежанци, преминали на българска територия. Сред тях е била бабичка на 80 години, която е вървяла пеша през цялото време. Някои жени не се издържали на умората и са били изоставени.

Според информация, получена в американския колеж в Самоков от бежанци от Разлог, където има значително протестантско население, частично е разрушен християнският квартал в Разлог, местното седалище на правителството, при избухването привечер на две бомби. Турците продължили да стрелят по улиците през цялата нощ, а призори подпалили къщите. До следващата вечер около 225 български къщи били разрушени. В Разлог само мъжете били застрелвани при бягството им от пламъците. Вероятно значително количество оръжие е било укривано в българския квартал в очакване на общо въстание; по-голямата част вероятно е унищожена в пожарите и без съмнение се изземва с мъчения.

Разрушаването на Белица, най-близкото селище до българската граница, е станало на 30 септември. Една чета от 300 души, която се криела в махалата, е била открита от турците и е последвала схватка. Турците били прогонени от техните лагери и започнали да стрелят по българските къщи, когато друга чета се появила на мястото. Всички турски къщи в града — около 150 — бяха подпалени. Понастоящем пристигат от Разлог, където всички български къщи — около 350, били подпалени. Преди това всички жени и деца и хиляди овце и говеда били събрани заедно да прехвърлят планината. Въстаническите чети ги придружавали като ескорт. На границата турските войници стреляли по бегълците и някои били убити. Голяма част от овцете и говедата били върнати обратно. Въстаниците придружили бегълците по скалистите планински пътеки, докато те преминали в безопасност границата. Първият контингент стигнал в Самоков на 3 октомври.

Градчето Якоруда, на около 15 мили източно от Мехомия, досега се е запазило благодарение влиянието на един виден турчин, който има там големи търговски интереси. В градчето цари паника и християните са в непрекъснат страх от кланета. Един бежанец от Якоруда, който е избягал, след като е бил предупреден от един приятел турчин, казва, че неговият брат е бил измъчван, за да разкрие скрита пушка. Турски офицер е заповядал да му отсекаат главата и наистина на врата му е била нанесена дълбока рана, при което той се е съгласил да издаде оръжието. Един бежанец от Елешница, където миналата година се проведеха редица изтезания, съобщава, че видните християни там са били затворени така, че да могат да бъдат убити, ако четите нападнат мястото. Банско, главният град на района, се отърва от разрушение. Той е заобиколен от войници и много от първенците му са в затвора.

От общото съдържание на сведенията на бегълците от Разлог, от които сега в Самоков има 2500 души, става ясно, че въстаниците не са успели фактически да окупира този район. Те се надявали това да стане с общо

въстание на народа, който е добре въоръжен и с помощта на чети от други части на Македония. Изпратените сили срещу тях обаче са били непреодолими и въстанието е било потушено преди да вземе широки размери, като народът е останал на произвола на разгневените войници и башибозуци.

16 октомври

Министерството на вътрешните работи е издало циркуляр до местните власти, обръщайки внимание на факта, че около 20 000 бежанци, повечето от които в крайно бедствено положение, сега се намират в пограничните райони. Средствата им за съществуване зависят от правителството, благотворителните дружества или местното население. Тъй като те не могат да бъдат репатрирани, докато не се получат гаранции за тяхната сигурност и средства за възстановяване на техните домове, трябва да бъдат взети мерки за тяхното подслоняване в различни части на страната през идващата зима с оглед избягването на епидемии, облекчаване на техните страдания и намаляване на бремето, наложено на населението в пограничните райони. Ето защо властите трябва да вземат мерки за тяхното разпределение из селата във вътрешността и при необходимост за построяване на временни подслони. Тяхното поддържане ще бъде поверено на местните комитети, които ще бъдат упълномощени да пускат подписи и да разпределят фондовете, отпуснати от правителството. Властите са инструктирани да оказват всякаква помощ на комитетите.

Граничният инцидент

(От нашия собствен кореспондент)

София, 16 октомври

Последният граничен инцидент, описан в моята телеграма снощи, тук не се счита за много сериозен случай. Изглежда, че турските войски, които са преследвали една чета въстаници, са ги гонили до българската територия и вътре в нея — разстояние от няколко стотици ярда само. По отношение на предишния инцидент все още никакво обяснение не е получено от Портата. Турска комисия под ръководството на полк. Нури бей провежда разследване на място. Вероятно в нито единия случай не е имало предумишлена провокация, но повторението на такива инциденти естествено би породило подозрения тук.

Все още се съобщава за боеве в района на Разлог, но кампанията фактически приключи за сегашния сезон. Генерал Цончев и неговият адютант полк. Янков отново са преминали границата. Първият сега е в рилските гори; вторият, казват, е пристигнал в София. Последните действия на българските войски, предотвратяващи преминаването на четите отсам, предизвикаха мощни протести от страна на македонските вестници.

Битоля, 16 октомври

В сражение, което стана вчера близо до Демир-Хисар, бяха убити 21 въстаници, в това число трима ръководители. От турска страна един войник беше убит и един ранен.

Имаше лека схватка близо до Лерин, където са били убити трима известни ръководители на въстаниците, един от които е Стефан Петров. От документи,

намерени в последния, се вижда, че те подстрекават населението към бунт, и се добавя, че европейските консули няма да останат доволни, ако населението сложи оръжие.

Солун, 15 октомври

Тук е получено имперско ираде с инструкции за строго наказание на войници, виновни за бруталност, обири, неподчинение или пьянство. Няколко стотици случаи вече са били разгледани от съд.

Смъртта на Борис Сарафов се потвърждава¹.

В. „Таймс“, 10 октомври 1903 г.

¹ Борис Сарафов не е убит по време на въстанието.

№ 79

В. „Шефийлд индипендънт“, 12 октомври 1903 г. Съобщение за митинг в Албърт хол — Шефийлд, в подкрепа на въстаналото население в Македония

Macedonia's cry A Sheffield meeting's protest

Against Turkish Barbarity and Misrule

Bishop of Ripon's Stirring Speech

In the Albert Hall, last night, a town's meeting, called upon the requisition of a large number of the most influential citizens of Sheffield, was held to consider the present lamentable condition of affairs existing in Macedonia. There was a good attendance, although the hall was by no means full, a fact accounted for, as was suggested by several speakers, by the circumstances that the meeting had not been brought under the notice of the public so widely as would have been the case at any other time that the presents, when Protection and Free trade are the chief themes of controversy.

The Lord Mayor (Ald. J. Wycliffe Wilson) presided, and was accompanied by the lady Mayoress (Mrs. Wycliffe Wilson), while supporting on the platform were the Bishop of Ripon (Dr. Boyd Carpenter), Archdeacon Eyre, Miss Durham (recently returned from the Balkan Provinces), Mr. H. J. Wilson, M. P., Mrs. Wilson, Councillor Stuart Uttley, Mr. W. J. Liewellyn, Mr. F. Percy Rawson, the Revs. H. T. Smart, C. G. Holt, J. Haigh, T. W. Holmes, A. H. Dolphin, W. Harous, S. A. Barron, E. D. Green, A. Aldridge, A. G. Haste, J. Thornley, Walter Lenwood, J. S. Clemens, J. Boughey, F. Ballard, L. Sykes, and W. Blacksh, Messrs. J. C. Stott, I. Milner, J. Howard Wilson, John Chappell, J. Barkby, J. Darby, J. W. Flint, Mrs J. E. Bradley, and Dr. Tatarcheff.

Letters of apology were read from Sir Henry Stephenson, who expressed his support of the object of the meeting, Mr. A. J. Hobson, the Macter Cutler (Mr. M. J. Hunter), Mr. Batty Langley, M. P., who hoped that Sheffield's voice would beheard

helping to alleviate the terrible suffering in the Balkans: and Ald. W.E. Clegg, who wrote: "I hope that the meeting will declare in no uncertain manner its feeling of horror and indignation at the rapine and murder which are now devastating Macedonia under the name of war. I realise that the country is bound by its past actions to take all the effective steps possible either alone or in conjunction with other Continental Powers to put a speedy stop to the present condition of affairs. I regret that his Majesty's Government have hitherto taken no effective measures to accomplish this object, and I read with considerable surprise the letter of the Prime Minister in response to the appeal of his Grace the Archbishop of Canterbury, urging action, in which he (the Prime Minister) practically declared that in his opinion England was helpless. Some of us entirely dissent from this supposed helplessness on our part." Ald. B. Styring, in regretting his absence, wrote: "The present state of affairs in the Balkan peninsula is a disgrace to civilisation. As Great Britain is, through the Berlin Treaty, largely responsible for the present position of the inhabitants of the district, there is a strong obligation on us to do everything in our power to ameliorate their condition." Letters were also received from the Revs. A. Rearson, Philip Name, J. H. Stimpson, Henry Faull, G. C. Ommanney, and W. Odom, all of whom were unable to be present.

The meeting was opened by prayer, offered by Archdeacon Eyre.

The Lord Mayor Explains

The LORD MAYOR explained that he appeared that evening in his official capacity as Lord Mayor, a requisition having been presented to him asking that a town's meeting should be called to consider the position in Macedonia. He felt that he could do nothing but call a meeting for this purpose, because, as far as he knew his duty, when respectable citizens asked for a meeting to be called, was to do so unless it was for party politics or denominational things of any sort where there was a division of opinion. On this matter, however, they came together not as party politicians but as humane — philanthropic if they liked — persons to utter their protest against the state of things which at present existed in Macedonia. The Archdeacon in his prayer had referred to these people having no help but in God. But at the same time they must remember that God worked by means, and it was their duty to do anything they could in connection with this matter. It did not matter whether there was a Liberal Government in power or a Conservative Government, the people of this country ought to call upon the Government to do something to stop the terrible massacres and atrocities which were going on in the Balkans. (Cheers) Surely we had not got to the pass that we were helpless in a matter of this sort. In days gone by, when there had been atrocities England had spoken, and after a while such things had been stopped, and he hoped they would show the Government that they would have the people of the country at their backs in anything they did towards putting a stop to the things of which they would hear during the evening. The truth of the stories of rapine and murder had been doubled, but he did not think there would be all this smoke if there were no fire. With the knowledge we had of the past and the testimony of some of the first newspapers in the land telling us what was going on, we had every reason to believe what we heard. He thought every humane citizen ought to wish this savagery stopped. Were they going to read these terrible stories and not lift a finger to try and do something? Surely as in past years, we ought to act strongly and firmly against things like this going on.

A Drastic Resolution

The Rev. H. T. SMART moved the following resolution: —

That the long continued and incurable misgovernment of Macedonia, and the failure of all attempts to introduce reform under Turkish control have made it necessary that the direct rule of the Sultan should cease in these provinces and be replaced by an administration directed by persons not amenable to or dismissible by the Turkish Government. Further, that action taken by Great Britain in 1878 and her obligations under the treaty of Berlin require her to take effectual steps to arrest the massacres of non-combatants and the devastation now proceeding in Macedonia, and make it her duty in the first instance to urge upon the other provinces which signed the treaty of Berlin the necessity of adopting and presenting such a policy as that now suggested.

The mover said the comparative sparseness of the audience that evening had been alluded to, and he might say that that might be regarded as a somewhat melancholy sign of the comparative indifference that existed in this country to-day on this question. He was afraid that there were many of them who would have been more distressed at the sufferings of some particular member of their body than at the unspeakable sufferings that were being inflicted upon their fellow Christians in Macedonia. It would seem that they were so lacking in the faculty of imagination that because these things happened at some little distance from us they failed to realise their enormity. Referring to Mr. Gladstone's action in the case of Bulgaria, the speaker said the need was felt for a hand that was now vanished and a voice that was now still. (Cheers) He heard Mr. Gladstone speak to 20,000 on Blackheath Common in connection with the Bulgarian atrocities. He wished there were 20,000 there that night to protest with indignation against the wrongs inflicted upon those helpless and persecuted people—(hear, hear) — and he hoped the conscience of the country would be aroused and the people be set afire with holy indignation which would find expression in some form or another in securing the object which they had at heart. Mr. Smart proceeded to describe some of the unspeakable outrages he had read of and which were related by an eye-witness. If those, he said, who did not believe these stories would read these accounts themselves they would see on the evidence of one who had written them on the spot how far it was possible to receive with incredulity statements that were so well attested.

The Sands Running Out

It was very difficult to speak with anything like moderation of these things. However, they should endeavour to restrain their feelings and speak of them as it became Christian men. He hoped that their ministers would have the courage to tell the Sultan that the sands were running out — (cheers) — and unless these outrages were stopped by him they would be stopped by Great Britain, or, as they hoped, by Europe, and that in default of this statement being made by Ministers of the State it would be made by ministers of religion. He knew it was said by politicians that ministers of religion were very unsafe guides upon all questions that affected foreign politics. They might not be able to discriminate very finely and determine the balance of criminality some politicians were able to do, but their appeal was addressed on this question to the humanity of the world, and he hoped that it was an appeal that would be listened to. (Applause.)

Mr. H. J. WILSON, M. P., expressed pleasure — as much pleasure as could be connected with such a business — in seconding the resolution. He quite agreed with

what had been said as to that not being a party question. It was not a party question, and he regretted very much if some party difficulty prevented that platform and that gallery from being crowded that night. He could not help hoping that it was inadequate information upon that question that revented this being the case. They were there to ask the Government to "go on", and to say "more power to their elbow". (Cheers.) Some of them were accustomed to praise the present Government, but he had heard that there was reason to think that the Government were trying to do its best in the matter. He only regretted that it had not moved sooner; but it was better late than never. (Hear, hear.) The hon. member briefly recapitulated the history of the question up to the Treaty of San Stefano and the ensuing Berlin Conference, in which British statesmen upset the arrangement under which the great part of the country under notice that night would become part of a larger Bulgaria and be freed from the terrible yoke of the Turk. Britain was thus responsible, he pointed out, and ought to take action. There was no reason in the world, he thought, why, since we maintain warships, they should not be employed in a holy crusade of this kind. Was there any human being in his senses at that moment who did not suppose that if the Powers of Europe were to send a squadron apiece to the gates of Constantinople the whole thing would not stop, and those nations at present under Turkish rule be given autonomy amongst themselves with Turkish suzerainty if they liked — that blessed word. (Laughter.) He very much regretted that the advice given some time ago to clear the Turks bag and baggage out of Europe had not been carried out. (Applause.)

The bishop of Ripon

The BISHOP of RIPON, whose welcome from the audience lacked nothing in warmth and cordiality, said he had great pleasure in finding himself once more on a Sheffield platform, for he felt the strongest possible kinship with those who united in the interests of Yorkshire. (Hear, hear.) He wished to say one word, however, in explanation of his presence there that evening. He was quite ready to admit that the occasions upon which those who were engaged as ministers of religion should interfere in the greater politics of the world should be very few and rare. He quite admitted it was wise to allow each department of life to discharge its own obligations. Those who had a special work to do had no particular affection for the man who would tell them how to do it. Nor should any person endeavour to raise public opinion upon great issues when that opinion possessed great power and influence, without the gravest possible consideration as to the good or the evil he might do by so acting. Though it was true that England in times past had always been sympathetic to the cry of distress, there was another virtue he should be very sorry to see disappear, and that was the virtue of solid good sense. An Englishman was not expected to act until at least he was really convinced there was really solid ground for his acting. And he (the speaker) would not be present that night if he had not thought there was solid and adequate ground. (Applause.) The onlooker generally saw more of the game than the man who played. The British were in the position of onlookers, but needed to be cautious, to know what cards had been played. They were not met to suggest any specific remedy, but to speak of the great principles which they thought should actuate the Governments of Europe in the discharge of their great and high responsibilities. (Applause.) He admitted equally that it was a delicate and difficult thing, and very often a reprehensible thing, to interfere in the internal administration of another country. He therefore thought that the ordinary British subject approaching this subject would say to himself first "Before I do any-

thing, before I express an opinion, I must convince myself that there is need to interfere, whether I have any right to interfere, and whether there is the probability of my doing any good by interfering." Could they satisfy themselves by an answer to these three questions? Was there any need to interfere in this Macedonian trouble? The answer which came at once was that there was great and grave need. (Applause.) Letting the specific outrages and cruelties that were authenticated all pass, it was admitted that in favoured England they were not subject to the blunting influence of constant intercourse with horrors, but if there were any lack of human response to the appeals of their suffering fellow creatures abroad were they to suppose it was because they were preoccupied with entertainments and amusements? Was it true that the love of pleasure was heaped upon them with such pernicious strength of late that they had not leisure to consider the sufferings of other people? What were the facts? They had heard the stories of massacre, of outrage, of the burning of vilalges. In one district alone 130 villages had been burned down by the Turks, which meant that 71,000 people had been rendered homeless — or more than the total population of the city of York. This should be enough to strike pity and compassion into the breasts of men. (Applause.) Was there any need for intervention? His human heart within him said "There is". (Loud applause.) There were warnings against being led by ministers of religion in questions of politics. He left that matter for his audience to decide. (Hear, hear.) Teachers of religion did not pretend to infallibility, but if they were not to be foremost in stating.

What was Humanity's Behest

Whose duty was it? (Hear, hear.) But he would step back and interrogate humanity no more; he would question not the feelings but the good sense of the audience. What was the reply of good sense as to whether there was need of intervention? It would be this: "Government ought at least to be effective, and whenever a Government is found incompetent, from that moment there seems to be a need that something should be done. The Government that shows itself incompetent has to that degree forfeited confidence. Is the Turkish Government competent or incompetent to deal with this matter? The clearest evidence points to the fact that she is incompetent."

"It am not here", continued the Bishop, "because the people who are suffering are Christian people. If the suffering people were Moslems I should be here. (Applause.) If the suffering people were Jews I should be here. (Applause.) The question is not what they are in creed, but this, that they are my fellow creatures." (Applause.) The situation was one of the greatest peril to the peasantry of Macedonia. He had no brief for those who were leading the insurrection, nor for the Government of Turkey, but he had a brief on behalf of the peasant folk of Macedonia. There was evidence that the peasants were suffering from the cruelties of both Turkish troops and insurgents. The Consul-General at Salonika, who had acquitted himself with studied impartiality in the crisis, and who could not be accused of any bias against the Turkish Government, said that that Government was "theoretically good but practically corrupt." The Turkish officials were not paid with regularity, but helped themselves as best they could, the right of collecting tithes from the farmers was sold by auction to the highest bidder, and in other ways extortion was invited and disaster provoked. The Consul-General also said that "Everybody is agreed that the present conditions of the Turkish provinces in Europe ought not to be allowed to remain as it is, but that immediate and adequate reforms are absolutely needful." (Hear, hear.)

Coming to the second question, had the British Government any right to interfere? The Berlin Treaty was pointed to as the measure of British responsibility in the matter. The people of Macedonia would have been under the rule of the present province of Bulgaria had it not been for British action. Therefore, there did lie on Great Britain a responsibility, and every responsibility involved a right. (Applause.) But the right to interfere had been disputed; it was said that circumstances had changed since the signing of the Treaty. He was prepared to allow the Treaty to pass out of sight. If, however, they were not bound by the conditions of a Treaty drawn up and signed by men's hands, they were bound by the right which was inherent in human nature; they were bound by a treaty which was signed, with the fact that these suffering people were of the same blood as themselves; they were bound by the treaty of all humanity to take up the matter, and their right could never be measured by agreements torn up at will by diplomats, though always to be measured by the right of suffering humanity. (Applause.) Passing on to the final question — could they do any good by interference? If it were a fact that by British movements the situation would be aggravated, they might well pause.

Our Strongest Weapon

Was it the case? (Cries of "No.") Was it the case that we were unlikely to do any good? He thought not, and for the simple reason that there was one weapon in our power to wield, and according to the late Lord Carnarvon, it was the strongest weapon in the hands of mankind. That weapon was public opinion. (Cheers.) They might talk as they pleased, and say that the constitution of the world and the geography of the world was altered by the sword. That might be true, but he said that as long as the world was growing in civilisation, so long would public opinion gain in force, and the sword would be less and less, and therefore, when we said could we interfere with any hope of success, this answer was that wherever public opinion expressed itself with uncertain voice on behalf of the great principles which appealed to all human kind at large, public opinion would be bound sooner or later to be heard. Therefore we could do that much good. But they might say that public opinion was all very well in countries where there was a free press, but would it reach the ears of the people they wished to reach? If his information was correct, he believed that the Sultan was afraid of public opinion. He did not know a Sovereign in Europe who did not respect public opinion. He thought that public opinion, where it was expressed in a great and free country, where it was known that it was not manufactured, and was genuine, would be influential. We could do this. As evidence that we could do something, he referred them to the words of Edhem Pasha, who had said some years ago that he could put down an insurrection in twenty-four hours without any trouble whatever if he had two European officers with him as a commission. What did that mean? What did it mean in the great arena of struggle, but that the presence of two Europeans would be a guarantee to those concerned that things were going to be done fairly? Did it not mean that the public force and public opinion of civilised Europe did count for something? Who would dare to say it did not? The presence of two men who did not wear the uniform of the Sultan, and representing the Administration of civilised Europe, would make matters easy. Therefore he thought that they had every reason for saying that our intervention would be successful. But, what was more, had they not evidence of experience? Some of them were not so young as to forget how Greece had to struggle, and how she won her way at last to her rights by the very pressure of that European strength of which they were now speaking. This was true also of Bulgaria. It was the public opinion of Europe expressed by

diplomatic pressure that secured Bulgaria's freedom and liberty. With the evidence of Greece, Bulgaria, Roumania, and Crete before us, we could do some good, he thought, in this question. When he asked if there was need he would say there was need — urgent and real. When he asked was there a right, the answer came back strongly there was a right — a duty. When he asked could he do good the answer was certain. All the experiences of the past and all the knowledge of affairs at our disposal today were quite sufficient to warrant us in believing that we could do great good in this matter. Therefore his three questions were answered.

What were the Remedies?

What was wanted in that locality was security of life security of property, security to follow their convictions in peace, security for the pursuit of their religious faith, and if we could give security for these things he thought we should have done something. They would not be secure if we allowed an administration to be in doubtful hands, if it was in the hands of the weak, if it was in the hands of the cruel. No hands ought to enter it that were not clean hands and he for one said that it was not every Government in Europe that he would thrust with the administration of this matter. It should be under the distinct responsibility of the whole of Europe. If the Powers could not do it they must appeal to something stronger. They must appeal to the collective sense of humanity to remember the Christian principles of Europe. Upon you, he said to his audience, lies the responsibility of dealing with this matter. You must put in a strong, impartial Administration responsible not to the Sultan, but to the Concert of Europe, for the due execution of an impartial government. We cannot go further than that. It is work for a governor-general who shall not be amenable to or dismissible by the Sultan. That seems to be the obvious conclusion, because I think it is the only way we can guarantee to these people that security which I think they are entitled to demand at our hands. There are two things standing before us to-day. One is the urgent necessity of the strong pathetic appeal made from desecrated homes and slaughtered members of this once brave and peaceful people. We are also listening to the voice which has been heard strongly amongst us of late, and which is saying to the people of this country: "You must henceforth in all your reforms of administration, your municipal government, your management of all affairs committed to your charge, introduce a nobler ideal, a loftier method, and a more Christian spirit. We are all trying to join hands for what is called social amelioration, and we must take care there shall be a nobler idea of municipal duty established in all the hearts of the men in our midst. "Two voices are calling to us", said the Bishop in conclusion "the one from over there, and the one heard in our midst, which says "Raise your ideals of public duty higher." Do not these two voices combine? They are the voice of God. Wherever man in his need cries out to his fellow-men, there the Lord of Life taught us to see the Divine appeal. "Ye did it into Me." These two voices seem to be the twin voices of God calling to us at this hour. Is it at the time we are trying to lift our home ideas higher that we can be deaf to the appeal of Christ, when we are trying to better the condition of the housing of our poor that we should forget the homeless and the houseless out yonders, whose roofs have been burnt over their heads, and who are desolate in the wilderness. You must be in earnest for improving the social condition. You cannot really mean that there shall be noble ideas realised in this country, if while you are putting these things theoretically before your eyes you have no pity, no response for the cry from out yonder. Love is always one; love cannot listen to one appeal alone. Love's heart is wide and as broad as the universe, and from whatever side of the universe that cry comes love will be ready to respond. (Cheers.)

The ARCHDEACON of SHEFFIELD moved that, having regard to the imminent danger of famine among the homeless refugees from Macedonia, relief was urgently called for, and the Lord Mayor was hereby requested to open a relief fund for these distressed Christians. He was glad that the Chairman had said at the commencement of his remarks that that meeting was a non-political one. He held that considering the subject which they had definitely before them, it would be a downright reproach and shame if they allowed political partisanship to harden their hearts and prevent them from standing shoulder to shoulder in that matter. (Cheers.) The meeting was in no sense a denominational one. It would indeed be a reproach if Nonconformists and Churchmen for this object could not stand heart to heart and join hand to hand. (Cheers.) He took that opportunity of saying that while there were sharp differences of opinion — perhaps never more so — which at present separated Churchmen from Nonconformists, and while he did not believe in maximising the points of agreement and minimising the points of difference. (Cheers.) The more they did that, the more they were helping forward the cause of religion, and it would be a reproach if they could not stand side by side in expressing their horror at these outrages and to show the world that they felt, permeated as they were by the motives of Christian sympathy and Christian compassion. (Cheers.) In commenting the resolution to the meeting, the speaker remarked that there were 71,000 Macedonians homeless at present.

The LORD MAYOR said he had been handed a resolution, passed by a largely-attended meeting at the Cemetery road Baptist Church Schoolroom that night, joining with the meeting at the Albert Hall in expressing sorrow at the sufferings of the Macedonians, and begging the Government to interfere in their behalf. (Cheers.)

After a collection had been made, an interesting address was delivered by Miss DURHAM, of London, who has been through Macedonia and other Christian provinces under the Turkish Government. She described in a graphic manner the sufferings she had been a witness of among the Christian population, and recited several instances showing how the people lived in constant horror of the Turks and Albanians, and how their whole horizon was limited by the Turk. One of the women, Miss Durham said, having been told that her (the speaker's) father was dead, asked whether it was a Turk who killed him, having little conception of anybody dying except by the hand of a Turk. She made a strong appeal on behalf of the Christians of the Balkans.

Dr. TATARCHEFF, a native of Macedonia, next spoke. In the course of his address, which was delivered in very good English, the speaker commented upon the action of the Berlin Conference in withdrawing its liberty from Macedonia. That, he said, was the result of the jealousy of the Powers, which were afraid that the big Bulgaria would always be in favour of Russia. That, he believed, would not be so. Russia had not been moved in the matter, however, by compassion for Macedonia but because her hand had been forced, and he hoped that the time was not far distant when her hands, or those of some other great Power, would be again forced to fight for Macedonia. (Cheers.) The question was sometimes asked whether the Macedonians were good and safe Christians. He thought that the fact that they had continued to be Christians in spite of centuries of persecutions and massacre proved them to be safe Christians. (Cheer.) He was also asked whether there was no hope in Turkey itself. Were there no enlightened men amongst the Turks? There were plenty of them; but they never lived to reach Constantinople. Men were disappearing every day, and a man who even expressed his ideas upon the Government to his own brother might not return to his home another day. Reforms was thus rendered im-

possible in Turkey. (Hear, hear.) The Sultan was surrounded by a clique of fanatics who could not imagine liberty been given to the Christian "swine" born only to be slave. (Applause.)

The resolution was carried unanimously, and the LORD MAYOR said he would be pleased to open a fund as requested.

A vote of thanks to the Lord Mayor and the other speakers was moved by Mr. STUART UTTLEY, who expressed the hope that the Bishop of Ripon would make his voice heard in the House of Lords on the question as he had that night.

Mr. ISAAC MILNER seconded the proposition, which was carried amid applause, and responded to by the LORD MAYOR and the BISHOP.

The meeting then concluded.

Sheffield Independent, 12 October 1903

Плачът на Македония Протестен митинг в Шефийлд

Против турското варварство и лошо управление
Вълнуваща реч на епископа на Рипън

Снощи в Албърт хол се състоя градски митинг, свикан по искане на голям брой най-влиятелни граждани на Шефийлд, за да се разгледа плачевното състояние, в което се намира Македония. Митингът беше добре посетен, въпреки че залата съвсем не беше пълна — факт, който се обяснява, както беше подсказано от няколко оратора, с обстоятелството, че митингът не беше разгласен така широко, както това е било правено всеки друг път, но не и сега, когато покровителството на местната индустрия и свободната търговия са главните теми за дискутиране.

Кметът (градски съветник Дж. Уиклиф Уилсън), придружен от съпругата си (г-жа Уиклиф Уилсън), председателстваше митинга, а политическата линия се поддържаше от епископа на Рипън (д-р Бойд Карпентър), архидякон Еър, г-ца Дъръм (завърнала се неотдавна от балканските провинции), г-н Х. Дж. Уилсън, член на парламента, г-жа Уилсън, съветник Стюарт Атли, г-н У. Дж. Луелин, г-н Ф. Пърси Росън, преподобните Х. Т. Сمارт, К. Г. Холт, Дж. Хейг, Т. У. Холмс, А. Х. Долфин, У. Харкъс, С. А. Берън, Е. Д. Грийн, А. Олдридж, А. Г. Хейст, Дж. Торнли, Уолтър Лемууд, Дж. С. Клемънс, Дж. Баун, Ф. Белъд, Л. Сайкс и У. Блакшоу, Г-дата Дж. С. Скот, И. Милнър, Дж. Хауърд Уилсън, Дж. Чепъл, Дж. Баркби, Дж. Дарби, Дж. У. Флинт, Г-жа Дж. Е. Бредли и д-р Татарчев.¹

Бяха прочетени извинителни писма от сър Хенри Стивънсън, който изразява своята подкрепа на темата на митинга, г-н А. Дж. Хобсън, от майстор-ножаря (г-н М. Дж. Хантър), г-н Бети Ленгли, член на парламента, който изразява надеждата, че гласът на Шефийлд ще помогне за облекчаване на ужасното страдание на Балканите; също така и от градския съветник У. Е. Клег, който пише: „Надявам се, митингът категорично да заяви своето чувство на ужас и възмущение от грабителството и убийствата, които сега опустошават Македония с истинска война. Аз разбирам, че страната е обвързана от своите минали действия при предприемането на всички възможни ефективни стъпки сама или съвместно с други велики сили от Континента за своевременно спиране на сегашното положение. Аз съжалявам, че правителството на Негово Величество досега не е предприело ефективни мерки за постигане на тази цел;

с голяма изненада прочетох писмото на министър-председателя в отговор на апела на Негово преосвещенство кентърберийския архиепископ, призоваващ към действие, в което той (министър-председателят) фактически заявява, че според него Англия е безпомощна. Някои от нас изцяло не са съгласни с тази наша предполагаема безпомощност.“ Съветникът в Б. Стайринг, като изразява съжаление за своето отсъствие, пише: „Сегашното положение на Балканския полуостров е позор за цивилизацията. Тъй като Великобритания чрез Берлинския договор е до голяма степен отговорна за сегашното положение на жителите на тази област, ние сме много задължени да направим всичко, което е по нашите сили да подобрим тяхното положение.“ Бяха получени писма от преподобните А. Риърсън, Филип Нейм, Дж. Х. Стимпсън, Хенри Фол, Г. К. Омани и У. Одъм, всички възпрепятствани да присъстват.

Събранието беше открито с молитва, четена от архидякон Еър.

Кметът обяснява

Кметът обясни, че тази вечер той се явява официално в качеството си на кмет, тъй като му е било представено искане с молба да бъде свикан градски митинг, който да разгледа положението в Македония. Неговото чувство му подсказало, че не може да не свика митинг за тази цел, защото доколкото бил запознат със своите задължения, когато уважавани граждани помолят за свикване на митинг, той би трябвало да изпълни молбата им, освен ако се отнася до партийна политика или въпросите на вероизповеданието, по които има различни мнения. По този въпрос обаче те се събират не като партийни дейци, а като хуманни — филантропи, ако щете — хора, за да изразят своя протест против сегашното положение в Македония. В своята молитва архидяконът спомена, че тези хора нямат никаква помощ освен от Бога. Но същевременно те трябва да помнят, че Бог си служи със средства и техен дълг е да направят всичко, което могат във връзка с този въпрос. Независимо дали либерално или консервативно правителство е на власт, народът на тази страна трябва да призове правителството да направи нещо и да спре тези ужасни кланета и жестокости, които се извършват на Балканите (Аплодисменти). Разбира се, ние не сме стигнали до такова критично положение, че да бъдем безпомощни по въпрос от този род. В миналото, когато са извършвани жестокости, Англия се е изказвала и след време такива неща са били пресичани и той се надява, че те ще покажат на правителството, че народът от страната ще го подкрепи във всяко действие, насочено към слагане край на нещата, за които ще чуят тази вечер. Истинността на разказите била преувеличена, но според него нямаше да има толкова много дим, ако нямаше огън. Като имаме предвид информацията от миналото и данните от някои водещи вестници в страната, които ни осведомяват за хода на събитията, ние имаме всички основания да вярваме на това, което чуваме. Според него всеки честолюбив гражданин трябва да желае да се сложи край на това зверство. Ще прочетат ли за тези ужасни истории без да си помръднат пръста да направят нещо. Разбира се, както в миналото, ние трябва да действаме силно и твърдо против неща от този род.

Смела резолюция

Преподобният Х. Т. Сمارт направи предложение за следната резолюция:
„Дълготрайното и неизлечимо лошо управление на Македония и неуспешните опити за въвеждане на реформа под турски контрол налагат прякото

управление на султана да бъде прекратено в тези провинции и да бъде заменено с администрация, ръководена от хора, които не са отговорни пред турското правителство и не подлежат на уволнение от него.“ По-нататък се казва, че действията, предприети от Великобритания през 1878 г., и нейните задължения, произтичащи от Берлинския договор, изискват от нея да предприеме ефективни стъпки за спиране на убийствата на цивилни лица и опустошенията, които сега се извършват в Македония, и да приеме за свой дълг преди всичко да настоява пред другите държави, подписали Берлинския договор, че е необходимо да се приеме и представи такава политика, каквато сега се предлага.

Инициаторът каза, че за сравнително слабото посещение тази вечер, за което се загатна, той би могъл да каже, че то може да се разглежда като един тъжен белег за относителното безразличие, което съществува в страната ни днес по този въпрос. Той се страхувал, че има много хора, които биха се чувствали по-нещастни от страданието на дадена част от тяхното тяло, отколкото от неописуемите страдания, които понасят техните братя християни в Македония. Може би на тях така им липсва способността за въображение, че след като тези неща стават малко по-далече от нас, те не могат да осъзнаят тяхната чудовищност. Спирайки се на действията на г-н Гладстон по повод България, говорителят каза, че се чувства нужда от ръка, която сега липсва, и глас, който сега е замрял (Аплодисменти). Той слушал г-н Гладстон да говори пред 20 000 души в Блекхийт Комън във връзка с жестокостите в България. Той би желал тази вечер да има 20 000 души, които да протестират с възмущение против неправдите, извършени спрямо тези безпомощни и преследвани хора (Възгласи „Браво, Браво!“) и се надява, че съвестта на страната ще се събуди и хората ще се разпалят от свято възмущение, което ще намери израз в една или друга форма за постигане на целта, която носят дълбоко в себе си. Г-н Сمارт продължи да разказва за неописуемите безчинства, за които е чел или са описани от очевидци. Ако тези, каза той, които не вярват на тези разкази биха прочели съобщенията сами, те биха разбрали от сведенията, написани на мястото на събитието, до каква степен е възможно да се приемат с неверие изявления, които са така добре доказани.

Времето тече

Да се говори за тези неща съдържащо било много трудно. Обаче трябвало да се стремят да въздържат чувствата си и да говорят за тях както подобава на християни. Той се надявал, че техните свещеници ще имат смелостта да кажат на султана, че времето тече (Аплодисменти) и ако не прекрати тези безчинства, те ще бъдат прекратени от Великобритания или, както се надявали, от Европа, и че ако това изявление не се направи от държавните министри, то ще бъде направено от свещениците. Знаел, че политиците казват, че свещениците не били много сигурни водачи по всички въпроси, засягащи външната политика. Те не могли точно да разграничат и определят степента на виновност, което някои политици могли да правят, но техният апел по този въпрос бил отправен към човешкия род по света и се надявал, че това е апел, който ще бъде чул (Аплодисменти).

Г-н Х. Дж. Уилсън, член на парламента, каза, че с удоволствие, доколкото може да има удоволствие, свързано с такова дело, подкрепя резолюцията. Той бил съгласен с изказването че това не е партийен въпрос. Това не било партийен въпрос и би съжалявал ако партийни затруднения са попречили тази трибуна и тази галерия да бъдат препълнени от хора тази вечер. Надявал се, че неточната

информация е попречила за това. Те били там да помолят правителството „да продължи“ и да му кажат „да работи още по-упорито“ (Аплодисменти). Някои от тях имали навика да хвалят сегашното правителство, но той чул, че имало основание да се мисли, че правителството полага максимални усилия по този въпрос. Той само съжалявал, че раздвижването не е станало по-рано: но по-добре късно, отколкото никога (Браво, Браво!). Почитаемият член на парламента направи кратък исторически преглед на въпроса до Санстефанския договор и последвалата Берлинска конференция, на която английски държавници попречиха на едно споразумение, според което голяма част от страната, която е в центъра на вниманието тази вечер, щеше да стане част от една по-голяма България и щеше да е освободена от ужасното иго на турците. Затова Англия е отговорна, изтъкна той, и трябва да предприеме действие. Според него нямало причина на земята, след като поддържахме бойни кораби, те да не се използват в един свещен кръстоносен поход от този род. Той пита дали има разумен човек в този момент, който да не предположи, че ако всяка от великите сили на Европа изпрати по една ескадра кораби пред вратите на Цариград, всичко това ще престане и на тези нации, които сега са под турско управление, ще се даде автономия под турска сюзеренна власт, ако пожелаят — тази благословена дума (Смях). Той много съжалявал, че съветът, даден неотдавна — „турците да си обират парцалите от Европа“², не бил осъществен (Аплодисменти).

Епископът на Рипън

Епископът на Рипън, който беше посрещнат топло и сърдечно от публиката, каза, че за него е голямо удоволствие да се намира отново на трибуната на Шефийлд, тъй като изпитвал най-силно чувство на родство към тези, които се обединяват с интересите на Йоркшър (Браво, Браво!). Той искал обаче да каже няколко думи, с които да обясни присъствието си тази вечер. Бил готов да признае, че трябва да са рядко и малко случаите, когато тези, които са ангажирани като свещеници, трябва да се намесват в по-голямата политика на света. Той приемал, че е мъдро да се позволи на всяка област от живота да изпълнява своите задължения. Тези, които трябва да извършат някаква специална работа, не обичат особено много оня, който им казва как да я свършат. Освен това никой човек не би трябвало да прави усилия да вдига на крак общественото мнение по големи въпроси, когато това мнение притежава голяма сила и влияние, без да обмисли възможно най-задълбочено доброто и злото, което може да причини с такова действие. Макар и вярно, че в миналото Англия винаги е откликвала на всеки зов за помощ, той много съжалявал, че констатира изчезването на една друга добродетел, а именно добродетелта стабилен здрав разум. Не се предполага, че един англичанин ще предприеме действие, докато наистина не се убеди, че има действително солидно основание да постъпи така. И той (ораторът) нямаше да присъствува тази вечер, ако не смяташе, че има солидно и достатъчно основание (Аплодисменти). Обикновено зрителят вижда повече от играта, отколкото самият играч. Англичаните били в положението на зрителите, но трябвало да бъдат предпазливи и да знаят кои карти вече са играни. Те не се били събрали там, за да предложат някаква конкретна мярка, а да говорят за големите принципи, които според тях трябва да ръководят европейските правителства в изпълнението на техните големи и високи отговорности (Аплодисменти). Той бил съгласен, че е деликатно и трудно, а доста често и отговорно, да се намесваш във вътрешното управление

на друга страна. Затова той смятал, че обикновеният английски гражданин, подхождайки към този въпрос, първо ще си каже: „Преди да направя каквото и да е, преди да изразя мнение, аз трябва да се убедя, че има нужда от намеса, дали имам право да се намеса и дали има вероятност да направя някакво добро чрез намесата.“ Отговорът на тези три въпроса ще ги удовлетвори ли? Има ли нужда от намеса в това затруднено положение на Македония? Отговорът, който незабавно идва, бил, че има голяма и сериозна нужда (Аплодисменти). С отминаването на конкретните безчинства и жестокости се признавало, че в превилигирована Англия те не са подложени на притъпяващото влияние на едно постоянно общуване с ужаси, но ако липсва хуманна реакция на призивите на техните събратя в чужбина, трябва ли те да предположат, че това е така, защото са прекалено заети с развлечения и забавления? Вярно ли било, че любовта към удоволствия напоследък ги е завладяла с такава гибелна сила, че не им оставало свободно време да помислят за страданията на други хора? Какви били фактите? Те са чули разказите за убийства, за безчинства, за изгаряне на села. Само в една област турците са изгорили 130 села, което означава, че 71 000 души са останали бездомни — или повече от цялото население на Йорк. Това би трябвало да е достатъчно, за да предизвика милост и състрадание в сърцата на хората (Аплодисменти). Имало ли нужда от намеса? Неговото човешко сърце казвало: „Има“ (Бурни аплодисменти). Имало предупреждения за случаи на подвеждане на свещеници по политически въпроси. Той оставял въпроса да бъде решен от слушателите (Браво, Браво!). Религиозните учители не претендирали, че са непогрешими, но ако те не са първите да заявят каква е повелята на човечеството, тогава чий дълг е това? (Браво, Браво!). Но той щял да отстъпи и нямало да задава въпроси на човечеството; нямало да поставя под въпрос чувствата, а здравия разум на аудиторията. Какъв отговор би дал здравия разум на въпроса дали има нужда от намеса? Той би трябвало да бъде: „Най-малкото правителството би трябвало да бъде действено, а когато едно правителство се окаже некомпетентно, от този момент нататък като че ли се появява нужда да бъде направено нещо. Правителство, което се показва некомпетентно, в същата степен е загубило доверие. Турското правителство компетентно ли е или некомпетентно, за да се занимава с този въпрос? Най-очевидните доказателства показват, че то е некомпетентно.“

„Аз не съм тук, продължи епископът, защото страдащите хора са християни. Ако страдащите бяха мюсюлмани, аз също щях да бъда тук (Аплодисменти). Ако страдащите хора бяха евреи, аз щях да бъда тук (Аплодисменти). Въпросът не е каква е тяхната вяра, въпросът е, че те са човешки същества като мен“ (Аплодисменти). Положението било най-пагубно за селячеството в Македония. Той нямал информация за тези, които ръководят въстанието, нито за правителството на Турция, но имал сведения за селското население в Македония. Имало доказателства, че селяните страдат от жестокостите и на турските войски, и на въстаниците. Генералният консул в Солун, който изпълни задължението си с подчертана безпристрастност в кризата и който не би могъл да бъде обвинен в предубеденост към турското правителство, казал, че това правителство било „теоретически добро, но практически корумпирано“. Не се плащало редовно на турските служители, но те си осигурявали средства, както можели: правото за събиране на десятъка от селяните било продавано на търг на този, който предлагал най-високата цена, а в други случаи се прибегвало до изнудване и се предизвиквало бедствие. Генералният консул също така казал, че „всички са съгласни, че не трябва да се позволи да се продължи сегашното положение в турските провинции в

Европа и че са абсолютно необходими незабавни и задоволителни реформи” (Браво, Браво!).

По втория въпрос: дали английското правителство има право да се намеси? Берлинският договор беше посочен като измерение на отговорността на Англия по този въпрос. Хората от Македония щяха да бъдат под управлението на сегашното Княжество България, ако не бяха действията на Англия. Следователно пред Англия стои голяма отговорност, а всяка отговорност включвала и право (Аплодисменти). Но правото на намеса било оспорено; било казано, че след подписването на договора, обстоятелствата се били променили. Той бил готов да позволи да не се обръща внимание на договора. Ако обаче те не били задължени от условията на договор, съставен и подписан от ръцете на хора, те били задължени от правото, което е присъщо на човешката природа; те били задължени с договор, подписан с факта, че тези страдащи хора имат същата кръв като тях; те били задължени от общочовешки договор да се заемат с въпроса и тяхното право никога не би могло да се измерва със споразумения, които се разкъсват на парчета от дипломати по тяхна воля, въпреки че то винаги трябва да се измерва с правото на страдащото човечество (Аплодисменти). По последния въпрос: биха ли могли да сторят добро чрез намеса? Ако е вярно, че действията на Англия биха влошили положението, по-добре е да спрат.

Нашето най-силно оръжие

Това така ли е? (Викове „Не!“). Вярно ли е, че няма вероятност да сторим добро? Той смятал, че не е вярно поради простата причина, че има едно оръжие, което е в наша власт, и според покойния лорд Карнарвън то е най-силното оръжие в ръцете на човечеството. Това оръжие било общественото мнение (Аплодисменти). Те можели да си говорят, както си искат и да казват, че устройството на света и неговата география били променени от сабята. Това би могло да е вярно, каза той, но докато светът върви към цивилизация, общественото мнение ще придобива сила, а сабята ще отслабва и следователно, когато попитаме дали бихме могли да се намесим с надежда за успех, отговорът беше, че общественото мнение, където и да се изказва, дори с несигурен глас в полза на големите принципи, които призовават цялото човечество изобщо, рано или късно сигурно ще бъде чуто. Следователно ние бихме могли да сторим това добро. Те биха могли да кажат, че общественото мнение е силно в страни, където има свободен печат, но дали то ще стигне до ушите на хората, до които те искат да стигне? Ако информацията му била вярна, той бил убеден, че султанът се страхувал от общественото мнение. Той не познавал монарх в Европа, който да не зачита общественото мнение. Той смятал, че общественото мнение, когато то се изразява в една велика и свободна страна, когато се знае, че то не е манипулирано, а е искрено, ще бъде влиятелно. Ние бихме могли да направим това. Като доказателство, че бихме могли да направим нещо, той се позова на думите на Едхем паша, който преди няколко години казал, че можел да потуши въстание за 24 часа без каквито и да е затруднения, ако със себе си имал двама европейски офицери като комисия. Какво означава това? Какво означава това на голямата арена на борбата; не означава ли, че присъствието на двама европейци би представлявало гаранция пред заинтересованите, че обществената сила и общественото мнение на цивилизована Европа имат някакво значение? Кой би посмял да каже, че нямат? Присъствието на двама души, които не носели униформата на султана и представлявали прави-

телството на цивилизована Европа щели да улеснят нещата. Следователно той смятал, че те имали пълното основание да кажат, че нашата намеса ще бъде успешна. Но освен това, нима резултатите от такъв опит не са налице? Някои от тях не били толкова млади, за да не помнят как Гърция трябваше да се бори и как най-после тя успя да получи права именно чрез натиска на тази европейска сила, за която ставало дума сега. Това било валидно и за България. Именно общественото мнение на Европа, изразено чрез дипломатически натиск, осигурило на България независимост и свобода. Като имат предвид опита на Гърция, България, Румъния и Крит, според него ние бихме могли да направим добро по този въпрос. На въпроса дали има нужда, той каза, че има нужда — спешна и реална. На въпроса му дали има право, отговорът беше, че има право и повече от право — дълг. Когато попита дали би могъл да направи добро, отговорът беше положителен. Целият опит от миналото и цялата информация по въпроса на наше разположение днес били съвсем достатъчни, за да оправдаят нашата вяра, че бихме могли да направим голямо добро по този въпрос. Следователно отговорът на трите му въпроса бил даден.

Какви са средствата?

Това, което липсвало в този район, било сигурност на живота, сигурност на собствеността, сигурност да следват своите убеждения в мир, сигурност за вероизповеданието и ако ние сме можели да дадем сигурност за тези неща, според него, ние бихме могли да смятаме, че сме направили нещо. Те не биха били спокойни, ако позволим администрацията да бъде в съмнителни ръце, както в ръцете на слабия, така и в ръцете на жестокия. Нечиста ръка не трябвало да се намесва там и що се отнасяло до него, той не би поверил управлението на този въпрос на всяко правителство на Европа. То би трябвало да бъде определено под отговорността на цяла Европа. Ако Великите сили не били в състояние да направят това, те можели да се обърнат към нещо по-силно. Те трябвало да апелират към колективния разум на човечеството да си спомни християнските принципи на Европа. Върху вас, каза той на своите слушатели, лежи отговорността да се занимаете с този въпрос. Вие трябва да поставите силна, безпристрастна администрация, която да не е отговорна пред султана, а пред Концерта на Европа за подобаващо изпълнение на едно безпристрастно управление. Ние не можем да отидем по-далеч от това. Това е работа на генерал-губернатор, който няма да бъде отговорен или освобождаван от длъжност от султана. Това като че ли е налагащото се заключение, защото аз мисля, че това е единственият начин, по който ние можем да гарантираме на тези хора онака сигурност, която според мен те имат право да искат от нас. Днес пред нас стоят две неща. Едното е спешната необходимост от силния патетичен зов, отправен от осквернените домове и убитите хора от този някога храбър и миролюбив народ. Ние също така слушаме гласа, който напоследък се чува силно сред нас и който казва на хората от тази страна: „Отсега нататък във всички ваши административни реформи, общинско управление и управлението на всички въпроси, поверени на ваша отговорност, вие трябва да внасяте един по-благороден идеал, по-възвишен метод, по-християнски дух. Ние всички се опитваме да обединим усилията си за това, което се нарича социално усъвършенстване и трябва да се погрижим да се изгради в сърцата на хората сред нас една по-благородна идея за обществен дълг.“ Два гласа ни призовават, каза епископът в заключение, единият оттам, а другият, който се чува сред нас и който казва: „Издидай по-високо своите идеали за обществен дълг.“ Тези два

гласа не се ли обединяват? Това е гласът на Бога. Там, където човек в нужда вика своя събрат, там господарят на живота ни учи да виждаме божествения зов. „Ти създаде това в Мен.“ Тези два гласа като че ли са подобие на гласовете на Бога, който ни призовава в този час. Може ли сега, когато се опитваме да издигнем по-високо нашите идеи в родината, да останем глухи към призива на Христос; сега, когато се опитваме да подобрим жилищното положение на бедните у нас, да забравим бездомните там, на които покривите бяха изгорени над главите им и които са изоставени в тази пустош. Вие трябва да работите сериозно за подобряване на социалното положение. Вие не можете да смятате, че ще се осъществят благородни идеи в тази страна, ако независимо че теоретически разглеждате тези неща, нямате милост, не реагирате на призива оттам. Любовта е винаги една; любовта не може да слуша само един зов. Сърцето на любовта е широко, така широко, както света и от която и страна да идва този зов, любовта с готовност ще се отзове.“ (Одобрителни възгласи).

Англикани и обединени нонконформисти

Архидяконът на Шефийлд направи предложение, имайки предвид надвисналата опасност от глад сред бездомните бежанци от Македония, да се изиска помощ по спешност, а кметът отправи молба да се открие фонд за оказване на помощ на тези християни в беда. Той бил радостен, че председателят казал в началото на своите бележки, че това събрание не е политическо. Той бил на мнение, че предвид темата, която е ясно поставена пред тях, би било явен позор и срам да позволят политическо пристрастие да направи сърцата им студени и да им попречи да застанат рамо до рамо по този въпрос (Възгласи). Събранието в никакъв случай не поставяло въпроса за вероизповеданието. Би било позор, ако нон-конформисти и англикани по този въпрос не застанат един до друг и не си подадат ръка (Аплодисменти). Той се възползвал от случая да каже това, когато има остри противоречия — може би никога повече от сега — които понастоящем разделят англиканите от нон-конформистите и когато той не вярвал в максималното увеличение на допирните точки и намаляването до минимум на различията (Аплодисменти). Колкото в по-голяма степен те биха направили това, толкова повече подпомагали каузата на религията и би било позор, ако не застанат рамо до рамо, когато изразяват своя ужас от тези безчинства и покажат на света какво чувстват, тъй като са пропити от подбудите на християнската симпатия и християнското състрадание (Аплодисменти). Препоръчвайки резолюцията на митинга, ораторът отбеляза, че имало 71 000 бездомни македонци сега.

Кметът каза, че му била връчена резолюция, приета тази вечер на голям митинг в училищната стая на Баптистката църква на Семитъри роуд, който се присъединява към митинга в Албърт хол в изказването на съжаление за страданията на македонците и отправянето на молба към правителството да се намеси в тяхна полза (Аплодисменти).

След като бяха направени волни пожертвувания, интересно обръщение беше произнесено от г-ца Дъръм от Лондон, която е била из Македония и други християнски провинции под турско управление. Тя картинно описа страданията, на които е била свидетелка сред християнското население и цитира няколко случая, които показват как народът живее в постоянен ужас от турците и албанците и как целият им хоризонт е ограничен от турците. Една от жените, каза г-ца Дъръм, след като научила, че баща ѝ (на ораторката) умрял, попитала дали турчин го е убил, тъй като не можела да си представи,

че човек може да умре от нещо друго, освен от ръката на турчин. Тя отправи настоятелен апел от името на християните на Балканите.

Д-р Татарчев, родом от Македония, говори след това. В своето обръщение, което беше произнесено на много добър английски език, ораторът направи коментар на дейността на Берлинската конференция за отнемането на свободата на Македония. Това, каза той, беше резултат от завистта на Великите сили, които се страхуваха, че голяма България ще бъде винаги благоразположена към Русия. Това, се надявал той, нямало да бъде така. Обаче Русия не била въввлечена в проблема от състрадание към Македония, а защото е била принудена, и той се надявал, че няма да е далеч времето, когато тя и някои други велики сили ще бъдат отново принудени да се бият за Македония (Аплодисменти). Понякога се задавал въпроса дали македонците били добри и надеждни християни. Той смятал, че фактът, че те останали християни въпреки вековното преследване и избиване, доказва, че те са сигурни християни (Аплодисменти). На него също така му задавали въпроса дали няма надежда в самата Турция. Нямало ли просветени хора сред турците? Имало много, но те не успявали да стигнат до Цариград. Хора изчезвали всеки ден, а човек, който изразява своите идеи за правителството си пред собствения си брат, можело да не се завърне в дома си на другия ден. По този начин провеждането на реформа в Турция станало невъзможно (Вярно!) Султанът бил заобиколен от клика от фанатици, които не можели да си представят, че ще бъде дадена свобода на християнската „свиня“, родена да бъде роб (Аплодисменти).

Резолюцията бе приета единодушно и кметът каза, че с удоволствие щял да открие фонд според отправената молба.

Г-н Стюарт Атли предложи да се гласува благодарност на кмета и другите оратори, които изразиха надеждата, че гласът на епископа на Рипън ще прозвучи в Камарата на лордовете по този въпрос така, както тази вечер.

Г-н Исак Милнър подкрепи предложението, което беше прието с аплодисменти и на което кметът и епископът откликнаха.

След това митингът беше закрит.

В. "Хайли нюз", 12 октомври 1903 г.

¹ Божидар Андреев Татарчев, д-р, род. Ресен — лекар, братовчед на д-р Христо Татарчев; деец на ВМОРО; успешно развивал дейност в защита на българската национална кауза пред английската общественост.

² Израз на У. Гладстон.

**В. „Дейли нюз“, 12 октомври 1903 г. Съобщение на агенция Ройтер
за сражения в Битолския вилает**

**Bulgarian band at bay
Desperate fight on a mountain**

Monastir, Oct. 10.

The military operations in Western Monastir are almost at an end. Chakalaroff, with a band numbering 100, remains in Monastir in the district of Kastoria, while Arsoff, at the head of 30 men, is in hiding in the mountains between Lakes Presba and Ochrida. The last band in this district was practically annihilated on the 6th inst. after desperate fighting.

This band, consisting of 93 Bulgarians, had for some time been lurking in the mountains of Peristeri, which separate the high road between Resna and Monastir from Lake Presba.

The Turks had received information of their whereabouts, and on the night of the 5th a large body of troops, in two divisions, one marching from the west and the other from the east, set out with the object of effecting their capture or destruction. The eastern force was the first to reach the insurgents' retreat, a mountain on the precipitous upper slopes of which the Bulgarians occupied a strong position. Immediately the defenders became aware that a body of troops was advancing to attack them they began to roll huge boulders down the mountain face, and in this way killed four and wounded three Turkish soldiers. Nevertheless, the Turks pushed steadily on, maintaining a well-sustained fire as they crept cautiously up the precipitous ascent. So steep was the slope that the wounded in the fight rolled to the bottom of the precipice.

The fight lasted for several hours, and its issue was doubtful when the western Turkish division suddenly appeared on the crest of the ridge. Caught thus between two fires, the insurgents held a hurried consultation, and decided to "rush" the soldiers of the eastern division on the slopes below. They succeeded in forcing the troops on to the lower and less precipitous ridges, but they lost 65 killed and several wounded in the desperate venture.

The remnant who escaped came in to Monastir to-day and gave themselves up. They were granted an amnesty.

Several bands, in whose ranks there are but few peasants, the most of their members being Bulgarians from the Principality, have had encounters with the troops in the neighbourhood of Florina, the insurgent loss being given at more than a hundred. — Reuter.

Daily News, 12 October 1903

**Българска чета в затруднено положение
Отчаяна битка в планината**

Битоля, 10 октомври

Военните операции в западна Битоля са почти към своя край. Чакаларов с чета от 100 души остава в Битоля в областта Костур, а Арсов¹, начело на 30

души се крие в планините между езерата Преспа и Охрид. Последната чета в тази област беше практически унищожена на 6-и т. м. след отчаян бой.

Тази чета, състояща се от 93 българи, известно време се криеше в планините Пелистер, които разделят шосето между Ресна и Битоля от езерото Преспа.

Турците получили информация за тяхното местонахождение и през нощта на 5-и големи военни части от две дивизии, едната движеща се от запад, а другата — от изток, се отправили с цел да ги заловят или унищожат. Източната военна част стигнала първа до убежището на въстаниците — планината, на чиито стръмни горни склонове българите заемаха силни позиции. Веднага щом отбраняващите се разбрали, че военната част напредва, за да ги нападне, те започнали да търкалят огромни камъни надолу по планината и по този начин убили четирима и ранили трима турски войника. Въпреки това обаче, турците напредвали упорито, като поддържали постоянна стрелба, катерейки се по стръмнината. Склонът бил толкова стръмен, че ранените в боя се търкаляли до дъното на пропастта.

Битката продължила няколко часа и нейният изход бил съмнителен, когато западната турска дивизия изведнъж се появила на билото. Хванати по този начин между два огъня въстаниците провели бърза консултация и решили да „щурмуват“ войниците от източната дивизия по склоновете под тях. Те успели да принудят войските да слязат до по-ниските и не толкова стръмни хребети, но в отчаяната битка 65 души били убити и няколко ранени.

Останалите, които избягали, пристигнаха днес в Битоля и се предадоха. Бяха амнистирани.

Няколко чети, в чиито редици имало само няколко селяни, а повечето от техните членове са българи от Княжеството, са се натъкнали на войските близо до Лерин, като загубите на въстаниците възлизат на повече от сто. („Ройтер“)

В. „Дейли нюз“, 12 октомври 1903 г.

¹ Славейко Арсов (С. А. Кикиритков) (17 авг. 1878, Шип — 9 юли 1904, с. Гугенци, Кратовско) — учител в Кичево; войвода в Битолско и Ресенско; участник в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.

№ 81

В. „Таймс“, 12 октомври 1903 г. Апел от българското население в Македония към английската общественост с молба за намеса на Великите сили за преустановяване изтребването на българската народност в Турция

Macedonian appeal

(Translation)

To the editor of the Times

Sir, — Having been entrusted with a mission to appeal to the compassion of the civilized world in the hope of securing some alleviation of the misery that, as a result of the present struggle for independence, has overwhelmed the peaceable popula-

tion of our native land, we ask your kind permission to address, through your valued paper, a few words to the English nation.

We have been deeply touched to find that public opinion in England, which on a former occasion showed such sympathy for the sufferings of our people, has once again taken to heart the lamentable condition of our kindred in Turkey. We have found the ground already prepared for our efforts by the full knowledge which already exists here with regard to the work of devastation that has been carried out. It is unnecessary for us, therefore, to go at length into the sufferings and the needs of the innocent victims of the insurrection. We will only sum them up with reference to the latest authentic information with regard to the vilayet of Monastir, which we have only received to-day. That information gives the total of the villages destroyed in that vilayet, which it marks on an accompanying map, as 130, and the homeless population as 71,972. To these has to be added the terrible devastation of Bulgarian villages in the vilayet of Adrianople, and in the two intervening vilayets of central Macedonia, at this moment the scene of a desperate struggle.

Whatever the support of the charitable may do for the unhappy population, it is evident that charity alone can lead to no permanent alleviation of their terrible lot unless they can simultaneously secure some substantial improvement in their political position. For that purpose it is necessary that those measures of reform which we are absolutely convinced are the very least that will restore tranquillity to the country should be carried out: and, therefore, our mission, though primarily charitable, is intimately bound up with the effort to bring about some change in the political condition of the provinces affected by the insurrection.

And so, while expressing our heartfelt gratitude to the people of England for what they have already done, both to alleviate distress and to secure political reforms, we beg, in the name of our sorely-trying countrymen in Turkey, to make yet one more last appeal to the English nation. We ask them to act even more vigorously than hitherto in order to put an end to the deliberately planned extermination of the Bulgarian race in Turkey which is being carried out with such ruthless haste at this moment. The time is critical; winter is approaching; every delay is disastrous and sinful. We believe that above all the Powers that signed the Berlin Treaty England has the right and the duty to step forward in this matter, and, side by side with the other Powers that have already intervened, to take more energetic action to bring about the pacification of the Balkans.

We are, Sir, yours faithfully,

London, Oct. 10.

Dr. L. J. Miletitch
Dr. Iv. A. Georgov

Times, 12 October 1903

Апели

(превод)

(До редактора на в-к „Таймс“)

Сър, след като бяхме натоварени с мисията да се обърнем за съчувствие към цивилизования свят с надеждата да осигурим известно облекчение на нещастieto, което в резултат на настоящата борба за независимост заля мирното население на нашата родна земя, ние молим за вашето любезно разрешение да се обърнем чрез вашия уважаван вестник с няколко думи към английския народ.

Ние сме дълбоко трогнати до установим, че общественото мнение в Англия, което и при предишни случаи показва такова съчувствие към страданията на нашия народ, сега пак взе присърце плачевното положение на нашите родственици в Турция. Почвата вече е подготвена за нашите усилия, тъй като вече са напълно известни опустошенията, станали там. Ето защо за нас не е необходимо да се впускаме в подробности за страданията и нуждите на невинните жертви на въстанието. Ние само ги обобщаваме с оглед най-последната автентична информация за вилаета Битоля, получена днес. Тази информация дава общите цифри на разрушените села в този вилает, които, както показва и приложената карта, са 130, а бездомното население — 71 972 души. Към тези цифри трябва да се прибави и ужасното опустошение на български села в Одринския вилает и двата замесени вилаета от Централна Македония, които в този момент са център на отчаяна борба.

Каквато и да е подкрепата на благотворителността за нещастното население, очевидно е, че само тази благотворителност не може да доведе до постоянно облекчение на тяхната ужасна съдба, докато те в същото време не осигурят и съществено подобрене на тяхното политическо положение. За тази цел е необходимо да се проведат тези мерки за реформи, които ние сме абсолютно убедени, че са най-малкото, което ще възстанови спокойствието в страната: и затова нашата мисия, макар и преди всичко благотворителна, е тясно свързана с усилията да се постигне някаква промяна в политическото положение на провинциите, засегнати от въстанието.

И тъй, изразявайки нашата сърдечна благодарност към народа на Англия, за това, което вече е направил както за облекчаване на отчаянието, така и за осигуряване на политическа реформа, ние можем от името на нашите злочести съотечественици в Турция да отправите още един последен апел към английския народ. Ние го молим да действа още по-енергично, отколкото досега, за да се сложи край на предумишлено планираното изстребване на българската народност в Турция, което се провежда сега с такава безпощадна бързина. Моментът е критичен: зимата приближава; всяко отлагане е пагубно и греховно. Ние вярваме, че от всички сили, които подписаха Берлинския договор, Англия има най-голямо право и задължение да се застъпи по този въпрос и ръка за ръка с другите сили, които вече са се намесили, да предприеме по-енергични действия за омиротворяването на Балканите.

Ваши предани:

Д-р Л. Й. Милетич
Д-р Ив. А. Георгов

Лондон, 10 октомври

В. „Таймс“, 12 октомври 1903 г.

В. „Крисчън глоуб“, 16 октомври 1903 г. Обзорна статия за характера, хода и последиците от въстанието в Македония

Macedonia's struggle for freedom

Within the last few weeks, the long-impending Macedonian revolt against Turkish oppression has broken out with a fury and magnitude that threaten to involve not only the Balkan peoples, but in certain not improbable contingencies, the great European Powers as well. What may prove to be one of the greatest wars Europe has witnessed since the Crimea, began with the rising of a few corps of Macedonian insurgents, under Saraffoff, in the vilayet of Monastir, the locality which became famous as the scene of the abduction of Miss Stone, the American missionary. Quickly the rebellion spread until the insurgents had thousands of men in the valleys and mountain passes, who conducted operations on a scale that terrorised the northern part of the Turkish dominions. In the beginning of September.

The insurrectionaries had 20,000 well armed men in the field, chiefly Bulgarians, who were fighting the Turks somewhat after the same guerrilla fashion the Boers employed in their campaign against the British in South Africa — by sudden dashes and surprises, rather than pitched battles. They had overrun a large part of Macedonia and the Bulgarian frontier; they were threatening to isolate Adrianople by destroying the bridges to the south, and were even exciting alarm by their proximity to Salonika. They hoped to be able to force Bulgaria into open war with Turkey; but Prince Ferdinand and his advisers were still ostensibly opposed to the insurrection, although thousands of the insurgents are Bulgarian by birth, speech, and religion. Many women are fighting side by side with their husbands and sons in the ranks of the insurgents.

When the revolt began, Turkey, always prepared for such emergencies, immediately threw a large army into the field, and adopted the usual uncompromising measures for its suppression. In the vilayet of Monastir, the Turks succeeded in driving out the insurgent bands, and then committed the first of a series of frightful atrocities. Macedonian towns and villages were laid waste and swept bare of their Christian population without mercy. In the town of Krushevo, according to a leading newspaper of Sofia, the "Dnevnik", "the mutilated corpses of ninety women and children were found in one building; pieces of the bodies had been thrown into the street. Fifteen of the principal merchants of the town were killed and their heads exhibited on poles at Monastir. The churches were demolished and the houses sacked, and the town is now a heap of ashes. The populace fled to the hills, where they are in a starving condition."

Christian Globe, 16 October 1903

Борбата на Македония за свобода

През последните седмици дългоочакваният македонски бунт срещу турското потисничество избухна с ярост и величина, която заплашва да въвлече не само балканските народи, но в някои не невъзможни случаи и великите европейски сили. Тази, която може да се окаже една от най-големите войни, на които Европа е била свидетел след Крим, започна с въстанието на няколко корпуса македонски бунтовници под водачеството на Сарафов във вилаета

Битоля, мястото, което стана известно като сцена на отвличането на американската мисионерка, г-ца Стоун. Въстанието бързо се разрасна, докато в него се оказаха хиляди може в равнините и планинските проходи, които водеха операции в мащаби, които тероризираха северната част на турските владения. В началото на септември

Въстаниците наброяваха 20 000 добре въоръжени души в полето, главно българи, които воюваха с турците по един начин, който беше използван от бурите срещу англичаните в Южна Африка — с внезапни атаки и изненади по-скоро, отколкото с обмислени сражения. Те пребродиха по-голямата част от Македония и българската граница; заплашваха да изолират Одрин, разрушавайки мостовете на юг и дори създаваха безпокойство със своята близост до Солун. Те се надяваха да могат да накарат България да влезе в открита война с Турция, но княз Фердинанд и неговите съветници все още привидно се противят на въстанието, въпреки че хиляди бунтовници са българи по рождение, език и религия. Много жени се бият рамо до рамо със своите съпрузи и синове в редовете на въстаниците.

Когато бунгът започна, Турция, винаги готова за такива случаи, веднага хвърли голяма армия срещу тях и възприе обикновените безкомпромисни мерки за неговото потушаване. Във вилаета Битоля турците успяха да изтласкат въстаническите чети и тогава извършиха първото от серия ужасни зверства. Македонските градове и села бяха опустошени, а християнското население — изстребено без милост. В гр. Крушево, според софийския вестник „Дневник“, „обезобразените тела на деветдесет жени и деца бяха открити в една сграда; парчета от телата бяха изхвърлени на улицата. Петдесет от видните търговци на града бяха убити, а техните глави, набити на колове, бяха изложени в Битоля. Църквите бяха разрушени, а къщите — ограбени и градът сега представлява куп пепелища. Населението избяга в планините, където е в бедствено положение“.

В „Крисчън глоуб“, 16 октомври 1903 г.

№ 83

В. „Дейли кроникъл“, 20 октомври 1903 г. Писмо от Артър Дж. Балфур до кентърберийския епископ. Становището му по македонския въпрос

The premier's letter

Continued Reliance of Austria and Russia

We have received for publication the following important letter, which has been addressed to the Archbishop of Canterbury by the Prime Minister on the subject of the Macedonian situation: —

September 24, 1903.

“My dear Archbishop, Your letter giving me an account of the growing anxiety among Churchmen lest any steps should be omitted which might diminish the sufferings of the Macedonian population has caused me no surprise.

"I entirely sympathise with the feelings of horror and indignation which the present position of affairs in South-Eastern Europe must excite in the heart of every humane man; and I can well understand a desire to give overt expression, by public meetings or otherwise, to the burning sentiments of reprobation which recent events have so unhappily justified.

"Nor do I offer objection to this course. I would not, if I could, put any check upon the action of those with whose aims (if I understand them rightly) I am in complete accord — provided always that action is according to knowledge. If it be not we run a serious danger of leaving unremedied the ills we see, and adding to them others the possibility of which we have in our haste most culpably ignored.

"There are some alien elements in the present situation, too often forgotten, which it is yet of the utmost importance that those who desire (as do those or whom you speak) not merely to talk about Macedonian wrongs, but to cure them, should have present to their minds.

"It must be remembered that we have not now to deal with the simple case but too familiar to our experience — the case, I mean, of misgovernment and oppression by Turkish officials of a more or less homogeneous Christian population. The problem is, in Macedonia, complicated by the fact that the Christian population is in itself rent into fragments by difference of race, aggravated by the differences of religion, and that, in addition to all the ills inflicted by a corrupt and incapable administration, by an illpaid and undisciplined soldiery, and by a detestable system of taxation, we have to reckon with all the ills which, in a population not fully imbued with Western ideas of humanity, rival sects and rival nationalities do not scruple to inflict upon one another.

"Now what instrument is there to be found by which the situation thus created may be dealt with? The one marked out alike by international precedent and by international policy is the 'Concert of Europe' — the common action of the Great Powers, signatories to the Treaty of Berlin. But that common action even when the Powers are in general harmony must at the best be slow; and if they are dealing with a complex administrative problem may easily be not only slow but ineffective. It was surely then a matter for congratulation when Russia and Austria, noting with the authority of Europe, proposed to press on the part a scheme of reforms for these unhappy provinces. The scheme may not have gone as far as that which his Majesty's Government would have proposed had they been the sole arbiters of the situation. It may have fallen far short of Macedonian aspirations; as it certainly did of theoretical perfection. But its very limitation brought it more within the circuit of practical politics; and he would be a bold critic who should confidently assert that more would have been got and the more quickly if more had been proposed. Who can doubt if the scheme had been earnestly pressed by the Porte and frankly accepted by the population concerned, the world might have been spared the horrors which have since been witnessed?

"Neither of these conditions was fulfilled. The Porte was evasive and dilatory. As usual it failed to see that the policy of humanity was the policy also of wisdom; while the Macedonian revolutionists on their side seemed to have deliberately done their best to drive the Turk to take military action, and at the same time to furnish him with an excuse for deferring the execution of reforms. This they did at the very moment when the intervention of Austria and Russia gave reasonable ground for hoping that some remedy more effectual than empty profession would be applied to their country's ills. Their responsibility is great, indeed.

"And here I must make an observation on a point which is sometimes lost sight of. I have often heard it said that those who criticised the methods of the revolution-

any committees forget the provocation to which they have been subjected. So far as at least I am concerned this is not so. We have to pass judgement on men not on angels. And if outrage is met with outrage and brutality we may regret, but we cannot wonder, and can hardly blame. But, as I read the history of the last unhappy year, the revolutionary committees have done more than this, and worse. They have deliberately set themselves to work violence, not for the purpose of repelling the violence of their opponents but for the purpose of provoking it. They thought, and with but too much reason, that if Turkey was compelled in self defence to send in large bodies of troops excesses would assuredly be committed which would justly excite general horror. They have not shrunk from crimes against the innocent in order to play upon the sympathies of the world. For my own part, I can no more bring myself to believe that methods like these are morally tolerable than I can bring myself to speak without indignation of the misgovernment which is quoted as their excuse. Between the two the very organisation of social life is lapsing into dissolution, nor does it seem to possess any sources of recuperative vigour which may enable it to throw off the mortal maladies by which it is assailed.

“What in these circumstances should be the policy of this Government?”

“In the opinion of the Government the following are chief among the considerations which should guide us at the present juncture.

“We bear in mind that the difficulties of the task have a two-fold origin. They arise partly from the complicated international problem which the Macedonian question raises. Neither Russia nor Austria nor Turkey can remain indifferent to territorial redistribution of the peninsula, while Greece, Bulgaria, Servia, Roumania, are profoundly interested in the fate of a province whose Christian population is made up of all four nationalities.

“These external complications are doubled by internal ones. The population of Macedonia, though drawn from many sources, is not in the fullest sense of the term a mixed population. It is for the most part segregated into villages or districts, each of which may be homogeneous, and differ from its nearest neighbour in speech, in religion, and in race. Omitting smaller elements, we may say that more than a third of the population is Mohammedan; that of the remainder the two most considerable constituents are the Bulgarians, who in religion are Exarchists (these constitute, I believe, the largest group of all), and the Greeks, who in religion are Patriarchists. All suffer under Turkish misrule: all would gain immensely by reforms. But while the Mohammedans would be terror stricken at being placed under Christian dominion, the Exarchist Christians persecute the Patriarchist Christians, often, I fear with much cruelty, and the Greeks, both in and out of Greece would rather find protection for their race and religion under the rule of the Sultan than be left to fight the matter out with the Bulgarians under a scheme of unfettered autonomy.

It is this fundamental divergence between the distribution of sects and peoples in Macedonia, on the one hand, and Bulgaria and Eastern Roumelia, on the other, which renders so irrelevant the regrets which we hear as to the exclusion in 1878 of Macedonia from the greater Bulgaria.

“It is with a problem thus unique in its character and difficulty that Europe has to deal. I cannot think that any man of sober judgment can doubt that the best hope of dealing with it lies in the continued co-operation of Austria and Russia, strengthened by the support, and added by the advice of the other signatories to the Treaty of Berlin.

“They possess, if only in virtue of their geographical position, an incomparable influence over the antagonistic forces by which the Balkan peninsula is rent. No other nation or a group of nations can do the work as well. No other nation or a

group of nations could do it all if Austria and Russia were supercilious or hostile. From this it follows that our best hope at present of ameliorating the condition of Macedonia, as well as of avoiding international complications, is to support the two Powers. We are obviously not precluded by this support from offering suggestions. We have offered them and shall continue to offer them when fitting opportunity presents itself. But it would be folly to forget that there are occasions, and this is one of them, when two Powers are stronger for executive purposes than three; when, indeed, every addition to numbers carries with it a corresponding diminution of efficiency.

"These, then, are the principles by which the Government is directing its policy in the Near East. I do not doubt that they are in accordance with the interests of this country; but they obtain an even higher sanction from the fact that in obedience to them is at present to be found the best hope of improving the condition of Macedonia and the surest security for European peace.

"Pray believe me,
"Yours very sincerely,
"Arthur James Balfour."

Daily Chronicle, 20 October 1903

Писмото на министър-председателя

Продължава да се разчита на Австрия и Русия

Получихме за публикуване следното важно писмо, адресирано до Кентърберийския архиепископ от министър-председателя по въпроса за положението в Македония:

24 септември 1903 г.

Драги ми Архиепископе,

Вашето писмо, с което ме уведомявате за растящото безпокойство сред англиканските духовници да не би да се пропуснат някои стъпки, които биха могли да намалят страданията на македонското население, не ме изненада.

Аз напълно се присъединявам към чувствата на ужас и възмущение, които сегашното положение в Югоизточна Европа трябва да предизвиква в сърцето на всеки благороден човек; мога добре да разбера желанието да се даде открит израз, чрез публични събрания или по други начини, на горещите чувства на неодобрение, които неотдавнашните събития за нещастие оправдаха.

Аз не възразявам на този курс. Аз не бих създал, дори да можех, никакви препятствия за действията на онези, с чиито цели (ако правилно ги разбирам) съм напълно съгласен — при условие, че тези действия се основават на добро познаване на фактите. В противен случай ние се излагаме на сериозна опасност да оставим неизлекувани страданията, които виждаме, и да прибавим към тях други, възможността за които в бързината си по най-осъдителен начин сме пренебрегнали.

Има някои характерни моменти в сегашното положение, които много често се забравят, но които все още е от най-голямо значение да се помнят от тези, които желаят (като тези, от чието име говорите) не просто да разговарят за злините в Македония, а да ги излекуват.

Необходимо е да си припомним, че сега не трябва да се занимаваме с простия, но твърде добре познат в нашата практика случай — имам предвид случая с лошото управление и потискането от турски служители на едно малко или много еднородно християнско население. В Македония проблемът се усложнява от факта, че самото християнско население се разкъсва на части от народностни различия, отежнени от религиозни различия и че освен злини, причинени от една корумпирана и неспособна администрация, от ниско платена и недисциплинирана войска и омразна данъчна система, ние трябва да вземаме под внимание всичките злини, които сред едно население, което не е напълно пропито от западните идеи за хуманност, враждуващите (религиозни — б. пр.) секти и враждуващите националности без скрупули си нанасят.

Може ли сега да се намери средство, с помощта на което да се справим с така създаденото положение? Едно такова средство, определено както от международен прецедент, така и от международната политика в „Европейския концерт“ — съвместни действия на Великите сили, подписали Берлинския договор. Но тези съвместни действия, дори когато Великите сили са в пълна хармония, в най-добрия случай трябва да бъдат бавни; а ако те третират сложен административен проблем, могат да си позволят да действат не само бавно, но и неефективно. В такъв случай Русия и Австрия наистина заслужаваха поздравление, когато с помощта на авторитета на Европа предложиха да се наложи на Портата проект за реформи в тези нещастни провинции. Този проект може и да не е съдържал толкова, колкото правителството на Негово Величество би предложило, ако беше единственият арбитър на положението. Той може да е под очакванията на македонците, а също така далеч и от теоретическо съвършенство. Но именно тази негова ограниченост го доближи повече до практическата политика; смел критик би бил оня, който самоуверено твърди, че щяха да се постигнат по-големи резултати и по-бързо, ако беше предложено повече. Кой може да се съмнява, че ако схемата беше наложена искрено от Портата и искрено възприета от заинтересованото население, на света можеше да се спестят ужасите, на които стана свидетел след това?

Нито едно от тези условия не беше изпълнено. Портата действаше уклончиво и мудно. Както обикновено, тя не можа да разбере, че хуманната политика е и мъдра политика; а от своя страна македонските революционери като че ли преднамерено положиха всички усилия, за да предизвикат турците да предприемат военни действия и в същото време да им предоставят извинения за полагането на изпълнението на реформите. Те извършиха това в момент, когато намесата на Австрия и Русия даваше логично основание за надежда, че някакво по-ефикасно средство от празни уверения ще бъде приложено спрямо страданията на тяхната страна. Тяхната отговорност наистина е голяма.

Тук аз трябва да разгледам един въпрос, който понякога убягва от внимание. Често съм чувал да се казва, че тези, които критикуват методите на революционните комитети, забравят за провокацията, на която са подложени. Що се отнася до моето мнение, това не е така. Ние трябва да съдим хора, а не ангели. И ако на насилието се отговаря с насилие, на бруталността с бруталност, ние можем да съжаляваме, но не можем да се учудваме, а едва ли можем да обвиняваме. Но както разбирам, когато се запознавам с историята на събитията от последната нещастна година, революционните комитети са извършили нещо повече от това и дори нещо по-лошо. Те преднамерено са се заели да пораждат насилие, не в отговор на насилие от страна на техните противници, а с цел да го предизвикат. Те смятаха, но не твърде основателно, че ако Турция бъде заставена в самоотбрана да изпрати големи войскове части, неминуемо ще

има ексцесии, които справедливо ще предизвикат всеобщ ужас. Те не се въздържаха от престъпления против невинни хора, за да провокират съчувствието на света. От моя страна, като не мога да си наложам да вярвам по-силно, че методите като тези са търпими от морална гледна точка, така не мога да си наложам и да говоря без възмущение за лошото управление, което се цитира като тяхно извинение. Поставена между тях самата организация на обществения живот се разпада и като че ли и липсват всякакви източници на живителна сила, която би могла да и даде възможност да преодолее смъртоносните болести, от които е обхваната.

Каква трябва да бъде политиката на нашето правителство при тези обстоятелства?

Според мнението на правителството главните съображения, от които трябва да се ръководим при сегашното положение, са следните:

Ние имаме предвид, че трудностите на задачата имат двустранен произход. Те отчасти се дължат на сложния международен проблем, предизвикан от македонския въпрос. Нито Русия, нито Австрия, нито Турция могат да останат безразлични към териториалното преразпределение на полуострова, а Гърция, България, Сърбия и Румъния са дълбоко заинтересовани от съдбата на една провинция, чието християнско население е съставено от всичките четири националности.

Тези външни усложнения се удвояват от вътрешни. Населението на Македония, въпреки че е разнородно по състав, не е в пълния смисъл на думата смесено. В по-голямата си част то е разделено на села или райони, но всяко отделно село може да е еднородно и да се различава от най-близкото село по език, религия и народност. Като оставим настрана по-незначителните елементи, можем да кажем, че повече от една трета от населението е мохамеданско; от останалото население двете най-съществени съставни части са българи, които по религия са екзархисти (те според мен съставляват най-голямата група от всички) и гърци, които по религия са патриаршисти. Всички страдат от лошото турско управление: всички биха спечелили извънредно много от реформи. Но докато мохамеданите биха се вцепенили от ужас, ако ги поставят под християнска власт, екзархистите-християни преследват патриаршиските-християни, бих казал, често много жестоко, а гърците, в Гърция и извън нея, по-скоро биха потърсили закрила за своята народност и религия при управлението на Султана, отколкото ако бъдат оставени да се борят заедно с българите за план, целящ неограничена автономия.

Именно това основно различие между разпределението на сектите и народите в Македония, от една страна, и България и Източна Румелия, от друга, прави така неуместно съжалението, което чуваме по отношение на изключването на Македония от по-голямата България през 1878 г.

С такъв уникален по своя характер и трудност въпрос Европа трябва да се занимава. Аз не мога да си помисля, че един трезвомислещ човек може да се съмнява, че най-добрата надежда за неговото разрешаване е в непрекъснатото сътрудничество между Австрия и Русия, подсилено от подкрепата и подпомогнато от съветите на другите страни, подписали Берлинския договор.

Те притежават, дори само по силата на своето географско разположение, несравнимо влияние върху антагонистичните сили, които разкъсват Балканския полуостров. Никоя друга държава или група от държави не би могла изобщо да направи това, ако Австрия и Русия бяха презрително или враждебно настроени. От това следва, че понастоящем нашата най-добра надежда за подобряване на положението в Македония, както и да се избегнат между-

народни усложнения, е да подкрепяме двете велики сили. Тази подкрепа очевидно не ни пречи да правим предложения. Ние сме правили и ще продължаваме да ги правим тогава, когато се появи благоприятна възможност за това. Но би било лудост да забравяме, че има случаи, а това е един от тях, когато две велики сили са по-силни за осъществяване на целите, отколкото три; когато наистина всяко увеличение на броя води със себе си съответно намаляване на ефективността.

И така, това са принципите, според които правителството насочва своята политика в Близкия изток. Аз не се съмнявам, че те са в съзвучие с интересите на нашата страна; и те се потвърждават в още по-голяма степен от факта, че понастоящем в хармония с тях съществува най-голямата надежда за подобряване на положението в Македония и най-сигурната гаранция за европейски мир.

Моля, приемете уверенията ми

Искрено Ваш:

Артър Джеймс Балфур

В. „Дейли кроникъл“, 20 октомври 1903 г.

№ 84

В. „Морнинг поуст“, 23 октомври 1903 г. Реч на сър Кямбел Бенерман пред избиратели в Албърт хол — Стърлинг, за политиката на Англия по македонския въпрос

Sir H. Campbell-Bannerman

Speech at Stirling

Sir Henry Campbell-Bannerman addressed a meeting of his constituents in the Albert Hall, Stirling, last night.

The Macedonian question

To turn to the Macedonian question, what were they to think of a Prime Minister of Great Britain who professes to be unable to assess the precise balance of criminality between the Turk and the Christian — between the Turk who had, after generations of cruel misgovernment, at last goaded the subject races in Macedonia into desperation, and the Christians who, having been the victims of these cruelties, had risen at last in the frantic attempt to emancipate themselves. He did not believe that Great Britain and the people of Great Britain could fall to draw a distinction between the two cases. (Cheers.) But there was more than this. Apart from humanity, apart that traditional sympathy with the oppressed which he could not believe had yet been erased from the national character, they had special responsibility which forbade them to stand indifferently aloof, speculating on the relative degrees of criminality. (Cheers.) The treaty of San Stefano would have freed Macedonia from Turkish rule more than twenty years ago. It was who thrust her back, and it was a sacred duty for them to use their whole effort and influence in the attempt for her

deliverance from the old tyranny still vigorous as ever. (Cheers.) His hope and belief was that their Foreign Office was more active and insistent in this matter than the attitude of the Prime Minister would imply. Nothing could satisfy the strong feeling of their countrymen but the final removal of the Turkish rule. (Cheers.)

Morning Post, 23 October 1903

Сър Х. Кямбъл-Бенерман

Реч в Стърлинг

Снощи сър Кямбъл-Бенерман¹ говори пред събрание на негови избиратели в „Алберт хол“, Стърлинг.

Македонският въпрос

Да се спрем на македонския въпрос — какво следва да си помислят те (избирателите — б. пр.) за един министър-председател на Великобритания, който признава, че не може да определи точния баланс на престъпността между Турчина и Християнина — между Турчина, който поколения наред упражнявал жестоко и лошо управление и най-сетне довел подчинените народности в Македония до отчаяние и Християните — жертвите на тези жестокости, които накрая въстанаха в отчаян опит да се освободят. Той не вярвал, че Великобритания и народът на Великобритания могат да не разграничат двата случая (Възгласи). Но има и още нещо. Освен човечността, освен традиционното съчувствие към потиснатите, които той не можел да повярва, че са изтръгнати от националния характер, те носят конкретна отговорност, която не им позволява да стоят с безразличие настрана, размишлявайки за относителните степени на престъпността (Одобрителни възгласи). Санстефанският договор би освободил Македония от турското управление преди повече от двадесет години. Ние бяхме тези, които я хвърлихме обратно и за тях (англичаните — б. пр.) било свещен дълг за използват всички усилия и влияние в опита за нейното избавяне от старата тирания, силна както преди (Одобрителни възгласи). Той се надявал и вярвал, че тяхното Министерство на външните работи ще бъде по-активно и настоятелно по този въпрос, отколкото отношението, взето от министър-председателя. Нищо не може да удовлетвори силните чувства на неговите сънародници, освен окончателното премахване на турската власт (Одобрителни възгласи).

В. „Морнинг поуст, 23 октомври 1903 г.

¹ Хенри Кямбъл-Бенерман (1836—1908) — английски политик, член на Либералната партия и член на Парламента; заема отговорни постове в кабинетите на У. Гладстон и подкрепя неговата външна политика; противник на Англо-бурската война 1899—1902 г.; министър-председател (1906—1908).

В. „Дейли нюз“, 26 октомври 1903 г. Собствена кореспонденция
от Париж за митинг в театър „Сара Бернар“ в защита
правата на християнското население в Македония

**Europe and the Sultan
Great meeting of protest**

(Form Our Own Correspondent)

Paris, Sunday Night

The public demonstration of French, English, Italian, and Belgian delegates this evening in the cause of Macedonian freedom was a magnificent success. The Sarah Bernhardt Theatre, the scene of the meeting, was filled from pit to gallery, and the theatre, one of the largest in Paris, must have held at least 3,500 people. The speeches covered the ground outlined at the morning meeting of delegates at the Hotel Continental, when about fifty delegates attended.

M. de Pressensé, presiding at the public meeting, read a large number of letters of sympathy from France and foreign countries. M. de Pressensé advocated a solution on the lines of the Berlin Treaty, and denounced the idea that the fate of Macedonia should be left in the hands of two Powers likely to benefit by her misery. He declared that it was the duty of collective Europe, not of the two Empires only. A burst of applause was heard when M. de Pressensé spoke of the results of the new entente between France, England, and Italy, and made an allusion to Gladstone's ideas being still living though Gladstone was dead. There was again applause when M. Quillard, in his speech, said that though Russia was France's ally, France would abhor the idea of Russia profiting by Macedonia's wretchedness. M. Quillard condemned M. Hanotaux's old policy of friendship with the Sultan.

A third speech was delivered by M. Victor Berard, who surveyed the story of Turkish promises of reform from Mahmoud to Abdul Hamid, and said that Macedonia needed no incentive from abroad to rebellion. Her state for centuries had been unendurable. M. Berard read a letter of appeal for help from the ladies of Sofia, and announced the formation of a ladies' relief committee in Paris. Doctor Courmont, of the University of Lyons, described a meeting of three thousand persons last night at Lyons. M. Lorand, of the Belgian Chamber, hoped that Belgium would unite in the new entente between England, France, and Italy for the purpose of rescuing the oppressed peoples under the Sultan.

Canon MacColl interested the audience by recalling the effect of Mr. Gladstone's threat to send the fleet to Smyrna, and of French intervention in the Lebanon and Mitylene, whereat there was loud applause. Deputy Mazzini declared that Italy was heart and soul with England and France for Macedonia and humanity, and that the popular current of opinion was stronger than the diplomatic. Repeated cheers greeted Signor Mazzini's statement, which was in the true spirit of democracy, and also when Mr. Aitken, of the London Armenian Committee, recounted Mr. Gladstone's prediction to himself that Macedonia would be freed by the joint action of England, France, and Italy.

After speeches from Signor Bocciardo (Rome) and Mr. Buxton (London), M. Jaurés, Vice-President of the French Chamber, delivered a powerful and eloquent

oration, in which he carried his vast audience away. He pleaded for joint action for the rescue of Macedonia from the Turk, and for the institution of a Governor-General responsible to Europe. M. Jaurés's anticipation of good to civilization from the union of the English, French, and Italian democracies roused tremendous enthusiasm.

The vast meeting was unanimously in favour of placing Macedonia under a Christian administration responsible to Europe.

Daily News, 26 October 1903

Европа и султанът Голям протестен митинг

(От нашия собствен кореспондент)

Париж, неделя вечер

Обществената демонстрация на френски, английски, италиански и белгийски делегати тази вечер в защита на каузата на македонската свобода отбеляза великолепен успех. Театърът „Сара Бернар“, където се проведе митингът, беше запълнен от партера до галерията и театърът — един от най-големите в Париж — вероятно побра поне 3500 души. Речите засегнаха въпросите, очертани от сутрешното заседание на делегатите в хотел „Континентал“, на което присъстваха около 50 делегати.

Г-н Пресансе¹, който председателстваше митинга, прочете голям брой писма на съчувствие от Франция и други страни. Г-н дьо Пресансе защити едно разрешение на въпроса на основата на Берлинския договор и отхвърли идеята съдбата на Македония да бъде оставена в ръцете на двете сили, които вероятно биха се възползвали от нейното нещастие. Той заяви, че това е дълг на колективна Европа, а не само на двете империи. Избухнаха аплодисменти, когато г-н дьо Пресансе говори за резултатите на новата антанта между Франция, Англия и Италия и спомена, че идеите на Гладстон все още са живи, въпреки че Гладстон е мъртъв. Отново имаше аплодисменти, когато г-н Кийар² каза в своята реч, въпреки че Русия е съюзник на Франция, Франция би се отворила от мисълта Русия да се възползва от окаяното състояние на Македония. Г-н Кийар осъди старата политика на г-н Аното³ на приятелство със султана.

Третата реч беше произнесена от г-н Виктор Берар⁴, който припомни историята на турските обещания за реформи от Махмуд⁵ до Абдул Хамид и каза, че Македония не се нуждае от подбуда отвън, за да въстане. Нейното положение е било непоносимо векове наред. Г-н Берар прочете апел от софийските дами за помощ и обяви създаването на женски благотворителен комитет в Париж. Д-р Курмон от Лионския университет разказа за митинг от три хиляди души, проведен предишната вечер в Лион. Г-н Лоран от белгийската палата изрази надеждата, че Белгия ще се присъедини към новата антанта между Англия, Франция и Италия с цел спасяването на потиснатите народи под властта на султана.

Отец МакКол привлече вниманието на аудиторията като припомни ефекта от заплахата на г-н Гладстон да изпрати флотата в Смирна и френската интервенция в Ливан и Митилин, при което избухнаха силни аплодисменти. Депутатът Мацини заяви, че Италия със сърце и душа е с Англия и Франция за Македония и човечността и че общественото мнение е по-силно от диплома-

тическото. С многократни възгласи беше посрещнато изявлението на г-н Мацини, което представляваше християнския дух на демокрацията и също така, когато г-н Айткен⁶ от Лондонския арменски комитет напомни предвиждането на г-н Гластон, че Македония ще бъде освободена от обединените действия на Англия, Франция и Италия.

След речите на г-н Бочардо (Рим) и г-н Бъкстон (Лондон), г-н Жорес⁷, вицепрезидент на френската палата, произнесе силна и красноречива реч, която завладя цялата огромна аудитория. Той призова към обединени действия за избавлението на Македония от турците и за създаването на длъжността генерал-губернатор, който да отговаря пред Европа. Огромен ентусиазъм предизвика очакването на г-н Жорес, че доброто в цивилизацията ще дойде от съюза на английската, френската и италианската демокрация.

Огромното събрание единодушно издигна глас за поставянето на Македония под християнска администрация, която да бъде отговорна пред Европа.

В. „Дейли нюз“, 26 октомври 1903 г.

¹ Френсиз Деха Пресансе, (1853—1914) — френски политик — социалист; защитник на Драйфус и Пикард; от 1902 г. член на Камарата на депутатите, журналист във в. „Тан“.

² Пиер Кийар (1864—1919) — френски журналист и поет, демократ и хуманист.

³ Алберт Аугустин Габриел Аното (1853—1944) — френски историк и държавник — министър на вътрешните работи (1894, 1895, 1896—98); автор на исторически съчинения — „История на съвременна Франция 1871—1892“, „Илюстрирана история на Първата световна война 1914“ в 17 тома и др.

⁴ Виктор Берар, (1864—1931) — френски учен и публицист; член на Камарата на депутатите (1919—1927) и от 1927 г. член на Сената; министър на образованието и министър на правосъдието; автор на книги по македонския въпрос.

⁵ Махмуд II (1785—1839) — турски султан (1808—1839), провел редица реформи с цел да създаде централизирана феодалноабсолютистка държава и да ликвидира изостаналостта на империята; създал редовна наборна войска; въвел ново административно деление и отменил военнопленната система; извършил аграрна реформа.

⁶ Вероятно Робърт Инчърсоул Айткен (1878—1949) — американски скулптор, изработил бюстове на Томас Джеферсън, Бенджамин Франклин и др.

⁷ Жан Леон Жорес (1859—1914) — френски политик — социалист, лидер на фракцията на социалистите в Камарата на депутатите и редактор на в. „Юманите“.

В. „Таймс“, 28 октомври 1903 г. Кореспонденции от Рилския манастир и Пловдив за бежанския поток от Македония и Одринско към Княжество България: статистически данни за размера на емиграцията, за материалните щети и жертвите по време на въстанието; грижи на българските власти за бежанците

**Christian refugees from Turkey
In the Rilo mountains**

(From a correspondent)

Rilo Monastery, Oct. 18

One of the most deplorable features of the present crisis in the Balkans is the enormous numbers of refugees who have fled from their homes in consequence of the systematic devastation wrought by the Turkish troops in various parts of the Monastir, Kossovo, Salonika, and Adrianople vilayets. A part of these unfortunate people are wandering about the mountains of Macedonia, while others whose homes were near the Bulgarian frontier have made their way into the Principality. The two chief refugee centres in this country are the town of Burgas, where the fugitives from Kirk-Kilisse are gathered, and the Rilo mountains. I have just returned from a visit to the latter district, where some 7,000 or 8,000 of these unfortunate people are now to be found.

The first place on my tour where I came across any number of them was Samokov, a town of some 7,000 inhabitants, on the river Golem Isker, about 28 kilometres north of the Turkish frontier. The refugees here had at one time been over 2,000 in number, but at the time of my visit they were reduced to 900 or 1,000. Many of them were from the village of Belitza (Banjska district), and they had come under the escort of a Bulgarian band by the Demir-Kapa Pass. The recent operations of the bands have, in fact, been chiefly directed towards the object of enabling the villagers from the frontier districts to escape into Bulgaria, and in this instance their protection proved effective, as they kept the Turkish soldier occupied and prevented them from shooting down the flying refugees. The greater part of the refugees at Samokov are now sheltered in the Orthodox Seminary. This college had recently removed to Sofia, so that the building was fortunately vacant when this sudden influx of homeless Macedonians took place. It is a large edifice, with bare but spacious dormitories and a courtyard. I saw one room in which 70 to 80 refugees were lodged; some were squatting or lying about on the floor against the walls others attending to their children or repairing their clothes. The bright colours of their costumes and the picturesque groups they formed made the spectacle extremely interesting, but it was also a painful one, for the great majority of these unfortunate people were in a state of absolute destitution. Some had managed to carry a few household chattels with them — extra clothing, kitchen utensils, etc., and a small number had some cattle — but the rest had nothing but what they wore on their backs. More than three-quarters of them were women and children, as the men had either joined the bands (this wholesale devastation of Macedonia has considerably swelled the ranks of the rebellion) or had been killed by the Turks, while others had

gone into the interior of Bulgaria to find work. Many families have thus been broken up, and parents do not know what has become of their children, and children have lost their parents during the terrible flight across the mountains. The expressions on the faces of these refugees is, as a rule, strangely apathetic and unemotional. Few of the women are attractive, but some of the children are pretty, and the men are good looking. All seem to be absolutely patient and ready to do as God wills without a murmur, but every now and again one comes across some face which bears signs of grief too deep for words. They told their story simply and without exaggeration — always the same story, terrible in its monotony. The Turks enter a village, the houses are set on fire, the villagers fly, the troops begin to shoot, and those who are left behind are ruthlessly massacred; then the long, weary, hungry march across the mountains, during which some fall out exhausted, finally, a haven of refuge is reached on the Bulgarian side of the frontier. In some cases children have been born along the route. The inhabitants of some villages fled not because their own houses were destroyed, but because they saw neighbouring villages in flames, and feared a like fate for themselves. The Government gives out rations of bread to all refugees, and, occasionally, meat. It has spent about 100,000 f on relief work up to the present. Local societies have been formed in all the towns where there are refugees, and also at Sofia, to provide extra food and clothing, but in spite of this assistance their condition is deplorable. They have just enough to keep body and soul together, but no more. The sanitary condition of the rooms occupied by them is also far from satisfactory. The Macedonian peasantry are not over cleanly in their habits, and when dozens of them are herded together in one room the result is more easily imagined than described. The doctors try to instil the necessity at all events of ventilation, but washing is reduced to the most elementary proportions. We should not, however, judge the habits of these people by English standards, and if they are dirty the fault lies in great part with their poverty and with the fact that they have been ground down for centuries. In any case, there have hitherto been no epidemics among them, and very few refugees have died since reaching Bulgaria. Moreover, they are not without a certain dignity, and the one thing which pains them most is having to live on charity. They are satisfied with anything they can get and never ask for anything, either from those who are looking after them or from casual strangers. The Government is trying to distribute the refugees over the country, and is sending them to places where extra work is wanted, but as so many of them are young children this is not always possible.

From Samokov I proceeded over the mountains to Rilo Monastery which is a sort of "clearing house" for the fugitives who cross the frontier. The vast pile has often been described in the English Press on account of the part it has played in recent events in the Balkans. Like most of the other Orthodox monasteries in this part of the world, it was built for a much larger number of monks than it now contains; and even within the last 15 years its inmates have been reduced from 300 to 50 or 60. There is therefore plenty of room to shelter the refugees. Some days ago these numbered 2,200, but now there are not more than 500 or 600. They are living in cells or large dormitories opening on the wide wooden balconies overlooking the courtyard or on to the outside of the building. One small room I saw contained two men, two women, and ten children. Others are lodged in the outbuildings of the monastery, and in some peasants' houses close by. A few days ago a certain number of them formed an encampment in the woods and are living in tents, but these have recently moved elsewhere. Here, too, the Government provides rations of bread, while the monastery gives a certain amount of meat and vegetables. The first days, however, the monks fed the refugees entirely. There is a Government commissioner

and a doctor in charge of the fugitives. Both agreed that the task of maintaining order, even when over 2,000 persons were gathered together at Rilo, was an easy one; for these Macedonians, who, according to Turkish accounts, are all brigands, seem to be really the most docile of people. They never quarrel among themselves, and they always obey the orders given them. They do not even object to taking the medicines which the doctor prescribes for them — which is somewhat unusual among primitive races. The only thing which it is difficult to make them do is to induce them to send for the doctor when they are ill or to ask for anything they may need. Women have been delivered of children without asking for assistance. Only two persons have died in the monastery, and both of them were ill on arriving. One of them, a girl of 16, passed away while I was at Rilo, and the little funeral procession, consisting of a priest, the girl's father, and a few friends and relatives, took place on the same day. The monks are doing all they can to relieve the sufferings of the people placed under their charge, and whatever may be said about the selfishness and avarice of the orthodox priests and monks in other places these deserve the highest praise for the efforts they are making, while the fact that they were able to provide at least the first necessities of life to 2,000 people who arrived almost without warning speaks as well for their organizing ability as for their charity. But in spite of this unexpected call they are also able and willing to provide decent accomodation and food to any stranger who may arrive. I have called attention to this fact, as certain correspondents who have recently visited Rilo go about complaining of the treatment then received and of the badness of the food, instead of being content with anything during this crisis.

Besides the refugees about 250 soldiers are lodged in Rilo Monastery, and other detachments are frequently passing through, as this spot is very near the frontier. It is interesting to note that when the fugitives first arrive the children try to hide themselves whenever they see a soldier or a gendarme, from an instinctive dread of the other soldiers and gendarmes to which they were accustomed in their own villages. But they soon learn that there is nothing to fear.

In the other towns of this district — Kjustendil, Dubnitsa, Radomir, etc. — there are other bodies of refugees, and some find their way to Sofia and elsewhere. They are in all about 7,000 or 8,000, and with those at Burgas they come up to more than 25,000. Even with the help given by the Bulgarian Government and by private citizens their lot is very hard, and now that winter is upon us — the mountains are already covered with snow, and today a few flakes have fallen even in the plains — the most horrible suffering will ensue. What will happen to the homeless wanderers still in Turkish territory and unable to reach the frontier is painful to conceive.

On the Adrianople frontier

(From an occasional correspondent)

Philippopolis, Oct. 13.

At a moment when so many charitable persons are interesting themselves in Europe in the relief of the suffering Christians who have been forced to fly from the application of Turkish "reforms" and to seek refuge across the frontier, the following details will prove of more than usual interest, and, as all tendency to exaggeration will be avoided, they may be taken as perfectly reliable.

It may be stated at the outset that these poor fugitives are perfectly innocent victims of the circumstances which have brought about the revolt and the state of murder and devastation which now envelops their late homes. These refugees are,

for the most part, old men, women, and children who had no part whatever in the rising. Not two months ago I visited them in their homes and saw them gathering their crops and spinning their yarn in preparation for the approaching autumn. It could not be said that the young and able-bodied men had then left and joined the so called bands, for they, also, were working as usual.

A few, it is true, had risen in arms in the hope that Europe would come to their aid and would not abandon them to be butchered by their Turkish rulers. For these misguided young fellows the remainder have had to pay very dearly. The word went out that the Christian population needed reforms, and some hundred thousand soldiers were let loose on the country. Men, women, and children were murdered, tortured, mutilated, villages burnt, the whole country laid waste. Those who remained saw nothing left but to rise up and leave. Their flight was a terrible one. The Turks did not wish them to leave; they were of use to them as semi-slaves, their women to ravish, the men to work. They would carry away unpleasant details, moreover. Most of them had to steal away in the night, make for the woods which on the eastern flank are fortunately thick and abundant, lie there by day and struggle along under cover of darkness. In some cases women, distracted and half crazy, are said to have killed their own children to avoid discovery by the pursuing soldiery through their infants' cries. Hundreds of men were cast into prison, many lie there yet, those who were released flying across here to save at least lives. In one family of three sisters, young girls, only one escaped owing to her unattractive appearance, the other two being ravished and carried off. When, a short time back, the Turks gave out that these fugitives could return in peace, and that they would be rehoused without punishment, some actually went in the hope of finding stray remnants of their homes and effects. They were at once set upon and murdered. The widows, who had just received the news from eye-witnesses, were interviewed here and gave evidence of these atrocities.

The Turkish Government now proposes calmly to receive back these fugitives, to pardon them for having saved their lives by flight, to rehouse them, and set them up once more. It is not necessary to dwell on the irony of a proposal so absurd, when emanating from the Turks, that it may be dismissed without a thought. The Bulgarian Government, in order to be quite correct, however, — and it must be said that it has behaved with the greatest moderation and in a most praiseworthy manner during these past three weeks — has sent round to all refugees to announce Turkey's message and to enquire if they will consent to return to their burnt villages. The reply has been unanimous that they will return if some form of European supervision exists in order to secure them at least from massacre. It may well be asked whether these poor people could ever again settle down in peace, and how they could possibly live with nothing in the world but the clothes in which they fled. If they were miserable before, how could they exist at all now?

The problem, then, before us now is how these people are to be saved from cold and starvation during the coming winter. It must be said that the local Bulgarian authorities are behaving with the greatest generosity, and at the same time with calm and dignified independence. Seeing, no doubt, that Europe had practically turned its back on these Christians, and, moreover, had threatened the Principality with punishment if any attempt were made to assist the sufferers across the border. Bulgaria did not think it right to make an appeal for subscriptions to help those of her neighbours who sought refuge within her frontiers. It is highly satisfactory to see the efforts now being made in England to bring succour to these poor sufferers, and the particulars here given will serve, it is hoped, to give prominence to their needy condition, and will act as a guide in the issue of relief.

The following particulars I have received from official sources, through the favour of one who is interesting himself on the spot in the refugees. There have fled over the frontier into Bulgaria on the eastern flank, from the Kirk Killisse district, in all some 13,000 men and women, quite apart from the many thousands who have crossed over from the west, from Macedonia, perhaps some 50,000 more, but for the numbers on that side I cannot yet vouch. Of these 13,000 it has been ascertained that the women are in the proportion of two-thirds to one-third. This is to be accounted for partly by the absence of a certain number of men with the bands, but chiefly by the number of men imprisoned in Turkey to-day and by reckoning in those already murdered. The Turkish Government would doubtless assert that all the missing men came under the first head, but I can disprove this, as when I was over the border there were villages full of able-bodied young Christians, showing no sign of rising, at a time when those who had joined the bands were already far away from their homes, and since that time no fresh risings have taken place in those parts. What, then has become of those men, who numbered many thousands, and how comes it that so many thousand young women are here to-day with their children? The inference would seem to be that a great number of the men have been despatched.

I have said that there are some 13,000 refugees from the Kirk-Kilisse district now in Bulgaria. These unfortunate people are now in the Burgas district or have been shipped up to Varna. I have heard the most harrowing stories from one who has conversed personally with many of them. I have myself seen many hundreds and heard their tales of woe. They are lodged, as well as the local authorities can arrange for them, in empty houses, in broken down khans, in village cabins, many not possessing even a blanket as covering at night. The women are surrounded by their hungry, crying off spring, a baby in many cases at the breast, with a piece of dry bread as nourishment. Many lie sick as you walk round, others are seeking the hospital with a paper of admittance in their hand. All look dejected and utterly miserable.

It has been said that the local authorities are doing their utmost to relieve these refugees, and certainly excellent work is being done, considering how hard times are. The authorities confess their inability to do more than give the refugees bread, however, and suggest, I am told, as the best form of foreign relief some good warm blankets and stuff for cotton underclothing. Medicines, I am told, would be also necessary.

Above all, subscriptions by which funds will be provided are the great necessity. I only wish that some of those at home in comfortable houses could see these wretched children, half starving, half naked, their wretched mothers well-nigh distracted, husbandless, wondering what is to become of them. Let every one give, even the smallest sums, penny school subscriptions, special church offertories, every one doing his best to raise however small a sum. These people will well repay in by their gratitude, and none of us will miss the little sum we give. It was a touching sight to see two poor Catholic Sisters of Charity come into the shed where some 100 of these refugee women were huddled together with their children. They carried a small bag which contained a small piece of calico, enough, perhaps, to cover one baby. They give it and looked happy that they had been able to offer something. I should have mentioned that, apart from the 13,000 women and men, mostly too decrepit to work, there are all the children. I have heard them numbered at 3,000 or 4,000 but other accounts give 7,000 or more. It may, in fact, be said that there are in one small corner of South-Eastern Bulgaria to-day some 20,000 half-starving refugees from Turkey, of whom 2,000 are at Varna, the remainder around Bourgas, while more to the west there are some 50,000 more, perhaps, but this will be made the subject of a second letter later on. The chief needs are those which England can well supply, and

to give them costs us no great sacrifice. Let us come to the rescue, and show the world that if we were unable alone to save these wretched Christians from their present misery we are ready, at least, to make an effort to give them that little help which enable these struggling and almost despairing widows to keep their innocent children alive through the coming winter.

Times, 28 October 1903

Християни бежанци от Турция в Рила планина

От един кореспондент

Рилски манастир, 18 окт.

Една от най-плачевните черти на сегашната криза на Балканите е огромният брой бежанци, които са избягали от своите домове вследствие на систематичните разрушения, причинени от турските войски в различните части на Битолския, Косовския, Солунския и Одринския вилает. Част от тези несретници бродят из планините на Македония, докато други, чиито домове са били близо до българската граница, са се отправили в Княжеството. Двата главни бежански центъра в тази страна са град Бургас, където са събрани бежанците от Лозенград, и Рила планина. Току-що се върнах от посещение в последното място, където сега могат да се намерят около 7000 или 8000 от тези нещастници.

Първото място от моята обиколка, където се сблъсках с тях, беше Самоков, град с около 7000 жители, на р. Голям Искър, на около 28 км на север от турската граница. Преди известно време бежанците тук са били над 2000 души, но по време на моето отиване там те бяха 900 или 1000. Много от тях са от с. Белица (Банско — б. а.) и са пристигнали там през прохода Демир-капия под ескорта на една българска чета¹. Последните операции на четите фактически са били насочени главно към осигуряване възможност на селяните от граничните райони да избягат в България и в този случай тяхната защита се е оказала ефективна, тъй като са задържали турските войници и са им пречили да стрелят по бягащите бежанци. По-голяма част от бежанците в Самоков сега са настанени в Православната семинария. Този колеж напоследък е преместен в София, така че за щастие, сградата е била празна, когато е дошъл внезапният наплив от бездомни македонци. Сградата е голяма, с голи, но обширни спални помещения и двор. Видях една стая, в която бяха настанени от 70 до 80 бежанци; някои седяха или лежаха по пода срещу стените, други се грижеха за децата си или пък си кърпеха дрехите. Светлите цветове на техните костюми и живописните групи, които те образуваха, правеха гледката крайно интересна, но и тъжна, тъй като по-голямата част от тези несретници бяха в абсолютно бедствено положение. Някои бяха успели да отнесат със себе си някои домакински вещи — допълнителни дрехи, кухненски съдове и др., а малък брой от тях бяха довели и няколко домашни животни, но останалите нямаха нищо, освен дрехите на гърбовете си. Повече от три четвърти от тях бяха жени и деца, тъй като мъжете или са с четите (това мащабно опустошение на Македония значително увеличи редовете на четниците) или са били избити от турците, докато други са отишли във вътрешността на България да търсят работа. По този начин много семейства са били разделени и родителите не

знаят какво е станало с децата им, а децата са изгубили родителите си по време на ужасното бягство през планините. Като правило изразът на лицата на тези бежанци е странно апатичен и неемоционален. Малко жени са привлекателни, но някои от децата са хубави, а мъжете изглеждат добре. Всички правят впечатление на абсолютно търпеливи и готови да правят каквото бог нареди без упрек, но от време на време човек среща някое лице, което носи белезите на такава мъка, която трудно се описва с думи. Те разказват своята история просто и без преувеличение — винаги една и съща, ужасна в своята монотонност. Турците влизат в селото, подпалват къщите, селяните бягат, войските започват да стрелят, а тези, които изостават са избивани безжалостно; после дългия, уморителен, гладен поход през планините, по време на който някои са отпаднали от изтощение и майки са изоставяли своите бебета, тъй като не са могли повече да ги носят; и най-сетне се достига спасителното убежище от българската страна на границата. В някои случаи по пътя са се раждали деца. Жителите на някои села са избягали не защото собствените им къщи са били разрушени, а защото са видели съседни села в пламъци и са се побояли да не ги сподели същата участ. Правителството раздава купони за хляб на всички бежанци и понякога — и за месо. То е изразходвало около 100 000 фунта за подпомагане досега. Сформирани са местни дружества във всички градове, където има бежанци, както и в София, които да оказват помощ с допълнителна храна и дрехи, но въпреки тази помощ положението на бежанците е плачевно. Те имат само колкото да се държат на крака, но не повече. Санитарните условия в стаите, заемани от тях, също са далече от удовлетворителните. Македонските селяни нямат много големи хигиенни навици, а когато дузина са натъпкани в една стая, резултатът по-лесно може да се представи, отколкото да се опише. Лекарите се опитват да им втълпят необходимостта от вентилация, но миенето е сведено до минимум. Не трябва обаче да съдим за навиците на тези хора от нашите английски стандарти и ако те са мръсни, вината до голяма степен се дължи на тяхната бедност и на факта, че векове наред са били потъпквани. Във всеки случай досега не е имало епидемии между тях и много малко бежанци са умрели след идването им в България. Освен това те не са без известно достойнство и това, което най-много ги обижда е да живеят от подаяния. Те са доволни от всичко, което получават и никога не искат както от тези, които се грижат за тях, така и от случайни непознати. Правителството се опитва да разпредели бежанците по цялата страна и ги изпраща на места, където има нужда от работна ръка, но това невинаги е възможно, тъй като много от тях са малки деца.

От Самоков продължих през планините за Рилския манастир, който е своего рода „спасително място“ за бежанците, които преминават границата. Огромната сграда често е описвана в английския печат поради ролята, която играе при последните събития на Балканите. Както повечето други православни манастири в тази част на света, той е бил построен за много по-голям брой монаси, отколкото са сега; а през последните 15 години дори неговите обитатели са намалели от 300 на 50 или 60 души. Ето защо има много място за подслоняване на бежанците. Преди няколко дни техния брой е бил 2200, но сега не са повече от 500 или 600. Те живеят в килии или в големи спални помещения с врати към широките дървени балкони, гледащи към двора или навън от сградата. Видях в една малка стая двама мъже, две жени и десет деца. Други са настанени в страничните помещения на манастира и в някои селски къщи наблизо. Преди няколко дни една група от тях лагерувала в горите, където живеели в палатки, но напоследък са се преместили на друго място. И

тук правителството осигурява купони за хляб, а манастирът дава известно количество месо и зеленчуци. През първите дни обаче монасите изцяло са хранили бежанците. За бежанците се грижат също един правителствен пълномощник и един лекар. И двамата са на мнение, че не е трудно да се поддържа реда, дори когато са събрани заедно над 2000 души, защото тези македонци, които според турците всички са разбойници, наистина са най-кротките хора. Те никога не се карат помежду си и винаги изпълняват нарежданията, които им се дават. Те дори не се противопоставят на приемането на лекарства, които лекарят им предписва — нещо необикновено сред примитивните народи. Единственото нещо, което е трудно да ги накараш да направят, е да извикат лекар, когато са болни или да поискат нещо, от което имат нужда. Жените раждат децата си без чужда помощ. Само двама души са умрели в манастира, но двамата са били болни при пристигането си. Единият от тях — момиче на шестнадесет години, почина докато бях в Рила и малката погребална процесия, състояща се от един свещеник, бащата на момичето и няколко приятели и роднини, стана още същия ден. Монасите правят всичко възможно, за да облекчат страданията на хората, за които отговарят, и независимо от това, какво се говори за егоизма и алчността на православните свещеници и монаси в други места, тези тук заслужават най-висока похвала за техните усилия и фактът, че те са успели да снабдят поне с най-необходимото за живот 2000 души, които са пристигнали почти без предупреждение, говори също така за техните организаторски способности и за тяхната отзивчивост. Но въпреки това неочаквано посещение, те са в състояние и с желание осигуряват прилично настаняване и храна за всеки гост, който може да пристигне. Обърнах внимание на този факт, тъй като някои кореспонденти, които са посетили Рила напоследък, се оплакват от оказаното им гостоприемство и от лошата храна, вместо да са доволни от каквото и да е при тази криза.

Освен бежанците в Рилския манастир са настанени и около 250 войника, а и други части минават нерядко, тъй като това място е много близко до границата. Интересно е, че когато бежанците пристигнат, децата се опитват да се скрият, когато видят войник или жандарм, поради инстинктивния си ужас от другите войници и жандарми, с които са били привикнали в техните села. Но скоро те научават, че няма от какво да се страхуват.

В други градове на този район — Кюстендил, Дупница, Радомир и други — има други бежанци и някои се отправят към София и към други места. Те са общо около 7000 или 8000, а с тези от Бургас стават повече от 25 000. Дори с помощта на българското правителство и от отделните граждани тяхната участ е много тежка, а сега с идването на зимата — планините вече са покрити със сняг, а днес няколко снежинки паднаха и в равнините — ще последват още по-ужасни страдания. А какво ще стане с бездомните скитници все още на турска територия, които не могат да стигнат до границата, е страшно да си представим.

На Одринската граница

(От случаен кореспондент)

Пловдив, 13 октомври

В един момент, когато толкова много благотворители в Европа са се заели с подпомагане на страдащите християни, принудени да избягат от прилагането на турските „реформи“ и да търсят убежище през границата, следните

подробности са повече от интересни и тъй като е избягната всякаква тенденция за преувеличение, то те могат да се считат за напълно достоверни.

Може да се каже в началото, че тези бедни бегълци са съвършено невинни жертви на обстоятелствата, които доведоха до въстанието и до убийствата и опустошенията, които заличиха техните домове. В по-голямата си част тези бежанци са старци, жени и деца, които не са взели никакво участие във въстанието. Само преди два месеца ги посетих в техните домове и видях как те събират реколтата си и предат преждата си в подготовка за близката есен. Не можеше да се каже, че младите и здрави мъже тогава са напуснали и са се присъединили към четите, защото тогава и те работеха както обикновено.

Някои наистина са се вдигнали на оръжие с надеждата, че Европа ще им се притече на помощ и няма да ги изостави да бъдат изклани от техните турски управници. За тези заблудени младежи останалите е трябвало да платят много скъпо. Разчуло се, че християнското население има нужда от реформи и няколко стотици хиляди войници били пуснати срещу тях в страната. Мъже, жени и деца са избивани, изтезавани, съсичани, села са изгаряни, цялата страна се превърна в пустиня. Тези, които останали, видели, че не е останало нищо друго, освен да се вдигнат и да напуснат. Тяхното бягство било ужасно. Турците не искат те да заминават; те са им необходими като полуроби, за да изнасилват жените им, а мъжете — да им работят. Освен това те биха разнесли неприятни подробности. Повечето от тях трябвало да се прокрадват през нощта, да се отправят в горите на изток, които за щастие в източната страна са гъсти и изобилни, да лежат там през деня, а под прикритието на мрака да вървят напред. Разказва се, че в някои случаи, обезумели и полулуди жени убивали собствените си деца, за да не ги открият преследващите ги войници по плача на децата. Стотица мъже са били хвърлени в затвора, много все още лежат там, а тези, които са свободни, са избягали тук, за да спасят поне живота си. В едно семейство от три сестри, млади момичета, само едно се спасило и то поради непривлекателната си външност, а другите две били изнасилени и отвлечени. Когато преди известно време турците съобщиха, че тези бежанци могат да се върнат спокойно и че отново ще бъдат настанени по домовете си без наказание, някои наистина се върнали с надеждата да намерят случайни останки от своите домове и имущество. Те веднага били нападнати и избити. Вдовиците тук, които току-що били получили новините от очевидци, са били разпитани и дали доказателства за тези зверства.

Сега турското правителство предлага спокойно да приеме отново тези бегълци, да им опрости това, че са спасили живота си чрез бягство, да им даде пак къщи и да започнат отново работа. Не е необходимо да се говори за иронията на такова абсурдно предложение, когато то идва от турците, така че то може да се отмени без обсъждане. Българското правителство, за да бъдем съвсем коректни — а трябва да се каже, че то се държи с най-голяма умереност и по най-похвален начин по време на тези последни три седмици на изпитания — се свърза с всички бежанци и разгласи турското съобщение и попита дали те са съгласни да се върнат в своите изгорени села. Единодушният отговор беше, че те ще се върнат, ако съществува някаква форма на европейски надзор, който да им осигури поне спасение от изстребление. Може да се зададе въпросът дали тези бедни хора могат някога да отседнат пак в мир и как биха могли да живеят без нищо друго на света, освен с дрехите, с които са избягали. Ако по-рано те са били бедни, как изобщо могат да съществуват сега?

В такъв случай проблемът пред нас е как тези хора да се спасят от студа и глада през идващата зима. Трябва да се каже, че местните български власти се

отнасят с най-голяма щедрост и в същото време със спокойствие и достойна самостоятелност. Като вижда, че без съмнение Европа практически е обърнала гръб на тези християни и освен това е заплашила Княжеството с наказание, ако бъде направен опит да се помогне на страдащите, които са на границата, България не сметна за правилно да отправи апел за подписки за помощ на нейните близки, които са потърсили убежище вътре в нейните граници. Крайно задоволително е да се видят усилията, които се правят сега в Англия за оказване на помощ на тези бедни страдалци и подробностите, дадени тук, ще послужат, за да се даде гласност на техните нужди, та да служат като ръководство по въпроса за подпомагането.

Следващите данни получих от официални източници чрез един човек, който самият се интересува на място от бежанците. Българската граница е преминалата от източната страна, от района Лозенград, общо около 13 000 мъже и жени, отделно от многото хиляди бежанци, които са преминали границата от запад, от Македония, вероятно около 50 000 още, но за броя от онази страна аз не мога да твърдя. Установи се, че от тези 13 000 жените са в съотношение две към едно. Това се дължи отчасти на отсъствието на известен брой мъже, които са с четите, но главно на мъжете, които днес се намират в затворите на Турция и като се приспаднат избитите вече. Турското правителство без съмнение ще твърди, че всички липсващи мъже са с четите, но аз мога да опровергая това, тъй като когато бях от другата страна на границата, имаше села пълни със здрави млади християни, които не даваха никакъв признак, че ще възстанат и то в един момент, когато тези, които бяха се присъединили към четите, бяха вече далеч от техните домове, а оттогава нови въстанически бунтове не са ставали в тези части. Какво в такъв случай е станало с тези мъже, които наброяваха хиляди и как е станало това, че толкова хиляди млади жени са тук с децата си? Изводът изглежда е, че голям брой от мъжете са изпратени на онзи свят.

Казах, че има около 13 000 бежанци от района на Лозенград, които сега са в България. Тези нещастни хора сега са в Бургаско или са превозени с параходи във Варна. Чух най-страшни истории от един човек, който лично е разговарял с много от тях. Аз самият съм виждал стотици и съм чувал техните ужасни разкази. Те са настанени, доколкото са могли да бъдат уредени от местните власти, в празни къщи, разрушени ханове, в селски колиби, като много от тях не притежават дори едно одеяло за завивка през нощта. Жените са заобиколени от своите гладни и плачещи деца, в много случаи те държат бебета на гърдите си, а храната им е само зальк сух хляб. Много лежат болни, други търсят болница с документ за приемане в болница. Всички изглеждат угнетени и крайно нещастни.

Вече се каза, че местните власти правят всичко възможно да облекчат тези бежанци и наистина е свършена отлична работа, като се има предвид колко са трудни времената. Властите признават неспособността си да направят повече от това, да дадат на бежанците хляб и предлагат, както ми казват, за най-добра форма на чужда помощ няколко топли одеяла и плат за памучно бельо. Разбрах също така, че ще са необходими и лекарства.

Преди всичко много необходими са подписките за набиране на парични фондове. Бих желал само някои от тези у нас, в удобните си къщи, да могат да видят тези окаяни деца, полуумиращи от глад, полуголи, а нещастните им майки полуобезумели, без съпрузи, недоумяващи какво е станало с тях. Нека всеки да даде дори най-малката сума — училищни подписки за пенита, парите, събрани от черковна служба, всеки според възможностите си да събере, колкото

и малка да е сумата. Тези хора ще се отплатят със своята благодарност, а никой от нас няма да почувства липсата на такава малка сума. Трогателна гледка беше, когато две католически милосърдни сестри дойдоха в навеса, където бяха струпани около 100 души от тези бежанци с децата си. Те носеха малка торба с парче хасе, достатъчно може би да покрие едно бебе. Те го дадоха и изглеждаха щастливи, че са могли да предложат нещо. Трябваше да спомена, че освен 13 000 жени и мъже, повечето от които негодни за работа, там са всички деца. Чух, че някои ги изчисляват на 3000 или 4000, но други ги изчисляват на 7000 или повече. Може всъщност да се каже, че в един малък кът на Югоизточна България днес има около 20 000 гладуващи бежанци от Турция, от които 2000 са във Варна, а останалите — около Бургас, докато по на запад може би има още около 50 000. Това ще е предмет на второ по-късно писмо. Основните нужди са такива, каквито Англия може лесно да посрещне, а да ги дадем за нас не ще представлява голяма жертва. Нека се притечем на помощ и да покажем на света, че ако не можем сами да спасим тези окаяни християни от настоящата им мизерия, поне сме готови да направим усилие да им окажем малка помощ, която ще помогне на тези борещи се и почти отчаяни вдовици да опазят живи невинните си деца през идващата зима.

В. "Таймс", 28 октомври 1903 г.

¹ Бежанците са прикривани от четата на Димитър Атанасов Думбалаков (1872, с. Сухо, Лъгадинско — 1915, с. Хозурат (Водоврати), Велешко) — майор от българската армия; войвода на ВМОК; участва в четническата акция през 1895 г., в Горноджумайското въстание 1902 г., в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. в Серския революционен окръг, в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война (1912—1913, 1913, 1915); публицист.

№ 87

В „Дейли нюз“, 28 октомври 1903 г. Кореспонденция от Рила на А. Г. Хейлз — специален пратеник — за непосредствените му впечатления от сражения на четата на полк. Ан. Янков в Разложката долина

With the bands Escape from Raslog Fight of Beestritza

(By A. G. Hales)

Rilo, Oct. 17.

Raslog Valley, which, only a few weeks ago, felt the brutal wrath of the Turkish forces, has been the scene of one of those dashing adventures for which the Macedonians and their Bulgarian volunteer leaders are fast becoming world famous. Raslog Valley is under Turkish rule; it is one of the richest valleys that I have yet seen, hemmed in upon all sides by towering mountains. Its soil is enriched by the rain streams that flow from above, the waters carrying with them the decayed vegetable matter which the mountain trees supply. It is, roughly, five-and-twenty miles

in length. It is shaped like a vast pear. The Rhodope mountains, which gird it upon the east, and the Prin mountains, which wall it upon the west, join at the south, where the valley narrows away to nearly nothing. On the north lie the Rilo Mountains, part of which are in Bulgaria, part in Macedonia. Rough and rugged enough they are, as I know to my sorrow, for, with Colonel Yankoff's band, I climbed them to be at this fight.

A little time ago Raslog valley smiled with happiness and prosperity, but the Turk swept over it like a storm, and of all the villages that then flourished but few are now standing. The rest are fire-blackened ruins, and the Turkish knife has been red in the blood of peasants. The insurgents made many and desperate efforts to save the populace from the shambles. At the Southern end, where there are only two passes, both strongly held by Turkish troops, Lieutenant Atanasoff, formerly of the Bulgarian cavalry, fell upon the enemy suddenly and beat them badly, capturing a good supply of ammunition besides inflicting severe losses, and opening the way for the escape of many women and little ones, who would otherwise have perished. Having done this he escaped from the cordon the Turks tried to draw around him, and brought his captured ammunition safely to General Ivan Zontcheff, and then joined Colonel Yankoff's band.

Stoyanoff's Dash

Whilst this was going on a band of fifty or sixty men under Captain Stoyanoff, with Lieutenants Dirvingoff, Stresoff, and Partenieff, were operating to the westward in the Pirin Mountains, swooping out of their strongholds into the valley whenever they saw an opportunity to check the devilish capacity of the Sultan's butchers. It was with this band that I have now to deal. The Turks were concentrating all their forces in their vicinity, for the purpose of drawing a cordon round them and wiping them out. Hearing of this, the Commander-in-chief of the district, General Zontcheff, sent a courier to warn Captain Stoyanoff that he must at once break through and escape, for the forests in the field were too large for him to cope with. At the same time he sent the famous Colonel Yankoff and Lieutenant Atanasoff and a band towards the river Beestritza, which runs across the extreme northern end of the Raslog Valley, to facilitate the escape of the gallant little contingent in its rush from the Pirin to the Rilo Mountains.

Swiftly Stoyanoff and his comrades made their move. They left the Pirin heights and swept into Raslog Valley. The Turks at that point, not being in overwhelming numbers, kept out of their way until they could gather in great force. Then they started in pursuit but by this time the insurgents had got so close to the River Beestritza, that lays less than a mile from the Rilo Mountains and safety, that the contingent had nothing to fear from the pursuers, but there was danger ahead, a danger which luckily Stoyanoff was wise enough to anticipate. Fearing that there might be forces of the enemy in the Turkish portion of the Rilo Mountains, he dispatched Lieutenant Stresoff with about twenty men to make a reconnaissance. Two bands of Turks were there, and, seeing the reconnoitring party, at once attacked them, and the fight began. It was ten of the clock last Sunday morning when the first shot was fired. The little band on the Rilo side of the river took cover at once, and began shooting for their lives. The Turks, feeling secure in their numbers, and not seeing the reserves across the river, made a rush from the mountains. But the men who fronted them were no tyros in battle, no raw boys, new to the terror of the charge. They were veterans fighting under skilled and trusted officers, and they sat tight and made the sons of Islam pause in their rush. Shooting steadily and coolly, they sent the lead

amongst the followers of the Prophet, and gave them solid food for thought. The steady determination of the advance guard seemed to startle the Turks, who had looked for a cheap victory. They knew that the insurgents could not retreat on account of the Turkish forces that lay behind them in the valley, and they expected then to charge right up on to their bayonets. After a while, they prepared to advance again, and then Stoyanoff and his reserves left their cover, and, charging gallantly over the open ground, dashed into the river, and, crossing it with a rush under a galling fire, joined their comrades, and taking cover with them kept the Turks engaged hour after hour.

What Had Become of the Turks?

What had become of the Turks who had started in pursuit when the band left the Pirin Mountains and entered the valley I cannot say. Had they come up this juncture they would have had the band between two fires and nothing short of a miracle could have saved Stoyanoff and his contingent; but the Turk is always doing this kind of foolish thing. He strikes too soon or he strikes too late, and the best Pasha of them all is no match for the Bulgarian officers in point of military skill or forthought. As the day and the fight wore on the Turks showed less and less inclination to get to close quarters, though there were enough of them to have rubbed the band out easily if they had possessed the pluck to chance the bayonet. I have seen our "Tommies" face a problem ten times as difficult, and face it unflinchingly. Somehow my admiration for the Turk as a fighters is not upon the increase; perhaps they have not got their best troops in this way. If they have, then all I can say is that those that I have seen would make a precious poor show in front of English, French, or American infantry.

Yankoff's band, with whom I was at the time, had been toiling over the mountains all the previous night and nearly all day to get up to the danger poing, but though for a long time we were within sight and sound of the fight the bitter nature of the country would not let us get close enough to render any assistance. It was like climbing up one wall to scramble down another. There was no pass, not even a goat track, and we did not get into action until the Turks, fairly cowed, were glad enough to let the insurgents pass. As we drew off the valour of the Prophet's warriors revived, and they sent us many a long range volley, which caused our leader to remark, wistfully, "I wish I only had the ammunition they are wasting, I'd make beter use of it."

Daily News, 28 October 1903

С четите Бягство от Разлог Битка при Бистрица

(От А. Г. Хейлз¹)

Рила, 17 октомври

Разложката долина, която само преди няколко с. . . лица изпита бруталния гняв на турските войски, стана арена на едно от тези стремителни начинания, с които македонците и техните доброволни български ръководители добиват световна известност за кратко време. Разложката долина е под турско управление; тя е една от най-богатите долини, които съм виждал някога,

обградена от всички страни с извисяващи се планини. Земята ѝ се напоява от дъждовете и от потоците, които се стичат от планините и носят изгнила шума, която обогатява почвата. В най-широката си част долината има ширина около 25 мили*, а в най-дългата си част — 35 мили. Тя прилича на огромна круша. Родопите, които я заграждат от изток, и Пирин, който се издига на запад, се съединяват на юг, където долината се стеснява и почти се загубва. На север е Рила планина, част от която е в България и част — в Македония. Планината е достатъчно стръмна и назъбена, което за мое нещастие аз разбрах, чак когато с четата на полковник Янков се изкачих, за да присъствам на тази битка.

Неотдавна Разложката долина се смееше от щастие и благоденствие, но турчинът я помете като буря и от всичките села, които тогава процъфтяваха, сега са останали само няколко. Останалите са черни овъглени развалини, а турският нож почервения от кръвта на селяните. Въстаниците положиха много отчаяни усилия да спасят населението от кланицата. В южния край, където има само два прохода, и двата силно охранявани от турските войски, лейтенант Атанасов, бивш офицер от българската кавалерия², нападна внезапно врага и му нанесе тежко поражение, като плени доста запаси от амуниции, освен големите загуби, които причини на врага, и откри пътя за спасяване на много жени и деца, които в противен случай биха загинали. След това той се спаси от кордона на турците, които се опитаха да го обкръжат, и занесе пленените амуниции на генерал Иван Цончев, след което се присъедини към четата на полковник Янков.

Стремителният пробив на Стоянов³

Докато това ставаше, една чета от петдесет или шестдесет души под командването на капитан Стоянов и лейтенантите Дървингов, Стрезов⁴ и Партениев⁵ действаше в западната част на Пирин. Тя се спускаше от укрепленията си в долината всеки път, когато имаше възможност, да изпробва дяволската хищност на султанските касапи. С тази чета именно ще се занимавам сега. Турците съсредоточаваха всички свои сили в близост до четата с цел да направят кордон около нея и да я унищожат. Като разбра това, главнокомандващият на района, генерал Цончев, изпрати куриер да предупреди капитан Стоянов, че незабавно трябва да пробие кордона и да се спаси, тъй като силите в полето бяха твърде големи и той няма да може да се справи с тях. В същото време той изпрати известния полковник Янков и лейтенант Атанасов с една чета към р. Бистрица, която тече през крайната северна част на Разложката долина, за да улеснят бягството на малкия смел контингент в неговия поход от Пирин до Рила.

Стоянов и неговите другари се задействаха бързо. Те напуснаха върховете на Пирин и слязоха в Разложката долина. На този етап турците, все още не така многобройни, стояха настрана от тях, докато са в състояние да съберат по-голяма сила. След това започнаха преследването, но до това време въстаниците бяха толкова близко до р. Бистрица, която отстои на по-малко от миля от Рила планина и от безопасността, че контингентът нямаше защо да се страхува от своите преследвачи, но опасността беше предстояща, опасност, която за щастие Стоянов беше достатъчно умен да предвиди. Като се боеше, че може да има вражески сили в турската част на Рила, той изпрати лейтенант Стрезов с около двадесет души да разузнае. Там имало две подразделения турци.

* 1 миля = 1,609 км

Като видяха разузнавателната група, те изведнъж я нападнаха и битката започна. Беше 10 часът сутринта в неделя, когато гръмна първият изстрел. Малката чета на речния бряг откъм Рила веднага се прикри и започна битка за живота си. Турците, сигурни в своето числено превъзходство и неவிждайки резервите през реката, се втурнаха от планината. Но тези, които ги пресрещнаха, не бяха новаци в битката, не бяха новобранци и ужасът на битката не им беше неизвестен; те бяха ветерани, воюващи под командването на опитни и доверени офицери, и стояха твърдо, като накараха синовете на исляма да спрат своя устрем. Стреляйки непрекъснато и хладнокръвно, те пращаха куршумите в последователите на Пророка, като им дадоха солидна храна за размисъл. Упоритата решимост на авангарда като че ли стъписа турците, които бяха очаквали лека победа. Те знаеха, че въстаниците не могат да се изтеглят, тъй като зад тях в долината бяха турските сили, и очакваха въстаниците да връхлетят направо върху ятяганите им. След известно време те отново поискаха да минат в настъпление и тогава Стоянов и неговите резерви напуснаха своите прикрития и в смел бой на открита земя се впуснаха през реката и я преминаха бегом под дъжд от куршуми. Те се съединиха със своите другари и след като се скриха заедно с тях, държаха турците нащрек няколко часа.

Какво е станало с турците?

Не мога да кажа какво е станало с турците, които бяха започнали преследването, след като четата напусна Пирин и влезе в долината. Ако те бяха дошли в този критичен момент, щяха да затворят четата между два огъня и нищо друго освен чудо нямаше да може да спаси Стоянов и неговата част. Но турчинът винаги прави глупави неща. Той напада или твърде рано, или твърде късно, а най-добрият техен паша не може да се сравнява с българските офицери по военно умение или предвидливост. Денят мина, мина и нощта и турците показваха все по-малко намерение да се приближат, макар че бяха достатъчно на брой, за да унищожат четата лесно, ако притежаваха смелостта да опитат ръкопашния бой. Аз съм виждал нашите „томита“* да се справят с десет пъти по-сложна задача и то неотстъпно. Моето възхищение от турчина като боец някак си не нараства; може би това не са им най-добрите войски. Ако пък това са им най-добрите войски, то мога да кажа само, че те биха били много жалка гледка пред английската, френската или американската пехота.

Четата на Янков, с която бях по това време, се мъчеше в планината цялата нощ и почти цял ден, за да стигне опасната точка, но въпреки че дълго време бяхме на такова разстояние, че можехме да видим и чуем битката, суровият терен на страната не ни позволяваше да се приближим достатъчно, за да окажем каквато и да е помощ. Беше като изкачване по стена, след която следва друга. Нямаше проход, нямаше дори козя пътека и не можахме да се включим в битката преди турците, доста поизплашени, да пуснат въстаниците да минат. След като ние се оттеглихме, смелостта на войниците на Пророка се възвърна и те ни изпратиха дълга поредица залпове, което накара нашия ръководител да забележи тъжно: „Искам само да имам амунициите, които те прахосват; много по-добре бих ги използвал.“

В. „Дейли нюз“, 28 октомври 1903 г.

* томита — английски войници

¹ А. Г. Хейлз, род. в Аделаида, Австралия — кореспондент на английския в. „Дейли нюз“, посетил места на военни действия по време на Илинденско-Преображенското въстание. Движил се е и с четата на подп. Стефан Николов.

² Димитър Атанасов Думбалаков

³ Юрдан Стоянов Трифонов — капитан

⁴ Славейко Стрезов — поручик, род. в Ресенско; учител; офицер от българската армия; участник в Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.; загинал 1915 г., Криволак.

⁵ Асен Партениев — поручик, офицер от българската армия; войвода на ВМОК; участник в Илинденско-Преображенското въстание.

№ 88

В. „Дейли кроникъл“, 28 октомври 1903 г. Съобщение за обиколката на Носл Бъкстон в Македония и за дейността на английската мисия в Битоля

The cry from Macedonia

First Relief Work in Monastir

The secretary of the Macedonian Relief Committee has received an account of the first relief work in the villages of Monastir, from which the following are extracts:

“Resna, October 18. — Flour has been given (twenty-five bags) as follows (the names of thirteen villages are given and the people helped in each, the total being 1,382): I think I never did so much good in seven hours in my life, nor did I ever refuse so many desperately needy people. Many, many were the blessings invoked by the recipients upon the donors of these gifts and upon the distributors. A family of eight orphans came to get flour. They had barely enough to cover their nakedness and were simply shaking with cold. The most importunate plea is for bedding. It is also said that the Orchid's district is in the most terrible condition of any. All these people have got to be fed till next harvest if life is to be kept in their bodies.

“To-morrow 210 prisoners start out for exile. Probably more than half the number are entirely destitute of bed covering. Many of their friends, who are equally destitute, have been besieging our supply depot. It is pitiful to hear men who were comparatively rich in cattle and sheep and land begging for food for themselves and their families. A master builder of Smilievo called on me this morning to beg for a few piastres for the funeral of one of his children. This man's brother was killed while trying to save his children. The old mother was seriously wounded. Their house was one of the finest in the village.

“An old man at the depot who recently owned a flock of 200 sheep and other property to match shed tears of gratitude at receiving only five piastres for food. It makes me shiver as I look out of my window on the snow-covered mountains to think of the thinly-clad, barefooted refugee women and children.

“I judge that we can do little more this winter than preserve life, leaving the rebuilding of houses until the spring. I wish the generous people of England and America would hurry up their contributions. Speedy relief means a great saving of sufferings, sickness and mortality in the coming months.”

Since the receipt of this information the committee has received a telegram from its own agent, Mr. Brailsford, urgently requesting the remittance of several thousand pounds.

Mr. Noel Buxton, who returned to England yesterday from a tour in Macedonia, addressed a meeting at Berkhamsted last night on that subject. He said from what he had seen himself he fully agreed with Mr. Gladstone that Turkish rule is based on polygamy and slavery. An European Governor should be appointed by the Powers to act with the Turkish officials. A resolution favouring this course was unanimously adopted.

Daily Chronicle, 28 October 1903

Викът от Македония

Начало на дейността по подпомагането на Битоля

Секретарят на Македонския комитет за подпомагане получи отчет за началото на дейността по подпомагането на селата в Битолско, от който следват извадките:

„Ресен, 18 октомври: Дадено е брашно (25 чувала) както следва: (посочени са имената на тринадесет села и на хората, на които е помогнато в отделните села, като общият им брой възлиза на 1383): мисля че никога не съм направил толкова добро за седем часа от моя живот, нито че някога съм отказвал на така отчаяно нуждаещи се хора. Много, много беше благодарността на получилите помощ както към дарителите, така и към тези, които я разпределяха. Едно семейство от осем сираци дойде за брашно. Те почти нямаха нищо на гърба си, с което да прикрият голотата си и просто трепереха от студ. Най-неотложното искане е за завивки. Казва се също така, че Охридският район е в най-тежко положение. Всички тези хора трябва да бъдат нахранени и хранени до следващата жътва, ако трябва да запазим живота в телата им.

Утре 210 затворници тръгват на заточение. Вероятно повече от половината са в крайно бедствено положение, що се отнася до завивки. Много от техните приятели, които не са по-добре от тях, обграждаха нашия склад. Жалко е да чуваш хора, които са били сравнително богати с домашни животни и земя, да се молят за храна за себе си и за семейството си. Един майстор-строител от Смилево дойде при мен тази сутрин, за да моли за няколко пиастра за погребението на едно от своите деца. Братът на този човек е бил убит, когато се е опитвал да спаси децата си. Старата майка била сериозно ранена. Къщата им е била една от най-хубавите в селото.

Един старец край склада, който неотдавна притежавал стадо от 200 овци и още друго имущество, плачеше със сълзи от благодарност при получаването само на пет пиастра за храна. Настръхвам като гледам от прозореца си покритите със сняг планини и като си помисля за тънко облечените и боси бежанци — жени и деца.

Преценявам, че можем да направим малко повече тази зима, отколкото само да спасим живота на тези хора, като оставим възстановяването на къщите за пролетта. Бих искал щедрите англичани и американци да побързат със своите помощи. Навременната помощ означава избавление от страдания, болести и смърт през идващите месеци.“

След получаването на тази информация комитетът получи телеграма от своя представител г-н Брайлсфорд, с която спешно се иска отпускането на няколко хиляди лири стерлинги.

Г-н Ноел Бъкстон, който вчера се върна в Англия след обиколка в Македония, снощи говори пред едно събрание в Беркамстед по този въпрос. Той

каза, че това, което самият той е видял, напълно го приобщава към мнението на г-н Гладстон, че турското управление се основава на полигамия и робство. Необходимо е да бъде назначен европейски губернатор от силите, за да действа съвместно с турските официални лица. Единодушно беше приета резолюция, която подкрепя този курс.

В. „Дейли кроникъл“, 28 октомври 1903 г.

№ 89

В. „Дейли нюз“, 29 октомври 1903 г. Кореспонденция от Рила на А. Г. Хейлз — специален пратеник — за непосредствените му впечатления от начина на живот в четата на полк. Ат. Янков

With the Bands Life in the hills

The pleasant side of Campaigning

(By A. G. Hales)

Mountain gully, Macedonia

Oct. 16 (Via Rila, Oct. 20)

After the fight at the river Berritza came the march back to safety. Of course I shall not indicate where that spot is, for the Turkish agents in London are not idle, not by a very long, and the cable kills distance to-day as it never did before. During the outward march more than once the kindly mountain men offered to carry me when they saw how distressed I was, but I declined all such offers. The excitement kept me going, but I was precious glad to get into camp that night, and next morning, when I went to put my feet to the ground, I found a couple of great blood blisters as big as crown pieces of the soles of my feet, caused by bruising my feet when leaping from one rock to another. I was promptly turned on my back, a knife was slipped into the skin, and a veteran courier, who knows all about such things, went on his knees and sucked out the bruised blood. My feet were then swathed in coarse white cloth, my raw hide sandals were strapped on, and I had to march, but this time I did not refuse any help that was offered me. Late in the day, at a little hill residence, a steer was requisitioned, and I rode the brute. There are more comfortable things in this world to ride than a mountain steer, but at that moment I would have ridden a water wheel if it had been going in my direction.

The march was free from danger, but it was full of incident. Once, as we struck a fine broad plateau, where the rich grass grew knee high, and the merry sunlight lay in gorgeous yellow bands, our fellows made a rush like a pack of school-boys laughing as they shouldered one another. Down on their knees they went and began plucking a little black berry that grew in rich profusion all over the plateau. All I could hear as they crammed the fruit into their mouths was “Boravink, boravink, boravink.” Soon their lips and even their beards were dyed a deep reddish black by the juice of the berry. Then one fellow came to me shyly and offered me a handful, and soon my jaws were as busy as any, for the little boravink is a delicious fruit on a hot day. Seeing that I liked them, the “boys” kept me busy, and I must say that the feed was

a treat. In flavour the boravink is something between a black currant and a mulberry and the hunters in our contingent told me that the bears are very fond of them and are greedy for the dainty, which grows on a low shrub about six inches in height. The bear, in fact, is a connoisseur in good things. At the edge of the same plateau we came across a fine big patch of wild raspberries, and then we forgot the boravink and waded into the delicate claretred fruit which every housewife knows in England. Our friend Bruin divides his attention equall between these two fruits, and lives like an aristocrat at this season of the year. So do the wild hogs, for there are great stores of hazel nuts and another little nut that is stranger to me both by name and in appearance. They are not much to look at, but they are very good eating and are most nourishing. Of wild apples there is no end, besides many berries that grow on straggly bushes on almost every plateau.

Towards the latter part of the afternoon, when it was still quite hot in the lower lands, we struck a nice little stream, and, after placing our sentries, all hands, with the solitary exception of myself, stripped off the lower clothing, and waded into the water in search of trout. These mountain men have grown so used to hunting for a living, with no other appliances than the limbs Nature provided, that they are wonderfully clever in many things. The way they captured the trout was a surprise to me. Wading always up stream, a man would straddle a rock that looked a likely haunt for the finny quarry, and then, using hands and feet, he would search round near the rocky bottom until he found the fish. Sometimes the trout would prove too quick, and make a dart for liberty and life; but not often, for the big brown hands, rough from constant grappling with rocks and trees, seldom failed to hold the fish. We had trout for supper that night, trout roasted on pine splinters before a glorious fire, and, as I ate, it seemed to me that campaigning has its compensations.

A Ride With Ivan Zontcheff

The next day I had the pleasure of meeting one of the most celebrated men in the Balkans, a man who will loom large in history. General Ivan Zontcheff came to meet us, and to hear the result of the fight. No wild adventurer, no mere fighter, is this man, but a liberator, a polished gentleman, and a highly trained soldier. A general in the Bulgarian Army, a prime favourite with his prince, an idol of his soldiers, he threw all this aside to take up the cause of the Macedonians. He is the commander-in-chief of the movement, and whenever he goes around men spring up as spring up after rain. He has given me many marks of his good will. Recently he had to go on a journey in disguise. What that trip was for I am not at liberty to say, but when he was ready he sent for me, and he and I rode alone. I was proud of his trust, proud that he should show such trust in an Englishman whom he had not known for many hours, and I said so. He replied that Colonel Zankoff guaranteed me, and though I am no boy I know that I blushed with pleasure, for the man who wins praise from that mountain lion, Zankoff, cannot be a wastrel. We had no great adventures on our trip, though spies enough were on the General's trail. At one cottage where we lodged they scented us out, and we got away quickly. An hour later our enemies surrounded the cottage and searched it, but the bird they sought was gone. The man who tries to take Ivan Zontcheff prisoner will carry his life in his hands, for he is a fighter, and the way his hand drops to his revolver but in critical moments is a warrant that he will not submit timely. He has done marvellous deeds, although he does not look more than six or seven and thirty years of age. In appearance he is a good fair man, with a light brown head, whiskers, and moustache. His features are clean cut, his eyes at times light hazel, but when he is angry, or when the

light of battle is in them, they grow almost white, the wicked white eye of the fighter, but those eyes can fill and grow tender with a great compassion.

When on our journey together we often came in contact with stray bands of starving women and emaciated young ones. Then as he sat in the saddle I noted how his eyes would grow tender and wistful, with a tenderness that was almost womanly. A look of hopeless pathos would cover the strong, keen face, and the brave mouth would twitch with pain. Again and again he rifled his saddle bags to give to the children, contenting himself with a piece of dry bread and a draught of water from the river. Sometimes they knew him and then they grovelled at his feet; they kissed his hands, they embraced his legs and wept, for to them this short, spare man looks like an English thoroughbred is a veritable God. He has saved their women from outrage, their men from death a hundred times, and many a time oft he has avenged where he could not save. I asked him as we rode along what it was that he wanted to enable him to save the Macedonians, and he replied, "I don't want a drop of English blood, nor American blood, proud as I should be to have the men of those countries to fight with me, but I want rifles and ammunition. I have 40,000 fine mountain fighters ready to my hand, but I have few weapons and fewer cartridges. Give them arms, and the Macedonian men, led by the staff that I now have, will free themselves. If the British would only help me with rifles, God would bless them, for every rifle given to us means a woman's life saved. Think of that, English and English-women. A rifle in the hands of a father, a brother, a husband, or a son means protection and salvation for a woman or a child, and every Mannlicher costs only about £4 15s. Think what the price of one banquet would do for these folk, think what the price of one hunter, or one hunting dinner, would do for them. Think what the price of one ball dress would do, and, in God's name, open your hearts to the needs of a gallant people. You may send arms to those who have escaped, you may help those who have crossed the Bulgarian borders, but the only way to help those in the clutches of the most bloodthirsty race of human beings in the universe is to put arms in the hands of the men and let them fight, and, if need be, die, for those near and dear to them. Surely this is not too much to ask of Christendom. Remember the Christmas season is coming on. With you it spells happiness and good cheer, but for the Macedonians it means hell. Ye, hell; for then the bands will not be able to get about rapidly to overcome the Bashi-Bazouks, and those demons will then go about wreaking their vengeance upon the helpless for the defeats of the summer."

An Appeal for Arms

I asked Colonel Yankoff what he could do this winter with two thousand rifles and 10,000 rounds of ammunition, and he raised himself upon his elbow, his strong teeth gleaming through his great black beard. Do, he said, I'd put the fear of death into the hearts of all the Bashi-Bozouks in this part of Macedonia, so that you would not hear of one demsel ravished or one homestead burnt. Think of that. What does the cost amount to? I have known a man in England give away more than the sum required for the purchase of a library for an English town. Surely woman's honour, woman's life, is of more value than all the literature that was ever circulated. It is of no use talking of moral suasion for the Turk; it is no use wasting words. The time has gone by for that. These people must be armed that they may work out their own salvation. Let them die, if die they must on their own thresholds, but in the name of all that is manly and decent let them die with arms in their hands - not like shambled cattle. Surely I shall not appeal in vain to the great warm heart of England. I wish I had a score of the members of the London Stock Exchange here that they might see

what I have seen. They would go back to London, and in twenty-four hours they would send us the rifles. But what is the use of trying to write a description of this pleasant land turned into an inferno? I feel numbed when I attempt the task. Look where I will I see youths and men with imbecile faces. Faces — they are not faces; they are masks that cover brute idiocy; I see the vacant eyes, the low-hanging slobbering under-lip, the cringing, fawning bearing, the weak-kneed trembling gait. How did they come like this; the little children are not so; the men who escaped to the wild hills are not so — I cannot tell you in print what caused this awful change; but were I face to face with you, the men of England, I would tell you such a tale that your blood would run hot in your veins.

Now I must close, for my courier has far to go and many dangers to avoid. But as a last word, let me appeal once more to the generosity of England, the chivalry of France, and the wealth and strength of America, through "The Daily News", not for charity, but for arms to fight for hearth and home.

Daily News, 29 October 1903

**С четите
Живот в планината
Приятната страна на походите**

(от А. Г. Хейлз)

Планински овраг, Македония

16 октомври (През Рила — 20 октомври)

След битката при р. Берица* дойде походът обратно към безопасността. Разбира се, аз няма да упоменавам къде е това място, тъй като турските агенти в Лондон не стоят със скръстени ръце, поне не за дълго, а телеграфът скъсява разстоянията както никога преди. По време на похода не един път добрите планинари ми предлагаха да ме носят, когато виждаха колко съм изтощен, но аз отклонявах всички подобни предложения. Възбудата ме подтикваше да вървя, но бях извънредно доволен да стигна лагера тази вечер, а следващата утрин, когато се опитах да стъпя с краката си на земята, открих два големи кървави мехура, големи колкото монета от 5 шилинга на ходилата си, причинени от натъртването на краката, когато съм скачал от една скала на друга. Веднага легнах по гръб, с един нож ми срязаха кожата и един стар куриер, който знае всичко за такива неща, коленичи и изстиска събралата се кръв. Краката ми бяха бинтовани с грубо бяло платно, цървулите ми от сурова кожа бяха омотани на краката и аз трябваше да вървя, но този път не отказвах никаква помощ, която ми се предлагаше. Късно през деня в една малка планинска къща беше реквизиран един катър и аз се качих на животното. Има много по-удобни неща в този свят за яздене, отколкото планински вол, но в този момент аз бих се возил и на водно колело, стига да е в моята посока.

Походът беше вън от опасност, но пълен с неочаквани събития. Веднъж, когато излязохме на хубаво широко плато, където буйната трева беше израсла до колене, а радостната слънчева светлина се простираше на великолепни жълти ленти, нашите хора се втурнаха като група ученици със смях, бутайки се един друг. Те коленичиха и започнаха да берат малки черни зрънца, които

* Белица — вероятно печатна грешка на в. „Дейли нюз“. В предходната си кореспонденция А. Г. Хейлз правилно цитира с. Белица, където е наблюдавал сражение.

растяха в изобилие по цялото плато. Това, което можех да чуя, тъпчейки плода в устата си, беше „боровинки, боровинки, боровинки“. Скоро устните им и даже брадите им бяха боядисани в червеникаво-черно от сока на зърната. Тогава един човек дойде при мен срамежливо и ми предложи една шела и скоро и моите уста бяха заети с дъвчене, тъй като малките боровинки са деликатесен плод в топъл ден. Като видяха, че ми харесват, „момчетата“ ми даваха още и трябва да кажа, че това беше угощение. По вкус боровинката е нещо между трънка и малина и ловците в нашата част ми казаха, че мечките много ги обичат и с удоволствие ядат това лакомство, което расте на нисък храст около 6 инча* на височина. Мечката всъщност е познавач на хубавите неща. В края на същото плато ние намерихме и много диви малини, при което забравихме боровинките и се нахвърлихме на вкусните червени плодове, които познава всяка домакиня в Англия. Нашият приятел Мечокът, разделя вниманието си поравно между тези два плода и живее като аристократ през този сезон на годината. Така живеят и дивите свине, защото има големи запаси от лешници и други малки черупчести плодове, които за мен са непознати както по име, така и по вид. Те не представляват нищо особено наглед, но са много вкусни и много хранителни. Дивите ябълки са безчет, освен много диви ягоди, които растат по почти всяко плато.

Към края на деня, когато все още е доста горещо в низините, ние попаднахме на хубав малък поток и след като поставихме часови, всички, с изключение на мен, се съблякоха и влязоха във водата да ловят пъстърва с ръце. Тези планинари толкова са свикнали да си изкарват прехраната с крайниците си, дадени им от природата, че правят чудеса. Начинът, по който хващаха пъстървата, беше изненада за мен. Навлизайки в потока, човекът обхващаше скала, която му се струваше, че е убежище за набеязаната риба-жертва и тогава, използвайки ръце и крака, търсеше наоколо близо до скалистото дъно, докато намери рибата. Понякога пъстървата се оказваше по-бърза и се опитваше да спаси свободата и живота си, но не често, тъй като големите кафяви ръце, загрубели от непрекъснатото боравене със скалите и дърветата, рядко изпускаха рибата. Тази вечер за вечеря имахме пъстърва, печена на борови шишове на великолепен огън, и докато хапвах ми се струваше, че походите имат и своите компенсации.

18.12.1944

Пътуване с Иван Цончев

19.12.1944

20.12.1944

21.12.1944

22.12.1944

Следващия ден имах удоволствието да срещна един от най-видните мъже на Балканите, един човек, който ще остане в историята. Генерал Иван Цончев дойде да ни посрещне и да научи за резултатите от битката. Той не е безумен авантюрист, той не е само борец, а освободител, изискан джентълмен и превъзходно обучен войник. Генерал в българската армия, любимец на своя княз, идол на войниците, той захвърлил всичко това и се посветил на делото на македонците. Той е главнокомандващ на движението и където и да отиде, около него се събират хора, както гъбите изникват след дъжд. Той ми даде много доказателства за своята добра воля. Неотдавна трябваше да пътува нелегално. Какво беше това пътуване не мога да кажа, но когато стана готов, той ме извика и двамата пътувахме сами. Аз се гордеех с това доверие, гордеех се, че оказа доверие на един англичанин, когото познава от няколко часа, и му го казах. Той отговори, че полковник Цанков гарантирал за мен и макар че не

* 1 инч = 2,54 см

съм момче, знам, че се изчервих от удоволствие, защото човек, похвален от този планински лъв Цанков¹, не може да бъде негодник. По време на нашето пътуване няхахме големи приключения, въпреки че по петите на генерала имаше доста шпиони. В една хижа, където отседнахме, те ни подушиха и ние бързо изчезнахме. Час по-късно нашите врагове обкръжиха хижата и я претърсиха, но птичката, която търсеха, беше излетяла. Този, който се опита да плени Иван Цончев, си слага главата в торбата, защото той е боец, а начинът, по който ръката му се спуска към спусъка на револвера в критични моменти е гаранция, че няма да се предаде лесно. Той е извършил чудеса, макар да не изглежда на повече от тридесет и шест, тридесет и седем години. На вид е мил човек, с леко кестенява коса, бакембарди и мустаци. Чертите му са ясно очертани, очите му понякога са лешникови, но когато е ядосан или когато светлината на битката се отразява в тях, те стават почти бели, злите бели очи на боец, но тези очи могат да станат нежни и пълни със състрадание.

При нашето съвместно пътуване ние често срещяхме бездомни тълпи от гладни жени и изтощени деца. Тогава, когато той сядаше на седлото, аз виждах как очите му стават нежни и тъжни, нежност, която беше почти женствена. Силното загрижено лице се покриваше с безнадеждна страст, а безстрашните устни се изкривяваха от болка. Много пъти той претърсваше своите торби, за да даде нещо на децата, а сам се задоволяваше със сух хляб и вода от реката. Понякога те го познаваха и се тълпяха в краката му; целуваха му ръцете, прегръщаха краката и плачеха, защото за тях този нисък, слаб човек, който изглежда като чист англичанин, е истински бог. Той е спасявал техните жени от безчинства, техните мъже от смърт и често много пъти е отмъщавал за тях, когато не е могъл да ги спаси. Докато пътувахме, аз го попитах какво иска, за да може да спаси македонците, и той отговори: „Аз не искам нито капка английска кръв, нито американска кръв, макар че бих бил горд мъжете на тези страни да се борят редом с мен, но искам пушки и амуниции. Аз имам 40 хиляди планински воители, готови да тръгнат с мен, но имам малко оръжие и още по-малко патрони. Дайте ми оръжие и македонците, ръководени от състава, който имам сега, ще се освободят сами. Само да можеха англичаните да ни помогнат с пушки, Бог да ги благослови, защото всяка пушка, която ни бъде дадена, означава спасен живот, животът на една жена. Помислете за това, англичани и англичанки. Пушка в ръцете на един баща, на един брат, на един син, означава защита и спасение на една жена или на едно дете, а всяка минлихерка струва само около 4,15 лири стерлинги. Помислете какво би направила цената на един банкет за тези хора, помислете за цената на един ловец или на една ловна вечеря — какво би било това за тях. Помислете какво би направила цената на една бална рокля и, за Бога, отворете вашите сърца за нуждите на един смел народ. Може да изпращате оръжия на тези, които са избягали, можете да помогнете на тези, които са избягали, можете да помогнете на тези, които са преминали българската граница, но единственият начин да помогнете на тези, които са в лапите на най-кръвожадните човешки същества в света, е да сложите оръжие в ръцете на мъжете и да им позволите да се бият и ако трябва да умрат за своите близки. Това сигурно не е твърде много за християнството. Спомнете си, идва Коледа. За вас тя ще донесе щастие и радост, но за македонците тя означава ад. Да, ад. Защото тогава четите няма да могат да надвият башибозука и тогава тези демони ще си отмъстят на беззащитните за пораженията си през лятото.“

Апел за оръжие

Попитах полковник Янков¹ какво ще прави тази зима с 2 хиляди пушки и 10 хиляди амуниции и той се повдигна на лакет, а едрите му зъби заблестяха през голямата му черна брада. „Да правя“ — каза той — „ще накарам сърцата на всички башибозуци да треперят от смъртен страх в тази част на Македония, така че да не чувате вече за нито една обезчестена девойка, за нито едно изпепелено огнище. Помислете за това. На какво възлиза стойността? Познавам един човек в Англия, който даде повече от въпросната необходима сума за закупуването на библиотека в един английски град. Сигурно честта на една жена, животът на една жена, е по-ценен от всичката литература, написана досега. Няма смисъл да говорим за морални уговорки по отношение на турците. Няма смисъл да си хабим думите. Отдавна мина времето за това. Тези хора трябва да бъдат въоръжени, за да могат да извоюват собственото си спасение. Нека да умрат, ако трябва, на собственото си огнище, но в името на всичко, което е човешко и справедливо, нека да умрат с оръжие в ръка — а не като тътрещи се животни. Аз не апелирам напразно към голямото горещо сърце на Англия. Бих искал тук да са при мен няколко от членовете на Лондонската борса, за да видят това, което аз съм видял. Те биха се върнали в Лондон и в срок от 24 часа биха ни пратили пушките. Но каква е ползата да се опитваш да описваш тази приятна земя, превърната в пъкъл? Сковавам се, когато се опитвам да го направя. Където и да погледна, виждам младежи и мъже с изпити лица. Лица — това не са лица; това са маски, които прикриват животинска идиотщина; виждам празни очи, увиснали устни в слюнки, угодничество, сервилно държане, трепереща походка с омекнали колене. Как станаха такива? Малките деца не са такива; мъжете, които избягаха в планините, не са такива — не мога да ви кажа какво е причинило тази ужасна промяна; но ако аз бях лице в лице с вас, мъже на Англия, аз бих ви разказал такава история, че вашата кръв би възвряла във вените ви.

Сега трябва да приключвам, защото моят куриер трябва да върви и да избегне много опасности. Но като последна дума, нека се обърна още веднъж към щедростта на Англия, рицарството на Франция и богатството и мощта на Америка посредством „Дейли нюз“ не за милост, а за оръжие, за да бъдат защитени огнищата и домовете.“

В. „Дейли нюз“, 29 октомври 1903 г.

¹ Вероятно полковник Атанас Янков.

В. „Дейли кроникъл“, 2 ноември 1903 г. Писмо до полк. Маси — английски вицеконсул във Варна, за бедственото положение на бежанците от Одринско в Бургас

**A British consul's story
Blankets needed for the refugees**

The following extracts from a private letter, written by Colonel Massy, British Vice-Consul at Varna, describe the destitution of the refugees in the Bourgas districts. The letter is dated October 17.

“I have been here since 15th. I have visited many of the refugees. They are in a miserable state, mostly women and small children, many widows and orphans. They came in what they stand in, in a few cases they have a blanket; houses, crops, all they had in the world gone. The local authorities are doing their utmost, but they confess their inability to cope with the needs. Presently, with a rigorous winter coming on, these people will die of cold; many are sick, wretched women sucking babies, and living themselves on a small piece of bread.

“It is hard to give you exact numbers. I can account for 16,000 round here and at Varna, but our English Consular Agent here says that with small children there must be 20,000.

“The most useful form of relief, I am told locally, would be at first good woollen cheap blankets. I should say brown ones like our soldiers have. Perhaps our manufacturers would help with a gift of some also. If shipped here the local government would of course let them in free of duty. Ten thousand blankets would be something. Let them be cheap.

“Now I give you figures of this district only, but all along the frontier west there must be thousands more. In all I daresay there are 60,000 or more.”

Daily Chronicle, 2 November 1903

**Разказ на британски консул
За бежанците са необходими одеяла**

Следващите извадки от едно частно писмо на полковник Маси, британски вицеконсул във Варна, описват бедственото положение на бежанците в Бургаско. Писмото носи дата 17 октомври.

„Тук съм от 15-и. Посетих много бежанци. Те са в плачевно положение, повечето жени и малки деца, много вдовици и сираци. Те са дошли тук само с дрехите на гърба си и в редки случаи имат по някое одеяло. Всичко, което са имали на света — къщи, реколти, всичко са загубили. Местните власти правят всичко по силите си, но признават неспособността си да се справят с нуждите. Сега, с настъпването на свирепата зима, тези хора ще умрат от студ; много са болни, изтощени жени кърмят бебета, като самите те живеят с малко парче хляб.

Трудно е да посоча точния брой. Мога да твърдя, че са около 16 000 тук и във Варна, но нашият английски консулски агент тук казва, че с малките деца трябва да са 20 000.

Най-полезната форма на подпомагане, ми казват местните жители, на първо време би била евтини вълнени одеяла. Бих казал, кафяви, каквито имат

нашите войници. Може би нашите производители биха помогнали, като подарят и те известно количество. Ако се изпратят дотук, местното правителство, разбира се, би им разрешило безмитен внос. 10 000 одеала биха били нещо. Нека да са евтини.

Сега ви съобщавам цифрите само за този район, но по цялата граница може би има хиляди други. Общо, бих се осмелил да кажа, че са около 60 000, даже повече."

В. „Дейли Кроникъл“, 2 ноември 1903 г.

№ 91

В. „Таймс“, 4 ноември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за политиката на терор над християнското население в Разложко

Turkish persecutions

(From Our Own Correspondent)

Sofia, Nov. 2.

Although the insurrection in Raslog district has ceased and most of the bands have disappeared, the reign of terror continues, the defenceless population being exposed to the vengeance of the authorities and Bashi-Bozouks. The form of persecution now adopted is the same as that which prevailed last winter and spring. The searches for arms continue as before, and are made the pretext for the grossest exactions. Each villager, if unable or unwilling to deliver up a rifle or to pay ransom, which varies from LT3 to LT10, is subjected to torture which is often of the most barbarous character. Many purchase rifles from their Mussulman neighbours in order to satisfy the demands of the authorities. In some cases the rifles find their way back to their former owners and are sold again and again. A letter from the village of Godlievo gives a list of inhabitants who were beaten or tortured for failing to deliver up rifles or bombs. In these circumstances it is not surprising that the stream of emigration into Bulgaria continues. Hundreds of fugitives arrive daily from the Raslog and Kirk Kilisse districts, although they now obtain little protection from the bands, and the cold weather adds to the hardships of the dangerous journey.

Times, 4 November 1903

Турски преследвания

(От нашия собствен кореспондент)

София, 2 ноември

След като приключи въстанието в Разложко и повечето от четите са разформировани, царството на терора продължава, а беззащитното население

е изложено на отмъщението на властите и башибозука. Възприетата сега форма на преследване е същата като миналата година през зимата и пролетта. Търсенето на оръжие продължава както преди и е претекст за най-груби изнудвания. Всеки селянин, ако не може или не желае да предаде пушката си или да плати откуп, който варира от 3 до 10 турски лири, е подложен на най-варварски изтезания. Много хора купуват пушки от своите съседи-мюсюлмани, за да задоволят исканията на властите. В някои случаи пушките стигат отново до предишните си собственици и се продават отново и отново. Едно писмо от с. Годлево дава списък на жителите, които са били бити и изтезавани затова, че не са успели да предадат пушка или бомба. При тези обстоятелства не е изненадващо, че потокът емигранти в България продължава. Стотици бежанци пристигат ежедневно от Разложко и района на Лозенград, въпреки че сега четите не ги охраняват, а студеното време увеличава трудностите при опасното пътуване.

В. „Таймс“, 4 ноември 1903 г.

№ 92

В. „Уестминистър бюджет“, 28 ноември 1903 г. Собствена кореспонденция от поредицата „Положението на Балканите“ за необходимостта от помощта на европейската общественост за пострадалото население в Македония и за бежанците в Княжеството

IV. The Macedonian and Roumelian refugees

(From Our Correspondent in Macedonia)

One of the worst, if not the very worst feature of the present state of affairs in the Balkans is the enormous numbers of homeless refugees wandering about the mountains of Macedonia and in Bulgaria. These unfortunate people may be divided into two classes: those whose homes were in the interior of Macedonia, especially in the vilayet of Monastir, and those who dwelt in those parts of the vilayets of Kossovo, Salonika, and Adrianople which border on the Bulgarian frontier. The lot of the former is naturally more terrible than that of the latter, but both are in the most deplorable state of destitution, which the coming winter is bound to accentuate. How many are dying or will die of starvation and exposure it is impossible to say, but the number will be enormous. These facts for the moment overshadow all the political issues, and the aspirations of Bulgarians, Greeks, Serbs, and Vlachs, the future of Macedonia or Albania, the jealousies of the Powers, sink into insignificance when compared with this terrible calamity, and it is to its immediate alleviation that the attention of all right-minded people should be turned at the present moment.

We may disapprove of the methods of the Macedonian committees and blame them for their dynamite outrages, but nothing that they have done can exonerate the Turkish Government from having brought about this state of affairs on tens of thou-

sands of innocent people. The policy of the Turks throughout the districts inhabited by Bulgarians has been uniform, and may be summed up in the two words "systematic extermination". This they have proceeded to carry out not merely by massacre, but by the destruction of the two first conditions necessary to existence — i.e., food and shelter. The soldiers enter a village, pillage the houses, set them on fire, kill or wound a certain number of villagers as they are flying to the mountains, outrage a few women, and leave cold and hunger to do the rest. In some cases the massacres have been on a larger scale than in others, but the result is always the same. The refugees are usually prevented from taking shelter in the larger towns, especially in those where are European Consuls, and foreigners are prevented from going to the remoter districts to see what is going on. In a very few instances an exception has been made in favour of a small proportion of the refugees, such as that of the hundred families from Smilevo and Gijavato who were allowed to enter Monastir last month. A few found shelter in other villages, but the majority have nowhere to go. The troops have methodically laid waste district after district and forced the inhabitants to take refuge in the mountains, where they maintained themselves as best they could while the summer lasted, but now that the weather is breaking they are exposed to a lingering death. The Monastir refugees are in a worse plight than any, because their only place of safety is the inhospitable mountains in a climate which in winter is one of the severest in Europe. It is calculated that there are between 50,000 and 60,000 in this vilayet alone.

What has been done in Monastir has also been done in the districts nearer the frontier, and here the Bulgarian villagers have taken refuge in enormous numbers in the Principality. The majority of them are to be found in or about Burgas, on the Black Sea, where there are some 12,000 refugees from the Sandjaks of Kirk-Kilisse and Adrianople; and in the Rilo mountains, where they number about 7,000 or 8,000. Others scattered about in various places bring up the total to about 25,000, and the numbers are constantly increasing, as the work of devastation is by no means arrested, and is still going on, especially in the Nevrokop and Razlog districts. (The Bulgarian quarter at Metromija was burnt only a few days ago). Relief measures are being taken in Bulgaria for these unfortunate people, but the task of suddenly providing food and shelter for 25,000 persons is one which would tax the resources of an even richer and larger State than the Principality. Societies have been formed among the richer citizens of Burgas and the neighbourhood to help refugees from Kirk-Kilisse, and the peasants are giving what they can in the way of shelter and hospitality. A few are given employment on farms, and others — in some of the few industries of the country, while efforts are being made to distribute them throughout the Principality. The Government is spending large sums on relief, and some of the money raised in Russia last spring is still available. In all, about 100,000 francs has been collected, but it is by no means sufficient. The monastery at Rilo is sheltering nearly 1,000 people who fled from the vilayets of Kossovo and Salonica, and some wooden huts have been built for the others. But the numbers are so large and their needs so great that both public and private charity is incapable of coping with the situation unless help from abroad be forthcoming. Moreover, if the tax on the Bulgarian Government is so heavy the means of meeting it are decreasing, for while on the one hand more and more money is being spent on the army and on war stores with a view to the possibility of an outbreak of hostilities on the other trade is suffering considerably. A large part of the agricultural produce of the Principality usually finds a market in Turkey, but the Ottoman Government is now doing all in its power to hamper and restrict all commercial intercourse with Bulgaria. With the excuse of the fear of dynamite being smuggled in no goods vans are allowed to enter

the country by rail, but everything has to be transhipped at Mustafa-Pasha, the carriage or bridle are being enforced to make trade impossible.

It is a noteworthy fact that a large majority of the refugees now in Bulgaria are women, children, or old and infirm people; which shows that many of the men have gone to the mountains to join the bands. In many cases the villages destroyed were inhabited by peaceful Bulgarian peasants who, although they might sympathise with the insurgents, took no active part in the rebellion, but when the Turkish troops came in and began their work of massacre, arson, and wholesale pillage, many of the able-bodied villagers became komitadjis from sheer desperation. Thus is the policy of devastation defeating its own ends, and merely swelling the numbers of the active insurgents. In a few instances even Greeks and Vlachs, who had hitherto been resolutely opposed to the movement, have been known to join the bands, in consequence of the Turkish soldier's disregard of national or religious differences between Christians.

The Turkish authorities are at last affecting some show of concern for the condition of the refugees, and the Turkish Commissioner at Sofia has been conferring with the Bulgarian Premier with a view to re-establishing some of the fugitives now in Bulgaria on their lands again. But it is not likely that this arrangement can be carried out save on a very small scale, as there is no place where the peasants can be lodged, most of the villages having been burnt (in the Sandjak of Kirk-Kilisse alone some sixty to seventy have been destroyed), and the means of subsistence are also wanting. The bazaars and markets of Adrianople, Kirk-Kilisse, and other towns in Turkish territory are flooded with household goods, foodstuffs, cattle, and sheep plundered during their campaign against the insurgents. Moreover, it is not probable that any large numbers of the peasants, even if their homes were rebuilt and restocked, would be very willing to put themselves once more at the mercy of the roving bands of Turkish soldiers and of the authorities who gave the latter licence to pillage and burn. The promises and fine phrases of the Sublime Porte may deceive the Governments of Europe and their Ambassadors, but not the hard-headed Bulgarian peasants, who has too often had experience of their real value. In the vilayet of Monastir the new mixed Council has voted LT7,000 for the building of shelters for the homeless refugees now in the mountains, and permission has been promised to foreign missions and other charitable associations to carry out relief work in the remoter districts (it will be remembered that hitherto not even the Sisters of Charity were allowed to go out into the mountains to bring the wounded into Monastir save in one or two cases). This permission is not altogether a disinterested one, however, as the mere fact that sums of money and foodstuffs will be distributed in Macedonia will provide the troops and the authorities with a further supply of pillage. At present large parts of the country are almost completely denuded of everything, and the troops themselves will soon begin to feel the pinch. In fact, it is not improbable that, unless war breaks out, there will be a further series of outrages during the winter, and that those districts where anything is left will be devastated more thoroughly. There are now 300,000 to 350,000 soldiers on a war footing in European Turkey, and during the winter the lines of communication will be constantly interrupted, so that the sending up of supplies will become a practical impossibility. This of course will mean a still further aggravation of the present state of affairs, and a further influx of destitute refugees into Bulgaria. That any of the promises of the Turkish Government will be effectively carried out is more than doubtful, unless it be forced to do so. Every effort which is really to relieve the sufferers must come from outside, and it is here that Europe, and especially England, can be of use. If the Governments will do nothing, private charity may achieve something. The first touch of winter has

already been felt here at Sofia, and in the mountains the snow will soon lie deep on the ground. The need is immediate, and relief must come at once, otherwise tens of thousands of people, chiefly women and children, will die of starvation and exposure.

Westminster Budget, 28 November 1903

Положението на Балканите

IV. Македонските и румелийските бежанци

(От нашия кореспондент в Македония)

Една от най-лошите, ако не и най-лошата черта на сегашното положение на нещата на Балканите е огромният брой бездомни бежанци, които се скитат из планините на Македония и в България. Тези нещастници могат да бъдат разделени на две категории: тези, чиито домове са били във вътрешността на Македония, специално в Битолския вилает, и тези, които са живеели в тези части на Косовския, Солунския и Одринския вилает, които граничат с България. Съдбата на първата категория естествено е по-ужасна от тази на втората, но и двете са в най-окаяно положение, което с идването на зимата ще стане още по-лошо. Невъзможно е да се каже колко умират или ще умрат от глад и студ, но броят ще бъде огромен. Засега тези факти засенчват всички политически въпроси, а аспирациите на българи, гърци, сърби и власи, бъдещето на Македония и Албания, завистта между силите, всичко това става незначително в сравнение с това ужасно бедствие и вниманието на всички справедливи хора трябва в настоящия момент да бъде обърнато към незабавното облекчаване на това положение.

Може да не одобряваме методите на македонските комитети и да ги виним за бомбените им атентати, но нищо, което те са направили, не може да оневини турското правителство за това, че то е причината за това положение на нещата на десетки хиляди невинни хора. Политиката на турците във всички райони, населени с българи, е била еднаква и с две думи може да се охарактеризира като „системно изстребление“. Това те постигат не само с кланета, а с разрушаване на първите две условия, необходими за съществуване — т. е. храна и подслон. Войниците влизат в дадено село, ограбват къщите, подпалват ги, избиват известен брой селяни при тяхното бягство към планините, изнасилват няколко жени и след това оставят студа и глада да свършат останалото. В някои случаи кланетата са били в по-голям мащаб отколкото в други, но резултатът винаги е същият. Бежанците обикновено са възпрепятствани да се подслонят в по-големите градове, специално в тези, където има европейски консули, а на чужденците не се позволява да посещават по-отдалечените райони, за да видят какво става там. В много редки случаи е направено изключение за малка част от бежанците, както за стоте семейства от Смилево и Гявато, на които миналия месец е било разрешено да влязат в Битоля. Войските методически са опустошавали район след район и са принуждавали жителите да търсят убежище в планините, където те през лятото са живели както са могли, но сега времето се разваля и те са изложени на бавна смърт. Бежанците от Битоля са с най-тежка участ, защото единственото им безопасно място са негостоприемните планини, където през зимата климатът е един от най-лошите в Европа. Изчислено е, че само в този вилает техният брой е между 50 000 и 60 000 души.

Това, което е извършено в Битолския район, е извършено и в районите по-близо до границата. И тук българските селяни в голямото си мнозинство са потърсили убежище в Княжеството. Повечето от тях сега са в или около Бургас, на Черно море, където има около 12 000 бежанци от санджаците на Лозенград и Одрин; така също в Рила планина, където техният брой е около 7000 или 8000 души. Други са разпръснати в различни места, което прави общо около 25 000 души, а броят им непрекъснато нараства, тъй като опустошенията в никакъв случай не са преустановени и все още продължават, специално в Неврокопско и Разложко. (Само преди няколко дни беше опожарен българският квартал в Разлог). В България се вземат мерки за подпомагането на тези нещастници, но задачата изведнъж да се осигури храна и подслон за 25 000 души е такава, че би поставила на изпитание ресурсите дори на по-богата и по-голяма държава, отколкото Княжеството. Образувани са дружества измежду по-богатите граждани на Бургас и околностите за подпомагане на бежанците от Лозенград, а селяните дават каквото могат, като ги подслоняват и им оказват гостоприемство. Някои са намерили работа в стопанствата, а други — в малкото промишлени предприятия на страната, като се полагат усилия да бъдат разпределени из цялото Княжество. Правителството изразходва огромни суми за помощи, а в наличност са и все още част от средствата, събрани в Русия миналата пролет. Събрани са общо около 100 000 франка, но това в никакъв случай не е достатъчно. Рилският манастир е подслонил близо 1000 души, които са избягали от Косовския и Солунския вилает, а за други са построени дървени колиби. Но броят е толкова голям, а техните нужди такива, че както обществената, така и частната благотворителност не са способни да се справят с положението, ако не дойде помощ отвън. Нещо повече, ако помощите, които българското правителство отпуска, са така тежки, то намаляват и самите средства за тяхното набавяне, защото, от една страна, все повече пари се изразходват за армията и за военни запаси с оглед вероятността от избухване на война, а, от друга — търговията значително страда. Голяма част от селскостопанската продукция на Княжеството обикновено е намирала пазар в Турция, но Османското правителство сега прави всичко възможно да попречи и да ограничи всякакви търговски отношения с България. Като се извиняват със страх от контрабандно внасяне на динамит, вагоните, натоварени със стоки, не могат да влизат в странага по железопътните линии, а всичко трябва да се прехвърли през Мустафа паша (дн. Свиленград — б. пр.) с талиги или каруци, което е направило търговията практически невъзможна.

Трябва да се отбележи фактът, че голяма част от бежанците, които сега са в България, са жени, деца или стари и немощни хора, което показва, че много от мъжете са отишли в планините, за да се присъединят към четите. В много случаи разрушените села са били населени с мирни български селяни, които макар и да са симпатизирали на въстаниците, не са взели активно участие във въстанието, но когато турските войски са влезли и са започнали да колят, да палят и да грабят, много от здравите селяни са станали комити от чисто отчаяние. По какъв начин политиката на опустошаване поражда собствените си цели и просто увеличава броят на активните въстаници. В някои случаи даже гърци и власи, които досега решително са се противопоставили на движението, са се присъединявали към четите вследствие на незачитането на национални или религиозни различия между християните от страна на турските войници.

Турските власти се преструват, че проявяват загриженост към състоянието на бежанците, а турският пълномощник в София е разговарял с българския

министър-председател за връщането на някои от бегълците сега в България, отново в техните земи. Но не е вероятно това да се осъществи, освен в много малък мащаб, тъй като няма къде да се настанят селяните, понеже повечето от селата са били опожарени (само в санджака на Лозенград са били разрушени от шестдесет до седемдесет села), а липсват и средства за съществуване. Тържищата и пазарите в Одрин, Лозенград и други градове на турска територия са наводнени с домакински стоки, хранителни продукти, говеда и овце, ограбени по време на кампанията срещу въстаниците. Освен това няма голяма вероятност, че мнозинството селяни, дори ако домовете им бъдат построени наново и имуществото им възстановено, ще пожелаят отново да се изложат на произвола на скитащите банди турски войници и на властите, които са позволили на войниците си да грабят и опожаряват. Обещанията и красивите фрази на Високата порта могат да измамат правителствата на Европа и техните посланици, но не и твърдоглавите български селяни, които твърде често са изпитвали тяхната истинска стойност. В Битолския вилает новият смесен съвет е гласувал 7000 турски лири за построяването на подслон за бездомните бежанци, които сега са в планините и е било обещано разрешение за чуждите мисии и за техните благотворителни общества да провеждат своята дейност в по-отдалечените райони (да припомним, че досега, с изключение на един или два случая, дори на милосърдните сестри не се разрешаваше да отиват в планините, за да прехвърлят ранените в Битоля — б. а.). Това разрешение не е безинтересно, тъй като самият факт, че пари и хранителни продукти, ще бъдат разпределяни в Македония, ще даде възможност на войските и властите отново да грабят. Понастоящем голяма част от страната е почти обезлюдена и опустошена и скоро самите войски ще започнат да чувстват, че няма какво да грабят. Всъщност не е невероятно, освен ако не избухне война, че ще има нови безчинства през зимата, а тези райони, където има нещичко останало, ще бъдат опустошени още повече. Сега в Европейска Турция има от 300 000 до 350 000 войници на военна нога, а през зимата комуникационните линии постоянно ще бъдат прекъсвани, така че изпращането на доставките ще стане практически невъзможно. Това, разбира се, ще означава още по-голямо усложняване на сегашното положение на нещата и нов наплив от отчаяни бегълци в България. Повече от съмнително е, че някои от обещанията на турското правителство ще бъдат ефективно проведени, освен ако правителството не е принудено да стори това. Всяко усилие, което наистина се прави за облекчаване на страдащите, трябва да дойде отвън и именно тук Европа и по-специално Англия могат да помогнат. Ако правителствата не направят нищо, то поне частната благотворителност може да постигне нещо. Първият полъх на зимата вече се почувства тук, в София, а в планините снегът скоро ще затрупа с дълбока завивка земята. Необходимостта е належаща и помощта трябва да дойде веднага, в противен случай десетки хиляди хора, най-вече жени и деца, ще измрат от глад и студ.

В. „Устминистър бюджет“, 23 ноември 1903 г.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА

- Абдул Керим паша 111
 Абдул Хамид II 8, 26, 27, 144, 172, 201, 242, 283, 284, 338
 Агура, Димитър 294, 295
 Айткен, Р. И. 339
 Александър Македонски 24
 Алекси 107
 Али паша Янински 280, 285
 Андреев, Никола 221, 223
 Апото, Алберт А. Г. 339
 Атли, Стюарт 315, 323
 Арсов, Славейко 324, 325
 Атанасов - вж. Думбалаков, Димитър Атанасов
 Ахмед, син на Абдул Хамид II 148
 Ашли, Евелин 301
- Б., Х. Н.** 95
 Байрон, род 212
 Балфур, Артър Дж. 8, 9, 130, 133, 142, 144, 145, 156, 159, 168, 173, 225, 229, 232, 334
 Баринг, Франсис Евелин 14
 Баркби, Джеймс С. 156, 285
 Баун, Дж. 315
 Баркли 301
 Барнет, каноник 120
 Баучер, Джеймс С. 156, 285
 Баун, Дж. 315
 Бахметиев, Г. П. 28, 162
 Бахметиева, Мария Николаевна 28
 Бел, Джон Н. 246
 Белъд, Ф. 315
 Бен, Тилет 246
 Бен, Търнър 246
 Берар, Виктор 338, 339
 Бибершайн, барон фон 189
 Биконсфилд, лорд - вж. Дизраели, Бенджамен
 Билиоти, Алфред 42, 43, 92, 229
 Билярски, Цочо 10
 Биръл, Аугустин 296
 Бисмарк, княз 40
 Блакшоу, У. 315
 Бочарди 339
 Брайлсфорд, Х. Н. 7, 120, 121, 271, 357
 Брайс, Джон 8, 38-40, 122, 123, 130, 132, 133, 156, 158, 159, 218, 254
 Бредли, г-жа Дж. Е. 315
 Бъкстон, Ноел 121, 218, 223, 224, 247, 248, 259, 339, 355, 357
 Бъкстон, Томас Фауел 271, 301
 Бъкстон, Чарлс 120, 121
 Бътлър, Уилям 230, 232
 Бюлов, Бердари граф фон 264
- Вангелис, капитан 222, 223
 Вилари, Л. 120
- Вилхелм II, кайзер 231, 232
- Галкин, И. С. 6
 Гардинър, А. Г. 301
 Георгиев, Сандро 55, 63, 64
 Георгов, Г. 295
 Георгов, проф. Иван 260, 262, 291, 292, 294, 296, 297, 327
 Герджиков, Михаил 84, 148, 150, 183
 Германов, Стоян 6, 10
 Гешов, Иван Стефанов 116
 Гладстон, Уилям 8, 26, 38, 40, 120, 145, 212, 232, 260, 323, 336, 338, 339, 357
 Голуховски, граф Агенор фон 264
 Грабешев 60
 Грийн, Е. Д. 315
 Груев, Дамян 151
 Гуч, Дж. П. 120, 121
- Давидов, Тома 112
 Данев, д-р Стоян 35, 38, 80, 84
 Дарби, Дж. 315
 Делкасе, Теофил 263, 264
 Делчев, Гоце 63, 76, 81, 84, 95, 99-102
 Делчев, Никола 174
 Делебев, Дико 183
 Джеферсън, Томас 339
 Джонсън, Присила 285
 Дизраели, Бенджамен, лорд Биконсфилд 6, 19, 23, 26, 79, 158, 212, 224, 257, 260
 Дилън, д-р Емили Джоузеф 225
 Димитров, Владимир (Иван) 62, 64
 Димитър Общи 67
 Думбалаков, Димитър Атанасов, лейтенант 350, 353-355
 Дървингов, Петър Г. 262, 353
 Дъръм, г-жа 315
 Дъръм, г-ца 322
- Ебър, Г. 7
 Евън (Еванс), проф. Артур 9, 271, 285, 301
 Едип паша 93, 95
 Едхем бей 221, 222
 Еър, архидякон 315, 316
- Жорес, Жан Леон 339
- Зиновиев 162, 189
 Златков, Дончо 262
- Иванов, Мати 222
 Игнатъев, А. В. 6
 Икономов, Стамат 148, 150
 Икономов, Т. 204, 219
 Исмаил бей 284

Исмаил Хаки 163

Йесен, Франц 103, 104

Йоаникий, архимандрит 21

Йованов 86

Йовчев, Лазар - вж. Йосиф, екзарх

Йосиф, екзарх 127

Йърбур, Робърт 301

Каназирев, Владислав Н. 298

Карайовов, Тома 38, 295

Карнавои, лорд 320

Карпентър, Джордж 120, 121

Кедбъри, Джордж 120, 121

Керуларий, Михаил - вж. Селурариус, Михаил

Кийар, Пиер 338, 339

Кирил (и Методий) 215, 216

Клег, У. Е. 315

Клемънс, Дж. С. 315

Клифорд, д-р Джон 120, 121, 123, 271

Кляшев, Пандо 222, 223

Кондов, Константин 200, 201

Констанс, Дж. Е. 245

Крюгер, Стефаниус, адмирал 172, 174, 181

Крянбърн, лорд Джеймс 8, 45

Курмон, проф. 338

Куртович, Милослав 83, 84

Къртис, У. Е. 158

Кямбъл, Бенерман Х. 40, 335, 336

Кямбъл, Реджиналд Джон 259, 260

Ламсдорф, Владимир Николаевич 40, 42, 43, 80, 163, 199, 200, 243, 264

Ламсдаун, лорд Хенри 25, 26, 40, 42, 230, 231, 283

Левски, Васил 66, 67

Левгли, Бети 315

Ленууд, Уолтър 315

Лобанов-Ростовски, княз 6

Лозанчев, Анастас 151

Лоран 338

Лоу, Хю 120, 123

Лоурънс, Ф. Х. 120, 122

Лоутър, Джеймс 232, 233

Люцканов, Александър Кочов 28, 84

Ляпчев, Андрей 295

Маджаров, Лазар 86, 87, 148

Макгахан, Джераритс А. 19, 23, 26

Макгрегър 242

Макдоналд, Дж. 7, 29, 37, 38, 55, 64, 68, 80, 95, 102, 112, 142, 145, 153, 156, 159, 160, 164, 170, 197, 201

Макензи, Джорджина 285

МакКол 120, 338

Манасиев, отец Аргир 149

Маса, полковник 364

Мастърмън, К. Ф. Г. 120, 122

Мати - вж. Иванов, Мати

Матов, Христо 137

Махмуд, Ахмед 23

Мацини 339

Мейър, Ф. Б. 301

Методий (и Кирил) 215, 216

Мехмед Али паша (Карл Детройт) 280, 285

Милетич, д-р Любомир 6, 260, 262, 291, 292, 294, 296, 297, 327

Милнър, Алфред лорд 230, 232

Милнър, Исак 315, 323

Милър, У. 7

Мисирков, Кръсте 150

Михайловски, Сава 149

Михайловски, Стоян 14, 33, 34, 58

Мур, Фредерик 7, 49, 52

Муун, Е. Р. П. 301

Мънроу, Хектор 7, 81, 83, 84

Наполеон 216

Начович, Григор 81, 83, 84, 118, 287

Невисън, Х. 7

Нейм, Филип 316

Нерон, Клавдий 26, 27

Ний, Фред 246

Николов, полк. Стефан 197, 355

Николов, Тома 107, 109, 110, 112

Нури бей 306

Нютон лорд 8

О'Грейди 246

О'Конър, Николас 40, 42, 43, 156, 158, 159

Одъм, У. 316

Олдридж, А. 315

Омани, Г. К. 316

Павел, апостол 213, 216

Пантев, Андрей 6

Партениев, Асен 354, 355

Петков, Димитър 148, 149, 207

Петров, Гьорче 81

Петров, ген. Рачо 66, 67, 116, 118, 119, 148, 207

Петров, Стефан 306

Петър, крал Карагеоргиевич 177

Плъикет, Франсис 40, 42

Попниколов, Одисей - вж. Симеон, митрополит

Попов, А. 6

Попов, Ив. 222

Попова, Нина Атанасова 10

Праматаров, Жеко 183

Пресансе, Франсиз Д. 339

Пътова, Лиляна 10

Радев, Симеон 294

Ралис, Димитриос 195-197

Рейд, Джеймсън 230

Риза паша 176

Ризов, Димитър 84

Ричардсън, мис Дороти 120, 122

Ричи, Чарлс 231

Риърсън, А. 316

Роджерс, д-р Гинис 301

Розов, Манол 222, 223

Ростковски, 146-150, 169, 174

Росън, Ф. Пърси 315

Роузбъри, лорд Арчибалд 212, 216

Руменов, д-р Владимир 295

Руска, българско момиче 62

Сайкс, Л. 315

Самарджиев, Б. 5
 Сандански, Яне 55, 102, 262
 Сарафов, Борис 33, 34, 36-38, 76, 130, 141, 142, 151, 174, 188, 307, 328
 Селурариус, Михаил (Керуларий) 215
 Силянов, Христо 89, 223
 Симеон, митрополит 294, 295
 Синесий, митрополит 176, 177
 Скот, Джеймс Р. Н. 120, 121, 223, 315
 Скот, Чарлс 42, 43
 Сمارт, Х. Т. 315-317
 Солзбъри, лорд Роберт А. 212, 216, 230, 232
 Стаева, Славка Колева 10
 Стайринг, Б. 316
 Станишев, Христо 34, 38, 295
 Станков, Т. 87
 Стивънсън, Хенри 315
 Стимпсън, Дж. Х. 316
 Стойчев, Боби 64
 Стоун, мис Елен-Мария 52, 55, 262, 329
 Стоян, дядо, от Бунархисар 183
 Стоянов, Димитър Трифонов, войвода 262, 353-355
 Стрезов, Славейко 353-355
 Судук, Караман 23
 Сюлейман ефенди 111

 Татарчев, Божидар 315, 323
 Татарчев, д-р Христо 137, 296, 297, 323
 Тахсин бей 200
 Тевфиков, Хюсеин 100, 102
 Тефик паша 126
 Томас, Ф. Г. 120
 Тончев, лейтенант 269
 Торли, Дж. 315
 Тошев, Пере 197
 Трайков, Веселин 10
 Тревелиан, Дж. 120, 122, 123
 Тревелиан, Чарлс К. П. 120, 122
 Трикупис, Харилаос 279
 Турунджов, Ал. 151

 Уайтън, П. 4, 120
 Уилсън, Хауард Дж. 315, 317
 Уилсън, г-жа 315
 Уокър, У. 246
 Уорд, Дж. 246
 Уотсън, Уилям 26, 27

 Фердинанд Сакс-Кобурготски 23, 24, 66, 127, 148, 199, 207, 329
 Фехим ефенди 155
 Фицморис, лорд Едмунд 120, 121
 Флинт, Дж. У. 315
 Фол, Хенри 316
 Фрай, Едуард 301
 Франклин Бенджамин 339

 Хаджидимов, Димо 95, 99, 100, 102
 Хамилтън, Джордж Фр. 323
 Хантър, М. Дж. 315
 Харис 7
 Харкъс, У. 315
 Хейг, Дж. 315

Хейлз, А. Г. 7, 351, 353, 355, 357, 360
 Хилми Хюсеин паша 94, 144, 152, 240-244, 284, 285
 Хитов, Панайот 67
 Хобсън, А. Дж. 315
 Холанд, Скот 120, 122, 123
 Холмс, Дж. 246
 Холмс, Т. У. 315
 Холт, К. Г. 315
 Хорнидж, А. 246
 Христов, Г. 151
 Христос 322

 Цанков, Драган 84
 Цветков, Парашкев 104, 105
 Цезар, Юлий 281, 285
 Цилка, Катерина Стефанова 52, 55
 Цончев, ген. Иван 14, 34-36, 38, 78, 79, 148, 150, 186, 188, 189, 196, 197, 200, 249, 261, 262, 266, 290, 306, 353, 354, 362

 Чакаларов, Васил 222, 223, 270, 324
 Чаплин, Фр. 232, 233
 Чапрашиков, Стефан 21, 22, 24
 Чеков, М. 151
 Чембърлейн, Джоузеф 230-232
 Червен Иванов, д-р Н. 295
 Чернопеев, Христо 55
 Чърчил, Рандолф 216

 Шакир паша 176
 Шилер 14

 Щербин, Г. С. 45

 Ърби, Аделина 284, 285

 Юлиан, Флавий 26, 27
 Юмер Рушди паша 189

 Янев, Манол 183
 Янков, полковник 186, 188, 189, 200, 262, 306, 351, 353-355, 357, 362-364

 Abbot, G. 7
 Anderson, M. 6

 Bailey, F. 6
 Blunt, F. 7
 Brailsford, H. 7
 Finnemore, Y. 7
 Gooch, G. P. 6
 Graves, P. 6

 MacColl 7
 Miller, W. 7
 Moore, A. 7
 Moore, F. 7

 Swire, Y. 6

 Toinbee, A. 6

 Wilkinson, H. K. 6
 Wyon, R. 7

ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

- Абърдийн, 38, 39, 132, 158
 Австралия, Южна 271
 Австро-Унгария (Австрия) 5, 6, 10, 20, 39, 40, 42, 43, 48, 129, 133, 134, 168, 174, 192, 195, 204, 219, 224, 231, 243, 257, 263, 264, 280, 282, 283, 289, 332-334
 Аделаида, Австралия 355
 Азия 248, 257, 281
 Айдърли, с. 129
 Айевна 87
 Айтос 304
 Албания 132, 151, 192, 212, 278, 285, 369
 Александрия 215
 Алел 93
 Алиботуш 102
 Алмаджик, с. 242
 Амагово, с. 115, 116
 Амдермис, с. 182
 Америка - вж. САЩ
 Анадола 45
 Анаргиро, манастир 222
 Ангиста, р. 84
 Англия / Великобритания 5, 6, 9, 10, 19-21, 23, 34, 39, 40, 62, 63, 79, 80, 84, 121, 122, 129, 145, 156, 159, 169, 174, 187, 195, 212, 215, 216, 223-225, 229, 231, 232, 247, 257, 259, 262, 263, 279, 285, 286, 292, 316-320, 327, 335, 336, 338, 339, 349, 350, 357, 361, 363, 364, 371
 Антиохия 215
 Антиподи (Полюсите) 281
 Арабаконак 67
 Армения 14, 19, 20, 23, 26, 123, 212, 214, 257, 294
 Арменско 168, 182, 188, 239, 240, 241
 Атанас, Свети, връх 222
 Атипа 28, 195, 279
 Африка 225, 281
 Африка, Южна 83, 230, 233, 329
 Ахли, с. 86
 Ахтопол 196
 Бабун, с. 177
 Бакаджик, с. 182
 Балдево, с. 101
 Балкани (Балкански полуостров) 5-7, 22, 37, 43, 45, 47, 64, 80, 84, 86, 109, 201, 149, 151, 155, 156, 159, 180, 195, 212, 215, 216, 243, 246, 251, 255-257, 268, 271, 316, 334, 345, 346, 362, 369
 Бальова 270
 Баница, с. Воденско 151
 Баница, с. Серско 81, 95, 99-102
 Банско 55, 79, 188, 305, 345
 Батак 62, 64, 162, 168, 173
 Бачево, Разложко 266, 287, 298
 Башкьой, Северна Добруджа 149
 Бейрут 251
 Белгия 338
 Белград 117, 118, 174, 176
 Белемето, Разложко 102
 Белица, Разложко 287, 307, 345, 360
 Белкамен, с. 223
 Беркамстед 357
 Берлин 40, 224
 Бесарабия 295
 Бистрица, р. Разложко 353, 354
 Битолски вилает 64, 103, 123, 124, 127-130, 139, 148, 153, 162, 168, 173, 176, 178, 182, 196, 204, 206, 233, 249, 251, 282, 284, 324, 325, 329, 345, 369, 371
 Битолски революционен окръг 81, 105, 112, 130, 151, 174, 325, 370
 Битоля 7, 45, 65, 81, 86, 91, 102, 104, 110-112, 114, 126, 127, 130, 144-146, 151, 153, 162, 164-166, 169, 176, 177, 182, 183, 187-189, 195-197, 207, 229, 233, 238-241, 244, 252, 270, 278, 280, 285, 300, 301, 306, 324, 325, 329, 355, 356, 369, 371
 Блейкхийт комън 317
 Близък изток 68, 120, 144, 156, 164, 169, 180, 214, 218, 230, 231, 247, 248, 259, 281, 292, 301
 Бобища 222
 Болокьой 222
 Босна 212, 281, 284, 285
 Босфор 6, 172, 182, 257
 Братучине (Брайчино) 294, 295
 Брушево, с. 102
 Брюксел 183
 Будапеща 243
 Букурещ 84
 Буландера, с. 182
 Бунархисар 177, 183, 206
 Бургас 85, 172, 182, 196, 264, 304, 345, 347, 350, 364, 370
 Буш, с. 182, 206
 България 6-8, 10, 13, 14, 19-23, 26, 27, 34-38, 45, 47, 52, 53, 55, 61, 62, 67, 74, 75, 79, 80, 84, 85, 95, 101, 102, 106, 109, 115, 116, 118, 119, 122, 128, 136, 145, 151, 155, 156, 159, 160, 162, 163, 168, 172, 174, 180, 186, 196, 200, 203, 204, 212, 213, 215, 216, 224, 229, 243, 244, 251, 255-257, 259, 263, 270, 278, 283, 285, 287, 292, 295, 301, 304, 317, 318, 320, 321, 323, 329, 334, 345, 346, 349, 350, 353, 366, 369-371
 - " - Велика 80, 140, 280
 - " - Санстефанска 6, 23
 - " - Северна 35, 67, 155, 207

- " - Турска 269
 - " - Югоизточна 350
 - " - Южна 34, 109, 155
 Бялата кула (Беяз куле в Солун) 87, 92, 93
 Вавилон 24
 Вардар, р. 188, 238, 248, 249, 278
 Варна 264, 294, 304, 350, 364, 365
 Василико 181-183, 196, 206, 242
 Велес (Кюпрюли) 83, 84, 87, 177, 201, **262**
 Велеша, с. 188
 Великобритания - вж. Англия
 Велико Търново 23, 28
 Виена 24, 42, 43, 66, 85, 146, 149, **169, 183, 187,**
 199, 233, 242
 Византия 215
 Витоша 223
 Владово, с. 166
 Влахи, с. Мелнишко 189
 Влахия 256
 Водоврати - вж. Хозурат, **Велешко**
 Войнягово, Пловдивско 67
 Врапещица, Кичевско 112
 Враня 176
 Върбица 222
 Габрово 201
 Гевгели 148, 149, 153, 155
 Германия 21, 39, 195, 231
 Гиляни 176
 Годлево, с. Разложко 287, 297
 Годлевска планина 266
 Горна Джумая (Джумая) 22, 23, 55, 65, 155, 200,
 261, 287, 297, 298
 Горно Броди, с. 81, 101, 102
 Градобор, с. Солунско 106
 Гръцка империя 255
 Гугенци, с. Кратовско 325
 Гърция 5, 10, 140, 159, 168, 195, 216, 227, 256,
 279, 321, 334
 Гьоктепе 188
 Гьотинген 285
 Гюмендже 197
 Гявато 207, 369
 Далечен изток 20, 169, 283
 Далмация 284
 Дарданели 6, 257
 Дебър 110, 112, 123, 145, 153, 162, **177, 187-189,**
 284
 Девъншър 231
 Дедеатач 149
 Демиркапия, проход 345
 Демирхисар 123, 267, 269, 287, **306**
 Демирхисарско 101
 Денгизд, с. 182
 Джаково (Дяково) 280
 Джумая - вж. Горна Джумая
 Дирдже 149
 Дихово, с. Битолско 127
 Добруджа 121
 Донигал 123
 Драглища, с. Разложко 287

Драмско 102
 Дряново 189
 Дряновци 223
 Дунав 122
 Дупница 14, 19, 21, 22, 49, 54, 60, 101, 148, 164,
 260-262, 269, 286, 347
 Дяково - вж. Джаково
 Еврен (Евренос кьой) 182
 Европа 5, 9, 19-21, 25, 26, 34, 36, 39, 48, 52, 54,
 61-64, 79, 80, 101, 111, 126, 132, 133, 136, 144,
 149, 158, 168, 169, 173, 174, 192, 203, 204, 212,
 213, 219, 229, 231, 252, 256, 257, 259, 281, 292-
 294, 317, 318, 320, 321, 328, 334, 338, 339, 347-
 349, 370, 371
 Западна 33, 64, 215
 Югоизточна 40, 42, 168, 332
 Егейско море 6, 36, 92
 крайбрежие 278
 Екши су, с. 151
 Елена 38
 Елешница, с. 305
 Елзас 281
 Ени кьой, Тулчанско 67
 Енидже 114, 116, 153, 242
 Енидже Вардар 197
 Енрик, с. 182
 Епир 285
 Ериклер, с. 242
 Ерусалим 215
 Женева 295
 Загоричане 189, 222
 Зелениче, с. 197
 Землин (Земун) 118
 Зивернини 153
 Източна Румелия 34, 74, 116, 155, 212, 213, 264,
 334
 Индия 122, 232, 301
 Инеада 169, 181, 182, 206, 243
 Ирландия 122, 215
 Искър, голям, р. 345
 Испания 225
 Италия 39, 62, 121, 219, 231, **243, 263, 339**
 Йемен 243, 249, 283, 338
 Йорк 319
 Йоркшър 318
 Йоханесбург 233
 Кадикьой 86
 Кайляри 123, 149
 Калово, с. 177
 Калофер 127
 Кандия - вж. Крит
 Каняк (Маняк), с. 221
 Карамани, с. 166
 Карасиново, с. 177
 Карасуле, с. 287
 Карлово 66, 67, 173
 Кач, с. 21

Кашмир 21
 Кеманица, с. 287
 Кипър 257
 Китай 225
 Китка, до Кратово 266, 290
 Кичево 7, 110, 111, 123, 148, 149, 166, 176, 177, 189, 207, 244, 325
 Клисуре 149, 187-189, 221, 222
 Ковчац, с. Лозенградско 86, 87, 106, 107
 Коево, с. 86
 Козлие (Кожле), с. 181
 Константинопол - вж. Цариград
 Копенхаген 104
 Кореща 222
 Корница 151, 153
 Косово, вилает 106, 127, 139, 151, 176, 178, 181, 278, 280, 345, 369, 370
 Косово, област 191, 283
 Костур 7, 123, 152, 153, 259, 279, 290
 Костурско 223, 324
 Кочани 262
 Кочериново 200
 Крагуевац 176
 Кратово 197, 266, 269, 289, 290
 Кресна 151, 177
 Криволак 355
 Крим 328
 Крит (Кандия) 26, 48, 95, 122, 140, 159, 212, 225, 283, 285, 321
 Крутино, с. 60
 Крушево 123, 127, 145, 148, 149, 151, 153, 162, 165, 168, 173, 176, 182, 183, 191, 193, 195, 196, 207, 239, 240, 285, 295, 300, 329
 Кукуш 38, 81, 262
 Кул, с. 106
 Кулели Бургас 187, 189, 196
 Куманово 126, 193, 197
 Курколиби (Корфо) 177
 Курукьой 242
 Къркклизе - вж. Лозенград
 Кюпрюли - вж. Велес
 Кюстендил 49, 54, 55, 59-63, 119, 164, 177, 260, 261, 347

 Лабетино - вж. Робетино
 Лерин 7, 123, 152, 153, 182, 188, 195, 221, 239, 242, 289, 306, 325
 Леринско 223
 Ливадия 197
 Ливърпул, Шотландия 158
 Ливан 338
 Лимче, с. Битолско 126
 Липовик, с. Струмишко 94
 Лисестър, Англия 246
 Ловча 102
 Лозенград 87, 115, 177, 178, 181, 182, 186, 187, 206, 242, 304, 345, 349, 371
 Лозенградско 85, 86, 106, 116, 249, 350, 366, 370, 371
 Лондон 6, 7, 9, 10, 23, 28, 40, 121, 122, 216, 224, 246, 248, 260, 292, 296, 322, 327, 339, 361, 363
 Югозападен 121
 Лъджакьой, с. Западна Тракия 87

Лъджене, с. 304
 Люково (Луково), с. 269
 Ляски, с. 223

Маврово, с. 221
 Магалово, с. 182
 Маджура, с. 177
 Мазово, с. 126
 Македония 5-10, 13, 14, 19, 21, 24-26, 28, 29, 33-39, 42, 44-47, 52-55, 59, 60, 62, 64-66, 68, 74-81, 83, 84, 86, 87, 91-95, 99, 101, 102, 104, 106, 109-111, 115, 118, 121, 123, 124, 127-129, 132-137, 140, 142, 144, 145, 148, 150-153, 155, 156, 158-160, 162-166, 168-170, 173, 174, 176, 177, 182, 186, 187, 190-192, 195, 197, 199-201, 203, 204, 206, 212-219, 223-225, 231, 243, 246-248, 252, 255, 257, 259-261, 264, 265, 267, 270, 271, 278-283, 286-289, 293-301, 306, 307, 315-317, 319, 322, 323, 325, 328, 329, 332-334, 336-339, 353, 355-357, 360, 363, 366, 369, 371
 Древна 24
 Западна 151, 162, 164, 238
 Източна 200, 287
 Северна 145, 183, 186, 188, 266
 Централна 63, 101, 151, 162, 266, 327
 Южна 101
 Мала Азия 158, 256
 Малеш, Османие 106
 Малко Търново 86, 150, 178, 182, 186, 188, 206, 304
 Манчестър 159
 Маняк (Каняк) 221
 Мелник 101, 252, 260, 261, 267, 269
 Мехомия - вж. Разлог
 Митилин, остров 93, 338
 Митровица 45, 48
 Могила, с. 101, 103-105
 Мокрени, с. 222
 Молдова 256
 Морихово 252
 Мустафа паша (Свиленград) 370

 Наколец (Някутец), с. 294, 295
 Невеска, с. 188, 189, 193, 197, 220, 221, 223
 Неволяни, с. 166
 Неврокоп 102, 155, 267, 269, 287
 Неврокопско 223, 370
 Негован, Солунско 87
 Неокази, с. 239
 Ниш 176
 Нортфийлд, САЩ 55
 Нью Йорк 55
 Някутец - вж. Наколец

Одрин 60, 62, 75, 109, 112, 114, 172, 177, 182, 186, 188, 189, 200, 206, 242, 249, 371
 Одрински вилает 5, 6, 9, 10, 55, 64, 77, 78, 85-87, 105, 106, 112, 114-116, 118, 136, 142, 146, 149, 150, 173, 174, 177, 182, 242, 249, 251, 252, 270, 284, 294, 301, 304, 327, 345, 364, 369
 Одринско 5, 6, 9, 10, 55, 64, 77, 78, 85-87, 173, 370
 Оксфорд 122, 285

Олимп 279
 Орхание 67
 Османска империя (Турция) 6, 9, 19, 20, 23, 25, 35, 37, 43, 52, 53, 60, 64, 67, 74, 79, 80, 84, 92-94, 100, 116, 118, 119, 133, 141, 145, 158, 159, 168, 169, 172, 174, 176, 186, 191, 192, 195, 204, 213, 216, 218, 238, 240, 242, 243, 249, 251, 252, 257, 259, 263, 264, 280, 285, 287, 294-295, 323, 325, 327, 329, 333, 334, 345, 349, 350, 370
 Осоговска планина 262
 Острово 166
 Охрид 7, 110-112, 123, 145, 148, 149, 151, 162, 166, 173, 207, 240, 284, 325, 356
 Пазарджик 68, 74
 Палат, с. Петричко 262
 Палеохор, с. 222
 Панайя, манастир 222
 Париж 84, 104, 292, 337, 338
 Пела 24
 Пелистер 149
 Пелопонес 283
 Петербург (Санкт Петербург) 42, 43, 84, 169, 233, 292, 297
 Петрич 87
 Петрова лива 174
 Пинд 278, 279, 284
 Пирго (Пиргопуло), с. 86
 Пирин планина 102, 173, 269, 353, 354
 Пирин, с. 262
 Пирок, с. 86, 106, 107
 Писодер 239
 Плевен 23
 Пловдив 95, 99, 122, 150, 187, 340, 347
 Порече 123
 Постол, с. Ениджевардарско 150
 Потурпак, с. 206
 Прекопана, с. 222
 Преспа (област) 284, 325
 Преспанско езеро 94, 165
 Призрен 249
 Прилеп 123, 151, 153, 201
 Прищина 189
 Прусия 264
 Радомир 29, 33, 37, 347
 Разлог (Мехомия) 42, 78, 101, 102, 145, 155, 200, 266-270, 287, 289, 290, 298, 305, 306, 351, 353, 354, 365, 366, 370
 Раково, с. 182
 Ресен 7, 123, 126, 137, 270, 295, 356
 Ресенско 325
 Рила планина 21, 54, 60, 266, 290, 304, 345, 353, 354, 360, 370
 Рила, с. 186, 200, 266, 347, 351, 353, 357
 Рилски манастир „Св. Иван Рилски“ 21, 54, 156, 200, 266, 269, 286-288, 290, 340, 345-347, 370
 Рим 215, 244, 245, 292, 339
 Римска империя 26
 Рипън 318
 Робетино (Лабетини) 197
 Родопи, планина 188, 353
 Родосто 189

Роксбъри, Масачузетс 55
 Румелия (Румели) 267
 Румъния 119, 159, 212, 234
 Русе 67
 Русия 5, 6, 10, 19-21, 23, 28, 39, 40, 42, 43, 45, 48, 80, 84, 129, 133, 134, 159, 160, 162, 168, 169, 174, 181, 192, 203, 204, 212, 214, 216, 219, 224, 229, 231, 243, 246, 255-257, 263, 264, 283, 289, 332-334, 338, 370
 Сабляр, с. Кюстендилско 81
 Сазара, с. 206
 Самоков 55, 81, 290, 305, 345, 346
 Сан Стефано 159, 283
 Санкт Петербург - вж. Петербург
 Саранбей (Сараньово), с. 107, 109
 Сараево 87
 Сараклина, с. 86
 САЩ (Америка) 9, 52, 62, 187, 215, 364
 Свети Константин, манастир 182
 Свиленград - вж. Мустафа паша
 Свищов 84
 Семитъри роуд 322
 Серски революционен окръг 7, 99, 102, 174, 189, 266, 350
 Сиклихор (Цикнихор), с. 177
 Силвон 177
 Синеклий, с. 84
 Скопие 83, 94, 102, 105, 115, 126, 145, 148, 153, 155, 162, 176, 180, 181, 188, 196, 249, 295
 Скопска област 279
 Скопски вилает 64, 148, 173, 177, 197, 201
 Слатина, с. 197
 Сливен 67
 Смилево 81, 151, 166, 188, 196, 207, 239-241, 357, 369
 Смирна 338
 Смърдеш 81, 94, 101, 114, 223
 Солун 28, 42, 44, 45, 47, 62, 76, 80, 81, 83, 84, 87, 91, 93, 95, 101, 102, 105, 106, 115, 118, 124, 127-129, 140, 141, 145, 148-151, 155, 166, 172, 181, 183, 187-190, 193, 195-197, 216, 220, 229, 244, 248, 249, 252, 255, 259, 267, 278, 280, 282, 286-288, 290, 301, 307, 329
 Солунски вилает 105, 106, 128, 137, 152, 177, 197, 249, 251, 345, 369, 370
 Солунски залив 129
 Соманлий, с. 129
 София 10, 23, 28, 33-36, 38, 49, 53, 64, 65, 67, 76, 80, 82-84, 94, 102, 105, 112, 115, 116, 118, 123, 127, 128, 130, 135-137, 144, 146, 148-150, 174, 176-178, 182, 186, 187, 189, 193, 196, 201, 204, 206, 213, 216, 233, 241, 260-263, 265-267, 269, 288-290, 292, 294, 295, 297, 298, 301, 304, 306, 345-347, 365, 366, 371
 Сригагар 21
 Стоилово, с. 196
 Странджа планина 86
 Странджа, с. 86
 Струга 137
 Струма 21, 38, 188, 261, 287
 Струмица 94
 Стубел, с. 64

Султан тепе 287
Суровичево, с. 129, 151, 153, 182, 221, 287
Сухо, с. Лагадинско 350
Сърбия 5, 10, 67, 119, 159, 174, 177, 212, 256, 278, 280, 334
Сърбия, Стара (Косово) 283
Сюбрец, връх над Клисуре 221, 222
Сяр 76, 102, 145, 155, 287

Текие, с. 177
Торино, Италия 137
Тракия 121
Трансваал 256
Турция - вж. Османска империя
Турция Европейска 5, 6, 9, 40, 47, 48, 120, 121, 129, 159, 163, 191, 203, 214, 280, 285, 304, 371
Търново - вж. Велико Търново
Търново, с. 242
Търсье, с. 195

Уелс 145
Уестминстър 296
Ужице 176
Уорчестър 301
Уостър 120, 123
Урумбегли, с. 122
Урумку, с. 186

Фенер (в Цариград) 215
Феризович 130
Франция 5, 21, 39, 62, 84, 121, 195, 219, 225, 231, 263, 283, 338, 339, 364

Халц, тунел 181
Харманли 129
Хероу 285
Херцеговина 212, 281, 284, 285
Хозурат, с. (Водоврати) Велешко 350

Хойницко 222
Холиста, с. 222
Хърватско 284
Хърфорд 120

Цариград 13, 19, 20, 23, 26, 42, 44, 75, 81, 83, 84, 94, 115, 116, 118, 124, 125, 127-130, 146, 148, 152, 162, 169, 172-174, 177, 178, 180, 181, 183, 187, 189, 196, 201, 203, 215, 242, 244, 245, 248-251, 256, 257, 265, 266, 284-289, 294, 295, 318, 323

Цикнихор - вж. Сиклихор
Църни връх, при с. Стубел, Кратовско 64

Чеган (Чаганск) 182, 183
Червенкамен, вилает Косовски 106
Черешница, с. 221, 222
Черкезкой, с. 177
Черна гора 87, 168, 280
Черновръх планина 63
Черно море 36, 169, 257
Черноморско крайбрежие 196, 206, 370
Чешме Варуитъ 295

Шар планина 279, 280
Швейцария 21
Шефилд 315, 318, 322
Шотландия 132, 215
Шумен 67
Шуре хан (Шурленци) 165, 166

Щип 28, 48, 193, 197, 262

Яза 222
Якоруда, с. 305
Янина 278, 280, 285
Яш 295

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР (доц. д-р Стоян Германов)	5
ДОКУМЕНТИ	13
1. В. „Дейли нюз“, 6 февруари 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград в потвърждение достоверността на сведенията за произвол и насилие в Македония.	13
2. В. „Дейли нюз“, 6 февруари 1903 г. Кореспонденция от Дупница на специалния пратеник за съдбата на бежанците от Македония; за напредъка на българския селянин в условията на свободното Княжество. Редакционен коментар по Източния въпрос и за заслугата на английските кореспонденти за неговото обективно представяне пред обществеността в Европа	14
3. В. „Истърн дейли прес“, 9 февруари 1903 г. Обзорна статия за изстреблението на християнското население в Македония; за опасността от въоръжен конфликт; за необходимостта от незабавно въвеждане на реформи в Македония	24
4. В. „Морнинг лийдър“, 10 февруари 1903 г. Собствена кореспонденция от София за мерки на българското правителство за ограничаване дейността в Княжеството по подготовката на въоръжено въстание в Македония	27
5. „Дейли нюз“, 17 февруари 1903 г. Кореспонденция от Радомир на Джон Макдоналд — специален пратеник — за размаха на революционното движение в Македония; за целите, задачите и структурата на ВМОРО и ВМК и за взаимоотношенията между тях	29
6. В. „Таймс“, 18 февруари 1903 г. Из речта на Джеймс Брайс пред избирателите му в Абърдийн за необходимостта от незабавно въвеждане на радикални реформи в Македония	38
7. В. „Таймс“, 23 февруари 1903 г. Статия с коментар на пореден том от Синята книга, който съдържа английската консулска преписка от Югоизточна Европа за периода декември 1900 — януари 1903 г. Писма на лорд Лансдаун до Франсис Плънкет и Николас О'Конър за становището на Англия по македонския въпрос.	40
8. В. „Дейли нюз“, 13 април 1903 г. Съобщение на агенция Ройтер от Солун и Цариград за подготовката на въоръжено въстание в Македония; прогнози за датата и центъра на избухване на въстанието	44
9. В. „Ехо“, 16 април 1903 г. Обзорна статия по македонския въпрос; защита на каузата на българското революционно движение в Македония	46
10. В. „Дейли експрес“, 16 април 1903 г. Кореспонденция от София на Фредерик Мур — специален пратеник — за положението на турско-българската граница в района на Дупница и Кюстендил; за методите на борба на революционните чети	49
11. В. „Дейли нюз“, 15 май 1903 г. Кореспонденция от Кюстендил на Джон Макдоналд — специален пратеник — за равноправния статут на българското и турското население в Княжество България; за митинг в Кюстендил в подкрепа на борбата на българското население в Македония; разговор със Сандро Георгиев за необходимостта от въоръжена борба	55
12. В. „Морнинг лийдър“, 28 май 1903 г. Собствени кореспонденции от София за призив на революционните чети към населението в Македония да подкрепи общото въстание; забрана на турските власти да се продават провизии на българските селяни в Битолския вилает	64
13. В. „Морнинг лийдър“, 31 май 1903 г. Собствена кореспонденция от Виена за символичната връзка между откриването на паметник на Васил Левски в Карлово и борбата на българите в Македония за национално освобождение	66
14. В. „Дейли нюз“, 31 май 1903 г. Кореспонденция от Пазарджик на Джон Макдоналд — специален пратеник — за настоящия етап на подготовката за въоръжено въстание	

в Македония; интервюта с представители на ВМОРО, ВМК и български общественици по македонския въпрос; за смъртта на Гоце Делчев. Редакционен коментар за отговорността на Великите сили за поредната криза в Близкия изток.....	68
15. .... В. „Морнинг поуст“, 2 юни 1903 г. Кореспонденция от София на Х. Мънроу — специален пратеник — за разрастването на революционното движение в Македония и за идентифицирането му с българското население в провинцията; за масови арести на българи; за мисията на Г. Начович в Цариград	81
16. В. „Таймс“, 4 юни 1903 г. Собствени кореспонденции от Бургас и Виена за положението в Одринския вилает: претърсване на български села за оръжие; въоръжени конфликти между чети и турски войски; участие на башибозук в потушаването на размириците; бежанци от Лозенградско в Княжество България	85
17. В. „Манчестър гардиън“, 6 юни 1903 г. Кореспонденция от Солун на специалния пратеник за масови арести на българи; за затвора Бялата кула в Солун; за провала на австро-руския проект за реформи в Македония.....	87
18. В. „Дейли нюз“, 9 юни 1903 г. Кореспонденция от Пловдив на Джон Макдоналд — специален пратеник — разказ на Димитър Хаджидимов за сражение край с. Баница и за смъртта на Гоце Делчев	95
19. В. „Дейли нюз“, 9 юни 1903 г. Собствена кореспонденция от Париж за непосредствените впечатления на Франц Йесен — датски журналист, от погрома на с. Могила, Битолски вилает	103
20. В. „Дейли нюз“, 16 юни 1903 г. Съобщение на агенция Ройтер от Солун, София и Скопие за претърсване на български села за оръжие и за въоръжени сблъсъци между български чети и турски войски в Солунски и Одрински вилает	105
21. В. „Дейли нюз“, 2 юли 1903 г. Кореспонденция от Саранбей на Джон Макдоналд — специален пратеник — за живота и революционната дейност на Тома Николов	107
22. В. „Таймс“, 4 юли 1903 г. Кореспонденция от Одрин на специалния пратеник за непосредствените му впечатления от положението на българското население в Одринския вилает	112
23. В. „Таймс“, 17 юли 1903 г. Собствени кореспонденции от София, Цариград и Скопие — официални турско-български контакти по повод положението на българското население в Македония; претърсване на български села за оръжие в Одринския вилает; аферата Аматово	115
24. В. „Таймс“, 18 юли 1903 г. Собствена кореспонденция от Белград за турско-българските взаимоотношения по македонския въпрос.....	117
25. В. „Дейли нюз“, 28 юли 1903 г. Съобщение за създаването на Балканския комитет: състав, цели и задачи на комитета.....	119
26. В. „Манчестър гардиън“, 30 юли 1903 г. Съобщение за членския състав на Балканския комитет.....	122
27. В. „Стандард“, 6 август 1903 г. Кореспонденция от София за обявяване на въстание в Македония	123
28. В. „Стандард“, 7 август 1903 г. Съобщение на агенция „Лафан“ от Цариград и на агенция „Ройтер“ от Цариград и Солун за размаха на въстанието в Битолския вилает; официално изявление на турското правителство за извършеното по въвеждането на реформи в Македония	124
29. В. „Дейли нюз“, 8 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград и София и съобщения на агенция „Ройтер“ от Цариград, София и Солун за официално изявление на английското правителство за избухване на въстание в Македония; за въстанически акции в Солунския и Битолския вилает; за отзвука от въстанието в Княжество България	128
30. В. „Таймс“, 10 август 1903 г. Речи на Джеймс Брайс и Артър Дж. Балфур в Камарата на общините по македонския въпрос	130
31. В. „Таймс“, 11 август 1903 г. Собствена кореспонденция от София за официалното становище на българското правителство по повод въстанието в Македония; обръщение на ВМОРО към Великите сили.....	135
32. В. „Пал Мал газет“, 11 август 1903 г. Статия за методите на борба на революционерите в Македония; за противоречията между екзархисти и патриаршисти; за Солунските атентати	137
33. В. „Дейли нюз“, 11 август 1903 г. Статия на Джон Макдоналд с коментар на	

последните новини от Македония и на речта на Артър Дж. Балфур по македонския въпрос в Камарата на общините	142
34. В. „Таймс“, 12 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград, София и Виена за избухване на въстание в Одринския вилает; за убийството на руския консул в Битоля Ростковски; за диверсионни акции на въстаниците по жп линията Солун — Скопие	146
35. В. „Дейли телеграф“, 13 август 1903 г. Съобщение на агенция „Ройтер“ от Солун за избухване на въстание в Македония: сигналът на въстанието, първи сражения, прогноза за развоя на въстаническите действия	150
36. В. „Таймс“, 13 август 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград за разпространяване на въстанието в Солунския вилает и в районите на Костур и Лерин	152
37. В. „Дейли нюз“, 14 август 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за причините, характера и хода на въстанието в Македония	153
38. В. „Таймс“, 15 август 1903 г. Речи на Т. П. О'Конор, Артър Дж. Балфур и Джеймс Брайс по македонския въпрос в Камарата на общините: за отговорността за насилията и престъпленията в провинция Македония; за причините и характера на въстанието; за задълженията на Англия, съгласно Берлинския договор	156
39. В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г. Статия на Джон Макдоналд с коментар за въстанието в Македония; на политиката на България и Русия във връзка с последните събития в Македония	160
40. В. „Дейли нюз“, 17 август 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Битоля за развоя на въстанието в Западна Македония	164
41. В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Редакционна статия по македонския въпрос: за отговорността за насилията и престъпленията в Македония; за необходимостта от намеса на Великите сили	166
42. В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за характера на противоречията в Македония и за целите на въоръжената борба	170
43. В. „Дейли нюз“, 22 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Белград и Цариград и съобщения на агенция „Ройтер“ от София за отзвука от въстанието в Македония сред обществеността и управляващите среди в Турция, Сърбия и България	174
44. В. „Дейли нюз“, 23 август 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград и София за нови въстанически акции във вилаета Косово и околиите Лозенград и Малко Търново; за жестокостите при потушаване на въстанието в Битолски вилает	178
45. В. „Дейли нюз“, 1 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от Брюксел, Цариград, Виена и Солун и съобщения на агенция „Ройтер“ за развоя на въстанието в Северна Македония; за опасността от въоръжен турско-български конфликт	183
46. В. „Таймс“, 2 септември 1903 г. Кореспонденция от Солун на специалния пратеник за националните противоречия в провинция Македония; за необходимостта от радикални реформи	190
47. В. „Таймс“, 3 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от София и Солун за събитията в Крушево; за сражения край Куманово, Шип и Невеска; за саботажи на железопътни и телеграфни линии	193
48. В. „Дейли нюз“, 3 септември 1903 г. Статия от Джон Макдоналд за неефективността на австро-руския проект за реформи в Македония; за въстаническата тактика на партизанска война	197
49. В. „Таймс“, 4 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от Цариград за причините за избухване на въстанието в Македония; за отговорността на Великите сили за събитията в Македония	201
50. В. „Таймс“, 4 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за избухване на въстанието и в Одринския вилает; за развоя на въстанието в Битолски вилает ..	204
51. В. „Крисчън комънуелт“, 13 септември 1903 г. Обзорна статия на специалния кореспондент на вестника по Източния въпрос	208
52. В. „Дейли кроникъл“, 13 септември 1903 г. Изявление на Балканския комитет по повод събитията в Македония: призив за мирно решаване на македонския въпрос	217
53. В. „Дейли кроникъл“, 13 септември 1903 г. Кореспонденция от Солун за въстанието в Невеска	220

54. В. „Морнинг лийдър“, 13 септември 1903 г. Писмо от Ноел Бъкстон до Джеймс Скот за отговорността на Англия за кризата в Македония и за необходимостта от нейната активна дипломатическа намеса	223
55. В. „Дейли нюз“, 13 септември 1903 г. Статия за политиката на консервативното правителство на Артър Дж. Балфур по македонския въпрос.....	225
56. В. „Таймс“, 14 септември 1903 г. Специални кореспонденции от Битоля, София и Виена за зверства на турските войски при потушаване на въстанието в Битолския вилает	233
57. В. „Таймс“, 14 септември 1903 г. Кореспонденции от Солун, Цариград и Рим за успешни акции на турските войски срещу въстаническите чети.....	244
58. В. „Дейли телеграф“, 14 септември 1903 г. Съобщение за приемане на резолюция по македонския въпрос на конгрес на английските профсъюзи	245
59. В. „Дейли нюз“, 16 септември 1903 г. Писмо от Ноел Бъкстон до редакцията на в. „Дейли нюз“ за ролята на вестника в подкрепа на справедливото разрешаване на македонската криза	247
60. В. „Стандард“, 16 септември 1903 г. Кореспонденции от Солун и Цариград за участието на албаки батальони и башибозук в сраженията срещу въстаническите сили; за вероятност въстанието да се разпространи източно от р. Вардар	248
61. В. „Стандард“, 16 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от Цариград за ексцесии при потушаване на въстанието	250
62. В. „Трут“, 22 септември 1903 г. Обзорна статия по македонския въпрос; етническа характеристика на населението в провинция Македония; причина и характер на революционното движение; ролята на ВМОРО; Великите сили и Източният въпрос	252
63. В. „Дейли нюз“, 22 септември 1903 г. Редакционна статия за дейността на Балканския комитет и за политическата платформа на Либералната партия по македонския въпрос	258
64. В. „Таймс“, 22 септември 1903 г. Собствени кореспонденции от Дупница и София за сражения край Мелник; за бежанци от Македония в Кюстендил; за мисията на проф. Ив. Георгов и проф. Л. Милетич в Лондон	260
65. В. „Таймс“, 22 септември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за становището на Великите сили по турско-българския конфликт, предизвикан от въстанието в Македония	262
66. В. „Таймс“, 3 октомври 1903 г. Собствени кореспонденции от София и Цариград за развоя на въстанието и за ексцесии на турските войски и башибозук над християнското население в Македония	265
67. В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г. Съобщение на агенция „Ройтер“ от София и Солун за масови кланета на българи в Македония; за въоръжени конфликти между турски войски и въстанически чети край Разлог, Мелник, Демир-Хисар и Неврокоп	267
68. В. „Дейли нюз“, 3 октомври 1903 г. Съобщение за учредяването на Балканския фонд „Дейли нюз“ за оказване помощ на пострадалите в Македония и на бежанците от Македония и Одринско в Княжество България.....	270
69. В. „Таймс“, 5 октомври 1903 г. Писмо от Артър Евънс до редакцията на в. „Таймс“ за етническата принадлежност на населението в Македония; за причините и характера на македонската криза, за начина на разрешаването ѝ	271
70. В. „Дейли телеграф“, 5 октомври 1903 г. Съобщение на агенция „Ройтер“ от Цариград, Солун и Дупница за хода на въстанието; за преминаването на въоръжени чети от Княжество България в Македония; за бежански поток от Македония към Рилския манастир	286
71. В. „Дейли кроникъл“, 7 октомври 1903 г. Съобщения на агенция „Ройтер“ от Цариград, София, Солун и Рилския манастир за сражения между въстанически чети и турски войски; за бедственото положение на бежанците от Македония; за произвол, насилия и жестокости в района на въстанието; други сражения	288
72. В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за мисията на проф. Л. Милетич и проф. Ив. Георгов в столиците на Великите сили.....	291
73. В. „Дейли нюз“, 8 октомври 1903 г. Апел към прогресивната общественост в Европа за оказване на помощ на българското население в Македония	293

74. В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за резолюция, приета на заседание на Изпълнителния комитет на Националната либерална федерация по повод събитията в Македония	295
75. В. „Морнинг поуст“, 8 октомври 1903 г. Съобщение за мисията на проф. Л. Милетич, д-р Ив. Георгов и д-р Татарчев в Лондон	296
76. В. „Таймс“, 8 октомври 1903 г. Собствена кореспонденция от София за сражение в района на Горна Джумая	297
77. В. „Таймс“, 9 октомври 1903 г. Съобщение от секретаря на фонда за подпомагане на Македония относно размера на материалните щети и за броя на жертвите в Македония; данни за набраните парични помощи; предложения за бъдещата благотворителна дейност на комитета	298
78. В. „Таймс“, 10 октомври 1903 г. Собствени кореспонденции от София, Битоля и Солун за сражения и инциденти в пограничните райони на турско-българската граница; произвол на редовни турски войски при потушаване на въстанието в Македония; бежанският поток от Македония и Одринско към Княжество България	301
79. В. „Шефийлд индипендънт“, 12 октомври 1903 г. Съобщение за митинг в Албърт хол — Шефийлд, в подкрепа на въстаниялото население в Македония	307
80. В. „Дейли нюз“, 12 октомври 1903 г. Съобщение на агенция „Ройтер“ за сражения в Битолски вилает	324
81. В. „Таймс“, 12 октомври 1903 г. Апел от българското население в Македония към английската общественост с молба за намеса на Великите сили за преустановяване изстребването на българската народност в Турция	325
82. В. „Крисчън глоуб“, 16 октомври 1903 г. Обзорна статия за характера, хода и последиците от въстанието в Македония	328
83. В. „Дейли кроникъл“, 20 октомври 1903 г. Писмо от Артър Дж. Балфур до кентърберийския епископ. Становището му по македонския въпрос	329
84. В. „Морнинг поуст“, 23 октомври 1903 г. Реч на сър Кямбъл Бенерман пред избиратели в Албърт хол — Стърлинг, за политиката на Англия по македонския въпрос	335
85. В. „Дейли нюз“, 26 октомври 1903 г. Собствена кореспонденция от Париж за митинг в театър „Сара Бернар“ в защита правата на християнското население в Македония	337
86. В. „Таймс“, 28 октомври 1903 г. Кореспонденции от Рилския манастир и Пловдив за бежанския поток от Македония и Одринско към Княжество България; статистически данни за размера на емиграцията, за материалните щети и жертвите по време на въстанието; грижи на българските власти за бежанците	340
87. В. „Дейли нюз“, 28 октомври 1903 г. Кореспонденция от Рила на А. Г. Хейлз — специален пратеник — за непосредствените му впечатления от сражения на четата на полк. Ан. Янков в Разложката долина	350
88. В. „Дейли кроникъл“, 28 октомври 1903 г. Съобщение за обиколката на Ноел Бъкстон в Македония и за дейността на английската мисия в Битоля	355
89. В. „Дейли нюз“, 29 октомври 1903 г. Кореспонденция от Рила на А. Г. Хейлз — специален пратеник — за непосредствените му впечатления от начина на живот в четата на полк. Ат. Янков	357
90. В. „Дейли кроникъл“, 2 ноември 1903 г. Писмо от полк. Маси — английски вицеконсул във Варна, за бедственото положение на бежанците от Одринско в Бургас	364
91. В. „Таймс“, 4 ноември 1903 г. Собствена кореспонденция от София за политиката на терор над християнското население в Разложко	365
92. В. „Уестминистър бюджет“, 28 ноември 1903 г. Собствена кореспонденция от поредицата „Положението на Балканите“ за необходимостта от помощта на европейската общественост за пострадалото население в Македония и за бежанците в Княжеството	366
ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА	372
ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА	375

CONTENTS

INTRODUCTION (Assoc. Prof. Ph. D. Stoyan Germanov)	11
DOCUMENTS.....	13
1. <i>Daily News</i> , 6 February 1903. Report from Constantinople by the newspaper's own correspondent confirming the information on the tortures and violation in Macedonia	13
2. <i>Daily News</i> , 6 February, 1903. Correspondence from Dupnitsa by the newspaper's special commissioner concerning the fate of the refugees from Macedonia, the progress of Bulgarian peasants under the conditions of the free Principality. Editorial comment on the Eastern question and the English correspondents' merits for its fair presentation to the European public	14
3. <i>Eastern Daily Press</i> , 9 February, 1903. Survey on the extermination of the Christian population in Macedonia, on the existing danger of an armed conflict and the need for immediate initiation of reforms in Macedonia	24
4. <i>Morning Leader</i> , 10 February, 1903. Report from Sofia by the newspaper's own commissioner concerning the suppressive measures taken by the Bulgarian government in the Principality against the preparation of an armed uprising in Macedonia	27
5. <i>Daily News</i> , 17 February, 1903. Newspaper report from Radomir by John MacDonald - a special commissioner - concerning the spread of the revolutionary movement in Macedonia, the aims, tasks and structures of the Internal Macedonian and Adrianople Revolutionary Organization (IMARO) and the Supreme Macedonian Committee (SMC) and the relations between them	29
6. <i>The Times</i> , 18 February, 1903. Extract from the speech of James Bryce to his constituents in Aberdeen concerning the need for immediate initiation of radical reforms in Macedonia	38
7. <i>The Times</i> , 23 February, 1903. Article commenting a Blue-Book (CD.1403) containing the British diplomatic correspondence respecting the affairs of South-Eastern Europe for the period of December 1900 - January 1903. Dispatches by Lord Lansdowne to Francis Plunkett and Nicholas O'Connor on the attitude of the British Government towards the Macedonian question	40
8. <i>Daily News</i> , 13 April, 1903. <i>Reuter's</i> correspondence from Salonica and Constantinople concerning the preparation of an armed uprising in Macedonia; forecast on the date and the centre of the uprising	44
9. <i>Echo</i> , 16 April, 1903. Survey on the Macedonian question - defence of the cause of the Bulgarian revolutionary movement in Macedonia	46
10. <i>Daily Express</i> , 16 April, 1903. Newspaper report from Sofia by Frederick Moore - a special commissioner - concerning the situation on the Turkish-Bulgarian border in the region of Dupnitsa and Kjustendil and the methods of struggle of the revolutionary bands	49
11. <i>Daily News</i> , 15 May, 1903. Newspaper report from Kjustendil by John MacDonald - a special commissioner - concerning the equal rights of the Bulgarian and Turkish population in the Bulgarian Principality; informing about a meeting at Kjustendil in support of the struggle of the Bulgarian population in Macedonia; reporting a conversation with Sandro Georgiev on the need for an armed struggle	55
12. <i>Morning Leader</i> , 28 May, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Sofia concerning an appeal of the revolutionary bands to the population in Macedonia to bring about a general uprising; information on the banned selling of provisions to the Bulgarian peasants in the vilayet of Bitolya by the Turkish authorities	64
13. <i>Morning Leader</i> , 31 May, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Vienna concerning the symbolical link between the unveiling of a monument to Levski in Karlovo and the struggles of the Bulgarians in Macedonia or national liberation	66

14. <i>Daily News</i> , 31 May, 1903. Newspaper report from Pazardjik by John MacDonald - a special commissioner - concerning the present stage of preparation of an armed uprising in Macedonia; interviews with members of the IMARO, the SMC and Bulgarian officials on the Macedonian question; information about the death of Gotse Delchev. Editorial comment on the responsibility of the Great Powers for the present crisis in the Near East	68
15. <i>Morning Post</i> , 2 June, 1903. Newspaper report from Sofia by H. Munro - a special commissioner - concerning the spread of the revolutionary movement in Macedonia and its identification with the Bulgarian population in the province; the wholesale arrests of Bulgarians; the mission of G. Nachovich in Constantinople	81
16. <i>The Times</i> , 4 June 1903. Reports from Burgas and Vienna by the newspaper's own correspondents on the situation in the vilayet of Adrianople: Bulgarian villages being searched for arms; armed encounters between Bulgarian insurgents and Turkish troops; Bashi-Bazouks' participation in the suppression of the riots; refugees from the region of Lozengrad in the Bulgarian Principality	85
17. <i>Manchester Guardian</i> , 6 June, 1903. Report from Sofia by the newspaper's special commissioner concerning the wholesale arrests of Bulgarians; the "White Tower" prison in Salonica; the failure of the Austro-Russian Reform Scheme in Macedonia	87
18. <i>Daily News</i> , 9 June, 1903. Correspondence from Plovdiv by John MacDonald - a special commissioner - reporting the story of Dimitar Hadjidimov about a fight at Banitsa village and the death of Gotse Delchev	95
19. <i>Daily News</i> , 9 June, 1903. Report from the newspaper's own correspondent from Paris concerning the direct impressions of Franz Jessen - a Danish journalist - from the massacre at Mogila village in the vilayet of Bitolya	103
20. <i>Daily News</i> , 16 June, 1903. <i>Reuter's</i> reports from Salonica, Sofia and Skopie of Bulgarian villages being searched for arms; armed encounters between Bulgarian revolutionary bands and Turkish troops in the vilayets of Salonica and Adrianople	105
21. <i>Daily News</i> , 2 July, 1903. Newspaper report from Saranbey by John MacDonald - a special commissioner - concerning the life and revolutionary activity of Toma Nikolov	107
22. <i>The Times</i> , 4 July, 1903. Report from Adrianople by the newspaper's special correspondent concerning his direct impressions of the situation of the Bulgarian population in the vilayet of Adrianople	112
23. <i>The Times</i> , 17 July, 1903. Report by the newspaper's own correspondents from Sofia, Constantinople and Skopie informing of the official Turkish-Bulgarian contacts regarding the situation of the Bulgarian population in Macedonia; Bulgarian villages in the vilayet of Adrianople being searched for arms; the Amatovo "Affair"	115
24. <i>The Times</i> , 18 July, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Belgrade concerning the relations between Bulgaria and Turkey on the Macedonian question	117
25. <i>Daily News</i> , 28 July, 1903. Announcement of the formation of the Balkan Committee: members, aims and tasks of the Committee	119
26. <i>Manchester Guardian</i> , 30 July, 1903. Information about the members of the Balkan Committee	122
27. <i>Standard</i> , 6 August, 1903. Proclamation of an uprising in Macedonia reported from Sofia	123
28. <i>Standard</i> , 7 August, 1903. <i>Laffan's Agency</i> and <i>Reuter's Agency</i> report from Constantinople and Salonica about the spread of the uprising in the vilayet of Bitolya; official statement of the Ottoman Government on putting into execution the Austro-Russian Reform Scheme in Macedonia	124
29. <i>Daily News</i> , 8 August, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Constantinople and Sofia and <i>Reuter's Agency</i> announcements from Constantinople, Sofia and Salonica about an official statement of the British Government on the outbreak of an uprising in Macedonia; information on insurgent activities in the vilayets of Salonica and Bitolya and the response to the uprising in the Bulgarian Principality	128
30. <i>The Times</i> , 10 August, 1903. Speeches of James Bryce and Arthur J. Balfour to the House of Commons on the Macedonian question	130
31. <i>The Times</i> , 11 August, 1903. Report from Sofia by the newspaper's own correspondent on the official attitude of the Bulgarian Government regarding the uprising in Macedonia; an address of the IMARO to the Great Powers	135
32. <i>Pall Mall Gazette</i> , 11 August, 1903. Article on the methods employed by the revolutionaries in Macedonia; the contradictions between the "Exarchists" and "Patriarchists"; the Salonica bomb outrages	137

33. <i>Daily News</i> , 11 August, 1903. Article by John MacDonald with comment on the latest news from Macedonia and the speech of Arthur J. Balfour on the Macedonian question to the House of Commons	142
34. <i>The Times</i> , 12 August, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Constantinople, Sofia and Vienna announcing about an uprising in the vilayet of Adrianople; the murder of the Russian Consul at Bitolya Rostkovsky; insurgents' acts of sabotage on the Salonica - Skopie railway	146
35. <i>Daily Telegraph</i> , 13 August, 1903. <i>Reuters's</i> announcement about the outbreak of an insurrection in Macedonia: the signal of the revolt; first battles; a forecast on the progress of the rebels' actions	150
36. <i>The Times</i> , 13 August, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Constantinople on the spread of the uprising in the vilayet of Salonica and the regions of Kastoria and Florina	152
37. <i>Daily News</i> , 14 August, 1903. Article by John MacDonald concerning the reasons, character and course of the uprising in Macedonia	153
38. <i>The Times</i> , 15 August, 1903. Speeches of T. P. O'Connor, Arthur J. Balfour and James Bryce to the House of Commons regarding the Macedonian question: on the responsibility for the violence and outrages in the province of Macedonia; on the reasons and character of the uprising; on the obligations of England according to the Treaty of Berlin	156
39. <i>Daily News</i> , 17 August, 1903. Article by John MacDonald with comment on the revolt and the policy of Bulgaria and Russia regarding the latest events in Macedonia	160
40. <i>Daily News</i> , 17 August, 1903. <i>Reuter's</i> accounts of the course of the uprising in Western Macedonia	164
41. <i>Daily News</i> , 22 August, 1903. Editorial on the Macedonian question: on the responsibility for the violence and outrages in Macedonia; the need for the Great Powers to intervene	166
42. <i>Daily News</i> , 22 August, 1903. Article by John MacDonald concerning the character of the contradictions in Macedonia and the aims of the armed struggle	170
43. <i>Dailu News</i> , 22 August, 1903. Reports from the newspaper's own correspondents from Belgrade and Constantinople and information delivered by <i>Reuter</i> from Sofia concerning the response to the uprising in Macedonia among the public and the ruling circles in Turkey, Serbia and Bulgaria	174
44. <i>Daily News</i> , 23 August, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Constantinople and Sofia about new rebellion actions in the vilayet of Kosovo and the districts of Lozengrad and Malko Tarnovo, the atrocities in suppressing the rising in the vilayet of Bitolya	178
45. <i>Daily News</i> , 1 september, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Brussels, Constantinople, Vienna and Salonica and information delivered by <i>Reuter</i> about the spread of the uprising in Northern Macedonia and the danger of an armed conflict between Bulgaria and Turkey	183
46. <i>The Times</i> , 2 September, 1903. Report by the newspaper's special commissioner in Salonica concerning the national contradictions in the province of Macedonia; the need for radical reforms	190
47. <i>The Times</i> , 3 September, 1903. Report by the newspaper's own correspondents from Sofia and Salonica about the events in Krushevo; information on the fights near Kumanovo, Shtip and Neveska; acts of sabotage on railways and telegraphlines	193
48. <i>The Times</i> , 3 September, 1903. Article by John MacDonald concerning the inefficiency of the Austro-Russian Reform Scheme in Macedonia, the insurgents' tactics of guerilla warfare	197
49. <i>The Times</i> , 4 September, 1903, Report by the newspaper's own correspondent from Constantinople on the reasons for the outbreak of the uprising in Macedonia; the responsibilities of the Great Powers for the events in Macedonia	201
50. <i>The Times</i> , 4 September, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Sofia for the outbreak of the rising also in the vilayet of Adrianople; the progress of the revolt in the vilayet of Bitolya	204
51. <i>Christian Commonwealth</i> , 13 September, 1903. Survey of the newspaper's special commissioner on the Eastern question	208
52. <i>Daily Chronicle</i> , 13 September, 1903. Statement by the Balkan Committee regarding the events in Macedonia: an appeal for a peaceful settlement of the Macedonian question	217

53. <i>Daily Chronicle</i> , 13 September, 1903. Newspaper report from Salonica on the fighting around Neveska	220
54. <i>Morning Leader</i> , 13 September, 1903. Letter from Noel Buxton to James Scott concerning the responsibility of England for the crisis in Macedonia and the need for its active diplomatic interference	223
55. <i>Daily News</i> , 13 September, 1903. Article on the policy of the Conservative Government of Arthur J. Balfour on the Macedonian question	225
56. <i>The Times</i> , 14 September, 1903. Reports of the newspaper's special correspondents from Bitolya, Sofia and Vienna about the atrocities of the Turkish troops suppressing the uprising in the vilayet of Bitolya	233
57. <i>The Times</i> , 14 September, 1903. Newspaper reports from Salonica, Constantinople and Rome about successful actions of the Turkish troops against the insurgent bands	244
58. <i>Daily Telegraph</i> , 14 September, 1903. Announcement about a resolution on the Macedonian question passed by a trade-union congress	245
59. <i>Daily News</i> , 16 September, 1903. Letter by Noel Buxton to the Editors of <i>Daily News</i> concerning the newspaper's role in support of a just solution of the Macedonian crisis	247
60. <i>Standard</i> , 16 September, 1903. Newspaper reports from Salonica and Constantinople announcing about Albanian battalions and Bashi-Bazouks fighting against the insurgents; possibility for the uprising to spread to the east of the Vardar river	248
61. <i>Standard</i> , 16 September, 1903. Reports by the newspaper's own correspondent from Constantinople about outrages in crushing the revolt	250
62. <i>Truth</i> , 22 September, 1903. Survey on the Macedonian question; ethnic structure of the population in the province of Macedonia; reasons and character of the revolutionary movement in Macedonia; the role of the IMARO; the Great Powers and the Eastern question ...	252
63. <i>Daily News</i> , 22 September, 1903. Editorial on the activity of the Balkan Committee and the political platform of the Liberal Party on the Macedonian question	258
64. <i>The Times</i> , 22 September, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Sofia and Dupnitsa concerning fights near Melnik; refugees from Macedonia in Kjustendil; the mission of Prof. Iv. Georgov and Prof. L. Miletich in London	260
65. <i>The Times</i> , 22 September, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Sofia regarding the attitude of the Great Powers on the Turkish-Bulgarian conflict provoked by the uprising in Macedonia	262
66. <i>The Times</i> , 3 October, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Sofia and Constantinople on the progress of the uprising and the outrages of the Turkish troops and Bashi-Bazouks over the Christian population of Macedonia	265
67. <i>Daily News</i> , 3 October, 1903. <i>Reuter's</i> announcement from Sofia and Salonica for wholesale slaughter of Bulgarians in Macedonia; armed encounters between Turkish troops and insurgent bands near Razlog, Melnik, Demir-Hisar and Nevrokop	267
68. <i>Daily News</i> , 3 October, 1903. Announcement for the establishment of "Daily News" Balkan Fund for the relief of the sufferers in Macedonia and the refugees from Macedonia and the Adrianople region in the Bulgarian Principality	270
69. <i>The Times</i> , 5 October, 1903. Letter by Arthur Evans to the Editor of the <i>Times</i> concerning the ethnicity of the population in Macedonia; the reasons for and the character of the Macedonian crisis and the way to settle it	271
70. <i>Daily Telegraph</i> , 5 October, 1903. News delivered by <i>Reuter</i> from Constantinople, Salonica and Dupnitsa about the course of the revolt; armed bands passing from the Bulgarian Principality into Macedonia; a flow of refugees from Macedonia to the Rila Monastery	286
71. <i>Daily Chronicle</i> , 7 October, 1903. Fights between insurgent bands and Turkish troops reported by the <i>Reuter's</i> Agency from Constantinople, Sofia, Salonica and the Rila Monastery; information about the distress of the refugees from Macedonia, the outrage, violence and atrocities in the region of the rising; other fights	288
72. <i>Daily News</i> , 8 October, 1903. Information on the mission of Prof. Georgov and Prof. Miletich in the capitals of the Great Powers	291
73. <i>Daily News</i> , 8 October, 1903. Appeal to the progressive European public for support to the Bulgarian population in Macedonia	293
74. <i>Morning Post</i> , 8 October, 1903. Announcement of a resolution adopted at a meeting of the Executive Committee of the National Liberal Federation regarding the events in Macedonia	295

75. <i>Morning Post</i> , 8 October, 1903. Announcement of the mission of Prof. Georgov, Prof. Miletich and Dr. Tatarchev in London	296
76. <i>The Times</i> , 8 October, 1903. Fight near Gorna Djumaja reported by the newspaper's own correspondent	297
77. <i>The Times</i> , 9 October, 1903. The Secretary of the Macedonian Relief Fund gives information on the material damages and the number of victims in Macedonia; subscriptions to the Fund; proposals for the future charity activities of the Committee	298
78. <i>The Times</i> , 10 October, 1903. Reports by the newspaper's own correspondents from Sofia, Bitolya and Salonica about fights and incidents in the Turkish-Bulgarian border regions; outrage committed by regular Turkish troops crushing the rising; flow of refugees from Macedonia and the region of Adrianople into the Bulgarian Principality	301
79. <i>Sheffield Independent</i> , 12 October, 1903. Announcement of a meeting in the Albert Hall, Sheffield in support of the insurgent population in Macedonia	307
80. <i>Daily News</i> , 12 October, 1903. Fights in the vilayet of Bitolya reported by <i>Reuter</i>	324
81. <i>The Times</i> , 12 October, 1903. Appeal by the Bulgarian inhabitants of Macedonia to the English public asking for the Great Powers' interference for putting an end to the extermination of the Bulgarian nation in Turkey	325
82. <i>Christian Globe</i> , 16 October, 1903. Survey on the character, course and consequences of the uprising in Macedonia	328
83. <i>Daily Chronicle</i> , 20 October, 1903. Letter addressed to the Archbishop of Canterbury by Arthur J. Balfour. His attitude on the Macedonian question	329
84. <i>Morning Post</i> , 23 October, 1903. Sir Campbell-Bannerman's speech in the Albert Hall, Sterling to his constituents regarding the policy of England on the Macedonian question ..	335
85. <i>Daily News</i> , 26 October, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Paris concerning a meeting at the <i>Sarah Bernhardt Theatre</i> in defence of the rights of the Christian population in Macedonia	337
86. <i>The Times</i> , 28 October, 1903. Correspondence from the Rila Monastery and Plovdiv concerning the flow of refugees from Macedonia and the region of Adrianople into Bulgaria; statistic data of the number of immigrants, material damages and victims during the uprising; Bulgarian authorities' relief work for the refugees	340
87. <i>Daily News</i> , 28 October, 1903. Newspaper report from Rila by A. G. Hales - a special commissioner - on his direct impressions from the fights of Col. A. Yankov's band in the Razlog valley	350
88. <i>Daily Chronicle</i> , 28 October, 1903. Announcement of Noel Buxton's tour in Macedonia and the activity of the English mission at Bitolya	355
89. <i>Daily News</i> , 28 October, 1903. Newspaper report from Rila by A. G. Hales - a special commissioner - on his direct impressions from the way of living in Col. A. Yankov's band.	357
90. <i>Daily Chronicle</i> , 2 November, 1903. Letter by Col. Massy - British Vice-Consul at Varna - describing the distress of the refugees from the region of Adrianople in Burgas	364
91. <i>The Times</i> , 4 November, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from Sofia concerning the policy of terror over the Christian population in the region of Razlog	365
92. <i>Westminster Budget</i> , 28 November, 1903. Report by the newspaper's own correspondent from the series <i>The Situation in the Balkans</i> concerning the need for the European public's help to the suffering population in Macedonia and the refugees in the Principality	366
93. INDEX OF PERSONAL NAMES	372
94. INDEX OF GEOGRAPHIC NAMES	375

АНГЛИЙСКИЯТ ПЕЧАТ
ЗА ИЛИНДЕНСКО-ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ
1903 г.

Съставител **ЗЛАТИНА НИКОЛОВА**

Редактори

проф. д. и.н. **ВЕСЕЛИН ТРАЙКОВ**

доц. д-р **СТОЯН ГЕРМАНОВ**

Изд. редактор **ВАЛЕНТИНА МИНЧЕВА**

Художник **ВЛАДИМИР МИНЧЕВ**

Технически редактор **ПРАВДА ГЛОГИНСКА**

Коректор **БОРИСЛАВ КРЕМЕНСКИ**

Издателски индекс 575

Формат 70/100/16

Печатни коли 24,50

Печатница на Академично издателство "Проф. Марин Дринов"

1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

Поръчка № 21

ISBN 954-8187-38-8

